NYELVTUDOMÁNYI

KÖZLEMÉNYEK

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

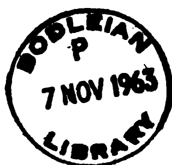
BUDENZ JÓZSEF.

TIZENNYOLCZADIK KÖTET.

BUDAPEST, 1884.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

BODLEIAN
P
7 NOV 1963
LIBRARY

DUPL.
VENDITUM
BIBL. ACAD.
HUNG.

FELELET.

Nyelvészeti észrevételek Vámbéry Armin «A magyarok eredete» czimű munkájára. — II.

5. §.

Sok esetben a török szójelentések már annyira haladtak a magyar rokonság felé való vonzódásukban, hogy a régiekkel csak némi gyenge emlékezet-szálacska köti össze, sőt némelyek ezektől már teljesen el is szakadtak, úgy hogy velük az illető szók mellett új homonym szók keletkeztek.

506. *al, alsó:* kirg. *alši* «alsó rész» (a bokacsont-játékban t. i. az *ašik*-ban használatos kifejezés): N. 468. «unterer teil»; — Budag. I, 82. tat. *alču*, kirg. *alšu*, oszm. *alǯ* остроконечный бокъ бараньей косточки «die spitz zulaufende seite des schafknöchels [zum würfelspiel]»; s az *ašik*-játéknak egyes terminusait is fölhozza Budag. I, 51; koczkafordulások: *šige, tava, alšu* (emez: остроконечнымъ бокомъ къ верху); hasonlót mond az *ašik*-játék terminusairól maga Vámbéry úr is (Cultur des turko-tat. Volkes, 148 l. «je nach dem fallen der knöchelchen, d. h. ob mit der spitzigen, flachen, oder scharfen seite nach oben zu, wird über den einsatz entschieden; die betreffenden ausdrücke, als *čeke, alši* und *tava*» etc.); v. ö. oszm. *alǯ* «un côté des osselets de jeu» Zenk. Bianchi; — mindebből látható, hogy a kirg. *alši* stb. szó simpliciter a koczkának bizonyos oldalát jelenti, melynek «a l s ó-ságáról» az eddigi tudósításokban még semmi szó sem volt, valamint nem egy másiknak «f ö l s ő-ségéről» sem; egyébiránt e szónak igazi jelentésére nézve érdekes még a mongol *alcu* (Kowal. 93) »лунка на лодыжкѣ, alvéole, creux sur la cheville du pied». — Csudálom, hogy V. úr, a m. *alsó*-ra török hasonmást keresvén, egészen megfeledkezett az oszm. *alčak* «niedrig»-ről; sőt csag. Stud.-ból is juthatott volna neki eszébe: *alči* «der untere» (a fölhozott példa *kubbe alčida* «unter der kuppel» azt mutatja, hogy *alči* tkp. 3 személyragos alak = *alti*, v. ö. oszm. *kubbe alti;* érdekes is volna tudni, min alapszik a különös *alči* alak e h. *alti*, a melyet csak még Pavet de C. hozott föl, ki külömben is egyet-mást átvett Stud.-ből). Megjegyzem még, hogy V. úr ezen «alsó»-féle csag. *alči*-nak a

«koczka-oldal»-féle *alši, alču*-val való egybefogását már EtWb. 12. hajtotta végre: «csag. *alči* der untere, namentlich der untere teil der beinchen beim knöchelspiel».

509. *bír-* (V. szerint első jelentés: «besitzen»): t. t. *bar-* «bírni, birtokolni: N. 469. haben, besitzen»; — tudva levő, hogy a tör. *bar* magában csak ezt teszi «van, megvan» (Stud. *bar* es ist, existirt), s hogy ez értelmét akkor is megtartja, midőn a személyragos birtokjelentő szóval szerkesztve a «habere» fogalom kifejezésére szolgál (*atîm bar* = lovam van = habeo equum). A tör. *bar*-nak «haben, besitsen» féle fordítása tehát azt hirdeti, hogy a «habere» (vagyis a birtokló személy actiója) = «esse» (a birtokolt tárgy actiója)».

U. ehhez: csag. *barîm* «birtok: besitz»; — e szónak ily tőalakját és jelentését csak a csag. Stud.-ben találjuk meg: *barim* «das vermögen, reichtum»; külömben sem Budagov, sem Ilminszki, sem Bálint, sem Osztroumov, sem Trojanszki, sem Visnevszki, sem Reguly, sem Zolotniczki, sem Castrén, sem Giganov, sem Böhtlingk nem tudnak legkevesebbet sem egy *m*-végű *barîm* «besitz» szóról az általuk ismertetett török nyelvekben, valamint az oszmántörök nyelv lexicographusai sem egy megfelelő oszm. *varîm*-ról, s még Pavet d. C. sem vette át csag. Stud.-ből. E helyett azt tudják, hogy maga a *bar* (oszm. *var*) jelenti mint névszó ezt is: «a valahol meglevő, das vorhandene», s ez már annyi is, mint «birtok, vagyon: besitz, vermögen», jelesen az abstract v. collectiv *-lîk* képzővel: *barlîk*, (oszm.) *varlîk* существованіе, имущество, богатство «das vorhandensein, die habe, besitz, reichthum» s mint adj. *barlîg* («*bar*-os») = «besitzend, reich (vagyonos)»; *barîn jogun aldîlar* «elvették a mije van, a mije nincs» [= elvették mindenét]); alt. *par* есть; существованіе; имущество (habe, besitz)»; szintígy csuv. *por* Zolotn. Ezen névszói *bar (var)* szóhoz pedig még hozzá járulván az *-m* 1. személyrag, csakugyan eléáll egy *barîm (varîm)* alak, de a mely ezt teszi: «a mim van, vagyonom, birtokom»: Budag. *barîmnî aldîlar* взяли все что у меня было (elvették mind a mim volt); oszm. Bianch. Zenk. *varim* «ce que je possède, mon bien»; sőt Stud. *bar* alatt: *barim dir* «ich habe». — Látni való, hogy a Stud.-beli *barim* «besitz» nem lehet más, mint a «mein besitz»-féle alaknak félreértése.

509. U. ahhoz: kirg. *barum* «marha, birtok (v. ö. m. *barom-*

mal): vieh, besitz (vgl. magy. *barom* «vieh, besitz»)»; — hogy honnan vette magát a kirg. *barum* «vieh, besitz», azt maga V. úr jelentette ki, a művelődés mozzanatai közt a házi állatokról szólván, 283 (265)l.: «az ó-török *barum*... melynek alapjelentése birtok (*bar* bírni, *barum* birtok), ma már csak a kirgizben a különös jelentéssel ,marha' fordúl elő, miből *barumta* (Budag. 1,224) «marharabláson járni, portyázni» és *barumtau, baranta* «rablómenet, portyázás, tap. marharablás» (N. 265. alttürk. *barum*, grundbed. ,habe', heute nur noch im Kirgisischen in der speciellen bed. ,vieh', daher *barumta* ,auf vieh ausgehen', und *barumtau* = baranta = raubzug, eigentl. viehraub); v. ö. EtWb. 209. csag. *barim, barum* «vermögen, vieh», *barumtai, baranta* (kirg.) «besitznahme von vieh, raubzug» (Budagov). — V. úr a *barumta* szót igének tartja, a melynek *barumtau* nom. actionisa volna; ez tévedés, minthogy Budagov a *barumta, baranta* szót csakis névszóval fordítja (задержанie, захватъ или угонъ скота, stb.), a *barumtau*-t meg igével (захватить или задержагь барантою). De Budagov közlésébe is becsúszott egy kis hiba, a *barumtau* szóra nézve, melyet csak arab betűvel írt ki بارومطاو s e hiba meg V. urat ejtette tévedésbe, hogy a *barumta*-ban látta az igét. Ilminszki ugyanis, a kinek «Матеріалы stb.» czímű munkájából Budagov rendszerint vette át a kirgiz szókat (azokat arab betűvel átírván, s az igéknek a szokott *-mak* infinitivus alakot adván vagy e helyett néha *u*-féle nom. actionis-alakot, pl. *sigala*-: صغالاو) így közli a kérdésben forgó két szót (névszót, és igét): барымта ,баранта' — задержанie или захватъ скота stb., és: барымтала захватить или задержать барантою; vagyis a névszó így hangzik *barïmta,* az ige meg *barïmtala*-, mint az előbbinek származéka; Budagov tehát *barumtau* بارومطاو helyett ezt akarta írni: *barumtalau.* — A kirgiz *barïmta* (vagy akár Budagov írása szerint *barumta,* a mely szó az oroszba is ment át *baranta* alakban), csakugyan jelent «ellenséges becsapást, rablás vagy bosszúállás czéljából, meg erőszakos foglalást adósság fejében» (Ilm. így: «festnehmung oder gewaltsame zueignung des viehes oder anderer sachen für eine schuld, einen raub oder ein anderes unrecht); Budagov még hozzá teszi: «хищничество, набѣгъ: räuberei, raubzug, überfall»; Radloff, kirgiz textusaiban *barïmta,* a fordításhoz III, 68. való jegyzetben: «Baramta ist nicht nur schlechtweg pferdediebstahl, sondern ein

pferdediebstahl, der 1: mit der intention rache zu üben, oder 2: um geschehenes unrecht oder stammstreitigkeiten auszugleichen, oder 3:, und das am häufigsten, um sich in abenteuern zu versuchen, unternommen worden»; v. ö. orosz баранта: «feindlicher überfall, raubzug, eigenmächtige rache». De ha bizonyos is, hogy a *barïmta*-nak kézzel fogott objectuma rendszerint «marha», ebből még nem következik, hogy a szónak két első tagja *(barïm)* épen «marhát» (akár mifélét) jelentsen. Hiszen akkor a 3-dik szótagnak *(ta)* magára «rablást, foglalást» kellene jelentenie, a mi eddig teljességgel nincs tudva; de külömben sem lehet a szót, török szóképzéstan szerint így szétfejteni, úgy hogy a *ta* talán valami képző volna. A szónak etymonja a törökségben teljességgel homályos. De szerencsére megvan az még a mongolban, a hol *barimta* (Kowal. 1105.) «action de saisir (avec la main)», s mellette áll a rövidebb *barim* is (szintén «action de saisir»), s ennek mint nom. actionisnak alapigéje: *bari-* «prendre, saisir, attraper, tenir»; s a *barimta-* származéka: *barimtala-* «prendre, se saisir de, surprendre, attraper, s'emparer de». Így már a kirgiz *barïmta* is teljesen érthető, s világos hogy az a mongolból való kölcsönszó (a milyen több is van a keleti törökségben), melynek alkalmas alapértelme: «megragadás, foglalás, rablás», a nélkül hogy a rablás tárgya (pl. marha) benne volna foglalva.

509 (N. 469) «*bír-* besitzen, *bíró* besitzer»: csag. *bajrï* «öreg, ősök: gazdag, birtokos: alt, alter; reich, besitzer»; — Budag. I, 240. старинный, древний: alt (azaz: antiquus, vetus), különösen: старинный слуга [alter diener]; — Stud.-ben nincs meg e szó; Pavet d. C. *bajrï* «ancien, ancien serviteur».

520. *gyakor:* csag. *sokur* «vak, sűrű, tömött: N. 475. blind, dicht»; — Stud. *sokur* «blind, einäugig; 2: karg»; szintígy Budagov: слѣпый, 2: жадный; v. ö. kaz. *sukïr* blind, alt. *sokïr*, *sogïr* id., kirg. *sokur* id., csuv. *sokkïr* id., jak. *soχχor* einäugig.

522. *hág:* kirg. *kang-, kangïr-* «ide s tova hágni, kóborolni: N. 477. umhersteigen»; — Budag. II, 19. kaz. kirg. *kangïr-* (nem *kang-* is) шататься безъ надобности вслѣдствіе горя, бродить, блуждать какъ потерянный, azaz: zwecklos herumirren in folge leides, herumirren wie ein geistig verwirrter.

524. *híj* (leer, mangel): tat. *küj* «gyenge, üres, csekély: N. 478. schwach, gering; *küjre-* gyengűlni, schwach werden»; —

tat. *küj* (gyenge stb.) szó nem található sem Stud.-ben, sem Budag.-nál; de van Budg. II, 170. tat. *küjre-*, azerb. *küvre-* слабѣть, дрябнуть (schwach werden, welken), s innen: *küjrek, küvrek* welk, gebrechlich (v. ö. oszm. *gevrek* fragile, faible, mou); — a *küj* tehát csak ki van fejtve *küjre*-ből.

529. *jő-:* kirg. *žönü-*, khivai *jönü-* «jönni: N. 480. kommen»; — Budag. II, 386. *jon*, kirg. *žön* сторона, направленіе къ.. (seite, richtung nach), s innen: kirg. *žöne-* провожать (geleiten; tkp. richten, irányozni), *žönel-* обратиться въ к. сторону, направиться (sich nach einer seite hin wenden, eine richtung nehmen); v. ö. oszm. *jonal-, jönel-* se tourner vers., sich wohin wenden (*jon, jön*-től).

532. *köt-:* oszm. *kit* «szilárd, erős, megkötött: N. 482. fest, gebunden»; — v. ö. EtWb. 86. *kit* «fest, eng, selten: *kitlik* mangel, seltenheit»; — Zenk. oszm. *kit* wenig, spärlich (rare, peu nombreux); Bud. недостаточный, скудный (unzureichend, dürftig, kärglich); v. ö. TWb. *kit* «selten».

532. U. ahhoz: jak. *kötöl* «fék: halfter»; — Böhtlingk jak. *kötöl* «eine koppel pferde»; — v. ö. mong. *kütele-* führen, leiten.

532. U. ahhoz: csag. *katta-* (olv. *katla-*) «megszilárdítani; N. befestigen»; — nincs meg Stud.-ben, sem EtWb.-ban, a *kati, katik* «hart, fest» czikkében; — ámde van: oszm. *katla-* in falten oder schichten legen; v. ö. Budag. II, 4. *katla-*, kirg. alt. *katta-* складывать v. устроить въ рядъ, слоями.

536. *menny* (himmel): jak. *mängge* «halhatatatlan, örök: N. 484. unsterblich, ewig»; *m. tanara* (sic) «égi isten: himmlischer gott»; — Böhtl. jak. *mäñä* gross, ausgedehnt: *m. tañara* der unermessliche himmel (Böhtl. «die wahre bedeutung [von *mäñä*] ist wol: unvergänglich, ewig»); Böthl. tehát nem a *mäñä*-t, hanem *tañara*-t fordítja «himmel»-nek).

543. *ró-* (kerben, einkerben): t. t. *ur-, or-* «szúrni, vágni, metszeni: N. 489. schlagen, hauen, schneiden»; — tehát N.-ben nincs meg a «szúrni» jelentés; egyébiránt V. úr egybefogott két külön török igét: *ur-* (oszm. *vur*; kaz. *or-* Bál.) «schlagen» és *or-* (kaz. *ur-*) schneiden (getreide schn. = ernten, mähen); — meglehet, hogy a különös «szúrni» jelentés onnan ered, hogy V. úr Budagovnál az *ur-* fordításában az orosz колотить igét is találván, ezt hirtelen egyazonnak vélte az or. колоть (stechen) igével; — a

358 (N. 338) lapon meg így közli V. úr, szintén m. *ró-* mellett, a tör. *ur-* ige jelentését: «vágni, á s n i: hauen, graben».

548. *szúr-:* t. t. *sür-* «s z ú r n i, b e l e d u g n i: N. 491. stechen, hineinstechen». — Mint «t. t.»-félét ezt az igét legalább egynéhány török nyelvben kellene megtalálnunk, de sehol sincs nyoma egy *sür-* «szúrni» igének; e helyett több másfélét jelent egy tényleg létező *sür-* ige: oszm. «ziehen, schleppen, schleifen; den pflug ziehen, ackern; treiben (vieh: *sürü* zug, herde); reiben; bestreichen»; Budg. I, 643. гнать, . . тянуть, . . тереть, пахать; Bál. kaz. *sör-* treiben, *sört-* schmieren, reiben, wischen; — v. ö. EtWb. 148 l. *sür-* reiben, treiben; stb.

548. *szúr-:* kirg. *súr-, sór-* [félig magyarosan írva = *sūr-, sōr-*] «b e l e d u g n i: N. 491. hineinstecken»; — ellenkezőleg: alt. *suur-* вытянуть, выдернуть (саблю) = h e r a u s z i e h e n, herausreissen (pl. den säbel); Budag. I, 647. csag. *sugur-, saur-* id. (вынуть, выдернуть, pl. изъ ноженъ мечъ); kirg. tob. *suur-* выдергивать [мечъ]; maga V. úr is így tudta: Stud. *sogur-* «herausziehen, ausreissen (schwert aus der scheide)», meg EtWb. 148. csag. *sogur-* «herausnehmen, ausziehen» (pl. fogat, kardot); — kapcsolatúl a két, épenséggel ellentétes igejelentés közt csak az lebeghetett V. úr előtt, hogy mind a kettőnek ugyanazon tárgya lehet, pl. «kard»; mint nyelvújító tudja is ő, hogyan keletkezett a «szúrni«-féle tör. *sūr-* ige: t. ez «causativum (!) *sok*-ból [«stechen, hauen, hineinschlagen»]: tehát *sogur, sour-, sūr-*».

550. *tom-, töm-* (stopfen): t. t. *tim* «s z i l á r d, v a s t a g: N. 493. fest, dicht»; előbb, a 299 (N. 280) lapon így: tör. *tim, tam* »szilárd épület, kőház: festes gebäude, steinhaus». — EtWb. 179 (a 166. lapon) Vámb. így: csag. *tim, tam* steinhaus, gemäuer; alt. *tim* f e s t, unbewegt, d i c h t, still; — Stud. *tam* gebäude, mauer; *tim* wölbung, gewölbtes gebäude; Altgr.-ban pedig *tim* csak így: тихо, не шевелясь = still, ruhig, sich nicht rührend.

552. *úr* (dominus): turkm. *uraz* «i s t e n, o l t a l m a z ó: N. 494. gott, beschützer»; — Stud. *örez, oraz* gute auspicien, glück; Budg. I, 120. csag. kaz. *uraz* счастье, судьба: glück, schicksal; e mellett az *Uraz-berdi* tulajdonnévből korántsem következik az *uraz*-nak «isten, gott» jelentése: mert nem csak «Deodatus», hanem bizony «Fortunatus» értelmű szó is szolgálhat személynévül.

553. *utó* (postremus, ultimus), *után* (post): csag. *öte* «túl,

óta, elmúlt, mögött: N. 494. seit, vergangen, rückwärtig, hinterer»; előbb a 507 (N. 468) lapon: *öte* «óta, túl, azután: seit, jenseits, nachher«; — az *öte*-nek «óta, seit» jelentése nem igazolható, valamint nem is illik az *öte*-nek «tulsó, azontúl való (jenseitig, weiterhin seiend)» alapjelentéséhez, a mint tényleg ki is fejezi az «óta (seit)»-et az *öte*-nek ellentétese *beri* (v. ö. *öte-beri* «hin und her»); pl. *ol vakïttan beri* seit der zeit (съ тѣхъ поръ Budg.); — V. úr fölhozta még Bud.-ból a kirg. *ötej*-t így: «után, elmúlt, óta (nach, vergangen, seit)», ezen példával: *bis kün ötej* «öt nap múlva»; pedig Budg. csak így: *ötej* «сряду = nacheinander, hintereinander» (*bis kün ötej* 5 дней сряду, «5 tage nacheinander, 5 t. hindurch», vagyis: «öt napig egyfolytában»).

555. *űz-* (verfolgen): t. t. *iz-*, *ize-* «nyomozni: N. 495 *ize-* nachspüren»; — Budag. I, 192. csag. *iz*, *ize-* отправлять, посылать, проводить «wegschicken, senden, geleiten» (az *iz* «nyom» szónak «nyomozni» származéka: *izle-*, alt. *iste-*).

558. *vét-*: t. t. *ötün-* «vétkezni, hibát elkövetni: N. 497. sündigen, einen fehler begehen»; — Stud. *ötün-* bitten, abbitte tun; *ötün* vergehen, abbitte, gesuch; — Budg. *ütün-* просить, упрашивать, умолять (bitten, flehen), *ütünǯ* прошеніе, просьба (bitte); *ütün* заступничество, испрошеніе (vertretung, fürbitte, erbitten); Bál. kaz. *üten-* (c. dat.) bitten, flehen.

567. *kör* (kreis): ujg. *küren* «kör, tábor: N. 505. ring, lager»; — KBil. ujg. *kürel* (nem *küren*) versammlung, haufe, menge; Budg. II, 124. *küren* толпа, племя, отрядъ, корпусъ, полкъ «menge, volk, heeresabteilung».

586. *arány*, *irány*; t. t. *oran* »mérték, arány, irány: N. 522 maass, proportion, richtung»; — oszm. *oran* mesure, proportion, manière, façon Z., Budg. I, 120.

589. *az*, *ez*: csag. *oš-bu*, kirg. *os* és *os-bu* «az: N. 524. jener»; meg: csag. *iš-bu*, kirg. *is-bu* «ez: dieser»; — eddig csak azt tudtuk, hogy *iš* (*uš*, *oš*) általában csak nyomatékosító elószócska a mutató névmások előtt, a melyeknek távolra vagy közelre mutatása általa nem változik; olyan szócska tehát, a milyen a lat. *ecce* (a melyből az olasz *qu-esto*, *qu-ello* kezdőhangja származik); meg azt tudtuk, hogy *bu* csakis «ez, dieser», ellentétben az *ol* (*on*, *aŋ*) «az, jener»-vel. Hiszen maga V. úr is így tanította: Stud. *oš-bu* = oszm. *iš-bu* «dieser, celui-ci» meg *ošel* (e h. *oš-al*, *oš-ol*) és elül kopva

šol «jener, jener dort, celui-là»; v. ö. Budag. I, 137. *uš: uš-bu* этотъ самый (I, 51. *išbu, ušbu* этотъ, сей = hic, dieser; *ušbunda* здѣсь, hier) és *ušal, ušol* (aus *uš* und *ol*) тотъ-же, тотъ самый (azon, ugyanazon); v. ö. Böthlingk §. 423. jak. *subu* eben dieser da, *sōl* eben jener da; — hogy az *oš, os* külön is használtatott, az meglehet bár, de nem változtat semmit sem az értelmén, melyet Budagov, a kire V. úr hivatkozik, az or. «вотъ = ecce» szóval fejez ki (V. úr meg fentebbi állításával ellenkezőleg így fordítja «itt, ez»). — Még megjegyzem, hogy Budagov a kirgizből nem hozza föl az *os-bu* kapcsolatot, de igenis a *šol*-nak kirgiz *sol* alakját; Ilminszkinél van *sol* (gen. *sonuñ*) és *osu* (gen. *osuniñ*); ez utóbbiban úgy látszik benne lappang az *os-bu (os-mu-)* a labialis kikoptával: v. ö. Radloff textusaiban, III, 297. *osu oramalga salip beräin* (ich will dir etwas in dieses tuch hinein tun; a beszéllő közvetlenül át is adja), meg: *osu osamaldagimdi beräin, alamisin* (ich will dir geben, was in diesem tuche ist, nimmst du es?).

591. *borzas, borzad-* («sich aufsträuben»): kirg. *borsan, borsanda-* «borzadni, fölrettenni, N. 525 sich aufsträuben, auffahren» Budag. I, 276; — Budagov így: *borkanda-* és *borsanda-* ворочать особеннымъ образомъ (ворожея), meg: взволноваться, запыхаться; meg: остервенѣть; azaz: «auf eigentümliche weise brummen (wahrsager); in wallung geraten, aufwallen, ausser atem kommen, wütend werden, ergrimmen»; Ilminszki így: *borsan-* остервениться, сильно разсердиться (ergrimmen, sich heftig erzürnen); v. ö. még: kaz. *busan-* erzürnt werden, sich erbittern Bál.; — hogy milyen etymonja lehet ennek a nem «borzadalmas» kirg. *borsanda-, borkanda-* igének, sejteti a *borkulda-* ige: клокотать («brodeln, aufwallen» von siedendem wasser).

595. *dagad-*: oszm. *dag* «hegy, daganat: N. 527. berg, geschwulst»; — ismeretes az oszm. *dag* «hegy, berg» szó = *tag, tau* egyéb török dialectusokban; e mellett van még egy másik *dag*, a melyre nyilván itt a «daganat, geschwulst» értelmezés vonatkozik, de a melyet V. úr EtWb. 174. így fordított: oszm. *dag* «einschnitt, narbe, mal (fälschlich aus dem Persischen abgeleitet)»; — ez utóbbira nézve v. ö. Zenk. *dag* «fleck, wunde, brandmal, eingebranntes zeichen» (perzsa szónak jelezve); Budag. *dag* обжога, знакъ (отъ раскален. желѣза), пятно, клеймо = brandwunde, zeichen (von glühendem eisen), fleck, stempel, brandmal» (perzsá-

nak jelezve); — a szónak perzsa eredetére nézve, v. ö. Vullers, Lexicon: داغ «stigma, signum cauterio impressum; signum, macula» (hozzá téve, hogy = szanskrit *dāha*; — a szkr. *dāha* pedig «das brennen», *dah-* «brennen» igétől); — különös, hogy ugyane czikkben még maga V. úr is hozza föl így a *dag* szót, kirgiz *dak* alakjában (Budag. I, 548. után): «égésseb, égésjel: brandwunde, brandzeichen»; furcsa azon véleménye is (326 : 306. l.), hogy ezen *dag* szóval készült a tör. *bajrak*, helyesebben *bajdag* «fahne» szó = *baj* fürst + *dag* zeichen. — V. úr TWb.-jában «geschwulst» nem *dag*, hanem *šiš*.

601. *foszl-* (sich auffasern, sich häuten, sich abschälen): t. t. *pos* «h é j, k é r e g (*agač posi* fa k é r g e): N. 530. schale, rinde (baumrinde)»; — Budag. I, 321. oszm. پوص (*pus* v. *pos*) древесная смола (*agaǯ pusi*), камедь, azaz: «baum h a r z, g u m m i»; Zenk. *pus* gummi, harz; — V. úr ezenkivűl még ezt az igét is hozza föl: *posul-* «f o s z l a n i, hámlani: sich schälen», de ennek sehol semmi nyoma sincs; csak azt látjuk, hogy nagyon hozzáillik V. úrnak «héjat» jelentő *pos* szavához. De közre müködhetett a *posul-* születéséhez a csag. *osul-* «sich schälen, sich rinden» ige is (Stud., *os-* abschälen), a melyet V. úr régibben (NyK. VIII, 144) vetett egybe a m. *foszl-* igével.

605. *hárs* (bast, *hársfa* linde): csag. *arča* «h á r s: N. 533 l i n d e»; szintígy a 297 (N. 278) lapon; — Stud. *arča* f i c h t e; v. ö. Pavet d. C. *arǯa* pin qui croît sur les montagnes, és Budag. I, 26. az ارجه és ارجان szókat.

601. *fúl-*, *fojt-* (suffocare): alt. *puula-* «megkötni, f o j t a n i: N. 531. binden, erwürgen»; — Altgr. csak így: связать, привязать «binden, zusammenbinden, anbinden» (alt. *puula-* = tör. *bagla-*).

604. *gyűl-*, *gyüjt-* (sammeln): t. t. *juuda-* «gyűjteni: N. 532 versammeln»; — a *juuda-* altaji szó, csak hogy ezt teszi: приблизиться «sich nähern»; Altgr.-ban egy czikkel feljebb van *ju-* (= tör. *jïg-*), a mely ezt teszi: собирать «versammeln».

613. *karika* (ring): kirg. *kora* «sövény, k ö r (melyben juhok hálnak): N. 437. zaun, r i n g (in welchem die schafe übernachten)»; — Budag. II, 73. kirg. *kora* хлѣвъ для барановъ «stall für schafböcke» (szintígy *at-kora* pferdestall; — hogy milyen alakú a *kora*, az nincs megmondva); Stud. *kora* stall, zaun, obdach.

624. *piszok* (schmutz): csag. *peček* «folt: N. 544 fleck»; — Stud. *peček* «ein zuckerl (sucrerie), eine grasgattung»; *beček* «zierrat (ornement); Budg. 324. *pičik, biǯik* иголька, nadel; — NyK. VIII, 169. még nem hozott föl V. úr «folt»-féle csag. *peček* szót m. *piszok* mellett.

631. *szok-*: t. t. *sok-* «bemenni, bejutni, belekeveredni, belebotlani: N. 538. eingehen, hineingelangen, hineingeraten», Budag. I, 710; — Budagov így: tat. *suk-*, oszm. *sok-* вбивать, вколотить, набивать, вложить во что, прятать (azaz: einschlagen, einrammen, vollschlagen, hineinlegen v. hineinstecken in etwas, verstecken); meg *sok-* ударять, бить; ткнуть, ткать; ковать; колоть, рѣзать [скотъ] (azaz: schlagen, hauen; stossen, stechen, einstecken; schmieden; stechen, schlachten [vieh]); meg: жалить, укуснуть (stechen, beissen: von schlangen, bienen); v. ö. Stud. *suk-* «hineinstecken, stecken, stechen»; — V. úr a «bemenni» jelentést ohajtja, mert ezt tekinti a «szokni (bele-sz.)» etymonjának: «v. ö. a német ‚gewöhnen és hineinkommen' szavakat».

637. *tönk*: csag. *tönk* (l. fent 3. §.) «a fának legalsóbb része, vég, tő; N. 551. unterster teil des baumes, ende, stumpf»; — Stud. *töng* grund, boden (eines gefässes), stamm; — Budagov nem ismer ilyen jelentésű *töng* v. *tüng* szót, s Pavet d. C. sem említ ilyet; azt látom, hogy az Abuskából került, t. i. ennek magyar fordításából: تونك *töng* »bor alja, üledéke, seprüje», a mi hibás, mert az Abuska eredeti textusa شراب ظرفی = «weingefäss»-nek magyarázza e szót, a mihez a fölhozott versek is illenek. E szerint az Abuskabeli تونك nem más mint a perzsa (illetőleg a perzsában is előforduló) *tüng* «urceus (collo brevi et orificio angusto)», s így is vette föl (az Abuskabeli verssel együtt) Pavet de Court. «jarre à ouverture étroite, vase pour le vin» és Budag. I, 408. «всякая посуда для вина (gefäss für wein)», és a kalkuttai szótár szerint «каменная посуда (steinernes gefäss)». De hasonló magyarázattal vette azt föl V. úr csag. Stud.-be is: *tüng* «eine grosse kanne für wasser oder milch», úgy hogy most e szótárban egy szóból kettő lett: helyesen: *tüng* «gefäss», hibásan: *töng* «grund, stamm».

635. *tegez*: kirg. *tegeš* tegez: N. 550. köcher», Radloff III, 1. lp.; — Radloff kirgiz textusában így: *tegäš*, fordításában így: napf: «wird speise in den napf *(tegäškä)* gegossen».

236 (N. 217). *köz* («zwischen», azaz: *között)* = tör. *kat* (csak a

Magy. kiadásban); — tudvalevőleg a tör. *kat* mint postpositionalis alapszó a «nál, mellett» kifejezésére szolgál (*katinda*, csag. *katida* neben ihm Stud.).

293 (N. 274). *hiúz* (luchs): tör. *as* és *jüz* (V. megjegyzi: «hievon stammt das bekanntere *ak-as* = hermelin, wörtlich: weisser luchs»); — Budag. kaz. csag. *as* горностай «hermelin»; Z. oszm. *as* id.; — يوز *juz* (mely hiszen így meg jobban illik a *hiúz*-hoz) perzsa szó: «felis uncia, pantheræ species minor (cujus ope venantur); canis venaticus vestigator».

296 (N. 277). *üröm* (wermut): tör. *irün* (N. *ürven*) wermut; — Budg. I, 127. oszm. اورن كلى переступень (bryonia, vitis alba) «zaunrübe, stinkwurz».

335 (N. 315) *verem* (grube): t. *oro, ora*, **orom** (N. *oram*) «árok: graben»; — ezek alt. szók: Altgr. *oro* (kond. *ora*) яма, оврагъ «grube, schlucht, hohlweg», *orom* (kond. *oram*) улица «gasse»; v. ö. csag. kaz. *oram* «gasse».

1—5. §§-hoz: Jegyzet.

Találhatók Vámbéry úr török adatai közt olyanok is, a melyekben az eddigi ismerettől (vagy akár V. úrnak saját régibb közlésétől) való eltérés nem igen látszik egyszersmind «alkalmasbítónak» s így a specialis nyelvészeti czélra nézve szükségtelen volt. Ilyen esetek tehát csak azt mutatják, hogy V. úr egyáltalában vajmi kevés gondot fordított a hűséges és pontos adatközlésre, — meg jelesen azt sejtetik, hogy V. úr sokat csupa emlékezésből idézett, a nélkül hogy az illető munkát (néha saját maga munkáját) megnézte volna. De ha nem egyszer még ott is becsúzott a szükségtelen eltérés, a hol bizonyos munkát okvetetlenűl meg kellett néznie, az a megnézés jóformán csak holmi «futó pillantás»-ból állott, a mely minden szükséges momentum kellő fölfogására nem volt elegendő. Némely ilyen hangalaki eltérést bár sajtóhibának lehetne tartani, ha az nem volna meg úgy a magyar mint a német kiadásban, miszerint a gondos javító kezet aligha kikerülhette volna.[1] Íme tehát, még a fent ismertetett fontosabb (és czélzatos) eltérések után ezen «csekélységekből» is egy kis specimen!

---

[1]) Sajtóhiba forog fenn pl. ezekben: 308 (288) lp. *köpeny, köpenyeg* mellett: tör. (csag.) *kipeng, kipeg, kepeng* : N. *kipej, kepeny*

A) Hangalakra vonatkozó esetek.

530 (N. 471). l., m. *kér-* mellett: kaz. **kelja-**, *käle-* «bitten, beten: kérni, koldúlni (!)»; — V. úr *kelja*-nak olvasta a Budag. II, 133. található кля-t, elfelejtvén hogy az orosz transcriptióban a я nem csak *ja*, hanem esetleg *ä*-nek kifejezésére szolgál (hiszen Budagov teljesen kiírta az infinitivust: клямякъ); Bál. *kelä-* kérni, *kelän-* koldúlni.

531 (N. 481). *kígyó* mellett: csag. *ǯijan* kigyó, schlange; — nem hozza föl így sem Stud., sem Budg.; jóformán az oszm. *čijan* چيان «eidechse»-ből került a *ǯijan*, v. ö. Budg. I, 506. kaz. csag. *čejan*, *čajan* «scorpion» és Stud. *čajan*, *čijan* «scorpion».

533 (N. 482). *láng* mellett: kirg. *ǯangak* «tüzes, feurig»; — Budag. II, 344. kirg. جانقلاق горячiй.

534 (N. 453). *lep-*: t. t. *japak* fedél, takaró (decke, hülle); — Stud. *japuk* decke, oszm. *japik*; szintígy EtWb. 130.

536 (N. 484). *menny*: ujg. *möng*, *meng* ewigkeit, das über irdische; — KBil. *mengi*, *mingi* selig, unsterblich, himmlisch, ewig; v. ö. Budg. II, 259. منكو, alt. *möñkü* вѣчный.

536 (N. 485). *nő*, *né* femina: alt. *naj*, *nai* társ, gefährte; — Altgr. *naji* другъ.

537 (N. 485). *nő-* crescere: csag. *öñ-*, *ön-* wachsen; — Stud. csak *ön-* wachsen (*öngen*, azaz *ön-gen* hoch gewachsen); de EtWb. 63. már: csag. *öng-* wachsen (*önggen* hoch); talán mert itt az *öñ* (*öng*) «vorderseite» szónak családjába került?

538 (N. 485). *nyárs*: t. t. *jara-* megsebesíteni, verwunden; — oszm. *jar-* fendre, mettre en pièces, blesser; Budg. *jar-* колоть stb.; *jara* azomban: «wunde»; — v. ö. EtWb. 133. *jar-* spalten, *jara* wunde.

541 (N. 487). *öcs* (jüngerer bruder): csag. *ači*, *eči* älterer bruder; a 332 (312) lpon így: *eči*, *eǯi*, hivatkozással Budagov I, 13-ra; — Budg. أجى, a mit csakis *eǯi*-nek lehet olvasni (kezdő

(egészen magyaros írással) | 562 (500) oszm. *gizikla-* csiklándani (TWb. *kiǯikla-* kitzeln) | 296 (277) *borsó* erbse: tör. *burčak*, *bursuk*, *pursa* (Budg. 1,275. kirg. *bursak*; csuv. *purža* Zolotn.)

a-ra Budg. ɫ-val szokott élni). — Ugyan-e czikkben fölhozza V. úr: kirg. *eše* «älterer bruder», a melyet Budg. nem ismer.

543 (N. 589). *renyhe*: kirg. *irenǯ* lomha, träge; — Budg. I, 191. *erinšek* лѣнивый, szintígy Ilm.; kaz. *irenčäk* Bál.; csag. *erinǯek* Stud.

545 (N. 490). *szab-*: alt. *sapi, sapa* rész (teil); — Altgr. *sabi* часть, доля.

546 (N. 490). *szel-* (scindere): kirg. *sala* fél, halb; — Budg. I, 462. csag. *čala* = kirg. *šala* половина; a *sala* baskir alak volna (v. ö. *čal-*, bask. *sal*-mak рѣзать stb.)

551 (N. 493). *tör-* (brechen): t. t. *tóra-* [azaz *tōra-*] zerstückeln; — Stud. *togra-*, oszm. *dogra-* [*doγra*] Z.; Budg. I, 744. kaz. *tura-*, csag. *togra-*, Bál. kaz. *tura-*.

560 (N. 497). *ijed-*: t. t. *ajïl-, ïjïl-* forogni, sich drehen; — *ïjïl*-ról fent 1. §.; — Stud. *ajlan-* sich umdrehen, *ajla-* umringen; EtWb. 31. sem található *ajïl-*.

561 (N. 499). *ón* alatt: tör. *kurgasun* (N. *kurgašun*), *kujgasun* blei; — Stud. *kurgašun*, Budg. II, 76. csak *r*-es alakot hoz föl; v. ö. oszm. *kuršun*; a *kujgašun* alaknál fogva V. úr e szót a *kuj-* «önteni, giessen» igéhez köti.

562 (N. 500). *ujj* (manica) alatt: tör. **eng, jeng** schulter és *jenge* ärmel; — a 329 (309) lpon: *egin, ejin* «schulter»; Stud. *egin*, Budg. I, 74. *igin*, kaz. kirg. *ijin* плечо; — «ärmel»: oszm. *jen (jeñ)* TWb., Budag.; csag. *jeng, jing* Stud.; Budg. II, 368 id.

567 (N. 505). *jó* (fluvius) alatt: ujg. *üke* wasser; — KBil. *ögü, ügi* wasser.

606 (N. 533). *has*: alt. *kaǯ* domb, emelkedés (hügel, erhöhung); — Budag. II, 15 és Altgr. *kažat* пригорокъ, холмъ.

616 (N. 639). *kutat-*: csag. *kojan-* untergehen, alámenni; — Stud. *kojlan-* «sich vertiefen, sich vergraben» u. o. kirg. *kujan-* fürödni, sich baden; — Budag. II, 100. kaz. kirg. *kujun-* купаться.

628 (N. 546). *sűrű*: csuv. *sura* sűrű, gyakori (dicht, häufig); — csuv. *śura* густой, частый; pedig ezt, t. i. *śura*-t (s nem *sura*-t) V. úr aligha kötötte volna a tör. *sok, sik* «dicht, fest» gyökhöz.

629 (N. 547). *szárny*: kaz. *jarun, jarïn* vállapoczka, schulterblatt; — Budg. II, 345. kaz. *jaurïn*, kir. *ǯaurun*, alt. *jarïn* крыльца у плечъ, плечо.

293 (N. 274). *turul* («mesés madár»): tör. *turgaul, turaul* ki-

csiny fekete sólyom; — Stud. *turgul* kleiner schwarzer falke (hiszen ez valamicskével jobban illik össze a *turul*-val, mintsem *turgaul*).

333 (N. 313). *nem, nemes:* t. *man-ap, man-apa* «nemesség, tkp. ős: adel, tkp. ahne»; — Stud. *manab* «adel, adelig; mythologischer name eines kirgisischen häuptlings aus der vorzeit.»

326 (N. 306). *csaprág* (schabracke): t. t. *ǯaprak* «takaró, decke»; — oszm. *čaprak* چاپراق «pferdedecke» Z., Budag. I, 453; — a V. fölhozta *ǯaprak* tkp. nem egyéb mint a tör. *japrak* (blatt, baumblatt), kirgiz v. kazáni alakban *ǯaprak, žaprak,* melyet ő a *jap-* «zudecken» igéhez foglal s «decke»-nek értelmez (EtWb. 130).

B) Jelentésre vonatkozók.

506 (N. 468). m. *acsarog-* mellett: *ačig*, «harag, haragudni: zorn, zürnen»; — Stud. ige «zürnen» csak: *aǯiklan-*.

506 (N. 468). *akad-*: t. t. *takin-* «fönnakadni: hängen bleiben»; — EtWb. 173. *takin-* így: «sich anhängen, sich an etwas anlegen»; oszm. *takin-* s'attacher, sich an etwas hängen (meg: sich etwas anhängen).

ib.: t. t. *tokun-* «megtaszítani, összeütni: anstossen»; — oszm. *dokun-* «sich an etwas stossen, auf etwas st.»; Budg. I, 751. *tokun-* наткнуться, удариться обо что; — a transitiv-féle magyar értelmezés tkp. csak a kétértelmű német «anstossen» igének eltévesztett fordítása.

509 *bonyolód-*: t. t. *bončuk, mončuk* «gombolyag, csomó: N. 470. knauf»; — NyK. VIII, 187. Vámb. még így: *bonǯuk* «üvegklaris és az avval ékített lófarkféle lobogó»; Stud. *bunǯuk-* rossschweif, fahne, büschel, glaskoralle; — Budag. I, 293. *bunǯuk* (muscheln, glasperlen stb. als zierrat).

518 (N. 474). *forog-*: oszm. *fírla-* «forogni, keringeni: kreiseln»; — oszm. *fírla-* «auffliegen, stieben (pl. splitter)»; de; *fírlak, fíríldak* kreisel.

531 (N. 482). *köröm:* t. t. *tírmala-* «kúszni, kapaszkodni: klettern»; — oszm. *tírmala-* «kratzen», de *tírmaš-* «sich kratzen; meg: klettern»; v. ö. Stud. *tirmaš-* klettern.

539 (N. 486) *ó, avúl-*: t. t. *oval-* «széttörni, zerbrechen»; — nincs kitüntetve ez igének intransitiv volta: kaz. *ual-* sich bröckeln, zerfallen Bál. Budg.

U. ahhoz: csag. *obra-* «összedőlni, leomlani, elromlani: verfallen, verderben»; — Stud. *opra-* «zerreissen (déchirer), zerstückeln; alt werden, abgenutzt werden».

540 (N. 486). *odu*: alt. *odu* «szoba, lakás, fészer: zimmer, wohnung, schupfen»; — Altgr. *odu* шалашъ, станъ «hütte, lager, lagerplatz»; V. úr az alt. szónak az oszm. *oda* jelentését tulajdonította.

549 (N. 492). *talál-*: alt. *talal-* «kitágúlni, megnyílni: sich erweitern, öffnen»; — Altgr. *talal-* разрушиться (гора) «einstürzen (ein berg)».

554 (N. 495) *ük*: csag. *ekeče* ältere schwester (von *eke* älterer bruder u. *eče* «schwester»); — Stud. *ekeǯi* ältere schwester, *eke* ä. bruder, de: *eče* «weib, gemahlin»; Budg. I, 43. *eče* мать, mutter; Pavet d. C. «mère, femme âgée».

567 *jó* (fluvius): t. t. *oguz, okuz* «folyó: N. 505 fluss (name des Oxus); — *oguz* mint «fluvius» jelentésű török n. appellativum ismeretlen (csag. *oguz* «dick, grob, ungeschliffen»); az «Oxus» n. propriumból természetesen még nem következik a «fluvius» jelentés.

577 (N. 515) *szag* alatt: t. *kok* «fúni, wehen»; — EtWb. 78. oszm. *kok-* «riechen»; Budg. II, 86. *kok-, koku-* пахнуть, издавать запахъ.

586 (N. 522) *arat-*: oszm. *orak* «sarló, vágás, metszés: sichel, schnitt»; — oszm. *orak* = «schnitt» csak «getreide-schnitt» értelemben; ezt nem találta el a magy. «vágás, metszés» fordítás.

618 (N. 641) *nyak*: t. t. *jakala-* «megfogni, megcsípni, megmarkolni: erhaschen, packen»; — tkp. «beim kragen packen», Budg. хватить за шиворотъ; v.ö. Stud. *jakalaš-* sich einander beim kragen packen.

619 (N. 541). *nyom-*: kaz. *jom-* «összenyomni, préselni: zusammendrücken, pressen»; — ez ige tkp. csak »szem v. száj»-nak befogásáról használtatik: Bál. «zusammendrücken, zudrücken, schliessen, zusammenkneifen (augen)»; Budg. сжимать, смыкать (глаза, ротъ).

627 (N. 546). *sor*: alt. *sür-* (N. *sür-*) «vonalozni, barázdát húzni, jelölni: linieren, furchen ziehen, zeichnen»; — Altgr. *sür-* дѣлать борозды, чертить (= zeichnen, azaz: «rajzolni», de nem = jelölni).

640 (N. 553) *zomok, zömök*: kirg. *ǯom* «egyesitett, összegyűj-

tött: vereint, versammelt»; — Stud. *čom* v. *ǯom* alle, insgesammt, sämmtliche: Budg. I, 446. جوم все (alles, ganz); I, 500. совсѣмъ, вплнѣ (ganz, durchaus, völlig).

602 (N. 531) *gyalog*: oszm. *jajan* «gyalog, alant, le: zufuss, unten, nieder»; — bizonyítékúl szolgál V. úrnak ilyen szólás: *jajan kalmak*, «hátra maradni, silányabb lenni: zurückstehen, geringer sein» (tkp. «zufuss v. fussgänger bleiben»).

602 (N. 531) *gyáva*: oszm. *jab* «csendes, gyönge: leise, schwach»; — Budg. II, 318. oszm. *jap jap* потихоньку, мало по малу; Z. lentement, doucement».

626 (N. 545). *serdül-*: kirg. *serkek* «föllobbanó, haragos: auffahrend»; — Stud. *seryek* «der einen leichten schlaf hat»; Budg. I, 655. *sirkek, serkek* (leichter schlaf, plötzliches erwachen); Bál. kaz. *sirkek* wachsam, gute witterung habend (hund).

586 (N. 522) *arány*: kirg. *oral* «irány, mód, modor: richtung, art, manier»; — V. úr csak ezt a szólást találta Budag. I, 120: *oralima* (v. *uralima*) *kildi* мнѣ понравился (azaz «nekem megtetszett, hat mir gefallen»; — ő így írja: *uralima kilidi*, és fordítja: «illik hozzám, es passt mir»); magának az *oral* szónak fentírt értelmét csak V. úr decretálta.

273 (N. 254) *húr* (darm, saite): tör. *kur* «saite»; 274 lapon meg: kel. tör. *kur* «band»; a 606 (N. 534) lapon: kirg. *kur* «kötél, öv: band, gurt»; — a *kur* «saite» jelentésének nincs nyoma: Stud. *kur* band, schlinge; Budg. II, 73. gürtel.

558 *zár-* (schliessen, *zár* schloss): csag. *tagar* «takaró, födél: N. 497. deckel, hülle»; — Stud. *tagar* schüssel, schüsselartiges gefäss; Budg. I, 361. *tagar, takar* тазъ глиняный; мѣшокъ, сумка, бурдюкъ «irdenes becken, sack, tragtasche, schlauch aus ziegenleder», II, 397. sack aus grober leinwand; Pavet d. C. تغار grande coupe; espèce de sac; — Stud.-ben még ez is: *takar, takau* (تقار, تقاو) «hülle, gefäss, sack, decke»; itt tehát elékerül az általánosabb «decke, hülle» jelentés is, de különös *a)* hogy erről Budagov semmit sem tud, s hogy az oszm.-ban meg a perzsában, a hol szintén megvan a szó, csak a bizonyos, egyszersmind mértékűl szolgáló «edény (zsák)»-féle jelentése járja; *b)* hogy a diminutivuma *tagarǯuk* v. *takarǯik* Stud. szerint is «kis zsák».

557 (N. 496) *vén* senex: t. t. *bön, bun* «elaggott, aggastyán: altersschwach»; — megvan: oszm. *buna-* ige, a melyet szintén föl-

hoz V. úr («vénülni, veszendő lenni: altern, hinfällig werden»; Z. «vor alter schwach und kindisch werden»; Budg. I, 293 id.: *bunamiš* altersschwach, kindisch); — oszm. *bön* «dumm, unwissend» Z. Budg., s e mellett: *bönlük* és بونلق «dummheit»; — NyK. VIII, 186. V. úr a m. *vén* mellett csakis a *buna-* igét hozta föl («vénülni, *bunamiš* vén»).

---

6. §.

De még egészen új szókat is szerzett a török nyelvújítás a magyar-török rokonság számára, egyrészt az által hogy az «elavúlt gyököket» alkalmasan kifejtette és valóságos szókúl forgalomba, legalább nyelvészeti forgalomba bocsátotta; másrészt úgy hogy a török nyelvek szóképző erejét új teremtésre ösztönözte (csakhogy némely ilyen új szóra, talán hogy tiszteletreméltóbb legyen, megint az «avultság, már nem használtság» bélyegét sütötte rá). Új szókúl nyerte végre az új török nyelvészet azokat is, a melyeknek az eddigitől végképen elszakadt új jelentést tudott adni. Hozzá járúl, hogy néha még a vak szerencse is kedvezett neki, a mennyiben egy-egy szerencsés tévedés (pl. elhamarkodott olvasás, grammatikai alaknak félreértése) szintannyi ohajtott szóval gazdagította a török nyelvkincset. Végre még arra is volt ügyelet, hogy a török nyelvekben használt idegen (pl. perzsa) szók, a melyek t. i. «több kevesebb nyelvész által s nem minden ok nélkül idegeneknek tartatnak», ha csak a magyar-török nyelvhasonlításra alkalmasaknak mutatkoztak, a törökség eredeti birtokáúl hódíttassanak és vindicáltassanak. De néha még az ily mindenféle módon meggazdagodott szókincscsel sem érte be, a magyarral való hasonlítás végett, az új-török nyelvészet, — s akkor elment a törökség jó barátjához, sőt rokonához, a mongolhoz, s kért tőle kölcsön valóságos mongol szókat — természetesen csak ideiglenes használatra, míg t. i. a magyar-ugor theoria végképen tönkre lesz téve.

Imitt összeállítok egy kis Glossariumot (a legeslegelsőt s reménylem, a legeslegutolsót) az új-török szókból, a szerzés külömböző módja szerint szakaszokra osztva.

A) Kifejtett szók.

em- «dolgozni, fáradozni: arbeiten, sich abmühen» 560 (N. 498) l., m. *emel-* «heben» mellett; — meg 513 (N. 472) l., m. *ember* alatt: t. t. *em-*, *emge-* «sich abmühen, sich plagen» || tényleg megvannak: csag. *emgek* «arbeit, mühe» Stud., Budag. 1, 94. *imgek* (arbeit, mühe, qual, elend) = oszm. *emek* (travail, labeur); kaz. *imgäk* (lästig, zudringlich: *i. keše* Osztr., Budg., boszantó Bál.); — *emgen-* «sich plagen, sich bemühen» Stud., Budag. *imgen-* утруждаться (és ушибаться, sich stossen an etwas, sich beschädigen; Bál. *imgän-* megütni magát, megsérűlni); — kaz. *imget-* bemühen, belästigen (és: verletzen, ушибить Budg., Bál. *imgät-)*; — az ezekben alapúl való *emge*-t csak a KBil. szótára hozza föl, «plagen, peinigen, arbeit verursachen»; Budagov pedig divatlannak mondja; az *em-* csupa kifejtés: v. ö. EtWb. 34.

uč-, *uǯ-*, (t. t.) «elmúlni, elfogyni: verschwinden, abnehmen», 621 (N. 542) l., m. *olcsó* alatt; V. így: «davon *učuz*, *uǯuz* «olcsó, ócska [sic!]: billig, wolfeil» || Budg. I, 116. *učuz*, oszm. *uǯuz*, kaz. *oǯoz* Bál. wolfeil | Budg. 1, 117. *üč-*, kirg. *öš-* потухать, гаснуть, изчеснуть; Stud. *öč-* erlöschen, ausgehen (feuer), fahl werden.

kang- = kirg. *kangïr-* «ide s tova hágni, kóborolni: umhersteigen» 522 (N. 477) l.; — lásd fent 5 §., 4. lapon.

keim (csag.) «titkos, elrejtett: heimlich, verborgen», 613 (N. 537) l., m. *kém* (spion) alatt || csag. *kejmür-* elrejteni, eltitkolni (verheimlichen, verbergen): Budg. II, 182. покрыть, спрятать (bedecken, verbergen); Stud. *kejmur* decke, hülle.

küj (tat.) «gyenge, üres, csekély: schwach, gering» 524 (N. 478) l., m. *híj* mellett || ebből: *küjre-* «schwach werden»; lásd fent 4. l.

jaj (t. t.) «sima, finom: glatt, fein»; 537 (N. 489) l., m. *nyájas* alatt; V. úr így: «e gyökből származtak még: csag. *jajïn* «festeni, diszíteni: färben, zieren», meg kirg. *jajpak* «sima, csúszós: glatt» || Stud. nincs meg csag. *jajïn-*, de van Budgnál: csag. *jajnï-* краснѣть (о плодахъ), azaz «rot werden (von früchten»)| Stud. *jajpak* = *jalpak* «flach, eben», kirg. *žajpak* гладкій Ilm. (vajjon e szerint a t. t. *jaj* is csak *jal* helyett való legyen?).

jat- [«spielen»], 528 (N. 480) l., m. *játék* «spiel» mellett ||

V. úr szerint «az alt. *jatigan* [ein musikinstrument] egy előbb használatban volt, de ma már nem igen ismert *jat-* igéből»; N. kiad.-ban így: «von einem ehemals bestandenen, heute aber nicht mehr bekannten *jatik*» (sic!); a 359 (N. 338) meg ezt olvastuk: «m. *játék*-ra emlékeztet az altaji *jatik, jatigan*, mely nyolczhúrú zeneeszközt jelent» (hivatkozással *Narodi Rossii* cz. munkára [St. Petersb. 1880] (? 1878) melynek 276 lapján *jatigan* mint hangszer van említve) ‖ Az idézett munka csakugyan értesít ilyen nevű húros hangszerről, mint a melyet a sziberiai tatárok [tehát nem különösen az altajiak] a *kobis* mellett használnak; a nevet azonban *ǯatigan*-nak adja (джатыганъ, a mit V. úr, bár helyesen, eredetibb *jatigan*-ra változtatott, hogy a m. *játék*-hoz való hasonlóság jobban szembetűnjék[1]); egyébiránt folhozza Pavet d. C. is: *jatugan* «instrument de musique»; — *jatik, jatik* azomban nem fordúl elé mint hangszernek neve, jelesen nem tud róla mint altaji szóról az Altgr. (de látni való, hogy nagyon hozzá illik a m. *játék*-hoz); más a Budagov II, 322. fölhozott csag. *jatug, jatuk* финалъ въ музыкѣ и пѣніи, аккордъ, ладъ, строй (finale in der musik od. im gesange; akkord, harmonie, stimmung [eines musikinstruments]), v. ö. Pavet d. C. *jatuk* «final d'un chant on d'un air joué sur un insrument de musique»; v. ö. Stud. *jatkun* gestimmt [von einem intstrumente]; — más kérdés az, hogy mily joggal következteti V. úr a *jatigan* hangszer név-ből erős bizonyossággal az «előbb használatban volt» *jat-* «spielen» igét; erre nézve érdekes tudnunk, hogy ez a név még a mongolban és a mandsuban is fordúl elé: Kowal. 2276 l. *jadaga* v. *jaduga* «instrumment de musique qui est monté de 14 cordes, violon, harpe, guitare» Schmidt 289 l. *jadaga* «geige od. der geige ähnliches instrument»; Castrén (Burjät. Sprachl. 137 l.) *jataga* «balalaika»; Zacharov (Маньчж. словарь 185 l.) mandsu: *jatuχan, jatuχa* «guszli, instrument mit 14 saiten».

tal (t. t.) «sík, lapályos: eben, flach, offen» 634 (N. 550). m. *tát-* alatt ‖ a 633 (N. 549). Ipon V. úr a *tal*-t még csak «régibb gyök (ältere stammsilbe)»-nek nevezte, melyből *tala* «lapály, sík-

---

[1]) Pauly (Peuples de la Russie, 41 l.) is említi *kobys* mellett a *djytagan (ǯitagan)* nevű hangszert.

ság (ebene származott;» — ez utóbbi megvan így: Stud. *dala* das ebene land, steppe; Budg. I, 335. *tala* лугъ, мѣсто покрытое зеленью (wiese, mit grün bedeckter platz); I, 548. kirg. *dala* steppe.

tal-, talka- «szétdarabolni: zerstückeln» 286 (N. 167). l., m. *tokány* mellett ‖ alapja: kirg. *talkan* «zerbröckelte, zerriebene mehlspeise» (V. fordítása); Budg. I, 337. így: csag. *talkan* «noch unreifes geröstetes korn (поджаренная рожь), welches man mit den händen zerreibt und isst» (v. ö. kaz. *talkan* «gedörrtes hafermehl Bál., толокно Budg., alt. мука «mehl»); igéje: *talka* поджарить на огнѣ (am feuer rösten); — a kirgizben *talkan* «zerkleinert, in kleine krumen geschlagen» (Budg., Ilm.), s innen mint denom. ige: *talkanda-* раздробить «zerstückeln, zermalmen»; van még: kaz. *talkĭ* «tiló, hanfbreche», *talkĭ-* hanf brechen, tilólni.

topar- (csag.) «gyűjteni: sammeln» 312 (N. 293). l., a m. *toboroz-* (melynek eredeti jelentése V. szerint «rekrutiren, azaz: zusammenscharen») ‖ az idézett helyen V. úr így: csag. *topar-* és *toparla-* «gyűjteni»; Stud.-ben azomban csak az utóbbi van meg így: *toporla-* «ein heer zusammenstellen, rekrutiren»; Budag. I, 742. *topla-* és *toparla-* (csag.) собирать (sammeln, pl. gyümölcsöt); v. ö. oszm. *topla-* «recueillir, ramasser, rassembler, relever [des troupes: *asker toplamak* truppen zusammenbringen]» és *toparla-* «ramasser et emporter» Z. (Redh. után); Pavet d. C. *toparla-* «rassembler, ramasser en boule» ‖ ugyancsak *toboroz-* mellett fölhozza még V. úr mint alt. igét: topor- «összekötni, verbinden» — de ennek Altgr.-ban semmi nyoma sincs.

sau (csag.) «szó, értesítés: wort, nachricht» 630 (N. 548). l., m. *szó* «wort» mellett ‖ ebből: *sauči* «hirnök, követ: bote»; — Stud. így: *sauǯi χatun* «beschauerin, ehevermittlerin»; Budag. I, 693. tob. *savči*, kaz. *javči*, kirg. *ǯauši* сватъ, сваха, сводникъ, сзыватель гостей на свадьбу v. на пиръ (ehestifter v. freiwerber, -werberin, kuppler, einlader der gäste zur hochzeit od. zum gastmahle), meg: csag. *sauči* вѣстникъ, посланникъ (bote, gesandter); Pavet d. C. *sauči* «messager, intermédiaire»; — hogy a bár biztosan kifejthető *sau* alapszó «wort, nachricht» jelentésű volt, az korántsem oly bizonyos, a mint első tekintetretre látszik (hiszen az *elči-* beli *el* sem jelenti azt); itt csak azt jegyzem meg, hogy látnivalólag a *sauči*-hoz köze van a mongol *ʒaguči*-nak: Kowal.

2253. *ǯaguči* сватъ, сводникъ, посредникъ (faiseur de mariage, marieur, marieuse, entremetteur, entremetteuse), Schmidt 235. «freiwerber, kuppler», s figyelmet érdemel, hogy a mongolban *ǯagura* «zwischen.»

sigin (tör.) «vár [festung]» 299 l. (N. 280. nincs meg); m. *szín* [schuppen] mellett || Stud. csak: *siginǯa* «kleine festung» (innen átvette Budg. I, 700); megvan az ige, melyet V. úr is fölhoz: t. t. *sigin-* (alt. *siin-)* «sich bergen, unterkunft oder schutz finden» ; oszm. *sigin-* «se réfugier, chercher asile, s'abriter», Budg. I, 700. помѣщаться, укрыться, прибѣгнуть къ защитѣ (platz finden, sich bergen, schutz suchen); — megjegyzem, hogy az alt. alak sem *siin-*, hanem *sigin-* Altgr.

sij- (kirg.) «simítani (!): gleiten» 627 (N. 542). l., m. *sík* mellett || a kirg. *sidir-* поспѣшно вхать igéből, melyet V. úr *sijdir*-nek írt s így fordított: «simíttatni: gleiten lassen»; lásd fent a 69. l.: hozzá járulhatott még a kaz. *sijpa-* (V. így) «simítani, czirogatni: glätten, streicheln», a mely Bál.-nál így van: *sijpa-* streicheln.

sivil, sivl (t. t.) (N. *sivil, siil)* «szemölcs: warze» 545 (N. 490). l., m. *süly, sül* mellett || V. úr maga mondja, hogy «ebből az újabbkori (davon das moderne) *sivilǯi, sivilǯik*», — azaz, hogy voltaképen csak ez utóbbi van meg: Budag. I, 651. oszm. *sivilǯe* (Z. *sivilǯe* és *sivilǯik* pustule); — csudálom, hogy V. úr a m. *süly* mellett nem hozta föl inkább a csag. *süjel* «warze» szót (Stud.; v. ö. Budag. I, 650. tob. *süjel* бородавка, warze; Bál. kaz. *söjäl* hühnerauge, warze; — a 660 (N. 568). lpon V. úr így: «a m. *szömölcs, szömörcs* [warze] a török *sivilǯ, sivilǯik* [warze] szóval rokon»; itt már a *-ǯ, -ǯik* is látszott fontosnak.

barum (kirg.) «marha, birtok: vieh, besitz» 509 (N. 469). || a kirgiz (és pedig mongol eredetű) *barumta, barimta* «raubzug» szóból; lásd bővebben, fent 5. §., 3. l.

B) Ujonnan képzett szók.

astik (t. t.) «alj, aljazat: unterlage» 588 (N. 523) l., m. *ászok* «unterlegter balken» mellett || ez az *astik* tehát származéka volna a több tör. nyelvben használt *ast* («unteres») szónak s a vége érezhetőleg összehangzik a m. *aszok*-val; — Stud. fölhoz ugyan egy *astik* (azerb.) szót, de ezen jelentéssel: «ohrgehänge der frauen»

(ez tehát az *as-* hängen, aufhängen» igéhez tartozik); «unteres, unterlage»-féle *astik*-nak szótárainkban semmi nyoma sincs.

arit- (csag.) «soványítani, bánkodni (!): mager machen, härmen» 587 (523), m. *árt-* «nocere» mellett ‖ fölhozza még, a mi meg is van: csag. *arik* «mager» (Stud. *arig*, *arik*); — *arit-* ige is fordul elé, de «reinigen, putzen« jelentéssel Stud.; *arit-* «soványítani» csak amúgy lehetséges causativuma ennek: csag. kaz. *aru-*, *ari-* похудѣть, устать (mager werden, ermatten) Budag. I, 34.

kajan, kajgan (t. t.) «sima, csúszós: glatt, schlüpfrig» 531 (N. 481). l., m. *kigyó* mellett, (a melylyel MUgSz. a finn *kaljame* «glatt, schlüpfrig» szót vetette egybe) ‖ megvan: oszm. (nem t. t.) *kaj-* «gleiten, rutschen, kriechen, ausgleiten» (Budg. скользить, ползать), s de ennek participiuma *kajan* még sem fordítható «glatt»-nak; a *kajgan* meg ennek tat. alakra való átfordítása.

kapat- «erhaschen v. fangen lassen», és: čapat- «schlagen lassen», 237 (N. 217) l., = magy. *kapat-* és *csapat-*, mint a *kap-* és *čap-* tör. igék causativumai, a melyek a m. *kapat-* és *csapat-* causativumokkal oly tökéletesen egybehangzanak, hogy azokat csak egy a magyar nyelvben is jártas «török-tatár» ember képezhette. Hogy ez alkalmasint maga V. úr, a nyelvújító, volt, abból sejthető, hogy e causativumok a török szóképzés szokása és szabálya szerint csak úgy volnának lehetségesek, ha az alapigék nem *kap-*, *čap-*, hanem *kapa-* és *čapa*-nak hangzanának, — s hogy tényleg a török szótárak helyettük csak ezeket a causativ alakokat ismerik: *kaptur-*, *čaptur-*, v. ö. Budg. II, 3. I, 452.

jakun- (csag.) «sich bessern, javulni», 603 (N. 531) l., m. *gyón-*, *gyovon-* «beichten» mellett. — V. úr így deríti föl ennek a *jakun*-nak mivoltát: «A ma már nem használt *jakun*-ból (aus dem heute nicht mehr gebräuchlichen *jakun*) származott *javun*, magy. *gyovun*». Értsd: «aus dem von mir gebildeten *jakun* stb.» Alapja a *jak-* «wohl tun, behagen» Stud. Budg.

jagul- (csag.) «kellemes v. jó lenni: angenehm v. gut werden«, 612 (N. 537) l., m. *jó* bonus és *gyógyúl-* «sanari» mellett; — nem található ez a csag. *jagul-* sem Stud. ben, sem Budg., sem Pavet d. C.-nél; EtWb. 122 sem hozza föl; de az igaz, hogy a m. *gyógyúl* mellett szemre való. — V. ö. *jakun*.

jajït- (t. t.) «kinyújtani: ausdehnen» 620 (N. 541) l. ‖ a *jaj-* «ausbreiten, verbreiten» igétől; maga V. úr megvallja, hogy ez a

t. t. ige «használatlan (ungebräuchlich)»; képezte pedig azért, hogy a m. *nyúl-*, *nyújt-* igepárnak hasonmása legyen a törökben is (*jajil-* sich ausbreiten, és *jajit-*).

jiiliš, jigiliš (tör.) «gyűlés, népgyűlés: versammlung, volksversammlung» 342 (N. 322) l. és 604 (N. 532) *jigilis, jiilis* [sajtóhibából *š* helyett *s*-vel; N. *jigiliš* és jiiliš) «gyűlés: versammlung» — a m. *gyűlés*-vel igen szépen egybehangzó szó, a mely e mellett ősrégiségénél fogva a hajdani török-magyar kultur-egységnek egyik fontos momentumát fényesen megvilágítja. Valóban kár, hogy ez a török szó csak a mí keresztyén æránk 1869-dik éve óta létezik a világon — legalább a papiroson, mely köztudomás szerint igen türelmes jószág. Ekkor ugyanis hozta azt föl először V. úr «Magyar és török-tatár szóegyezéseiben» NyK. VIII, 148 l., így: «oszm. *jigil*-mak gyűlni, *jigiliš* gyűlés, *jig*-mak gyűjteni. Most meg az alakját tette még valamicskével hasonlóbbá a magy. *gyűlés*-éhez, így is írván: *jiiliš*, sőt *jiiliš!* — Igaz, hogy van a törökben egy mélyhangú *jig-* ige «sammeln, anhäufen» (oszm. *jig-* különösen «amasser, amonceler, entasser»; kaz. *jij-* sammeln Bál., csag. *jig-*, kirg. *ǯij-*, alt. *ju-* sammeln, anhäufen: собирать, копить, Budg. II, 357) s ennek *l*-es passivuma: *jigil-* (kaz. *jijil-*) «gesammelt v. angehäuft werden» vagy «sich sammeln, sich anhäufen (собираться, накопляться), meg épen «sich versammeln [von menschen]», a melyet a kinek tetszik a m. *gyűl-* igével vethet egybe. Igaz az is, hogy van a törökben egy *-š* (*-iš, -iš, -uš, -üš*) nom. verbale-képző (n. actionis), pl. *gül-* lachen: *gülüš* das lachen, gelächter, oszm. *ališ-veriš* kauf-verkauf, handel, stb.; meg jelesen az is igaz, hogy az *š*-végű reciprok igék mellett ugyanazon tő egyéb képző nélkül nom. actionisúl szolgál: oszm. *güleš-* (ringen, luctari): *güleš* ringkampf (lucta, luctatio), *dögüš-* (sich schlagen, verekedni): *dögüš* kampf (das sich-schlagen, verekedés), *vuruš-* (sich schlagen, kämpfen): *vuruš* kampf, combat, bataille; kaz. *sugiš-* verekedni: *sugiš* verekedés (= alt. *soguš-* és *soguš*). Ennél fogva kétségtelen, hogy alakúlhatott volna akár egy török *jigiliš* szó is «das sich-sammeln v. sich-versammeln» (= versammlung), t. i. a *jigil-* tőből, vagy akár ennek reciprocuma mellett, mely tényleg eléfordúl (Budg. kirg. جیولشمق быть собрану вмѣстѣ, egybe gyülekezni, sich versammeln, Bál. kaz. *jijiliš-* «sich versammeln [von mehreren])». Csak az a baj, hogy a törökség történetében nem

ment mind az végbe, a mi bár végbe mehetett volna, még akkor sem ha épen V. úr ohajtotta volna is. Innen van, hogy a bár lehetséges *jigiliš* névszót (nom. actionis = «versammlung») nem találjuk az oszmanliban (a hol a *jigil-* ige úgyis inkább «sich anhäufen» értelemmel használtatik), de még azon dialectusokban sem, a melyek a *jigiliš-* recipr. igével élnek; ezek az utóbbiak azonban történetesen ugyancsak a *jig-* igének egy másik származékát alkalmazták a «gyülés, azaz: emberek [nép]gyülése = versammlung von menschen [volk]» kifejezésére, t. i. ezt: **jigin** (kaz. *jijin* «versammlung, gesellschaft, sammlung Bál.; kirg. *žijin* собранiе народа [по случаю поминокъ: versammlung des volks zur todtenfeier] Ilm., alt. *juun* собранiе народа, сходъ: versammlung des volkes, zusammenkunft; — az oszm.-ban *jigin* csak «haufen, anhäufung», pl. von getreide, stroh, schnee, stb.). Ezenkivül van a *jigil-* igének még egy származéka, a melyet itt meg lehet említeni (csakhogy ez sem *-iš*-végü): kirg. *žijlū* zusammensteuerung [von geld od. vieh, für einen bedrängten genossen], складчина Ilm., Budag.

čalpik (csag.) «selyp: stotternd» 626 (N. 545) l., m. *selyp* «stotternd» alatt; 661 (569) l. meg így: tör. **čalpik, čelpik** «selypitő» (N. *čalpik*, eventuell *čelpik* «stotternd») ‖ a *čelpik*-vel tehát már nincs bajunk; de csag. *čalpik* «stotternd, selypítő» sincs meg (nem ismerik sem Stud., sem Budagov, sem Pavet d. C.); de maga V. úr mutat rá annak keletkezésére, a mennyiben «a *čal-*, *šal-* [ütni, verni: schlagen] gyökből» származtatja, s így a kirg. *šalpi* szóval azonosítja, a melyet ugyanott fölhoz és így fordított: «ütő, verő: anschlagend (daher: *tili šalpi* mit der zunge anschlagend = stotternd)»; — ámde Budag. I, 462 így adja ez utóbbit: kirg. *čalpi* v. *šalpi* плохой, слабый «schlecht, schwach» (és: *tili šalpi* грубый на словахъ «grob im reden»).

tagilt- «ausbreiten, zerstreuen» 635 (N. 550). l., m. *tát-* «öffnen» alatt; «da vom magy. *tát-* sich eine ältere form *tált-* voraussetzen lässt, welche in *tagit-*, *tagilt-* ‚ausbreiten, zerstreuen' zu erkennen ist». — Megvan: oszm. *dagit-* disperser, répandre, *dagil-* être dispersé, *dagin-* se disperser (Z. Budg. I, 726); alt. *tagin-* распустить крылья Altgr. (die flügel ausbreiten); a *tagilt-*, mely a *tagil- (dagil-)* passivumnak causativuma volna (s mely igazán a fölvett m. *tált*-hoz illenék), nem fordúl elé, ha csak azt nem tekint-

jük nyomának, hogy V. úr «M.-tör. szóegyezéseiben» NyK. VIII, 173. fölhozott egy oszm. *dagïlda-* igét, így: «szétszórni, szétválni, egy nagyobb csoportot kisebb falkákra osztani».

sögün- (t. t.) «magát meggyalázni: sich beschimpfen» 577 (N. 515). l., a m. *szégyen* «pudor, dedecus» szóhoz hasonlítmányúl; — *sög-* «schimpfen, schelten» igétől, mint passiv (v. refl.) alak; eléfordúl oszm. *sögül-* (*söjül-*) «geschimpft werden» és recipr. *sögüš-* (*söjüš*) sich einander schimpfen, браниться.

dagïl- (kirg.) «dagadni: anschwellen» 595 (N. 527) l., m. *dagad-* alatt ‖ V. úr fölhozza közvetlenűl kirg. *dak* «egésjel» után, s ezt nyilván egynek tartja az oszm. *dag*-val, a melyet «hegy és daganat: berg, geschwulst»-nak fordít (lásd fent 8. l.); hiába keressük e kirg. *dagïl-* igét Budg. és Ilm.-nél; más az oszm. *dagïl-* être dispersé, se dissiper.

posul- (t. t.) «foszlani, hámlani: sich schälen» 601 (N. 530). l., m. *foszl-* «sich auffasern, sich abschälen» mellett; — lásd fent az 5. §-ban (9. l.).

C) Új jelentéssel való szók.

agaǯ (csag.) «ág, vessző: zweig, gerte» 582 (N. 520). l., m. *ág* «ramus» mellett (hivatkozással Budagovra I, 61); — Budg. egy szóval sem mondja, hogy *agaǯ* = «zweig, gerte»; fordítása: дерево, палка (azaz: baum, holz; stock, stab, stange); Stud. *agaǯ* «baum»; — most már *agaǯ* V. úr szerint más szó mint a csag. *jigač*, melyet a 629. lapon még «baum»-nak fordít.

kïj- (oszm.) «kötni: binden» 532 (N. 482), m. *köt-* «binden» mellett; a jelentés igazolására idézi V. úr ezen szólást: *nikiah kïjmak* = «házasságot kötni: ehebund schliessen». — Ámde egyetlen égy szólásból gyakran nem lehet az egyes szónak magára való értelmét helyesen megállapitani, a mint a jelen eset is mutatja. Kétségtelen, hogy a *nikiah kïjmak* szólás, végértéke szerint = «házasságot kötni, ehe schliessen (mintegy: verbinden)», hiszen a tudvalevő «kötni, binden»-igével is fordúl elé *nikiah baglamak*, s egy cseppet sem lehet csudálni, ha valaki ennek alapján azt állítja, hogy itt *kïj-* is annyit tesz mint *bagla-*, azaz «kötni» (a mint pl. Bálint G. tette, Török nyelvtanában 274. l. نكاح قيمق «házassági szerződést kötni = einen ehevertrag schliessen»). S mégis a «kötés»-vel merőben ellenkező jelentése van a *kïj-* igének, az emlí-

tett szólásban is, t. i ez: «schneiden, brechen». — A dolog abban van, hogy نكاح *nikiah* nem csak «mariage (ehe, verehlichung)», hanem különösen ezt is teszi: «dot, douaire: heiratsgut (= مهر *mehr*, welches der ehemann seiner frau auszahlt). Az említett szólás pedig a *kir-* «brechen» igével is fordúl elé: *nikiah kirmak*, a mit Z. szótára így magyaráz: »der braut od. frau ein heiratsgut anweisen, eigentl. brechen = einen bruchteil des vermögens dazu bestimmen» (a mi magyarúl megfelelőleg igy mondható: «*nikiah*ot szakítani»). Hogy e szólásban «schneiden, brechen»-féle igének (*kij-*, *kir-*) csakugyan helye van, mutatja annak változata más török dialectusban: Budag. II, 108. azerb. *kabin kesdirmek* «женить, выдать замужъ (verheiraten [den sohn, od. die tochter]), tkp. «*kabin* schneiden lassen [*kesdir-*]; کابین *kābin* (perzsa szó) pedig «dos quam uxori constituunt»; s ezzel a kazáni-tatár ezt mondja: *käben kijmak* «házasságot kötni, ehe schliessen» (Bál., ki azomban itt is az igének «binden» jelentését fölveszi). — Ezek szerint a *nikiah kijmak* szólás korántsem követeli, a mint első tekintetre látszik, hogy az eddig «schneiden» (zerschneiden, zerstücken) jelentéssel ismeretes tör. *kij-* ige mellett meg egy külön *kij-* «kötni, binden» igét vegyünk föl; ez a *kij-* «schneiden» úgysem más mint a *kir-* «brechen» változata, mely szintén az említett szólásban szerepel (annak tekinti V. úr is: EtWb. 91. sz.); végre nincsen abban semmi csoda, hogy a törökség is «schneiden»-féle szót alkalmaz az «entscheiden, endgültig bestimmen, abmachen» fogalomra, a mint ezt más nyelv is tette (pl. a magyar is a *szab-* igével: *árt szabni, törvényt szabni*): v. ö. tör. *kes-* (*kis-*): «couper» és «décider de q. ch., déterminer, conclure un marché» (*behā kesildi* цѣна была опредѣлена, der preis wurde bestimmt).

jaka «nacken: a nyak hátsó része» 329 (N. 310); — lásd fent: NyK. XVII, 444.

čeg-, *čig-* (kaz.) «szőni: weben» 548 (N. 491) l., m. *sző-* «weben» mellett; — lásd fent 3. §., meg 4. §. (XVII, 473.)

sok- (t. t.) «bemenni, bejutni, belekeveredni: eingehen, hineingelangen, hineingeraten» 631 (N. 538) l., m. *szok-* «sich gewöhnen» mellett; — fent 5. §-ban (10. l.)

sūr-, *sōr-* (kirg.) «beledugni: hineinstecken» és *sür-* (t. t.) «szúrni, beledugni: stechen, hineinstecken» 548 (N. 491) l., m. *szúr-* »stechen» mellett; — lásd fent 5. §-ban (6. l.).

sür- (alt.) «mérték: maass» 547 (N. 491) l., m. *szer* «reihe, ordnung» mellett; — Budg. I, 642. és Altgr. alt. *sür* образъ, привидѣніе (bild, erscheinung).

bej (N. kiadásban így is: *böj)* «fej, caput» 329 (N. 309); a 516 (N. 474) lapon így: t. t. *baj, bej* «fej: kopf», ezen megjegyzéssel: «kommt jedoch in dieser bedeutung nur im compositum *bejtaś*=kopfgefährte, genosse vor»; — lásd fent NyK. XVII, 443.

D) Tévedésen alapuló szók.

öz (ujg.) «-hoz, -hez: zu (ad)» 526 (N. 479) l., m. *hoz* «zu» mellett; — V. úr ezt átvette régibb m.-török szóegyezéseiből (NyK. VIII, 152); pedig ő írt szótárt a KBil.-hez, mely azt tanítja, hogy az ujgurban is úgy, mint a csagatajban is, *öz* («persönlichkeit») az «ipse» kifejezésére szolgál: *özige* (KB. ez is: *özginke)* igen is ezt teszi «zu sich, ad se (ipsum)», de ebben csak nem az *öz* az «ad, zu»-nak kifejezője.

urukon (csag.) (N. *urukun), uruvun* (kirg.), *ruvun* (kaz.) «rokon: verwandt, anverwandt» 625 (N. 544) l., m. *rokon* «verwandt» mellett; — lásd fent 4. §-ban (XVII, 480).

tag (alt.) «széles, messze: weit» 634 (N. 550), m. *tát-* «öffnen» alatt; — V. úr mindjárt ezen *tag* alatt az alt. *tagin-* igét hozza föl («kiterjeszkedni: sich ausbreiten» fordítással). Altgr.-ban, a melyből ezt (szabadon fordítva) átvette, egy sorral feljebb áll ez a szó: *tag* (гора «berg»). V. úr meg sem látta annak a *tag*-nak értelmezését (гора), hanem hevenyében megragadta mint a *tagin-* ige alapszavát, mely mint ilyen nem is jelenthetett mást mint «weit, breit»!

surik (kirg.) «czinóber (alapjelentésében: kenőcs): farbe, schmiere, zinnober», 548 (N. 492) l., m. *szurok* «pech» mellett; — a kirg. *surik* szó, melyet Budagovnál hiába keresünk, az Altgr.-ból került. Az Altgr. szótára ugyanis (256. l.) az alt. *sir* szót így magyarázza: «краска (у кирг. сурикъ, киноварь)» azaz: «farbe (bei den Kirgisen [t. i. ennek a *sir* szónak jelentése, oroszúl] сурикъ, киноварь = mennig [miniom] és czinóber)». Beh kár, hogy így a m. *szurok*-hoz, legalább alakra nézve, oly szépen hozzá illő kirg. *surik* hitvány orosz szónak bizonyúl.

baru (csag.) «boríték, bőr: haut, hülle» 593 (N. 526); 303 (284) így: «állat bőre szőröstűl: haut, fell»; Stud. is így: *baru*

«haut, hülle» — A *baru* szó az Abuska czímű csagataj szógyűjteményből ered, t. i. annak magyarra fordított szómagyarázatokkal s az idézett versek mellőzésével való kiadásából, a melyet 1862-ben Vámbéry úr eszközölt. Ebben (30. l.) így találjuk: *paru* (پارو) «bőr». A Abuska teljes kiadásából (Véliaminof Zernof «Dictionnaire djagataj-turc» 1869) kitűnik, hogy V. úr «bőr (haut, fell)-nek fordította a *paru*-nak ezen oszmanli magyarázó szavát: كورك. Ezt ő tehát *kürk*-nek olvasta (=pelz, pelzwerk, pelzkleid); de nem nézte meg a hozzá idézett verset, mely *paru*-val való hó-tisztítás (eltakarítás)-ról szól *(paru bile kar aritur)*, — külömben könynyen rátalált volna, hogy az a كورك nem *kürk*-nek, hanem *kürek*-nek olvasandó, = «schaufel, spaten». — A *paru* egyébiránt perzsa szó: پارو és meg teljesebb alakkal پاروب «instrumentum palae simile, quo nivem amovent». — A magyarított Abuskából átvette a *paru*-nak hibás értelmezését Zenker szótára is («peau, cuir: haut, fell, leder», mert mind ezt jelenti a m. «*bőr*», s ő használta is «La traduction de l'Abuška par Mr. Vámbéry»); a Csag. Sprachstudien-ből meg Pavet de C. *(paru* «pelle» és «peau, enveloppe»). — Lásd: NyK. XVII, 323.

barim (t. t.) «birtok: besitz»; — ebből: *barim* «mein besitz, meine habe»; lásd fent 5. §-ban, 2. l.

börti, pörti (tör.) (N. *bürti*) «takaró, fedő: decke» 304 (N. 184); ezzel ugyanis V. úr összefüggőnek mondja a m. *vért* «panzer» szót; — későbben a 593 (526) lapon, m. *burok* «hülle» mellett nem hozza már föl V. úr ezt a *börti*-t, hanem csak a *bör-, böri-* «bedecken» igét és *börk* «hut (kopfhülle)»; EtWb. 228 sem ismeri, s a török szótárakban is hiába keressük ezt a *börti* szót, mely látnivalólag a m. *vért*-hez alkalmazkodik. — Úgy látszik, V. úr ezt a *börti*-t összetévesztette az oszm. *örtü (örti)* «decke, schleier, vorhang» (csag. *örtük* Stud.) szóval *(ört-* «bedecken» igétől).

reken (tob.) = oszm. *erken* «korán reggel: früh» [in der frühe, früh morgens], 647 (N. 558) l., m. *reg (regvel, reggel* morgens, der morgen)» mellett. — Mint egyéb tobolszki szót, ezt a *reken*-t is V. úr Budagov szótárában találta, még pedig elég furcsán. Budagov I, 596. ez van: «tob. رکمن *rekmän* репейникъ» (azaz «die klette»). Ez alatt, mint új szótári czikk, e kis sor: رکن см. ارکان — azaz: رکن lásd (vide) ارکان. Történetesen a «tob.» (=tobolszki) épen fölötte áll a رکن-nek. Ebből már most V. úr

azt nézte ki, hogy van egy toboloszki رکن szó, mely = ارکان; pedig Budagov csak a *rekmän*-t jelezte tobolszkinak, a رکن-t minden jelzés nélkül hagyván. Továbbá azt a رکن-t mindjárt *reken*-nek olvasta, az ارکان-t pedig *erken*-nek, s fölismerte benne azt a török *erken*-t, melynek jelentése «korán reggel: früh». Csakhogy Budagov egészen más szóra utalt: I, 31 «a. ارکان ед. رُکن столпы, подпоры» — azaz: «arab *erkān*, singularisban *rukn*, die säulen, stützen»; a «korán reggel (рано утромъ)»-féle tör. *erken*-t meg nem is írja Budagov így: ارکان, hanem így: ارکن.

E) A törökségbe befogadott idegen szók.

astar (t. t.) «alj, ruhabéllés: unterlage, fütterung des kleides» 588 (N. 523) l., m. *ászok* «unterlegter balken (unterlage)» mellett; — a szó csak «kleidfutter»-t jelent, a melyet bár «unterfutter»-nek is nevezhetünk, a mivel azomban a tör. *ast* («unteres»)-től való származása még korántsincs bizonyítva; — előfordúl a perzsában: استار, استر «interior pannus vestis» meg «internum cujusvis rei» (v. ö. magy. *béllés* «kleidfutter» a *bél* «inneres»-től); a kazáni-tatár meg *astar*-on kivűl a «futter»-t *eċlek* szóval nevezte el (Bál., Budg.), mely szó szerint «innerheit, das innere» — s e szerint az *ast* «unteres«-tól nem *astar*, hanem *astlik* kellene).

kelek (csag.) «die glatte, noch nicht raudig [rauhrindig] gewordene frucht [melone EtWb.], das haarlose junge der tiere [der haarlose junge hund] 615 (N. 539) l., m. *kölyök* «catulus» mellett; — nincs meg Stud.-ben, sem Budag.-nál; — a perzsában: کلک *kelek* «cucurbita immatura; capsula gossipii nondum aperta; juvencus bubulus» (Vullers 867).

ċengi (tör.) »musikant, musik» — ezzel rokon a magy. *cseng-*, *zeng-* «lauten, tönen» 359 (N. 338); — a perszában چنک *ċeng* «instrumentum musicum (cithara v. harpa); s innen rendes perzsa (de nem török) szóképzéssel: چنکی *ċengi* «harpicen, citharoedus (harfenspieler)».

toχum, tokum (kel. tör.) «ei [ovum], partus» 636 (N. 551) m. *tojás* «ovum» mellett; — a «partus» fordítás a szónak V. szerint való török etymonjára utal, hogy t. i. a török *tog-* «nasci» (illetőleg «parere», fent 73 l.) igétől való. Eddig perzsa szónak tartották, s a török irodalmaknak is az a különös szeszélyük volt,

hogy többnyire perzsa módon írták (تخم — nem توغوم, meg az oszmanli sem a *doγ*- igével egyezőleg طوغم). — Számba kell vennünk a szónak egész jelentéskörét: Budag. I, 346 تخم *toχm* (azerb. *toχum*, kirg. *tokum*, kasg. *tojum*) сѣмя; яицо; родъ, поколѣніе» (v. ö. Z. «samenkorn, samen; ei; geschlecht, nachkommenschaft») = perzsa تخم *toχm* (a melynek pedig a zendben *taokhma* felel meg) «granum, semen; radix cujusvis rei; ovum (t. *murg*); sperma genitale, stirps, gens, genus» (Vullers). — Tudva van, hogy a törökségben általánosan használt különös «ovum»-szó: *jumurta* (l. alakmásait: fent XVII, 419. 420.).

dak (kirg.) «égés-seb, égésjel: brandwunde, brandzeichen», oszm. *dag* «daganat: geschwür (sic) 595 (N. 527); — perzsa szó: lásd fent az 5. §-ban (8. l.).

naj, nai (alt.) (helyesen: *naji*) «társ: gefährte» 536 (N. 485) l., m. *nő* «femina, uxor» mellett; — Altgr. maga jegyzi meg, hogy ez a *naji* (другъ) a mongolból való.

fírtína (oszm. «szélvész, forgószél: sturmwind» 518 (N. 474) l., m. *forog*- «sich drehen», *förgeteg* «tempestas» mellett; — eddig az oszm. *fírtína*-t, mely még így is van *fortuna*, az olasz nyelvből valónak hitték: ital- *fortuna* «glück» és «sturm, ungewitter zur see». V. úr alkalmasint «a gyökegyezés» alapján tartja a *fír-tína*-t eredeti török szónak, mert az oszm. *fírla*- «forogni, keringeni: kreiseln» (fent 14. l.) társaságában hozza föl; v. ö. hogy szintígy a m. *korona* «krone» szót is némelyek eredeti magyarnak állították.

vezir (oszm.) «vezér: anführer» 640 (N. 353) l., a m. *vezet*- «führen», *vezér* «anführer» mellett; — V. úr ezen kivűl meg az ujgurból a *bösüt-*, *bözüt*- «führen, leiten» és *büsütči* «führer, leiter» szókat hozván föl, így vélekedik: «Ez a szó [oszm. *vezir*], mint látható, sem az arab وزير-ből, sem a persa گزير-ből nincs kölcsönözve, hanem tiszta török eredetű». Az ujg. *bösüt*-ból bizony ezt nem látjuk, de a m. *vezér*-ből sem, mely csakis a tör. *vezir* szóval szépen egybehangzó szó, úgy mint még jobban vele egyező szó az arab *vezir* (وزير). Mert a tör. *vezir* nem is jelent voltaképen «dux, führer»-t mint a m. *vezér*, hanem «administer principis»-t, úgy mint az arab *vezir* (a min semmit sem változtat az a tény, hogy *vezir*-ek, nagy-*vezir*-ek alkalmilag «heerführer»-ekűl is szerepeltek). V. úr tehát azt hiszi, hogy van egy külön török

eredetű *vezir* szó, meg egy nem török eredetű arab *vezir*, noha ezek egymásnak minden tekintetben szakasztott másai; vagy ha ezt nem meri hinni, azt kell neki vélnie, hogy az arabok e szót kölcsönvették a törökségtől (még pedig az oszmán-törökségtől, a mire a szónak kezdő *v*-je mutatna) — talán cserében a *sultan* سلطان szóért! Itt csak arról van szó, hogy egyazon-e a töröknek *vezir*-je az arabok *vezir*-jével, a mit okosan nem is lehet tagadni; meg hogy melyik vette át a másiktól? Ez utóbbira megfelel egy pillantás az arabságnak a török (jelesen az oszmánli) szókincsre gyakorolt roppant nagy hatására. Más kérdés az, hogy az arab وزير csakugyan a وزر «portavit» igétől ered-e, a mint eddig legtöbben hitték, vagy a persa گزير *(gezīr)* «præfectus» szónak van hozzá köze.

F) Kölcsönvett mongol szók.

nidon «szem: auge», *nidü-* nézni, szemlélni: sehen, schauen» 536 (N. 484) l., m. *néz-* «schauen» mellett; — megvan *nidon* v. *nidun* (e h. *nidün*) «szem», de nincs meg *nidü-* nézni, hanem ez van (mint denom. ige): *nidüle-* «blicken, schauen» Schmidt 90; «regarder, voir d'un coup d'oeil tout ce qui se passe» Kowal. 659.

nojan «úr, fejedelem, vezető: herr, fürst, anführer», *nojalik* fürstlich, *nojala-* herrschen, *nojaragha* «urat lenni (sic!), a nagyot játszani: herrisch sein, den grossen spielen» 618 (N. 540) l., m. *nagy* «gross» mellett; — *nojaragha-* hibás olvasás, e h. *nojarχa-* (Schmidt «sich stolz und herrisch benehmen); — ezekből a mongol szókból is, meg az alt. *naj* (nagyon: sehr) és csuv. *nomaj* (sok: viel) következik V. úr szerint «egy régi t. t. *noj* (nagy, emelkedett: gross, erhaben) gyök».

kümon «férfi: mann» 566 (N. 504) l., m. *hím* «mas, masculus» mellett; — Schmidt 183. *kümün* «mensch, mann»; Kowal. 2610. человѣкъ (homme),

üdele «idős, régi: alt», *üdögöj* «még nem (tkp. időtlen): noch nicht» 607 (N. 534) l., m. *idő, üdő* «tempus» alatt; — Schmidt 75. *ötele* (nem *üdele*) «alt; gemein, unbedeutend», v. ö. *ötel-* «alt werden, altern»; *ödügöj* «noch nicht»; Kowal. 516. 520.

Kétségtelen, hogy Vámbéry úrnak a fentebbiekben ismertetett török nyelvújítása a leghatalmasabb segédeszköze a magyar-török nyelvrokonság sikeres bebizonyítására. Ennek segítségével szerezhet ő kénye kedve szerint olyan adatokat, a milyenek néki épen kellenek. Egy valahogy hasonló értelmű török szónak nem egészen hasonló az alakja is: a nyelvészeti nyelvújítás hatalmával teljesen hasonlóvá teszi; hogy pl. *kengej* szinte ugyanaz, mint *kengyel*, azt minden a nyelvészetben bármily járatlan ember egyszeri hallásra is fölfogja. Ha megvan valamennyire az alaki egyezés, s csak a szójelentések külömbözők: egyszeriben segít ezen a bajon is a nyelvújítás, a meglevőnek nyújtásával, toldásával, átvitelével, sőt ha kell, megfordításával. Milyen hasonló pl. a m. *taraj*-hoz a török *tarak?* Hogy ez utóbbi csak «fésű»-t jelent, az nem nagy baj: hiszen a német nyelv «kamm»-nak nevezi a tarajt is a fésűt is, s így a török *tarak* is jelenthetne bár «taraj»-t, sőt kell hogy ezt jelentse, még pedig csak is ezt jelentse. A m. *szúr*-igéhez beh behasonló a tör. *sogur-*, *sour-* (*suur-*) «kirántani, kihúzni»! Tekintve, hogy a «kard», melyet török szóval «*sūr*-unk» azaz kirántunk, a magyar értelemben vett *szúr*-ásnak egyik főeszköze, bátran anticipálhatjuk a főactiót, mely úgy is mindjárt bekövetkezik, s azt mondhatjuk, hogy máris akkor «szúr» a török, mikor a kardját csak kirántja. Sőt meglehet, hogy sem alak, sem jelentés tekintetében nem elégít ki a magyar szó mellett a török szó: no, akkor már mind a kettőn kell segíteni; pl. a m. *hág*-nál hosszabb a tör. *kangir-*, tehát megkurtítjuk *kang*-vá; meg eddig ezt tette hogy «herumirren»: tehát ezentúl azt fogja tenni, hogy «herumsteigen, ide s tová hágni». A *gyónás (gyovonás)* által, mint jó keresztyén ember tudja, «javúl» az ember; a tör. *jak* meg a. m. «jónak lenni»; csak meg kell toldani refl.-*n* képzővel s lesz *jakun-* «javulni» (a mely fájdalom már nem használtatik, de elég korán lett belőle *javun-*, és a magy. *gyovun-)*. O beh gyarló elméjük vagytok tí régi nyelvészek, s kivált tí magyar-ugor nyelvészek, kik azt hiszitik, hogy a hasonlítási adatot csak úgy kell fölvenni, a mint azt szükkeblű philologus-lexicographusok a nép nyelvéből vagy magasabb tendentiák nélkül szükölködő írók műveiből merítették! Kik nem látjátok, hogy az ilyen adat csak nyers anyag, a melyet előbb faragni, nyesni, nyújtani s idomítani kell, hogy igazán művészien használhassátok! Kik, ha van is egy

kis fölös sejtelmetek vagy combinatiótok, azt nem tudjátok magába a nyelvbe is beleoltani, hogy szintén tényként imponálhasson, hanem csak úgy adjátok, mint saját igénytelen véleményeteket, a mely előtt aztán nem egykönnyen hajol meg valaki!

Részemről csak azt csodálom, hogy V. úr nem élt még nagyobb mértékben az adatidomítás hatalmas eszközével. A kitől 2—300 darab ilyen idomítvány kitelt, könnyen kitelt volna attól több is, s a magyar-török theoria diadalma máris teljes volna s jelesen a M.-ugor szótár végképen megsemmisülve a porban heverne. Ez, úgy látszik, onnan van, hogy V. úr az ő hatalmas fegyverének forgatásában még egy kissé ügyetlen és gyakorlatlan. Hiszen nem egyszer ott is alkalmazta, a hol, czélja tekintetéből, semmi szükség sem volt rá. Ha pl. a m. *él* «acies» ellenében hasonlítmányúl külömben jó a *bele-* «schleifen», jó ám a *bile-* alak is, s a m. *győz-* ellenében nem kellett *jauz*-on kivűl még *jevüz* is, hiszen a MUgSzótár is csak a mélyhangú *jaksa*-t tudta fölhozni; vagy a m. *kel-* ellenében elég jó a tör. *kel-*, *kil-*, ha nem is épen «menés»-t, hanem «jövés»-t jelent. Máskor meg olyan adatot vélt idomítandónak, a melyre egyéb adat mellett úgy sem szorúlt rá. Igaz, hogy V. úr az adatidomítás becses mesterségét nem a «Magyarok eredetében» initiálta legelőször. Találjuk azt már V. úrnak első nyelvhasonlító munkájában, a Magyar és török-tatár nyelvekbeli «szóegyezésekben», a melyet 1869. adott ki. De azóta e művészetet nem igen gyakorolta, s az «Etymologisches Wörterbuch der turkotatarischen Sprachen» nem adott rá annyi ösztönzést. Én az új nyelvészeti módszert legelső megjelenésekor még nem bírtam teljes nagyszerüségében méltányolni, s így a «Magyar-török szóegyezésekről» írt «Jelentésemben» (NyKözl. X, 67. stb.) egyszerű eszemmel úgy találtam, hogy V. úr «török nyelvekbeli adatainak közlésében nem mindenütt jár el őszinteséggel és teljes bona fidessel; — jelesen: *a)* könnyebb, vagy tkp. csak látszatosabb egyeztetés végett apró alakváltoztatásokat enged meg magának; — *b)* jelentések elésorolásában első helyre állítja az egyeztetésre kivánt másodrendű jelentést, azt valóságos alapjelentésnek tüntetvén föl; — *c)* nem egészen összeférkező jelentésen némi toldással vagy elcsavarintással segít, a nélkül hogy azt saját subjectiv fölfogásának tüntetné föl; — s épenséggel hibásan vagy egyeztetési czéljához képest ráfogással

hamisítva közöl V. úr török szójelentéseket». Sőt még azt is mertem vélekedni, hogy: «V. úrnak ilyetén eljárása annyival sajnálatosabb, mert egyéb, kivált ellenőrizhetetlen nyelvészeti közléseinek hitelességét és megbízhatóságát komolyan veszélyezteti.»

Igazán bánom, hogy egykor V. úrnak említett eljárásában még nem tudtam a nagy eredményekre hivatott jelenkori török nyelvújítás első alapvetését fölismerni. Meg is érdemeltem, hogy V. úr jelen munkájához csatolt külön mellékletben («Néhány birálati észrevételek») akkori goromba ügyetlen nyilatkozatomért rendre utasítson.[1]) E mellett azomban mégsem érdemeltem meg, hogy még itt is irántam oly kegyességgel viseltessék, mint a milyen következő szavaiból kitűnik: «Azonban tisztelt recensensemet sem kritizálási módjában nem akarom utánozni, sem ellenvetéseit egész terjedelmükben nem veszem tekintetbe; vagyis nem akarom csalással és álnoksággal vádolni, a mint ő tett velem, sem összes kifogásaira nem terjesztem ki ellenbírálatomat.»

Nagyon bölcs önmegtagadás!

(Bemutattatott a M. T. Akadémia 1883. április 9-kén tartott ülésén.)

BUDENZ JÓZSEF.

---

[1]) Egyebek közt megrójja (654. l.) azt is, hogy nem volt helyes fogalmam a középázsiai kocsinak jeles szerkezetéről, a melynek ismerete pedig a *tengely* szó igazi megértésére nézve igen fontos: «kigúnyolja [Budenz] a tör. *dingil* (tengely)-nek a *töngül*-ből (forogni) való származtatását, mert nem tudja, tehát nem is hiszi, hogy a régi szerkezetű szekereknél, sőt Középázsiában még ma is, a tengely a kerékkel együtt forgott.» Ámde 1869-ben (NyK. VIII, 179) így tanított volt V. úr: «tudni való, hogy Középázsiában nem a kerék, hanem a tengely forog a kocsi alatt.» S V. úrnak ezen határozott kijelentése után én bátor voltam (NyK. X, 89) sajnálkozni «a szegény középázsiai lovakon, kik az ilyen forgó tengelyű és nem-forgó kerekű kocsit húzzák.» Ezzel korántsem akartam a *tengely* (= *dingil*)-nek állított «forgó»-féle értelmét bántani, a mely még akkor is fönntartható, ha magát a tengelyt nem-forgónak s csak a kereket körüle vagy rajta forgónak tudjuk.

VOTJÁK NYELVTANULMÁNYOK.

A votják nyelv egyik tagja az ugor nyelvcsoport éjszaki ágának, mely a zürjénnel együtt, beleértve a vele csak dialektusi viszonyban álló permi nyelvet is, egy szorosabb nyelvegységet alkot: a zürjén-votják főnyelvet, vagy mint régebben nevezték, a permi, bjarmiai nyelvcsoportot. A nép, mely beszélli, az éjszaki szélesség 54° és 60°, a keleti hosszúság 66° és 72° közt lakik, nagyobb tömegben az orosz birodalom vjatkai guberniumában, különösen a Kama és Vjatka folyók között; de kisebb nagyobb arányban el vannak terjedve Kazan, Perm, sőt délebben Orenburg és Szamara tartományokban is. Összes számuk, mint Florinszkij[1]) 1874-ben meghatározta, kerek számban 251,000, mely statisztika, ha összehasonlítjuk az előbbi évtizedekben történt népszámlálás adataival, a votják törzs gyarapodását, elütőleg a többi uralvidéki ugor népekétől, igen kedvező színben tünteti fel; mert még 1843-ban Klöden szerint számuk csak 192,000-t és 1838-ban Köppen szerint körülbelül 162,000-t tett ki.[2]) Hajdan a zürjénekkel együtt igen nevezetes kereskedő népet képeztek, a skan-

---

[1]) Lásd «E. Reclus: Nouvelle Géographie universelle. La terre et les hommes. Paris» V. kötetének («L' Europe Scandinave et Russe», megjelent 1880-ban) illető helyén.

[2]) Köppen: «Russlands Gesammtbevölkerung im Jahre 1838»; l. Wiedemann «Grammatik der wotjakischen Sprache» bevezetésében IV. l. Ugyancsak Köppen vetette egybe az 1851-ben történt népszámlálás alapján az Oroszországban élő nem orosz nemzetiségű lakosok számarányát; e szerint a votjákok száma, hozzáértve a bessermjanokat (1545 lélek) is összesen 191,315, mely szám egybehangzik a Klödenével. L. Wiedemann szótára bevezetésének IX. lapját.

dináv krónikák sok érdekest tudnak beszélni a bjarmiak gazdagságáról, városaik fényéről. A középkorban ők voltak a nyugati kereskedelem és ipar legfőbb közvetítői az Uralon túl lakó népekkel s viszont az éjszakázsiai népek nyers terményei az ő kezükön által kerültek Europába. De már a 12. század végén tetemesen csökken jelentőségük, midőn a *ʒuč*-okkal — a mint a votjákok az oroszokat nevezik — érintkezésbe jönnek; mindamellett még jó ideig, mindegy két századon át, megőrízik függetlenségüket, sőt mint Pallas szerint a hagyomány mondja, a mai *Arsk* város helyén (mely névnek alaprésze *ar* a votják nép tatár neve) fejedelmi udvart is tartottak. Teljes leigázásuk csak 1459-ben történt Vaszilij nagyherczeg részéről, ki hódításait Novgorodon túl ide is kiterjeszté. Még korábban jöttek a *biger*-ek, vagyis tatárok szomszédságába, kiknek befolyása nemcsak társadalmi intézményeikre, hanem szokásaikra, vallásukra, sőt — mint látni fogjuk — nyelvükre is igen mélyre hatóvá lett. Jóformán még a múlt század elején is pogányok voltak; a híres hollandi utazó Witsen Miklós csakis ősi vallásukról tesz említést,[1]) szerinte még a napot és holdat imádják; de már a négy évtizeddel későbben utazó Müller G. F. sok keresztényt, vagy helyesebben mondva megkereszteltet (mert titokban mégis csak a régi valláshoz szítottak) talált közöttük. Azonban még ő neki is nyilt elég alkalma szép és igen tanulságos tapasztalatokat gyüjteni a votjákok ősi hitéről, sőt még Pallas sem járt annyira későn az *ud-murt*-ok (vagyis *ud*-emberek, így nevezik maguk nyelvén magukat a votjákok) között, hogy ne látott volna *keremet*-eket (áldozó hely), *tuno*-kat (büvös, jós), *tuno*-segédeket (*šida-šilvaš*-nak nevezi Pallas) s ne szerezhetett volna tudomást négy főünnepükről s áldozataikról. Ma már leszámítva mintegy 38,000 mohamedánt, a többiek általában keresztények s a régi hitnek legfeljebb nyoma maradt meg abban, hogy még

---

[1]) «Noord en Oost Tartaryen: behelzende eene beschryving van verscheidene Tartersche en Nabuurige Gewesten, in de noorder en oostelykste deelen van Azïen en Europa door Mr. Nicolaus Witsen. Amsterdam, 1705.» Két kötetes művének első része második kiadásban is megjelent 1785-ben. Wjatka tartomány leírásában így szól a votjákokról: «De ingeboorene *Wiatsche* Heidenen, bidden de Zon en Maen an, gelijk zulks ook andere Tarters, niet wyt van Astrakan, doen» (722. l.).

mai napság is egyes jelentéktelen, pogány szertartási elemet vegyítenek a keresztény szokások és szertartások közé. A votják ember általában munkakedvelő, de e mellett kedélyes, mondhatni költői lelkű. Ki a naiv népszellem nyilatkozataiban gyönyörködni tud sok szépet fog találni dalaiban, elmés találós meséiben és elbeszéléseiben (l. ide vonatkozó mutatványokat Nyelvtud. Közl. XVII: 247. s köv. l.). S hogy e dalok énekeikkel együtt mily hatással vannak hallgatóira, igen jellemzően mutatja Müller elbeszéllése, ki többször tanuja volt, hogy — midőn valaki egy votják társaságban énekléshez fogott — előbb a jelenlevők mindnyájan áhítattal hallgatták, majd általánosan hosszan tartó könnyezésre fakadtak.

Az első, ki a votják nyelv anyagából mutatványt közölt Strahlenberg volt.[1]) «Tabula polyglotta»-jában a votják, a zürjén és permi nyelvek után a «felső magyar és finn» nyelvek között foglal helyet. Ő a votjákot, mint általában a nyelveket, melyekről szól, maga nem ismerte s úgy látszik róla való értesülését sem közvetetlen forrásból szerezte. Mindamellett a nála található szók, legalább nagyobbrészt, elég hűen s mindenesetre fel-

---

[1]) Művének czíme: »Das Nord- und Ostliche Theil von Europa und Asia, in so weit solches das ganze Russische Reich mit Siberien und der grossen Tatarey in sich begreiffet, in einer historisch-geographischen Beschreibung der alten und neueren Zeiten, und vielen andern unbekannten Nachrichten vorgestellet, nebst einer noch niemahls ans Licht gegebenen Tabula Polyglotta von zwey und dreyssigerley Arten Tatarischer Völker Sprachen und einem Kalmuckischen Vocalbulario etc. von Philipp Johann von Strahlenberg. Stockholm, 1730.» Azt hisszük nem lesz érdektelen e helyen nyelvészettörténeti szempontból megemlíteni, hogy még Strahlenberg előtt, 1705-ben megjelent Witsen előbb említett könyvében a miatyánk permi nyelven, melyet — mivel első tudósítás a zürjén-votják nyelvről — ide jegyzünk, noha igen eltorzított, csaknem felismerhetetlen nyelv áll benne előttünk. Idézzük betű szerint: *Mian aje, kon dose vilin Olaniin. medrezasas tead. Namid Canulni medvoas. Mianorda it zytujnas medvo, zegol vilin olani in, imu vilien. Mon cudolai Nian vaïmianlo oni. Lez mianlo uzjez, tegol mi leziam mian uzjezuvotirla. vozty porsalomos, dorz mianlo kulordis.* — Megjegyezhető az is, hogy W. művében több más altaji nyelv régi szólajstromára, esetleg miatyánk-fordítására akadhatunk. Ilyen közlések vannak a mordvinra (II:624), vogulra (II:732), osztyákra (II:633), krimi tatárra (II:578), jakutra (II:677), mongolra (I:245, 266), kalmukra (I:197) és szamojédra (II:890).

ismerhetőleg vannak feljegyezve. Ezek a következők: *girr* haupt (helyesen: *jir, ? ďir)*; *girrssu* haar (h. *jir-si)*; *sin* auge; *till* feuer (h. *til)*; *woe* wasser (h. *vu)*; *ma* erde oder land (h. *mużem*, zürj. *mu)*; *teel* wind (h. *töl)*; *soor* regen (h. *zor)*; *kill* zunge (h. *kil)*; *tous* bart (h. *tuš)*; *ihm* mund (h. *im)*; *birila* lippe (h. *birla)*; *pele* or (h. *peľ)*; *sui* arm; *pinn* zahn (h. *piń)*; *kiöt* bauch (h. *köt)*; *thëi* hals (h. *siľ)*; *plem* himmel (h. *piľem* wolke); *mador* gott (h. *mudor* bild); továbbá a számnevek 1—10-ig: *attik* (h. *odig)*, *kyk* (h. *kik)*, *kyn* (h. *küjń)*, *nell* (h. *niľ)*, *witt* (h. *viť)*, *katt* (h. *kvať)*, *zsesem (sizim)*, *ssemet* (egészen hibás; votj. *ťamis* nyolcz), *alnmans* (szintén nem létező alak; votj. *ukmis* kilencz); *däss* (h. *das)*. Látván minő hibákat követ el Strahlenberg a votják számnevek felsorolásában, bizony nem igen bízhatunk az ő osztyák *killien* ‚kilencz' adatában sem, mint azt Hunfalvy teszi.[1])

Alaposabban értesít bennünket a votjákok nyelvéről Müller G. F., a «Sammlung Russischer Geschichte»[2]) szerzője. Ő 1733-ban járt a votják földön és «Vocabularium harmonicum»-ában, valamint ethnologiai jegyzetei között bemutatott nyelvi tapasztalait közvetetlenűl, tolmács útján szerezte (l. III. köt. 330. l.). Szólajstromában tatár, cseremisz, csuvas, mordvin, permi és zürjén alakok szembeállításával, mintegy 260 votják szót közöl, melyeknek egyéb tekintetből való becsét az is emeli, hogy a hangsuly is meg van rajtuk jelölve. Megtanít bennünket a Müller szólajstroma arra, hogy a votják nyelvben nem minden időben volt a hangsúly az utólsó szótagon; ő nála is ugyan a legtöbb szó végső tagján viseli hangsulyát, de van olyan is, mely a finn és magyar nyelvek módjára első tagján bírja a hangnyomatékot, ilyenek: *schúndi* sonne *(šundi)*, *schunut* warm *(šunit)*, *kúseli* stern *(kizili*, zürj.

---

[1]) «Strahlenberg a *kilencz* szót osztyákul *killien*-nek írja. Fischernél nem találom e szót, Castrén sem hallotta: hol vette hát Strahlenberg? költötte-e maga? Bizonyára nem, ki a többi számneveket sem költötte. Csak azt lehet mondani, hogy vagy többé nem él a szó az osztyákok között, vagy azt a föld és nép zugát nem érte ujabb európai ember, hol talán még él» írja Hunfalvy «Vogul föld és nép» műve 7. lapján.

[2]) Megjelent Sz.-Pétervárott 1732—64-ig. A votjákokról szóló rész czíme: «Nachricht von dreyen im Gebiete der Stadt Casan wohnhaften heidnischen Völkern, den tscheremissen, tschuwaschen und wotiacken. III. kötet, IV. füzet.

koǯul), *sárni* gold *(zarni)*, *tédi* weiss *(tödi)*, *tíbar* rücken *(tibir)*, *bátschim*, *búdschim (baʒim, buʒim)* gross, *sési* hafer *(śezi)*, *wúischi* wurzel *(viži)*, *pógdschi* klein *(pokči)*, *júggut* hell *(jugit)*, *pénmet* finster *(peńmit)*, *nílldon* negyven, *túnna* heute *(tunńa)*, *síni* essen *(sini)*, *jíni* trinken *(juni)*. Igen érdekesek megőrzött teljesebb alakjai, milyenek: *kíkjamas* ‚nyolcz', melynek a mai votjákban csak fogyatékosabb *kiamis*, *ťamis* alakjait ismerjük, de a zürjénben még hasonlóan ép *kökjamis* megfelelőjére akadunk. Számbavehetők talán hosszú magán- és mássalhangzói, melyek legtöbbnyire etymologice, eredetibb mássalhangzó-csoport assimilatiójával, vagy valamely mássalhangzó beolvadásával megmagyarázhatók, ilyenek: *juggut* hell *(jugit)* v. ö. ugor $j_a ng_a$- ‚ardere, lucere' (magy. *ég-*, vog. *jonkop* luna, lpF. *jaňas* dürr MUgSz. 766. l.) | *pillém* wolke *(piľem)* v. ö. $p_a gl_a$- ‚occultare' (magy. *felhő*, *felleg*; finn *piile-* se occultare MUgSz. 512. l.) | *tillo* wind *(töl, tölo* = windig), v. ö. f. *talve* hiems, lp. *talve*, lív *tāla* id., magy. *tél* ‖ hosszú magánhangzós alakok: *wît* fünf *(viť)*, v. ö. f. *viite*; lp. *vīta*, *vita*; osztjJrt. *vĕt*, vog. *ät* és *ätt*; régi magyarságban *öttöd* (l. Nyö, IX: 154.) | *nîs* marder *(niź* zobel), v. ö. osztj. *ńogos*, vog. *ńoχs* zobel | *gurês* berg *(gurez)* képzője a zürj. *kir*, cser. *kuruk* ‚mons' szókhoz viszonyítva kicsinyítő értékünek látszik s aligha más, mint a finn *-ise*, *-kse*, melynek *k*-ja *j* hangfokon által igen alkalmasan nyujthatta meg az előtte álló hangzót. Egyéb hosszú hangzós alakok még: *tolês* ‚mond' *(toleź)*, mely a *gurêz*-nek hangbeli analogonja; továbbá *lûd* feld *(lud)*, mely a cseremisz *mü-lánde*, *mü-lända*, *mülända* terra szó utórészével egyeztethető s így magánhangzója hosszúságát az *n* elenyészésének köszönheti; végül *tschêtsch* ente *(čöž)*. Van a votjáknak egy különös, ritka, használatu <*ep* képzője *(ulep* lebendig, *śelep* spann), ez Müller szógyüjteményében <*eb* alakú, mint: *üleb* lebendig *(ulep)*. Különös szók, melyek más forrásból nem mutathatók ki: *pilga*, melyre vonatkozólag a következő megjegyzést olvashatjuk (312. l.): »es ist von den Wotiacken an zu merken, dass sie einige ihrer Dörfer mit dem Zunahmen *pilga* benennen, andere aber nicht, ohne dass sie eine Ursache dessen anzugeben, oder die Bedeutung des Wortes *pilga* zu erklären wissen. Sie sagen nur, ihre Voreltern haben diese Örter so genennet«. Ez a *pilga* szó igen élénken emlékeztet az osztB. *pugol* dorf, osztIrt. *pūgot*, vog. *paul*, *pojl*, magy. *falu* id. alakokra | *jégu* brunnen *(? je*

jég, *gu* gödör) | *ladkes* niedrig, v. ö. *lapek* id. | *ukur-tschuknah* früh, v. ö. *čukna* früh | *aischon* hauptschmuck der frauen (320. l.) || *ssul (śul)* jelentése nála ‚nabel', Wiedemann ‚darm'-nak fordítja. A napok nevei szerinte: *dütsch-arnä* vasárnap (*ʒuć-arńa*: orosz ünnepnap; cser. *ruš-arńa* id.; csuv. *vi̊rz-arni-gon* id.) | *dütsch-arnä bere* hétfő (*ʒuć-arńa-bere*, orosz ünnep után, t. i. levő nap) | *vótsch-konnunal* kedd (*vordi̊śkon-nunal* születési nap; a csuvasban *tundi̊-gon* születési nap: hétfő) | *var-nunal* szerda (*vir-nunal* vérnap; cseremiszben is *vür-geče*, csuvasban *jon-gon* vérnap) | *poch-nunal* csütörtök (Wiedemannál: *pokci-arńa* kis ünnep; ugyanezt jelentik: tat. *kči atna*, csuvas *kiśń-ärni-gon*, cserem. *iz-arńa*) | *arnä-nunal, küss-nunal* péntek (Wiedemann szótárában szorosabban *biger arńa nunal*, azaz tatár ünnepnap, míg *arńa-nunal* vasárnap; *kös-nunal* száraz nap elnevezését a pénteknek nem ismeri W.; de a cseremiszben is *kukša-keče* ‚péntek' ugyanazt jelenti). Idézzük azt a pár votják személynevet is, melyet Müller könyvében találunk; férfinevek: *Dusmeke, Ischkeika, Kamasch, Ajtugen, Eschmurśa, Bati̊r, Katerka*, nőnevek: *Tuibike, Baibike, Nůlka.*

Müller után Pallastól nyerünk először ujabb nyelvészeti adalékokat a votják nyelvre nézve.[1]) Ezek két munkájában foglalvák, hires utleirásában,[2]) melynek harmadik részében szól a votják népről (475. l.) s a Katalin czárnő rendeletére készített nagy egybehasonlító szótárban,[3]) melyben a votják szók a felsorolt 200 nyelv szavai között a 65-ik helyet foglalják el. Ethnologiai leirásában találjuk következő nyelvi adatokat: *mu-kalzin* vagy *muldsien kalzin* a föld és virulás istene (*mu-ki̊ldi̊sin, muźem-ki̊ldi̊sin* föld ura), melyből azt tanulhatjuk, hogy régebben a votjákban is használatos volt önállólag a *mu* ‚föld' szó ép úgy mint a zürjénben (v. ö. zürj. *mu* erde, f. *maa*, vog. *ma*, mord. *moda)*, más részről a

[1]) Fischer János Eberhard «Sibirische Geschichte. St.-Petersburg. 1768.» és «Quaestiones Petropolitanae. 1770.» műveiben szintén van ugyan votják szólajstrom, de a benne felsorolt adatok Müller művéből vannak átvéve.

[2]) P. S. Pallas: «Reise durch verschiedene Provinzen des Russischen Reiches. St. Petersburg, 1771—1776.» Három részből, négy kötetből áll; a negyedik kötet a rézmetszeteket foglalja magában.

[3]) Teljes czíme: «Linguarum totius orbis Vocabularia comparativa; Augustissimae cura collecta. Petropoli, 1786.»

teljesebb *mulžem* alakból azt következtetjük, hogy *mu* ép olyan hangváltozás utján származott alak, mint *vu* ,víz', *ki* ,kéz', *mu* ,méz', melyeben tudvalevőleg a szóvégről eredetibb *d*-ből keletkezett *l* kopott el. S ez szépen egybehangzanék is a mord. *moda*, f. *maa* (e. h. *mada)* alakokkal, sőt talán — mire már Strahlenberg gondolt — a magy. *,mező'*-vel is, melyet az ugorságzerte elterjedett $m_{a}d_{a}$,terra' szó magashangu párjáúl lehetne tekinteni. Megtaláljuk Pallasnál a *wu-inmar* víz-isten nevezetet, továbbá a négy votják főünnep nevét, melyek: *bučim-nunal*, azaz ,nagy nap' a keresztyén husvét táján | *tulis-nunal*, azaz ,tavasz-nap', mely a föld istenének van szentelve s a tavaszi vetés után ünnepeltetik | *vissäsko-nunal*, melyet szénakaszáláskor tartanak s arról nevezetes, hogy ekkor fogják a *kučo* madarat (Pallas szerint jelentése: ,buntspecht', v. ö. Wiedemannal: *kučo* bunt, scheckig és *kočo* elster), melyet hízlalás után a 4-ik és legnagyobb ünnepen a *keremet-nunal*-on, azaz ,keremet-napon', mondhatnók ,egyház-napján' (kirchtag) a szent sárga lóval s más apróbb állattal együtt feláldoznak. Mit jelenthet a *vissäsko-nunal*, arra nézve több combinatio lehetséges; lehet bár egyszerűen *vöśaśkon-nunal* ,imádság-nap', ,áldozat-nap', vagy *vižaskon-nunal*, ,böjtnap'; de tekintve, hogy szénakaszáláskor üllik, gondolhatjuk *veśaśkon-nunal*-nak, v. ö. *veśal-* flachs oder hanf b r e c h e n, sőt *vižijaśkon-nunal*-nak is, azaz ,gyökérverő-nap'-nak, vagyis midőn a vetés már gyökeret vert. Ugyancsak Pallas említi a *tona* ,wahrsager, zauberer' szót, mely ma a votjákban *tuno*-nak hangzik, továbbá a már fentebb említett *śida-śilvaś* alsóbbrendű pap nevét, ki a *tuno* mellett az áldozatoknál segédkezik.

A szótárban található votják szókat Pallas beküldött szólajstromokból vette, «Carelicæ, Tscheremisicæ et W o t j a c i c a e linguæ vocabularia sæpe variantia e diversis regionibus missa sunt», mondja előszavában. Itteni közléseiben ki is tűnik a személyes megfigyelés hiánya. Gyüjtői közül nem mindegyik értette a nyelvet, melytől adatokat szemelni megbizást nyert s úgy látszik némelyik a módját sem tudta, hogyan kell a naiv eszejárású földnépének a kérdést feltenni, hogy bizonyos nyelvi tényre vonatkozólag megkivántató felelet nyerjen. Ezt bizonyítja legalább az a sok furcsaság, mely a szótár votják adatai között előfordúl s melyekből néhányat, mivel a nyelvi gyüjtés módjára nézve igen

tanulságos, e helyütt is bemutatunk. A cѣять ‚säen' czikkben oszt. ják szó gyanánt ez van felhozva: *kizinukula* (II: 351), mely pedig helyesebb *kizinî kulä* kiejtésében ezt jelenti: ‚vetni kell' s könynyen elképzelhetőleg akkép vált az orosz cѣять megfelelőjévé, hogy az egyszerű votják ember nem bírván megérteni a puszta infinitivus értelmét, azt csak mondat gyanánt foghatta fel s mivel az orosz infinitivus a nyomatékosabb parancsolás kifejezésére is szolgál (ép úgy mint pl. a németben *abfahren!*, vagy rosz magyarsággal: ‚gyerekek *hallgatni!*') ezt értette a ‚cѣять'-ból: ‚vetni kell!'. Ugyanez a psychologiai processus történhetett a плодъ (gyümölcs) czikkben felhozott *jura-kalukula* (II: 11) votják adatnál, melyet külömben megfejteni nem tudok. A молнія (villám) szó votják fordítása *siľaka* (helyesen: *cilekjan)* alak mellett *inčašče* (I: 264), mely valószinüleg e mondat elrontása: *in cilektä* ‚az ég villámlik'. Érdekes a долина (völgy) fordítása, mely így hangzik *kuzlid* (I: 343), itt a votják ember a долина-t длина-nak értette, mely orosz szó ‚hosszúságot'-ot jelent s ezt fordította le a ‚völgy' helyett *kuźlîk*-nak (v. ö. votj. *kuź* lang, *kuźlîk* länge). A паръ (dunst, dampf) szót tárgyazó részben megfelelők: *pîs, munčempram* (I: 349), v. ö. *pöś, pîś* heiss, wärme, továbbá *munčo* bad és *pîr*- eingehen, hinein gehen. Különös félreértés adhatott okot, hogy a чудо (wunder, seltenheit) *matumato* szóval van visszaadva, melyben az utórész *mato* ‚nahe' jelentésű. A золото (arany) szó votják alakja *izveś* (I: 384), míg a серебро-é *zarni* (I: 387); holott *azveś* ezüst (v. ö. *uzveś* zinn, blei) és *zarni* arany. Votj. *utgere* (II: 107) többet jelent mint egyszerűen coxa-t (eké-t), valószinüleg e két szó összetétele: *ud* wintersaat és *göŕa* pflug; ugyanígy vagyunk a *gursuran* очагъ (heerd) szóval, melynek előrésze *gur* magában véve is ‚ofen' jelentésű. Néha ragos alak van nominativusi helyett, mint: *gulen* горло (I: 87), mely a *guľo* kehle, hals instrumentalisa lehet, e h. *guľoen;* ebben *zîbîskoz* осязаніе (tapintás) a *zîbîśk*- ige jelen idejének 3-ik személye van névszói jelentéssel fordítva, v. ö. *zîbît*- drücken, pressen, ersticken (transitive) és *zîb*- ersticken (intr.) — s e nélkül sem helyes fordítás. Ilyen hibák láttára kétséggel kell fogadnunk a Katalin-féle szótár minden oly adatát, melyet más források is nem igazolnak. Ilyenek pedig jócska számban vannak s néha jelentősek is lehetnének, különösen hol hangalaki tekintetből történik az eltérés; ilyenek: *ńur* носъ (orr) a *nîr* (I: 56)

alak mellett; v. ö. *nir* nase | *murd* (I: 43) человѣкъ (ember) v. ö. *murt* id. | *ivo*, a *je*, *jo* alakok mellett (I: 270) ледъ (eis); v. ö. *je*, *jo*, *jö* eis | *kužim* лѣто (sommer) a *gužem* mellett (I: 286); v. ö. *gužem* sommer | *uvapul* (I: 298) годъ (jahr); v. ö. *vapun*, *vapuñ*, *ťapum* zeit | *gob* (I: 374) яма (grube); v. ö. *gop* tal, grube | *mulíś* (I: 396) a *nuleś* лѣсъ (wald) szó mellett; v. ö. *ńules*, *ńulesk* id. | *uvul* сукъ (zweig, ast) az *ul* alak mellett (II: 20); v. ö. *ul*, *ulvaj* zweig, ast | *zek* (II: 33) рожь (roggen): v. ö. *cizek* id. | *píz* (II: 48) муха (fliege); v. ö. *pič* floh | *dídim* (II: 104) голубъ (taube) a helyes *dídik* alak mellett | *norka* (II: 117) домъ (haus); v. ö. *korka* id. | *bormon* (II: 181) побѣда (sieg); v. ö. *vormon* sieg, mely szó mellett megjegyzendő, hogy etymologiája szerint is eredetibb *bormon* helyett való (l. MUgSz. 456. l.: magy. *bír-*, vogK. *perm-* ertragen, dulden megfelelőit) | *muldem* полъ (erdboden); v. ö. *mużem* erde, melynek itt is *l*-vel teljesebb alakja van, mint a fentebbi *muldsien-kalzin* (*mużem-kilʒin*) ‚föld ura' adatban | *kereś* (II: 228) a *pirіś* старъ (alt) mellett; v. ö. *pöreś* alt | *juvuní* (II: 316) e mellett *juní* пить (trinken); v. ö. *juní*, *juji-*, *jui-* id. Különös képzések: *maisk* (I: 406) колъ (pfahl) a *moek* alak mellett; v. ö. *majeg* stange és *ńulesk* wald | *soit* (II: 390) она (illa); v. ö. hogy az 1775-iki votják grammatikában is a távolra mutató *so* névmás személy ragos alakokkal bír, így: *soid*, *soiz*, miből kitűnik, hogy ez esetben az a furcsaság esett meg a *soit* szó beküldőjén, hogy a 2. személyű névmást nőneműnek tekintette. Más forrásból ki nem mutatható szók: *davul* холмъ (hügel) I: 340; *buruvini* виноградъ (weintraube) II: 39; *duľun* зло (malum) II: 289; *evur* слухъ (gehör) I: 184; *jasojata* или (oder) II: 465; *jura-kalukula* плодъ (frucht) II: 11; *košilon* осязаніе (tapintás); *kustriš* кругъ (kreis) I: 228; *loba* ростъ (wuchs, statur); *nuke* дитя (kind) I: 40, talán a *nílka* mädchen félreértése; *sere* шаръ (kugel) I: 232; *siniś* китъ (wallfisch) II: 215; *tigiziži* перо (feder) II: 86; *šupan* ладъ (eintracht) I: 270; *ulkonglo* трудъ (arbeit, beschwerlichkeit) I: 193; *uvapun* гора (berg) I: 233; *urguʒińa* ровъ (graben) I: 377. Kevésbé homályos szók: *bzum* виноградъ (weintraube) II: 39; v. ö. tatár *jözöm* szőlő; keleti tör. *jüzüm* id., orosz изюмъ rosinen | *jaročku* любовь (liebe) I: 187; v. ö. *järat-* lieben, *jaral-* gefallen, angenehm sein | *kora* шумъ (geräusch) I: 174; v. ö. *koret-* schnarchen, schnauben | *vorez* жизнь (leben) I: 212; Wiedemann szótárában is előfordúl,

de kérdő jellel | *čuraj* лицо (angesicht) I: 53; keleti tör. *čïraj* gesicht, wange.

Együtt tárgyaltuk a Pallas révén kikerült összes votják nyelvi adatokat, noha szótárát megelőzőleg, már 1775-ben, egy a votják nyelv ismeretére nézve sokkal fontosabb munka jelent meg, az első votják grammatika. Teljes czíme: «Сочиненія принадлежащія къ грамматикѣ Вотскаго языка. Въ Санктпетербургѣ 1776 года» (A votják nyelv grammatikájára tartozó munkálatok. Sz. Pétervárott, az 1775. esztendőben), 4-ed rétű, 113. lap. E munkával teljesen hasonló tartalmú, beosztású és czímű munkák jelentek meg ugyanez évben a cseremisz és csuvas nyelvekre vonatkozólag is (l. NyK. I: 200 és VI: 191), melyek nyilvánvalólag mind egy minta után készültek. Mindnyájának tartalmát nyelvtani paradigmák és szólajstromok teszik ki. A votják grammatika is minden előszó és bevezetés nélkül egyenesen a névragozáshoz fog, még pedig mellőzve a névszó önálló, azaz személyrag nélkül való ragozásának külön tárgyalását, mindjárt a személyragos névragozáson kezdi. Latin, illetőleg orosz grammatikák mintájára hat casust különböztet meg a főnévnél: 1. nominativust (именительный падежъ); 2. genitivust (родительный п.), mely magában foglalja az adessivus *-len* és abbativus *-leś* ragokat; 3. dativust (дательный п.), ez az allativus *-lï* rag; 4. accusativust (винительный п.), ez a személyragos alakokon előforduló *-ä* accusativusrag; 5) vocativust (звательный п.), mely mindig a nominativus-szal azonos; végül 6. instrumentalis-ablativus esetet (творительный п.), mely az instrumentalis *-en (-ïn)* rag neve. Ilyen beosztás mellett természetesen egész csomó votják rag említetlen maradt, ú. m. az inessivus *-ïn*, illativus *-ä*, elativus *-ïś*, terminativus *-oź*, prolativus *-ti*, adverbialis *-ja*, abessivus *-tek* ragok. Megkülömböztet továbbá két declinatiót (склоненіе): egyikébe tartoznak az ъ, ь magánhangzókon, tulajdonképen tehát a mássalhangzón végződő szók, másikába, melyek a többi magánhangzókon végződnek; amarra paradigma *tel'* wald, erre *pi* son, melyeknek mindkét számbeli személyragos alakjait bemutatja. Erre a névszói szólajstromok következnek. Az első czím nélkül a felsőbb lényekre, égi testekre és tüneményekre továbbá az emberi szellem nyilatkozataira vonatkozó fogalmak votják kifejezéseit sorolja fel orosz fordítással. Hasonlóan foglalkozik a 2. fejezet az emberrel, a 3-ik az emberi

testrészekkel, 4. a földdel, 5. a földműveléssel, 6. a gyümölcsökkel, 7. az ételekkel, 8. az italokkal, 9. a fákkal, 10. a csúszó-mászókkal, 11. a madarakkal, 12. a röpködő bogarakkal (o пчелахъ: a méhekről), 13. a vad állatokkal, 14. a barommal, 15. a házzal és butoraival, 16. a vízzel s halaival. Majd a melléknevek és számok lajstroma következik s csak ezután folytatódik a grammatikai tárgyalás a névmásokon és igén. A névmások tárgyalásában különös, hogy a grammatika a *ta, so* ‚ez, az‘ demonstrativumoknak 2. személyt is tulajdonit s *taid, soid (taidlen, soidli* stb.), *tajosid, sojosid* alakokat említ a 3. személyű, voltaképen determinált *taiz, soiz, tajosiz, sojosiz* mellett. A relativumoknál is előfordúl ugyanez eset: *kud* ‚ki‘ és *mar* ‚mi‘ 2-ik személyű *kudid, kudjosid*; *marid, majosid* alakokat mutat fel a külömben is igazolt *kudiz, kudjosiz* stb. alakokon kivűl (v. ö. *kuddi* kiktek NyK. XVII: 248). Az igék paradigmái az egész könyvnek majdnem felét foglalják el; két conjugatiót vesz fel: elsőbe azon igék tartoznak, melyek a jelen idő egyes számának első személyében *-aśko, -jaśko* végzetüek, tehát az *-al* képzős igék, másodikba, melyek *-iśko, iśko* alakra végződnek. Már ebből is látható, hogy a jelenidő alaki kifejezőjéűl a *-śk* képzőt tekinti, mi pedig hibás megszorítás; mert az *-śk* nem időjelölő, hanem az alapszó jelentését is módosító igeképző. Akármilyen textus futólagos szemlélése is meggyőzhet róla, hogy pl. a *veraśk-* szólani tőből præteritum-alak is képezhető, s hogy a jövő idő kifejezésére is szolgálhat s viszont a *veral-* tő, melyet az 1775-iki grammatika a jövő idő kizárólagos alakjának tekint, lehet bár a jelen kifejezője is. Nyilván csak azon körülmény, hogy a *veraśk-* képzés a *veral-* hoz viszonyítva nagyobb fokú continuitást fejez ki, eszközölhette hogy grammatikánk szerzője az *-śk*-nak jelen idejű functiót tulajdonít, mi magában véve nem volna különös, hiszen a magyarban is a frequentativ *lesz-, tesz-, vesz-* stb. szótövek ellentétben a többi idők alapjáúl szolgáló *lev-, tev-, vev-* tövekkel, kizárólag a jelen időre használtatnak s van rá analogia az osztjákban is, hol a jelenidő tövei a frequentativ *-l* képzővel vannak alkotva. Hasonló félreértés szüleménye a votjákban felvett külön régmúlt (давно прошедшее время), mely a præteritumtól *-jal* képzője által külömbözněk. A *-jal* voltaképen csak frequentativ képző s való bár, hogy a præteritum személyragaival igen alkalmassá válik a nevezett idő jelzésére; mindazáltal, hol az értelem kivánja, jelöl-

heti épen úgy a jelen, jövő és præteritum időket is. Kibővíti a múlt századbeli votják grammatika az igemódok számát is, a mennyiben külön conjuctivust (наклоненіе сослагательное) vesz fel, mely a ‚lenni' ige præteritumi *val* alakjával való körülírás által keletkeznék külömböző igei alakokból (*veralo-val, veraljalo-val; śotilo-val, śotem-val*, plur. *śotemmi-val, śotemdi-val*); ellenben kihagyja az egyszerű conditionalist (*verasal*) s csak körülírott alakját (*verasal-vań*) említi. Az igék paradigmái után az igeszók, határzók, indulatszók és névutók lajstroma zárja be ezen fogyatékosságai mellett is eléggé tanulságos könyvet, melynek összes nyelvi adatát, kora egyéb közléseihez viszonyítva, meglepő pontosság s meglehetősen hű leirás jellemzi; sőt mi a munka becsét különösen emeli — benne következetesen meg van jelölve az egyes szók hangsúlya is.

Mind e század közepéig a két utóbb tárgyalt munka képezte egyedüli forrását az európai tudósoknak a votják nyelv ismeretére nézve; ezekből merítették anyagukat a mi Gyarmathink és Révaink is. Történtek ugyan e hosszú idő közben is gyűjtések, sőt nem mondhatni, hogy épen csekély számban, de ezek általában kiadatlanúl maradtak és legfeljebb egyesekre nézve voltak hozzáférhetők. E kéziratban hagyott gyűjtések közűl különösen a Sjögrén hagyatékából valók váltak nevezetessé; mert ezekre alapította Wiedemann az ő grammatikáját és későbben írt votják nyelvjárás-tanulmányát. Most a sz. pétervári tudományos Akadémia birtokában vannak s s mennyire Wiedemann említett munkáiból meghatározhatjuk, következőkből állanak: 1. Máté evangelium-fordítás a vjatkai tartomány legdélibb csúcsában fekvő Jelabuga városból, melyet Aniszimov Iván szerkeztett s a következő három evangeliummal együtt egy bizottság, közöttük egy Volkov nevű votják kereskedő, átvizsgált; 2. a Márk evangelium fordítása a vjatkai gubernium keleti részén levő Glazov városból, Skljajev Afonaszij-től. Mint Wiedemann állítja, ennek nyelve kevésbé törökös, mint az előbbi evangeliumé s inkább az orosz nyelvnek tünteti fel hatását; 3. a Lukács evangelium első 14 fejezetének fordítása, állítólag ugyanazon szerzőtől és helyről, mint a Máté evangelium fordítása. W. szerint ez valószinűtlen, mert igen különös, hogy míg amaz tiszta, minden kétség nélkül használható nyelvanyag, ez szinte hemzseg a hibáktól; meg más részről nyelve sem azonos a Máté evangeliuméval, hanem inkább szít a János evangeliuméhoz, mely

Szarapulból való. 4. a János evangelium fordítása, melyben három kéz munkája látszik: az elsőé a 8-ik fejezetig terjed s hibás, gondatlan fordítás, a másodiké a 8—10 fejezeteket foglalja magában és gondosabban van szerkesztve, a többi rész a harmadik kéz műve és értékére nézve fölülmúlja az előbbieket. Mind a négy evangeliumban sok a törlés és javítás, melyeket valószinűleg az átvizsgáló bizottság tétetett s mivel jó részint abból keletkeztek, hogy a glazovi nyelvet beszélő több jelabugai és szarapuli szót nem ért meg, alkalmas anyagot nyújtottak Wiedemannak dialektus-tanulmányokra; 5. egy tartalmas szógyüjtemény czímlapján, e szókkal «списанъ 1827 года съ находящагося въ Вятской семинарской библіотекѣ подлинника» azaz: «leiratott az 1827-ik esztendőben egy, a vjatkai seminarium könyvtárában található eredeti kéziratból»; 6. egy kisebb szójegyzék ily felirással: «краткій словарь Вотскаго языка» («a votják nyelv kisded szótára»); 7. «Vocabulaire de la langue Wotjake et Permienne», gyűjtve a glazovi kerület Jelova nevű falujában Szidorov Sztepan-tól; 8. egy Sjögréntől való votják szógyűjtemény, melyben a votják szókhoz rokon értelmű és hangzású finn szók vannak mellékelve. Kéziratban maradt gyűjtésekről lévén szó, itt találjuk alkalmasnak felemlíteni azon szógyűjteményeket is, melyeket az ötvenes években felsőbb rendeletre küldtek be a szt.-pétervári tudományos akadémiába Vjatka külömböző részeiből s melyekben 340 orosz szó, a számnevek, néhány határozó, ige- és névragozási alak mellett a megfelelö votják fordítás van oda jegyezve. Ezek közől ötöt Wiedemann is felhasznált említett nyelvjárás-tanúlmányában, nevezetesen melyeket a Kosza folyó vidékéről Verchokoszinszk nevű faluból, továbbá Multan (malmisi kerület), Nilgisiki (szarapuli kerület), Andrejevna (az Orenburgban fekvő birszki kerületben) helységekből és a kazáni kerületből küldtek be.

Az első nyomatott votják textus 1845-ben jelent meg. Összesen egy ívnyi nyomtatvány s a Máté evangelium kezdetét tartalmazza a második fejezet 12-ik verséig. Ez evangelium-fordításnak az orosz bibliai társulat költségén kellett volna megjelennie, de ennek feloszlásával a kiadás is abban maradt, úgy hogy összesen csak egy ív — s ez is Sjögrén szívességéből — juthatott el néhány altaji nyelvtudós kezébe. Így került Gabelentzhez is, ki ennek alapján állította először össze a votják névragokat. Ezt követték:

2. Господа нашего Іисуса Христа Евангелія отъ св. евангелистовъ Матөея и Марка на русскомъ и вотякскомъ языкахъ. (A mi urunk Jézus Krisztusnak szent evangeliumai, Máté és Márk evangelistákról, orosz és votják nyelven.) Казань, 1847. 4-ed rét, 135 l. E munka, melynek becse mai nap kivált textusának hangsúlyozott voltában áll, igen kevéssé lehetett elterjedve. Legalább ezt lehet következtetni abból, hogy Wiedemann 1849-ben készült és 1851-ben megjelent grammatikájában egy szóval sem említi, sőt Donner «Öfversigt af den Finsk Ugriska språkforskninges historia. Helsingfors, 1872.» művében sem tud felőle.

3. Egy bibliai történet (?) és káté, melyről Wiedemann tesz említést «Zur Dialektenkunde der votj. Sprache» 4. l.: «Unter denjenigen, welche zu den aufgegebenen Wörtern das entsprechende Wotjakische gesetzt haben, ist Einer, welcher eine tiefer gehende Kenntniss der Spache bei sich voraussetzen lässt, indem er sich als dem Verfasser einer kleinen (biblischen?) Geschichte und eines Katechismus bezeichnet, welche auf allerhöchsten Befehl im Jahre 1848 gedruckt seien; leider habe ich mir diese Schriften nicht verschaffen können.»

4. Das Evangelium des Matthæus wotjakisch. Mit Hülfe eines eingeborenen Wotjaken redigirt von F. J. Wiedemann, Mitgliede der Kaiserl. Akad. d. Wissenschaften in St. Petersburg. London. 1863. 16-od rét, 112. l.

5. Начальное Ученіе православной христіанской вѣры на Вотскомъ языкѣ. *Čin dĕn kiṅgaez.* Казань. Печатано въ типографіи Коковиной. 1874. (Az igazhitű keresztény vallás elemi tanítása a votjákok nyelvén. Igaz hit könyve) 16-od rét, 90 lap. Röviden összefoglalja az ó, de különösen az új szövetség történeteit; van aztán benne egy rövidke káté, néhány imádság és zsoltárfordítás. Úgy látszik tatár eredetiből van lefordítva, mely hasonló czímen (Начальное Ученіе православной христіанской вѣры на народномъ Татарскомъ языкѣ. *Čin den kenägäse.* Казань. 1871) három évvel előbb jelent meg s melylyel csaknem szószerint egyezik.

6. *Bazim pražnikjos.* Главные церковные праздники Господни и Богородичны. На нарѣчіи Вотяковъ Казанской губерній. Казань. 1874. (Nagy ünnepek. Az Úrnak és Istenanyának fő egyházi ünnepei. A kazáni gubernium votjákjainak nyelvjárásán). 16-od rét, 102 l. A közönséges keresztény ünnepeken kivűl egy

helyi jelentőségű szent nap történetével is foglalkozik, mely a kazáni szent Szűz képe előkerülésének emlékezetére van szentelve. Egyházi apróbb énekek töltik be az utolsó lapokat. Ennek is szorosan egyező tatár mása van, ily czimmel: *Olo Bäjrämnär*. Главные церковные праздники Господни и Богородичны. Második kiadása 1873-ban jelent meg Kazánban.

7. Букварь для крещенныхъ Вотяковъ. *Goẑtet todĭtä*. Казань. 1875. (Ábéczé a megkeresztelkedett votjákok számára. Irást ismertet.) 16-od rét, 37 l. Votjákúl írt előszavában utasításokat ad a tanítónak, minő módszerrel tanítsa az írást. Erre az egyes betűk és szók következnek, melyeken a gyermek az olvasást gyakorolja. Olvasmányokúl szolgálnak életrendi oktatások és a szentirásból, szentek életéből vett példabeszédek; végűl egy kis szólajstrom fejezi be a füzetet. Van hasonló czímen csuvas s több tatár könyvecske is, de nem azonos tartalommal.

8. Священная Исторія ветхаго и новаго завѣта на Вотяцкомъ языкѣ. Изданіе православнаго миссіонерскаго общества. Казань. 1877. (Az ó és új szövetség szent története a votjákok nyelvén. Az igazhitű missionarius társaság kiadványa.) 8-ad rét, 190 l. Ez az eddig megjelent votják könyvek közt a legterjedelmesebb s legjobb kiállítású; számozott fejezetekre van osztva és tartalomjegyzékkel is bír. Tartalmára nézve hasonlít az 5. számú könyvhöz, csakhogy sokkal részletesebb s nagyobb anyagot is ölel fel. Szól az az apostolok, szent atyák életéről, sőt a zsinatokról is. A hasonló czímű tatár és altaji tatár könyvecskék (amaz 1873-ból és 1863-ból, ez 1879-ből) nem minden részletben egyezők vele.

9. Господа нашего Іисуса Христа святое Евангеліе. Отъ Матѳея. *Miľam Gospoď Jisus Xristoslen čin Evangelieez. Matfej goẑtem Evangelie*. Изданіе православнаго миссіонерскаго общества. Казань. 1877. (A mi Urunk Jézus Krisztus szent Evangeliuma Mátétól. Az igazhitű missionarius társaság kiadványa) 8-ad rét, 82 l.

10. *Üget svjatoj Tiχon dĭšetem ǯeš kĭljos*. Наставленіе христіанское св. Тихона. Изданіе православнаго миссіонерскаго общества. Казань. 1888. (Tanítás. Szent Tichon tanította jó beszédek. Sz. Tichon keresztény tanítása. Az igazhitű missionarius társaság kiadványa). 8-ad rét, 35 l. Egy hosszú vallásos elmélke-

dést tartalmaz. Tatár mása: *Üget.* Наставленіе христіанское св. Тихона. *Tiχon äulejänän ügete.* Казань. 1870. Végül:

11. Произведенія народной словесности, обряды и повѣрья Вотяковъ Казанской и Вятской губерній. Записаны, переведены и изложены Борисомъ Гавриловымъ во время командировки его въ Вотяцкія селенія Казанской и Вятской губерній. Изданіе православнаго миссіонерскаго общества. Казань. 1880. (A kazáni és vjatkai guberniumbeli votjákok népköltésének termékei, szokásai és babonái. Leírta, lefordította és megmagyarázta Gavrilov Borisz a kazáni és vjatkai guberniumok votják falvaiban töltött tisztségének idejében. Az igazhitű missionarius társaság kiadványa) 8-ad rét, 190 l. E munka jellemzését l. NyK. XVII : 247. l.[1])

A votják nyelv ismertetésére vonatkozó irodalmat eddigelé összesen a következő munkák alkotják:

1. A fentebb ismertetett 1775-iki oroszúl írt votják grammatika.

2. H. C. v. d. Gabelentz: «Die wotjakische Declination» czímű egészben négy lapra terjedő czikke, mely 1845-ben jelent meg Dr. A. Hoefer «Zeitschrift für die Wissenschaft der Sprache. Berlin» folyóiratának első kötetében (112. l.). Ebben a szerző az első nyomtatott votják textus alapján először állítja össze a névragokat s azoknak a zürjén nyelvével való egyezését bizonyítja.

3. F. J. Wiedemann: «Grammatik der wotjakischen Sprache nebst einem kleinen wotjakisch-deutschen und deutsch-wotjakischen Wörterbuche. Reval, 1851» 8-ad rét, 390 l.; előszava 1849. év őszéről való. Mint már fentebb érintettük, e munka alapjáúl azon négy evangelium-fordítás szolgált, melyeknek a vjatkai bibliai társaság levéltárában őrzött eredetijeiről Sjögrén készített másolatokat; ehhez még csak azt kell megjegyeznünk, hogy Wiedemannt művében született votjákok is támogatták, kik annak írása közben épen Revalban töltötték hadi szolgálatuk idejét. Tartalmát rövid hangtani bevezetésen kivül alak- és mondattan teszi minden részletben azon philologusi pontossággal s az aprólékos-

[1]) Az itt felsorolt textusok rövidítési jelei: a 2. számúé Ev. I., a 4.-é Ev. II., 5.-é Nacs., 6.-é Badz., 7.-é Buk., 8.-é Istor., 9.-é Ev. III. 10.-é Üg., 11.-é Gav.

ságokra is kiterjedő figyelemmel dolgozva, melyet Wiedemann egyéb munkáiban is tapasztalunk. S hogy mindemellett mai napság az egész votják grammatikának újból való átdolgozása kívánatos, annak oka nem rejlik Wiedemann művének különös fogyatékában, hanem abban, hogy ennek kelte óta a fentírt újabb votják kiadványok által mind a nyelvtani anyag, mind a szókincs ismerete nagyban gyarapodott; de meg más részről azóta az ugor-összehasonlító nyelvészet is előre haladt, a melynek eredményeit az egyes ugor nyelvek leirásában is számba kell venni.

4. F. J. Wiedemann: «Zur Dialektenkunde der wotjakischen Sprache» czímű értekezése, mely 1858-ban jelent meg a szentpétervári akadémia bulletin-jeiben (Bulletin de la classe hist. etc. de l'Académie St. Pétersbourg. T. XV : 240. l.). Mint említettük főkép azon szógyűjteményeken alapszik, melyeket felsőbb rendeletre az ötvenes években küldöttek be a votjákok külömböző vidékeiről; ezeken kivűl hozzájárúlt még a többször felhozott négy evangelium fordítás is, melyeknek keletkezési helye ismeretes. E munkára visszatérünk alább a votják dialektusok tárgyalásánál.

5. F. J. Wiedemann: »Syrjänisch-deutsches Wörterbuch nebst einem wotjakisch-deutschen im Anhange und einem deutschen Register St. Petersburg, 1880.» nagy 8-ad rét, 692 l. E szótár votják része nem mondható épen teljesnek, a textusokban is több szó található, mely nincs benne idézve; de más részről nagy előnye, hogy a votják szók mellett az esetleg egyező zürjén és permi szót is fölhozza, mi különösen annak tesz nagy szolgálatot, ki a votják szókincset a zürjénnel egybevetőleg kivánja áttekinteni. Igen czélszerű a szótárhoz mellékelt német szólajstrom is, mely a mellett hogy megkönnyíti valamely fogalomra vonatkozó zürjén-votják kifejezés megtalálhatását, igen alkalmas kalauz a synonymok gyüjtésére is.

A votják nyelvre vonatkozó irodalom tárgyalása után meg kell még futólag emlékeznünk a dialektusokról is. Textusaink nagyobb része a kazáni nyelvjárásból való; de a glazovi nyelv ismeretére nézve is van elég bő forrásunk az 1848-iki bibliafordításban, mely a Máté- és Márk-evangeliumokat tartalmazza. Ez utóbbihoz járul még egy-két közlés Gavrilov gyűjteményében, hol egyúttal más vidékekre nézve is nyerünk kisebb terjedelmű nyelvanyagot. Az itt felhozható nyelvi jelenségekre még vissza kell tér-

nünk a rendszeres grammatikai tárgyalásban; miért is — csak az előleges tájékozhatást tartván szem előtt — beérjük e helyütt egyelőre avval, hogy csak Wiedemann eredményeit ismertetjük. Ezek a már fentebb említett «Dialektenkunde»-jában vannak kifejtve és noha nem bő nyelvanyagon épülnek, elég tisztán feltüntetik az egyes nyelvvidékek eltéréseit. A külömbözőknek tartható nyelvjárások területei e munka szerint a következők: 1. Kazán és a hozzá csatlakozó Orenburg, 2. Glazov vidéke, 3. Jelabuga vidéke, 4. Szarapul vidéke.

A kazáni nyelvjárás hangsajátságai: *a)* hogy néha *i̊*, *i* hangokkal él egyéb nyelvjárások *ö*, *e* hangja ellenében, pl. *pi̊ś* warm: *pöś* | *ki̊s* trocken: *kös* || *śuli̊m* herz: *śulem* | *ńuli̊s* wald: *ńules*; de magában Kazánban is előfordúlnak: *toleź* mond és *toli̊ź* | *tel* feuer és *ti̊l*; — *b)* ugyancsak *i̊*-t használ néha *u* ellenében, pl. *ni̊nal* tag: *nunal* | *pi̊ni̊* hund: *puni̊* | *li̊mšir* mittag: *li̊mšur*; de vannak rá példák Jelabugából és Szarapulból is: *soki̊* darauf: *sokü* | *mi̊zon* anderer: *muzon*; — *c)* kedveli a szókezdő *č*-t a *c*, *ć* rovására, melyet a szarapuli nyelv használ, pl. *čini* finger: Szar. *cini* | *keč* ziege: Szar. *kec* | *čori̊g* fisch: Szar. *cori̊g*; az orenburgiban ennek megfelelőleg mondanak *baǯim*-ot *baʒim* ellenében. Ugyane hangsajátsággal külömbözik a glazovi nyelv is a szarapulitól; — *d)* szókezdő *j*-vel szemben *ľ*-t mutat fel több izben, szintén egyezőleg a glazovival, pl. *ľuk-* teilen: *juk-* | *ľok-* versammeln: *jok-* | *ľugi̊t* licht: *jugi̊t*; — *e)* szókezdő *j*-t *ď*-vé változtat: *ďeti̊z* stark: *jeti̊z* | *ďuviś* trinker: *juiś*; — *f)* megőrizte a szókezdő *k*-t a *kiami̊s* nyolcz szóban, mely egyebütt *ťami̊s*-nak hangzik, s csak Jelabugában váltakozik még az utóbbival; — *g)* szóközepén két magánhangzó közt *v*-vel él, pl. *juviś* trinker: *juiś* | *duve* kameel: *due* | *ǯuvani̊* brennen: *ǯuani*; erre is van példa Jelabugában és Szarapulban, hol szintén így ejtik a *juiś* trinker, *śuan* hochzeit szókat: *juviś*, *śuvan*.

A glazovi nyelvjárás sajátságai: *a)* szókezdő *č*-t használ szarapuli *c*, *ć* ellenében egyezőleg a kazáni dialektussal, pl. *čini*, *keč*, *čori̊g*: Szar. *cini*, *keć*, *ćori̊g*; — *b)* a jelabugaival együtt szókezdő *ǯ*, *ʒ* hangokat tüntet fel általában szarapuli *ź*, *z* ellenében, midőn néha a *ʒ*-nek megfelelőleg a kazániban *j*, *ď* szókezdőt találunk, pl. Glaz., Jel. *ʒorgi̊li* sperling: Szar. *zorgi̊li*, Kaz. *jorgi̊li*; v. ö. még Jel., Glaz. *ǯeć* gut: Szar. *źeć*, kaz. *ďeč*, *ǯeć*; — *c)* mint a kazáni, néha *ľ* szókezdővel bir *j* ellenében (l. fentebb). Alaktani sa-

játságok: *a)* a *-lì*-féle allativus alak mellett *-nä* ragot is használ, pl. *murtlì, murtnä* embernek; — *b)* a többes-számi személyragok nominativus alakjáról a végső magánhangzót lekoptatta, úgy hogy *murtem, murted, murtez* jelent ‚emberem, embered' és ‚embereim, stb.' is, míg másutt, pl. ‚embered' *murted,* ellenben ‚embereid' *murtdì;* — *c)* a többes-számi személyrag accusativusát egyformán alakítja az egyes számival, t. i. *-mä, -dä, -zä* alakokkal, így *murtmä* jelentése: ‚emberemet' és ‚embereimet', ellenben másutt az utóbbi *murtmez;* — *d)* a személyes névmások többesében a teljes *miľemlì, tiľedlì* allativusok helyett kopott *miľem, tiľem* alakokkal él.

A jelabugai nyelvjárás különös vonásai: *a)* néha szókezdő *ć, č* ellenében *t*-t tüntet fel, pl. *teskìt* süss: *ćeskìt;* — *b)* szókezdő szarapuli *ź, z* ellenében *ʒ́, ʒ* hangokat használ (l. fentebb), néha a közepén és végén is, mint *viʒ́i* wurzel: *viź* | *vuʒ́* bogen: *vuź* | *zariʒ* meer: *zariz;* — *c)* több szóban *o* hangzót mutat fel más nyelvjárás *ö* hangja ellenében: *bon* aber, *ponna* wegen, *polìn* in: *bön, pönna, pölìn.* Alaktani sajátsága a *ne* szócska használata ilyen szókban: *ne-nokin* niemand, *ne-nokìtìn* nirgends, e h. *nokin, nokìtìn.*

A szarapuli dialektus főkép azon hangtani sajátságával tűnik ki, hogy általában *c, ć* hangokat használ kazáni és glazovi *č* ellenében; továbbá *ź*-t, *z*-t glazovi és jelabugai *ʒ́, ʒ* ellenében, mint ezekről már előbb is szólottunk. Alaktani sajátsága az instrumentalis *-en* rag kettőzése *-enìn* alakká; ezenkivűl hogy gyakran használja az infinitivusi alakjában átvett orosz kölcsönszót *kar-* ‚tenni' igével összekapcsolva, így: *dokazať karìni* beweisen, *prinimať karìni* aufnehmen.

Ezek után áttérhetnénk immár a votják nyelv grammatikájának rendszeres tárgyalására, de előbb még egy fontos kérdést kell tárgyalnunk, azt t. i. hogy mennyiben lehet a votják nyelv mai tényeit eredeti nyelvtényeknek tekintenünk. Jeleztük már, hogy a votják nép történetének legrégibb korától kezdve többféle néppel állott élénk érintkezésben. Hajdan, virágzása korában, mint activ szerepű kereskedő nép a körülötte élő ugor népekkel, vogulokkal, osztjákokkal, cseremiszekkel élt szoros összeköttetésben; majd később, hanyatlása idejében két hatalmas népfaj befolyása alá kerűlt, a mennyiben előbb a tatár, utóbb az

orosz tette meghódoltjává. Csaknem eleve állíthatnók, hogy a népnek ezen viszontagságos története nem zajlott le a nélkül, hogy mélyreható nyomokat ne hagyott volna részint saját, részint a vele érintkezésben állott népek nyelvében. Sejthető a történeti viszonyokból, hogy a zürjén-votják nyelvnek activ befolyással kellett lenni valamikor a szomszédos ugor nyelvekre s ismét hogy különösen a votják élénken érezhette a törökség és oroszság hatását, mely két népelem vallását és szokásait átalakította. S hogy — különösen ilyen esetben — a nyelvbe bejutott idegen elemek kimutatása a grammatika szempontjából első sorban szükséges, megtanulhatjuk a cseremisz nyelv példáján, melynek alaktanában az idegen elemekre való tekintet nélkül több tévedésbe eshetnénk. A votják nyelv nemcsak szókincsében, hanem hangtani viszonyaiban, alaktanában is erős nyomát viseli más nyelvek ráhatásának, melylyel minden egyéb feladatot megelőzőleg foglalkoznunk kell, már csak azért is, nehogy később, a grammatikai tárgyalásban azon hibába essünk, hogy a nyelv valódi birtokának, eredeti elemének tekintsük, mi nem az. Ki fogjuk mutatni a votják nyelvben mindenelőtt azon nyelvkör elemeit, melynek hatása a legintensivebb volt, t. i. a törökségét; erre következik az orosz nyelv befolyásának részletezése; végül, hogy nyelvtörténeti érintkezéseinek teljes képét nyerjük, vizsgálni fogjuk azon nyomokat is, melyek a zürjén-votják nyelvnek a szomszédos ugor nyelvekkel történt újabb érintkezéséből erednek.

I.

Idegen elemek a votják nyelvben.

A) *Török eredetű szók és nyelvtani elemek.*

A votják nyelv anyagába hatolt török elemek nem egyenlő minőségűek. Külömböznek már első sorban avval, hogy részben a szókincsre, részben a nyelv belső szerkezetére vonatkoznak. De magukban a szókincsbeli török elemekben is többféle osztályokat vehetünk észre, ha vizsgáljuk 1. jelentőségüket, vagyis mennyiben bizonyítanak az idegen hatás intensivitására; 2. ha azon kriteriumokat nézzük, melyekkel az idegen eredet bizonyítható. Jelentőség tekintetéből, tudvalevőleg minden nyelv idegen elemeinél első sorban állanak az igeszók, ezeket követi a viszonyszók osztálya (határzók, névutók, kötőszók) s csak ezek után a névszóké. A votják nyelv török elemeinek túlnyomó nagyobb része az utóbbi osztályba való, de mint látni fogjuk nagy számban sorakoznak az elsőbe is, sőt egynehány a középsőbe is jut. Az idegen eredet kriteriumainak szempontjából szintén három osztályt állíthatunk fel, ú. m. 1. olyan török elemek, melyekben a török eredet világos, a mennyiben az illető török szó nemcsak egy, hanem több, esetleg valamennyi török nyelvben is kimutatható; — 2. olyan török elemek, melyek csupán a törökségnek bizonyos részében, esetleg csak egy nyelvben fordúlnak elő, mindamellett hogy hang- vagy alaktani viszonyaikból török eredetük kétségtelennek mutatkozik. Ide sorozhatók azon szók is, melyekben a török eredet mellett különös bizonyítékok ugyan nem hozhatók fel, de más nyelvben — kivéve a votjákot — megfelelője nem találkozik. Ez utóbbiak is, tekintve a törökségnek külömben is igen nagy hatását a votjákra, emezen nyelvre nézve idegen elemekűl tekinthetők; végűl 3. olyan török elemekből, melyek a törökben is nyilvánvalólag idegen elemek, pl.

az arab, perzsa, mongol s orosz nyelvekből kerültek, de a votjákba csak török közvetítés útján juthattak. Az ezen osztályba tartozó török elemeknél a török közvetítés bizonyítása csak az orosz eredetű szóknál szükséges. — E két szempont számbavételével a votják nyelv török elemeit következő fejezetekben tárgyaljuk: *a)* Igék: α) *az alapszó török eredetű ige,* β) *az alapszó török eredetű névszó,* γ) *az alapszó idegen eredetű. b)* Névszók: α) *köztörök szók,* β) *tatár, vagy csuvas szók,* γ) *arab eredetű török szók,* δ) *perzsa eredetű török szók,* ε) *orosz eredetű török szók. c)* Viszonyszók. Végül összefoglaljuk azon jelenségeket is, melyekben a törökség hatása a votják nyelv belső szerkezetét illetőleg mutatkozik: α) *hangtani,* β) *alaktani,* γ) *jelentés- és mondattani szempontból.*

a) Igék.[1])

α) *Az alapszó török eredetű ige.*

1. *abdiral-, abdral-* staunen, zweifeln, bedenken tragen, *abdiran, abdirano* wunderbar; *abdiraljal-, abdraljal-* = *abdiral-.* — csag.

[1]) **Rövidítések:** alt. = altaji tatár; ar. = arab; azerb. = azerbajdsáni tatár; bask. = baskir tatár; csag. = csagatáj; cser. = cseremisz; csuv. = csuvas; f. = finn; jak. = jakut; kar. = karagasz tatár; kirg. = kirgiz tatár; kojb. = kojbal tatár; lp. = lapp; magy. = magyar; mong. = mongol; mord. = mordvina; or. = orosz; oszm. = oszmanli-török; osztj. = osztják; per. = perzsa; perm. = permi-zürjén; tat., t. = kazáni tatár; tör., köztör. = köz-török; turk. = turkomán; ujg. = ujgur; vog. = vogul; v., votj. = votják: zür. = zürjén. **Idézett munkák:** Alt. gr. = Grammatika altajskago jazïka, sostavlena členami altajskoj missii. Kazan, 1869. — Bál. = Kazáni-tatár nyelvtanulmányok. A M. Tud. Akadémia megbizásából írta: Szentkatolnai Bálint Gábor, Budapest, 1875—77. — Böht. = Über die Sprache der Jakuten, von Otto Böthlingk. St. Petersburg. 1851. — Budag. = Sravnitel'nïj Slovar Turecko-tatarskich narěčij etc. Sostavil Lazar Budagov. St. Petersburg. 1869. — Cast. = M. Alexander Castrén's Versuch einer Koibalischen und Karagassischen Sprachlehre, nebst Wörterverzeichnissen etc. Herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg, 1857; burjät adat mellet = M. Alex. Castrén Versuch einer Burjätischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichniss etc. Herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg 1857; tunguz adat mellett = M. Alex. Castrén's Grundzüge einer Tungusischen Sprachlehre, nebst kurzem Wörterverzeichniss etc.

abdîra-, *abra-* sich verwirren, verwirrt werden, sich beunruhigen, v. ö. *abdîraš boldî* er ward verblüfft Budag. I, 5; t. *aptîra-*, *aptra-* megzavarodni, zavarba jönni, *akčaγa aptîradîm* pénzzavarba jöttem; csuv. *aptra-* sich entkräften (изъ силъ выбиться). A votják alak jelentése csak részben fedezi a török alakokét, mi egyéb momentumok mellett szintén a votják részről való átvételt bizonyítja. — V. ö. cser. *aptirt-*, *äptert-*, *äptîrt-* bántására lenni, akadályozni, *äptîrg-* akadályúl lenni (NyK. IV, 338 és VI, 212.).

2. *adarîn* ‚fogadást tenni' (*iňmarlen kosonez šamen ulo šüsa adarînon = alla bojoroγînča tororîm dib adarîniu* Nacs. 34); *adarîniśk-* (*čukînon dîrjamî iňmarlî kiǯî ulomî šüsa adarîniśkom?* Nacs. 59). — t. *adarîn-* fogadást tenni; v. ö. csag. oszm. *ada-* ‚geloben, weihen', *adak* ‚gelübde, versprechen, opfergabe' szókat.

3. *art-* gyarapodik, nő (*arňalî bidä med artoz*: пусть еженедѣльно прибываетъ) Gav. NyK. XVII, 280. — t. *art-* szaporodni, növekedni, kitűnővé lenni; oszm. *art-* wachsen, zunehmen Zenk.;

Herausgegeben von Anton Schiefner. St. Petersburg. 1856. — Cod. Cum. = Codex Cumanicus bibliothecae ad templum divi Marci Venetiarum. Primum ex integro edidit prolegomenis notis et compluribus glossariis instruxit Comes Géza Kuun. Budapestini, 1880. — Etym. = A török-tatár nyelvek etymologiai szótára. Irta Vámbéry Ármin. Budapest, 1877. — Kow. = Dictionnaire Mongol-Russe-Français par Joseph Etienne Kowalewski. 3 köt. Kazan, 1844—49. — Kud. Bil. = Uigurische Sprachmonumenten und das Kudatku Bilik etc. von Hermann Vámbéry. Insbruck, 1870. — MUgSz. = Budenz József: Magyar-ugor összehasonlító Szótár. Budapest, 1873—81. — NyK. = Nyelvtudományi Közlemények. Szerkeszti Hunfalvy Pál. Pesten 1862—1878. I—XIV. köt.; XV-től kezdve: Budenz József. — Schmidt = Mongolisch-deutsch-russisches Wörterbuch etc. von I. J. Schmidt etc. St.-Petersburg, Leipzig, 1835. — Stud. = Csagataische Sprachstudien etc., von Hermann Vámbéry. Leipzig, 1867. — Wied. = Syrjänisch-deutsches Wörterbuch, nebst einem Wotjakisch-deutschen im Anhange etc. von F. J. Wiedemann. St. Petersburg, 1880. — Zenk. = Dictionnaire turc-arabe-persan par Jules Theodore Zenker. Leipzig, 1866—76. 2 kötet. — Zol. = Kornevoj čuvašsko-russkij Slovar, etc. sostavlen N. J. Zolotnickim. Kazan, 1875. A tatár (kazáni-tatár), altaji, jakut, kojbalkaragasz, csuvas, ujgur és votják nyelveknél, minthogy rájuk vonatkozólag csak egy forrást használtam, a munka czíme nincs külön idézve. A votják alakoknál, ha az adat nem Wiedemann szótárából való, meg van jelölve a forrás a fentebb megállapított rövidési jelekkel. Ezeknél rendesen a mondatot is idéztem, hol lehetett tatár, vagy orosz fordítással.

csag. *arta-* hinzukommen, zunehmen, wachsen (прибавляться), übertreffen, übersteigen (превосходить) Budg. I, 25.; kar. *arta-* überschreiten; alt. *art-* mehr sein, übrig bleiben, *artikta-* превосходить; csuv. *it-*: *itla* viel, überflüssig (много), *idaχ* sehr, überaus (очень). V. ö. cser. *utla* több (NyK. IV, 350), mely a csuvas *itla*, illetőleg a tör. *art-* egyik származékának mása. Eredeti votják szók az *art-* ellenében: *bud-* (zürj. *bidmi-*), *udal-* wachsen.

4. *az-* abweichen, abirren, *azem* bös, schlecht. — t. *az-* eltérni az útról, kicsapongani, *jamanikka azmak* roszra adni magát; oszm. *az-* sich verirren, ausarten Zenk., csag. *az-* entarten, ausgelassen werden Stud.; kojb. *az-* (fut. 1. *azerben)*, kar. *as-* sich verirren; alt. *as-* id.; csuv. *as-*: *astar-* verleiten, verführen (соблазнять) = t. *azdir-*. Ugyane tő származékai még votj. *azdir-* verführen, *azgin* lüderlich, schlecht, *azginlik* lüderlichkeit.

5. *azdir-* verführen, zum bösen verleiten. — t. *azdir-* félrevezet, elcsábít (causativuma az *az-* igének; oszm., azerb. *azdir-* irreführen, verderben, verlocken Zenk., Budag.; csuv. *astar-*. Eredeti votják szó e fogalomra: *berekt-* umkehren, umwenden, verführen.

6. *bez-* weichen, fort gehen, sich zurückziehen. — t. *biz-* elidegenedni, elfordúlni, undorodni; oszm. *bez-* überdruss, ekel haben, sich langweilen Zenk-; csag. *bez-* böse werden, ekel bekommen, einer sache oder person überdrüssig sein Stud., von etwas abstehen, sich zurückziehen, sich entfremden Budag. I, 257. Megvan a v. *bez-* mellett *bezdir-* is.

7. *bezdir-* abwendigmachen. — t. *bizder-* elidegeníteni, elfordítani, elundorítani; oszm. *bezdir-* einem lange weile machen (наскучить) Budag.

8. *böldir-* umzäunen, einschliessen. — t. *bülder-* elosztatni, *bül-*, *böl-* elválasztani, elosztani, *bülmä* válasz- vagy szakaszfal, osztály, szoba; köztör. *böl-* teilen, zerteilen; durch zaun od. verschlag abteilen, versperren, abzäunen (перегородить) Budag. I, 292; csuv. *pül-* teilen, abzäunen. A török alakok szerint a v. *böldir-* tkp. «abteilen, abzäunen lassen». Megvan a *böl-* ‚teilen' alapszótól *böl'mo, bul'mo* zimmer: lásd alább (a névszók fejezetében).

9. *buldant-* aufwiegeln, empören; *buldantiśk-*, *buldantśk-* sich empören, *buldantiśkon* aufruhr, empörung. — Teljesen azonos török alakot a rendelkezésünkre álló forrásokban nem találunk,

de megvannak t. *bolγan-* fölzavarodni, fölzendülni, *bolγandir-* fölzavarni, zavarossá tenni, csag. *bolkan-* sich vermengen, vermischen Stud., *bolgan-* trüb werden, sich empören (возмущаться) Budag. I, 290.; oszm. *bulan-* trübe, gemischt werden Zenk.; alt. *pulgan-* id., bewegt werden, wanken (колебаться); jak. *bulan-* sich mit etwas mischen, oder vermengen, melyek mindannyian a köztör. *bolga-* (jak. *bulā-)* ‚aufrühren, mischen, trübe machen' ige passiv-reflexiv képzései. Ezek szerint azt hihetjük, hogy a votják *-t* causativ képzővel alkotott *buldant-* e helyett való **bulgant-*, melynek *g*-je azután *d*-vel cserélődött föl; az *n* és *l* hangok közt levő *g*-hangnak *d*-vel való váltakozására van még egy példánk a v. *kangelem* zeuge szóban, mely az 1775-iki grammatikában (16. l.) *kandelem*-nek van írva; v. ö. még *cignal-* és *cidnal-* weichen, abtreten.

10. *ćag-* bezeugen, zeugniss ablegen, anklagen, denunciiren, *ćagon* zeugniss, aussage. — csag., tat. *čag-*, *čak-*, kirg. *šak-* anklagen (сдѣлать доносъ), verläumden (оклеветать) Budag. I, 461; v. ö. tobolszki tatár *čaguči* kläger, angeber (доносчикъ), *čakmaklik* verleumdung u. o. — cser. *cagem* tanuskodni valaki ellen, rábizonyítani (NyK. IV, 373).

11. *cidal-* geduldig sein, dulden, leiden; *cidaśkiś* geduldig. — t. *čida-* eltűrni, kitartani, el-, megbírni; csag. *čida-* erdulden, ertragen, aushalten Stud., Budag.; kirg. *šida-* id.; alt. *čida-* ertragen, aushalten (вытерпѣть), können, vermögen (мочь); csuv. *čit-* терпѣть; mong. *čida-* können, vermögen, die macht haben Schmidt 329. — cser. *čet-* (pr. 1. *četem)* szenvedni, tűrni (NyK. IV, 374); *čit-*, *cit-* Zol. 106.

12. *ćukin-* getauft werden, *ćukinem* taufe. — t. *čukin-* megkeresztelkedni, *čukiniu* megkeresztelkedés Bál., t. *čukun-*, *čuγun-* id., beten (молиться), hoffen, vertrauen (уповать) Budag. I, 496.; tobolszki tatár *čigin-* knien, sich beugen, bücken (преклоняться), kirg. *šokunšik* новокрещеный. — V. ö. cser. *suk-* letérdepelni; mord. *sukeńa-*, *śukuńa-* meghajtani magát, esedezni, imádni.

13. *ćukindir-* taufen. — t. *čukindir-* megkeresztelni; kirg. *šokundir-* id. Budag. I, 496.

14 *ćiriś-* eifrig, fleissig sein, streben; *tiriš-* id., *tirišiljal- (soe kajlaen aulakin kutini tirišiljam* = t. *ani χajlä belän aulakta totarga tiriškannar* Nacs. 38) id. frequ. — t. *tiriš-* igyekezni, iparkodni Bál.; *tiriš-*, *türüš-* sich bemühen (стараться), sorge tragen, sich

bekümmern (неццись), streben (подвизаться) Budag. I, 735; oszm. *dürüš-* trachten, sich bemühen, befleissigen. Eredeti szó *šugitišk-*, *šuktišk-* (zürj. *šogədči-)* sich mühe geben, trachten, streben.

15. *čuk-* ‚feuer anschlagen' ez összetételben: *til-čukon* feuerstahl. — t. *čak-*: *ut čak-* tüzet üt (csihol), *čakma* tűzkő, kova; oszm. *čak-* anschlagen; feuer anschlagen, leuchten, blitzen; csag. *čak-* id.; kojb., kar. *sak-* (fut. 1. *sagarben*) feuer anschlagen; alt. *čak-* id. (высѣчь огонь), jak. *čakir* feuerstein; mong. *čak-* *(čaχ-)* feuer schlagen, *čakkur* feuerstein Schmidt 317. Hogy szóközépi török *a* hang egyéb esetben is elváltozik *u*-vá mutatják e példák: *kun* kaiser = tör. *χan*; *kulim* preis = tör. *kalim*, *kalin* brautpreis; *ulmo* apfel = tör. *alma* stb. — A török *čak-* igétől származtathatni a magyar *csihol-* szót is (‚verni aczéllal a kohát' Tjsz.), melynek szóközépi *h*-ja egy szorosabban egyező csuv. *čₒχ-* alakra utalna; képzőjére nézve v. ö. *őr-* és *őröl-* (csuv. *avir-* őröl).

16. *integ-* ‚schmachten' (*šulmaškisa integisa viro ńülemez vijatoś vöšaškem* = t. *köjeneb iñtegeb kanni tire akkinča teläk telägän* Nacs. 40). — t. *iñtek-*, *intek-* epekedni, szenvedni, kimerülni Bál.; *intük-* sich abmatten (изнуряться) Budag. I:212; kirg. *intuk-* ausser atem kommen (vom schnellen gehen) Budag. u. o.

17. *izgiš-* zanken (?-vel Wied.); *izgiš-* ‚veszekedni' (*murten än izgiši* = t. *keše belän izgišma* Badz. 89.). — t. *izgiš-* veszekedni, czivódni Bál.; *azgiš-*, *izgiš-* sich schelten, zanken (браниться); kirg. *izgiš-* id. Budag. I, 36; oszm. *azgaš-* mit einander schmollen, sich überwerfen, prügeln Zenk.; v. ö. *az-* sich verirren, ausarten, wütend werden, wild werden és csag. *azgaš-* sich verirren.

18. *jalbar-* bitten; *jubirjal-* bitten, suppliciren, *jubirjaški-* processiren, *jubirjaškon* bitte; *jubirt-*, *jübirt-* sich bücken, grüssen; angeben, verklagen, *jubirtjal-*, *jübirtjal-* id. frequ. — t. *jalbar-* kérni, könyörögni; csag. *jalvar-* id. Stud.; azerb. *jalvar-* id. Budag. II, 338; oszm. *jalvar-* id. Zenk.; alt. *jalbar-* beten, opfer bringen (дѣлать приношеніе); mong. *ʒalbara-* beten Budag. II, 339. A votjban előfordúl még a ‚bitten' fogalomra *šulvor-*, mely nyilván nem más, mint a török *jalbar-*, *jalvar-* alapján elvárható csuvas alak mása; minthogy pedig ilyen csuvas szót eddigi forrásainkból még nem ismerünk, fel kell tennünk a votják nyelv tanusága alapján, hogy valamikor létezett, vagy hogy létezik most is, de a szótárírók figyelmét elkerülte. Erre annál inkább lehet jogunk, minthogy a

cseremiszben is előfordúl metathesissel *sorval-, sarval-, sarbal-*, ‚kérni, könyörögni' (NyK. IV, 399.), mely szintén alkalmasan magyarázható csuvas átvételnek. Hogy a v. *jubirt-, jubirjal-* alakokban az *l* eltűnt, ismerve a zürjén-votják nyelv ebbeli hajlandóságát, nem találhatunk semmi különösséget; külömben nyoma maradt még a megelőző vocalis *u* hangszínében, mely megelőző *au*-val való alakra *(jaubar-)* utal. A zürjénben is előfordúl *jurbit-, jurbit-, jurbitči-, jurbitči-* sich bücken, grüssen, begrüssen; beten, anbeten, mely a v. *jubirt- (jubirtišk-)* alak metathesises másának tekinthető. Ugyancsak ide való, még pedig mint zürjénből vett kölcsönszó osztj. *jurbitta-, jurbilta-* kérni, panaszolni (Ahl. *jurpetla*-beten) mely utóbbi alakban még a török *jalbar*-nak *l*-je is megőríződött.

19. *jaltral-* glänzen. — t. *jaltir-* fényleni, csillogni; oszm. *jildira-* blitzen, hell aufleuchten, schimmern, funkeln Zenk.; csag. *iltra-*, kirg. *ǯaltira-, ǯiltra-*, glänzen, schimmern Budag. II : 339; alt. *jaltra-* id.; csuv. *jaldir: jaldir-jaldir šizim šizem* зигзагомъ молнія блещетъ (cikkczakkal fénylik a villám). V. ö. köztörök *jal-* ‚splendere, ardere': alt. *jali-* brennen, *jalin* flamme; t. *jalkin*, oszm. *jalin* flamme; kojb. *d'al, t'al* id.; csag. *jalao* id.; csuv. *šolu* feuerstahl (огниво); kel. tör. *joldus* stern (jak. *sulus*, csuv. *šuldir*, kojb. *t'eltes, t'iltis*, stb. Eredeti votják szók e fogalomra: *čel'ektjal-, čil'ektjal-, žangral-, pišt-* glänzen; *jugal-* hell werden, *ǯual-* brennen etc.

20. *jangiš-* fehlen, irren, in unrecht sein. — t. *jańiš-* tévedni. V. ö. csag. *jang-* verwirren, *jangil-* sich irren, einen fehler machen Zenk.; azerb. *jańil-*, kirg. *ǯangil-* id. (ошибиться) Budag. II, 336; alt. *jańil-* id. Ezen tőből való votj.-tör. *jangiš* schuld, fehler (lásd alább). Eredeti ‚irren' jelentésű votják szó *jiromi-*.

21. *jaral-* angenehm sein, gefallen, taugen, *jaran, jaram* angenehm, genehm, tauglich, würdig, *jarano* einig, angenehm, lieb, *jarantem* unnütz, untauglich, unwürdig, unlieb. ungebührlich. — t. *jara-* jónak, alkalmasnak, használhatónak lenni, tetszeni; csag. *jara-*, kirg. *ǯara-*, bask. *žara-* id. Budag. II : 324.; oszm. *jara-* tüchtig, tauglich sein, genügen Zenk.; alt. *jara-* gefallen, angenehm sein, taugen; csuv. *jora-* id. — cser. *jor-, jär-, jar-* érni, vmire való lenni, tetszeni, *jora* jól van (NyK. IV, 371). Egytövüek a *jaral-* szóval még votj.-török *jarat-* és *jaraš-*

22. *jaraš-* verloben, verbinden, *jarašon* friede, eintracht; *jarašišk-* sich verloben; *jarašt-* versöhnen. — t. *jaraš-*, kirg. *ǯaraš-* sich geziemen (приличествовать), sich zu einem gesellen (пристать), t., bask. *kiz jaraš-* freien (сватать), heiraten (жениться); csag. *jaraš-* id., sich versöhnen (помириться) Budag. II, 324; oszm. *jaraš-*, alt. *jaraš-* sich versöhnen etc.

23. *jarat-* lieben, c. neg. hassen, aufnehmen, empfangen (bei sich), *jaratem* wert, würdig; *jaratišk-*, *jaratśk-* gefallen, *jaratit-* beliebt machen. — t. *jarat-* jónak találni, kedvelni, szeretni; kirg. *ǯarat-* id. Budag. II, 324.; oszm. *jarat-* zubereiten, schaffen, erschaffen Zenk.; csag. *jarat-* id.; alt. *jarat-* befriedigen (удовлетворять), opfern (жертвовать); csuv. *jorat-* lieben (любить). — cser. *jorat-*, *jarat-* szeretni (NyK. IV, 371). — Eredeti votják ‚amare' szók: *gäžal-*, *musojaśk-*.

24. *jasak-* wollen, beschliessen. — csag. *jasa-* machen, herrichten, b e r e i t e n, v e r o r d n e n, b e f e h l e n; *jasao*, *jasak* gesetz, gebot, verordnung Stud.; kirg. *ǯasa-*, alt. *jaza-* verfertigen, machen, in ordnung bringen; kar. *ťasa-* machen, tun, bereiten; t. *jasa-* csinálni, építeni, igazítani; csuv. *joza-* id.; jak. *ǯasaj-* seine anordnungen treffen; mong. *ʒasa-* in gesetzliche ordnung bringen, in ordnung erhalten, verbessern, regieren Schmidt. 299, mong. *ʒasak* gesetz, verordnung Budag. II, 329.

25. *jetal-*, *ďetal-* ‚elégnek lenni' (*uz ďeta ogez kuǯoli?* = не достанется-ли одна хозяину? Gavr. NyK. XVII, 269). — t. *jit-* eljutni, elérni, utól érni, érni (reifen), k i j u t n i, e l é g n e k l e n n i; oszm. *jet-* id.; csag. *jit-*, *jet-* id.; kirg. *ǯet-* id., alt. *jet-* id.; kojb. *ťit-* einholen, erreichen; jak. *sit-* id.; csuv. *śit-* anlangen (доходить), reichen, erreichen (доставать), *śide* g e n u g, h i n l ä n g l i c h (довольно). — cser. *sit-* elég lenni, elégedni, *sitä* elég, *sitar-* (csuv. *śider-*) eléggé tenni. Egy tőből fakadt még vele v. *jatir* genug, viel is (l. alább). A köztörök *jet-*, *jit-* jelentéskörével egybeférne bár a v. *jeton* ‚das zukommende, lohn' jelentése is, úgy hogy e szó *jet-* alapszavában a *jetal*-nak egyszerűbb, képzés nélküli alakját láthatnók; de számba veendők v. *jet-* treffen (das ziel), anfassen, betasten, berühren, *jetti-* berühren lassen, *jetišk-* berühren, melyekből egy, az intransitiv tör. *jet*-tel nem azonosítható, transitiv jelentésű v. *jet-* szó tűnik ki. E szerint a *jeton* alapértelme ‚illeték'.

26. *jöd-* erschrecken (intr.), besorgt werden, zagen; *jödit-* erschrecken (tr.), confus machen, bekümmern. — t. *jödä-* bajban lenni, szorongani, elképedni; kirg. *ǯüdö-*, t. *juda-*, *juta-* sich abmatten, erschöpfen (изнуриться, умориться), tobolszki tat. *juta-* sich quälen (мучиться) Budag. II, 370; alt. *jüde-* umkommen, durch seuche (гибнуть отъ повѣтрія), *jüdek* бѣдный (unglücklich, elendig) etc.; csuv. *judä-* den verstand verlieren, schwachsinnig werden (изъ ума выжить).

27. *jödettir-* Wied. szerint azonos jelentésű volna a *jöd-* szóval; de ez lehetetlen, mert nyilván az imént tárgyalt *jödä-* igének causativuma, mely mellett egyszerűbb képzésű caus. *jödät-* is előfordúl. Értelme tehát: ‚ijeszteni, aggasztani' s nem ‚ijedni, aggódni'. Budenz (MUgSz. 813. l.) a votj. *jöd-* szót ugor elemnek magyarázza s egybeveti (a m. *ijed-* mellett) a mord. *ävede-* erschreckt werden, erschrecken (ijed) igével, de ez összevetés már csak a *jödettir-* képzés előfordulása miatt is kétesnek mutatkozik.

27. *jural-* ‚magyaráz, megfejt' (*Faraonlen aǯem vötjosse jurasa veram* = *Faraonnin kürgän töšlerän žurab äjtkän* Nacs. 13). — t. *jura-* magyaráz, megfejt, *töš jura-* álmot fejt; csag. *jor-*, *jaur-*, kirg. *ǯora-* einen traum deuten (толковать сны), wahrsagen (гадать) Budag. II, 373; v. ö. kojb. kar. *ďarla-*, *ťarla-* erklären, zu erkennen geben. V. ö. v. *juri* absichtlich, vorsätzlich (l. alább).

29. *kargal-* schwören, fluchen, verdammen; *kargaśk-* schwören. — t. *karγa-* átkozni, káromolni; csag. *karga-* fluchen, schimpfen, verwünschen Stud., alt. *karga-* id., kar. *karga-* schelten, kojb. *kārga-* verfluchen; azerb. *karka-* id. Budag. II, 10; mong. *χarā-*, *χarja-* id. Schmidt 140. Ezen tőtől valók még v. *kargiš* fluch, *kargau* id., *kargauli* verflucht (l. alább a névszókat), továbbá *kargan-*.

30. *kargan-* = *kargal-*. — t. *karγan-* átkozódni, káromkodni; alt. *kargan-* id. stb. L. *kargal-*.

31. *keci-* fortgehen; *kećt-* ansiedeln. — t. *kič-* átkelni, átszállani, kimúlni (a világból); csag. *kič-*, *keč-* id., oszm. *geč-* über-, vorbeigehen, verfliessen Zenk.; kar. *keš-*, *keť-* übergehen, übersetzen; alt. *keč-* id.; csuv. *kaś-* id. (переправляться); jak. *käs-* waten, durchwaten, durchstreichen. — Tő szerint idevaló még v. *kečir-* is.

32. *kečir-* vergeben, verzeihen. — t. *kičer-* átszállítani, elengedni, megbocsátani; oszm. *gečir-* vorübergehen lassen Zenk.;

csag. *kičkür-* vorbeigehen lassen Stud.; ujg. *kečür-* verzeihen Kud. 216; alt. *kečir-* hinbüerführen (перевозить); jak. *käsürd-* waten lassen, csuv. *kaźar-* hinüberführen, verzeihen, vergeben (прощать). — cser. *kasar- (sulukom), kesär-* meggyónni, *kasaremaš* bűnbánat (NyK. IV, 353).

33. *keliš-, keleš-* gleichen, ähnlich sein, passen, sich geziemen, gefallen. — t. *kileš-* megegyezni, összeilleni, összevágni, összebeszélleni; oszm. *geliš-* zusammenkommen Zenk.; csag. *kiliš-*, azerb. *geliš-*, kirg. *keliš-* übereinstimmen (сходиться), entsprechen, gemäss sein, gleichförmig sein (соотвѣтствовать) Budag. II, 180; alt. *keliš-* id.; csuv. *kil'š-* id. V. ö. köztörök *kil-, kel-* kommen. — Eredeti szó az ,ähnlich sein' fogalomra *leśal-*.

34. *kelištir-, keleštir-* vergleichen. — kel. tör. *kilištir-* anpassen, einpassen (прилаживать) Budag. II, 180; csuv. *kil'šter-* in übereinstimmung bringen (соглашать), einen überreden, bereden (уговаривать). — L. *keliš-*.

35. *keńeš-, keneš-* raten, überlegen, sich beraten; *kenešal-* id. frequ. — kel. tör. *keńeš-, kińeš-* um rat fragen, beratung halten Budag. II, 140. — cser. *kängäš-* tanácsolni, tanakodni, megitélni (NyK. IV, 354). Szokottabb a denominativ képzésű *-keńešle-* használata a törökségben, melynek *keńes* ,rat' alapszava *keńešči* származékával együtt szintén meg van a votjákban (l. alább).

36. *kizig-* sich verlocken lassen. — t. *kizik-* nagyon kapni rajta, belészeretni, megkívánni, v. ö. köztör. *kiz-* ,ardere' (csuv. *χir-: χirt-* hitze machen).

37. *kizin-: kizinon* lockung, *kizinono* verlockend. — csag. *kizin-* sich ereifern, zürnen, glühen; t. *kizin-* fütőzni, melegedni (Budag.-nál is csak сorpѣться, жариться II, 55); oszm. *kizin-* rot werden, sich entzünden, erglühen, sich ereifern, in zorn geraten Zenk. A specialis ,locken, verlocken' jelentést nem találjuk meg a forrásokban, mindamellett felvehetjük, hogy a t. *kizin*-nak megvan ezen értelme is, v. ö. *kizik* csábító, érdekes, kiváncsi és v. *kizig-*. Megvan ily jelentésárnyéklattal *kizindir-* is.

38. *kizindir-* reizen, verlocken. — Sem Bálint, sem Budagov nem említik e származékot, de azért létezése kétségtelen; mert világos causativ képzése a *kizin-* igének (l. 36. sz.).

39. *kotor-* ,megveszni, megdühödni' *(öj bit kirǯasa, čiriklasa, kotorisa . . . . än orčitilä* = t. *tön buji žirlab, akirib, kotorob . . . . üt-*

kärmägez Badz. 89.). — t. *kotor-* megveszni, megdühödni; csag. *kutur-*, oszm., azerb. *kudur-* id. (бѣситься) Budag. II, 71; jak. *kutta-* erschrecken (Etym. 100. sz.). Eredeti votják szók a ‚tollen' fogalomra *šumit-, šumet-* scherzen, tollen, mutwillen treiben és *urmi-* wüten, rasen, tollen, possen treiben.

40. *köč-* ziehen, sich begeben. — t. *küč-* költözni, kószálni, vándorolni; csag. *köč-*, kirg. *köš-* seine wohnung ändern, sich anderswo niederlassen, nomadisiren (переселиться, перекочевать) Budag. II, 145; oszm. *göč-* übersiedeln, auswandern, ausziehen Zenk.; alt. *köč-* id.; kojb. *köt́-*, kar. *köš-* nomadisiren, weiden; jak. *kös-* seinen wohnort verändern, umziehen; csuv. *koś-* wohin überwandern, umziehen (переходить). — cser. *kus-* átköltözni. L. még *köčir-*.

41. *köčir-* bringen, hinschaffen, übersetzen, *köčiron* hinüberschaffen, übersetzung (*küčer-*, *küčereśk-* Nacs. 49, Badz. 85; ez utóbbi helyen az ‚übersetzen' képről van mondva, tehát = ‚abmahlen'). — t. *küčer-* átszállítani, áttenni, átfordítani; csag. *köčür-* átszállítani, vkit átköltöztetni Etym. 111. l.; oszm. *güčür-* den ort verändern lassen, ausziehen lassen Zenk.; alt. *köčir-* versetzen an einen andern ort (переселять); jak. *kösör-* id.; csuv. *koźar-* überführen, übersetzen (перевозить). — cser. *kusar-* átköltöztetni.

42. *kuan-*, *kvan-* gebrauchen, anwenden, sich bedienen; essen Wied.; de ‚örülni, vígadni' is (*muket murtjos šumpotisa, kuanisa pražnik kariljam* = t. *bütän kešelär söjönöšöb, kiuanišib bäjräm itä kalγannar* Badz. 4.). — t. *kiuan-* örülni, vigadni; csag. *kovan-* sich freuen, lustig werden Stud.; csag. *kuvan-*, oszm. *kivan-* id. (радоваться, веселиться) Budag. II, 68; v. ö. ujg. *kovar-* erfreuen, fröhlich stimmen Kud. 224; alt. *kubat, kubuj* freude, lust (радость, веселье). — Eredeti szó *šum pot-* sich freuen.

43. *kuš-* Wied. szerint = *kušil-* és *kušlaśk-*, vagyis jelentése ‚sich gesellen, sich verbinden'; ebben kételkednünk kell, mert e szó kétségtelenül tatár eredetű (honnan még más két származékával került a votjákba), a t. *kuš-* pedig transitiv értelmű = egyesít, összead. Megerősít kétségünkben, hogy van rá adatunk, hogy a *kuš-* midőn a ‚sich verbinden' jelentést kell visszaadnia a v. passiv-reflexiv *-śk* képzőt veszi fel: *Jerusalime vetlisa kalik nošik Juda eksejligezli medaz kušiški šusa* etc. = Jeruzsálembe járván a nép, nehogy ismét Juda királyságához csatla-

kozzék, mondván (Jeroboam) stb. Nacs. 22. — t. *kuš-*; csag. *koš-* hinzufügen, zugeben, dazulegen, anschliessen, begleiten Stud.; kir. *kos-* id. Budag. II, 83; oszm. *koš-* id. Zenk.; kojb. *kös-*, *koš* hinzufügen; alt. *koš-* hinzufügen, zugeben, vereinigen (прибавить, присоеднить); csuv. *χoš-* id. — L. *kušil-*.

44. *kušil-* sich gesellen, sich verbinden. — t. *kušil-* egyesülni, társúlni; csag. *košul-* sich anschliessen, begleiten, mitgehen Stud.; azerb. *košul-* zusammengehen (ѣхать вмѣстѣ) Budag- II, 84; oszm. *košul-* beigegeben werden, begleiten, mitgehen etc. Zenk.; alt. *kožil-*: *su kožildi* das wasser nahm zu (прибыла); kojb. *kozel-* zunehmen.

45. *kün-*, *kön-*, *kun-* erlauben, nachgeben, eingehen. — t. *kün-* beleegyezni, elhatározni magát, hozzászokni, idomulni; csag. *kön-* zufrieden sein, gehorchen, übereinstimmen Stud.; tobolszki tatár *kön-*: *köndür-* heimlich bereden, anreizen (подговорить) Budag. II, 188; alt. *kün-*: *kününö* gehorsam, folgsam, demütig (послушно, смиренно) u. o.; jak. *kön-* gerade werden, redlich werden; csuv. *kone* ruhig, still (смирный), v. ö. jak. *könö* gerade, redlich.

46. *ošal-* ähnlich sein. — t. *oša-* hasonlítani, tetszeni, *oχši-* id.; csag. *oχša-*, azerb. *oχša-*, *okša-*, kirg. *oksa-*, *osa-*, alt. *oška-* id. Budag. I, 118; v. ö. alt. *oškoš* ähnlich, gleich; kojb.-kar. *oskas*, *oksas* als wenn, ujg. *okšak*, *ukšak* ebenbild, ähnlich, entsprechend Kud. 200; kel. tör. *oχšaš* gleich, ähnlich Zenk.

47. *ošat-* vergleichen. — t. *ošat-*, *oχšat-* hasonlítani, elképzelni; kel. tör. *oχšat-* ähnlich machen, vergleichen; ähnlich, passend finden; billigen, vorschlagen Zenk. — L. *ošal-*.

48. *oral-* verweis geben, schelten; *orašk-* sich zanken, schimpfen, schelten, fluchen. — Ez utóbbi szóval szorosan egyezik t. *oroš-* szemrehányást tenni, pirongatni, mely pedig nem választható el a köztörök *uruš-*, *vuruš-* (csag. *uruš-*, kirg. *urus-*, csuv. *vurš-*) ‚kämpfen, sich schlagen, sich zanken' szótól. Ezen alapon a v. *oral-* alapszava t. *or-* verni, kosolni (oszm. *vur-*, azerb. *vur-*, csag. *ur-* schlagen, hauen, klopfen, stossen), melynek bár bizonyos használatban ilyen értelme is lehet: ‚mit worten schlagen'. V. ö. erre nézve, hogy az oszmanliban is mondják *bed söz vurmak* schlechte reden führen, schimpfen, lästern Zenk. Különös az *oral*-ban csupán az <*al* végzet, mely rendesen csak az *-a* tővég-hangú török igéken tapasztalható (pl. *abdïral-*, *aldal-*, *jaral-*, *kargal-*, *sïnal-* stb.);

de van rá eset, hogy mássalhangzón végződő tő is fölveszi, mint *jetal-* (l. fent).

49. *ökin-* bedauern, traurig sein, bereuen. — t. *üken-* bánni, bánkódni vmin, megbánni (c. dat.); csag. *ögün-* bereuen Stud.; oszm. *öjün-* elfordúlni, megbánni *(bu išden öjündüm* megbántam ezt a dolgot) Etym. 64. l.; ujg. *ökün-*, *ögün-* bereuen, bedauern Kud. 198; csuv. *ügen-* id.

50. *ökindir-* zur reue bewegen. — t. *ükender-* megbánatni. — L. *ökin-*.

51. *sag-* ehren, achten. — ujg. *sak-* zählen, herzählen Kud. 254; csag. *saj-* zählen, rechnen (считать), ehren, achten (почитать) Budag. I, 694; oszm. *saj-* zählen, rechnen, schätzen, achten, wert halten Zenk.; jak. *āχ-* *(āγabin)* zählen, für etwas halten, schätzen. V. ö. keleti tör. *sagiš*, *saγiš*, *sakiš* (csuv. *šogiš)* berechnung (расчетъ), nachdenken, überlegung (размышленіе) Budag. I, 697. Az ebben fönnmaradt eredetibb *sag-* tőalaktól való a *sagin-* ige is.

52. *sagin-* ‚búsúl, eped' *(mil'am atajen anajmi saginä medam, mi evol-li!* = наши отецъ и мать скучаютъ-ли безъ насъ? Gavr. NyK. XVII, 277.). — t. *saγin-* epekedni, buslakodni valaki után (c. acc.); csag. *sagin-* meinen, sich erinnern Stud.; id. és sich beunruhigen, sich ängstigen (тосковать) Budag. I, 688; kojb.-kar. *sāgan-* denken; jak. *āγin-* sich für etwas halten. — L. *sag-*.

53. *sajlal-* erwählen, auswählen. — t. *sajla-* választani; csag. *sajla-* aussuchen, ausklauben, wählen Stud.; kirg. *sajla-* id. (выбирать) Budag. I, 694. — cser. *sajl-* kiválasztani (NyK. IV, 397.).

54. *sataštir-* ‚összezavar, megzavar' *(iṅmar sojosliš kiljosse sataštirisa, išan nalpamjosse bittem* = t. *alla alarnin tellären sataštirib, usal ujlarin betergän* Nacs. 10.). — t. *sataš-* tévedni, eltévedni, megzavarodni, félrebeszélni; causativuma *sataštir-*. V. ö. *čaš-* (e h. **sataš-)* sich verirren, den verstand verlieren Stud.; oszm. *šaš-* bestürzt, verwirrt, betroffen sein, erstaunen, verfehlen Zenk. (l. Etym. 149. l.).

55. *siz-* sich erinnern. — t. *siz-* érezni, észrevenni, *küṅel s.* sejteni; oszm. *sez-* meinen, dafür halten, denken, urteilen, bemerken Zenk.; csag. *siz-*, alt. *ses-* id. Budag. I, 655; csuv. *sis-* id. — cser. *šiž-* érezni, felérezni (NyK. IV, 380.). — Eredeti kifejezések a ‚sich erinnern' fogalomra: *tode uškit-*, *tod-*, *vure vaj-*.

56. *śulvor-* bitten. — csuv. **śulvor- (*śolvor-, *śalvar-, *śalbar-)* id. V. ö. cser. *sorval-, sarval-* ‚kérni, könyörögni'. L. fentebb a v. *jalbar-* szót tárgyazó czikket.

57. *tabin-* ‚imádni' *(ińmarlî tabînînî* = t. *allaγa tabînirγa* Nacs. 18.). — t. *tabîn-* imádni (c. dat.); csag. *tabun-, tapun-, tabîn-* dienen (служить), anbeten, verehren, sich verbeugen (поклонятся) Budag. I, 719; oszm. *tapin-* anbeten, verehren Zenk. V. ö. ujg. *tap-*, oszm. *tab-* anbeten, verehren, dienen (c. dat.); jak. *taptā- (taptîbin)* lieben.

58. *tabšir-* ‚rábízni' *(ju daśanez Faraon Josifli tabširem* = t. *aślik özerläüne F. J-ka tabširγan* Nacs. 14.). — t. *tabšir-, tapšir-* rábízni, ráhagyni; csag. *tapšur-* anvertrauen, empfehlen Stud.

59. *talal-* rauben, wegnehmen, *talaś* räuberisch; *talaśkon* raub. — t. *tala-* kirabolni, kifosztani; csag. *tala-* ausrauben, plündern, verwüsten, zerstören Stud.; oszm. *dala-* id. Zenk.; jak. *talā- (talîbin)* rauben, berauben. — cser. *tol-, tal-* rabolni, megrabolni, lopni (NyK. IV, 329.).

60. *taral-: taraśk-* sich zerstreuen. — t. *taral-* elszóródni, eloszlani; azerb. *daral-* zerstreut sein, sich zerstreuen Budag. I, 724; passiv képzése a köztörök *tara-* ‚vetni, szórni' igének (alt. oszm. *tara-*; csag. *tara-, tarî-*; kojb.-kar. *tāra-* [*tārîrben*] säen; mong. *tarî-* id.).

61. *tarkal-* sich zerstreuen Nacs. 26.; *tarkaśk-* id. Wied. — t. *tarkal-* elszóródni, elterjedni, kitágúlni; csag. *tarkal-* sich von selbst auflösen, lose werden, sich fasern Stud., alt. *tarkîla-* sich zerstreuen (разсѣяться); passivuma a köztörök *targa-* ‚szétszór' és ‚szétszóródni' igének (csag. *tarka-* разсѣять és разсѣяться Budag. I, 723; jak. *tarγā-* sich zerstreuen; mong. *tarχa-* sich zerstreuen, auseinander gehen oder laufen Schmidt. 235.). — L. *taral-*.

62. *tekšir-* untersuchen, forschen, urteilen, richten. — t. *tikšer-* számba venni, rendre nézni, vizsgálni, bírálni, itélni; bask. *tekšür-, tikšür* wiederholen, durchsehen, nachsehen, sich erkundigen.

63. *tel'mir-, til'mir-* bitten, dringen in jem., schreien. — csag. *tilmür-* mit den augen sehnsuchtsvoll blicken, erwarten, sehr verlangen Stud.; t., kirg. *tilmür-* id. Budag. I, 422; tobolszki tatár *timür-, timir-* unruhig, bekümmert sein, sich ängstigen (тосковать) u. o.; alt. *tilbirke-* leidenschaft für etwas haben (пристраститься),

wohlgefällig auf etwas schauen. V. ö. köztör. *telä-*, *tilä-* ‚kérni, könyörögni' (t. *telä-*, oszm. *dile-*, csag. *tile-*).

64. *tüz-* ‚tűr, szenved' (*milemlî tüzîsa ulä* = t. *bezgä tüzeb toradîr* Nacs. 87.). — t. *tüz-* eltűrni, kitartani, kiszenvedni (c. dat.); valamitől visszalépni, fölhagyni (c. abl.); csag. *töz-* gedulden, ertragen; azerb. *döz-* id. Budag. I, 392.

65. *ukî-* : *ukîšk-* lesen. — t. *ukî-* olvasni, tanulni; csag. *oku-* verstehen, begreifen, lesen Stud.; oszm. *oku-* laut rufen, lesen, recitiren, lernen Zenk.; azerb. *oχu-* id. Budag. I, 144. — Eredeti szó *cird-* lesen.

66. *uciral-*, *ućral-*, *očîral-* geschehen, sich ereignen, zusammentreffen, begegnen, *ucirasa* gelegentlich; *uciran*, *ućran-* ereigniss, begebenheit, gelegenheit; *ucirmî-* zutreffen. — t. *očora-* rátalálni, *očoraš-* találkozni; csag. *učra-* begegnen, zukommen Stud.; alt. *učura-* id. (встрѣтить); mong. *učira-* zusammentreffen, sich begegnen Schmidt. 61.

67. *ucirat-*, *očîrat-* finden, antreffen. — t. *očorat-* találni, találkozni; csag. *učrat-* einem begegnen, entgegengehen (встрѣтить) Budag. I, 116. — L. *ucirul-* (66. sz.). — [1])

β) *Az alapszó török eredetű névszó.*

68. *aldal-* lügen, betrügen, verführen; *aldašk-* csalódni, megcsalatni Nacs. 22. — t. *alda-* megcsalni, rászedni (*al* csalás); csag., oszm. *alda-* (*al*) id.; csuv. *oldala-* betrügen (обманывать), *oldav* betrug; mong. *alda-* faire une faute, manquer, perdere, ne pas atteindre le but Kow. 87. — cser. *oldal-*, *altal-* csalni, megcsalni

[1]) Budenz (NyK. III, 403.) a törökségből valónak vette a votj. *orci-* ‚vorbeigehen, passieren, hindurchgehen, überragen, überholen' igét is, egybeállítván vele a cser. *ert-* elmúlni, *ertar-* elkisérni = t. *irt-*, *irter-*, csuv. *irder-*igéket. Ez ellen több okot lehet felhozni: 1. a tatár *i* (*e*) hangzónak egyéb votják példában nem mutatható ki változatlan (azaz *ö*, *e* hangokkal nem váltakozó) *o* hangú megfelelője; 2. az *orci-* ige megvan a zürjénben is, hol causativuma *orcöd-* beseitigen (weglassen, ausschliessen) = votj. *orcit-* ‚vorübergehen lassen, wegschicken, abfertigen', s e szerint: 3. egybetartozónak látszik a zürj. *orci* ‚aussenraum, aussenseite' szóval, a melytől valók: zürj. *orcö* hinaus, *orcin* draussen; votj. *orci* darüber hinaus, vorüber, fort.

(NyK. IV, 347). Ugyanezen török alapszótól valók, még a v. *aldanci* betrüger és *aldaur* ungegründet, fälschlich (l. alább). Megfelelő jelentésű eredeti votják szó: *pöjal-, pojal-* (zürj. *pörjal-)* lügen, betrügen, hinterlistig sein.

69. *altînnat-* ‚megaranyozni' *(altînen altînnatem zakon sandîk = altîn belän altînnatkan zakon sandîk* Nacs. 18). — t. *altînna-* megaranyoz, *altînlat-* id. (золотить) Budag. I, 82; oszm. *altînla-* vergolden Zenk.; csag. *altînla-*, kirg. *altunda-* id. Budag. I, 81. V. ö. köztörök *altîn*, ‚arany' (jak. *altan* kupfer, csuv. *îldîm, îldîn, îltîn* arany), mong. *altan* ‚arany', mely a votjákban is előfordúl (l. 121. sz.). — Eredeti szó *zarnial-* (zürj. *zarnial-)* vergolden, ettől: *zarni* gold.

70. *batîrlan-* stark sein. — t. *batîrlan-* fölbátorodni, bátorkodni; v. ö. köztör. *batîr, batur* ‚bátor, hős' (alt. *pāttîr, māttîr,* csuv. *pattîr, pader)*, mong. *baγadur* id., mely *batîr* alakban a votjákban is megvan (l. alább).

71. *bujal-* färben, schminken. — t. *buja-* festeni, színezni; oszm. *boja-* färben, malen, anstreichen Zenk.; alt. *pojo-* id. (красить); v. ö. csag. *boj, bojak* farbe (краска); kirg. *boja* schwarze farbe (von haaren) Budag. I, 295; oszm. *boja* id. Zenk. — Eredeti szók *gormal-, gormat-, gordmal-* (zürj. *gördöd-)* färben, anstreichen, schminken, zieren.

72. *bujoual-* färben, anstreichen, ettől: *bujou* farbe = t. *bujau.*

73. *bušal-* leer, ledig sein, zeit haben. — t. *buša-* üresnek, hiúnak, szabadnak lenni, *buš* üres, hiú szabad; oszm. *boša-* leeren, entledigen, entladen, frei lassen Zenk.; csag: *bošal-* locker werden, sich losmachen; alt. *požo-* sich frei machen. V. ö. köztör. *boš, buš* ‚üres, szabad' (alt. *poš*, csuv. *poža,* kojb. *bos,* kar. *bot,* jak. *bosχo),* melynek votj. mása *buš.*

74. *bušat-* leer machen, ausleeren, ausräumen. — t. *bušat-* kiüríteni, megszabadítani; csag. *bošat-* ausleeren, ausschütten, lösen, locker machen, befreien Stud.; oszm. *bošat-* leer machen, ausgiessen Zenk.; alt. *požot-* befreien; csuv. *požat-* leer machen (опрастывать). — Eredeti szó: *tîrtemt-* ausleeren *(tîrtem* leer, tkp. ‚unvoll'.) L. *buš* és *bušal-*.

75. *čaklal-* ausdenken, erdenken, bedenken, denken, auskundschaften, *čaklan* unternehmung, plan; *čaklaśk-* sich bedenken, sorge tragen. — t. *čakla-*: *čaklau* megfontolás, számítás, *čak* idő-

szak, mérték, csag. *čakla-* abwarten, aufpassen Stud., *čagla-* v. *čakla-* bemessen, erwägen Bud. I, 459; oszm. *čagla-* messen, meinen, glauben, dafürhalten Zenk.; csuv. *čoχla-* begreifen, verstehen, meinen (понимать, думать); mong. *cagla-* die zeit bestimmen, messen, vergleichen Schmidt 318. Kow. 2110. Alapszó a köztörök *čak* (kirg. *šak*, tobolszki tatár *sak*, baskir *sak*, csag. *čag*, csuv. *čoχ)* ,idő, mérték' szó, melynek a mongolban is megvan *cak* alakja. — cser. *cakl- (caklem)* megérteni (NyK. IV, 373).

76. *činnal-* ,valósággal, igazán valaminek lenni' *(činnasa Xristosliś denze kutiśli* = t. *činnab X. denen totoučiga* etc. Üg. 12. és 21.); *činal-* ,wahr, wirklich sein' Wied. — t. *činna-: činnab, činnabuk* valósággal, igazán, bizonnyal, *čin* való, valódi, igaz, szent; kirg. *šinla-: šinlab* wirklich, in der tat (дѣйствительно) Budag. I, 508; alt. *činda-* wahr reden, verwirklichen; v. ö. köztör. *čin* ,való, igaz' (kirg. *šin*, csag. *čen, čin*, jak. *ǯiñ* richtig, genau), mong. *čiñ* vollkommen, fest, sicher Schmidt. 324, melynek a votjákban képviselői: *čin, činlik* (l. alább).

77. *demlal-* raten, bereden, besprechen, einladen. — t. *dimnä-* javasolni, ajánlani, házasságot szerezni, *dim* javaslat, rábeszéllés; tobolszki tat. *dimle-* aufmuntern, antreiben (поощрять), raten, rat geben (совѣтовать), freien (сватать) Budag. I, 581.

78. *erkin-* ruhen. — t. *irkennä-* szabadsággal birni, *irken* szabad. V. ö. t. *irik* kény, akarat, szabadság, *miña irik bir* lass mich in ruhe és votj. *erkin* ruhig, *erkinlik* ruhe (l. alább). Azonos eredetüek még ezekkel votj. *erik, irek* freier wille, *eriksiz* wider willen. Voltaképen a t. *irkennä-* alaknak votják megfelelőjéül *erkinnal-, erkinlal-* alakot várhatnánk (v. ö. v. *demlal-* és t. *dimnä-* 77. sz.) s hogy egyszerűbb *erkin-* alakot találunk helyette, azt úgy magyarázhatjuk, hogy *irkennä-*ből előbb *erkinal-* vált (v. ö. *činnal-* és *činal-)* s ebből egyéb <*al* képzős s a nélkül való alakok mintájára az egyszerűsített *erkin-* tő vonódott el.

79. *esker-* ansehen, betrachten, beobachten. — t. *iskär-* figyelmez, *is* emlékezet, ész; kirg. *isker-* sich erinnern, sich ins gedächtniss rufen (вспомнить) Budag. I, 193; csag. *isker-* sich in acht nehmen, sich hüten, die aufmerksamkeit auf etwas richten u. o. Alapszó a köztör. *is, es* ,sinn, verstand' (csag. *is, es, us*; oszm. *us*; csuv. *as, us)* szó, mely *es* alakban külön is megvan a votjákban (l. 136. sz.).

80. *inal-* (inf. *inal̂ni*, nem *inanî)* anrufen, zu hülfe rufen. — t. *inäl-* könyörögni; v. ö. oszm. *inle-, iñle-* seufzen, ächzen Zenk. *ön*, alt. *ün* hang. — A mordvinban is *enäld-, ińald-* kérni, könyörögni.

81. *kušlal-* vereinigen, verbinden; *kušlaśk-* sich gesellen, sich verbinden, *kušlaśkît-* vereinigen. — t. *kušla-* párosítani, egyeztetni, folytatni, rímelni *(kušlab äjt-)*, *kuš* egybetartozó, pár, házastársak; kel. tör. *košla-* mit zwei pferden reiten Zenk.; alapszava köztör. *koš* ‚kettős, pár‘ (kirg. *kos*, jak. *χos* doppelt), mong. *χos* paar Schmidt. 176. — L. az ugyancsak *koš* alakú török igei tő votják képviselőit, a *kuš-* és *kušil-* czikkben (42. és 43. sz.).

82. *küjlal-, kujlal-* zureden, beruhigen. — t. *köjlä-* hangolni, fölhangolni, összhangzatba hozni, kiengesztelni, alkalmazni, *köj* mód, minőség, szerkezet, dallam, széphangzat; tobolszki tatár *küjle-* trösten (утѣшать) Budag. II, 170. — A *köj* alapszó megvan a v. *köjön* ‚als, wie‘ szóban is (l. alább).

83. *maktal-* prahlen, sich rühmen, rühmen, preisen. — t. *makta-* dicsérni, magasztalni; csag. *makta-* loben, rühmen, schmeicheln, *mak* das lob, die schmeichelei, ehre, auszeichnung Stud. kojb.-kar. *maχta-, makta-* loben; jak. *maχtai-* preisen, loben; csuv. *muχta-* id.; kirg., alt. *makta-* id.; mong. *makta-* id. Schmidt. 211. — cser. *mokt-, makt-* dicsérni (NyK. IV, 420).

84. *saklal-* nachforschen. — t. *sakla-* ‚óvni, védeni, biztosítani‘ és ‚vigyázni, figyelni‘ is (v. ö. *jäṣ̌reneb saklab tormak* =lesben állani, *saγaj-* óvakodni, vigyázni Bál.), *sak* óvatosság, vigyázat, óvatos; oszm. *sakla-*, csag. *sakla-*, azerb. *saχla-*, alt. *sakta-* bewahren, verwahren, beobachten, in acht nehmen Budag. I, 688; csuv. *sîχla-* id. Alapszó *sak* (csuv. *sîχ)*, mely külön is megvan a votjákban ‚wachsam, munter, vorsichtig‘ jelentéssel (l. —. sz.). Van a törökségben *sak-* ige is, még pedig ugyancsak ‚wachen, hüten‘ jelentéssel (ezenkivűl: вспоминать [sich besinnen, erinnern]), de a tör.-votj. *sakla-* képzője denominativumnak tekinthető. Ilyennek tartja Budagov is, midőn nem a *sak-* ige, hanem a *sak* névszó származékai közé sorozza.

85. *sanlal-, sannal-* ehren. — t. *sanna-* tisztelni, becsűlni; csag. *san* zahl, oszm. *san* ansehen, achtung Zenk.; v. ö. csag. *sana-* zählen, schonen, achten; jak. *sanā- (sanîbîn)* denken, meinen, begreifen, für etwas halten; kojb.-kar. *sana-* lesen, zählen; mong. *sana-* denken, gedenken, sich erinnern Schmidt. 337. Van

san- igető is a törökségben, s ebből való cser. *šon-, šan-* gondolni = csuv. *son-* id. (NyK. IV, 382), míg a vogul *sonet-* becsül (NyK. IX, 122) a *sana*-ra utal. A *san* alapszó is megvan a votjákban, ezen kifejezésben: *sane ponini* achten auf etw., beobachten, gehorchen (l. 163. sz.). — Eredeti ‚ehren' szók: *bazimlal-, bazimt-, uti-, üti-*.

86. *sijlal-, sijľal-* ehren, feiern. — t. *sīla-* tisztelni, *sī* tisztelet (NyK. III, 419); t. *sijla-* ehren, achten, bewirten, *sijlä-* id. Budag. I, 716; t. *siji, sij* ehre és bewirtung (угощеніе) u. o.; Bálintnál *sij* vendégség és *sijla-* megvendégelni. V. ö. alt. *sijla-*: *sijlab birgän* кто сдѣлалъ подарокъ; kel. tör. *sijla-* ehren Zenk. — cser. *sī* tisztelet, megtiszteltetés (NyK. IV, 398). — L. még alább: votj. *sij* és *sijli*.

87. *sinal-* prüfen, *kil sinaś* hinterlistig, verschmitzt (tkp. nyelvet vizsgáló, kémlelő). — t. *sina-* megvizsgálni, megpróbálni, kisérletet tenni; csag. *sina-* versuchen, probiren Stud.; *sin* probe, versuch, untersuchung, erforschung; tobolszki tat. *sin* id. Budag. I, 636; alt. *sina-* versuchen, probiren; kojb.-kar. *sèna-* versuchen (ein pferd).

88. *sinat-* prüfen, versuchen. — t. *sinat-* vizsgáltatni, próbára tétetni; l. *sinal-*. Wied. értelmezése szerint e votj. igének nincs meg a causativ-féle jelentése, melyet a tatár eredeti szerint várhatnánk. Meglehet, hogy a *sinat-* csak analogikus képzés a *sinal-* mellett az egyenlő jelentésű *nimal-, nimat-* ‚nennen' (*śödmal-, śödmat-* schwärzen, *vakcial-, vakciat-* verkürzen stb.)-féle alakok mintájára; így azután a *sinat-* nem volna külön kölcsönszó, hanem csak a votják *sinal*-nak származéka.

89. *sirlal-* ‚faragással díszít' (*azveśno paki, altin nido, mačit manara sirlani-* = серебряный ножичекъ съ золотымъ черенонмъ для дѣланія рѣзбы на минаретѣ мечети Gavr. NyK. XVII, 274). — t. *sirla-* metszett alakkal, czifrasággal ellátni, *sir* vésett alak; alt. *sirla-* färben, bunt machen (красить, пестрить), *sir* farbe, bunt; v. ö. kirg. *sirla-* anstreichen, anfärben, lackiren Budag. I, 798, *sir* mennig (сурикъ), zinober (киноварь) u. o.; oszm. *sirla-* glätten, firnissen, lackiren, glasiren, *sir* firniss, lack, glasur Zenk.; csuv. *sirla-* красить, *sir* краска; mong. *širde-* mit farbe anstreichen, *šir* farbe, malerfarbe Schmidt. 363 és 360.

90. *suzirt-* verrenken. — Alapszava megvan a votják *sesir* hinfällig, schwächlich, krüppel, *sizir-murt* krüppel, *sesirmi-* sich ver-

heben, *sesirmit-* beim heben beschädigen szókban, melyek a csuv. *suzir* ungesund, krank (нездоровый) szót tükrözik vissza. Ez a csuv. *suzir* a köztörök *-siz, -siz* (csuv. *-sir*) fosztó képzővel alakított származéka a *su, siva* ,ép, egészséges' szónak, melynek egyéb török nyelvi másai csag. *sag, sao,* oszm. *saγ,* alt. *su,* t. *sau;* v. ö. még cser. *šu* egészséges (NyK. IV, 384). Magát a *suzirt-* képzést nem találjuk meg Zol. szótárában, de létezése bátran feltehető, ha meggondoljuk, hogy a csuvas különösen *r*-végű úgy névszói, mint igei tövekhez sokszor illeszti a causativ *-t* képzőt (pl. *kokkirt-* krümmen, biegen, v. ö. *kokkir* krumm, schief | *χirt́-* erhitzen, heiss machen, v. ö. köztör. *kiz* heiss, glühend és *kizit-* heiss, glühend machen | *lar-* sitzen, v. ö. *lart-* setzen | *kürt-* hineinlassen, zuführen, v. ö. *kür-* bringen, *kir-* eingehen | *kutar-* és *kutart-* zeigen). Hogy ilyen képzés a *suzir* mellett is előfordúl, vagy legalább valamikor előfordúlt, a cser. *susurt-, šušert-* sebesíteni, megsérteni (NyK. IV, 400) ige is mutathatja, mely a cser. *sûsor, šušer* ,megsebesített, sértett, beteg; seb, egészségi baj' jelentésű szó mellett jóformán külön átvétel a csuvasból.

91. *tatiulal-* sich versöhnen. — t. *tatiula-: tatiulan-* kibékűlni, *tatiu* egyesség, béke, csend; egyetértő, békés, csendes; v. ö. csag. *tatik, tat* gerade, aufrichtig, einfach Stud. és Etym. 175; kirg. *tatū* ruhig, sanft, liebenswürdig (мирный, любезный) Budag. I, 721; alt. *tedü* zufrieden, ruhig, still. L. alább a *tatiu, tatiulik* czikkeket.

92. *tatiulaniš-* sich versöhnen. — t. *tatiulaniš-* kibékűlni; kel. tör. *tatulaniš-* frieden schliessen (заключить миръ), freundschaft schliessen Budag. I, 721. — L. *tatiulal-*.

93. *tatiulandir-* ,kibékíteni' (*tatiulandiriś šüsa* = t. *tatiulandiriuči dib* Nacs. 25.). — t. *tatiulandir-* kibékíteni, kiengesztelni.

94. *tigizlal-* ,szorongatni, üldözni' (*so . . . čin denez kutiśjosiz tigizlani minon dirjaz* etc. = t. *ul . . . čin denne totiučilarni tiγizlarγa barγan čaγinda* Nacs. 46.) — t. *tiγizla-* szorongat, üldöz, *tiγiz* szoros, szűk, sűrű (fogú fésű, gereblye); kel. tör. *tigizla-, tigiz* id. Budag. I, 362.

95. *tinislandir-* beruhigen. — t. *tiničlandir-* lecsendesíteni, megnyugtatni, *tinič* csendes, nyugodt; csag. *tinčlandur-* beruhigen, befriedigen, stillen (успокоить), *tinč, tinǯ,* kirg. *tinš,* oszm., azerb. *dinǯ* (спокойный, смирный) Budag. I, 740. — Lásd alább: *tinis* és *tinislik.*

96. *tutig-* rosten. — t. *tutik-* megrozsdásodni, *tutik* rozsda; t. *tut,* alt. *tat* rost (ржа), t. *tutuk-* rostig werden (заржавѣть) Budag. I, 742; v. ö. bask. *tut, tot* szeplő, folt (NyK. XVII, 377.). — Eredeti szó *sin-, sinomi-* (zürj. *śim-).*

γ) *Az alapszó idegen eredetű.*

Arab eredetű alapszótól való igék:

97. *azaplan-* leiden. — t. *azablan-* szenvedni, kínlódni, vajudni; csuv. *azaplan-* id. és ,sich viel mühe machen; ängstig beschäftigt sein (хлопотать)'. — Alapszava *azab* (csuv. *azap,* oszm. *azab)* «kín, gyötrelem, büntetés» = arab عذاب *'azāb.* — L. alább: v. *azap.*

98. *azaplandir-* peinigen. — t. *azablandir-* kínozni, büntetni. — L. *azaplan.*

99. *bereketlandir-* danken, segnen. — t. *bäräkätländer-* id. (Bálint szótárában nincs meg); *bäräkät* áldás, bőség; csuv. *pereget,* oszm. *bereket* = ar. بركت *bereket* id. — L. alább: v. *bereket.*

100. *daulaš-, dallaš-* streiten, kämpfen, processiren, *daulašon* streit, process. — t. *daulaš-* vitatkozni, perelni; *dau* vita, per; csuv. *tavlaš-* id. (спорить); kirg. *daulas-, dau* id. (Zol. 78; Budag. I, 560); alt. *talāš-* спорить; oszm. *dava,* ar. دعوا, دعوى *da'va* anspruch, process, klage, streit Zenk.

101. *eseplal-* nachdenken, bedenken. — t. *isäblä-* számolni, meggondolni, megfontolni, *isäb* szám, számolás; bask. *eseble-, esbele-* emlékezni, eszébe jutni (NyK. XVII, 372); kirg. *septe-* (nom. verb. *septeü)* vermehren, zulegen (прибавить) Budag. I, 515; csuv. *χizeplä-* überlegen, nachdenken, ehren, achten; oszm. *hisabla-*: *hisablaš-* mit einander rechnen Zenk.; alapszó ar. حساب *hisāb* (csuv. *χizep,* kirg. *sep)* das rechnen, berechnung. — cser. *ežapl-, žapl-, žepl-* tisztelni, számot adni (NyK. IV, 340). L. alább: v. *esep.*

102. *kaderlal-* verehren, hochachten. — t. *kaderlä-* tisztelni, *kader* tisztelet, tekintély; ar. قدر *kadr* (kirg. *kadir)* mass, quantität, wert, würde verdienst, rang, wertschätzung Zenk. — L. alább: v. *kader* és *kaderli.*

103. *kagarlal-* ,kárhoztat' *(vallana murte kagarlasa* etc. = t. *äuälege kešene kagärläb* Nacs. 56). — t. *kagärlä-* kárhoztatni, meg-

átkozni, *kagär* átok, kárhozat; ar. قهر *kahr* gewalt, zorn, grimm, strafe Budag. II, 100.

104. *rakatlal-* sich freuen, fröhlich sein. — t. *raχätlä-* : *raχätlän-*, *raχatlan-* sich beruhigen, *raχatlat-* beruhigen, stillen Budag. I, 586; *raχät* nyugalom, boldogság, gyönyör; ar. راحت *rāhat* ruhe, behagen; oszm. *rahatla-* : *rahatlan-*, *rahetlen-* ausruhen, sich zur ruhe begeben, *rahatlat-* beruhigen, zufrieden stellen Zenk. Lásd alább: v. *rakat*, *rakatlík*.

105. *šeklal-* zweifeln. — t. *šiklä-* : *šiklän-* kételkedni, *šik* kétség; oszm. *šek*; ar. شكّ *šekk* zweifel, ungewissheit.

106. *šeklandír-* irre machen, anstoss geben. — t. *šikländer-* kétséget támasztani. — L. *šeklal-*.

107. *šeksízlal-* sicher werden, sich gehen lassen. — t. *šiksez* kétségtelen. Az ebből egész rendesen képezhető *šiksezlä-* alak nincs meg sem Bál., sem Budag. szótárában. — L. *šeklal-*.

Perzsa eredetű alapszótól való igék:

108. *bakeľľal-* (*bakeľjal-*) segnen. — t. *baχellä-* megáldani, megbocsájtani, *baχel* boldog, áldott; v. ö. Budag. I, 246; oszm. *behil* erlaubniss, vergebung. A *baχel* alapszó a perzsa با *bā* (mit, bei) és ar. حلّ *hill* (erlaubniss) összetétele; v. ö. per. *behill kerden* vergeben, begnadigen Zenk. — L. alább: *bakeľlík*.

109. *ímiťlan-* bitten, flehen. — t. *ömötlän-* reményleni, *ömöt* remény; oszm. *ümidlen-* hoffen, hoffnung fassen; per. اميد *ümīd* hoffnung, erwartung Zenk. — L. alább: v. *ímiť* bitte.

110. *ímiťlandír-* ‚reményt adni, biztatni' (*ǯeč murtjosíz* .... *ímitľandírísa* ... *junmatilľam* = t. *žakšī kešelärne* ... *ömötländereb* ... *niχajtkannar* Nacs. 24). — t. *ömötländer-* reményt adni; oszm. *ümidlendir-* hoffen lassen, hoffnung geben Zenk.

111. *kurlal-* tadeln, verurteilen, schimpfen, lästern. — t. *kurla-* gyalázni, szégyeníteni, *kur*, *χur*: *k. it-* meggyalázni; csag. *χorla-*, kirg. *korla-* verachten, verschmähen, geringschätzen; *χor*, *kor* niedrig, verächtlich Budag. I, 541; oszm. *χorla-*, *χor* id. Zenk.; perzsa خوار, خور *χōr* schlecht, gering. — L. alább: v. *kurlík*.

112. *ranž-* sich ärgern. — t. *ränǯe-*, *eränǯe-* beteg lenni, megsértődni, megbántódni, bosszankodni; *ränǯi-*, *ränǯü-* id., *renǯ*:

ränǯle betrübt, beunruhigt Budag. I, 596; perzsa رنج *renǯ* schmerz, qual, krankheit, verdruss, zorn Zenk., *renǯīden* sich betrüben.

113. *ranǯit-* kränken, beleidigen. — t. *ränǯet-* sérteni, bántani. — L. *ranž-*.

114. *tazar-* : *tazarmi-* sich reinigen, rein werden. — t. *tazar-* meg-, kitisztúlni, *taza* tiszta; kirg. *tazar-* id. Zol.; perzsa تازه *tāze* frisch, grün, jung, zart, neu Zenk., Budag. I, 332. — L. alább: v. *taza.*

115. *tazart-* reinigen. — t. *tazart-* megtisztítani. — L. *tazar-*.

116. *tazarin-* ,megtisztúlni' (*śülikjosizliś tazarinisa* etc. = t. *žaziklarinnan tazarib* Nacs. 59). — t. *tazarin-* meg-, kitisztúlni. — L. *tazar-*.

117. *tazat-* gesund machen, reinigen. — csuv. *tazat-* reinigen (чистить); a tatárban is előfordúl *taza-* id. és ,heilen, curiren' (исцѣлять). — L. *tazar-*.

Mongolból eredt alapszót mutat fel:

118. *aleklal-* verleumden. — t. *äläklä-* rágalmazni, zuvatolni, *äläk* rágalom, pletyka, zuvatolás; csuv. *äläk* verleumdung, lästerung; jak. *äläktä-* (*äläktībin*) verspotten, zum besten halten, *äläk* spott; mong. *elekle-* verspotten, verlachen, verhöhnen, *elek* spott, hohn Schmidt 27. és 28. — L. még alább: v. *alekci-* és *alekt-*. Budag. I, 79. valószinűleg csak a t. *äläkče* «eine verderbende krankheit der kühe» szóra való tekintettel a t. *äläk*-et ar. هلاك *helāk* (das umkommen, verderben, untergang)-ból eredteti, de evvel nem igen fér meg a ,rágalom, pletyka' jelentés.

Orosz-török eredetű alapszót mutat fel:

119. *rätlal-* ,rendez' (*užam užde rätlasa* = t. *kilɣan ešeñne erätläüče* Üg. 5). — t. *rätlä, erätlä-* rendezni, szabályozni, sorba állítani, *rät, erät* rend, sor, szabály; or. рядъ reihe.

b) Névszók

α) *Köztörök névszók.*

Ide tartozó adatainkat következő csoportokban tárgyaljuk: a) nem elemezhető török eredetű főnevek; b) nem elemezhető török

eredetű melléknevek; c) összetett névszók; d) denominalis képzések; e) deverbalis képzések.

a) Nem elemezhető török eredetű főnevek:

120. *aka, ako* ältere schwester, vaterschwester. — csuv. *akka, aga* ältere schwester; jak. *aγas* id.; t. *ägäč* id. Zol. 133; csag. *ekeǯi* id. Stud.; kún *egazi* (Cod. cum. 114. l.) ‚amita'. — cser. *akä, äkä* néne (NyK. IV, 337). — L. *akî* (230. sz.).

121. *altîn* gold. — köztör. *altîn* arany; csuv. *îldîm, ilttîn, îldîn* id.; jak. *altan* kupfer | mong. *altan* gold Schmidt. 13; burjät *alteñ, alten, altan, alta* Castrén. — Régibb votják szó *zarni* ‚arany' (zürj. *zarni*). — L. fent: *altînna-*.

122. *ant* schwur. — t. *ant, and* eskü; csag. *ant* id.; azerb., oszm. *and* id. Budag. I, 102; v. ö. jak. *andaγai-, amdaγai-* schwören és *andaγar* schwur | mong. *andaγa* eid, schwur, Schmidt. 3. — Jellemző, hogy a votjákba nem ment át az *ant* szóval együttal az *ant ičmek* ‚esküdni, esküt inni' szólásmód is; erre való kifejezések t. i. *ante pîr-* és *ant kar-*, ‚eskübe bemenni' és ‚esküt tenni'.

123. *arîslan* löwe. — csuv. *arîslan* löwe; csag. *arslan*; t. *arslan*; oszm. *arslan, aslan*; ujg. *arslañ*; kirg. *arstan* id. Budag. 27; alt. *arslan* és *arsîl-aju*; kún *astlan* Cod. cum. 127 | mong. *arsalan* Schmidt. 16. — magy. *oroszlán*.

144. *avlak, allak* einsam, abgelegen, geheim. — t. *aulak* magány, magánosság; kirg. *aulak* einzeln, abgesondert; leerer platz zwischen häusern Budag. I, 152; bask. *aulak* egyes, egyedüli, magányos, idegen (NyK. XVII, 573); alt. *ūlak, ulak* hinterhalt, verborgener platz; csuv. *olaχ* einsam, einzeln, verborgen, geheim; v. ö. csag. *jaulak* der ort, wo der feind sich aufhält Stud. Budenz (NyK. III, 466) az *au, ag, añ* vad (vadászat) szóval állítja egybe; de ez egybetartozás kétes. — cser. *ulak, olak* magában való, magányos, csendes, rejtett hely (NyK. IV, 351).

125. *baka* frosch. — t. *baka* béka, garat eregetője, garatfiók; oszm. *baga* frosch, schildkröte Zenk.; alt. *paka, paga* frosch; kojb.-kar. *baga, paga* id.; csag. *baka* frosch, kröte Stud.; kirg. *baka* id. Budag. I, 234; jak. *baγa* frosch, muschel | burjät *baka, baχa* Castrén. — magy. *béka*. Más szó e fogalomra v. *ebek*.

126. *bašmak* schuh. — t. *bašmak* czipő, papucs; oszm. *bašmak* sandale, pantoffel, schuh Zenk.; kún *basmac* caclaneum Cod. cum.

99; v. ö. kojb.-kar. *maimak* stiefel. — mord. *bašmak* czipő (NyK. V, 220); magy. *pacsmag* elkuszpitolt czipő, rosz papucs Tjsz.; zürj. *bašmak* schuh.

127. *bedeno* wachtel (coturnix). — t. *bütene* wachtel; tobolszki t. *bötene* id.; kirg. *bödene* id.; baskir *bötene* id. Budag. I, 272; csag. *büdene* perlhuhn Stud.; alt. *pödine* wachtel; csuv. *podene* id. | mong. *bödüne* wachtel Schmidt. 124; kalmuk *büdönö* id.

128. *buj: tus-buj* zug im gesichte. — t. *buj* termet, hosszúság, rúd, szál, *buj-buj* csíkos. sávolt, tehát jelentése ‚vonás' is (v. ö. a ‚rúd, szál' jelentéseket); csag. *boj* höhe, wuchs, länge Stud.; oszm. *boj* id. Zenk.; alt. *poj* id.; csuv. *pü* id.

129. *bur* kreide. — t. *bur: ak-bur* kréta; csag. *bor* kreide Stud.; csuv. *por, pur* id. — cser. *por* kreide, bleiweiss, schminke (бѣлила) Zol. 53.

130. *bus* nebel, dampf, trübe, dunkel; *urod b., šop b.* böser geist. — csag. *bus* nebel Stud.; oszm. *pus* nebel, trübes wetter Zenk.; csuv. *pus* dunst, dampf. Más szó e fogalomra v. *čingid,* melynek előrésze *čin* ‚rauch' jelentésű, *gid* utórésze pedig a magy. *köd* másának tartható.

131. *dau, dauil* sturm. — t. *dauil* szélvész; kel. tör. *taul, daul* starker wind, sturm, orkan Budag. I, 732; tob. tat. *tavul* unwetter Giganov. Lex. 394. (Böht. jak. 181); alt. *tuul* sturm Alt. gr. 7; jak. *tial* wind.

132. *düe, due* kameel. — t. *döjä* teve; oszm., azerb., *deve* id. Zenk., Budag. I, 577; alt. *töö*; kirg. *tüjö* Alt. gr. 272; kojb.-kar. *tebä, tēbä*; csuv. *tüvä, tĕve*; csag. *töje* Stud. | mong. *temege* kameel Schmidt. 242. — cser. *tüe* Zol. 88., *tüje* (NyK. VI, 201); magy. *teve*.

133. *ǯük* ‚fuvar' (*čekit ǯüget burčiń ǯük medam?* = тяжелые возы . . . возы шолку . . ? Gavr. NyK. XVII, 281.). — t. *jök, ǯök* teher, iga; csag. *jük* last, gewicht Stud.; kirg., bask. *ǯük* last, bürde, fuhre (возъ) Budag. II, 379; oszm. *jük* last, bürde, gewicht, ladung, gepäck Zenk.; alt. *jük* id.; csuv. *śük* last, bürde, fuhre; v. ö. jak. *süγü* die last, die man auf dem rücken trägt, ettől: *sük-* auf seinen rücken nehmen.

134. *em: em kar-* heilen (trans.); *emjal-* ärztlich behandeln, *emjaś* arzt; *emjaśk-* genesen. — t. *im* orvosság; ujg. *em* medicin, heilung, arznei Kud. 187; alt. *em* arznei; csag. *em: emle-* heilen, gut machen Stud., *im* arznei Budag. I. 210; kirg. *im: imde-* heilen

u. o.; csuv. *im* : *im-śom* arznei aus heusamen *(śom)*; jak. *äm* medicin | mong. *em* arznei Schmidt 27; burjät *em*, *im* heilmittel Castr. — cser. *äm* arznei Zol. 4.

135. *ener* sattel, *eneral-* satteln. — csuv. *iner* nyereg (NyK. III, 402); t. *ejär* nyereg; csag. *iger*, azerb. *jeher* (يهر), kirg. *ejer*, ujg. *eder*, (ادر) id. Budag. I, 216; kojb.-kar. *ēzer*, *ezer*, *eser*, *izer* id.; jak. *iñir* sattel. — cser. *eńer* nyereg (NyK. IV, 340); osztj. *inar*. Sőt talán idevaló a magy. *nyereg* is, mely felvételre a csuv. *iner* alak enged következtetni. E szerint azon dialectusban, honnan a magyar-török kölcsönszók valók, a csuv. *iner*-nek olyforma végzete lehetett, mint a török-magyar *sereg*, *bélyeg*, *sárig*, *szúnyog*, *ümög*, *agyag* szavaknak, a szókezdő magánhangzó pedig már csak a harmadik szótagra eső hangsúly miatt is eleshetett. Ennek vannak példái a törökségben, mint kirg. *sep* és *isep* : arab *hisāb* szám; t. *jokla-* : csag. *ujukla-* aludni; de megtörténhetett bár a magyar nyelvtörténeten belűl is, v. ö. magy. *napa* : f. *anoppi* socrus; magy. *nő-* *(növ-)* : osztB. *ēnim-* wachsen. Mindezek ellenében azonban számbaveendők szurguti-osztj. *noger* ‚sattel' és vog. *najr* id. szók is. — L. *enerćak* (224. sz.).

136. *es* : [*esez koške* er wundert sich, tkp. ‚esze elmegy'. — t. *is* emlékezet, ész, *isem kitä* ich staune, *is kitärlek* bámulatos; csag. *es* verstand, sinn Stud.; alt. *es* gedächtniss, sinn; csuv. *as* verstand, gedächtniss. — Van az ugorságban is hasonló alakú ‚verstand' jelentésű szó (magy. *ész*, vogK. *es*, vogB. *os* id.), de ennek votj. megfelelője *viz* (tő: *vizm-*, v. ö. *vizmo* verständig) ‚verstand, vernunft, sinn'; ez ellenében v. *es* törökből átvett szónak tartandó, mit egyébiránt az is bizonyít, hogy az egész tatár *isem kitä*-féle szólásmód is átment.

137. *eš* kamerad, gefährte. — t. *iš* egyenlő (párja, mása vminek); csag. *iš*, *üš* paar, gefährte, freund, gemahl und gemahlin Stud.; oszm. *eš* genosse, gatte, der andere eines paares Zenk.; kar. *eiš* gefährte, weibchen; alt. *ēš*, *eš* genosse, gefährte.

138. *ešak*, *išak* esel. — t. *išäk* szamár; oszm. *ešek* esel, dummkopf Zenk.; kirg. *esek* esel Budag. I, 196; csag. *išek* id. Stud.; alt. *eštek* id.

139. *inzi* perle. — t. *enǯü* gyöngy; csag. *jinǯü* id. Stud.; ujg. *jinǯü*, *jönǯü* Kud. 247; oszm. *inǯi*, *inči* id. Zenk.; kojb.-kar. *ninďi*,

ńenďi, ťinďi id.; alt. *jinji (ťinďi)*; kún *ingču* gemma Cod. cum. 109. — magy. *gyöngy*. Eredeti votj. szónak látszik *veś* perle.

140. *jaňak, janak* wange, obere türschwelle. — t. *jaňak* orcza, *išek jaňaγi* ajtófélfa; csag. *jaňak, jaňkak, janak* wange Budag. II, 336; oszm. *jaňak, janak* id. Zenk.; alt. *jāk* (kond. *nāγi*); csuv. *janaχ* kinn, türstock (косякъ). — cser. *janak* ajtó- v. ablakfélfa (NyK. IV, 368).

141. *jar* ufer, *jar-dor* id. — t. *jar* part; csag. *jar*, kirg. *ǯaŕ* steiles ufer; abgrund, hohlweg, schlucht Budag. II, 323; oszm. *jar* steiler felsen, abgrund, absturz, steiles ufer etc. Zenk.; alt. *jar* id.; kojb.-kar. *ťar* steiles ufer; jak. *sīr* id. és berg; csuv. *śir* steiles ufer. — cser. *sïr, sir* part (NyK. IV, 398). Eredeti votj. szó *dur* rand, ufer.

142. *jetin* flachs, docht. — t. *jiten* len; tob. *jetin*, kirg. *ǯiten* id. Budag. II, 350; csuv. *jidiń* id. — cser. *jeten, itin, itin* len (NyK. IV, 369). Eredeti szónak látszik *kuž* faser, flocke, flachs am rocken.

143. *jez* draht. — t. *jiz* sárgaréz, *jiz kanat* aczéltoll; tob. *jez* bronz; kirg. *ǯez* messing, messingblech Budag. II, 335; alt. *jes* kupfer; kojb. *ťis, ťes*, kar. *ťes* kupfer | mong. *ǯes* kupfer Schmidt 301; burjät *ǯes, zet* id. Castrén.

144. *jurt* haus, wohnplatz, bauernhof; *j. leśt-* sich ansiedeln. — t. *jort, śort* ház, gazdaság; csag. *jurt* land, haus, zelt, wohnung Stud.; oszm. *jurd, jurt* wohnung, zelt, lager, heimat, land, gegend, besitz Zenk.; kirg. *ǯürt* id. Budag. II, 371; alt. *jurt* volk, lagerplatz, land, reich; csuv. *śort* gebäude, haus. — cser. *surt* telek, ház s a hozzá való jószág (NyK. IV, 400); mord. *jurta, jurhta, jurt* telek, ház, a hazai föld (NyK. V, 185); v. ö. vogK. *jurt* társ. — Eredeti szók a ‚ház' fogalomra: *korka* haus; *gurt* (zürj. *gort*) wohnplatz, haus, dorf; *kva : gid-k.* haus und hof, *kva* hütte.

145. *kab* matte, bastmatte, *kap* balg; Gavr.-nál ‚zsák' *(odik ‚kabä pirisa* = влѣзли въ одинъ куль NyK. XVII, 249). — t. *kab* tömlő, zsák, bundabőr; csag. *kab* schüssel, teller, gefäss, hülle, überzug, sack Stud.; oszm. *kab* behältniss (in weitestem sinne), gefäss, topf, büchse, futteral, sack, beutel, hülle, hülse, decke etc. Zenk., azerb. *kab* id. Budag. II, 1; alt. *kap* ledertasche, lederbeutel; szojoti t. *kap* sack; jak. *χā* tasche, futteral, gehäuse; csuv. *χap* reihe von säcken (l. votj. *kapka* 286. sz.). Hogy *kab* mellett azonos jelentéssel *kabi* is előfordúl a votjákban, valószinűleg csak efféle

alakok befolyása alatt keletkezett: *ajak kabi* schuh, stiefel (tkp.: fussdecke), *jürek kabi* herzbeutel, *kitāb kabi* band eines buches (Zenk.), *uris kabi* hársból készült zsák (Bál.)

146. *kabak: sin-k.* augenlid. — t. *kabag: küz kabaγi* szemhéj; azerb. *göziñ kabaginda* vor deinen augen Budag. II, 36; kar. *kabak* augenbogen, *kabak-tük* augenbrauen; kojb. *kamak* stirn; csag. *kabak* augenlid Stud.; alt. *kamak* és *kabak* augenbraue; csuv. *koś-χoppi* augenlid Zol. 37.

147. *kabak* kürbiss. — t. *kabak* tök; csag. *kabak* id. Stud.; oszm. *kabak* id. Zenk.; kún *cabuc* Cod. cum. 125 | v. ö. mong. *χomon* kürbiss Schmidt. 168. — magy. *kobak* lopótök-palaczk Tjsz.

148. *kač: sin-k.* augenbraue, wimper. — t. *kaš* szemöldök; csag. *kaš* augenbrauen Stud.; kirg. *kas* id. Budag. II, 15; oszm. *kaš* id. Zenk.; jak. *χās* augenbraue; v. ö. csuv. *χorš* id.

149. *kalpak* mütze. — t. *kalpak* kalpag (női fejrevaló); csag. *kalpak, kalpag* hohe mütze, mütze Budag. II, 21; kirg. *kalpak* id. — magy. *kalpag.*

150. *kamiš* rohr, schilf. — t. *kamiš* nád; csag. *komuš* rohr Stud,; csag. *kamiš,* kirg. *kamis* rohr, schilfrohr Budag. II, 26; oszm. *kamiš* id. Zenk.; alt. *kamiš* id.; csuv. *χomuš* id. (NyK. III, 403), *χumuš* Zol.; jak. *χomus* schilf | mong. *χomusun* rohr, schilf Schmidt. 168. — cser. *omuž, amiš* nád (NyK. IV, 346).

151. *kaz* ,vörösszinű madár neve' (*kiz jilä pukśem gord kazjos kemeś* = она похожа на красную птицу, сидящую на ели Gavr. NyK. XVII, 289). — V. ö. t. *kaz* lúd, liba; kirg. *gaz* id. Budag. II, 13; oszm. *kaz* id. Zenk.; alt. *kas, kaz* id.; kún *chax (χaz)* anas Cod. cum. 130; jak. *χās* id.; csuv. *χor* id.; kojb. *kas,* kar. *kās* id.

152. *kec* ziegenbock. — keleti tör. *keči, keče, kiči, kiče* ziege; kasgari t. *kečki* id. Budag. II, 116; t. *käǯä: kir-k.* zerge; oszm. *keči* ziege; csag. *kečgi* id. Zenk.; alt. *ečki* id. — magy. *kecske.*

153. *kegersim, kegersin, kigirči* taube. — t. *kügärčen* galamb; oszm. *gögerǯin, gügerǯin, göverǯin, güverǯin* taube Zenk.; csag. *kürčegen* id. Budag. II, 159; alt. *kogorčin* id.; kirg. *kögüršün* id. Zol. 33; csuv. *kvagaržin* id. u. o. | mong. *kegörčigen* taube Schmidt 149. — cser. *kegerčen* id. Zol. 33; magy. *kökörcsin, kökörcs, kükörcs, kikirics, kivirics, kikircs* anemone pulsatilla s több más kék szinű virág neve (v. ö. orosz голубый blau és голубь taube). — Eredeti szónak látszik *didik* taube.

154. *kïr* steppe, wüste. — t. *kïr* mezőség, fennsík; alt. *kïra* feld, ackerfeld; csuv. *χir* feld, steppe, wüste. — cser. *ir* síkság, sivatag (NyK. IV, 342), *χir* id. (VI, 213); osztj. *χar* mező, üres, puszta hely (NyK. XI, 44). — L. *kïrči* (215. sz.).

155. *kodo* freiwerber. — t. *koda* koma; csuv. *χuda* freiwerber, verwandter; fürsprecher, vermittler, advocat; freiwerberschaft; alt. *kuda* freiwerber; kojb.-kar. *kuda* id.; tobolszki tatár *kuta* id. Budag. II, 40; turkomán *koda* stämme oder familien, die unter einander heiraten Stud. | mong. *χoda* vetter, schwager, durch ehe verwandter Schmidt. 173; burjät *χuda, χude* freiwerber Castr.; tung. *kuda* id.

156. *kojo, kojï* brunnen. — t. *kojï* kút; t. *kuja* id. és ,loch im eise, wuhne, grube' Budag. II, 106; oszm. *kuju* brunnen Zenk.; csag. *kuduk* id. Stud.; kojb.-kar. *kutuk* id.; alt. *kuduk* id. | mong. *kuduk* brunnen Schmidt. 174; burjät *kudek, χudek, χodek, χodok* id. Castr.; tunguz *kuduk* id. Castr. Eredeti szó *ošmes, osmes* quelle, brunnen. — magy. *kút.*

157. *kubïz* ,hegedű, koboz' (скрипка Gavr. NyK. XVII, 279). — t. *koboz* hegedű; t., kirg. *komuz, kobuz* eine art dudelsack, sackpfeife; musikalisches instrument Budag. II, 65; oszm. *kopuz* eine art zither, harfe mit einer saite Zenk.; kojb. *kōmès, komes,* kar. *kobès* babalaika, vielsaitige harfe; csuv. *kobïs* скрипка; jak. *χomus* maultrommel; v. ö. alt. *komïrgaj* dudelsack, sackpfeife. — magy. *koboz.*

158. *kulïm* preis; mint más forrásokból kitűnik, voltaképen azon díj, melyet a vőlegény a menyasszony atyjának tartozik fizetni s nem akármiféle ,preis'. — t. *kalïm* leánydij; ajándék, melyet a vőlegény a menyasszony szüleinek ad Bál. 177; kirg. *kalïñ* id. Budag. II, 23; csag. *kalïm, kalïn* heiratscontract, eine gewisse summe geldes, welche der bräutigam den eltern der braut bezahlen muss Stud.; alt. *kalïñ* id.; kar. *kalañ, χalañ* brautgabe; csuv. *kalïm, χolïm* id. — cser. *olno* menyasszonyi díj (NyK. IV, 347).

159. *kun* herr, regent, kaiser; herrschaft, reich; *kunjal-* regieren, herrschen. — t. *χan* kán, király; csag. *χan, kān* (fürstentitel) Stud.; oszm. *χān* oberherr, fürst, kaiser Zenk.; kojb. *kan,* kar. *kān, χān* id.; alt. *kān* id.; jak. *χan* gross, bedeutend | mong. *χaγan, χān* könig, monarch Schmidt. 130, Kow. 718; burjät *χañ, χan, χāñ, χān* id. Castr.; tunguz *kān* kaiser Castr. — osztj. *χan* király, császár

(NyK. XI, 43); zürj. *kan* kaiser, könig. Eredeti votj. szó e fogalomra: *öksej, eksej* (zürj. *öksi*) herr, fürst, *bazim* ö. kaiser.

160. *mijik, miik* schnurrbart. — t. *mijik* bajusz; alt. *mijik* id.; oszm. *bijik* schnurrbart, auch der bart mancher tiere Zenk.; azerb. *bijik, bik* id. Budag. I, 302; csuv. *mijiχ* id.; jak. *bitik* bart; v. ö. csag. *burut* schnurrbart Stud.; kirg. *murt* Zol. 44. — magy. *bajusz, bajcz.*

161. *pakar* magen. — t. *baγir, bauir* máj; csag. *bagir* id.; oszm. *bagir* leber, herz, *bagirsak* eingeweide, m a g e n; kirg. *baur* leber, bauch Budag. I, 233; alt. *pūr* leber, herz; kojb. *bar,* kar. *bār* leber; jak. *biar* leber; csuv. *pagar, püver* leber. — cser. *pagar* z ú z a, *kočmo p.* bögy (NyK. IV, 403). — Eredeti szó v. *erviž* magen; más szó, de szintén nem eredetinek látszó: *jeul* magen.

162. *pid* fuss; *p.-jumel* knöchel. *p.-kupiri* kniekehle; *jöl-p.* dicke milch, käsemilch, *tapa-p.* pfannenstiel, *p.-bör* ferse, *p.-ul* schemel; *pides* grund, boden, *pido* füssig, beinig | *pud: puden* zu fusse, *pudo* vieh (tkp. l á b a s jószág). — csag. *put, but* fuss, bein Stud.; kar. *but* fuss, kojb. *but* lende; alt. *put, bot* fuss; t. *bot* czomb; hinterer fuss (der tiere), azerb. *but, bud* id. Budag. I, 283; oszm. *but, bud* schenkel, bein Zenk.; kún *buth* coxa Cod. cum. 119; jak. *būt* hüfte; bask. *but* láb (NyK. XVII, 374). — zürj. *pod* fuss, darunter befindliches, unteres, unterteil.

163. *san: sane pot-* achten auf etw., beachten, gehorchen. — csag., t. *san* zahl, zählung; ehrenbezeugung, würde, ehrenstelle, rang Budag. I, 692; oszm. *san* zahl, zählung, rechnung Zenk. Tőle való ige: v. *sanlal-* (l. fent); — magy. *szám.*

164. *sij* ehre, rechtschaffen; *sijo* geehrt; *sijtem* ehrlos, ruchlos. — t. *sij, si* ehre, hochachtung; bewirtung Budag. I, 716; alt. *sij: sijčil* bewirtung, *sijla-* bewirten, tractiren Alt. gr. 125. L. v. *sijlal-* (fent) és *sijli* (alább). — cser. *sī* tisztelet, megtiszteltetés (NyK. IV, 398).

165. *siľuk, śuľuk* blutegel. — t. *söjlök* vérszípó, piócza; csag., kirg. *sülük* id. Budag, I, 634; oszm. *sülük* id. Zenk., Budag.; alt. *šülük* id.; csuv. *śülüχ* id.

166. *sugon* zwiebel. — t. *soγan, suγan* vereshagyma; csag. *sojgan* zwiebel Stud.; ujg. *sogun* id. Budag. I, 708; oszm. *sogan* id. Zenk.; alt. *sogono* id.; csuv. *sogan* | mong. *songgina* grüne zwiebel

Schmidt. 366. — permi *sugoń* zwiebel; cser. *śogan* id. (NyK. IV, 381).

167. *tamak* ‚torkolat': *tamak-śur* flussmündung (*śur* bach). — t. *tamak* torkolat; csag. *tamak* kehle Stud.; *tamag, dïmag* gaumen, kehle, rachen Budag. I, 376; kirg. *tamag* (sziberiai tatár *tabak)* kehle; nahrung, speise, kost Budag. és Alt. gr.; oszm. *dïmag, damag* gaumen Zenk.; alt. *tamak* kehle; kojb.-kar. *tāmak, tamak* kehle, gurgel, *tamaχ, tamak* speise; kún *tamac* guttur Cod. Cum. 111.

168. *tamuk, tamok* schlund, hölle. — t. *tamuk* pokol Bál. 178; csag. *tamug* höhle, gefängniss, ein finsteres loch Stud.; *tamuχ* id. Budag. I, 378; oszm. *damu* hölle Zenk.; alt. *tāmï* id.; ujg. *tamu* id. Kud. 232; *tamuc, tamuh, tamu* inferna Cod. cum. 78, 228, 206; csuv. *tamïk* abgrund, tiefe, hölle; mong. *tamu* hölle, ort der qual oder verdammniss Schmidt. 232. — cser. *tamïk* id. Zol. 79.

169. *tamga* zoll, abgabe. — csag. *tamga, damga* stempel, zeichen, eingebranntes gestütezeichen (тавро); steuer, abgabe, zoll; siegel Budag. I, 729; ujg. *tamka* siegel Kud. 232; kar. *tańma (tańba)* zeichen, flecken, merkzeichen; alt. *tamga* id.; kirg. *tańba*; csuv. *tamga* id. | mong. *tamaγa* siegel Schmidt. 231; burjät *tamagań, tamaga* handzeichen, kennzeichen Castr.; tunguz *tamaga, tamga* id. Castr. — cser. *tamga*; vog. *tamga* id. Zol. 79.

170. *tari* hirse. — t. *tarï* köles; csag. *tarïg* id. Stud.; oszm. azerb. *darï* id. Budag. I, 724; alt. *taru, taragan, tarān* id.; csuv. *tïra* getreide im allgemeinen. — cser. *tar* köles (NyK. VI, 201); magy. *dara* grütze.

171. *tïjak* huf. — t. *tïjak, tojak* lóköröm, pata; csag. *tujnak tïjak* id. Budag. I, 410; kojb. *tujgak*, kar. *tujug* id.; alt. *tujgak* id.; jak. *tujaχ* id.; oszm. *tïnak* huf, klaue.

172. *tup* kanone. — t. *tub* labda, ágyú; csag. *top* kanone, kugel, ball, ballen, pack Budag. I, 741; oszm. *top* runder körper, ballen, ball, kugel, haufen, geschütz, kanone Zenk.; kún *top* globus Cod. cum. 222; csuv. *top, toba* kanone. — cser. *top, toba* labda, ágyú (NyK. IV, 391. és Zol. 82); magy. *top* golyó (Nyőr.).

173. *turi* kranich. — jak. *turuja* kranich; mong. *toγoriu* id. Schmidt. 249; burjät *tokoŕuń, toχoŕuń, togoŕu* Castr.; tung. *tokorou* Castr.; szojot.-tatár *tuŕa* id. Castr. Egyéb török nyelvekben a *torna, turna* (csag. *turna*, t. *torna*, kirg. *tïrna*, alt. *turna*, kojb. *turna*, kar.

turńa, csuv. *turńa* s ebből cser. *turna)* alak járja. — zürj. *turi* kranich; permi *turja* id. Zol. 86; oszt. *tor, tōra, tāraχ* daru; vog. *täri* id. (NyK. XI, 132); magy. *daru.*

174. *ukśo* geld. — csuv. *okśa, ukśa* geld; t. *akča* id.; bask. *aksa*, kirg. *akša* silbergeld, münze Budag. I, 68; oszm. *akča* silbergeld, kleines geld, asper Zenk.; alt. *akča* geld; kojb. *akťa, akťe* kopeke, geld. — cser. *oksa* pénz, félkopéka; magy. *akcsa* (Münch. codex 21. 158. l.).

175. *ulmo* apfel. — csuv. *olma* apfel; t. *alma* id.; csag. *alma* id. Stud.; oszm. *alma, ẹlma* id.; kún *alma* Cod. cum. 125 | mong. *alima* apfel Schmidt 12. L. alább *bagalma* apfel. — cser. *olma* alma (NyK. IV, 347); magy. *alma.*

176. *ulos* bezirk, district. — csag. *ulus* volk, nation Stud.; ujg. *uluš, ulus* stamm, volk Kud. 201; alt. *ulus* volk, nation; jak. *ulus* tribus, uluss | mong. *ulus* volk, völkerschaft Schmidt. 53; burjät *ulus, ulut* Castr.

b) Nem elemezhető török eredetű melléknevek:

177. *baj* reich. — t. *baj* gazdag, gazda; csag. *baj* der reiche mann, herr, prinz, wolhabend, reich Stud.; oszm. *baj* id. Zenk.; tobolszki t. *baja* gast Budag. I, 239; kirg. *baj* herr u. o.; ujg. *baj* reich, wolhabend Kud. 209; alt. *paj* id.; kojb.-kar. *baj* id.; jak. *bāj* reich; csuv. *pojan* id. | mong. *bajan* reich, reichtum, wohlstand, glück Schmidt. 103; burjät *bajeñ, bajin, bajen* id. Castr.; tunguz *bajan.* — cser. *pojan, pajan* gazdag (NyK. IV, 408); vog. *poj* gazdag, gazdagság (és *pojlaχ* gazdagság = tör. *bajlik)* NyK. IX, 166.

178. *batir* stark, held. — t. *batir* bátor, hős; csag. *bator, batur* tapfer, kühn, herr Stud.; ujg. *bator* tüchtig, brav, tapfer Kud. 211; alt. *pāttir, mattir* held; csuv. *pattir, pader* starker mann, held | mong. *baγadur* tapferer mann, held, mutvoll, tapfer Schmidt. 98. — cser. *patir* erős (NyK. VI, 202); magy. *bátor.* — L. fent *batirlan-.*

179. *buš* leer, geräumig; umsonst, unentgeltlich; eitel, unnütz, gemein, einfach; lüge. — t. *buš* üres, hiú, szabad, *buška* hiába, ingyen; csag. *boš*; kirg. *bos* id. Budag. I, 281; oszm. *boš* leer, hohl, ledig, frei, müssig, unnütz etc. Zenk.; alt. *poš* id.; kojb. *bos*, kar. *bot* frei, leer; csuv. *poža* id.; jak. *bosχo* frei, ledig, unbe-

lastet, umsonst. Eredeti szók a ‚leer' fogalomra v. *ǯoktem*, *tirtem*. — L. fent *bušal-* és *bušat-*.

180. *čin* wahrhaft, wahr, wirklich, recht, *činenik* wahrlich, gewiss, *činičen* mit recht, wirklich. — t. *čin* való, valódi, igaz, szent; csag. *čen*, *čin* wahr, aufrichtig Stud.; oszm. *čin* id. Zenk.; kirg. *šijn*, *šen* wirklich, wahrlich; wahrheit, gewissheit Budag. I, 508; alt. *čin* wahrheit, gewissheit, recht, wirklichkeit; kojb.-kar. *sen* wahrheit; csuv. *čin* id. és ‚wahr, wirklich; sehr, überaus'; jak. *ǯiñ* richtig, genau, richtigkeit, genauigkeit | mong. *čiñ* vollkommen, fest, sicher Schmidt. 324. — cser. *čin*, *či* id. Zol. 106. — L. *činnal-* és alább *činlik*.

181. *jat* fremd, *jat murt* heide. — t. *jat* idegen; csag. *jat* fremd, unbekannt Stud.; oszm. *jad*, *jat* fremd, fremder Zenk.; alt. *jat* id.; ujg. *jatik* der fremde, hergereiste, auswärtige Kud. 245; csuv. *jot* fremd, feind. — cser. *jot* idegen (NyK. IV, 371). Eredeti ‚fremd' jelentésű szók: *murt* fremd (*m. kar-* entfremden), *ser*.

182. *jegit*, *ǯiget* jung, *jegitmi-*, *jegitomi-* jung werden. — t. *ǯigit*, kirg. *ǯegit* jüngling, junger mann; tapfer, mutig Budag. II, 359; csag. *jigit* der junge mann, der kampffähige; oszm. *igit*, *jigit* id. Zenk.; alt. *jīt* jüngling; kojb. *d́īt*, *dēt*, *t́ēt*, kar. *ńīt*, *ńet*, *ńit* jung; csuv. *jigit* id.

183. *mengi* ewig, auf ewig, *mengie* id. — t. *mäñge* örök, *mäñgegä* örökké; csag. *mengi*, *mengü* ewig, *mengü-mengü* in alle ewigkeit (во вѣки вѣковъ) Budag. II, 259; ujg. *mengi*, *mingi* selig, unsterblich, himmlisch, erhaben, unvergänglich, ewig Kud. 227; kún *mengu* æternus Cod. cum. 234; alt. *möñkü* id.; jak. *mäñä* gross, ausgedehnt; csuv. *mun* gross | mong. *möngke* ewig, unvergänglich Schmidt 221.

184. *sak* wachsam, munter, vorsichtig. — t. *sak* óvatosság, vigyázat; óvatos; csag., kirg. *sak* scharfes gehör, feiner geruch, vorsicht, behutsamkeit; vorsichtig, behutsam Budag. I, 683; ujg. *sak*: *sakni* sorgfältig, achtsam Kud. 253; alt. *sak* scharfes gehör, vorsicht, aufmerksamkeit; aufmerksam; kojb.-kar. *sak* nüchtern; csuv. *siχ* vorsicht, aufmerksamkeit. — L. fent *saklal-*.

185. *sokir*, *sukir* blind. — t. *sukir* vak; csag. *sokur* blind, einäugig Stud.; tobolszki t. *sokir* blind, kirg. *sokir* id. és ‚einäugig' Budag. I, 710; kar. *sogur* blind; alt. *sokor*, *sogir* id.; csuv. *sokkir* id.; jak. *soχχor* einäugig | mong. *soχor* blind Schmidt 367; burjät

hokor, hoχor, χoχor, soχor id. Castr.; tunguz *sokor, sokoťi* id. Castr. — cser. *sokir* blind Zol. 61; mord. *sokir, sokor* vak (NyK. V, 203).

186. *sou* ‚egészséges, ép' (NyK. XVII, 297, 270) Gavr.; *sol, sul, sül* gesund Wied. — t. *sau* ép, egészséges; csag. *sao* wohlerhalten, gesund Stud.; azerb. *sag*, kirg. *sau* gesund, recht (dexter) Budag. I, 687; oszm. *sag* gesund, heil, wohlbehalten, rechte (hand); ujg. *sak* rührig, eifrig, bieder, gesund Kud. 853; alt. *su* gesund, nüchtern; csuv. *su, siva* gesund. — cser. *šu* egészséges (NyK. IV, 384). — A tatár diphthongusos szónak a votjákban *l*-en végződő felel meg, úgy mint ezekben: *songrol* taub; v. ö. *sañarau* süket | *ujol* wachsam, v. ö. *ujau* éber; egyébiránt a v. *sol*-ból való *sollik* szó (l. alább) előfordúl *seulik* alakban. L. még *susir* és fent *susirt-*.

187. *taz* ‚tar, kopasz' (*kištem-taz* = плѣшивый дуракъ, Gavr. NyK. XVII, 248). — t. *taz* kopasz; csag. *taz* kahl in folge des grindes, grind Stud.; oszm. *taz* kahlköpfig Budag. I, 332; alt. *tas* id.; v. ö. jak. *taraγai* kahlköpfig. — magy. *tar* kopasz Tsz.

188. *tör, tür* das obere, *töre* nach oben. — t. *tür* főhely a házban, az ajtóval szemben; csag. *tür* der ehrenplatz im hause, oder zelte Stud., Budag. I, 387; kirg. *tür* id. u. o.; ujg. *tör* ehrensitz Kud. 238; alt. *tör* vorderteil der jurte, ehrenplatz. — L. alább *töre* és *törelik*.

189. *töri* braun (talán csak lóról mondva?). — t. *turi* braun (pferd); csag. *tori* lichtbraun (von pferden) Budag. I, 391; oszm. *doru* id. Zenk.; csag. *toruk* braunrot (von pferden) Stud.; ujg. *torku* dunkelrot Kud. 239; kún: *torχa: al torha* purpureus Cod. cum. 146; kojb. *toroχ, törèχ, törok* braun (vompferde); jak. *turaγas* id., *t. kügäs* lerche; csuv. *tor* braun (vom pferde).

c) Összetételes török eredetű névszók:

190. *jerdeš* landsmann. — t. *jirdäš* földi; kel. tör. *jerdaš* landsmann, älterer kamerad Budag. I, 517; összetétele a köztörök *jer, jir* (csuv. *śir*, kirg. *ǯer*, kojb. *dir*, jak. *sir*) ‚föld' és a ‚társ' jelentésű *daš* (? perzsa eredetű) szónak; v. ö. *din-daš* glaubensgenosse; *ad-daš* gleichnamig; *ajak-daš* fussgenosse, kamerad; *χāne-daš* hausgenosse stb. Ilyenek a v. *jultoš* és *karindaš* szók is.

191. *jultoš, juldoš* kamerad, gefährte, schutz. — t. *juldaš* utitárs; csuv. *joldaš* id. és kamerad, freund, gattin; csag., oszm. *joldaš*, kirg. *ǯoldas* id.; előrésze a köztörök *jol* (t. *jul*, kirg. *ǯol*, kojb.

ďol, ťol ; csuv. *śol,* jak. *suol)* ,út' szó. — cser. *joldaš, jaldaš* társ, szolga.

192. *juldoš-kiz* bräutigam. — Különös kifejezés a ,bräutigam' fogalomra, szószerint t. i. azt jelenti ,társ-leány'; talán helyesebb fordítása ,braut' (avagy így is érthető: leány-társ?). Utórésze a köztörök *kiz* (csuv. *χir,* alt. *kis,* kojb.-kar. *kas, kės,* jak. *kīs)* ,leány' szó.

193. *karindaš* verwandter, angehöriger. — t. *karendäš* atyafi, rokon; csag., oszm., kirg. *karindaš, karindas* (oszm. *kardaš)* id.; alt. *karindaš* id.; kojb. *kārėndas, kārandas;* csuv. *χorandaš* id.; kún *charandas, karindas* Cod. cum. 114, 185. Előrésze a köztörök *karin* has, gyomor (csuv. *χirim,* kojb. *kārėn,* jak. *χarin).*

Ugyancsak összetételek *buskeľ* nachbar, *jambaš, źambaš* lende, *kunoka* herr; de a török nyelvterületnek csak kis részében divatosak; lásd alább, valamint ezeket: *bag-alma* apfel, *tutigiš.*

b) Denominalis képzések.

Köztörök *-lik (-lik, -luk, -lük),* rendszerint elvont főnevet alkotó képzőt tüntetnek fel a következő török eredetű votják szók:

194. *agajlik* erstgeburt. — t. **aγajlik* [1]) ,bátyaság' (= erstgeburt), *aγaj* bátya. L. alább *agaj.*

195. *ašakilik* schlechtigkeit. — t. *äšäke* rossz, hitvány, csunya, **äšäkelek* rosszaság. L. alább *ašaki.*

196. *azginlik* lüderlichkeit, schlechtigkeit. — oszm. *azginlik* verirrung, verderbtheit, Zenk.; *azgin* verirrt, auschweifend, moralisch verderbt. L. alább *azgin.*

197. *činlik* recht, wahrheit, *činliken* wahrlich. — csag. *činlik, činnik,* kirg. *šindik* wahrheit, gerechtigkeit, billigkeit Budag. I, 508; alt. *čindik* wahrhaft, richtig (правдивый); oszm. *činlik* wahrheit Zenk.; t. *čin* való, valódi, igaz szent. L. fent *čin* és *činna-.*

198. *ǯečlik, ǯečlik, ďečlik* gute, gutes. — t. *jakšilik, ǯakšilik* jóság, jótétemény, *jakši* jó, derekas; csag., azerb. *jaχšilik,* baskir *ǯakšilik,* kirg. *ǯaksilik* güte, wohltat, Budag. II, 350; alt. *jakšilik* id. L. *ǯeč* (275. sz.).

---

[1]) A csillaggal jelzett alakok nem fordulnak elő a rendelkezésünkre álló forrásokban; de rendes szabály szerint képezhetők.

199. *ǯigitlik* ‚legénység, derékség' (*ǯiget murtleś ǯigitlikzä śüresä potisa tododi* = честность молодца узнаешь тогда, когда выйдешь съ нимъ въ дорогу Gavr. NyK. XVII, 281.). — t. *ǯigitlik*, csag. *jigitlik*, kirg. *ǯegitlik* jugend, tapferkeit, kühnheit, mannhaftigkeit Budag. II, 359; oszm. *igitlik* jugend, tapferkeit Zenk. L. *jegit* (182. sz.).

200. *erkinlik* ruhe. — t. *irkennek* szabadság, *irken* szabad; csag. *irkenlik* freiheit, freie wille; geräumigkeit, ausdehnung Budag. I, 188. L. *erkin, erkin-* (299. és 78. sz.).

201. *seulik* gesund (?), *sollik* gesundheit. — csag. *saolik* gesundheit, *sao* gesund Stud.; oszm. *saglik* gesundheit, wohlsein, Zenk.; csuv. *sivliχ* gesundheit. — cser. *śuluk* egészség (Nyk. VI, 213). L. *sou* (186. sz.).

202. *taniklik* zeugniss. — t. *taniklik* tanúbizonyság, *tanik: tanikči* tanú; csag. *tanukluk* zeugniss, *tanuk* zeuge, mitwisser Stud.; oszm. *daniklik* zeugniss, zeugenschaft; kún *tanucluc* Cod. cum. 46, 60. — A *tanik* alapszó meg van a cser. *tanik* tanú (NyK. VI, 201); vog. *tonuχ* tanú (Nyk. IX, 149.), magy. *tanú* szavakban. — L. v. *tanikči* (217. sz.).

203. *tatiulik* freundschaft. — t. *tatiulik* békesség, egyetértés, *tatiu* egyesség, béke csend; egyetértő, békés, csendes; csag. *tatuluk* freundschaft, friede, eintracht Budag. I, 721. L. *tatiu, tatiulal-, tatiulaniś-* (236. és 91. sz.).

204. *tigizlik* ‚szorosság, szorúltság, baj' (*so tigizligin Xristos čal' liktoz śüsa* etc. = t. *śul tiγizlikta Xr. tiz kilär dib* Nacs. 28.). — t. *tiγizlik* szorosság, szűk volta vminek, *tiγiz* szoros, szűk; kel. török *tigizlik* id. Budag. I, 362. L. fent *tigizlal-*.

205. *tinislik* friede, ruhe. — t. *tiničlik* csend, nyugalom, békesség; *tinič* csendes, nyugodt; csag., kirg. *tinčlik, tinčlik*, azerb. *dinčlik* ruhe, stille, zufriedenheit Budag. I, 740. L. *tinis, tinislandir-*.

206. *törelik* oberherrschaft, macht. — t. *türe* biró, **türelek*; csag. *törelik* regentschaft, herrschaft, *töre* prinz, jeder männliche sprosse eines herrscherhauses etc. Stud.; L. fent *tör, töre*.

207. *ujnaślik* ehebruch. — t. *ujnaślik* paráználkodás, *ujnaś* id. L. *ujnaś* és *ujnaślikči* (262. és 218. sz.).

Ugyanezen képzővel vannak alkotva következő török-votják szók is, melyeknek alapszava a törökségben nem közkeletű: *čeberlik*

güte, schönheit (329. sz.); *ćetlik* käfich; *jamlik* pracht, herrlichkeit; *taulik* tag, 24 stunden; — továbbá arab eredetű alapszótól valók: *gadellek* wahrheit, gerechtigkeit; *korbonlik* opfer; *ńapselik* gier; *rakatlik* freude; *rizalik* wolgefallen; *sabirlik* langsammkeit; valamint a következő perzsa alapszavúak: *bakellik* segen; *döröslik* wahrheit, recht; *dišmonlik* feindschaft; *jumartlik* freigebigkeit; *kurlik* schmach, greuel; *načarlik* armut, elend; *pagamberlik* prophezeiung.

A valamivel foglalkozót, valamihez tartozót jelentő köztörök *-či (-či, ǯi, -ǯi)* képzővel vannak alkotva:

208. *aldanci* betrügerisch, betrüger. — oszm. *aldankči* täuscher, täuschend; csag. *aldamči* betrüger, betrügerisch Zenk.; *aldanikči* betrüger (обманщикъ) Budag. I, 83; t. **aldaniuči; aldaniu* csalódás. — cser. *altamša* betrüger Zol. 19.; l. *aldal-* (68. sz.) és *aldaur* (304. sz.).

209. *jabinci* mantel. — csag. *japinǯi* winterkleid der frauen in Chiva, pferdedecke, azerb. *japinǯik* langzottiger kotzenmantel, v. ö. *jap-* zudecken, verhüllen, és *japin-* sich zudecken Stud.; alt. *jaminči* bettdecke, kirg. *ǯamši* id. Budag. II, 320; l. alább *jabi*.

210. *jalci, ľalci* arbeiter, knecht. — t. *jalči* béres, munkás, *jal* bér, jutalom, fizetés; csag. *jalči*, kirg. *ǯalči* lohndiener, arbeiter, diener Budag. II, 337; alt. *jalči* id.

211. *jirči* sänger. — t. *jirči* dalos, dalnok, *jir* dal, ének; kirg. *ǯirǯi* énekes Etym. 135.; kún *yrči* cantor Cod. cum. 103.; v. ö. csag. *jir*, kirg. *ǯir* lied, gesang Budag. II, 388; kojb. kar. *èr* id.; csuv. *jora* id.; jak. *iria* id.; kún *ir, ir* id. Cod. cum. 12, 188; oszm. *īr* Zenk.

212. *kači, kaci* schere. — t. *kajči* olló; kirg. *kajši* id. Budag. II, 32; csag. *kajči* id. Stud. és *kiji* Etym. 96.; kojb. *kajće* id.; alt. *kajči* id. | mong. *χajči*, schere Schmidt. 126.; burjät *kajše, χajši, χajče* Castr.; tunguz *kajťi, kajči* Castr. — cser. *kajic* olló (NyK. IV, 353.). V. ö. csag. *kij-* schnitzeln, hobeln, abschnitzen Stud. és jak. *kidij-* niedermähen, nidermetzeln, abscheeren.

213. *karaulci, karalči* wächter. — t. *karauilči* őr, *karauil, karal* őrizet; csag. *karaulči* id. Budag. II, 48; alt. *karaulčik* wächter; csuv. *χoraliś* id.; kirg. *karaūš* id. Zol. 96. — cser. *orolozö* id. u. o. — L. *karaul* (306. sz.).

214. *keňešči, kenešči* ratgeber. — t. *kiňäšče* tanácsadó, *kiňäš* tanács; csag. *keňešči* id. Budag. II, 140. — L. *keňes* (260. sz.).

215. *kirči* steppenbewohner. — t. **kirči, kir* mezőség, fennsík. — L. *kir* (154. sz.).

216. *köťöči, kötiči* hirt. — t. *kötöüče* nyájőr, *kötöü* nyáj; csag. *kötüči* id. Budag. II, 114; oszm. *güdiǯi* id. Zenk.; alt. *küdüči, küzeči* id.; csuv. *küdüvś, küdüś* id.; kún *kutöuči* pastor Cod. cum. 159. — cser. *kütüčö* pásztor, *kitöźä* id. (NyK. IV, 366); *kütözö*, hegyi cser. *kitozi* (Zol. 40.). — L. alább *köti.*

217. *tanikči* zeuge. — t. *tanikči* tanú, *tanik: taniklik* tanúbizonyság. — L. *taniklik* (202. sz.).

218. *ujnašlikči* ehebrecher. — t. **ujnašlikči; ujnašlik* paráználkodás. — L. *ujnašlik* (207. sz.).

Ugyanilyen képzések, de idegen eredetű alapszóval (l. alább): *bakčači* gärtner, *jiborci* bote, *alekči* verläumder.

Kicsinyítő *-čik (-čik, ǯik, -ǯik, čak, -ǯag)* képzővel vannak alkotva:

219. *birkenči* ‚takaró, fátyol‘ (покрывало ... Gavr. Nyk. XVII, 282.). — t. *börkenček* schleier der frauen, gaze, flor Budag. I, 277; *börken-, bürken-* betakaródzni, *börkä-* borítani, betakarni, elfödni; csag. *börünǯek* schleier, durchsichtige leinwand; oszm. *borunǯuk* schleier, schleiertuch, gaze, feine leinwand Zenk.; csuv. *pürgenček,* schleier der braut; alapszava köztörök *bör-* (oszm., csag. *bör-*, alt. *pür-: pürke-*, kojb.-kar. *bör-, bür-: bört, bürük* mütze; jak. *börüi-;* mong. *böre-)* ‚befödni, betakarni‘. — magy. *baráncsik* ‚selyem fátyolkendő‘ (Nyőr. XI, 17.).

220. *enerčak* sättelchen, rückenpolster. — t. *iňirčak* hámpárna; alt. *iňirčak* különös szerkezetű nyereg, mely a málha számára használtatik Alt. gr.; tobolszki tat. *iňircak,* csuvas *inärǯik* (NyK. VI, 197.). — cser. *enercak* nyeregpárna u. o. — L. *ener* (135. sz.).

221. *jancik* lederner beutel. — t. *jančik* pénzes-zacskó; csag. *jančik* sack, tasche, beutel Stud.; alt. *jančik* tasche, beutel; oszm. *janǯik* id. és ‚mantelsack (hinter dem sattel) Zenk.; kún *yanzic* marsupium Cod. cum. 120.; csuv. *jančik* tasche, beutel; köztörök *jan* (csag. *jan, jaň,* kirg. *ǯan,* csuv. *eň)* ‚oldal‘. — cser. *janzak* övzacskó (NyK. VI, 213) és ‚öv‘ (NyK. IV, 368).

222. *sirčik* meise (parus); *širčik* id. — t. *siγirčik, siγirčik* sere-

gély; csag. oszm. *šigirčik, čugurčuk*, kirg. *siršik* id. Budag, I, 668; alt. *tārčik* id.; v. ö. alt. *sigirčik*, csuv. *širčik*, cser. *šerčik* (NyK. IV, 379.), *širčik, sircik* (Zol. 110.) hausgrille. — zürj. *sirčik* meise (parus minor od. cæruleus), *je̮ǯid s.* bachstelze (motacilla alba).

223. *učog, učog* herd, esse. — t. *učak* tűzhely; csag. *učak* id. Stud.; oszm. *oǯak* herd, feuerstätte, backofen Zenk.; alt. *očok* id.; csuv. *vočaχ* id.; jak. *osoχ* kamin; v. ö. köztörök *ot, ut* (jak. *uot*, csuv. *vot)* ‚tűz'. — cser. *vozak, vacak* tűzhely, kályha eleje (NyK. IV, 417.), *vocak* (Zol. 28.); permi *očag* herd.

A *-čik* képző előfordúl még a *sircik* ‚rohr' szóban (l. alább).

Diminutiv értékű *j* képzőt tüntetnek fel:

224. *abi* grossmutter. — csuv. *abaj* mütterchen (матушка), *aba* mutter; t. *äbej* nagyanyó, *äbä* nagyanya; kar. *aba* mutter. Egyéb török nyelvekben az *aba* szóval és származékaival általában a család idősb férfi tagjait jelzik, így oszm. *aba* vater, csag. *aba* oheim von vaters seite Zenk.; *abuga, abaka* oheim, freund, *abuška* väterchen Stud.; alt. *aba* vater, *abagaj* oheim von vatersseite, kar. *aba* vater, bruder, oheim; bär; jak. *abaγa* des vaters bruder (v. ö. mong. *abaγa* oheim, onkel Schmidt. 3.); kún *abaga* avunculus, *abusca, abuscha* senex Cod. cum. 114., 116., 87.; de néhol vonatkozik nőtagokra is, mint: kojb. *abakaj* ehrentitel der frauen; alt. *abakaj* id. (v. ö. mong. *abaχaj* titel einer fürstlichen tochter oder jungfrau aus hohem stande Schmidt 3.). Az ugor nyelvekben is előfordúl hasonló alakú ‚socer' és néhol ‚pater' jelentésű szó, de ezekhez a v. *abi*-t nem számíthatni; mert az ugor alakokban jellemzetes a szóközépi kemény mássalhangzó (magy. *apa, ip*; vog. *ūp*, osztj. *ūp, ōp*; lp. *vuoppa, vuop*; f. *appe* (csak a cseremiszben van *oba* socer); de meg ezen kivűl is igen feltűnő volna a jelentéseltérés épen olyan esetben, midőn a tatár és csuvas nyelvekben is hasonló jelentés-alakulást tapasztalunk; végűl valószinűvé teszi a kölcsönvételt a szóvégi *-i* hangzó, mely a török alakok *-j* képzőjét tükrözteti vissza (v. ö. *aki* 226. sz.). Ugyancsak török kölcsönszóknak tartandók cser. *abaj, aba, abä, abi*; *avaj, ävä* anya, *ava* nőstény (NyK. IV, 338.) és mord. *avā, ava* asszony, anya, nőstény, *avaj* anya, anyós, napa (NyK. V, 157.).

225. *agaj* älterer bruder, *agajo-vino* gebrüder. — t. *aγaj* bruder, freund! *aγa* bátya; csag. *aga, aka* der ältere bruder, herr

(ehrentitel) Stud.; azerb. *aga*, kirg. *aga* id. Budag. I, 60; oszm. *aga* id.; kojb. *aga* grossvater, oheim, kar. *aha* älterer bruder; kún *aga* avunculus Cod. cum. 180; alt. *aga, aka* id.; jak. *aγa* vater | mong. *aχaj* brüderchen, *aχa* der ältere bruder Schmidt 5.; burj. *aka, aχa* id. Castr.; tunguz *akā, aka, aχa* id. Castr. — osztj. *aki (=agaj)* bátya (NyK. XI, 4.). — L. *agajlik* (194. sz.).

226. *aki* ältere schwester, vaterschwester. — csuv. *agaj* ältere schwester, *akka, aga* id. Külön kölcsönszó az *aka* mellett (l. 120. sz.). — cser. *akaj* néne (Nyk. IV, 337.).

227. *apaj* tante, ältere schwester. — csuv. *appaj* mütterchen! *appa* ältere schwester, jüngere muhme; tobolszki tatár *äbe, aba*, kirg. *apa, äpe* id. Zol. 133; csag. *apa, epe* id. Stud.; kar. *uba* tante.

Diminutiv értékű *-kaj* képzőt látunk ezekben:

228. *anakaj* stiefmutter. — t. *änekäj* anyóka; csag. *eneke* erzieherin, tante, hebamme, matrone Stud.; köztörök *ana, ene* ‚mutter' (tobolszki t. *ene* tante). Eredeti szó *mumi, mumi, mi* mutter, weibchen; ez fordúl elő kizárólagosan az istennő-nevekben is (*guduri mumi* göttin des gewitters, *mukilʒin mumi* erdschöpfer mutter, l. Max Buch: Die Wotjäken, eine ethnologische studie. Stuttgart 1882. 130. és 131. l.). Még az *anaj* ‚mutter' szó eredetisége is kétes, noha Budenz (MUgSz. 745 l.) ugor szónak magyarázza; előfordulnak ugyanis a törökségben is hasonló alakok: t. *änej* anyóka (régebben: **anaj*), kojb. *enej, inej* wirtin, alte, hausfrau; tobolszki *anaj* mutter, weibchen Budag. I, 96; másrészről a v. *anaj* a többi ‚mater' jelentésű hasonló alakú ugor szóktól eltér abban, hogy nincs meg benne az *n*-nek jellemzetes *ń, ñ* articulatiója (v. ö. osztIrt. *aña, añe*, S. *anki*, osztB. *anki, angi, anka*; vog. *āngu*; mordE. *ańa*; *niz-ańa*: magy. *anya*). Semmi esetre sem lehet azonban az *anakaj*-t ugor szónak vennünk, mint Budenz teszi, mert a *-kaj* képző a votjákban csak rokonságnevekben (*atikaj, apikaj*) és pedig csak olyanokban fordúl elő, melyek hasonló képzéssel a törökségben is megvannak (ezenkivül még *bötörkajo* zerstreut, de ez is török szó).

229. *apikaj* ‚néne' (тетинька Gavr. NyK. XVII, 279.). — Nem fordúl elő a rendelkezésünkre álló forrásokban, de kétségtelen, hogy az *apaj* ‚néne' szóhoz úgy viszonylik, mint t. *änej* és *änekäj* anyó, *ätej* és *ätekäj* atyus, *tütej* és *tütekäj* nénike, *kalpak* és *kalpa-*

kaj sapkácska. Külömben számbavehető kojb. *abakaj* ehrentitel der frauen; alt. *abakaj*, mong. *abaχaj* id. (l. az *abi* czikkben, 224. sz.). — L. *apaj-* (227. sz.).

230. *atikaj* vater, stiefvater. — t. *ätekej, ätej* atyus; csag. *etege, etke* oheim, erzieher Stud.; csag. *ataga*, kirg. *etege* väterchen, erzieher, oheim Budag. I, 9; *ataga* vormund, erzieher Zenk. V. ö. köztörök *ata* (alt. *ada*, kojb. *ada)* ,vater'. A mit fentebb az *anaj* szóról mondottunk, áll a v. *ataj* ,vater, stiefvater' szóról is; t. i. a t. *ätej* (régebben **ataj)*, alt. *adaj*, csuv. *attij, adij* alakok mellett ez is kölcsönvételnek látszik, mire főképen az mutat, hogy a többi ugor nyelvek hasonló alakjainak szóközépi *ť* hangját nem mutatja fel (v. ö. magy. *atya;* osztjIrt. *aťa*, vog. *āže*, mord. *aťa*, cser. *aťa)*. Eredeti votják «pater»-szó *aj*.

231. *torogoj, turagaj* lerche (alauda). — t. *turγaj* pacsirta; csag. *torgoj* staar Stud.; oszm. *durgaj, dujgar* id. Zenk.; kirg. *torgaj : boz torgaj* lerche, *kara t.* staar, csag. *torgaj, torgi* sperling Budag. I, 744; kojb.-kar. *torγajak* lerche, kleiner steppenvogel; alt. *pos-torkoj* id.; csuv. *turi* id.; jak. *turaχ* krähe. — cser. *türi* lerche (Zol. 86), *turi* id. (NyK. IV, 394).

Köztörök *k (-ak, -ek* stb.; tatár <*ou*, <*öü*, <*iu*, <*iü*, <*au*, <*eü ; a', -e', o', ö', u', ü')* névszótól névszót alkotó képző mutatkozik ezekben:

232. *ćaća, ćaća* blatter, pocke. — t. *čäčäk* himlő; csag. *čeček* blattern, pocken Stud.; oszm. *čiček* id. Zenk.; tobolszki tatár *seček*, bask. *čečeke, čečke* id.; kirg. *šešek* id. Budag, I, 470.; csuv. *čeček* id. | burjät *sisik, cicik* blatter (geimpfte) Castr.; mong. *čeček* kinderpocken Schmidt 322. — magy. *csécs* himlő, kanyaró Tjsz.; ez utóbbi alak a török *čeček* képzett voltát bizonyítja. — L. v. *śaśka*.

233. *kaik* fels: *bort-kaik* (v. *bord* wand, tehát *bort-kaik* tkp. ,sziklafal'. — kel. tör. *kaja* steiler berg, felsen Zenk.; oszm. *kaja* id.; kún *kaia* rupes Cod. cum. 136; alt. *kaja* id.: kar. *kaja, haja* id.; jak. *χaja* fels, felsgebirge | mong. *χada* fels Schmidt. 142; burjät. *kada, χada* grosser steiniger berg Castr.; tunguz *kada, kadāhak, kadāsal, kadār* berg Castr.; v. ö. alt. *kadalgak* abschüssige stelle eines berges, steiler fels.

234. *śaśka* blume, blüte, *liz ś.* kornblume (centaurea cyanus), *śaśkajal-* blühen, aufblühen. — csuv. *seskä, śeśkä* blume; t. *čäčäk*

virág, virágzat; csag., oszm. *čiček* blume, blüte, blütchen Zenk.; tobolszki t. *seček*, bask. *čečeke*, *čečke*, kirg. *šešek* id. Budag. I, 470; alt. *čeček* blume; szojot tatár *tĕťäk* id.; kún *čiček* flos Cod. cum. 209 | mong. *čeček* blume, blüte Schmidt 322; burjät *sisek*, *cicek* id. Castr.; tunguz *cäcäk* Castr. — cser. *saśka* virág (NyK. VI, 202.). Látnivaló, hogy a votj., valamint a cser. alak közvetetlenül a csuvasból van átvéve. — L. v. *čača* (232. sz.).

235. *songrol* taub. — t. *sañrau*, *sañarau* süket; csag., azerb. *sagïr* id. Budag. I, 687.; oszm. *sagïr* taub, dumpf (ein schall) Zenk. — Eredeti szó *peľtem* taub, tkp. ‚fületlen‘. A v. *songrol* végső *l*-jére nézve l. *sol* (186. sz.).

236. *tatïu* freundschaft, friede, befreundet. — t. *tatïu* egyesség, béke, csend; egyetértő, békés, csendes; csag. *tatu* bündniss friede, eintracht, freundschaft, kirg. *tatū* friedlich, übereinstimmend, freundlich, lieblich Budag I, 721; alt. *tedü* ruhig, friedlich, zufrieden. V. ö. köztörök *tat* (oszm. *dad*, csuv. *tut*; cser. *tot tut*), *tatïg*, ‚süss, angenehm, süssigkeit‘. — L. fent v. *tatïulïk*, *tatïulal-*.

237. *töre*, *türe* macht, oberer, richter, *t. kar-*, *t. leśt-* richten, urteil fällen, *töreal-* richten, *töretem* schwach, ohnmächtig. — t. *türe* biró; csag. *töre* prinz, gesetz Stud.; vorgesetzter, richter Budag. I, 390; ujg. *törü* prinz; sitte, regel, gebrauch, Kud. 238; kún *tura* princeps Cod. cum. 146; csuv. *töre* richter | mong. *törü* regierung, reichsverwaltung Schmidt 261. — cser. *törä*, *töra* bíró (NyK. IV, 392.). L. v. *tör* és *törelïk* (188. és 206. sz.).

Nomen possessoris *-lï* (*-lïk*, *-lu*, *-luk*) képzős alakok:

238. *kargaulï* verflucht. — t. *karγaulï* átkozott, *karγau* átok, átkozás. — L. v. *kargïš*, *kargau*, *kargal-*, *kargan-* (29. 259. sz.).

239. *maktaulï* ‚dicsőséges, dicsérni való‘ (*maktaulï pagamberjos* Nacs. 89.). — t. *maktaulï* beruhmt, herrlich, angesehen, *maktau* lob, verherrlichung Budag. II, 197; alt. *maktulu* berühmt, herrlich; — L. v. *maktal-* (83. sz.).

240. *sïjlï* geehrt, geachtet, erenwert, anständig. — t. *sïjlï* geehrt, geachtet, *sïj* ehre, achtung, bewirtung Budag. I, 716. — L. v. *sïj* (164. sz.).

241. *törlï*, *turlï*: *är t.* allerlei, verschieden, *adïg t.* irgendein, *ta t.* solcher. — t. *törlö* alakú, féle, különféle, *ber t.* egyféle, bizonyos fajú; csag. *türlük* verschieden, anders, gattung Stud.; oszm.

dürlü, turlu art, *bir t.* eine art, *turlu-turlu* verschiedenartig, mancherlei; alt. *türlü : jüzün t.* verschiedenartig, verschiedenfarbig; kún *turlu-turlu* variatus Cod. cum. 197; csuv. *türlä* bunt, gemustert, gemodelt; v. ö. alt. *tür* ansehen, gestalt, farbe, csuv. *tür* muster, musterzeichnung. — cser. *türlö* különféle; mód, minta, *tide türlön* e módon, ekként (NyK. IV, 396.).

Ugyancsak a *-li* képző fordul elő a v. *ćerli* krank, *gumirli* ewig és *kaderli* gut, rein, heilig szókban (l. alább az alapszókat).

Fosztó *-siz* (csuv. *-sir)* képzővel vannak alkotva:

242. *arsiz, ärsez* unrein, schimpflich. — csag. *arusiz, arigsiz*, unrein Budag. I, 33; ujg. *ariksiz* unrein, tugendlos Kud. 188; alapszava: t. *ariu* tiszta, szent, jó; csag. *aru, arig* rein, schön, hübsch Stud.; oszm. *ari* rein, sauber, heilig Zenk.; ujg. *aru* schön, gut, schicklich, passend, *arik : ariksiz* unrein Kud. 189; alt. *aru* rein; kojb. *āraχ, ārïχ*, szojot. *ārēχ*, kar. *arig* id.; kún *are* sanctus, purus Cod. cum. 77; jak. *irās* rein, sauber, reinheit | mong. *ariγun* rein, heilig Schmidt. 14; burjät *ar̀un̄, ar̀un* id. Castr.; tunguz *arivun, arun* id. Castr. Az ugor nyelvek közűl megvan még a mordvinban *aru* ‚tiszta' (NyK. V, 158.) és a cseremiszben *ere, ire* id.; ez utóbbiban megvan a v. *arsiz*-nak pontosan megfelelő csuvasos mása is: *irsir* ‚tisztátalan' (NyK. IV, 341.).

243. *eriksiz* wider willen. — t. *ireksez* kényszerűlt, csag. *iriksiz* wider willen, gezwungen Budag. I, 188. — L. alább *erik*.

244. *ireksir, äriksir* ‚akarata nélkűl vkinek' *(murtliś makeze ireksir äń baśti!* Nacs. 72; *äriksir kiskasa ulä* Üg. 29.). — csuv. *irikser* wider willen, ohne willen, *irik* freie wille, einwilligung — cser. *erikser* (NyK. III, 403.). — L. *eriksiz*.

245. *sesir* hinfällig, schwächlich, krüppel, *sisir-murt* zwerg, *sesirmi-* sich verheben, *sesirmit-* beim heben beschädigen. — csuv. *suzir* krank, ungesund, *su, siva* gesund; alapszavának megfelel t. *sau* ép, egészséges stb. (lásd v. *sou, sol* 186. sz.). — cser. *sūsor* megsebesített, sértett; seb, egészségi baj, *šušer* beteg, seb (NyK. IV, 400.), *susir* (NyK. III, 414). — L. *suzirt-* (90. sz.).

A *-siz* képzős török-votj. szók csoportjához tartozik még: *jamsiz* fürchterlich (l. alább).

Egyéb, gyérebb használatú török képzőkkel alakultak a következő névszói származékok:

246. *alača* ‚tarkán sávolt, csikos' (пестрядинный Gavr. 179. dal, 31. l.). — oszm. *alağa, alača* bunt, gefleckt, gestreift, vielfarbig Zenk.; csag. *alağa* ein schmal gewebter stoff in Mittelasien Stud.; kirg. *alağa* bunt, vielfarbig; bunt gestreifte leinwand, Budag. I, 78; kún *alača* (gestreift) ‚vermiculatus' Cod. cum. 137.; alapszava köztörök *ala* ‚tarka, csíkolt' (t., oszm.-csag., kojb., kar., alt., kirg. *ala* bunt, scheckig [von pferden], kún *ala*, csuv. *ola* id., jak. *ala* scheckig [von pferden] | mong. *alaχ* bunt, scheckig Schmidt. 11; burjät *alek alak* id. Castr.; tunguz *alak* id. Castr. — cser. *ola* tarka (NyK. IV, 347), hegyi cser. *ala* Zol. 19.).

247. *alpaut* herr, *alpautjal-* herrschen. — t. *alpaut* úr, előkelő, földbirtokos; csag. *albagut*, tob. *alpagut*, gutsherr, edelmann, herr Budag. I, 80; csuv. *olbut, ulbut* herr. V. ö. köztörök *alïp, alp* ‚hős, hatalmas' (t. *alïb* óriás, csag. *ulup* gross, mächtig, erhaben; held, athlet Stud.; ujg. *alp, elp* id. Kud. 188; alt. *alïp* id. held; kojb.-kar. *ālep, ālïp, ālap* id.; csuv. *olïp* id. és ‚elephant').

248. *ašuki* schlecht. — t. *äšäke* rossz, hitvány, csunya; v. ö. oszm. *ašagï, ašaga* das untere einer sache, niedriger, tiefer (*a. etmek* erniedrigen); azerb. *ašaka* id. Budag. I, 49.

249. *bušono* mann der frauenschwester. — csuv. *požana* id. (своякъ); oszm. *bağanak, bağïnak* schwager; csag. *bağanak* id. Budag. I, 219; t. *bağa* sógor, feleségem nővérének férje; alt. *bad'a* id.; kirg. *baža* id.; kojb.-kar. *bad'a, pad'a* schwager | burjät *baʒa, baza* schwager Castr.; tung. *baʒa* id. Castr. — cser. *posana* sógor, két nőtestvérnek férjei (NyK. IV, 409); *pasana* Zol. 140.

250. *bajtak* viel. — t. *bajtak* elég, többen; keleti tör. *bajdak, bajtak* hinreichend, reich; sehr viel Budag. I, 239; alt. *pajtak* reichlich; v. ö. köztörök *baj* (l. 177. sz.).

251. *dolak* alle, ganz, gänzlich. — t. *tuluk, tulïuk* nyomatékosított alakja a *tulï* ‚tele, teljes, tökéletes' szónak, melynek egyéb török megfelelői: oszm. *dolu*, csag. *tola* (Stud.), alt. *tolo*, kirg. *tolū*, kar. *tolo, dolo*, jak. *tolu*. Alapszava köztör. *tol-* (oszm. *dol-*, t. *tul-*, jak. *tuol-*, csuv. *tol-*) ‚sich füllen, voll werden'.

252. *igiz: igizen nunï* zwillinge. — t. *igez* iker; oszm. *ikiz* id.; kún *egiz* gemelli Cod. cum. 221; kojb. *ihis-kiži* zwilling; csag.

ikir id. Stud.; kojb. *ikärä* id.; csuv. *jiger* id. | mong. *ikere* zwillinge Schmidt. 37; származéka a köztörök *iki* (t. *ike,* kar. *ihi,* jak. *ikki,* csuv. *ikke)* ,két' szónak.

e) Deverbalis képzések.

Köztörök *-gan (-γan, -gän, -'an, -'än)* participialis képzőjű alakok:

253. *bil'dirgan: b. kar-* ,szétront, feldúl' *(bil'dirgan kariz* = раззорилъ Gavr. Nyk. XVII, 289.). — t. **büldergän* ,szétrontott, feldúlt', *bülder-* elosztat, földúlat, *böl-, bül-* elválaszt, eloszt, elpusztít. — L. *böldir-* (8. sz.).

254. *bulgan* ,meglevő, ami van' *(bulganzä kabil bašti* прими то, что есть Gavr. NyK. XVII, 292.). — t. *bulγan* lett, történt; levő, történő, *buγan* (e h. *bulγan)* minden, összes: *bul-* lenni, történni (csag. *bol-,* oszm. *ol-,* alt. *pol-,* jak. *buol-,* csuv. *pol-* id.).

255. *buran* sturm. — t. *buran* téli zivatar, hóförgeteg; csag. *buran* sturm, gewitter Stud.; *buraχan, buragan* sturm, schneegestöber Budag. I, 274.; kojb.-kar. *boran* wirbelwind; alt. *porogon* sturmwind, schneegestöber; csuv. *puran* ungewitter, heftiger wind, schneegestöber; jak. *burχān* schneegestöber, sturm; oszm. *bora, boran* sturm, unwetter, regenguss Zenk.; v. ö. kirg. *bura-* wirbeln, stürmen (schneegestöber) Budag. I, 274. Átment az oroszba is буранъ alakkal.

256. *tugan* bruder. — t. *tiuγan* (szülött) testvér, rokon; *tiu-, tu-* születni; csag. *togan, togkan* leiblicher bruder oder schwester Stud.; alt. *tūgan* id. és ,verwandter'; csuv. *tuvan* id.; alapszava köztörök *tog-* (oszm. *dog-,* csag. *tog-,* kirg. *tou-,* alt. *tū-)* ,geboren werden'. — cser. *tuan* atyafi, *t. erga* igazi fiú (NyK. IV, 393.); mord. *dugan* bátya (a hugának), *duga* barát, társ (NyK. V, 197.).

Köztörök *<iš (<iš, <aš, <eš)* nomen actionis és acti képzővel találkozunk a következő szavakban:

257. *čališ: č. gurež* abhang, tkp. ,lejtőhegy'. — t. *čališ* ferde, görbe, *čal-* körűl-, rácsavar; csag. *čaluš, čališ* id. Budag. I, 464; csuv. *čališ* id.

258. *jañiš* schuld, fehler, laster, versehen, *jangišo* schuldig. — t. *jañiš* tévedés, hiba, hibás; *jañgiš,* kirg. *ǯangliš,* azerb. *janliš* fehler, irrtum, fehlerhaft, irrig Budag. II, 336; csag. *jañliš* irrig,

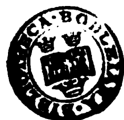
fehlerhaft, falsch Stud.; oszm. *janlïš* irrtum, fehler, falsch; az alapúl szolgáló *jań-* ige kitűnik t. *jańïš-* tévedni, oszm., kún, alt. *jangïl-, jańïl-* ‚sich täuschen, irren' szavakból. — cser. *jongułoš* hiba (NyK. IV, 371.). — L. *jangïš-* (20. sz.).

259. *kargïš* fluch. — t. *karγïš* átok, szitok; csag. *kargïš* fluch, verwünschung Stud.; alt. *kargïš* id.; kún *χargïš: chargesli* maledictus Cod. cum. 84·; megvan a votjákban külön a *karga-* ige is, és *kargau, kargan-* származékok (l. 29. és 238. sz.).

260. *keńeš, keneš* zusammenkunft, rat, beratung, *k. kar-* raten, sich beraten, *odig keńešin ul-* einverstanden sein. — t. *kińäš* tanács; csag. *kengeš* rat, beratung Stud.; kirg. *kenes* id. Budag. II, 140; csuv. *kanaš* vertrag, übereinkunft; einwilligung; v. ö. *keńeš-* (l. 35. sz.) és *keńešči* (214. sz.). — cser. *kängäš* tanács (NyK. IV, 354.); vogk. *keneš* tanács, *kenešl-* tanácskozik (NyK. IX, 45.).

261. *tabïš* gewinn, vorteil, *tabïšal-* wuchern, schachern, gewinn suchen, vorteil ziehen. — t. *tabïš* lelés, kitalálás, nyereség, *tab-* találni, lelni, szerezni, nyerni; csag. *tabïš, tapuš* fund, gewinn, nutzen Budag. I, 719; köztörök *tab* (csag. *tap-, tab-*, csuv. *top-*, kojb. *tab-)* ‚találni, lelni'.

262. *ujnaš: u. karon* ehebruch. — t. *ujnaš* paráználkodás, *ujnaš-* szerelmeskedni, bujálkodni; csag. *ojnaš* der geliebte, freier Stud.; kirg. *ojnas* id. és unzucht Budag I, 169; oszm. *ojnaš* hurerei, liebhaber, buhle, dirne Zenk.; alt. *ojnoš* hurerei, ausgelassenheit; alapige *ojna-* játszani. — L. *ujnašlïk* (207. sz.).

Köztörök *-m, -n* nomen verbale képzős alakok:

263. *adïm : adïmo val* im schritt gehendes pferd. — t. *adïm* lépés, *atla-* lépni; csag. *atim* schritt Stud.; oszm. *adïm* schritt, spur, fusstapfe Zenk.; alapszavára nézve v. ö. csuv. *ot-* gehen, *oda* schritt; jak. *atillā-* schreiten, im schritte gehen; kirg. *atta-* id. Budag. I, 21; oszm. *adla-* id. Zenk.

264. *böl'mi, bül'mi, bul'mi, böl'mo, bul'mo* zimmer, kammer. — t. *bülmä* válasz v. szakaszfal, osztály, szoba; *böl-, bül-* elválaszt, eloszt; csuv. *pülmek* scheidewand, zimmer, kammer, abteilung. — L. *böldïr-* (8. sz.).

265. *uslom* vorteil, gewinn. — csuv. *oslam* gewinn, wucher, zinsen, t. *aslam* kamat; alt. *astam* nutzen, gewinn. Az igei alap

kiviláglik a csag. *asig, asik,* ujg. *assik* nutzen, vorteil, gewinn szóból (Budag. I, 48.)

266. *źijin, źin* gemeine, versammlung; *ʒin* Gavr. — t. *ʒijin, jijin* gyűlés, társaság, gyűjtemény, *jij-* gyűjt; kirg. *ʒijin* versammlung des volkes Budag. II, 357; oszm. *jigin* haufen, anhäufung; alt. *jūn* versammlung, zusammenkunft; v. ö. csag. *jignak* versammlung. Alapszó köztörök *jig-* (t. *jij-*, kirg. *ʒij-*, alt. *ju-)* ‚sammeln, anhäufen'.

Köztörök *-k* nomen verbale·képző, esetleg ennek eltűnéséből származott szóvégi magánhangzó mutatkozik következő török-votják szókban:

267. *ačik* teilnehmend, freundlich. — t. *ačik* nyílt, világos, n y á j a s; csag. *ačik, ačuk,* kirg. *ašik* hell, klar, offen; fröhlich, lustig Budag. I, 13; alt. *ačik* offen, fröhlich; csuv. *oze* offen; freigebig; alapszava köztörök *ač-* (kirg. *aš-*, csuv. *oś-*, jak. *as-*, kojb. *at́-*, kar. *aš)* ‚nyitni'.

268. *aľak* raub. (?-vel Wied.) — csag. *alak* raub, plünderung Budag. I, 79; v. ö. köztörök *al-* ‚venni, elvenni'.

269. *bički, bički* säge. — t. *pički* fűrész; csag. *bički* säge Stud.; oszm. *bički* säge, messer, ins besondere um leder zu schneiden Zenk.; csuv. *pičik* säge, feile; kún *bičchi* serra Cod. cum. 100; alapszava köztörök *bič-, bič-* (kirg. *piš-*, kojb.-kar *bit́-: bit́erben,* imperat. *bis* zuschneiden, alt. *pič-*, jak. *bis-)* ‚vágni, metszeni, s néhol ‚fűrészelni' is. — Hegyi cser. *pička* säge, feile Zol. 55; a magyarban is megvan az oszmanliból déli szláv közvetítéssel átkerült *bicskia, bicska, bicske* Tjsz. Külön való szó *bicsak* (t. *pčak,* oszm., csag. *bičak,* kojb. *bit́ak,* kar. *bišäk,* alt. *pičak,* kún *bičak,* jak. *bisaχ),* bár ugyanazon alapszótól.

270. *bojorok* gebot, befehl. — t. *bojorok* parancs, *bojor-* parancsolni; csag. *bujruk* befehl, anordnung Stud.; oszm. *bujuruk, bujruk* id.; kún *buyuruc, bwruch* mandatum Cod. cum. 44, 162.; alapszó köztörök *bujur-* (csuv. *pür-*, alt. *pujur-)* ‚parancsolni' (csuv. entscheiden, ein urteil fällen).

271. *bujou* farbe, *bujoual-* färben, anstreichen. — t. *bujau* festés, festék, *buja-* festeni, színezni; csag. *bojak* farbe, *bojag* id. Budag. I, 295.; azerb. *bojak* färberröte (марена) Budag. u. o.; oszm. *boja* farbe; ujg. *botak, butak, botuk* farbe Kud. 213; alt.

puduk, poju farbe; kún *boyiow* color, *boya* tinctura Cod. cum. 18., 59 | mong. *buduk* farbe, indigopflanze Schmidt. 118; burjät *budek* farbe Castr.; alapszava oszm., csag., kún *boja-* färben, alt. *pojo-* id.; jak. *butui-* rot färben | mong. *budu-* färben Schmidt. 117. — L. *bujal-* (71. sz.). Más «farbe»-szó: votj. *olip* (=osztj. *ōlȋp*).

272. *bulćou* frist, termin. — kojb.-kar. *molďaχ* termin; csag. *bolčau, bolčal* termin, bedungener platz oder zeit; kaz. t. *bulčal* id. Budag. I, 289.; csuv. *pȋlčav* festsetzung des tages der hochzeit Zol. 54; az igei alapszó kitűnik már a csag. *bolčaš* stelldichein, urlaub, termin (Stud.) képzésből, de ezenkivűl is rábizonyítanak jak. *bolǯuo- (bolǯūbun)* festsetzen, bestimmen | mong. *bolǯu-* verabreden, bedingen, festsetzen (*bolǯuγa* bedingung, verabredung, termin). — Ezzel egyezőnek látszik a magy. *bulcsu (búcsú)*, melynek ‚elválás, illetőleg az ez alkalommal történő beszéd'-féle értelmét világosan visszaadja a csag. *bulčaš* is.

273. *burgȋ, bȋrgȋ* musikalisches instrument; *burgȋ* ‚réz szivárvány, melyet víz leszivására alkalmaznak' Gavr. (125. l.). — t. *bȋrgȋ* trombita; oszm. *boru, buru* rohr, rinne, horn zum blasen, trompete; kel. török *burgu* horn zum blasen, trompete; kún *burgu* tuba maioris formae Cod. cum. 104; csuv. *purχ* rohrpfeife; v. ö. tör. *bur-* ‚wenden, drehen, schrauben'.

274. *busȋ* feld. — t. *basȋu, basu* mező, szántóföld, *arȋš basȋuȋ* rozs, őszi mező; csuv. *pozu* brachfeld; alapszó a tör. *bas-* ‚nyomni' (csuv. *pos-* drücken, treten); az «ugar» s aztán általában ‚szántóföld' jelentésre nézve v. ö. székely n y o m á s, mely ‚a szántóföldek azon részét' jelenti, ‚mely ezuttal ugarnak marad' (Tjsz.).

275. *ǯeć, ǯeč, ďeč* gut, heilig, *ǯ. ul, ǯ. bur* (grussformel), *ǯ. ulemze kar-* grüssen, *ǯećjaśk-* heucheln. — t. *ǯakšȋ, jakšȋ* jó, derekas; azerb., t. *jaχšȋ*, kirg. *ǯaksi*, bask. *čakšȋ* gut Budag. II, 350; azerb. *jaχšȋ ol!* grussformel (будь здоровъ!) u. o.; alt. *jakšȋ* gut, schön, güte; kojb.-kar. *ťaχse, ťaχše*, gut; kún *yacsi* bonus Cod. cum. 75; oszm. *jakišik* ziemend, angemessen, passend; alapszó *jak-* wol tun, behagen, erquicken (Stud.), oszm. *jakiš-* angemessen sein, passen, ziemen, és *jak-* gefallen, behagen (Zenk.). — L. *ǯećlȋk* (—. sz.). Eredeti szó *bur* gut.

276. *erȋk, irek* freier wille, freiheit, *erkaz* freiwillig, *erȋko* frei, unabhängig, freiwillig, *erȋktem* unfrei, sclave, unfreiheit, zwang, *erȋkjal-* freien willen lassen. — t. *irek* kény, akarat, szabadság;

csag. *erik, irik* wille, freier wille, freiheit, macht Budag. I, 188; ujg. *erik, erük* kraft, macht, stütze, hilfe, kräftig, stark Kud. 188; kún *erk* (,vis, potentia, liberum arbitrium'): *erkli* potens és *eruv* vis Cod. cum. 219., 157., 142.; csuv. *irik* freier wille, freiheit | mong. *erke* macht, vermögen, freier wille Schmidt. 31. Alapszóúl némelyek az *er* férfi szót veszik fel (l. Etym. 46. l. és Bál. gr. 28; v. ö. jak. *är* mann; kraft, ausdauer); de tekintve hogy az *-ik* végzet általában nomen verbale képzés, továbbá hogy az *er* névszónak alapjelentése ,férfi' (mely mellett itt-ott a ,férfiasság, erő, fáradság' értelem csak másodrendű fejlődés), külön valónak kell tartanunk a két *er* szót annál is inkább, minthogy ennek kétféle ,mann' és *erik*, *erke* alakban ,freier wille' jelentése a törökségen túl a mongolban is két alakhoz fűződik (v. ö. mong. *ere* mann, männlich, mannhaft és *erke* freier wille Schmidt. 30., 31.). Én az *erik, irik* szót a köztörök *er-, ir-* «érni, érkezni» (*iriš-*, t. *ireš-* érni, jutni) származékának tartom; a «freier wille, macht» jelentésre nézve v. ö. finn *ehto* «arbitrium» *ehtä-* «properare, pervenire» mellett (MUgSz. 12. l.), észt. *joudu* «eile» és «kraft, vermögen» (ib. 156 l.) — cser. *erik*, *irik* szabad akarat, szabadság (Ny.K IV, 341.). A török *erik* szóval egyeztette Vámbéry a magy. *erő* szót is (NyK. VIII, 142.; Kud. 188. és ,A magyarok eredete' cz. műve 599. l.); ez ellen Budenz azt hozta fel (NyK. X, 98.), hogy «*erik*-nek ,kraft, erő' jelentése bizonytalannak látszik; a szó nyilván = csuv. *irik* ,akarat, szabad akarat, szabadság', a mivel jóformán a KB-beli helyek is lesznek fordíthatók»; de Budagov szótárában is ott találjuk az *erik* fordításában a могущество (kraft, macht, stärke) jelentést; továbbá a kún codexben *eruv* ,vis' szóval van fordítva; kétségtelen a mong. *erke* ,macht, vermögen' szó ide tartozása is. Ezzel szemben a magy. *erő*-vel egybeállított ugor alakok (vog. *ńogre* stark, stärke; lp. *kjäura* robustus, validus; finn *järkeä* crassus) hangtani szempontból nem kifogástalanok.

277. *erki*: *erkijal-* zärtlich behandeln, verzärteln. — t. *irkä* kényes, *irkälä-* kényesztet, hízeleg; csag. *erke* der verzärtelte und unerzogene knabe, die verzärtelung, *erkele-* verzärteln, schlechte erziehung geben Stud.; alt. *erke* angenehm, hold, lieb; liebling; kojb.-kar. *irkä* zart | v. ö. mong. *erke* vorzüglich, ausgezeichnet Schmidt. 32. Alapszóúl ugyanazon *ir-, er-* igét lehet felvennünk, melytől az *irek* szót származtattuk, úgy hogy ennek **erkek*, *erke*

származékának előbb csak egyszerű kényes (arbitrium habens) jelentést tulajdonítunk, melyből később az ‚elkényeztetett' értelem fejlődött.

278. *jabi* matte, bastmatte.—t. *jabiu* : *jabiuči* takaró, ettől : *jab-* befödni, betakarni, bezárni Bál., *ǯabu, jabu* decke, überzug, pferdedecke, dach Budag. II, 319; csag. *japuk* decke, pferdedecke, feine wolle Stud.; *japig, japug* decke, hülle, schleier Budag.; oszm. *japik* pferdedecke, satteldecke Zenk.; alt. *jabu* dach; kún *jabor* : *jabovli* lanatus Cod. cum. 143; jak. *sabi* bedeckung, deckel; alapszó köztörök *jap-, jab-* ‚befödni' (jak. *sab-)*. — magy. *gyapot* is a *japuk*-nak felel meg oly hangváltozással, mint *pamuk*-ból lesz *pamut*, vagy *zamak*-ból *zamat*; *gyapjú* ellenben tör. *japgu* mása, mint *borju* a török *bozgu*-é. — L. *jabinci* (209. sz.).

279. *jara, jera* wunde, *jarajo* verwundet, *jaruеś* voll wunden. — t. *jara* seb; oszm. *jara* wunde; csag. *jara*, kirg. *ǯara* id. Budag. II. 323.; alt. *jara* id.; kún *jara* : *yara etarmen* interficio Cod. cum. 33 | mong. *jara* geschwür, beule, offene wunde Schmidt. 288; burjät *jara* id. Castr.; az alapszót illetőleg elfogadható az Alt. gr. (és ez után Etym. 128 l.) véleménye, mely szerint az a köztörök *jar-* ‚hasít' (kojb.-kar. *ťar-*, kirg. *ǯar-*, csuv. *śor-)* ige volna; v. ö. oszm. *jar-* ‚verwunden, beissen, stechen (von insecten)' és ‚spalten' etc. Zenk. — cser. *jora, jara* seb (NyK. VI, 371).

280. *jurgo* zelter, passgänger. — csag., t. *jorga*, kirg. *ǯorga* traber, passpänger, zelter, passgang Budag. II, 372.; oszm. *jorga* traber, passgänger Zenk.; alt. *jorgo* passgang; csuv. *śurga* passgänger; jak. *ǯoruo* passgänger | mong. *ǯiruγa* der passgang bei den pferden Schmidt 305.; az igei alapszó kitűnik csag. *jort-* im trabe gehen (Stud.), oszm. *jort-* traben, schnell laufen (Zenk.), kojb.-kar. *ťort-* in galopp fahren, csuv. *jort-*, t. *jurt-* id. szavakból. — cser. *jorga* passgänger Zol. 74.

281. *kujki, küjki* kummer, sorge, verdruss, langeweile, *kujkio* traurig, kummervoll, *kujkiaśk-* traurig sein, sich grämen, sich betrüben. — t. *kajγi* bánat, bú, gond, szomorúság; csag. *kajgu, kajku* sorge, kummer Stud.; bask. *kajgu* id. Budag. II, 33; oszm. *kaju, kajgu, kajgi* sorge, sorgfalt, betrübniss; kún *kaygi* tristitia Cod. cum. 187.; ujg. *katku* sorge, besorgniss Kud. 222.; csuv. *χojiχ, χojgi* id. — cser. *ojgo, ojχo, ojχa* szomorúság, bánat, aggodalom (NyK. IV, 343.). Az igei alapszó kitűnik az általános török *kajgir-*

'szomorkodni, buslakodni' szóból (oszm. *kajîr-*, csuv. *χojgir-*; cser. *ojgor-*).

282. *kapka* tor, pforte. — t. *kapka, kabka* kapu; csag. *kapuk* tor, tür (*kapkak* deckel, decke) Stud.; ujg. *kapuk* pforte, tür Kud. 220; azerb. *kapu* tür, pforte Budag. II, 37; kirg. *kakpa* id. Budag. II, 1.; csuv. *χapχa* id.; kún *kabag* porta Cod. cum. 186; oszm. *kapu, kapî* tor, pforte; v. ö. tob. *kapkak* | kojb.-kar. *kakpak*, jak. *χappaχ* deckel; mong. *χapχak*, burj. *χapχak* id. Alapszó a köztörök *kab-* (csuv. *χop-*) 'befödni, bezárni'. — cser. *kapka, χapka* kapu (Nyk. IV, 354.); magy. *kapu*. — L. *kab* (145. sz.).

283. *kargau* fluch. — t. *karγau* átok, átkozás; csag. *kargu* id. Budag. II, 10.; ujg. *karku* fluch, unglück Kud. 221. — Lásd fent (29. sz.) a *karga-* igét.

284. *kesek* stück, *og k.* eine weile, eine zeit lang. — t. *kisäk* rész, adag; csag. *kesek* abgeschnittenes stück (klotz, scholle stb.) Budag. II, 177; oszm. *kesik* dem etwas weggeschnitten ist, stück, schnitt, stumpf Zenk.; kún *keseo* buccella Cod. cum. 182.; csuv. *kazîk* abgeschnittenes stück, stück, bissen; ujg. *kesik, kesük* abbruch, bruch, ende Kud. 217.; alt. *kezek* teil, bruchstück, stück; kojb. *kēzäk, kizäk* ein kleines stück, wenig, kar. *kēsek, kesek* hälfte; alapszó köztörök *kes-* (t. *kis-*, csuv. *kas-*) 'vágni, metszeni'.

285. *kisîk* eng. — oszm. *kisîk* zusammengedrückt, gepresst; alt. *kîzîk* eng, knapp; v. ö. kar. *kèsèl* eng | csag. *kîsnak* enge passage eines flusses, meerenge Stud. | ujg. *kîs* eng, beengt, wenig, selten Kud. 223.; jak. *kîsan-* etwas bedürfen, *kîsalγa* bedürfniss (v. ö. magy. s z ü k s é g). Alapszó köztörök *kîs-* 'drücken, pressen, beengen'. Eredeti szó *ǯoskît, ďoskît* (zürj. *ǯeskid*) eng.

286. *köťi, kujtî* herde. — t. *kötöü* nyáj; csag. *kötü* das weiden, hüten des viehes; erwartung Budag. II, 114; oszm. *güdi*: *güdiǯi* hirt Zenk.; alt. *küdü* viehweide, das weiden; csuv. *küdü* herde. Alapszó a tör. *küt-* 'erwarten' (jak. *kūt-* erwarten, csuv. *küť-*, oszm. *güt-, güd-*, t. *köt-*, csag. *küt-*), melynek a törökség nagyobb részében 'hüten, bewahren, weiden'-féle jelentése is fejlődött (alt. *küt-* csak 'weiden'). — cser. *kütü, kitö* nyáj (NyK. IV, 366.). — L. *köťöči* (216.).

287. *kuno* gast. — t. *kunak* vendég; csag. *konak* id. Stud.; *konag*, kirg. *konak* gast, gasthaus, quartier Budag. II, 94.; oszm. *konak* gasthaus, herberge, wohnung és *konuk* gast; kún *konak*: *conaclarmen* hospitor Cod. cum. 7; *χonuk* nachtlager; csuv. *χuna*

gast | mong. *χonok* nachtlager, eine ganze tageszeit Schmidt 161; alapszó köztörök *kon-* (t. *kun-*, jak. *χon-;* mong. *χono-)* ‚übernachten, sich niederlassen'. — cser. *χuna, χana, una* vendég (NyK. IV, 350).

288. *kuro* stroh, halm, *aram k.* stoppel, *kuroeś* voll stroh. — t. *kura* üres növényszár, málnabokor; kún *kovra* dumus Cod. cum. 135; csuv. *χura* verdorrtes grass, *korik* gras, kraut, *korik-udi* lycopodium complanatum (зеленика); csag. *kuruk* trocken, trockenes holz, stock; alapszó török *kur-* ‚száradni' (jak. *kūr-*, csuv. *χura-*, csag. *kuru-*, t. *kori-*, alt. *kurga-*, oszm. *kuru-*. — magy. *kóró* (l. NyK. XVII, 97).

289. *kurok* räuber, dieb, *kurokal-* rauben, plündern. — t. *karak* rablás Bál. 177., *karakči* rabló u. o.; csag., ujg. *karak* raub, räuberei, *karakči*, kirg. *karakši* räuber, dieb; csuv. *χoraχ, χoraχś* id.; alt. *karak: karakči* räuber; kún *karak: karakči* prædo Cod. cum. 213; alapszóúl felvehetni a *kara-* ‚sehen schauen, warten, suchen' igét, további «lauern, auflauern, insidiari»-féle értelemben. De van igéül is csag. *karak-* «rauben, plündern» Stud. — osztj. *χoraχsi, χoraksi* räuber.

290. *tarlau* feld. — t. *tarlau* ackerfeld, viehweide; azerb. *tarla* aufgeackertes feld; kirg. *tarlau* feld (grasfeld); csag. *tarlig* ackerbau Budag. I, 331; oszm. *tarla* acker, saatfeld Zenk.; kún *tarlov* arvum Cod. cum. 180; kojb. *tarlaχ, tarlag* acker | mong. *tarjalang* acker Schmidt. 234.; alapszava mutatkozik a köztörök *tara-, tari-* ‚säen', *tarka-* ‚zerstreuen' szókban (l. v. *taraśk-, tarkaśk-* 60. és 61. sz.). — Igen szembetűnő a magy. *tarló* stoppelacker, stoppelfeld (régebben egyszerűen ‚szántóföld': a cumulis itur ad rus Bissenorum, vulgo *Besseneu-thorlou;* Árpádkori új okmányt. I, 332.) szónak alaki és jelentésbeli egyezése a felsorolt török alakokkal s Vámbéry már régen (NyK. VIII, 178.) egyeztette is őket; sőt Budenz is elfogadta az egyezést a *tarló-* régi «szántóföld» jelentésre nézve; de ujabban (MUgSz. 183. l.) a *tarló*-t mint a *tarol-* «demetere» igének származékát egyszerűen ugor eredetű szónak magyarázta. Azt hiszem itt kétféle *tarló* szóval van dolgunk, melyeket a népetymologia kapcsolt együvé; az egyik Páriz P. fordítása szerint ‚cordum, sicilimentum' azaz ‚őszi széna, sarju széna' (ugyanígy Molnár A.-nél is), ez a magy. *tarol-* igének származéka; a másik ‚szántóföld'-et jelentett régebben s mivel alakja azonos

volt a ,cordum'-ot jelentő szóéval, ma specialisabb ,stoppelfeld, stoppelaker' értelmet vett fel. Ez utóbbi *tarló* török kölcsönszó.

291. *tözö (? tözök): tözötem* ohne ordnung, uneingerichtet, ungeordnet (*sojos tözötem vilem* = t. *alar tözöksez ikän* Nacs. 3.) — t. *tözök* rend, szerkezet; rendes, helyes, *töz-* rendezni, szerkeszteni, igazítani; csag. *tözük* ordnung, gesetz Stud.; ujg. *tüzük* ordnung, regel Kud. 240; kirg. *tüzǖ* Zol. 89; csuv. *türe* gerade, eben, richtig, recht. — cser. *tör, török, törok* egyenes, igaz (NyK. IV, 392).

392. *tušak, tišak* kissen, pfühl. — t. *tüšäk* derékalj, *tüšä-* teríteni, ki-, leteríteni, ágyalni; csag. *tüšek* matratze Budag. I, 395; oszm. *düšek, döšek* bett, matratze (*düše-, döše-* auf dem boden ausbreiten); alt. *töžök* matratze, bett; kojb. *tözäk*, kar. *töšäk* bett; kún *tosaç, tosiac* stratum, lectus Cod. cum. 123. 99. 119; csuv. *tüžek* bett, matratze. — cser. *töšak, tüšäk, tüsäk* dunyha, ágy (NyK. IV, 392).

293. *ujol* wachsam, wachend; ,serénység, ügyesség' Gavr., NyK. XVII, 174. — t. *ujau* éber, *uja-* ébren lenni; csag. *ujak* wach Stud.; ujg. *utuk, otuk* wachsam, wach, schlaflos Kud. 204; alt. *ujgu* wachen, wachsamkeit; a szóvégző *l*-re vonatkozólag l. *sol* és *songrol* 186. és 235. sz.).

294. *ulek* aas. — t. *ülek* holt, halott; csag. *ölük* todt, leiche Stud; oszm. *ölü* id.; alt. *ölük* id.; kún *olu* mortuus Cod. cum. 88; alapszó tör. *öl-* (t. *ül-*, csuv. *vil'-*) ,sterben'. Eredeti szónak látszik *šoj, šöj, šej* (zürj. *šoj*) leiche, aas.

Nomen verbale *-k* képző van még a votj.-török *kerek* szóban, melynek a votjákban csak kötőszói ,wenn auch, obgleich' jelentése ismeretes (l. alább).

Török nomen verbale *kič (-kič, -gič, -gič)* képzővel vannak alkotva:

295. *baskič* treppe, freitreppe. — t. *baskič* lépcső, lajtorja; csag. *baskič* schwelle, treppe, leiter Stud.; alt. *paskiš* id.; kojb.-kar. *baskas* treppe. Alapszó tör. *bas-* ,drücken, treten' (l. *busi* 274. sz.). — cser *paskeč* lépcső, garádics (NyK. IV, 404). Eredeti szó *tuban* treppe, leiter.

396. *kapkas: jer-k.* schädel, hirnschale. — t. *kapkač* fedő, boríték, *tez kapkači* térdkalács; alt. *kapkaš* rinde; kojb.-kar. *kak-*

pas, kākpaš birkenrinde; alapszó tör. *kap-, kab-* ‚födni‘ (l. *kapka* és *kab* 282. és 145. sz.).

297. *küčergeč* bild, beispiel. — t. *küčergeč* példa, minta; abschrift, kopie, vorschrift Budag. II, 145; származéka a t. *küčer-* ‚átszállítani, áttenni, fordítani‘ szónak (l. *köčir-* 41. sz.).

Török *-kīn (-gīn, -kin, -gin)* képzős igei névszók:

298. *azgīn* lüderlich, schlecht. — oszm. *azgīn* verirrt, ausschweifend, moralisch verderbt, zügellos Zenk.; csag. *azgun* id. Budag. I, 37; alapszó *az-* ‚eltérni a jó útról, kicsapongani‘. L. *az-, azdīr- azgīnlīk* (4., 5. és 196. sz.).

299. *erkīn* ruhig. — t. *irken* szabad; csag. *irkin, irkün, irken* frei, ungezwungen; geräumig Budag. I, 188; alt. *erkin: e. berbej* wider willen; alapszava egyezik az *erik*-ével (l. 276. sz.). — L. *erkīn-, erkīnlīk* (78. és 200. sz.).

300. *salkīm* frost, kälte. — t. *salkīn* hűvös, hideg; csag. *salkin* kühl, kalt Stud.; kühler wind; kirg. *salkīn* kühl, kalt *(salkam* windig) Budag. I, 690; alt. *salkīn, salgīn* wind; kún *salkun, salkon* ventus Cod. cum. 181., 78; jak. *salgīn* lüftchen, luft; csuv. *soligīm, solgīn, sogīm* kalt | mong. *salkin* wind Schmidt 343; burjät *halkeñ, halkin, χalkin, salke* id. Castr. Az igei alapszó kitűnik a jak. *salgīi- (salgījabīn)* wehen, blasen, ujg. *salik* wind (Kud. 254) szavakból. — Megfelelő jelentésű eredeti szók: *köďon* frost, *közit* (zürj. *közid)* kälte, frost, *sījam* kalt, kühl.

Török deverbalis *-īz (-iz, -īs, -is), -īr* képzővel alakult melléknevek:

301. *jatīr* viel, genug. — t. *jitär* elég; csag. *jeter* genug, ausreichend Budag. II, 349; oszm. *jeter* id. Zenk.; a köztörök *jet-, jit-* (jak. *sit-*, csuv. *šiť-*, kojb. *ťit-*, kar. *ťit-)* ‚anlangen, erreichen, ausreichen‘ igétől származik. — cser. *jattīr* genug Zol. 70. — L. *jet-* (25. sz.).

302. *jetīz* stark, klug; verleumder, *j. murt* künstler, meister. — t. *jitez* gyors, ügyes; ugyancsak a *jit-, jet-* ‚erreichen‘ (l. *jatīr)* igétől alakúlt, olyforma jelentés-fejlődéssel, mint a magyarban is *ért-* ‚verstehen‘ *ér-* ‚erreichen‘ mellett.

303. *tegīs* steil, gerade, gleichmässig. — t. *tigez* egyenlő; csag. *tiges* eben, flach Stud.; t. *tigiz, tigüz,* gleich, eben Budag.

I, 421; csuv. *tigis* id.; v. ö. alt. *tekši* és köztörök *töz, tüz* (oszm. *düz)* id. Az igei alapszó kitűnik csag. *tingiš* vergleichung, gleichstellung, *tinge-, tingle-* vergleichen alakokból. Van azonban *ting (tiñ, teñ), tig* ,gleich' névszó is.

Egyéb deverbalis képzések mutatkoznak a következő török-votják szókban:

304. *aldaur* ungegründet, fälschlich; umsonst, vergebens. — A török *alda-* ,lügen, betrügen' igének egyik elavult, vagy legalább forrásainkban ki nem mutatható származéka, a *-gur* (eredetibb *-guz)* képzővel. — L. *aldal-, aldanci* (68. és 208. sz.).

305. *jemiš, jomiš, jumiš* frucht. — t. *jimeš* gyümölcs; csag. *jemiš* gedörrtes obst Stud.; frucht, beere, kirg. *ǯimis* id. Budag. II, 367; oszm. *jemiš* frucht, obst; alt. *jimiš* id. és ,nahrung, speise'; kún *jemis, yemis, giemis* fructus Cod. cum. 125, 28, 89; csuv. *śimiś* nahrung, speise, futter; a tör. *je-, ji-* (alt. *jij-*, jak. *sii-* [*sībin*], csuv. *śi-)* ,enni' igének származéka. — mord. *imiš* bogyó (NyK. V, 162); magy. *gyümölcs*. Ide sorozható, a specialisabb ,bogyó' értelemmel, még: v. *ľömiš* kirsche.

306. *karaul* wache. — t. *karaul, karaul* őrizet; csag. *karagol, karaul* wache Budag. II, 48; alt. *karaul, karūl* id.; oszm. *karaul, karavul, karagul, karakol* wache, schildwache, vorposten, patrouille Zenk.; csuv. *χoral* id. | mong. *χaraγul* wache, aufsicht Schmidt. 139; v. ö. tunguz *karulčin* wächter Castr.; alapszava a tör. *kara-* ,sehen, beobachten, hüten' ige. — zürj. *karaol, karaul, karaur* wache; cser. *orol, uroul* őr; osztj. *karaul* őrzés (NyK. XI, 185). Az oroszba is átment a török *karaul,* úgy hogy akár innen is kerülhetett az említett ugor nyelvekbe.

307. *tinis* still, ruhig. — t. *tinič* csendes, nyugodt; csag. *tinč* ruhig, still, sicher Stud.; kirg. *tinš,* azerb. *dinč* id. és ,zufrieden, friedlich' Budag. I, 740; v. ö. t. *tin-* nyugodni, megnyugodni, csag. *tin-* ruhen, aufhören, rasten; oszm. *diñ-* id.

β) *Tatar és csuvas eredetű (nem köztörök) névszók.*

308. *aktik: aktigaz* ,végre' *(iñmarlen vöšezlen a. mar kil vań? = t. χodaj imaninin kaldiγinda nej süz bar?* Nacs. 64). — t. *aktik* végső, utolsó, maradék; csag. *aχtik* enkel Stud.; bask. *aktuk, aktik* das letzte, überbleibsel, rest; nogaji tat. *aktik* enkel Budag. I, 68.

309. *alek: alekti-* verleumden. — t. *äläk* rágalom, pletyka; csuv. *ülek* verleumdung; v. ö. jak. *äläk* spott, *ä. tut-* jemanden zum besten halten | mong. *elek* spott, hohn Schmidt 28. Budagov (I, 79) az arab *helāk* ‚verderben, untergang' szóra utal, nyilván nem helyesen. Más szó: *kuš-* verleumden, beschuldigen.

310. *alekci, alekči* verleumder. — t. *äläkči* aufwiegler Budag. I, 79; csuv. *äleks* verleumder.

311. *ana* streifen, strich; hürde, eingepferchter platz; *aña* sor, pásztaföld (*ikem no berad vaʒ añaed:* szérűd mögött tönkölysorod [полоса полбы] Gavr. NyK. XVII, 282). — csuv. *ana* ein strich ackerfeld (загонъ); v. ö. csag. *angiz* das brachfeld, das weite leere feld Stud. Összefügg talán a keleti török *eñ* (alt. *ēn*, csuv. *an: anzir* keskeny) ‚szélesség' szóval. — cser. *anga* telekföld (NyK. IV, 337).

312. *ardana* holzstoss, scheiterhaufen. — t. *ardana* holzstoss Budag. I, 27; v. ö. oszm. *ardila* zutat, ergänzung; haufen auf dem maasse Zenk. és köztör. *art-* ‚szaporodni, növekedni'.

313. *arlan* maulwurf. — csuv. *arlan* id.; t. *ärlän, irlän* id. Budag. I, 31; alt. *erlen* ratte; hamster. — cser. *arlan, arlange* vakondok (NyK. IV, 339), *ärlänga, orlange* Zol. 6; mord. *arlan* vakondok.

314. *ataz* hahn, *nemič a.* truthahn, puter. — t. *ätäs, ätäč* kakas, *ütüč* id. Budag. I, 9; v. ö. csuv. *avda-, alda-, ada-* kukorékolni és *avdan, aldan* kakas, mely szerint a t. *ätäč, ütüč* alapjelentéséül voltaképen ‚kukorékoló' vehető fel. — erdei cser. *ataś* Zol. 201; mord. *aťakš, aťokš* kakas. A mordvin alak *-kš* végzetében népetymologiai eszmetársítás mutatkozik, mely az idegen eredetű **atač, ätäč* szót az eredeti *aťa* ‚alter mann; männchen (von tieren)' szóval hozta kapcsolatba.

315. *azbar* hof, *a.-ser* markt. — t. *abzar* ól, istálló; *azbar* stall, pferdestall, hof Budag. I, 36; krimi tatár *azbar* id. u. o. Nem látszik eredeti szónak.

316. *balagan* zelt, hütte. — jak. *balaγan* jurte, hütte, sommerhütte; kirg. *balaγan* wetterdach, schuppen, baldachin (навѣсъ) Budag. I, 230 | mong. *balγasun* stadt, wohnort Schmidt 100; burjät *balagañ* notlager, *balgaso, balgāhan* kleines vorratshaus, holzjurte Castr.; kalmuk *bulgahum* winterhütte (Böht. 131). Az oroszban is van балаганъ sommerhütte, jahrmarktsbude. Budagov per-

zsából származtatja (*bâlâ* ‚oben, hoch‘ és *χâne* ‚haus‘). — zürj. *balagan, bavagan* zelt, hütte.

317. *biči* ‚Sz. János bogárka‘ (свѣтлякъ Gavr. NyK. XVII, 285). — t. *böǯek* (name verschiedener insecten), *konduz-b.* spanische fliege, *sümüklü-b.* schnecke, *igen-b.* saatkäfer Budag. I, 273; oszm. *böǯek* reptil, insect, wurm (käfer, schnecke, krebs): *jolduz-b.* leuchtwurm Zenk.; csag. *möček* käfer, ungeziefer Stud. — magy. *pöcsök* viehbremse; *pőcsik, pécsik* eleven csípős légy Tjsz.

318. *bïrkït* adler. — t. *börköt* goldadler (aquila imperialis); csag. *börgüt* ein raubvogel, adler Stud.; kún *burkit* aquila Cod. cum. 148 | mong. *börküt* adler Schmidt 123; burjät *bürgüt* id. Castr. Külön átkerült e szó az oroszból is *berkut* alakban (беркутъ goldadler). Más, idegennek nem bizonyítható szók: *ǯuges* és *erǯi* adler.

319. *bïrtïk* korn, *jir-si-b.* einzelnes haar. — t. *börtök* parány, magszem (*börtöklö* szemcsés, *börtöklä-* szemenként szedni, szemelni); turkomán *bürdük* hafer Budag. I, 275; v. ö. csuv. *pürčik* korn, perle, körnchen; knospe; alt. *pür, pürčük* baumknospe, blatt; t. *börö* rügy, faszem, bimbó.

320. *bïtnïk, butnik* krausminze (mentha). — t. *bötnek* fodorménta; kirg. *bütnik, bütnük* eibisch, althee (просвирнякъ) Budag. I, 273; csuv. *pütnik* krausminze. — cser. *pürtńük*(!) ménta (NyK. IV, 413), *pütnük* Zol. 56.

321. *biz* sackpfeife, dudelsack. — V. ö. csag. *bozuk* eine art musikalisches instrument mit 6 saiten Budag. I, 279.

322. *biz* ‚arczkenőcs‘, máz‘ (*bañadi bizen zirǯilä* = намажьте лицо бѣлилами и румянами Gavr. NyK. XVII, 272). — V. ö. t. *bizä-* ékesíteni, meszelni, *bizäk* ékesség; oszm. *beze-* schmücken, putzen Zenk.; csag. *beze-* zieren, aufzutzen, herrichten Stud.

323. *bötörkajo* zerstreut, flatternd (haar). — Világosan törökös képzés; v. ö. csag. *botrak* zerstreut, zerworfen, Budag. I, 272. (Stud. szerint ‚störend‘); *botra-* zerstreuen, auseinander werfen Stud. (Budag. szerint: ‚zerstreut werden‘); csuv. *putrat-* trüben, mischen, mengen, *putran-* (pass.-refl.). — cser. *pudurat-* megzavarni, *puduran-* zavarodni.

324. *buko* krummholz, bügel. — csuv. *pügü* krummholz am kummet, bogen (дуга); oszm. *bükü, büki* krümmung, biegung, bug (сгибъ) Budag. I, 286; a köztörök *bük-* (t. *bök-*, alt. *pük-*, csuv.

pük-, jak. *bük-)* ‚krümmen, biegen‘ ige származéka. — cser. *pügä* ív, meghajtott vlmi, *püga* járom (NyK. IV, 413), *pügö* görbe fa a lóigán (NyK. VI, 203).

325. *bultir-* frauenbruder, frauenschwester. — csuv. *poldir* jüngerer schwager, schwägerin (des mannes schwester); t. *baldiz* a feleség húga; oszm. *baldiz, balduz* schwägerin Zenk.; v. ö. jak. *balis* jünger an jahren *(baltim, baltiñ, balta* etc.), jüngere schwester.

326. *burić* schuld (debitum). — t. *burič, borič, burǯ* adósság, tartozás; csag. *borǯ, boruǯ*; kirg. *borš*; azerb. *borǯ* id. Budag. I, 275; oszm. *borǯ* schuld; kún *borč: borčlu* debitor, *borčluc* obstrictus Cod. cum. 91, 167; v. ö. kojb. *brō*, kar. *burō* schuld; jak. *burui* schuld, unrecht, strafe | burjät *buru* schuld Castr.; tunguz *buru* id. Castr.; mong. *buruγu* schlecht, unrecht, verkehrt Schmidt 115.

327. *burlat* rotes garn. — t. *borlat* kumatsch (rotes baumwollenzeug); kirg. *borlat* id. Budag. I, 276; bask. *borlat* vörös csíkos kelme (NyK. XVII, 374).

328. *buskel'* nachbar. — csuv. *poskil'* nachbar (előrésze a török *baška* ‚más‘ szónak megfelelő csuv. **poś: pośnä* besonders, abgesondert, utórésze csuv. *kil'* haus). — cser. *poškudo, paškuda* szomszéd (melynek *kudo* utórésze a csuv. *kil'* fordítása).

329. *ćeber* gut, schön, schönheit. — csuv. *čiber* gut, schön; alt. *čeber* reinlich, sauber; csag. *čeber* flink, geschickt (von frauen), gute wirtin Stud.; kún *čeber* purus Cod. cum. 230 | mong. *ceber* rein, sauber, appetitlich, mässig Schmidt. 321; burjät *cibir* rein Castr. — cser. *ceber, ciber, cever, čever* szép, csinos, boldog (NyK. IV, 375); mord. *cebär, ćeber* jó, szép (NyK. V, 186). Eredeti szók: *bur, umoj* gut.

330. *ćeberlik* güte, schönheit. — csuv.**čiberlek* güte; v. ö. *ćeber*.

331. *ćer* krankheit, *ćereś* krank. — t. *čir* kór, betegség; csuv. *čir* krankheit; alt. *čēr* blattern, pocken. — cser. *ćer, cer* betegség, beteg (NyK. IV, 375). — Más szók: *döj, kil', viśem.*

332. *ćerli* krank, *ćerlimi-* krank werden. — t. *čirle* beteg, kóros; csuv. **čirle* id. — cser. *cerle* beteg (NyK. VI, 200).

333. *ćetlik* käfich. — t. *čitlek* kalitka; v. ö. oszm. *čit* hecke, zaun Zenk.; innen ige: *čitlä-* ‚körülkeríteni‘ (l. Budag. I, 503).

334. *cibin* mücke. — t. *čeben* légy; oszm. *čibin* mücke; kirg. *šibin* fliege Budag. I, 468; alt. *čimin* fliege; kún *čibin* musca Cod. cum. 129; csag. *čibin* fliege Stud.

335. *čokmar, čokmor* knüttel. — t. *čukmar, čumar* bunkós bot; csuv. *čokmar* prügel, keule; kún *čohmarli* ad similitudinem clavae Cod. cum. 143; kir. *čokbar* keule, bask. *čokmar* id. Budag. I, 496; csag. *čokmar* knüttel. — zürj. *čökmar* schlägel, handramme.

336. *čulok* verkrüppelt. — t. *čulak* félkarú, félkezű; csuv. *čulak* einhändig; oszm. *čulak* einhändiger, krüppel Zenk.; csag. *čolak* der einen fehlerhaften arm hat Stud.; kirg. *čonak, šonak* krüppelhaft, einfältig Budag. I, 498. — cser. *čolak* einhändiger Zol. 105.

337. *čan* kübel, bottich, wanne; teich. — t. *čan* kád, nagyobb dézsa; v. ö. kún *čanak* scutella Cod. cum. 124.

338. *čana* dohle; *šaña* Gavr. — csuv. *čana* dohle (галка); kojb.-kar. *tān* id.; alt. *tān* id. — cser. *čanga, canga* holló (NyK. IV, 373), hegyi cser. *čäñä* Zol. 101. V. ö. tob. *čöngä*, t. *čäükä* dohle. — magy. *csóka*; mord. *čavka* id.

339. *čerkej, čirkej* mücke. — t. *čerkej* szúnyog; *čirkej* id. Budag. I, 374.

340. *čija* kirsche. — t. *čejä* meggy, *čijä* id.; kirg. *šijä* schwarze kirsche Budag. I, 509; csuv. *čija* kirsche; csag. *čije* weichsel Stud.; v. ö. *čigü* kirsche Budag. I, 507.

341. *čil̓i̊m* ‚pipa' (трубка; Gavr. 57. l., 2. mese). — t. *čilem* pipa; csag. *čilim* wasserpfeife Stud.; csuv. *čilim* id.; Bálint perzsa eredetűnek jelzi.

342. *čil̓i̊mči* ‚pipázó, pipás'; Gavr. 57. l.). — t. *čilemče*.

343. *čipi̊, cipi̊* küchel. — csuv. *čip* küchlein, küchelchen; v. ö. t. *čebeš* csibe, csirke; *čipče* id. Budag. I, 468. — cser. *cib*: *cibiń ege* csibe (azaz: tyúknak fia, tyúkfi), *čöv-ige* id. (NyK. VI, 200); mord. *cipu, cupu*: *c. lefks* csirke (azaz: *c.*-fi); magy. *csibe*; v. ö. zürj. *čipan* henne.

344. *čökinder* bete. — t. *čögönder, čögöndör* czékla.

345. *čulka* harisnya, kapcza (*čulka kutčam*: надѣваніе чулка Gavr. NyK. XVII, 262). — t. *čolgau* fusslappen, ettől: *čolga-* ‚körülvenni, burkolni, rácsavarni'; kirg. *šolga-* id. Budag. I, 499; csag. *ǯulgak, ǯulgau* stiefelfetzen Stud.; kún *čulgau* solea socci Cod. cum. 121; csuv. *čulga* strümpfe (чулки). Külön szó v. *čulok* strumpf, mely orosz uton került a votjákba (v. ö. чулокъ); a zürj. *čulki* még az orosz többes-számi alakot is tünteti fel. Van még egy alakja a csuv. *čulga* szónak a votjákban: *čugles* ‚strümpfe'; ennek végze-

tében a többes-számi *-jos* képzőt sejtjük (így: *čulgajos, čulgjos, čugl'os, čugles*). — mord. *čulka, culka* harisnya.

346. *dan* herrlichkeit, ehre, *danjal-* preisen, erheben, *dano* gesegnet, gepriesen, bevorzugt. — t. *dan* dicséret, dicsőség, hír; kirg. *dañ* ruhm, ehre, Budag. I, 550. Eredeti szónak látszik *širit* pracht, herrlichkeit.

347. *dem* verstand, einsicht, wissen. — csuv. *tin* gedächtniss, verstand és köztörök *tin* seele, hauch. L. *demlal-* (77. sz.).

348. *digu* reis. — t. *döge, dögö* rizs; ujg. *tügi*, azerb. *dügi* id. Budag. I, 403.

349. *dombiro* zither, balalaika, — t. *dumbra* három húrú czitera; kirg. *dombra* eine art guitarre Budag. I, 566; t. *dumbri* id. u. o.; keleti tör. *dümri* handtrommel, trommel, pauke Zenk.

350. *ǯozi, ǯoź, źoz* heuschrecke, heimchen. — v. ö. *sārèska, šareška* heuschrecke, grille; alt. *sigirčik*, csuv. *širčik* hausgrille | mong. *carcaγaj* heuschrecke Schmidt 319; burjät *taršā, tarša, tarča* id. Castr.; tunguz *tarťe, tarči* grille. A v. *ǯozi* egy, ezen alakok alapján fölvehető **sarči* szónak (v. ö. burj. *tarča*, tung. *tarči*) elváltozása, v. ö. erre nézve zürj. *sors* kamm des hahnes és v. *ǯuźki* kamm der vögel. — Ide tartozik talán a magy. *sáska* is e h. **sárska*. L. *sirčik* (222. sz.).

351. *gauda* leiche. — t. *gäüdä* a test törzse; oszm. *gövde* rumpf, körper, leib Zenk.; csag. *köde* körper Stud.; kirg. *käudä*, azerb. *gögdä* körper, rumpf Budag. II, 147.

352. *igi* uhu. — t. *ögü jabalaγi* nachteule (*jabalak* bagoly) Budag. I, 148; csag. *ökü-japalak* id. Stud.; oszm. *ugu, ögü* eule, uhu Zenk.; kojb. *ügü*, kar. *hügü* id.; ujg. *ügi* id. Kud. 198; kún *ugu* bubo, noctua Cod. cum. 106; alt. *ükü* uhu, grosse horneule; csuv. *üge* id. — cser. *üngö, üngä* (bagoly) talán szintén ide való.

353. *ištir* fusslappen (statt des strumpfes). — t. *ištir* kapcza.

354. *izi* mütze, *iǯi* Gavr. — v. ö. csuv. *islek, silek* mütze. — cser. *eslek, eslok* sapka (NyK. IV, 340).

355. *jal* erholung, das ausruhen. — t. *jal* nyugalom, pihenés; kirg. *ǯal* id. Budag. II, 337.

356. *jambaš, źambaš* lende. — t. *janbaši* tompora; alt. *janbaš* hüfte, lende; kirg. *ǯanbas* seite; tob. *janbuz, jamuz* weiche, dünnung am körper (пахъ) Budag. II, 342; csag. *janbaš* neben an,

dicht daran Stud. E szónak előrésze a köztör. *jan* ,oldal', utórésze a *baš* ,fej, vég' szó. Eredeti szók *al-vil, makes* lende.

357. *jam* herrlich. — v. ö. alt. *jamï* würde, amt; Budagov azt jegyzi meg rá, hogy mongolból való (v. ö. *jamun* versammlungsort der höheren beamten, ratsversammlung Schmidt. 228).

358. *jamlïk* pracht, herrlichkeit. — **jamlïk;* v. ö. *jam* és *jamsïs*.

359. *jamsïs* fürchterlich. — **jamsïz;* a votják szónak talán helyesebb fordítása ,éktelen', a mi természetesen lehet néha, fürchterlich' is.

360. *jasmïk* linse. — t. *jasmïk, jasmak* lencse; *jasmok* id. Budag. II, 330; csuv. *jasmïk* id.; csag. *jasmuk* id. Stud.

361. *jelgïn* schilf. — t. *jikän* gyékénykáka (v. ö. csag. *jilgin* ein niederes nadelgehölz in der wüste Stud.); csag. *jeken, jiken* rohrmatte, die binsen aus welchen matten gemacht werden Stud. — magy. *gyékény*. L. *śakan* (408. sz).

362. *jön* mittel, auskunftsmittel, *jöno* leicht. — t. *jün* mód, eszköz, tehetség; kirg. *ǯön* id. Budag. II, 385.

363. *jubo, jïbo* pfahl, pfosten, *kapka-j.* türpfosten, *kuïškon-j.* webstuhl. — csuv. *joba* pfahl, säule (столбъ).

364. *kaban* heuschober. — csuv. *kaban* id.; t. *kibän* kazal, boglya; *keben, kepen* id. Budag. II, 111. — cser. *kavan, kävän* asztag (NyK. IV, 354), erdei cser. *kaban* id. (Zol. 29).

365. *kangelem* zeuge, *kangelemat-* bezeugen. — csuv. *kündelen, kündelegen* zeuge, ebből *kündele-* zeugniss ablegen.

366. *karandïk, karïndïk* fensterrahmen. — t. *karïndık* hártya ablaküveg helyett; csuv. *karïndïk, kandïk* fensterscheibe (ausgespannte blase), *k.-χorzï* fensterrahmen. Látnivaló a török adatokból, hogy a votj. *karïndïk* fenster r a h m e n jelentéséhez kétség fér. L. *sarandïk* (— . sz.).

367. *karas* honigscheibe. — csuv. *karas* honigscheibe; t. *käräz* mézlép; *keraz* id. Budag. II, 119. — cser. *karas, käräš* mézlép; mord. *käŕas, kaŕäs, keŕas* lépes méz.

368. *kas: k. kar-* beleidigen, kränken. — kirg. *kas* böser unfall, unglück; feind Budag. II, 16.

369. *kaš* ,kő, drágakő' *(ćińijad ponem zundesed, alli no balli kaš kulä:* ujjadra tett gyűrűd; fényes kő [камень] kell [beléje] Gavr. NyK. XVII, 277). — t. *kaš: jözök kašï* pecsétnyomó a gyű-

rűn; ujg. *kaš* der yu-stein, nierenstein, jade Kud. 222. és Budag. II, 15 | mong. *χas-čilaγun* jaspis Schmidt. 146. V. ö. oszm. *kaš: kašla-* fassen (einen edelstein) Zenk.

370. *kaška* kahle stelle, blässe. — t. *kaška* hóka, csillag (ló homlokán); csag. *kaška* ein auf der stirne gezeichnetes pferd Stud.; kirg. *kaska* eine blässe habend (von pferden) Budag II, 16; csuv. *χoška* kahle stelle, blässe (bei pferden), *kokša* kahl; kún *kaska* calvus Cod. cum. 234.

371. *kata* lederner schuh. — t. *kata* nemezcsizma; az oroszban is van коты (plur.) ‚lederne bauernschuhe'.

372. *kaudan* ‚fűnek neve, mely gyökerén szárad' (Gavr. 82. l.; NyK. XVII, 278). — V. ö. kirg. *kau* altes, verdorrtes gras, *kaudak, kaulak* avarfű Budag. II, 29; csuv. *katan* ‚csalán' ebben: *k.-pir* nesseltuch. — magy. *katáng* cichorie, wegwarte.

373. *kauin, kaun* kürbis. — t. *kauin* sárga dinnye; oszm. *kavun, kaun* melone, zuckermelone; ujg. *kagun, kavun* melone Kud. 221; kún *coun* pepo Cod. cum. 126.

374. *kaza* ziege. — t. *käzä* kecske. — cser. *kaze, kesä* kecskebak, kecske. Tekintve az orosz козá ‚ziege' hangsúlyát, nincs kizárva az oroszból való átvétel sem.

375. *kem* mässig, gemässigt, *ma-k., mar-k.* wie viel, *so-k., ta-k.* so viel, so sehr; *kema* lange, *kema ul-* säumen, verweilen, zaudern, *kemala* schon lange geschehen, *kemalaś* lange; *kemtem* unermesslich, übermässig. — jak. *käm* maass; zeit; noch, noch immer; *käm-käm* von zeit zu zeit; alt. *kem, kemjü (kemďü)* maass, zeit | mong. *kem* maass, ziel, termin Schmidt. 149; burj. *kem* maass, zeit Castr.; tung. *käm: käm-ďur, kämǯur* maass Castr.

376. *kem* beispiel, muster, vorbild. — v. ö. ujg. *keb* bild, form Kud. 215; alt. *kep* vorbild, muster, modell, form; jak. *kiäb* form, gestalt | mong. *keb* form, vorbild Schmidt. 147; burjät *χep* form für kugeln Castr. Kétségtelenül ide tartozik az oszm. *gibi* ‚-ként, módon' szó is, melynek azerb. mása *kimi* (Budag. II,182), *m*-vel úgy mint a votj. *kem.* — magy. *kép.*

377. *kenźal, kenźali* eidechse. — Tudva levő, hogy természetrajzi nevek gyakran még dialektusi viszonyban álló nyelvekben is más-más fajokra vonatkoznak. E szerint a votj. *kenźal*-nak lehet mása a magy. *hangyál*, s vele egyező a csuvas *χintla* wanze (клопъ)

és t. *kandala* poloska, büdösféreg (l. Nyőr XI, 196). — cser. *undula* poloska; mord. *kenďal* poloska.

378. *kešir, kišir* möhre, gelbe rübe. — t. *kišer* murokrépa; csag. *kešir* gelbe rübe Stud.; oszm. *kešver, kišver* daucus carota (Zenk. 752); csuv. *kižer* id. — cser. *kešer* répa.

379. *kijik* tier, *koik* elen (cervus alces). — csuv. *kajik* wildes tier; t. *kejek* vad állat; csag. *kiik* wildes tier Budag. II, 178; alt. *kijik* id., *ak k.* wilde ziege, antilope; kojb.-kar. *kīk* ziege, *ak k.* rentier; oszm. *gejik, gejk, geik* hirsch. Ugyane szó változataiúl tekinthető votj. *kĭjkaj, kika* tier.

380. *kis* weberkamm. — csuv. *χiś* weberkamm (бердо).

381. *kobĭ* schöpfkelle, schöpfgefäss. — csag. *kopka* wassereimer, *kopa* eine schale, trinkgefäss Stud.; oszm. *kopa, kupa* trinkgefäss, becher, schale Zenk.; jak. *χobo* eine hohle metallene kugeł (vieh-glöckchen); v. ö. ujg. *kobing* weingefäss Budag. II, 69; jak. *χomuos* schöpfkelle. Ugyane szóval egyezik az orosz кубокъ pokal, becher. — magy. *kupa*.

382. *komačau* mühselig, unruhig. — t. *komačau* akadály; *kumačav* unruhe, sorge, beschwerde; verwirrt, unruhig Budag. II, 93.

383. *komak* ratte. — csuv. *χoma* otter, fischotter, *χumĭ* zobel; t. *kama* vidra; alt. *kamdu* id. — cser. *koma* vidra (NyK. VI, 199); v. ö. magy. *hód* (mely alakilag az alt. *kamdu*-nak felel meg pontosan) és köztörök *konduz* (t. *kondoz*, alt. *kondus*, csuv. *χundur* | cser. *undur)* ‚hód'.

384. *końĭ, koni* eichhörnchen; kopeke, *das k.* eine griwne, *vitton k.* halber rubel, *śu k.* rubel; *konijal-* eichhörnchen jagen. — alt. *kojon, kujan* hase; *kojonuk* (=v. *końĭ)* id. (diminut.) Budag. II, 98; t. *kujan* nyúl; csag. *kojan* kaninchen Stud.; kún *coyan* lepus Cod. cum. 97.

385. *koral* waffe, werkzeug. — t. *koral* eszköz, szerszám, fegyver; t., kirg. *kural* geschirr, geräte Budag. II, 73; kún *koral* instrumentum Cod. cum. 233; bask. *kural* fegyverzet (NyK. XVII, 377).

386. *köj* motte. — t. *köjä* moly; csag. *küje* motte Stud.; kirg. *küje* id. Budag. II, 171; oszm. *güvä* motte, milbe Zenk.; csuv. *küvä* id.; alt. *kuja* id.

387. *kuč* ‚kereszt' *(kuče čogaśkisa:* t. *kačka kazaklanib* Nacs. 41). — t. *kač* kereszt, *kač-koč* keresztűl-kasúl; kún *kač, hač, ghač*

crux Cod. cum. 77. 189; kirg. *kač, kači* id. Budag. I, 524; oszm. *χaǯ, hač* kreuz, zeichen des kreuzes, kruzifix Zenk. Budagov és Zenker e szót az örményből származtatják, de különösen a kirg. *kači* alakra való tekintettel számba jöhetnek alt. *karči* és csuv. *χereś, χreś* ‚kreuz' teljesebb alakok is. Ezek közül az utóbbi csak véletlenűl találkozik az orosz крестъ-tel, melynek *k* szókezdője a csuvasban megmaradt volna *k*-nak; v. ö. csuv. *krus* ‚kreuz' Zol. 98.

388. *kuʒi (kudsi)* fell, haut. — v. ö. t. *kuǯul* cserzett kecske bőr. — zürj. *kučik* fell, haut, balg, leder, schale (von früchten); permi *kuč* id. Más ‚fell' jelentésű szók: *kerik, kut*.

389. *kujma* zaun. — t. *kojma* szálfakerítés; az oroszban is кайма rand, saum, kante, einfassung.

390. *kuľto* garbe. — csuv. *küľdä* garbe; t. *költä* kéve. — cser. *kelda, kilta* kéve (NyK. IV, 357); zürj. *koľta* band, bündel, garbe. E szó úgy látszik a cseremiszből került a felsorolt nyelvekbe, hol megtalálható még a *kelde-* ‚kötözni' igei alapszó is.

391. *kumuź, kumiź* knoblauch. — v. ö. *kimizdik* sauerampfer (щавель), bask. *komuzluk* ein saueres gras; art kohl. Az ezekbeli *kimiz, komuz*-val jóformán egyazon a tatár (t., kirg., csag.) *kimiz* ‚kanczatej-ital', melynek «savanyú» alapjelentést tulajdoníthatunk.

392. *kunoka* herr, hausherr; oberer. — A köztörök *kān* (votj. *kun*) ‚herr, regent' és *aga* ‚a család vmely idősb tagja, pl. bátya, nagybátya, nagyatya, atya' (jak. *aγa* vater, kojb.-kar. *aga, aha* grossvater, oheim, älterer bruder; csag. *aga* älterer bruder) összetételének tekinthető.

393. *kureg, kurega* henne, *nemić k.* truthenne; *kurka* puter. — t. *kurka* pulyka; *kürkä* id. Zol. 38; csuv. *kurka* id.; csag. *kurk* die henne, welche aufhört eier zu legen, bruthenne Stud. — mord. *kurkā, kurka* pulyka, gólya (NyK. V, 182); zürj. *kurög* hahn, henne, flintenhahn; permi *kurok* hahn, flintenhahn. De van az oroszban is: куръ hahn, курокъ flintenhahn, курица henne, курка id. dim.

394. *kuśman* rettich; *gord k.* bete, *jumal k.* schnittkohl, *ćuź k.* möhre. — csuv. *kuśman* rettig. — cser. *uśmen, uśman* retek; mord. *kśumań, kśuman* retek, *kuśma, keśma* torma; zürj. *kuśman* rettich.

395. *kvińan, kujńan, küńan, küjńan* kalb. — csag. *konan* das pferd im dritten jahre, *konačin* die kuh im zweiten jahre Stud.; kirg. *konan* das füllen im zweiten jahre, *taj-k.* füllen, *konan-aju*

junge des bären, *konanča* der ochs im dritten jahre, *konañ* das schaf im dritten jahre Budag. II, 95 | mong. *γunan* dreijährig (masc.), *γunaǯin* id. (femin.) Schmidt. 202.

396. *l'anges, l'añes, l'anes* gefäss, kleiner eimer. — t. *längiz* kis veder; csuv. *l'angis* eimerchen. — cser. *lengež, längiš* egy darab fából kivájt veder.

397. *majeg, majig* stange, zaunstange, pfahl. — t. *majak* útmutató oszlop (pfahl, säule); csuv. *majak* stange (als zeichen aufgestellt); v. ö. csuv. *maja* ziel, zielscheibe. — zürj. *majög* stange, pfahl; *majak* leuchtturm, wegzeichen. — orosz маякъ id.

398. *mamik* flaum, daunen, *mamikjal-* flaumig werden, *mamikeś* flaumig. — t. *mamik* gyapot, pamuk, pehely; csuv. *mamik* baumwolle; csag. *mamuk* id. Stud.; kún *mamuh* xylinum Cod. cum. 139; oszm. *pamuk, pambuk* baumwolle. — cser. *mamok* pehely (NyK. IV, 419); magy. *pamuk, pamut* (déli szlávság útján az oszmanliból).

399. *minder* kissen, kopfkissen. — t. *minder* polster, kissen; oszm. *mender* matratze, kissen, polster Zenk.; tob. *mintär* kissen Budag. II, 257; csuv. *minder* ein kleines kissen. — cser. *münder* vánkos.

400. *motor* schön, lieblich. — t. *matir, matur* szép; schöner mann (красавецъ) Budag. II, 195; bask. *matur* szép, kedves, szerető (NyK. XVII, 378). — cser. *motor* bátor (NyK. IV, 420).

401. *munčo, munćo, munci* badstube. — t. *munča* fürdő, gőzfürdő; kirg. *munša* id. Zol. 44; tob. *muilča* id. Budag. II, 269; alt. *milča* id.; csuv. *mol'ča* id., *molǯa, monǯa* (NyK. III, 418). — cser. *muńža, momoca, mamuca* fürdő, fürdőszoba (NyK. IV, 422).

402. *murjo (muŕo), morjo* röhre; *mörjo, morjo* Gavr. — csuv. *murja* schornsteinröhre, röhre; t. *morǯa* kémény, cső; *murča* id. Budag. II, 262; csag. *muri* rohr, trompete, wasserleitung; v. ö. *burgi* (273. sz.). — cser. *murńa* kémény.

403. *negiz* fundament. — t. *nigez* alap; *nigiz, nigüz* grundlage, fundament; kirg. *neñiz* id. és ‚natur, art, beschaffenheit (природа)‘ Budag. II, 199; csuv. *nigis* grundlage.

404. *nerge* ordnung, reihe, classe, rang; wand; statut, reglement, ceremonie; *ma n.* auf welche weise, *nergiś* nach einander, in der reihe. — t. *nirgä* faépületnek egyes boronasorai, sor, rend; id. Budag. II, 298; csuv. *jirgi* sor, rend, jak. *särgä* id. | mong. *ǯirge.* — cser. *jerge* id. (Zol. 16 *erge* és *nerge).*

405. *nukto* halfter. — t. *nukta* kötőfék; *nokta* id. Budag. II, 195; csuv. *nuχta* id.; csag. *nokti, nokta* halfter Stud.; alt. *nokto* id.; kojb. *noχta, nokta* id. | mong. *nokta* halfter Schmidt. 92; burjät *nokta, nokto, noktu* id. Castr.; tung. *nokto* id. Castr.

406. *oton* insel (sajtóhiba lesz e h. *otou;* v. ö. v. *darin* arznei (Wied.) és t. *dariu* orvosság, hol nyilván szintén sajtóhiba van). — t. *atau* sziget; csuv. *oda* id.; csag. *adak* eine insel, die vegetation hat Stud.; kún *atov* insula Cod. cum. 139.

407. *paki* ‚kés, zsebkés‘ (Gavr. NyK. XVII, 274). — t. *päke* kés, bicska; csuv. *pek* id.; tob. *peki* messer, rasiermesser; bask. *biki* id.; kirg. *biki* id. Budag. I, 318; csag. *paki* rasiermesser Stud. Vámbéry perzsa eredetűnek jelzi.

408. *śakan* bastmatte. — A t. *jikän* szónak (l. 361. sz.) szabályos csuvas megfelelője, mely ha eddigi forrásainkból nem mutatható is ki, kétségtelen csuvas nyelvelemnek tekinthető. Hogy a votj. nyelv ilyen ritkább — vagy lehet bár elavult — csuvas alakokat megőrizett, annak már láttuk példáját a *śulvor-* szónál.

409. *sanik* heugabel. — t. *sänäk* villa; csuv. *sänek* id.; *śenik śenge* (NyK. III, 418). — cser. *śańök, śenik* villa; mord. *śango, čanga, canga* villa (szénahányó v.).

410. *sarandik* fensterrahmen. — Teljesen azonos jelentésű a *karandik* szóval (l. 366. sz.) s látnivaló, hogy alakilag is csak a szókezdő mássalhangzóban külömböznek. Minthogy ezen, egész szerkezetében törökös szó nem fordúl elő szótárainkban, ismét azon gyanúnk van, hogy ez esetben is egy elavult csuvas szóval van dolgunk (l. *śakan* 408. sz.). A csuvasban t. i. előfordúl *k-ś* váltakozás is (*śonat* szárny: köztör. *kanat; śura:* dicht, fest, stark: t. *kuji*) s így lehetséges, hogy a mai csuvas dialektusok *karindik*-jának egy régebben élt külön csuvas dialektusban — melynek felvételére a magyar-török elemek vizsgálata is utasít — *śarandik* változata volt.

411. *śarci, śarci, čarči* rübe. — v. ö. csuv. *śarik* rübe, mely szerint v. *śarci* más nemű dimin. (*-ǯik*) képzésnek mutatkozik. — V. ö. zürj. *śortni* rübe.

412. *savit* gefäss. — t. *sauit* edény, tartó; csag. *saut* gefäss, geschirr Budag. I, 693.

413. *selik, śolik* sünde, *selikjal-* sündigen. — csuv. *śiliχ* sünde. — cser. *suluk* bűn, vétek (NyK. IV, 400).

414. *śemoľ* ‚asztag' (*śemoľo vezi, śemoľo puktimon śot* = уроди такъ, чтобы можно было ставить копну возлѣ копны Gavr. NyK. XVII, 292). — csuv. *śümäľ* haufen, schober (копна) getreide auf dem felde; t. *čümälä* csomó, rakás (széna, gabona), *čömälä* id.; kirg. *śömele* id. Budag. I, 500.

415. *sendira* ‚hálópadlás' (полати Gavr. NyK. XVII, 257). — t. *sündärä* függő ágy; v. ö. csuv. *śündär, śündür, sendär* regal, wandbrettchen, wandbank. — cser. *sündära* полати Zol. 60; *söldöra* fekvőhely a padláson; *sederä* padlat, padozat.

416. *serer* nisse. — v. ö. *serkä* serke; csag. *serke* nisse Stud.; oszm. *sirke* id.; kojb. *sïrgä, sirikä,* kar. *sirhä* id.; csuv. *śirga* id.— cser. *śirka* nisse Zol. 110; magy. *serke*; zürj. *serov, serol, seröv, seröl* nisse. Ez utóbbi alak megérteti, miként származhatott a török *serke* alakból a votjákban *serer*; ez t. i. e helyett való *serel*, melynek liquidiái assimilálódtak. Maga a *serel* alak ismét *serev*-ből eredt (l. *sol, songrol*- 186. 235. sz.), mely t. *seräü* (= *serke*) alakra utal.

417. *siľ*: *s.-dau, s.-töl, s.-nujem* sturm; Gavr.-nál önállólag is: *śeľleś, tolleś ačit uť*: zivatartól, széltől magad óvj meg! (NyK. XVII, 292.) — csuv. *śiľ* lüftchen, wind = köztörök *jel, jil* szél. — magy. *szél*.

418. *sir* harz, schwefel, *jur-s.* teer, pech; *sireś* harzig, schwefelig. — Budenz (MUgSz. 318. l.) ugor eredetűnek magyarázza e szót s kimutatja, hogy az orosz сѣра ‚schwefel, harz' szóval nincs köze. Mindemellett azt hisszük, hogy a votj. *sir* így sem eredeti nyelvelem; számba jönnek t. i. a következő török nyelvi adatok: t. *saγiz* szurok; kojb. *sās*, szojot-tat. *sāt* harz; alt. *sangiz, sagis* pech, baumharz; kún *sachex* mastiche Cod. cum. 92; oszm. *sakiz* mastix, harz Zenk. (v. ö. *sir* firniss, lack, glasur); jak. *ias* harz, *χara i.* pech. Ezeknek a csuvasban szabályosan **sivir-, sir*-féle alak felelne meg a szokott szóközépi *g-v, z-r* és *a-i* hangváltozással (v. ö. tör. *sag* ‚gesund': csuv. *siva, su*; török *sug, su* ‚víz': csuv. *śiva, śu*; tör. *bagir* ‚máj': csuv. *püver* | tör. *jüzük* ‚gyűrű': csuv. *śürö*; tör. *jaz-* ‚írni': csuv. *śir-*; tör. *kaz* ‚lúd': csuv. *χor* | tör. *jakin,* **jaguk* [kirg. *javuk*, alt. *jūk*]: csuv. *śiviχ* ‚közel') s így a zürj.-votj. *sir*-ban ismét csuvas nyelvemléket láthatunk (v. ö. fent *śakan* és *sarandik*). Nem szól e felvétel ellen az sem, hogy a mai csuvasban tényleg *sogir* (baumharz) alakot találunk; hiszen több nyom utal arra,

hogy azon csuvas dialektus, mely régebben az ugor nyelvekre hatással volt, nem azonos a mai dialektusokkal. A *sogîr* mellett dialektice ép úgy fordulhatott elő *sîvîr* mint ma is *pagar* mellett van *püver*. — zürj. *sir* harz, teer; permi *sir* harz; magy. *szurok*. Ez utóbbi alak *u*-jában megtaláljuk a csuv. **sîr* alaknak **sur* változatát, melyet a csuv. *sîva: suv, šîva: šuv, sîvîr-: sur-* ,getreide schwingen' stb. alakok nyomán méltán várhatunk.

419. *sîrcik* rohr. — v. ö. t. *šüre* cső, csév, nádsíp; *šurî* rohrpfeife, pfeifchen; spul, spulrolle Budag. I, 675, melynek dim. *(-ǯik)* képzős alakját tükrözi a votj. szó.

420. *siź* specht, buntspecht, *ćorîg-s.* möve (larus). — csuv. *serzi* sperling; azerb. *serčä* id. Budag. I, 625; oszm. *serče* id. Zenk.; v. ö. csag. *sariče* ein kleiner raubvogel, mit gelblichem rücken und aschgrauem bauche Stud. A hangváltozásra nézve v. ö. *ǯoź* (350. sz.) — cser. *sarsi* veréb (NyK. IV, 397); zürj. *siś* specht; magyar *szárcsa*.

421. *sor* marder (mustela martes). — t. *sosar* nyest; csuv. *sîzar* id.; csag. *susar, susur* id. Stud.; kirg. *susar* id. Budag. I, 706; alt. *suzar* id.; oszm. *sañsar* wiesel Zenk. A votj. *sor* eredetibb **susor, *sîsor*-ból érthető, melyből a hátraeső hangsúly miatt az első szótag magánhangzója kiesett (v. ö. erre nézve *sîlal: slal* salz, *siner: sner* besen, *skal, îskal: sîkal* kuh). V. ö. *sorka* murmeltier; kún *sirih* martes Cod. cum. 235. — zürj. *ser* marder.

422. *sukuri* laib, brotlaib; *sököri* Gavr. — csuv. *śukkur, śugur* brotlaib, brot. — cser. *sukur* czipó, kenyér; zürj. *sukaŕ* zwieback.

423. *śumîk* glas, trinkglas. — oszm. *sumak* gefäss, geschirr, becken (für wasser) Zenk.; *sunak* gefäss für wasser Budag. I, 702. — mord. *śuma, sima* itató válú, mosó teknő; magy. *szomak* ein trinkgeschirr (az oszmanliból).

424. *sur* bier; *mu-s.* meth, *śöd s.* wein. — csuv. *sîra, sra* bier; t. *sîra* sör; kojb. *serä* id.; alt. *sîra* id.; kún *sira* vinum Cod. cum. 90 (Kuun G. a perzsa شیره ,succus rei expressus dulcior et crassior' szóra utal). — cser. *sera, sra* sör; zürj. *sur* bier, hefe; magy. *sör*.

425. *surum* dampf, dunst. — t. *söröm* bűz, széngőz; *sürüm* dunst, dampf Budag. I, 627; csuv. *śürüm* id. — Eredeti szó *ńula* dampf (in der badstube), v. ö. *ńulal-* schwitzen.

426. *šakši* schutt, kehricht, unreinigkeit, unrein, *šakšimi-* unrein werden. — t. *šakši* csunya, piszkos, tisztátalan.

427. *šas* riedgras, segge (carex). — t. *saz* morast, sumpf; segge, riedgras; oszm. *saz* schilfrohr, binsen Zenk. — magy. *sás*.

428. *šibaga* loos. — t. *šibaγa* sors; loos, teil, anteil Budag. I, 664; tob. *šibaga* id. u. o.; kirg. *sibaga* anteil von der speise u. o., *sipa* id. Zol. 109; csuv. *šiba* teil, anteil.

429. *šid, šid* suppe, speise; *š. ńań* speise; gastmal. — v. ö. csuv. *šobit* suppe; kirg. *šubat* sauere kamelmilch Budag. I, 674; *šubit* id. Zol. 107. — zürj. *šid, šid* suppe, kohlsuppe.

430. *šil'a* geschirriemen. — csuv. *čülük* riemen oder schnur, womit die kummethaken zusammengebunden werden (супонь); t. *čejlik-baui* id. (*bau* = kötél) Zol. 106.

431. *šilan* schilf. — csuv. *šilan* schachtelhalm, equisetum hiemale; dornengebüsch (терновникъ). Tő szerint egybetartozónak látszik a votj. *šil'o, šilo* ‚strauch' szó is.

432. *taga, taka*: *iž-t.* widder, *keč-t.* ziegenbock. — csuv. *taga* hammel, schöps, widder; t. *täkä* kos; kirg. *teke* ziegenbock, ziege Budag. I, 366; csag. *tekke* ziegenbock Stud.; oszm. *teke, tikke* id. Zenk.; alt. *teke* wilde ziege (capra sibirica). — cser. *taga, täga* kos. Zenker e szót perzsa eredetűnek jelzi.

433. *tapka* münze, geldmünze. — t. *täpkä* ezüst- vagy aranypénz, ezüstrubel.

434. *tarakan* schabe (blatta). — t. *tarakan* keleti csótán (blatta).

435. *tel'bugo* ‚gyeplő' (вожжа Gavr. NyK. XVII, 262). — csuv. *tel'gebä* zügel, lenkseil; t. *dilbegä, dilbügä, tilbügä* fékszár, gyeplő; szibériai tatár *tilbügä* id. Budag. I, 373; bask. *dilbuga* ein frauenputz (schultergehänge mit kleinen silbermünzen) Budag. I, 580; kún *telbuga* funis ductorius Cod. cum. 229.

436. *tenke, tanka* münze, geldstück. — t. *tänkä* ezüst vagy aranypénz; ezüstrubel; csag. *tenge* eine münze Stud.; alt. *tenke*; kirg. *tengge* id. Budag. I, 381; csuv. *teńgä* id. | mong. *tengge* kunst, geschicklichkeit; eine münze, ein geldstück Schmidt 239. — cser. *tänga* pénz; *tenge* (NyK. VI, 201). Alapszava a köztörök *tejin, tīn* (alt. *tīń*, kirg. *tin*, t. *tejen*, ujg. *tejiń* Budag. I, 423; kojb. *tīn*, kar. *dīń, tīń)* ‚evet' szó, mely *lanki, lenki, tanga* alakkal megvan az osztjákban is (NyK. XI, 69) = vog. *lejn, lin, lēn* ‚evet' és ‚pénz

(kopéka)' ebben: *sot-langa, šät-lin* egy rúbel (= 100 evet); v. ö. cser. *ur* ,evet; kopéka'. — E szót átvette az orosz is: деньги (plur.) ,geld', деньга kupfermünze zu 2 kopeken.

437. *teś, tiś* kern, korn, saatkorn. — t. *töš* mag, szem (csontárgyümölcs magva); *tiš* id. Budag. I, 395; csuv. *tüš* id.; kojb.-kar. *tus: tūstuχ, tustuχ* kernig. — zürj. *tuś* korn, kern; tropfen; wachholderbeere.

438. *tubilgi* ,bajnóczacserje' (таволожка Gavr. NyK. XVII, 270). — baskir *tobulgi, tobulga, tabulga* egy vékony, alacsony és vörös héjú fanem, melyből a rutének nyilat csinálnak (NyK. XVII, 377); t. *tabulγa, tabulka, tubulγi* spierstrauch (таволожникъ); csag. *tabulgu, tabulga* id. Budag. I, 329; *tobolgu* eine art baum Stud.; *tabulga* species arboris, cuius ramis, seu bacillis utuntur ad provocandam urinam equis Meninski (Zenk.); alt. *tabilgi* spierstrauch; csuv. *tibilga* id. Az oroszban is: таволга ,spierstrauch'.

439. *tukľaci* brautwerber, *teklasi* freiwerberin. — csuv. *tuχlač* gegenseitige anrede der schwiegermütter (mannes- und frauenmutter) Zol. 141. — cser. *tuklače* a házasok szüleinek kölcsönös megszólítása (NyK. IV, 393).

440. *tuś, tüś* bild, antlitz, gestalt; zeichen, grabmal; *tuśji-* gestaltet sein, *so tuśjem* so (akkép). — t. *tös* alak, szín; csuv. *tüś* ansehen, ansehen, farbe; t., csag. *tüs* id. Budag. I,393.

441. *tuś* rinne, trog, tränke, kasten; ,csésze' Gavr. | *tuslu* geschirr, gefäss | *tuśti, tüśti* napf, schale, tasse (zürj. *taśti, taśti, taś* id.). — V. ö. ezekre nézve csag. *tostakan* ein gefäss zur transportirung des kumis; schale, becher Stud.; kirg. *tostagan* gefäss zum schöpfen des kumis Budag. I, 394 | alt. *tozok* körbchen aus birkenrinde (ettől *tos* birkenrinde) | bask. *tözčilek* länglich-rundes gefäss von birkenrinde (буракъ) Budag. I, 394.

442. *tutigiš* pfau. — t. *tuti-koš* kajdács.

443. *tuzon* staub. — t. *tuzan* por; csag. *tozañ* staub, pulver; weicher, steinloser boden Budag. I, 393; alapszava az oszm., azerb. *toz* ,staub, pulver' szó.

444. *ubir: u.-sijem* krampf, epilepsie (tkp. *,ubir-* e v é s'). — t. *ubir* boszorkányság; fresser, vielfrass; hexe, böser geist (Budag. I, 108), ettől: t. *up-, ub-* elnyelni; csuv. *vubur* hexe, böser geist.

445. *uko* goldfaden, *ukojal-* mit gold sticken, *ukoeś* mit gold gestickt. — t. *uka* paszománt; kirg. *oka* id. Budag. I, 144.

446. *ulet, ület* seuche, sterben. — t. *ülät* dögvész, kolera; t., kirg. *ölet* pest, seuche Budag. I, 151; csag. *ölet* id. (Pavet d. C.).

447. *ulošo* wallach, *u.-murt* eunuch. — t. *alaša* herélt, közönséges hámos ló; keleti tör. *alaša* lastpferd Zenk.

448. *ulton* sohle. — t. *oltan* csizmatalp; csag. *ultan, ölteng* sohle, sohlenleder Stud.; *ultang* id. Budag. I, 153; alt. *ultan* sohle, fussohle.

449. *umorto* bienenstock. — t. *umarta* méhkas; *umarta, marta, murta* bienenstock; kurzes und dickes stück balken, klotz Budag. I, 158. Budenz (NyK. III, 403) a ‚fatőke' jelentés alapján csuv. *omi̊rt-* ‚zerbrechen, zerschlagen' igékhez köti. — cser. *omarta* fatőke, *mükš-o.* méhkas.

450. *uram* gasse, strasse. — t. *uram* uccza; *oram* id. Budag. I, 120; csag. *oram* stadtviertel, gasse, colonie Stud.; alt. *orom, oram* gasse; csuv. *oram* id. — cser. *orem* id.

451. *uzengi* steigbügel. — t. *özänge* kengyel; kirg. *üzenggü* steigbügel Budag. I, 134: csag. *özengü* id. Stud.; oszm. *üzengi, üzengü* id. Zenk.; kún *uxangi* stapes, quo quis in equum tollitur Cod. cum. 122; alt. *üzengi* id.; kojb. *izäñä*, kar. *eseñä* id.

452. *üget, üget* unterricht, lehre. — t. *üget* tanítás, oktatás, tanács, templomi beszéd; csag. *öküt* rat Stud.; *ögüt* ‚rat, ermahnung; anweisung, unterricht' Budag. I, 148; oszm. *öjüt, ögüt* rat, guter rat, ermahnung Zenk.; v. ö. ujg. *üge-* sagen, reden és mong. *üge* wort. (Kud. 108).

453. *vudor* biber (flussotter?); Gavrilovnál ‚gém' (цапля). — v. ö. csuv. *udur* moschusratte, sorex moschatus, melynek dialecticus *vudur* alakja is lehet, v. ö. csuv. *uda* és *vuda* heu; *vul* és *ul͡ö*, az.

γ) *Arab eredetű török névszók.*

454. *abrat* erzählung. — ar. عبرت *'ibrät* beispiel zur belehrung, lehre Budag. I, 759; t. *γabrät* tanítás, intő példa, természet fölötti jelenség. L. *gabrat* (478. sz.).

455. *ad'ami* mensch. — ar. آدم *ādam, adem* mensch, mann, person; t. *ädäm* ember; csuv. *ädäm* id.; oszm. *adam* id.; kirg., azerb. *adam* Budag. I, 20. — cser. *edem, ajdeme, ajdem* ember; vogK. *atim, atem* nép, ember (NyK. X, 262; IX, 16). Eredeti szó: *murt* mensch.

456. *ajip, ajep* schuld; schuldig, strafbar, *ajipti-* beschuldigen, anklagen, *ajiptiśk-* sich anklagen, gestehen, busse tun. — ar.-oszm. عيب *'aib* alles dessen man sich zu schämen hat; fehler, gebrechen, schande, schmach Zenk.; t. *ajib, ajip* hiba, vétek; *γajib* id.; kirg. *ajb* id. Budag. I, 769; kún: *ayp: aypsiz* sine macula Cod. cum. 189; csuv. *ajip* id. — erdei cser. *aip* Zol. 2.

457. *akir* ,végső, végtére' *(ton soe kurlaśkod-dir akir* = t. *sin kurlij torγan-sin akiri* Üg. 22.). — ar.-oszm. آخر *āχir* das ende, schluss; der letzte Zenk.; t. *akri, akiri* utolsó, végső; csuv. *agir* der letzte; ujg. *aχir* schliesslich Kud. 259.

458. *amal* list, klugheit; verblümte rede, gleichniss, *amalo* listig, schlau. — ar.-oszm. عمل *'amel,* plur. اعمال *a'māl* das handeln, tun, machen, wirken; handlung, tätigkeit, handlungsweise; verwaltung Zenk.; t. *ämäl* mód, eszköz, ravaszság; csag. *emel* amt, würde Stud.; kún: *am'l: amllar* opera (plur.) Cod. cum. 201; csuv. *amal* hülfsmittel, arznei, gift; kirg. *amal* hülfsmittel Zol. 4. — vogK. *amel: amelin* gondos, bölcs; álnok (NyK. X, 262); osztj. *omal* eszköz, csuda (NyK. XI, 23). Érdekesek az e szóban mutatkozó értelem-változások; alapjelentése voltaképen ,cselekedet', ebből átvitelesen keletkezett ,ügyes cselekedet, ügyesség'. Az ,ügyesség' nagyobb foka a ,csudatavés, csuda'; megszorítva e fogalmat, ,a roszban való ügyesség' körére, lesz belőle ,ravaszság', ellenkező értelmű, t. i. ,a jóban, hasznosban való ügyesség'-féle megszorítással keletkezett ismét egy részről ,okosság', másrészről ,segítség, segítő eszköz, orvosság', sőt az utóbbi útján ,méreg' jelentése is.

459. *arak, araki, araka* brantwein. — ar.-oszm. عرق , عرقي *arak, araki,* oszm. *raki* schweiss; ausgepresster saft, destillirtes oder gebranntes wasser, branntwein Zenk.; t. *araki* pálinka, mindenféle szesz; kirg. *arak, araki* branntwein Budag. I, 23, 761; alt. *araki, araga* wein; kojb. *araga,* kar. *araha* brantwein; csuv. *arak, äräk* wein, branntwein, *araka, erege* (NyK. III, 403); jak. *ariγi* ein berauschendes getränk, brantwein, wein | mong. *ariki* bsantwein, jeder berauschende saft Schmidt 14; burjät *arke, arkje, arki, araki, araχi, araχe* brantwein, kumys Castr.; tunguz *araki* id. — cser. *äraka* pálinka, bor. — Az oroszban is: аракъ arak, brantwein; араки kumys.

460. *aram : arame pot-* umkommen, zugrunde gehen. — ar.-oszm. حرام *harām* (tő حرم) gesetzlich verboten, ungesetzlich; als

unrein verbotene sache Zenk.; kirg. *haram* id. és ‚von schlechter abstammung' Budag. I, 514; t. *äräm* haszontalanság, semmiség, *ä. bul-* füstbe menni; ujg. *haram* verbot Kud. 259; kún *haram* Cod. cum. 274.

461. *asaba* herr, *vöś. a.* oberpriester. — v. ö. ar.-oszm. عصبة *'asaba* (plur. *asabāt*) verwandte von seiten des vaters, vettern, agnaten; bask. *asabä* erbherr, hausbesitzer; kirg. *asabä* erbe Budag. I, 762.

462. *asil* ‚szép' (*kirjosmi a. kir* = поля наши красивыя Gavr. NyK. XVII, 283) ‚becses, drága' (*duno a. puliś leśtisa* = t. *kijbatli asil aγačtan žasab* Nacs. 18). — ar. اصل *asl*, oszm. *asil* wurzel, ursprung, grundlage; ursache; original; anfang, princip Zenk.; t. *asil* valódi, eredeti; nemes, drága; kirg. *asil* teuer, wert; von hoher abstammung, edelmann Budag. I. 54; ujg. *asl* ursprung; csuv. *asla* gross, hervorragend, hochgeachtet.

463. *azan* ‚templomba hívó szózat a muzulmánoknál' (Gavr. 32. l., 187. dal). — ar.-oszm. اذان *ezān* der ruf zum gebete (vom turme der moschee herab) Zenk.

464. *azap* schmerz, leid. — ar.-oszm. عذاب *'azāb* strafe, qual, pein, züchtigung Zenk.; t. *azab* kín, gyötrelem, büntetés; *γazab* id.; azerb. *γazab* id. Budag. I, 760; csuv. *azap* id. — cser. *azap* : *azaplemaš* irigység. L. *azaplan-* és *azaplandir-* (97. és 99. sz.).

465. *bagaďa* verheissung, versprechen. — ar.-oszm. وعده *vāda* (tő وعد) versprechen, bedingung, abrede; termin des versprechens; kirg. *vāda* id. Budag. II, 305; t. *baγadä* ígéret, kötelezettség, feltétel; *bagada, vagada* Budag.

466. *bagit, vakit* zeit. — ar. وقت *vakt*, oszm. *vakit* zeit, zeitpunkt Zenk.; t. *baγit* idő; kirg. *bagit*, tob. *vakit*, azerb. id. Budag. II, 306; csuv. *vigit* id. Voltaképen a *bagit* és *vakit* alakok külön kölcsönvételek. Eredeti szó *dir* s talán *vades* is a ‚zeit' fogalomra.

467. *baľa* noth, elend. — ar.-oszm. بلا *belā* unglück, schaden. elend, mühsahl Zenk.; t. *bälä* szerencsétlenség; kirg. *bela* id. Budag. I, 265; ujg. *bela* id. Kud. 259.

468. *bereket* segen. — ar.-oszm. برکت *bereket* segen gottes, wohlfart, glück, überfluss Zenk.; t. *bäräkät* áldás, bőség; kirg. *bireket* Zol. 47; csuv. *pereget* id. és ‚gewinn, vortheil; gedeihen'. — cser. *pereket* haszon, nyereség, *perke* id. és ‚isten áldása, gyarapodás'. L. *bereketlandir-* (99. sz.).

469. *beste: kil-b.* geschwätzig (*kil* = nyelv). — ar.-oszm. بسط auseinanderbreitung, auseinandersetzung, *bast-i kelām etmek* mit vielen worten auseinandersetzen, viel redens machen Zenk.; t. *bistä : tel bistäse* ügyes nyelvű.

470. *daur* lebenszeit, *dauraz, daure* hinfort, noch immer, *dauir* (Nacs. 86). — ar.-oszm. دور *devr* umdrehung, kreis; cyclus, kreislauf der zeit, oder der jahre; zeitalter, jahrhundert; welt; glück Zenk.; t. *däur* id. Budag. I, 560.

471. *den* glaube, religion, *deno* gläubig. — ar.-oszm. دين *dīn* brauch, ritus, cultus, gottesverehrung, religion, der islam Zenk.; t. *den* vallás; kirg. *din, diñ;* azerb. *din;* bask. *din* id. Budag. I, 582; csuv. *teń, tiń* id.; ujg. *tin* glaube Kud. 259. — cser. *ten : teneš puraš* keresztelkedni.

472. *deulet* almosen, gabe, *deuleto* begnadigt, gesegnet. — ar.-oszm. دولة *devlet, davlet* wechsel der zeit, periode; wechsel des glücks, schicksal; glück, reichthum; reich, macht; herrscherhaus Zenk.; t. *'däület* boldogság, kegy, áldás, gazdagság; ujg. *teület* glück Kud. 259; kún *duvlat* imperium Cod. cum. 217; csuv. *tivläť* reichtum, gnade.

473. *dönja, döńje, dunja, dunje* welt, gesetz, *ulon-d., emraz-d.* zeitalter, lebenszeit, ewigkeit. — ar.-oszm. دنيا *dünja* die welt, die menschen insgesammt, das irdische leben, die irdischen güter Zenk.; t. *dönejä, dönjä* világ; csag. *dünja* welt, schatz Stud.; ujg. *tünja* welt Kud. 259; csuv. *tüńčä, tüńzä, tüm* die irdische welt. — cser. *tünǯa* vilag, *tüńa* menny.

474. *ǯavab, ďavab, ďauvab* antwort. = ar.-oszm. جواب *ǯevāb* antwort, widerrede Zenk.; t. *ǯauab* felelet, válasz; bask., kirg. *ǯevab* id. Budag. I, 443.

475. *emr: emraz-dunja* zeitalter, lebenszeit, ewigkeit. — ar.-oszm. عمر *ömr, ömür* alter, lebensalter, leben Zenk.; csuv. *ümür* ewigkeit. L. *gumir* (476. sz.).

476. *esep* rechnung, berechnung, überlegung, nachdenken, *esep kar-* überlegen etc. — ar.-oszm. حساب *hisāb* (tő حسب) das rechnen, berechnung, rechenkunst Zenk.; t. *isäb* szám, számolás, czél, szándék, tanács; kirg. *isep, sep* zusatz, zulage, zugabe (zu einer zahl) Budag. I, 515; bask. *eseb: eseble-, esbele-* emlékezni, eszébe jutni; csuv. *χizep* zeit, günstige zeit, *χizeplä-* überlegen, nachdenken, erwägen, in betracht ziehen. — cser. *žep* számadás,

ž.-don szerint, rá nézve, *ežapl-* tisztelni, *žapl-*, *žepl-* számot adni (NyK. IV, 340); vogK. *esep* gondolat, vélemény, *esepl-* hasonlít vmit vmihez, vél, tart, aggódik, tisztel (NyK. IX, 21). L. *eseplal-* (101. sz.).

477. *ezeľ* schicksal, geschick; tod, todesstunde; menschenalter, generation; *eǯeľ* Gavr. (NyK. XVII, 278.). — ar.-oszm. اجل *eǯel* bestimmte zeit, stunde, ende eines termines, todesstunde, tod Zenk.; t. *äǯel* halál Bál. 170. — vogK. *ačel* halál (NyK. IX, 11).

478. *gabrat* vorteil, gewinn; ‚tanúlság, szellemi haszon' pl. *mi-no gabrat viǯ baštomi!* mi is vegyünk tanulságot Badz. 11) = *abrat*, fent (454. sz.).

479. *gadeľ* ‚igazságos' (*g. eksej šüsa = gadeľ patša dib* Nacs. 25). — ar.-oszm. عدل *'adl* gerechtigkeit, billigkeit, Zenk.; t. *γadel* igazságos ‖ *gadellek* (Nacs. 87), ‚igazság, igazságosság'. — t. *γadellek* igazság, jogosság, becsületesség.

480. *gumir* leben, lebenszeit; ewigkeit. — ar.-oszm. عمر *ömr* (l. 475. sz.); t. *γumer* élet ‖ *gumirli* ewig. — t. *γumerle: γ. bulsin* éljen!

481. *iman* gebet. — ar.-oszm. ايمان *imān* versicherung, anvertrauung, religiöser glaube, rechtgläubigkeit Zenk.; t. *iman* imádság; glaube, gebet Budag. I, 209.

282. *jibor, jivor, ivor* botschaft, nachricht; *j. kar-, j. lezi-* melden, verkündigen. — ar.-oszm. خبر *χaber* meldung, nachricht, aussage; geschichte, erzählung; gerücht Zenk.; t. *χabär* hír, tudósítás; azerb. *χaber* id. Budag. I, 529; kún *habar* res novæ, nova Cod. cum. 39; csuv. *χibar* id.; alt. *kabar* id. — cser. *uver, uber* hír, tudósítás; zürj. *juvör, juör* nachricht, botschaft, gerücht, sage, rede. Zolotniczki egynek tartja a magy. *hír* szót is és tekintve, hogy e szónak amúgy sem vagyunk képesek semminemű más rokonságát kimutatni, e nézet el is fogadható; hiszen az arab nyelv hatása a törökségre igen régi keletű, mihez még számbaveendő, hogy más idegen, pl. perzsa-török szavak is átjöttek a magyarba (pl. *kard, kincs, sátor)*. A szókezdő *j*-re nézve l. Nyőr. XII, 446 ‖ *jiborci, iborci, ivorci* bote. — t. *χabärče* hirnök, apostol; csag. *χaberǯi* bote Stud.; oszm. *χaberǯi* id.

483. *kabil* wohlgefällig, *k. bašt-* annehmen, aufnehmen. — ar.-oszm. قابل *kābil* annehmend, empfangend; möglich, fähig, tauglich, geschickt; قبول *kabūl* annahme Zenk.; t. *kabil: k. al-* elfo-

gadni; csuv. *χabil : χ. il-* empfangen; kún *kabul : k. eter* accipit Cod. cum. 183.

484. *kader* achtung, *kadertem* ungeehrt. — ar.-oszm. قدر *kadr* maass, quantität; wert; würde, verdienst, geltung Zenk.; t. *kader* tisztelet, tekintély; kirg. *kädir* id Budag. II, 41. L. *kaderlal-* (102. sz.) ‖ *kaderli* gut, rein, heilig. — t. *kaderle* tisztelt; tiszteletes uram.

485. *kagar* fluch. — t.-ar. *kagär* kárhozat, átok; v. ö. ar.-oszm. قهر *kahr* gewalttätigkeit, unterjochung, strafe; heftiger zorn Budag. II, 100. Zenk.

486. *kagaz* papier, blatt papier. — ar.-per.-oszm. كاغذ *kaγiz* (arab alak), كاغد *kāgid, kjahad* papier; t. *kaγaz* papier; alt. *kagas* id.; kún *chageth* papyrum Cod. cum. 91. — cser. *kagaz* papiros; mord. *kagit, gagit* id.

487. *kajla* list. — ar.-oszm. حيله *hīle* list, betrug, täuschung Zenk.; t. *χajlä, χäjlä, käjlä* ravaszság, fogás; ujg. *ile* list, trug Kud. 259.

488. *kal'* kraft, fähigkeit, *kal'tem* schwach. — ar.-oszm. حال *hāl* zustand, lage; befinden; gegenwärtige zeit Zenk.; t. *äl, χäl* erő, tehetség, lehetség; csag., azerb. *hal* Budag. I, 512; ujg. *hal* zustand, lage Kud. 259; kirg. *äl* Zol. 91; csuv. *χal* stand, zustand, lage; gesundheit, kraft. — cser. *al* erő, testi erő. Ugyanez alapszóból valók votj. *ali* és *kal'* ‚jetzt, so eben' szók.

489. *kalal : k. kar* schenken, *kalaltem* gesetz, gebot. — ar.-oszm. حلال *halāl* erlaubt, gesetzlich; rechtmässiges eigentum Zenk.; csuv. *χalal* gesetzlich, rechtlich; ehrlich erworben; erbteil, erbschaft; kún *hallal* licitus, legalis Cod. cum. 183.

490. *kalam : k.-ńör* dill (kapor). — v. ö. ar.-oszm. قلم *kalem* rohr (im allgemeinen), setzling, reiss, propfreiss; rohrfeder etc.; kún *kalam* calamus Cod. cum. 90; t. *kaläm* írótoll. E szerint a v. *kalam-ńör* összetett szóban az idegen *kalam* szó ugyanazt jelentené körülbelül, mint az eredeti *ńör*, t. i. ‚zweig, rute'. Hogy ilyen általános értelmű szó alkalmas bizonyos species jelölésére, bizonyíthatja a csuv. *panda* angelica, engelwurz (дягиль), mely csak nem más, mint a cserM. *panda*, cser. *vondo*, mord. *manda* ‚szál, bot' s mutatja az ezen alakoknak megfelelő magy. *nád* is.

491. *kalik* volk, leute; *kaliktem* einsam, öde, unbewohnt. — ar.-oszm. خلق *χalk* erschaffung, schöpfung; das erschaffene; welt; menschen, leute, volk Zenk.; t. *kalik* nép; *χalk* Budag. I,

537; kirg. *kalk, kalïk* id. u. o.; alt. *kalïk* id. u. o.; csuv. *χalïχ* volk. — cser. *χalak, kalak, kalok, kalek* nép; vogK. *χoloχ* nép (NyK. IX, 62).

492. *karap: k. lu-* zu grunde gehen. — ar.-oszm. خراب *χarāb* verödung, verwüstung; wüstes, unangebautes land Zenk.; t. *karäb* pusztulás, *k. bul-* elveszni, elpusztulni.

493. *kat* recht, gesetz, gebot, regel, ordnung; *vaškala-k.* testament, besitzurkunde, *vuž-k.* gesetz. — ar.-oszm. خطّ *χatt* linie, strich; schrift Zenk.; t. *kat* levél; azerb. *χat,* kirg. *kat* schrift, zeichen Budag. I, 534; csag. *χatt* brief, schrift, schreiben Stud.; ujg. *χat* schrift Kud. 259; alt. *kat* papier; csuv. *χot* papier, schrift.

594. *kazna* kasse. — ar.-oszm. خزينه *χazine, χazna* schatz; schatzkammer, magazin Zenk.; t. *kazna* kincstár; ujg. *kaznak* schatzkammer Kud. 222; kún *kazna* gazophylacium Cod. cum. 205; csuv. *χisna* id. — zürj. *kazna* kasse; vogK. *χosnä* kincstár; osztj. *χosna* pénztár, zárt hely (NyK. XI, 50). Az oroszban is van казна kasse, schatzkammer, s így bajos meghatározni, vajjon közvetve vagy közvetlenűl került e szó a törökségből a votjákba.

595. *keremet* mint több altaji népnél (mordvin, csuvas, cseremisz) úgy a votjákoknál is ‚áldozathely'-et jelent; ezenkivűl neve egy ártalmas, isteni lénynek. — oszm.-ar. حرمت *hürmet* das verbotene; das was in ehren gehalten wird, ehre Zenk.; csuv. *kiremet́* das höchste wesen im reiche der bösen götter; ort zur darbringung der opfer; t. *kirämät* babona, tévhit. — cser. *keremet* rossz szellem, ellenséges istenség; hely, melyet a lakásának tartanak s hol neki áldoznak (NyK. IV, 356).

496. *kers* abgabe, zoll; *vit-k.* id. — ar.-oszm. خراج *χarāǯ* grundsteuer, kopfgeld, tribut, خرج *χarǯ* kosten, aufwand; t. *χaraǯ* steuer Budag. I, 530; kún *charg etarmen* expendo Cod. cum. 25; csuv. *χirś* sold, zins, steuer, tribut. — magy. *harács,* mely a déli szlávság útján jött az oszmanliból.

497. *kibet́* ‚bolt, árulóhely' (лавка Gavr. NyK. XVII, 271). — t. *kibet* bolt, raktár; ujg. *kibit* id. Budag. II, 172; v. ö. ar.-oszm. قبّه *kubbet* gewölbe, kuppel.

498. *kisi* tasche, *kise: k.-puj* geldbeutel, sack (*puj* = beutel, sack); *kesi* id. Gavr. (NyK. XVII, 279). — ar.-oszm. كيسه *kise, kese* sack, beutel, geldbeutel, couvert Zenk.; t. *kesä* zseb; azerb.

9*

kise beutel, geldbeutel; kirg. *ksä* eine lederne tasche Budag. II, 178. — cser. *küse* zseb.

499. *kizmet* dienst. — oszm.-ar. خدمة , خدمت *χidmet, χadmet, χizmet* dienst, dienstpflicht; amt, arbeit; t. *kizmät, χezmät* szolgálat; azerb. *χizmet* id. Budag. I, 530.

500. *kodŕat* wunder, wunderzeichen. — ar.-oszm. قدرة *kudret* macht, vermögen, kraft; die göttliche allmacht; t. *kodrät* isteni hatalom, csoda.

501. *korbon, kuŕbon* opfer. — ar.-oszm. قربان *kurbān* opfer, schlachtopfer, opfertier Zenk.; t. *korman* áldozat; azerb. *kurban*, kirg. *kurman* id. Budag. II, 48: csuv. *χurban* id. ‖ *korbonlik* opfer, opfergabe. — csag. *kurbanlik* opfergabe, opferdarbringung Budag. II, 48; oszm. *kurbanlik* das opfertier Zenk.; t. *kormannik* áldozatra való.

502. *kungan* schüssel, schaale. — ar.-oszm. قمقم *kumkum* flasche von silber oder anderem metall, oder porzellan Zenk.; azerb. *kumgan* art irdener, bauchiger krüge ohne deckel mit weiter öffnung (кувшинъ), waschbecken, kirg. *kumgan* id. Budag. II, 93; csag. *kumgan* eine grosse kanne aus erz Stud. A török alakok *-gan* végzetében népetymologiai alakítást láthatunk.

503. *mačit* ‚mecset' Gavr. (NyK. XVII, 274). — ar.-oszm. مسجد *mesǯed, mesǯid* ort der anbetung, moschee Zenk.; t. *mäčet* mecset; ujg. *mesǯid* Kud. 260; kirg. *misit* id. Budag. II, 230.

504. *makmir* katzenjammer, *makmiro* mit katzenjammer behaftet. — ar.-oszm. مخمور *maχmūr* barauscht, in halbem taumel (خمر wein); csuv. *muχmur* katzenjammer (похмѣлье); alt. *pakpir, papkir* id. — cser. *mokmur, moχmur* id. Zol. 44; magy. *mámor* (a déli szlávság utján az oszmanliból).

505. *manara* ‚minaret' Gavr. (NyK. XVII, 274). — ar.-oszm. منارة *menāret* leuchtturm, turm einer moschee Zenk.; t. *manara* minaret.

506. *mesken* arm, *miskiń* waise. — ar.-oszm. مسكين *miskīn, meskīn* arm, niedrig, elend Zenk.; t. *mesken* szegény, nyomorúlt; csuv. *miskiń* id.; kún *miskin* pauper, miser Cod. cum. 141.

507. *miškil* spott, *m. kar-, miškiljal-* verspotten. — ar. مسخرة *masχara*, oszm. *maskara* kurzweil, gespött, gelächter, maskerade; possenreisser; larve, maske Zenk.; t. *miskil* gúny, nevetség; csuv. *miškil, miskara* scherz, spass, *miškil-, miskil-* spotten, lachen;

csag. *miskar-* lächeln, spotten Stud.; kirg. *miškil* gelächter, spott Budag. II, 131; kún *mascara* joculator Cod. cum. 103. — cser. *muskura* gelächter, scherz, spass Zol. 44.

508. *ńapse, ńapsi* lust, begier. — ar.-oszm. نفس *nefs* seele, leben, wesen, innere leidenschaft und begierde Zenk.; t. *näpes* rosz vágy, szenvedély; azerb. *näfäs* athem, hauch, seele Budag. II, 389; kún *nafas* flatus Cod. cum. 112 || *ńapselik* gier. — t. *näpeslek* hajlam, szenvedély.

509. *pajda, padi* gewinn, vorteil, *pajdajo* nützlich, vorteilhaft. — ar.-oszm. فائده *fāide* nutzen, vortheil, gewinn, erwerb Zenk.; t. *pajda* haszon, előny; csag. *pejda* nutzen, gewinnst Stud.

510. *puto* gurt, gürtel. — t. *puta, pota* széles öv; v. ar. فوطه *fūta*, oszm. *füte* ein gestreiftes, indisches zeug; gewöhnl. die badeschürze Zenk. (l. Budag. I, 322).

511. *rakat* froh. — ar.-oszm. راحة *rāhat* ruhe, behagen, bequemlichkeit; ruhig, behaglich Zenk.; t. *raχät* nyugalom, boldogság, gyönyör. L. *rakatlal-* (104. sz.) || *rakatlik* freude. — t. *raχätlek* = *raχät*; oszm. *rahatlik* = *rahat* Zenk.

512. *raχim* ‚irgalom' (*raχimeniz tone multeste* = t. *raχime belän sine arttira* Nacs. 57.). — ar.-oszm. رحم *rahim, rahm* erbarmen, mitleid Zenk.; t. *raχim* irgalom, szánalom, könyörület; kún *rahim* clementia, clemens Cod. cum. 226.

513. *riza, reza* zufrieden. — ar.-oszm. رضا *rizā* einwilligung, erlaubniss, genehmigung, befriedigtsein, *rāzi* befriedigt, genehmigend, wohlgefallen habend Zenk.; t. *riza, razi* beleegyező, megelégedett || *rizalik* wohlgefallen. — oszm. *rizalik* zufriedenheit, einwilligung Budag. I, 593.

514. *roksat, ruksat, rüksat* erlaubniss. — ar.-oszm. رخصة *ruχsat* milde gottes; erleichterung; erlaubniss, ermächtigung Zenk.; t. *roksät, röksät* engedély.

515. *sabir: s. kar-* säumen, zaudern, *sabiro* sanft, langsam, langmüthig. — ar.-oszm. صبر *sabr* geduld, ausdauer Zenk.; t. *sabir* tűrés, türelem; kirg. *sabir* id. Budag. I, 696 || *sabirlik* langsamkeit, *sabirliko* = *sabiro*. — t. *sabirlik* türelem, türelmesség; kún *sabirluc, saburluch* martyrium Cod. cum. 163.

516. *sadaka* gabe, almosen. — ar.-oszm. صدقه *sadaka* (tő: صدق) almosen, wohlthat, menschenfreundliche handlung Zenk.;

t. *sadakä* alamizsna; kún *sadaga* eleemosyna Cod. cum, 77; kirg., azerb. *sadaka* opfer Budag. I, 697.

517. *salam: s-kar-* begrüssen, ehrfurcht bezeigen, *s. šot-* beschenken. — ar.-oszm. سلام *selām* heil, friede; begrüssung Zenk.; t. *säläm* üdvözlet; csuv. *salam* gruss, begrüssung; kún *salam* salutatio Cod. cum. 57; kirg. *selim, salîm* Budag. I, 632; ujg. *selam* heil Kud. 259.

518. *sandîk* kasten, schachtel. — ar.-oszm. صندق *sunduk, sanduk, sandîk* hölzerner kasten, kiste, truhe, schrein Zenk.; t. *sandîk* láda; csuv. *sondaχ* id.; alt. *sunduk* id.; kún *sunduc, sinduc* arca Cod. cum. 181. — cser. *sanduk* láda (NyK. III, 399); *šindîk* láda (IV, 381), *šandîk* iskátulya (VI, 200); mord. *sunduk* láda, zürj. *sunduk* kasten, koffer. Megvan e szó az oroszban is (сундукъ) s így a két utóbbi szó esetleg innen is kerülhetett az illető nyelvekbe.

519. *sured, süret* bild, bildniss, gemälde. — ar.-oszm. صورة *sūret* form, gestalt, äusseres ansehen; bild, figur; art und weise Zenk.; t. *süröt* gestalt, figur; kún *surat* imago Cod. cum. 220.

520. *šajtan* teufel, *šajtano* teuflisch, besessen. — ar.-oszm. شيطان *šejtān* satan, teufel, dämon Zenk.; t. *šajtan* ördög; kún *šaytan* satanas Cod. cum. 197; csuv. *šojtan* id. — cser. *šajtan* ördög; mord. *šajtan* id.

521. *šek, šeg* schlechtigkeit, schuld; *šego* schlecht, *š. kar-* verdammen; *šegtem* rein, schuldlos. *šegtemlîk* reinheit, unschuld. Az alapjelentés voltaképen ‚kétség, kételkedés'; kiviláglik ez az igei képzésekből: *šeklal-* zweifeln, *šeksîzlal-* sicher werden, sich gehen lassen; a szövegekben is *šektem* a tatár *šiksez* ‚kétségtelen' szóval van fordítva (*ton šektem dün : sin šiksez taza* Badz. 24; *šiktem taza Marija: šiksez taza M.* Nacs. 57). — ar.-oszm. شكّ *šekk* das zweifeln; zweifel, ungewissheit; t. *šik* kétség; csuv. *šik* furcht, schrecken (alapértelem szerint talán ‚zavar, kétség'). — L. *šeklal-, šeksîzlal-* (105. sz.).

522. *šekur* preis, herrlichkeit. — ar.-oszm. شكر *šükr, šükür* danksagung, dank, vergeltung, lobpreisung gottes Zenk.; t. *šökör* köszönet, hála.

523. *šerbet* ‚méznedv' (медовый сокъ Gavr. 28. l., 160. dal). — ar.-oszm. شربة *šerbet* (tő: شرب) so viel man auf einmal schlürft; wein, süsser trank (scherbet).

524. *takja* käppchen. — ar. طاقية *tākiat*, oszm. *takja, takje* kleine mütze, haube, käppchen Zenk.; t. *takja* vállszalag; kirg. *takja*, csag. *taka, takï* käppchen Budag. I, 335; csuv. *toχja* eine mädchenkappe.

525. *tapïr, tafïr* verdammt, verflucht. — ar. كافر *kāfir*, az iszlamot valló törökségben elterjedt szó: gottesläugner, nichtmoslem, ungläubiger.

526. *tubo: t. kar-* busse thun, bereuen. — ar. توبة *tevbet* oszm. *töbe* rückkehr (zu gott), reue, busse ; kirg. *toba* id. Budag. I, 384; t. *täübä* bánat.

527. *urobo, robo* wagen. — ar.-oszm. عرابا , عربا *ʿaraba, arba* wagen, karren Zenk.; t. *arba* szekér, kocsi; azerb. *araba*, kirg. *arba* id. Budag. I, 24; csag. *arba* id. u. o.; alt. *abra, arba* id.; kún *araba* currus Cod. cum. 121; csuv. *oraba, jaraba* wagen, fuhr; rad. — cser. *araba, arava, orava* szekér, kerék.

528. *zaat, zajat* stunde, *so zajateik* sogleich. — ar. ساعت *sāʿat*, oszm. *sahat* stunde, zeit, moment; uhr Zenk.; t. *saγat, saγät* óra; kirg. *sat* id. Budag. I, 613; kún *sagat, sat* hora Cod. cum. 79, 67; csuv. *sagat, sägät* id. — cser. *sagat* id. Zol. 58.

529. *zat* familie, *zato* vornehm. — ar.-oszm. ذات *zāt* (török használat szerint) ‚person, hochgestellte person, ausgezeichnete persönlichkeit'; wesen, eigenthümlichkeit etc. Zenk.; t. *zat* nem, faj, sajátság.

530. *ʒep* tasche. — ar.-oszm. جيب , جب *ʒejb, ʒeb* tasche, sack, beutel; busen des kleides Zenk.; azerb. *ʒeb* id. Budag, I, 448. — zürj. *ʒ́ep* tasche, ranzen, quersack; magy. *zseb*.

δ) *Perzsa eredetű török névszók.*

531. *ambar* scheune, vorrathshaus. — per.-ar. انبار *anbār*, oszm. *ambar, hambar* ort, wo etwas aufbewahrt wird, scheuer, speicher, magazin Zenk.; t. *ambar* magazin; csag. *ambar : ambarla-* ins magazin legen, jak. *ambar* niederlage, scheuer, stall; csuv. *ambar* magazin (NyK. III, 400). Az oroszban is megvan (анбаръ) s így akár innen is kerülhetett a votjákba. — cser. *ambar* lóistálló; osztj. *ambar* hombár (NyK. XI, 179); magy. *hombár, hambár* (a déli szlávság utján az oszmanliból).

532. *ar, är: ar-odig* jeder; *ar-turlï* allerlei. — per.-oszm.

هر *her* jedes, alles; *her-bir* ein jeder, jedermann, *her-dürlü* jeder art, aller art Zenk.; t. *är* jeder, *är-ber* ein jeder; kirg. *ar*, azerb. *her* jedes, alles Budag. II, 312; kún *her*: *hergis*, *herchis* ‚nunquam' (voltaképen csak negativ ige mellett ily jelentésű) Cod. cum. 68; alt. *ar* jeder, jedes; csuv. *χar*: *χarber* jeder. — mord. *är* minden, *er*, *ar* id., *er-vśak* mindegyik, mindenik.

533. *ariberi*, *arberi* sache, gerät, geschirr. — t. *är-ber* stb. (l. *ar*, *är* alatt). A votj. *arberi* alapjelentése ‚mindenféle, holmi'.

534. *arńa* woche; *pokci-arńa* donnerstag, *ǯuć-a.* sonntag, *ǯ.-a.-böre* am montag. — per.-oszm. آذينه *azine* feiertag, freitag Zenk.; csuv. *arńa*, *ärnä* woche, *ärnä-gon* freitag, feiertag, *virz-arni-gon* sonntag (orosz-hét-nap), *kisn-ärni-gon* donnerstag (kis-hét-nap, kis ünnep); t. *atna* hét, *a.-köne* vasárnap, *keče-a.* csütörtök, *tatar atnasi* péntek; tob. *adna* freitag Budag. I, 58; csag. *adina* id. Stud. — cser. *arńa*, *ärńä* hét, *ruš a.* vasárnap, *iz-a.* csütörtök, *kug-a.* péntek.

535. *aždagan* otter (coluber). — v. ö. per.-oszm. اژدرها *až-derhā* drache, ungeheuer Zenk.; t. *aǯdaγi* sárkány.

536. *bagalma* ‚kerti alma, alma' (*b. bakčajin budid-a?* = не въ яблочномъ-ли саду ты выросла? Gavr. NyK. XVII, 278). — Utórésze a török *alma* ‚apfel' (l. *ulmo* 175. sz.); előrésze a per. باغ *bāg* garten (oszm. *bag*, csag. *bak*).

537. *bakća*, *bakci* garten. — per. باغ *bāg* garten, weingarten, ettől dim. képzés باغچه, oszm. *bagča* garten, baum- und blumengarten Zenk.; t. *bagča* kert; kirg. *baksa* gärtchen, küchengarten Budag. I, 232; kún *bachča*, *bacča* hortus Cod. cum. 170, 89; csuv. *paχča* hof; garten, küchengarten. — cser. *pakča* kert, konyhakert; mord. *pakśa* mező, szántóföld || *bakćaci*, *bakćači* gärtner. — t. *bakčači* kertész; oszm. *bagčaǯi*, *bakčeǯi* gärtner Zenk.; kún *baccazi* hortulanus Cod. cum. 103.

538. *bakellik* segen. — t. *baχellek* áldás, boldogság; *-lik* képzővel t. *baχel* ‚boldog, áldott'-tól, melynek előrésze a per. *bā* (mit, bei, zu) præpositio (lásd *bakeljal-*, 108. sz.).

539. *bazar* markt. — per.-oszm. بازار *bāzār*, *pazar* markt, markttag, marktplatz, kauf, handel Zenk.; t. *bazar* vásártér, piacz; kún *baxar* forum Cod. cum. 105; kirg. *bazar*: *ak b.* jahrmarkt, csag. *bazar* id., azerb. *bazar et-* handeln Budag. I, 225; alt. *pazar* markt; jak. *basār* id.; csuv. *pazar* id. — cser. *pazar* (Zol. 46);

vogK. *poser* vásár (NyK. IX, 168); osztj. *pozar* id. (NyK. XI, 149): magy. *vásár*. Az oroszban is van базаръ markt.

540. *burzin, burcin* seide. — per.-oszm. ابريشيم *ibrišim* seidenfaden, seidenzwirn, بريشم *berīšem* seide Zenk.; csuv. *porzen* seide. — cser. *porsin, parsan* seide (Zol. 50); magy. *bársony, bárson*.

541. *ćak*: *ćakmi-* schwindsüchtig werden. — t. *čak* rossz, hitvány, *čaklan-* megromlani (erkölcsileg), rosszúl lenni; v. ö. per.-oszm. چاك , چاك *čāk, ček* das zerreissen; riss, zerrissen, *čāk-čāk* zerrissen (átv. ‚bekümmert, betrübt') Zenk. — v. ö. zürj. *ćakmi-* morsch werden, faulen, vermodern, verderben (intr.).

542. *ćarlik, ćarlik* gerät, instrument, *ćarliktem-* unbewaffnet. — v. ö. per.-oszm. چاره , چار *čāre, čār* mittel, hilfsmittel, hülfe Budag. I, 456.

543. *ćatir* zelt, hütte. — per.-oszm. چادر *čadir* zelt; frauenschleier Zenk.; t. *čatir* sátor; kirg. *šatir* zelt, hütte Budag. I, 454; csag. *čatir, čatur* id. és ‚weiter frauenmantel' Stud.; alt. *čadir* zelt; kún *cater* tentorium Cod. cum. 121; csuv. *čadir* id., *čadra* weisser schleier. — cser. *catirik* függöny (= csuv. *čadra*) NyK. VI, 200; magy. *sátor*. Nem idevaló mord. *šator* sátor, mely az orosz шатёръ-ra utal.

544. *dari, dari* schiesspulver, *liz d.* eisenvitriol. — t. *dari* puskapor; kirg. *däri* id. Budag. I, 547; csag. *dari* schiesspulver, pulver Stud.; alt. *tari* id.; kojb. *tar*, kar. *tara, dara* id.; csuv. *tar* id. | mong. *dari* schiesspulver Schmidt. 270; burj. *daŕe, dari* id. Castr. — v. ö. per. دارو orvosság; puskapor (medicamentum; pulvis pyrius — qua significatione in Hindustān usitata vox est: Vullers); cser. *tar* puskapor (NyK. IV, 388).

545. *darin* arznei (valószinűleg csak sajtóhiba e h. *dariu* = t.). — per. دارو arznei, medizin; kirg. *däri* id. Budag. I, 546; t. *dariu* orvosság; csag. *dari* arzenei Stud.; kún *daru* medicamentum Cod. cum. 94.

546. *derbeder* schelm, dieb; strähne, gebinde. — per.-oszm. در بدر *der-be-der* der von tür zu tür geht, bettler, herumstreicher (per. در *der* tür, pforte; *be* dativus értelmű præpositio).

547. *döröš, döris* wahr, wahrhaftig, gerecht. — per.-oszm. درست *dürüst* ganz, vollständig, richtig, gesund, gerecht, wahr Zenk.; t. *döröš* helyes, igaz, szabályos, rendes; kirg. *dürüst* wirk-

lich, wahr, echt; wahrheit Budag. I, 155; kún *drust* verus Cod. cum. 185; csuv. *türüś* ganz, unversehrt, in der ordnung. — cser. *türüs türüs, türüsok* egész || *dörösl̇ik, dörislik* wahrheit, recht. — t. *döröslek* helyesség, igazság, igazságosság; oszm. *dürüstlük* vollständigkeit, rechtschaffenheit Zenk.

548. *dus* freund. — per.-oszm. دوست *dōst* freund, freundin; geliebter, geliebte Zenk.; t. *dus* barát; azerb. *dost*, kirg. *dus* id. Budag. I, 571; ujg. *dost* id. Kud. 259; kún *dost* amicus Cod. cum. 181; csuv. *tos* id. — cser. *tos* barát.

549. *duśmon, tuśmon, tiśmon* hass, feindschaft; feind, *tuśmonal-* hassen, anfeinden, *tuśmont-* boshaft, feindlich sein, hassen. — per.-oszm. دشمن, دشمان *düśmen, düśmān* feind, gegner, widersacher Zenk.; t. *dośman* ellenség; kirg. *duspan* id. Zol. 87; alt. *tuśman* id.; kún *tusmen, duzman* hostis Cod. cum. 170, 181; csuv. *tuśman* id. — cser. *tuśman* gonosz ember, gonosz lélek, ellenség, varázsló; mord. *duśman, duśmon, tuśman* boszorkány, sárkány, varázsló, rossz szellem || *diśmonlik, tuśmonlik* feindschaft, hass. — t. *dośmannik* ellenségeskedés; oszm. *düśmenlik* feindschaft.

550. *ǯanim* aufrichtig, redlich (schmeichelwort). — per.-oszm. جان *ǯān* seele, geist, leben, mut; das eigene selbst; eine seele, person, *ǯanim* (1. személyraggal) meine seele; mein lieber; mein liebchen; t. *ǯan* lélek, élet, *ǯanij* lelkem, kedvesem; kirg. *žanim au!* oh mein liebchen, azerb., csag., tob. *ǯan* seele etc. Budag. I, 429; ujg. *ǯan (čan)* seele Kud. 259; kún *ǵan* anima Cod. cum. 160; csuv. *čon* id. — cser. *čon, con* lélek.

551. *göľ* ‚rózsa' (роза; Gavr. NyK. XVII, 273). — per.-oszm. گل *gül* rose, blume, blüthe Zenk.; t. *göl* virág, *g.-čäčäge* rózsa.

552. *imainber* engel. — Utórésze a per. *ber* bringend, tragend, mely pl. megvan a votj. *pagamber*-ben is (569. sz.), előrésze pedig talán az arab امان *emān* gnade, begnadigung szó, miszerint *imainber* voltaképen ‚kegyelemhozó'.

553. *ispaj, spaj* hübsch, schön, *ispajal-* schmücken, zieren, putzen. — v. ö. per.-oszm. سپاه, سپه *sipāh, sipeh* das heer, soldaten, reiter s ebből سپاهی *sipāhi* reiter, cavallerist; herr, inhaber eines lehens; t. *spaji* uracs, dandy; csag. *sipahi* höherer beamter, vornehmer herr Stud.

554. *jumart* freigebig. — kún *jomard* largus Cod. cum. 115, a perzsa lajstromban is *jomard* áll vele szemben; t. *ǯumart* bőkezű,

adakozó = per.-oszm. جومرد *ǯömerd* (ebből: *ǯevān-merd)* freigebig, edelmütig || *jumartlik* freigebigkeit. — t. *ǯumartlik.*

555. *kana* schrank (mit regalen), *didik-k.* taubenschlag. — oszm.-per. خانه *χāne* haus, gehäuse, wohnung, abtheilung, zelle, fach Zenk.; Budag. még megemlíti ezen jelentését is: ‚käfich für vögel' (I, 528).

556. *kasla* epileptisch (Wied.-nál kérdőjellel). — per.-oszm. خسته *χasta* verwundet, krank Zenk.; t. *kasta* nehéz beteg.

557. *kavga* lärm. — per.-oszm. غوغا *gavga, kavka* tumult, streit, zank, lärm, kampf Zenk.; t. *kauγa* lárma, zaj; csag. *gauga* lärm, auflauf Stud.; csuv. *χavga* lärm, unruhe.

558. *kener* zaun, eingezäunter platz, garten, *urdem-k.* stangenzaun, *keneral-* umzäunen, einzäunen. — per.-oszm. کنار *kenār* seite; rand, saum, ufer; armumfang, umarmung Zenk.; azerb. *kenar* id. Budag. II, 138.

559. *kijar* gurke. — per.-oszm. خيار *χijār* gurke; überhaupt kleine, runde frucht, beere Zenk.; t. *kijar* ugorka; csuv. *χijar* id. — cser. *kiar* ugorka; mord. *kujar* id.

560. *kümeč* ‚pogácsa' (*jumal kümečen . . . śiilľam* = kovásztalan [tkp. édes] kenyérrel ették Nacs. 16). — per.-oszm. كماج *kümāǯ* eine art rundes brot, in heisser asche gebackenes brod Zenk.; csag. *kümeč* id. Stud.; t. *kümäč* pogácsa, zsemlye.

561. *kur* verdriesslich, bekümmert, verdruss, sorge, *k. aǯi-* sorgen, sich mühen, sich abquälen, *jir-k.* ärger; *kurekt-* besorgt od. traurig sein, sich beunruhigen. — per.-oszm. خوار, خور *χor* schlecht, gering, wenig geachtet Zenk.; t. *χur, kur* : *χ. it-* meggyalázni; kirg. *kor* niedrig, verachtet; lasterhaft Budag. I, 541; l. *kurlal-* (111. sz.) || *kurlik* schmach, greuel. — t. *kurlik, χurlik* szégyen, gyalázat; csag. *χorluk* schande Stud.; oszm. *χorlik* niedrigkeit, geringheit Zenk.

562. *kuźo* herr, hausherr, hauswirt, *kuźoal-* wirtschaften, haushalten. — oszm.-per. خواجه *χoǯa* greis, meister, herr; geistlicher an einer moschee; angesehener handelsherr etc. Zenk.; csag. *koǯa, koča* alt, gross, überreif, altersschwach; der verschnittene; ehrenname, in bedeutung von: graubart; titel der abkömmlinge des propheten Stud.; csuv. *χoźa* kaufmann, herr vom hause, wirt. — cser. *χoza, oza* kereskedő, házigazda; mord. *kośä, kośa,*

kozä gazdag, mely utóbbi e szerint nem ugor eredetű szó (lásd MUgSz. 56. l.).

563. *mańda* knecht, magd. — per.-oszm. بنده *bende* ein gebundener, gefangener; sclave, diener; t. *mändä* szolga, isten szolgája (ember); csa . *·nde* sclave Stud.

564. *naćar, naćar* arm, bettler; schlecht, elend, mager, *naćarmi-, naćarmi-* verarmen, herunter kommen, mager werden. — per.-oszm. ناچار *nā-čār* hilflos, elend, arm; t. *naćar* rossz, hitvány; kirg. *našar* schwach, kraftlos Budag. II, 276; csag. *naćar* weib, frauenzimmer Stud.; csuv. *naćar* schlecht, gering, schwach, arm. — cser. *nezer* szegény, erdei cser. *nazar* Zol. 45 ‖ *naćarlik, naćarlik* armut, elend. — t. **naćarlik*. — cser. *nezerluk* szegénység, inség.

565. *nakas* buhler, hurer, hure, *nakasjal-* buhlen, huren. — per.-oszm. ناكس *nā-kes, nekes* der kein mann, oder ein schlechter mann; schmutziger, gemeiner, unangesehener mensch; schlechter kerl, lump; feig, furchtsam, geizig Zenk.; csuv. *nagas* faul, träge; t. *nakas* unmensch, böser mensch; feigling, geizhals Budag. II, 127.

566. *ńań* brot, *ń.-slal* mundvorrat, proviant, *il'-ń.* teig, *ćuk-ń.* frühstück. — per.-oszm. نان *nān* brot, laib brot Zenk.; t. *nan* pfannkuchen, kirg. *nan* brot Budag. II, 279; csag. *nan: n.-baj* der bäcker Stud. — vog.-osztj. *ńań* kenyér; zürj. *ńan* id.; a közösen előfordúló jésitett *ń* arra mutat, hogy a vog.-osztják e tör.-perzsa szót zürj.-votj. közvetítés útján kapta.

567. *nazik* ‚gyönge, finom' *(vekči no nazik mugormä:* тонкостройный нашъ станъ Gavr. NyK. XVII, 282). — per.-oszm. نازك *nāzik* dünn, fein, zart, schlank, zierlich, hübsch, weich Zenk.; t. *näzek* vékony, finom; csag. *nazuk* dünn, fein; kún *näzik* tenuis Cod. cum. 213.

568. *ömit* hoffnung, *imit* bitte. — per.-oszm. اميد *ümid* hoffnung, erwartung Zenk.; csag. *umud* hoffnung Stud.; t. *ömöt* id.; kún *ömed* spes Cod. cum. 77; csuv. *ümüt* id. L. *imitlan-* (109. sz.).

569. *pagamber* prophet. — per.-oszm. پيغامبر *pejgāmber* der himmlische botschaft bringt, gottgesandter, apostel, prophet *(pejgām* nachricht, botschaft és *ber* tragend) Zenk.; t. *payambär, pägämber* próféta; kún *peygamber* propheta Cod. cum. 77; csuv. *pigambar* göttliches wesen, schutzgeist des hausviehes. — cser.

piambar priester, der bei hochzeiten gebete verrichtet Zol. 202 ‖ *pagamberlik* prophezeiung. — *pejgamberlik* prophetentum, prophezeiung Zenk.

570. *peri* böser geist. — per.-oszm. پری *perī* geflügelt; eine art überirdischer wesen, die man sich geflügelt vorstellt; guter geist, engel; t. *pärej* rossz szellem.

571. *pijala, piala* glas, glasscheibe. — per-oszm. پیاله *piāle* trinkbecher, glas, schale Zenk.; t. *pijala* üveg, ablaküveg.

572. *saj* schatten, kühlung. — per.-oszm. سایه *sāje* schatten; schutz Zenk.

573. *sandal* amboss. — per.-oszm. سندان *sindān* amboss, arab-oszm. صندل *sandal, sandel* stuhl, sitz, thron Zenk.; t. *sandal* ülő; csag. *sandal* amboss Stud.; kirg. *sandal* klotz, auf welchem der amboss befestigt wird Budag. I, 704; csuv. *sondal* amboss. — cser. *sandal'e* ülővas az oszm.-ar. *sandalije* ‚stuhl, sitz, thron' alakot tükrözi.

574. *saraci* hausflur, vorhaus, *s.-aź* aussentreppe. — per.-oszm. سراچه *serāče* kleiner palast, häuschen; diminutivum a per.-oszm. *seraj, serā* ‚palast, grosses haus' szótól, mely a tatárban *(saraj)* ‚istálló'-t jelent.

575. *taba* pfanne. — per.-oszm. تابه *tāba*, oszm. *taua, tava* tiegel, bratpfanne Zenk.; t. *taba* serpenyő.

576. *tamaki, tamak, temak* tabak. — per.-oszm. تنباکو *tembagu* persischer rauchtabak, den man in der wasserpfeife raucht Zenk.; t. *tümäke* dohány; alt. *tamki* id.; sziberiai tatár *temki* id. Budag. I, 379. — cser. *tamaka* dohány; osztj. *tambak* id.

577. *tarazi* wage. — per.-oszm. ترازو *terāzi* wage, gewicht, gegengewicht Zenk.; csuv. *taraza* wage; alt. *tereze* id.; kún *taraxu, tarazy* libra Cod. cum. 90, 209.

578. *tasma* gurt. — per.-oszm. تسمه *tasma* lederstreif, riemen, gurt, band (gewebtes) Zenk.; t. *tasma* szalag; csag. *tasma* riemen, gurt Stud. — zürj. *tasma* ledergurt, riemen.

579. *taza, tuzu* gesund, rein; gut, gütig, *t. ul!* (grussformel). — per.-oszm. تازه *tāze* frisch, grün, jung, zart, neu Zenk.; t. *taza* rein; stark, fest, gesund, jung Budag. I, 332; azerb. *taze* neu, frisch, kirg. *taza* id., rein Budag.; csuv. *taza* rein. — cser. *taza* egészséges, ép, kövér; mord. *taza* erős, egészséges. L. *tazat-* etc. (117. 114. sz.)

580. *taulik* tag (24 stunden). — t. *täülek* teljes nap (24 óra idő); csuv. *talik* id. (сутки); v. ö. per.-oszm. تاى *tāj* (összetételben: *tū, tūj)* eins, allein, einzig, ein ganzes, ein stück, das eine im paare Zenk.; csag. *tau* ein ganzes, einziges; mal; gelegenheit Zenk.; azerb. *tov* id. Budag. I, 338.

581. *uner, üner* geschicklichkeit. — per.-oszm. هنر *hüner* kunst, fertigkeit, geschick, verdienst, tugend, ausserordentliche that; t. *ünär* mesterség, művészet; kirg. *üner* geschickt, geübt Budag. I, 161; ujg. *hüner* tugend Kud. 260.

582. *uraza* fasten. — per.-oszm. روزه *rūze* fasten; csuv. *uraza* id.; alt. *orozo* id.; t. *uraza* id. Budag. I, 120; azerb *ruzä* id. u. o. 599.

583. *usto* meister, künstler, handwerker; geschickt, tüchtig; *osto* herr (gott). — per.-ar. استاد, استاذ *ustad, ustaz,* oszm. *ustā, üste* meister in einer kunst oder wissenschaft, doctor Zenk.; t. *osta* mester, művész; csag. *usta (ustad)* meister, geschickt Stud.; csuv. *usta* meister, künstler.

584. *užmak* paradies. — t. *uǯmak, ǯomak* paradicsom, éden; csag. *učmak* das paradies Stud.; *učmag, ušmaχ* id.; kirg. *ušpak* id. Budag. I, 115; kún *učmak* paradisus Cod. cum. 78; alt. *učmak* id.; v. ö. per. اجماج paradisus.

585. *zañari* ‚zöld, kék‘ *(z. tïpï ďïljosad:* на верхушку зеленаго дуба Gavr. NyK. XVII, 271; *z. burčin* kék selyem Gavr.). — t. *zäñär* égszín-kék; v. ö. per.-oszm. زنكار, ژنكار *zengār, žengār* grünspan; grüne farbe; kún *xangar* aerugo Cod. cum. 69.

Az eddig tárgyaltakon kivűl vannak még oly iráni elemek is a votjákban, melyek nem a törökség révén kerültek ide s nem is ezen nyelv specialis átvételei, hanem azon hajdankorból valók, midőn még a keleti ugor csoport, vagyis a lapptól elvált éjszaki ugor ág tagjai (a magyar, vogul-osztják, zürjén-votják nyelvek) még közös egységben éltek, ilyenek: v. *zarni* arany, *azveś* ezüst, *uzveś* ón, ólom, *śurs* ezer stb. Ezek természetesen alapnyelvi s nem különösen votják kölcsönvételek, miért is tárgyalásukra e helyütt nem terjeszkedhetünk ki.

ε) *Orosz eredetű tatár és csuvas névszók.*

586. *bečke* fass; *bekče* id. Gavr., NyK. XVII, 261. — t. *pičkä mičkä* hordó, átalag; csuv. *pičke* fass. Az oroszban бочка, mely a

tatárban mint több más szó magashangba csapott át; v. ö. *püdečäj* irnok: подьячей, *rümkä* kis pálinkás pohár: рюмка; *pirčätkä* ujjas keztyű: перчáтка; *čirkäü* templom: цéрковь; *käbestä* káposzta капýста.

587. *dranća* behobeltes brett. — t. *dranča* latte, dachspan (Zol. 85), *dìranča* dachschindel, dünnes brettchen (Bál.); csuv. *treńča* id. Az orosz драница második tagján viseli a hangsúlyt, a melyet közvetetlen átvétel esetén a votják nem enyésztetett volna el («die vielen im gebrauch gekommenen russischen wörter behalten immer ihre ursprüngliche betonung, wenn sie nicht eine ganz wotjakische form angenommen haben» Wied. gr. 12. l.). Ez valamint a szóközépi *ć* (e helyett: *č*) tatár közvetítésre mutat.

588. *kubìsta* kohl (kelkáposzta). — csuv. *kabusta* kraut; t. *käbestä* id. Az oroszz капýста ellenében a török és votják alakok közösen szóközépi *b*-t tüntetnek fel.

c) Viszonyszók.

α) *Eredeti török viszonyszók.*

589. *ajirmać, ajìrmać, ajìrmìć* genau, im einzelnen, *ajìrmačìk* ‚külön-külön' (*Xristosez pagambarjos ăzľaik ajìrmačìk veralľam* = t. *turìsìnda pagambärlär aldanuk ajìrmačìk äjtkännär* Nacs. 23). — t. *ajìrìm* külömböző, *aj.-aj.* külön-külön, *ajìrmačìk* világosan. Bálint ez utóbbi szót az *ajìrìm* és *ačìk* nyilt, világos szó összetételeinek tartja, holott az *-ačìk* végzet egész természetesen így taglalható: *-če (-čì)* határzórag (pl. *tüzče, düzče* egyenesen: *düz, tüz* egyenes Budag. I, 391; *tašče: köngüli t.* szíve kőkemény u. o. 502; *adamče* menschlich, *arabče* arabisch, *türkče* türkisch, *devletče* höflich Zenk. 376; *karamìjča, karamìjčì* nézetlenül Bál. gr. 87, 90) és *-k* nyomatékosító (l. Bál. gr. 91). Az *ajìrmač* alapszava a köztör. *ajìr-* ‚elválasztani, elkülöníteni' (csuv. *ojìr*; v. ö. csuv. *orìm* abgesondert).

590. *ama* (nachgesetztes fragewort). — Előrésze *a, e* indulatszói elem, utórésze a köztörök *-mì, -mi*: t. *-mì, -me* -e? kérdőszócska.

591. *arte* neben, bei, in der reihe, zusammen, beisammen, anstossend, angrenzend, allgemein, überhaupt. — v. ö. köztörök

art hátsó rész: t. *artina, artinda, artinnan* mögé, mögött, mögől; *berse artinnan berse* egymás után

592. *čal, čaľa, čalak* bald, schnell, sogleich. — csag. *čala: č. baradur* er eilt sich, geht rasch Budag. I, 463; oszm. *čalak, ǯalak* schnell, flink Zenk.; csag. *čalik* eilig, hurtig, *čalt* schnell, flink Stud.; t. *čaja* élénk, fürge, ügyes; kirg. *žalt* plötzlich Zol. 106; csuv. *šalt, šat, šaldaχ* plötzlich; ganz, voll. — cser. *čelt, čeltok, cilt, ciltok* tisztán, merőben (*cilt kelesen* elvégezte beszédét, *čelt moš* mosd ki jól).

593. *gine, gine* nur, so eben, sogleich. — t. *-kina, -kenä* nur, eben, blos, gerade: *jazib alγač-kina* eben als er es geschrieben, *janib betkäč-kenä* erst als es ganz verbrannt war; csag. *-gina, -gine* ugyanilyen használatban (l. Budag. I, 776).

594. *ini* schon. — v. ö. t. *inde* most, már; csuv. *ińde* jetzt schon; oszm. *imdi* nun, also, nun denn Zenk.; csag. *indi* nun, wohlan! Stud.; alt. *em, emdi* (kond. *am, amdi*) jetzt, schon, nach diesem; ujg. *emti* nun, jetzt Kud. 187; azerb. *indi* id. Budag. I, 209; kirg. *endi* Zol. 13; kojb.-kar. *am* jetzt, *am-ōk* sogleich. — cser. *ińe* tehát, *inde, inde, önde* már.

595. *jalan, jalam* immer. — t. *jalan* immer, fortwährend; bask. *jalan* id. Budag. II, 338; csuv. *jalan* id. (все, то и дѣло), *jalanda* immer.

596. *juri* absichtlich, vorsätzlich. — t. *juriј: j. äjt-* czélzással mondani, ettől: *jura-* magyarázni, megfejteni; *juriј* czélzatosan, szándékosan; csuv. *jori* mit fleiss, vorsätzlich; — cser. *jori, jore, jöri, jöre* különösen, épen (azért).

597. *kajta* fernerhin, künftighin; *k.-ulon* das zukünftige leben, wiedergeburt. — t. *kajta* zurück, wieder, abermals (Budag. II, 31) a köztörök *kajt-* ‚zurückkehren, wiederkommen' igétől; csag. *kajta* vielmehr, eher, aufs neue Stud.

598. *kerek* wenn auch, obgleich. — t. *kiräk* kell, szükséges: *k. kačan* bármikor; oszm. *gerek* notwendig: *kim gerekse* wer es denn sein soll, *gerek—gerek* ob-ob, sei es so oder so Zenk.; csag. *kirek, kerek* nötig, notwendigkeit; kirg. *kerek*, azerb. *gerek* id. Budag. II, 119; alt. *kerek* id.; kún *kerek* necesse est Cod. cum. 44; kojb. *kērek, kerek*, kar. *kjerek, herek* nötig; csuv. *kirik: k. kamda* wer auch immer, *k.-χšanda* wo immer | mong. *kerek* notwendigkeit, notdurft, sache, geschäft Schmidt. 151. Alkalmasint a köztörök

kir- (t. *ker-*, oszm. *gir-)* ‚eingehen' ige származéka. — cser. *kerek* akár-: *kerek-kö* akárki, *kerek-kudo* akármelyik, *k.-kušto* akárhol; vogK. *kareχ* kell (NyK. IX, 42).

599. *keskentek* unerwartet, plötzlich. — t. *kisäkten* egyszerre, hirtelen; ablativusa a köztörök *kes-* (t. *kis-*, csuv. *kas-)* ‚vágni, metszeni' igétől származó t. *kisäk* (rész, adag) szónak. A votják ezt még a maga *-tek* fosztó ragjával toldotta meg.

600. *köjön* als, wie. — t. *köjö: telsez k.* némán, *šul k.* azon módon, *jäšeren k.* titkon, *kara k. čikkan* megfeketedett; alapszava t. *köj* mód, minőség, szerkezet; dallam, széphangzat.

601. *küre, köre, kure* wegen (c. allat.). — t. *küre* -nézve, -hoz, -képest, -ért, miatt: *tïuɣanɣa k.* születésénél fogva; oszm. *göre* gemäss, nach, zu folge, entsprechend, wie, gleichwie: *göz g.* nach augenschein, sichtlich, *baña g.* meiner ansicht nach Zenk.; alapszava a köztör. *kör-* (t. *kür)* ‚sehen' ige.

602. *otor* immer. — t. *otoro* immer besser, immer mehr; *otorodan otoro* id.

603. *tek* müssig, unbeschäftigt, schweigend; nur, aber, *t. ulinï* schweigen, verstummen. — t. *tik* nur so, umsonst; nur allein, nur dass..., aber, *t. tor-* müssig sein; oszm. *tek* einzeln, allein; ruhig, still, Zenk.; csag. *tik*, azerb. *tek* einzeln, allein; nur so etc. Budag. I, 417; alt. *tek, tegin* umsonst, vergeblich.

β) *Arab és perzsa eredetű török viszonyszók.*

604. *agar* aber, nun *(valľana murte ... törli baľa kulon lezem. Agär valľana murt ińmar kïlliś orćemte lusal-ke raχatlïgïn ulono vïlem:* az ősemberre sokféle nyomoruságos halált küldött. De hogyha az ősember isten szavától el nem térő lesz, örömben fog élni Nacs. 56; *äksej śuretlï jïbïrtïnï kosem; agär kiń-no-kiń solï uz-ke jïbïrtï gur puške kuštïśkoz:* a király parancsolá imádni a képet, de a ki csak nem imádja, kemenczébe fog vetődni Nacs. 26). — per.-oszm. اگر *eger*, oszm. *ejer* wenn, *eger — eger* entweder — oder Zenk.; t. *ägär* ha, hogyha.

605. *ali* jetzt. — ar.-oszm. حالا *hālen*, vulg. *hala* gegenwärtig, jetzt eben (Zenk.) a حال tőtől, mely *kaľ* alakban is megvan a votjákban; t. *äle* még, most.

606. *kaľ, kalik* eben, jetzt, sogleich, *kaľ-gine* soeben erst; — eredetére nézve azonos az *ali* szóval, csakhogy a közvetítő nyelv

itt nem a tátár, hanem a csuvas volt, melyben az arab حالا így hangzik: *χal'* (jetzt, gegenwärtig); megvan a csuvasban a nyomatékosított *χaläχ* (= votj. *kalik)* is.

607. *kazir, kazer* so eben. — ar. حاضر *hāzir* zugegen, nahe, bereit, fertig Zenk.; t. *kazer, äzer* jelen, jelenleg, most, mindjárt.

608. *zaman* sogleich. — ar.-oszm. زمان *zemān, zaman* zeit, zeitalter, zeitpunkt Zenk.; t. *zeman, zemana* idő, kor; kún *zamana* Cod. cum. 206, 211; alt. *saman* id.; kirg. *zauman* irgend einmal, azerb. *zaman* Budag. I, 606; csuv. *saman* zeit.

Kétségtelen tanúlsága már az itten egybeállított anyagnak is, hogy minden ugor nyelv közűl a votják állott legerősebb hatása alatt a törökségnek; bizonyítja ezt különösen az átvett igék nagy mennyisége (számszerint itt 119-et mutattunk ki; ezenkivűl 20 viszonyszót és 470 névszót), melyek tekintetében a votják semmiféle ‚honosító' eljárást nem alkalmaz, mint ezt pl. a magyarban tapasztaljuk, hol idegen igék rendesen *-ál* magyar képzővel kerűlnek elő. Nem tehinthetjük ilyen hasonló képzőnek a török *-a* végű igetőn mutatkozó *-l* végzetet sem (pl. *rätlal-, bujal-, bušal-, aldal-, saklal-* stb.); mert ez csak analogikus alakítás az eredeti <*a* végű igetők mintájára, melyek magánhangzóval kezdődő viszonyító, vagy képző elem előtt teljesebb <*al* végzettel jelentkeznek, úgy hogy pl. a *verani, nimani* mondani, nevezni igéknek imper. alakja *vera, nima;* ellenben jelen ideje: *veralo, veralod, veraloz; nimalomi, nimalodi, nimalozi* s præterituma ismét: *veraj, verad, veraz; nimami, nimadi, nimazi.* A törökséggel való érintkezés intensivitási fokát tekintve legközelebb áll a votjákhoz a cseremisz nyelv, mely mint Budenz kimutatta (NyK. III, 398) nagy számban tartalmaz különösen csuvas elemeket s ezek között mintegy 90-en fölűl igéket is. A cseremisz után a magyar következik, melynek török elemei között szintén vannak, bár jóval kisebb számmal, igék is, még pedig honosító igeképző nélkül (pl. *csever-, csavar-; gyúr-; söpör-; szán-; szór-; szűr-; tűr-).* Kisebb-nagyobb mértékben hatott a törökség a mordvin, zürjén és vogul-osztják nyelvekre is, melyeknek a votjákkal egybetalálkozó török elemeit az egyes helyeken ki is mutattuk. Meg kell itt jegyeznünk, hogy ezen közös török elemektől nem lehet közösen történt kölcsönvételre következtetnünk — mint ezt pl. egyes ugor-szláv, keleti ugor-perzsa egyező szókra nézve fölvesszük —; mert egy részről igen szembe-

tűnő, hogy az ugor nyelvekben előfordúló török elemek külömböző dialektusokból valók (a magyar pl. egy régibb csuvas dialektusból és a kúnból, a cseremisz a mai csuvasból, a votják és zürjén főképen a kazáni tatárból, a mordvin — mint egyes tényekből, pl. a ritka *anuk* ‚kész' szó előfordulásából következtetni lehet — ismét egy más keleti török nyelvből, végűl a vogul-osztják főképen a szibériai tatárból) s más részről az is nyilvánvaló, hogy az egyes nyelvek átvételei külömböző időkben is történtek, legrégebben a magyar és mordvin, újabban a cseremisz és votják nyelveké.

Egyéb nyelvek idegen elemeivel különösen tanulságos az, hogy minő fogalmi kategoriákba sorakoznak, a mennyiben ezekből következtetéseket lehet vonni a nyelvileg érinkező népek műveltségtörténetére. A votják-török elemek ezen szempontból nem értékesek; mert a kölcsönvétel aránytalanúl történt s hogy nem épen szükségből, bizonyítja az, hogy az idegen szó mellett ugyanazon fogalomra néha két, sőt esetleg több eredeti szó is találkozik, a mire itt-ott rá is mutattunk. Fontosabb kérdés ennél, hogy a törökségnek melyik része volt az, mely a votjákra ily nagy mértékben hatott; vagy pontosabban szólva — mivel a történeti körűltekintés már eleve is feljogosít, hogy kölcsönadó felekűl a tatár és csuvas nyelveket tekintsük, mennyiben lehet ezt nyelvészeti okokkal is bizonyítanunk s mily nagy az egyiknek és másiknak hatása? Mindenesetre kétségtelen, hogy a votják-török elemek aránytalanúl nagyobb tömege nem a csuvasból került. Ezt igen könnyű felismerni, mert a csuvasnak sajátságos, a többi egész törökségtől elütő hangfejlődése van, úgy hogy ha a votják-török elemek első sorban ezen nyelvből valók lennének, ama jellemzetes hangtani vonásoknak első tekintetre fel kellene tűnniök, a mint határozottan feltűnnek a cseremisz és magyar nyelvek török elemeiben. Ezen negativ tények ellenében vannak positiv hangtani bizonyítékok, melyek különösen a kazáni-tatárból való átvételre utalnak. Ilyenek 1) a szorosabb egyezés a magánhangzók hangszíne tekintetében. Ismeretes tény ugyanis, hogy a kazáni tatárban köztörök *o, ö, e* hangoknak *u, ü, i*, köztörök *u, ü, i* hangoknak *o, ö, e* felel meg; a votják-török elemek jórészt szintén *u* hangot tüntetnek fel köztörök *o* ellenében s viszont *o*-t, *ö*-t köztörök *u, ü* hangokkal szemben, mint: votj.-tatár *buš* leer: köztör. *boš, bujou* farbe: ktör. *bojak, bur* kreide: ktör. *bor, buldant-* auf-

wiegeln: ktör. *bolga-*, *kušlal-* vereinigen: ktör. *koš* paar, *sugon* zwiebel: ktör. *sojgan*, *tup* kanone: ktör. *top*, *buj* zug im gesichte: ktör. *boj*, *ujnaš* hurerei: ktör. *ojnaš*, *burlat* rotes garn: tör. *borlat*, *nukto* halfter: tör. *nokta*, *uram* gasse: tör. *oram* | *kojo* brunnen: ktör *kuju*, *kuduk*, *kodo* freiwerber: ktör. *kuda*, *bojorok* befehl: ktör. *bujuruk*, *čokmar* knüttel: tör. *čukmar* | *törli* -féle: ktör. *türlü*, *köj* motte: tör. *küjä* stb. Ugyanígy mutatkozik a hangszinben való szorosabb egyezés olyan török elemekben is, melyek a törökségben sem eredetiek, mint: *kodŕat* wunder: t. *kodrät*, ar.-oszm. *kudret*; *korbon* opfer: t. *korman*, ar.-tör. *kurban*; *roksat* erlaubniss: t. *roksät*, ar.-oszm. *ruχsat* | *dörös* wahr: t. *dörös*, per.-tör. *dürüst*; *dönja* welt: t. *dönjä*, ar.-oszm. *dünja*; *ömiť* hoffnung: per. *ümid*. — 2) Különös kazáni tatár sajátság *γ* járulékmássalhangzó előtétele olyan arab eredetű szókon, melyek ع (ajin) hanggal kezdődnek; a votják-török elemek közt is találunk erre példát: *gabrat* tanúlság: t. *γabrät*, ar.-oszm. عبرت *'ibrät* | *gumir* leben: t. *γumer*, ar.-oszm. عمر *ömr* | *gadel* gerecht: t. *γadel*, ar.-oszm. عدل *adl*. — 3) Ugyancsak a kazáni tatárban fordúl elő szókezdő *v-b* hangok váltakozása arab eredetű szókon; mutatkozik ez a votj.-török elemekben is: *bagit*, *vakit* zeit: t. *baγit*, ar.-oszm. وقت *vakt*, *vakit*, csuv. *vigit* | *bagaďa* verheissung: t. *baγadä*, ar.-oszm. وعده *va'ďa*. — 4) Kazáni-tatár hangtani vonás a szókezdő *j*-nek *ǯ* (*ž*)-vé való változtatása (a kirgizben is *ž* lesz belőle), ezt tapasztaljuk a votj. *ǯiget* jüngling, *ǯük* fuvar, *ǯeč* gut, heilig, *žambaš* lende szókon is. — 5) Idegen szók átalakításában a votják és kazáni-tatár nagyobbrészt egyforma eljárást követett, így lett a per.-török *pejgamber* szóból a votjákban *pagamber*, a tatárban *paγambär*; ugyan így felelnek meg v. *nakas*: t. *nakas*, p. *nā-kes*, oszm. *nekes* | *manďa* knecht: t. *mändä*, per.-oszm., csag. *bende* | *ńapse* begier: t. *näpes*, ar.-oszm. *nefs*, azerb. *näfäs* | *beste*: *kil-b.* geschwätzig: t. *biste*, ar.-oszm. *bast* | *bečke* fass: t. *pičkä*, or. бочка | *kajla* list: t. *käjlä*, *χajlä*, ar.-oszm. *hīle*. — 6) Számbajövő, bár magában véve nem jelentős bizonyíték, hogy több votják szónak csak a tatárban találjuk meg pontos megfelelőjét, milyenek: *ataz* hahn, *čan* bottich, *čerkej* mücke, *čekinder* bete, *ištir* fusslappen, *komačau* mühselig, *kujma* zaun, *nerge* ordnung, *šakši* unrein, *umorto* bienenstock.

A kazáni-tatáron kivűl félreismertethetlenűl mutatkozik a votjákban a c s u v a s nyelv hatása is, még pedig tekintve, hogy

ez többször elavúlt (vagy legalább a mai csuvas dialektusokban ki nem mutatható) csuvas szók átvételében nyilatkozik (v. ö. a votj. *śulvor-* bitten, *śakan* bastmatte, *sarandik* fensterrahmen szókat tárgyazó czikkeket) jóformán ezt kell régibbnek tartanunk. Ide tartozó szorosabb hangtani bizonyítékok: 1) szókezdő *j-ś* változás, mi az egész törökségből csakis a csuvasban fordúl elő; ezen hangváltozást tapasztaljuk következő votják-török szókon: *śeľ* wind, sturm: csuv. *śil*, köztör. *jil*, *jel* | *śakan* bastmatte: t. *jikän* gyékény | *śulvor-* bitten: tör. *jalbar-*. — 2) *č-ś*, *ǯ-ź* hangok változása, mi szintén különös csuvas sajátság: *śaśka* blume: csuv. *śeśkä*, ktör. *čecek* | *ukśo* geld: csuv. *ukśa*, ktör. *akča* | *buśono* mann der frauenschwester: csuv. *poźana*; oszm. *baǯanak* | *bulźou* frist: csag. *bolčau*, mai csuv. *pïlčav* | *kenźal* eidechse, eredetibb *kenǯal* helyett, v. ö. magy. *hangyál (kenčal* ismét eredetibb **kanďal* helyett való, v. ö. t. *kandala*, csuv. *χïntla)* | *kuźo* herr: csuv. *χoźa*, per.-tör. *χoǯa*. — 3) *z-r* váltakozás: *bultïr* frauenbruder: csuv. *poldïr*, tör. *baldiz* | *-sïr* fosztóképző köztör. *sïz* ellenében, ezekben: *ireksïr* (l. 244. sz.) és *sesïr* hinfällig: csuv. *irikser*, *suzïr* | *arńa* woche: csuv. *arńa*, per.-oszm. *azine*, t. *atna* | *sïr* harz: köztör. *sagïz*, mai csuvas *sogïr*. — 4) zárt *o*, *u*-féle hangszín olyan példákon, melyeknek megfelelői az egész törökségben *a*-val valók és csak a csuvasban változnak el *o*, *u*-hangzósakká, ilyenek: *kulïm* leánydíj: virjali csuv. *χulïm*, anatri csuv. *χolïm*, köztör. *kalïm* | *ulmo* apfel: csuv. *olma*, *ulma*, köztör. *alma* | *uslom* vortheil, gewinn: csuv. *oslam uslam*; t. *aslam*, alt. *astam* | *busï* feld: csuv. *pozu*, t. *basïu* | *kuiki* sorge: csuv. *χojgï*, *χujgï*, ktör. *kajgï* | *kurok* räuber; csuv. *χoraχ*, *χuraχ*, ktör. *karak* | *buskeľ* nachbar: csuv. *poskiľ*, v. ö. köztör. *baška* (l. 328. sz.) | *urobo* wagen: csuv. *oraba*, *uraba*; ar.-tör. *araba*. — 5) több más specialis csuvas hangváltozás, melyekre a török-votják elemek közt csak egyes példákat találunk. Ilyenek: votj. *ener* sattel: csuv. *ińer*, tör. *iger*, *ejer*, jak. *ïńïr*; v. ö. csuv. *pïń* ezer: ktör. *meñ*, *mïñ*; csuv. *sunu* kopja: t. *sungu*, *sïngu*; *śana* ärmel des kleides: alt. *jeñ*; *śiń-* siegen: ktör. *jeñ-*; *tan* eben, gleich: ktör. *teñ*; *tinis* tenger: ktör. *tengiz* stb. | *pakar* magen: csuv. *pagar*, ktör. *bagïr*; a csuvas általában megkeményítette mind a mediákat a szó kezdetén | *arlan* maulwurf: csuv. *arlan*, t., alt. *erlen*; *taga* : *iž-t.* widder: csuv. *taga*, tör. *teke*, *tekke*; *karas* honigscheibe: csuv. *karas*, t. *käräz*; *ľanges* eimer: csuv. *ľangïs*, t. *längiz*; *čana* dohle: csuv. *čana*; t. *čäukä*,

tob. *čöngä;* megjegyzendő ezekhez, hogy a csuvas igen sok esetben köztörök magashangú szót mélyhangúvá változtatott át | *arìslan* löwe: csuv. *arìslan,* ktör. *arslan* | *vudor* biber: mai csuvas *udur;* szókezdő *v* mint járulékmássalhangzó specialis csuvas sajátság a török nyelvek közt. — 6) a csuvas és votják közös hangalakítást tüntet fel idegen szókon még pedig olyat, melyet más idegen szókon különösen a csuvasban találunk: *kers* abgabe: csuv. *χìrś,* t. *χaraǯ,* oszm.-arab *χarāǯ* | *burǯin* seide: csuv. *porzen,* per.-oszm. *berīšem* | *kal'* jetzt: csuv. *χal',* t. *äle;* ar.-oszm. *hala.* — 7) Végül felemlíthető az is, hogy vannak olyan egyező csuvas-votják szók, melyeknek a törökség egyéb részeiben nem ismerjük megfelelőit, ilyenek: *kis* weberkamm: csuv. *χiś; jubo* pfahl: csuv. *joba; śarci* rübe: mai csuv. *śarìk; śolik, selìk* sünde: csuv. *śìlìχ; sukuri* laib: csuv. *śukkur; šìlan* schilf: csuv. *šìlan.*

A törökségnek hatása a votjákra, mint már jeleztük, kiterjed a szókincsen kivűl még a nyelvszerkezetre is elannyira, hogy nincsen része a grammatikának, melyben nyoma ne mutatkoznék. Így különösen a mi a hangtant illeti, a törökség hatásának kell tulajdonítanunk a mai votják hangsúlyozás-módot, mely általában a szónak utolsó tagját emeli ki, ép úgy mint a török, mongol és tunguz nyelvekben történik. Az ugorságnak jellemző sajátsága a déli altaji nyelvcsoportok ellenében, hogy a hangsúlyt nem a szó végén alkalmazza, jelesűl teljes egyöntetűséggel csakis az első tag emelődik ki a magyarban, finnségben, lappban és vogulban. Az osztjákra nézve ugyan Castrén azt állítja, hogy benne az utólsó szótag emelődik ki; de mint Vologodszki szótárából s fordításaiból kitűnik, épen ellenkezőleg általában az első szótag hangsúlyozódik úgy mint a vogulban (bizonyítja ezt az első szótagon igen sűrűn alkalmazott magánhangzó-nyujtás is) s csak kevés eltérő esetben a második (l. NyK. XI, 49). Változó a hangsúly a mordvinban, cseremiszben és zürjénben; de az utolsó szótagot ezen nyelvek is csak kisebb arányban emelik ki. Nevezetesen általában a második szótagot s többször az elsőt emeli ki a mordvin, vegyesen az elsőt és másodikat (néha a többtagú szó utolsó részét is) a cseremisz és zürjén-permi nyelvek (l. Rogov permi grammatikájának 9—12-ik lapjait). Azt tehát, hogy a votják ma általában az utolsó szótagot hangsúlyozza — különösen tekintve, hogy mily nagy mértékben hatott e nyelvre egyéb szempontokból is a törökség — nem lehet

eredeti állapotnak tartanunk; fenn is vannak még nyomok, melyek szerint más volt régebben a votják hangsúlyozás s az általános szabálytól való eltéréseket is tapasztalunk a mai nyelvben (l. a hangsúlyról szóló fejezetet).

Az alaktan tekintetében a törökség hatása egyes átvett képzőkön nyilvánúl; így találjuk meg eredeti votják szókon is 1) a török *-luk, -lïk* elvont főneveket alkotó képzőt: *junlïk* kraft, stärke: *jun* stärke, stark, fest, zürj. *jon* | *nïllïk* jungfrauschaft: *nïl* tochter, mädchen, zürj. *nïl* | *öksejlïk* reich, herrschaft: *öksej, eksej* herr, zürj. *öksï* | *inmarlïk* gottheit: *inmar* gott, zürj. *jen* id. (MUgSz. 785) | *todonlïk* kenntniss (Nacs. 21. l.): *todon* kenntniss, wissen, *tod-* wissen, zürj. *töd-* id. | *nïnallïk* täglich, tages-: *nïnal* tag || *ćorïtlïk* härte: *ćorït* hart, zürj. *čorïd* | *uleplïk* leben: *ulep* lebendig, leben | *urodlïk* bosheit, schlechtigkeit: *urod* schlecht, zürj. *uröd* | *baʒimlïk, baʒimlek* oberherrschaft, grösse: *baʒim* gross | *ʒužïtlïk* höhe: *ʒužït* hoch, zürj. *ʒuʒïd* | *ďoskïtlïk* szorosság (= t. *kïzannïk* Nacs. 86): *ďoskït, ʒoskït* aug, zürj. *ʒeskïd* | *kapčilïk* kegyesség (Gavr. NyK. XVII, 292): *kapči* leicht, mild | *vostemlïk* sanftmut: *vostem* still, a zürj.-votj. *-tem* fosztó képzővel; ilyenek a következők is: *śutemlïk* hunger: *śutem* hungrig | *vozittemlïk* schamlosigkeit: *vozittem* schamlos, *vozit* schamhaft | *tau-karontemlïk* undankbarkeit, tkp. ‚hála-tétlenség': *kar-* tun, machen | *vož-potontemlïk* sanftmut, mintegy ‚harag-jötlenség': *pot-* hinausgehen, hervorkommen, zürj. *pet-* | *zakontemlïk* gesetzwidrigkeit: *zakontem* gesetzlos, orosz законъ gesetz | *śektemlïk* reinheit, unschuld: alapszava *śeg* ‚schuld', arab-török eredetű (l. fönt 521. sz.) || *mengielïk* ewigkeit, ewiges leben: *mengie* auf ewig, mely szó ugyan török eredetű (l. 183. sz.), de már votják lativraggal van alakítva (v. ö. *dorä* zu: *dorïn* an, neben, bei; *dinä* zu: *dinin* bei; *bordä* -hoz: *bordïn* -nál etc.) || Még tiszta orosz szóhoz is hozzátette a votják e képzőt ezekben: *proroklik* prophetenstand; or. *prorok* prophet | *mitropolitlïk* amt eines metropoliten: or. *mitropolit.* — 2. A török *-či* képző eredeti votják szókhoz járult ezekben: *kiziliči* sternkundiger: *kizili* stern, zürj. *koʒul* | *pïžči* schiffer: *pïž* schiff, zürj. *pïž* | *śuresči* wanderer: *śures* weg | *vuzči* händler, verkäufer: *vuz* kauf, handel, zürj. *vuz* || *tunoči* wahrsager, zauberer (Nacs. 67): *tuno* id., zürj. *tun* || *vožmatiči* führer: *vožmat-* zeigen. V. ö. ezekhez *nošlenci* tragbahre:

zürj. *nösila* id., or. носило id. — 3) Török elemnek tekintjük a votj. *-gem* comparativus képzőt, melyről megjegyzendő, hogy Gavrilov eredeti textusaiban nem fordúl elő s hogy nemcsak összehasonlításban használtatik, hanem valamely tulajdonság nagyobb fokának jelölésére is, pl. *pokcigem* ziemlich klein: *pokci* klein; *tuž-gem* viel, sehr, bei weitem: *tuž* sehr. A megfelelő török (illetőleg török-mongol) alak *kem* maass (l. 375. sz.), mely még eredeti értelmében van meg a névmásokkal való összetételében: *ma-k.* wie viel, *so-k.*, *ta-k.* so viel, so sehr, majd a ‚nagyobb mérték' értelmét veszi fel ezekben: *kema* lange, *kemala* schon lange geschehen, *kemalaś* lange. — 4) Analogikus képzés a *-kaj* ebben: *vȋnȋkaj* stiefsohn, stieftochter, v. ö. *vȋnȋ* neffe, nichte. Megvan még e képző a votj. *anakaj*, *atȋkaj*, *apȋkaj*, *turagaj* szókban, de ezek képzőstől török eredetüek s annál alkalmasabbak voltak az analogiai hatásra, minthogy mellettük még *anaj*, *apaj*, *turi* alakok is találhatók. — 5) *ulou* ‚unterlage' a votj. *ul* ‚unterraum, unteres' mellett szintén analogikus képzés ezen török eredetű szók mintájára: *bujou* farbe, *kargau* fluch, *tatȋu* friede, *maktau-lȋ* löblich stb., noha ezek mind igei alapszótól valók. — 6) *-lal* denominalis igeképzőt csak néhány kevés szóban találunk, ú. m. *bazimlal-* ehren, preisen: *bazim* gross; *umojtemlal-* schlecht, unvortheilhaft werden: *umojtem* schlimm, übel; *mȋrdlal-* zwingen: *mȋrd* zwang; *pečatlal-* versiegeln: or.-votj. *pečať* siegel (egyébként a leggyakoribb denom. igeképző <*al*, *-jal*, pl. *šemjal-* schmecken: *šem* geschmack; *nakasjal* huren: *nakas* hure; *zarnial-* vergolden: *zarni* gold; *ćorȋgal-* fischen: *ćorȋg-* fisch); ezekben jóformán csak analogikus képzés van a *buš: bušal-*, *dem: demlal-*, *tatȋu: tatȋulal-*, *alek: aleklal-*, *rakat: rakatlal-*, *kagar: kagarlal-*, *šek: šeklal-*, *kur: kurlal-* s több efféle török eredetű párosan (t. i. névszói és származott igei alakban) átjött szók mintájára. — 7) Török *-lan* képző van ezen votják hangutánzó szóban: *zurlan-* schreien, murren. — 8) Talán szintén török elem van ezen *-ȋrt* végű hangutánzó igék képzőiben: *jočȋrt-* knirschen, *sipȋrt-* flüstern, *zukȋrt-* knarren, *dȋšbȋrt-* klopfen, poltern, *dȋmbȋrt-* schallen, erklingen; megjegyzendő t. i. ezekhez, hogy a törökségben igen nagy számban találunk *-ȋr*, *-ur* és *-rda*, *-rde* végzetű hangutánzó igéket (kimutatta Budenz NyK. II, 338; III, 307); sőt mivel *-lda*, *-lde* végüek is vannak, talán török elem a v. *zȋngȋlt-* klingen, tönen (v. ö. zürj. *žinöd-*) szó képzője is. — Végűl 9) török

elem azon *dir* particula, mely különösen Gavrilov szövegeiben sűrűn fordúl elő, pl. e dalban is: *anajä gurzä estem-dir, morjoti śiñez potä-dir, baskič vižijaz potisa, vite-dir* etc. (l. NyK. XVII, 270. l.; egyéb példák ezen *-dir* használatra találhatók a 21., 27., 67., 68. számú dalokban, továbbá Üg.: 6, Sväšč. Istor.: 12., 18. l.). A törökségben *-tir, -dir (-tur, -tur* stb.) létigéűl szerepel, pl. oszm. *tatli-dir* ist süss, *tatli dejil-dir* ist nicht süss; a csagatájban pedig pl. a *bar-* gehen igétől *bara-tur* a folyamatos jelen 3. személye az egyes számban, *barib-tur* a folyamatos multban egy. 3. sz.; a csuvasban ebből a *dir*-ból vált a jelen idő *d, ť* képzője (lásd NyK. IV, 328).

Legerősebb a törökség nyelvtani hatása a jelentés- és mondattanban; ezt tekintve igazán elmondhatjuk, hogy a votjákban voltaképen török nyelvszellem érvényesíti magát ugor alakokkal. Nem bocsátkozom e helyen a votják turcismusok tűzetes tárgyalásába (a melynek alább lesz a helye, különösen hol a ragok használatáról lesz szó) — csak néhány példát hozok fel, hogy a török hatás e része se maradjon épen bemutatás nélkül. Ilyenek a jelentéstanból a törökségnek némely sajátos phraseologiai szerkezetei az ilyen igei és főnévi kapcsolatokban: *kabil al-* elfogadni, szószerint ‚elfogadást venni', *keñeš et-* tanácskozni, azaz ‚tanácskozást tenni', *karäb bul-* (tatár) elpusztúlni, tkp. ‚pusztuló lenni', *auirlik kiter-* alkalmatlankodni (‚alkalmatlanságot hozni'), *ačiuim kilä* megharagszom, azaz ‚haragom jön'; — ezeknek mintájára a votjákban is alakultak ilyen kifejezések: *kabil baśt-* empfangen (= *k. al-*) | *kas kar-* beleidigen, *keneš kar-* raten, sich beraten, *miśkil kar-* verspotten, *tau kar-* danken, grüssen, *jir-kur kar-* ärgern, *vožo kar-* grüssen; sőt orosz igék infinitivusával is: *zaslužiť kar-* verdienen, *blagoslavit kar-* danken, *dokazať kar-* beweisen, *ispolniť kar-* erfüllen, *javiť kar-* zeigen, *krestiť kar-* taufen stb. | *kırap lu-* zu grunde gehen (= t. *karäb bul-*) | *vož pot-* zürnen, azaz ‚harag jön' (= t. *ačiuim kilä*); *šum pot-* freuen, sich fr., *šum potti-* erfreuen; *ker potė* man schämt sich; *emistem kil potti-* berichten; *kaď pot-* einen gefallen tun; *bić potiś* kitzlich | *kur aź-* sorgen, ‚sorge sehen'; v. ö. t. *küreš kür-* szenvedni, szó szerint ‚kínt látni' | *vož vaj-* zürnen, ‚zorn hervorbringen'; v. ö. t. *ačiuim-kitermä!* meg ne haragíts, ‚haragom ki ne hozd'!; *ker vaj-* in gedanken versinken | *vož kušt-* verzeihen (‚haragot elvetni'). — A tatárban a *buγan*

(e h. *bulγan)* ,levő' participialis alak ezen értelemben használatos ,minden, összes', t. i. ,a levők': ezt lefordítja a votják is s pl. a *lü-, lu-* lenni igétől képzett *lüem* ,lett' alakot ily jelentéssel használja: *lüem vadesjosliś azl'a* minden idő előtt (Nacs. 53.), *lüem makejosiz kutiś* = t. *buγan nästälärne totiuči* minden lényeket fenntartó (u. o.). Hasonlóképen nyer a *vań* másik létigei participium is ,alles' jelentést, pl. *vańmiz* sie alle. Érdekes turcismusánál fogva ezen mondat is: *sojosiz puńit baštiljam* elejükbe mennének, szószerint ,őket szembe vevék' épen úgy mint a tatárban ,*alarni kariši alγannar*' (Badz. 8. l.); egy másik ilyen tatáros kifejezés *esez koške* csodálkozik, ,elmegy az esze'; v. ö. *isem kitä* ich staune. A tatárban ,tiltani' így fejeződik ki: *kušma-* azaz ,nem parancsolni' (*altinči bojoroγinda nej kilarga kušmij?* a hatodik parancsolatban megtenni mit nem parancsol? azaz ,mit tilt meg'?); ennek nyomán a votjákban is a *kos-* ,befehlen' igének egyszerű negativuma (,nem parancsol') jelenti a ,tiltást', pl. *kuaťeti kosonaz ma karini uk kosi?* (= t. *altinči* stb.). — A mondattani turcismus jelenségei közé tartozik, hogy pl. a votj. *-sa* gerundialis alak teljesen egyértelmüleg használtatik a tatár gerundium copulativummal: *Marijaez utisa, kastarlasa buditilľam*: t. *Marijani karab, kastärläb üstergännär* (Badz. 10) M.-t gondozván, ápolván nevelték; *ińmarliś bojorokjosse kutisa ulilľam*: t. *χodaj bojoroklarin totob torgannar* isten parancsait megtartván éltek; *vandiškon jolou leštisa soli Jisus šüsa nim ponilľam*: t. *kiseleü žolasin kilib ani J. dib ataγannar* a körülmetélés szokását megtevén, neki «Jézus» mondván nevet adtak (Badz. 12, 21). Specialis török sajátság, hogy a mondat állítmányát, akármennyi lényeges vagy lényegtelen határozmánya van, lehetőleg az utolsó helyre teszi, sőt esetleg előtte egész csoportját a mellék- és közbevetett mondatoknak megtűri; ebben is utánozza a votják a törököt, pl. *kilčińliś, Irod dore ün minä šüsa, ďivor lüem*: t. *pärištädän, Irodka barmagiz dib, χabär bulgan* az angyaltól, Herodeshez ne menjetek mondván, értesítés lett (Badz. 23); *ińmar Avraamli korkaze, karindašjosse, vordiškem mužemze keľtisa čet mužeme minini kosem*: t. *alla Avraamga öjen, karendäšlären, tiuγan žiren kaldirib žirak žirgü bərirga kuškan* isten A.-nak házát, testvéreit, szülőföldjét elhagyván messze földre menni parancsolá (Nacs. 11). — Végűl idézünk még néhány példát egy ragnak, pl. az allativus *-li* nek törökös használatára: *šutemjosiz deuletli tiri-*

tem: t. *aćiklarnï däülätkä tujdïryan* az éhezőket boldogsággal (tkp. -nak) jóllakatja Badz. 16) | *aćid śionlï tïr luod-ke:* t. *üzeñ azïkka tuk bulsañ* ha magad jóllakott vagy étellel u. o. 88. l. | *anajez lüemezlï küre:* t. *anasï bulyanïna küre* tkp. ‚anyja-levése végett' azaz ‚azért, hogy anyja lehessen' (u. o. 24). E példában a dativusnak van kellő magyarázata a tatárban, hol a *küre* alapjelentése ‚nézve' (t. *kür*- nézni) még élénken él a nyelvtudatban s pl. a fentebbi szólásban voltaképen az fejeződik ki ‚levésére nézve' (t. i. azon czélból, hogy legyen); ellenben a votják a *küre* névutóban nem érezheti ez alapjelentést s így a *lï*-vel való használata is csak a tatár szólás hű másolata lehet; v. ö. erre nézve, hogy az eredeti ‚wegen' jelentésű votj. névutó, t. i. *ponna* nem használtatik allativussal: *ta kïl ponnad* ezen szavadért, *ta p.*, *so p.* ezért, azért | *deuletezlï aldaśkïsa:* t. *däületenä aldanïb* boldogságában elbizakodva [dölyfös kezdett lenni Salamon király], tkp. ‚csalódva', vagy ‚csalfán bizakodva boldogságára' Nacs. 22. | *milkidjosse ińmiśjosli ponisa:* t. *küñellären küktägelärgä salïb* (Üg. 12) szívüket a menybeliekre fordítva, szószerint a tatárban: ‚szívüket a menybelieknek vetve'; a votj. *pon*- ‚legen, hineinlegen, einstecken' jelentéséhez jobban illenék az illativus.

(Vége köv.)

MUNKÁCSI BERNÁT.

KISEBB KÖZLÉSEK.

M. könyörög «rogare, supplicare», **könyörűl** «commiserari, condolere». — Hogy az *«esedezés, könyörgés»*-nek etymonjáúl akár a *«sírás, könyhullatás»* is beválik, eléggé mutatja a latin *plorare* és *implorare.* A *«könyörög»* igét is lehet ennélfogva a *köny* «lacrima» családjához sorolnunk, feltéve, hogy ebből alakilag is kellően magyarázható.

Itt mindenekelőtt magával a *köny* szóval kell számolnunk, mely ma is használt alakban még *könyü,* régebben pedig *könyv* alakú is volt; így Molnár A.: *könyv* lacrima, *könyves* lacrimosus, *könyvezés* lacrimatio, *könyvezek* lacrimor; *köny* lacrima, *köny-hullatás* lacrimatio. Régibb codexekben előforduló alakok: *kyenuezesekuel* Ehr. c. 4. *kenuczesuel* ib. 43. *kewnuezesekeuel* 53; *kőńwewel harmatozza wala* Peer c. 69. *kőńwőzessel* ib. 93, *kőńiőhullatot kegielmes zemei* ib. 205.

A rövidebb *köny* alak csakis ily kapcsolatokban fordúl elő: *kőńhullatasidal megmosnod* Vitk. c. 102. *kevnhullatasaual* Margitl. 6. *kőnhulatassal syr uala* Peer c. 30.; meglátszik, hogy itt a szóvégző *v*-nek eltünését a mássalhangzók összetorlódása okozta. Megfelel e régibb alakoknak *(könyv, könyü)* a *köny* szónak ugor rokonsága (MUgSz. 42. l.): finn *kyynele* «lacrima», lapp *kadńel,* votják *kili,* mi szerint a magyarban hajdani **köńölö*-ből lett **köńövö (könyv), köńő, köńü* (v. ö. *menny* = mord. *menel,* azaz *mennye,* ebből: **menyele, menyeve, menyve).* Ezzel szemben a *könyörög-* és *könyörül-* igék, a melyeket egybetartozóknak állítunk, így fordulnak elő a régibb nyelvben: *keneruetest* Ehr. c. 34. *kewnewrewletbewl* ib. 104. *kőńőrőgh wala* Peer c. 76. *kőńőrgessel* ib. 78. *kőńőrőletessegre* ib. 106. *kiőniőrőly* ib. 194. *kőniőrgőnk* ib. 200.; a Peer-c.-ben előfordúl a *könyörköd-* alak is: *kőńőrkődnőm* 204. — A *köny*

szó eredeti alakjából kiindulva, kétségtelen, hogy a *könyörög- (könyörül-)* alakot is vagy **könyvörög*, s ebből assimilatio utján keletkező **könyörög-* vagy hosszú vocalisú **könyőrög-* alaknak kellett megelőznie, a mint az első esetre például is szolgál a meglevő *könyvez-* denominativ ige. Igaz, hogy e nyúltabb alak megvoltára nézve a nyelvtörténet bizonyító adatokat nem nyujt; de részemről ebben a *köny* és *könyörül-*, *könyörög-*, *könyörköd-* szavak egybetartozhatását gátoló nehézséget nem látok. Mert 1. nem minden eredeti (a rokonnyelvek adatai szerint megvoltnak fölveendő) hosszúság mutatható ki nyelvtörténeti adatokkal is; s a *könyvez-* alak sem hozható föl ellenvetésűl, minthogy a **könyvörög-* és *könyv* közt fennálló kapcsolat korán elhomályosulhatott, úgy hogy amaz a maga útján tovább fejlődött, míg a *könyv*-nek más származéka (a mely talán újabb is volt) ehhez alakilag hívebb maradt; — 2. a **könyörög-* alakból indulván ki, kérdezhetjük, hogy a nyelvtörténeti alakokat nem kell-e hosszú vocalissal olvasnunk; egyébiránt könnyen érthető a fölvett hosszú vocalis rövidülése hangsúlytalan szótagban, a mire még más hasonló végű igék analogiája is hathatott, a milyenek *tántorog, ácsorog, nyöszörög* stb. Ezek után a *könyörög-*, *könyörül-*, *könyörköd-* alakokat **könyölög, könyölül, könyölköd* helyett valóknak vesszük, denominativ *-l* képzővel, mely *r*-vel cserélődött föl. Ilyen *l : r*-csere gyakrabban ugyan a frequentativ *-l* képzőt éri (főleg *-l-g* helyett *-r-g:* Simonyi, NyK. XVI, 264. 267. l.), de előfordúl a denominativ *-l* képzőn is: *paporász* és *papol-*, *csécsérész* és *csécsél-*, *igér-* e h. *igél-* (NyK. XVI, 265).

A mi a reflexiv alakú *könyörül-* ige különös jelentését illeti, arra utalhathatunk, hogy a refl. képzés gyakran csupán csak a cselekvések magában az alanyban való végbemenését fejezi ki (Simonyi, Nyelvőr VII, 489). E szerint *könyörül- (*könyölül-)* tkp. ezt teszi: «magában sírni» = commiserari.

Nem tartom a zürjén *kelmi̊-* «beten, bitten, flehen» igét a *könyörög* stb.-vel egybevethetőnek, ámbár jelentése teljesen azonos, mert az ennek megfelelő **kömörög-* alig változtathatta *m*-jét *ny*-vé, előző *l*-jénél fogva; ilyen esetekben, hol *m : ny* váltakozás van a magyarban (mint *kúm- : húny-* = zürj. *kuń-)* az alapnyelvbeli hang sohasem *lm*. Hozzájárúl, hogy a *könyörül-* jelentése könnyebben magyarázható «sírni», mintsem «kérni» alapjelentésből. — Még megjegyzem, hogy a MNySzótára a mellett van, hogy

könyörög- és *könyörül-* a *köny* «lacrima» szótól származik. Ide sorozza MNySz. a *kunyorál-* igét is, melynek alapjelentése azomban nyilván «hajlani, *meggörbedni;* így is értelmezi MNySzótára: «magát megkunyva, meghunyászkodva, esennen könyörög, máskép *kuczorál, kuczorog*». Hozzá tartoznak még: 1. *kunnyog-* «meghajolva, meggörbedve mozog» és «magát megkúnyva eseng, kér valamit» (MUgSz.); — 2. *kunczorál, kuczorál-* mindkét jelentésben (ib.); — 3. *kuncsog, kunczog,* szintígy (ib.) és *kunczol;* Tájsz. «vinynyogva, koldusmódra kérni, vagy valamit kényesen kérni» (székely); — 4. *kunczorog, kuncsorog, kuczorog* MNySz., mindkét jelentésben; — 5) *kutyorodik* Tájsz. «testét összehúzva aláereszkedik», — melyek mindannyian épen úgy mint *konya, kunya, konyúl-, konyít-* az ugor $k_{8}g$- «hajlani» alapigéhez csatlakoznak (MUgSz. 35. lap).

Patrubány Lukács.

A magy. -stúl, -stűl *(-ostúl, -östűl* v. *-èstűl; -astúl, estűl;* illetőleg *-stól, -stől* stb.) c o m i t a t i v u s r a g, melynek értéke = «-vel együtt (mit zusammen)», pl. *fiastúl* mitsammt dem sohne, *gyermekestűl* m. dem kinde; *szőröstűl bőröstűl* mit haut und haaren; *czókostúl mókostúl* cum omnibus appertinentiis Kreszn. *(czókmók); pereputtyostól* Moln. A. (mit kind und kegel: *pereputty* familia, proles); *mindenestűl* (MA. *mindenestől)* sammt allem, mit sack und pack, gänzlich; stb. — Ezt a comitativus ragot a MNy. Szótára *(-astul* cz.) így magyarázza: «*(as-t-ul)* első íze teszen összeköttetési viszonyt, pl. ház*as* ember, csont*os* test; a másik, t. i. *t = an, en* határozó: ház-*as-t* = ház*asan*, csont-*os-t* = csont*osan;* a harmadik *ul, ül* pedig a. m. *úgy, oly mineműségben,* tehát *ház-as-t-úl* = úgy házasan, házzal együtt, *népestűl* = úgy népesen, néppel együtt; *csontostul bőröstül* = csontját bőrét úgy véve mint együtt levő részeket».

E magyarázat annyiban tetszetes, hogy alapjáúl az *-s (-as, -os)* birtokos-névszó (nomen possesoris)-képzőt veszi, mellyel a *-stúl* ragnak első íze látnivalólag hang szerint egyező s mely a comitativ viszony kifejezésére is alkalmas eszközül szolgálhat. Hiszen pl. *fias* tkp. «kinek általában fia van», bár úgy is vehető: «kivel együtt van fiú (illetőleg a fia)». Abban is követhetjük még MNySz. magyarázatát, hogy ezen *-s* képzős névszótőt a *t* raggal módhatáro-

zóvá téteti (v. ö. egyen*est*, öröm*est*-féléket). De ezzel már mind ki is van fejezve, a mit a comitativ *-stúl* rag jelent, s egészen fölösnek látszik az amúgy is csak minden alap nélkül «ú g y»-nak értelmezett *-úl* végtag. Inkább azt fogadhatnók el, hogy ez az *-úl* is módhatározó rag legyen (mint a *rosszúl*-félékben), mely bár pleonastice az azon értékű *-t* raghoz hozzáfűződött volna; sőt ez utóbbi fölfogást még azzal lehetne támogatni, hogy a székelyeknél *tősűl* v. *tősön* = «tövével együtt». Mindazonáltal még jobbnak kell tartanunk oly magyarázatot, mely a raghalmozás fölvételére sem szorulván, kevesebb részből szerkeszti össze az egész ragot, még pedig olyan részekből, a milyenek egészét a magyar nyelvnek egy ugor rokona is hasonló czélra (a comitativ viszony kitételére) alkalmazza.

A «Kälteš-majt» czímű v o g u l monda 7-dik szakaszában (Hunfalvy, Vogul föld és nép 145. l.) elbeszélli, hogy egy hótalpon járó embernek levált a fél-lába «h ó t a l p a s t ú l» vagyis vogul szóval: *joseñ-tajl (josä* hótalp); szintígy azután a félkeze is í j a s t ú l, *jạutiñ-tajl (jạut* íj). Az előszavak *joseñ, jạutiñ* pedig rendes képzésű birtokos-névszók, a milyenek a magyarban az *-s (os, es)*-félék: *joseñ* «hótalpas (hótalppal való)», *jạutiñ* «íjas (íjjal való)»; a vog. *tajl* pedig, mely hang szerint sem esik messze az *-s-túl* v. *-s-tól* utórészétől, magában a. m. «plenus», s a részekből vagy akár egyenlő darabokból álló «e g é s z» vagy általában «az egész» (das volle, das ganze) jelentésével szerepel, pl. ilyen kapcsolatban: *äk vaj-tajl* ein paar stiefel (ein stiefel-ganzes); *äk sun-tajl* ein ganzer schlitten voll, ganze schlittenladung; *äk sun-tajl sali* ein schlittengespann rentiere (so viel zu einem schlitten gehören); *uos-tajl* die ganze stadt; *sạhe* «alle (mind)» és *sạhe-tajl* alle zusammen (mindnyájan). E szerint *joseñ-tajl* tkp. ezt teszi: «hótalpas-egész» (mit dem schneeschuh versehenes [= durch den sch. gebildetes] ganzes), s ez ragtalanúl mint határozó szerepel az idézett szöveghelyen, vagyis így fordítható: «(a lába levált) hótalpas-egészűl», azaz: nem csak maga a láb, hanem a láb + hótalp-ból álló egész, a mi pedig tisztán = levált a láb «h ó t a l p a s t ú l».

Már pedig ez a *tajl* szó, a melyet a vogul nyelv a comitativ viszony kifejezésére alkalmaz, megvan a magyarban is: a *tel-e, tel-i* «plenus» szóban, s mélyebb szinezetű vocalissal a *töl-t-* igében, valamint a *több* e h. *töl-b* comparativus tőben (l. MUgSz. 203.

229. l.). A vogB. *tajl* (meg *tąul-* telni) mellett a vogK. *tagle* «plenus», osztj. *tevil-t-* «implere», meg a finn *täyte* (azaz *tüüde)* «plenus» meg azt mutatják, hogy a m. *tel-*, *töl*-nek valamikor hosszú volt a vocalisa *(*tēl-, töl-)*. Ha ilyen eredetibb alakban az *-s*-es nomen possessorishoz hozzácsatoljuk a vog. *tajl*-nak magyar mását, eléáll *-s-tēl* v. *-s-től*, melynek még csak mélyhangú névszókhoz járultában a vocalisával kellett illeszkednie, hogy tökéletesen a meglevő *-stól, -stöl (-stúl, -stül)* képében jelenjen meg: pl. *szőröstöl* = *szőrös-től* v. *-tēl*, *fiastól* ebből: *fias-től* v. *-tēl*. Megtartjuk tehát MUgSz.-nak fent említett magyarázatából azt, hogy az *-s-tól* előíze a nom. possessorisképző *-s* legyen (mely érték szerint = vog. *-ñ*, az *-ñ-tajl*-ban); de egységes utórésznek tekintjük az egész *-tól*, *től*-t, mely a vog. *tajl*-val hang szerint is azonos.

Még megjegyzem, hogy az «egész»-et jelentő vog. *tajl*-nak az osztjákban is van nyoma: osztB. *voš-tēl* mintegy «stadt-voll» = die ganze stadt (Ahlq. «die einwohnerschaft einer stadt»); *kunč-tel* v. *kuš-tēl* handvoll (= vog. *kos-tajl)*; *ārat-tēl* alle (mindnyája, *ārat* menge, *ār* viel, reichlich; v. ö. vog. *sąhe-tajl)*, s innen: *ārat-tēlna* «gänzlich, ganz und gar (mindenestűl)». — Szintígy él az osztják nyelv az *ñ*-féle nom. possessoris-val a comitativ viszony kifejezésében, csakhogy itt a *tēl* (= vog. *tajl)* helyett *tak* szó lép föl, mely külömben «stark, fest» jelentéssel fordúl elé, de más kapcsolatban is a vog. *tajl*-val áll szemben (pl. *tuñ-tak* frisch und gesund, ép-egészséges: *tuñ* gerade; v. ö. vog. *pus-tajl* «gesund»; *pus* amúgyis: «gesund, unversehrt»): osztB. *liliñ-tak* «lebendig» [wurde das kind geboren], mintegy: «lelkestűl» (NyK. XVII, 186); a megfelelő vog. *liliñ-tajl* elé is fordúl a Kälteš-majt-ban, 10. szakasz (Vogul föld 147. l.): «az öreg atya... három éves jávor-szarvast *(jäni-uj)* e l e v e n e n *(liliñ-tajl)*... hoza ki (azután arról van szó, hogy megnyúzta [a min az ölést is kell értenünk; v. ö. lapp *ńuove-* pellem detrahere, és: mactare] fölvagdalta, megfőzte).

B. J.

AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA.

Minden egyes ugor nyelvnek van a maga, több-kevesebb bőséggel kifejlődött grammatikai alakrendszere, — rész szerint: szó képzése külön névszói és igeszói nemekre (mely némelyikben, pl. a magyarban is igen gazdagnak mondható), névragozása és határozóképzése, igeragozása (többféle mód és tempus megkülömböztetésével, alanyszemély- s néha még tárgyszemély-mutató ragokkal, többféle gerundiumokkal). Ha ezen alakrendszereket csak futólag is egybevetjük, bennük sok közös részletet veszünk észre, mely arra mutat, hogy mindezen változatos alakulásoknak egy bizonyos része nem az egyes nyelvek külön teremtése, hanem még a valamennyit megelőző nyelvegységből vagyis az ugor alapnyelvből átszármazott örökség. Efféle részletet az ugor nyelvek összehasonlítása alkalmilag ki is mutatott már, — kivált a szókincs egyeztetése (illetőleg szóegyezések kifejtése) közben a szóképzésnek alakra és functióra nézve azonos módjait valamennyi vagy több egyes ugor nyelvből tüntetvén föl; de egyéb tisztán alaktani szempontból kiinduló hasonlító fejtegetésekben is.[1]) Immár idején valónak látszik, hogy az ugor nyelvek

[1]) Lásd Nyelvt. Közl. VII, 379. a 2-ik jegyzetet. Azóta hozzá járultak: Hunfalvy P.: Éjszaki osztják nyelv (NyK. VII, 403. és XI.); — Budenz J.: Denominativ igék az ugor nyelvekben (NyK. X, 1.); — Simonyi Zs.: Az ugor módalakok (NyK. XIII, 135.). — Ugyanaz: A magyar gyakorító és mozzanatos igék képzése (NyK. XVI, 237. XVII, 46.). — Budenz J.: Ugrische Sprachstudien I. II. (Pest 1869—70). — Weske M.: Zur vergleichenden Grammatik des finnischen Sprachstammes (Leipzig 1872): 38 l. die n-Suffixe. — Ahlqvist Ág.: Suomen kielen rakennus (Helsingfors

külön tudománya (az «ugor összehasonlító nyelvészet») e részben is főczélját — az ugor alapnyelv megközelítő reconstructióját (újra eléteremtését) elérni megkísértse, tüzetesen nyomozván és kifejtvén az ugor nyelveknek valamint szókincsbeli egyezését, úgy alakrendszerbeli közösségét is, — vagyis meghatározván, mi tartozik az egyes ugor nyelvek grammatikai alakjaiból még az ugor alapnyelvnek készszé fejlődött rendszerébe s mit kell ennek ellenében az egyes nyelvek vagy akár még további egységben maradt több egyes nyelv külön fejlődése alatt megtermettnek tekintenünk. De az egyes nyelvnek nemcsak külön fejlődése fog az ugor alakrendszer meghatározásával szembetűnni, hanem az alakbeli fogyatkozása is: egyes régen megvolt exponensek kiveszése, a melyek functióját az illető nyelv esetleg tán más rokonértékű exponensekre ruházta át vagy ujabbak teremtésével pótolta, ha a keletkezett hiányt egyáltalában eléggé alkalmatlannak érezte.

Arra pedig, hogy valamely alakot az ugor alapnyelv alakkincsébe sorozzuk, természetesen meg nem kívántatik, hogy az még valamennyi egyes ugor nyelvben is rendesen divatozzék vagy legalább némi nyomokban kimutatható legyen. Hiszen minden nyelvben, a melynek csak némileg régibb időig fölérő történetét ismerjük, kisebb-nagyobb fogyatkozásokat is fedezünk föl, a melyek szintúgy a szókincs mint az alakrendszer régibb teljességét megapasztották. Még kevésbé várható tehát, hogy a még régibb korban hajdani egységükből különvált nyelvek mindegyike az átörökölt alakkincset teljesen megőrizte legyen. Hogy jelesen az ugorságban is ilyen alakfogyatkozás ment végbe, arról egyes ugor főnyelvek dialektusai tanuskodhatnak, a mennyiben valamely dialektus társai ellenében gyakran alakhiányt mutat föl (így pl. a revali-észt nyelvben már nincs meg a finnS., karél, vepsz, vót dialektusok *-ne* képzős modus potentialisa | a lappF. és lappK. elejtette az *-n* genitivusragot, a mely a lappS. és lappE.-ban még megvan | a mai magyar népnyelv nagyobbrészt már nem él az *a, e*-féle præteritummal). E szerint az ugor alapnyelv alakrendszerébe tartozik még az olyan alak is, a mely a meglevő ugor nyelvek néme-

1877): 1. Nominien synty ja taivutus (v. ö. NyK. XVI, 295) — Donner O.: Die Verwandtschaft der finnisch-ugrischen Sprachen (Helsingfors 1879): 55. l. Formenlehre

lyikében bár ki sem mutatható; sőt elegendő csak két nyelvnek tanusága is, ha e két nyelv egyszersmind az ugorságnak nem ugyanazon, hanem két külömböző ágához tartozó (az egyik északi-, a másik déli-ugor nyelv levén — az ugor nyelvek elágazásáról való azon theoria szerint, a melyet MUgSzótár 363 sk. ll. és külön «Verzweigung der ugrischen sprachen» cz. értekezésben fejtegettem). Nincs ugyan kizárva még azon lehetőség sem, hogy valamely ugorkori alak esetleg csak egyetlenegy ugor külön nyelvben maradt meg, de ilyennek netaláni régibb eredetét természetesen nincs módunkban meg is bizonyítani.

ELSŐ RÉSZ:

Az ugor nyelvek szóképzése.

1. §. Bevezető megjegyzések.

Valamely egyes nyelv szóképzését a tudományos nyelvtan szempontjából fejtegetvén, azzal foglalkozunk, hogy a részben közös hangtesttel és jelentéssel való szótők közt megállapítsuk a származás viszonyát s a származék-szótőn a származtató hangalaki elemet (az alaptő hangtestének külső bővülését vagy némely hangjainak változását), valamint annak egész jelentéséből az e származtató elem által kifejezett momentumokat meghatározzuk. Vagyis: lefejtjük (illetőleg kifejtjük) a származéknak fölismerhető szótőnek képző részét (mely esetleg csak hangalakváltozásban rejlik) s annak jelentésbeli értékét határozzuk meg (functio-ját, melynek a képzőrész az exponens-e).

Szótő a mondatbeli viszonyításon kivűl tekintett, illetőleg e viszonyításnak netaláni exponenseitől megvált szó, mint bizonyos (nominalis vagy verbalis) fogalom kifejezője.

A szótőnek a tényleg használtató viszonyított szóalakokból akár többféle alakja is válhatik ki: teljesebb és kevésbé teljes (vagyis csonka, gyengébb hangtestű) szótőalak; az utóbbi ellenében a teljesebb alak esetleg a hangtest erősbüléséből is eredhet. Pl. a finnben: *jalka* és *jala* láb | *sormukse* és *sormus* gyűrű | *luke* és *lu'e-* olvasni | *anta-* és *anna-* adni | *tule-* és *tul-* jönni || *vete* és *vede* víz | (észt) *tuppa* és *tuba*, meg *tuba* és *to'a* szoba | (lapp) *sadne-* és *sane* szó | *lokka-* és *loγa-* olvasni. — Ugyanez áll az alaptőről is, melyet többféle származéktőkből kivehetünk.

A legrövidebb, tisztán meglátszó és elválasztható rag nélkül való, de mégis viszonyított szóalak — nem mindig egyszersmind

a teljes szótő is; így pl. nem a névszónak egyes-számi nominativusa, vagy az igének imperativusbeli egyes sz. 2. személye, vagy indicativusbeli præs. egyes-sz. 3. szem. alakja. Gyakran ilyen alakban még benne lappang a viszonyító rag, s még ki is mutatható (pl. a finn *ole* légy, *elä* élj, mint imper. egy. 2. szem., tkp. *ole'*, *elä'*, e h. *olek, eläk;* v. ö. *lue* olvass, *anna* adj — s nem: *luke, anta;* — a mordM. *kuli* «moritur» történetesen = tő *kuli-*, de a mordE.-ban még külömbözik az ind. præs. egyes-sz. 3. *kuli* a *kulo-* tőtől; a *kuli* mint præs. 3. alak ugyanis ebből vált: *kulij, kuloj).* Néha meg ilyen alakon a teljes tőalakot tetemesen csonkító kopás tapasztalható; pl.

finn *kolmas* harmadik (nom., *kolmansi* h.) — tő: *kolmante*
suurin legnagyobb (nom.) — tő: *suurimpa*
észt *süda* szív (nom., = f. *südän*) — tő: *südame*
lappF. *gama* csizma (nom.; n. plur. *gabmagak*) — tő: *ga'maga*
ńuovča nyelv (nom.; plur. *ńuofčamak*) — tő: *ńuofčama*
čäve nyak (nom.; plur. *čäppatak*) — tő: *čäppata*
zürj. *sin* szem (nom.; elat. *sinmiś*, iness. *sinmin*) — tő: *sinmi*
pos híd (nom., elat. *poskiś*, in. *poskin*) — tő: *poski*
cser. *poč* nyiss (præs. 1. *počkam*) — tő: *počko-*
püč mess (pr. 1. *püčkam*) — tő: *püčkö-*.

A teljes szótő meghatározása kivált azért fontos, hogy a hozzá mint alaptőhez tartozó származott tőkben a valódi képzőrészt helyesen elválaszthassuk, illetőleg meghatározhassuk. Pl. a magy. *hal* piscis-nek teljes tője *hala* szerint *(halat, halak,* v. ö. finn *kala)* a *halas* származékban nem *-as (hal-as)*, hanem *-s* a képző *(hala-s);* az *ad*-ni «dare» igének teljes tője *ada-* v. *ado-* levén (v. ö. finn *ańda-*), az *adó, adás* származékokban nem lehet az egész *-ó, -ás* a hozzájárult képzőrész, hanem ezen *ó* meg az *ás*-nak *á*-ja magában foglalja még az *ada-* v. *ado* tő végvocalisát is (vagyis *-ó, -ás* nem tisztán elváló képzők: *<ó, <ás).*

E szerint nincs is értelme úgynevezett kötő-vocalisnak, a mint némely grammatikák a rövidalakúnak (s jelesen consonans-végűnek) fölvett alaptő meg a consonanson kezdődő képző (v. rag) között mutatkozó vocalist nevezik. Más természetű az olyan hangzó (vocalis v. consonans), mely történetes alakrövidülés után, utólag mint ejtéskönnyítő segédhangzó vétetett föl: pl. magy. *szerelm* (ebből: *szerelme*) helyett: *szerelém* | *szitk (szitko, szidko)* h.

szitok ‖ észt. *kūnar* alkar: gen. *kūnra* v. *kūndra* | *sammal* moh: gen. *sambla* (e h. *samla*) ‖ mord. *mońts* magam (e h. *mon-es*) | *lomańtsta* (e h. *lomań-sta*) emberből.

Nem vehetjük az ugor nyelvekre nézve hasznát a legegyszerűbb alaptők (vagyis úgyn. szógyökök) alakját meghatározó azon elméletnek sem, hogy az ilyen alaptők egyáltalában egytaguaknak veendők föl. Végső alaptőnek mindig csak a szónak azon részét tekinthetjük, a melyet teljesen igazolható szófejtés annak föltüntet. Találhatók ugyan egyes ugor nyelvekben, mostani alakjuk szerint, elég számmal egyhangú alaptők is, de többnyire még teljesebb mellékalakok is vannak meg mellettük, vagy pedig már hosszú vocalisuk is utal még eredetibb teljesebb alakra, a melyet rendesen egyik-másik rokonnyelv még fönn is tartott. Amúgy is számba kell vennünk, hogy a nyelvek hangalaki fejlődésében minden lépten-nyomon (az ejtés könnyítésére szolgáló) gyengítést, rövidítést, koptatást tapasztalunk, — s így eleve sem hihető, hogy a most rövid egytaguaknak található szók (szótők) régebben is azok voltak. S csakugyan ki is mondhatjuk, hogy az ugor nyelvekben, az eddigi hasonlító szófejtés szerint, a kifejthető legrövidebb alaptők (nehány névmástőn, s talán a tagadó igén [finn *e-*, lapp *i-*] kivül) általában kéttaguaknak, még pedig vocalis-végüeknek mutatkoznak. Példák:

a) magy. *i- (ital, itat-)* és *ivo- (ivó, ivás)* | *vi- (vitel, vitet-)* és *vive- (vivő)* ‖ mord. *mi-* eladni *(mime, mišend-)* és *mije- (mijems)* | *ti-* és *tije-*, *teje-* tenni (finn *tege-*) ‖ vog. *mi-* és *maj-*, *maje-* adni | *vi-* és *vaj-*, *vaje-* venni.

b) finn *pā* fej = ug. $p_i ng_i$ (m. *feje*, lp. *paije*, vog. *pänk*, *pänke*) | *yö* v. *ō* éj = m. *éj (éje*, lp. *ija)* | *jā* jég = ug. $j_i ng_i$ (m. *jege*) | *syö- (sō-)* enni = mord. *seve-*, m. *evé-* | *juo- (jō-)* inni = ug. $j_o g_o$- (lp. *jukke-*, m. *ivo-*) | *lie- (lē-)*, lp. *lē-*, *lā-* lenni = m. *léve-* | *lyö- (lō-)* ütni, vog. *lī-* lőni = m. *lövö-* ‖ magy. *kő* és *köve*-t (f. *kive*) | *ló* és *lova*-t (oszt. *lovi*) ‖ magy. *fa* és *fá*-t (f. *pū*).

c) magy. *ho (hogyan, hol, hova)* — finn *ku* stb., MUgz. 100 l. | *a, o, to (az, oda, ott, tova)* és *e, i, te (ez, ide, té*-tova) ib. 763. 805 l. | *ki, mi* ib. 28. 623 l. ‖ finn *e-*, lp. *i- (en* nem én, lp. *im, ib)*.

Az ugor nyelvekben (valamint a többi altaji nyelvcsoportokban is) a szóképzés eszközéül általában csak az alapszó hangtestének külső bővülése szolgál, az alaptőt kiegészítő új szó-

részek által (képzők = suffixa derivativa), még pedig ezek kivétel nélkül az alaptő végéhez járulók (utóképzők). Pl. *vere (veri)* vér : *verise* véres, *verevä* véres (fris színű, *vérés), verekse* id., *veristä-* megvérezni | *käy-* járni: *käyskele-*, *käyskentele-* járkálni, *käyttä-* járatni, *käyntö* járás, *käypä* járó, kelendő | stb. stb. — Esetleg ugyan csupa hangváltozás is (az alaptő végvocalisában) tűnik föl mint szószármaztató eszköz, de ez mindig csak hangalak-fogyásból ered, melynél fogva az eredetileg külön hangzóból álló képző az alaptő végvocalisával egyetlenegy hangzóvá összevonódott: pl. finn *muna* ovum: *muni-* ova parere, tojni | *varsa-* csikó : *varso-* csikót elleni (ezek h. *munoi-*, *varsoi-)* | lappF. *lokka-* olvasni: *lokke* olvasó (e h. *lokkeje*, a mint a szó még hangzik is a lappS.-ban). — Sőt tapasztalható még a származtató exponensnek (képzőnek), mely pedig az illető szó jelentése szerint megkívántatik, teljes hiánya, illetőleg lappangása is, mely egyébiránt az illető nyelv körében általában végbement szóalak-fogyás jelenségeihez tartozik: pl. a lappS.-ban *monne* tojás : *monne-* tojást szedni (de a lappF.-ban még: *monne* és *monni-*, úgy mint a finnben *muna* és *muni-)*.

Tudva van, hogy a járulékos szóképzők hajdani önálló szókból erednek, a melyek hangalak-fogyás utján s az eredeti szorosabb jelentéseknek többnyire általánosbításával az illető képző-functióknak jobbadán egészen symbolicus exponenseivé váltak, vagyis hogy az efféle szóképzés eredetibb szóösszetételből (szó-szerkesztésből) fejlődött, — a mi némely ujabb keltű szóképzésekre nézve még szemmel látható vagy könnyen kimutatható. Így pl. a finn *kunta*, mely csak összetételi utórészül fordul elé, akár csak collectiv képzőnek vehető (csakhogy hangalaki önállóságát még el nem vesztette: *kymmen-kunta* decas, *maa-kunta* landschaft, tartomány, észt *sisi-kond* eingeweide; v. ö. a m. *had* szót, MUgSz. 65. l.); szinte képzőnek mutatkozik a zürj. *lun* vagy a mord. *ši (či)* «dies» ilyenekben: *tom-lun* fiatalság, *ozir-lun* gazdagság (mord. *šupavči* id.); csak nem régen vált teljesen képzővé (az önhangzó-illeszkedés beálltával) a magy. *-hat (tudhat-, tehet-;* a Münch. cod.-ben még így: *nem hatsz tenned* e h. *nem tehetsz)* és *-ség* (régibb *gazdag-ség*, most: *gazdagság)*.[1]) Az ugor szóképzés tár-

[1]) V. ö. német *-heit* (krank*heit*, gesund*heit*) = gót *haidus* «art, beschaffenheit»; — *-lich* (männ*lich*, weib*lich*, rein*lich*) = ófnném. *-lích* «leib,

gyalásából azomban a képzők eredetének tüzetes kutatását egyelőre még ki kell rekesztenünk, minthogy legfelebb sejtelemképen hozhatnánk föl az egyes rövid alakú képzők mellett ilyen vagy olyan külön eredetszókat, nem tekintve, hogy az alaki rövidülés menetét sincs módunkban meghatározni (azaz, hogy az eredetszónak melyik része maradt meg képzőűl). Tüzetes föladatunk csak az ugor nyelvekbeli szóképző-egyezésnek kifejtése, illetőleg az ugor nyelvegység (alapnyelv) korából eredő szóképzők meghatározása és megállapítása. A mellett pl. hogy valamennyi ugor nyelvekben *-t*, illetőleg itt-ott *-d*, mint causativ értékű igeképző található, melynek eredeti alakjáúl csakis *-t* vehető föl, nem vetünk nagy ügyet azon lehetőségre, hogy e képző az ugor *tege-* (m. *teve-*) «facere» igében találja eredetét; sőt meg kell ennek ellenében jegyezni, hogy nem «facere», hanem «ponere» ez igének első jelentése, s hogy causativ értékű *-t* képző még az ugorságon kivűl más altaji nyelvcsoportban is (jelesen a törökben) fordul elé.

Az egyes ugor nyelvekben ujabban keletkezett képzők, a melyeknek még eredetszavai is kimutathatók, rendesen még elég bő hangtestüek is (két-, három taguak: pl. finn *-kunta*, m. *-hat*, *-het* [*-hato*, *-hete*], m. *-beli* [*-belie*]). De ebből még sem következik, hogy az egyes ugor nyelvben található minden aránylag bőtestű (két- v. háromtagú) képző csakis egy-egy külön eredet-szóval találja magyarázatát. Kimutatható, hogy az ilyen bőtestű képző jobbadán több egyes külön megállapodott rövid alakú képzőnek összeragadásából ered, s e mellett vagy a több hasonló képző-érték eggyé olvadt vagy a több külömböző érték közűl egy valamelyik emelkedett ki érezhető főértékűl. Az ilyen több egyes részből mintegy összefűződött, de az illető egyes nyelvben mégis egységes értékűvé vált képzőt, eredetére nézve «k é p z ő - b o k o r»-nak fogjuk nevezni. Világosan feltünteti az ilyennek alakulását a finn *-skentele*, hármas frequentativ igeképző a csak két részből álló *-skele*, *-skente* (vepsz *-škande*) és *-ntele* meg a külön is eléforduló egyes *-ski* és *-le* mind megannyi frequ. képzők mellett (az *-nt*, illetőleg *-nd* mint szintén frequ. képző még rendes divatú a mordvin nyelvben). Más természetű az osztják *-pt* causativ igeképző (*keript-* ledönteni: *keri-* le-

äussere gestalt»; — *rich* (*enterich*, *gänserich*) = gót *reiks*, kfném. *rîch*; l. Schleicher, Deutsche Sprache, 234. («vergessene zusammensetzungen».)

dőlni), melynek előrésze *-p* a vogulban még rendes divatú momentán képző, s csak utórésze *-t* tulajdonképen a causativum exponense; ilyen pl. a magyar <*ít, ojt* causativ képző is *(-j-t)*, eredetileg frequentativ értékű *(-j)* előrészszel. Meg lehet jegyezni, hogy a külömböző értékű részekből álló képzőbokrokban rendesen a végképzőnek értéke emelkedett főértékké. — Bizonyos képzőbokrok megállapodásában áll főleg az egyes ugor nyelvekbeli szóképzésnek külön sajátsága is; az ugor alapnyelvbeli egyszerű külön képzőt a mai ugor nyelvek sokszor csak ilyen képzőbokrokban tartották fönn.

2. §. Az ugor szóképzés fölosztása.

Okszerű alapját a szóképzés fölosztásának csakis a kifejezett — jelentésekben (functiókban) találjuk, miszerint a tárgyalásban az azonos vagy hasonló értékű (mintegy synonym) képzőket csoportosítjuk össze, nem pedig a csak azonos vagy hasonló alakuakat (mintegy homonym képzőket). Hiszen a lényegesen külömböző érték a bár azonos alak mellett bizonyosan a képzőknek külömböző eredetszavaira is utal.

Az egyes ugor nyelvekben tapasztalható egyszerű szóegyezés azt mutatja, hogy a szójelentések két formalis főkategoriája, vagyis a névszónak és igeszónak kategorikus elkülönödése egészben véve még az egységes ugor alapnyelv korában ment végbe. Csak egyes nyomok mutatnak még az ugor alapnyelvnek azon régibb állapotára, hol egy azon szó lehetett ige is névszó is (pl. a finn *joge* [*joki*] «fluvius» szón semmi képzés nem vehető észre, mely azt az ugor j_og_o «fluere» igétől megkülömböztetné: MUgsz. 151 l. | szintilyen pl. finn *kuu*, m. *hó (hava)* luna, mensis = ug. k_og_o «lucere, splendere» és «lux, splendor» ib. 102. l. | finn *väge* [*väki*] «vis, robur» és *väge-* «valere», ib. 589. l.). Még abban is maradt meg egy ilyen nyoma a szójelentésnek hajdani vegyes-jellemének, hogy amúgyis igeszerű (azaz főképen állítmány [prædicatum] szerepében használt) névszó némely az igéhez való képzőt vehet föl.[1]) Az ugor szóképzés tehát már a kétféle szónemnek

---

[1]) Lásd alább az *-m (-n)* denominalis igeképzőt *(para-ne* javulni), mely az *-m (-n)* momentán igeképzővel egynek látszik; v. ö. a *-b* (finn

irányában fejlődött; sőt azt lehet mondani, hogy az ugor nyelvekben csak a külön-külön névszói és igeszói képzésmódok kifejlődése után vált végre a kétféle szónemnek kategorikus külömbsége igazán tudatossá.

A mi a képző-functiók műszói jelzését illeti, megjegyzem, hogy néha szorosabb értelmű szót több egymással természetes kapcsolatban álló functióról kellett használnom, úgy hogy az illető jelzés tkp. egy bizonyos functio-körre vonatkozik. Így pl. a frequentativ igeképzés nem csak a cselekvés ismétlődésének (gyakoriságának) a kifejezője, hanem a cselekvés «huzamos v. folytonos» voltának is (continuativ v. durativ érték); e kétféle értéket pedig nem lehet külön választani, kivált több nyelvek hasonlítása mellett, mert akár egyazon nyelven belül fejezi ki hol az egyiket hol a másikat ugyanazon egy képző is. Esetleg a főfunctiók mellett még mellék-functiók merülnek fel (a főérték különösb felfogásánál fogva), a melyekre az ugor nyelvek nyilván nem teremtettek külön exponenseket; pl. a frequentativ képzésű ige kifejezi a cselekvésre való «akaratot v. igyekezetet» is (conativ érték) vagy a szám szerint több cselekvőknek «egymásra hatását» (reciprocum) [pl. mord. *mišende-* v. *mikšne-* tkp. «többször v. több egyes tárgyat v. többféle tárgyat egymás után v. folytonosan eladni (= eladogatni)», ezt is teszi: «feil haben», azaz: «verkaufen wollen»; — finn *tappele-*, a mely a *tappa-* «schlagen» igének *-le* képzős frequentativuma, különösen ezt teszi: «sich einander schlagen, kämpfen» (v. ö. *vereked*-ni)]. Meglehet bár hogy a hol ilyen tágabb és több oldalú képzőfunctio számára az ugor nyelvekben egyszersmind többféle képző fejlődött ki, eredetileg egyik vagy másik különösb érték kifejezésére volt egy-egy külön képző is rendelve; de most már (vagy akár még) nincs módunkban az egyes képzőknek netaláni eredeti különösb functióit megállapítani, úgy hogy csak tágabb körű főfunctiót vehetünk föl, a melynek az egyes ugor nyelvben egyik másik képzőn esetleg ilyen vagy olyan különösb alkalmazása tapasztalható.

-va, -vä) nom. possessoris képző magyarázatát. — Igeszerű névszó jelesen a nomen adjectivum (a jelzős szerkezetben is mondat lappangván, melynek az adjectivum az állítmánya: a *fehér ház* — a ház *fehér* (= lucet, splendet).

A mondottak szerint az ugor szóképzés tárgyalásának imilyen fölosztását látjuk czélszerűnek:

I. Igeképzés.

A) **Igetőtől igető** (verbum deverbale).

a) Frequentativ ige (verbum frequentativum; gyakorító ige).

b) Momentán ige (verbum momentaneum; mozzanatos ige).

c) Causativ ige (verbum causativum; miveltető ige).

d) Reflexiv és passiv ige (verbum reflexivum, passivum: visszaható, szenvedő ige).

B) **Névszótőtől igető** (verbum denominale).

a) Első denominalis igeképzés (igésítés).

b) További igeképzés A. szerint.

C) Nem világos értékű igeképzés.

II. Névszóképzés.

A) **Igetőtől névszótő** (nomen verbale: nomen actionis, n. acti, n. agentis v. actoris).

B) **Névszótőtől névszótő** (nomen denominale):

a) Nomen diminutivum (kicsinyítő névszó; szorosabb és tágabb értelemben: diminutivum comparationis).

b) Nomen possessoris (birtokost [vminek birtokosát, vmivel valót] jelentő névszó).

c) Nomen possessivum (birtokot [vmihez v. vkihez tartozót] jelentő névszó).

d) Nomen augmentativum v. intensivum (nagyobbító v. nyomatékosító névszó [a fokozás alakjai: comparativus, superlativus]).

e) Pronominalis névszóképzés (képzővel alakult névmástők; névmási származékok).

f) Nomen collectivum és nomen abstractum (vminek egybefoglalt sokaságát meg vmiféle állapotot jelentő névszó.)
g) Nem világos értékű névszóképzés.

C) **A numerus** kifejezése a névszótőn:

a) Pluralis és dualis (többes- és kettős-szám).
b) Collectiv számnevek.

I. Igeképzés:

A) **Igetőtől igető** (verbum deverbale).

3. §. A frequentativ igeképzés.

Főértéke szerint a frequentativ képzés functiója kifejezi az igecselekvés ismétlődését, meg a mi ezzel fölér (az elválasztó időközök számba nem vétele mellett) a cselekvés tartamosságát vagy folytonosságát (continuativum, durativum); de jelenti a cselekvésnek sok részletekre oszlását, azaz alany vagy tárgy szerint elaprózott voltát is (a sok egyes alany által vagy a sok egyes tárgyon végrehajtott cselekvés szintannyiszor ismétlődőnek látszik); sőt néha az egyszerre alanyon és tárgyon megoszló cselekvést kell értenünk a frequentativ igén (vagyis az alanynak és a tárgynak egymásra hatását: verbum reciprocum): pl. finn *paina-* «premere» igétől: *paineskele-* «luctari, ringen» (tkp. «egymást nyomni», mintegy: «nyomakodni», v. ö. *verekedni)* | osztj. *joul-* werfen, schwingen; *joulant-* «ringen» (sich gegenseitig werfen v. schwingen).

Mellékértéképen kifejezi a frequentativ igeképzés gyakran a cselekvésnek lassú elkezdődését, mely rendszerint több félig meddig végrehajtott részlet-cselekvéseknek szemlélhető (lassú inchoativum); ezzel szoros kapcsolatban van a frequentált cselekvésnek azon fölfogása, hogy végrehajtója (az alany) csak akar vagy igyekszik cselekedni (conativum: «de conatu» használt frequentativum): pl. magy. *maraszt-* «bleiben-machen,

zum bleiben bewegen, zurückhalten»: frequ. *marasztal-* «zurück zuhalten suchen, zum bleiben bereden wollen» | lappS. *oste-* emere: frequ. *ostele-* «emere velle» (a finnben *ostele-* «mancherlei, dies und jenes kaufen») | mordv. *mišende-* «feilhaben» (verkaufen wollen, zu verkaufen suchen) || finn (karjalai): *lähe-ksendele-* «im begriff sein fortzugehen, fortgehen wollen» | (észt) *kōleskele-* «ohnmächtig werden» (*kōle-*, f. *kuole-* «sterben»: *kōleskele-* tkp. «sterben wollen»; v. ö. magy. *hal-dokol-* «im sterben liegen»).

Mint általában «tartamos, folytonos» cselekvés kifejezője szolgál a frequentativ képzésű igető néha mint praesens-tő a «még tartó (még folyamatban levő), még be nem fejezett» cselekvés kifejezésére; lásd alább a frequ. -*l* képzőnek osztják, s az -*sk* képzőnek votják és magyar rovatait.

4. §. Frequentativ igeképzők: 1. ugor -*l*.

Finn: -*l*, rendes igeképzés; végvocalissal -*le*, de e végvocalisa a tovább folytatott alakokból gyakran kiszorúl (I. inf. -*lla* e h. -*l-da'*, part. praet. act. -*llut* e h. -*l-nut*, id. pass. -*ltu*, -*lty*, opt. egyes-sz. 3. -*lkoon*, -*lköön*); az alapigének rövid végvocalisa, ha más mint *e*, a -*le* képző előtt szintén *e*-vé változik (<*ele*). Példák: *juokse-* currere: *juoksele-* cursitare, vagari (inf. *juoksella*) | *hake-* quaerere: *hakele-* || *aja-* agere, pellere: *ajele-* | *elä-* vivere: *elele-* | *kanta-* portare, ferre: *kantele-* | *pitä-* tenere: *pitele-* tractare, contrectare, uti (*pahoin piteli* male tractavit, rosszúl bánt vele) | *opetta-* docere: *opettele-* | *naurahta-* subridere: *naurahtele-* | *pidättä-* retinere, cohibere: *pidättele-* || *laati-* ordinare, disponere: *laatele-* | *vaati-* postulare: *vaatele-* | *ano-* petere: *anele-* (innen: *anelias* saepe petens, zudringlich) | *puhu-* loqui: *puhele-* (*puhelias* loquax), *kysy-* interrogare, quaerere: *kysele-*. — A hosszú, illetőleg kettős vocalison (-*aa*, -*ää*, -*ee*, -*oo* vagy -*ea*, *eä*, -*oa* stb.) végződő igék végvocalisuk utófelét gyengítik *e*-vé vagy *i*-vé a -*le* képző előtt, pl. *lupaa-* promittere: *lupaele-*, *lupaile-* | *lankea-*, *lankee-* cadere: *lankeile-* | *kokoa-*, *kokoo-* colligere, congerere: *kokoele-*, *kokoile-* | *tarjoa-*, *tarjoo-* offerre: *tarjoele-*, -*oile-* | *lepää-* quiescere: *lepäele-*, *lepäile-*.

Jegyzet. Rövid vocalis (különösen -*i*) végű igétől is alakúl néha az *l*-es frequentativum úgy hogy a képző előtt kettős vocalis van: pl. *kasva-* crescere: *kasvele-* és *kasvaele-*, *sito-* ligare: *sitele-* és

sitoele-, sano- dicere: *sanele-* és *sanoele-, etsi-* quaerere: *etsiele-, onki-* hamo piscari: *onkiele-, onkeile-, poimi-* carpere, colligere: *poimiele-* stb. Az effélék voltaképen teljesebb végű igetőtől valók, a milyen pl. *kasva-* mellett *kasvaa-* v. *kasvaja-;* az *i*-végüek részint denominalis képzésüek *(-j* képzővel, pl. *onki-* az *onke* «hamus» névszótól e h. *onkej*$_{o}$-, lásd alább), részint szintén frequ. *-i* (-j$_{a}$, j$_{i}$)-vel valóknak tekinthetők *(poimi-, etsi-*, lásd alább §. 7.); hasonlóképen pl. *sano-* «dicere» a *sana-* «vox, verbum» mellett denom. *-j* képzésű: e h. **sanoj*$_{o}$-. E mellett a *sanele-* alak csak a teljesebb *sanoele-*ból rövidültnek látszik.

Jegyzet. Arra nézve, hogy az igető rövid végvocalisa a *-le* képzőbeli *e*-hez alkalmazkodik *(aje-le-* e h. *aja-le-, puhe-le* e h. *puhu-le-* stb.), összevethető: 1) hogy a *-nehe* participium praet. act. képzője, nom. *-nut, -nyt,* régibb *-nuhe, nyhe*-ből vált; hasonló a vocalis-alkalmazkodás, mely a *-he* nomen verb. képző előtt mutatkozik: *katta-* tegere: *kattehe* tectum; *puhu-* loqui: *puhehe* sermo, loquela; *sito-: sitehe* ligamen; 3) hogy néha még az eredeti végvocalis is eléfordúl a *-le* képző előtt: pl. karjalai-finn *kandale-* = *kantele-* (Ahlqvist, Murteiskirja 240 l.)

Lapp: *-l,* illetőleg *-ll* (hangsúlyos szótag után); az alapigének *e* végvocalisa megmarad vagy helyette *a* lép föl: **LappS.** *oce-* quaerere: *ocele-* desiderare | *oste-* emere: *ostele-* emere velle | *podńe-* torquere: *podńele-* | *vuoje-* agere, vehi: *vuojele-* (= f. *ajele-)* | *piäde-* insanire: *piädele-* delirare || *kirte-* in gyros ire: *kirtele-* | *kišše-* és *kiššele-, kiššale-* velle, paratum esse || *tabrete-* pangere, figere: *tabratalle-* | *čuleste-* csókolni: *čulastalle-* | *kerjote-* és *kerjotalle-* laetari || *kaske-* mordere: *kaskales* mordax (v. ö. finn *-lias,* pl. *puhelias* és *puhele-)* | *parge-* opus facere; *pargales* laboriosus | *soje-* flecti: *sojeles* flexibilis | *jukke-* inni: *jukkales* potator, bibaculus || *jukke-: *jukkele-: jukkelvas* compotatio | *puoce-* aegrotare: *puocelvas* morbus | *čogge-* colligere, *čoggo-* congregari: *čoggolvas, čoggelvas* congregatio, coetus.

LappF. *doagje-* (pr. 1. *doajam): doagjale-* brechen (in mehrere stücke) | *bufte-: buvtale-* bringen (mehrere sachen) | *oajdne-* sehen: *oajdnale-* sich sehen, sich wiedersehen | *jotte-* migrare: *jottale-* umherwandern || *gāsete-* húzatni, vonatni: *gāsetalla-* egyre h., kocsin vinni | *gieleste-* hazudni: *gielastalla-* | *subseste-* és *subsestalla-* elbeszélleni || *gasske-: gasskalas* mordax | *čierro-* sírni: *čierolas*

leicht weinend || *jukka-* (pr. 1. *juγam)* inni: *juγalmas, -lvas* trinkgelage | *buocca-*: *buocalvas* morbus, aegrotatio.

Jegyz. Néha a frequ. -*l* csak szintén frequ. -*t* (= -*nd*, l. alább) képzővel kapcsolva fordúl elé *(-talle)*: lpS. *vazze-* járni: *vazatalle-* eundo sectari | *tobde-* cognoscere, sentire: *tobdatalle-* tactu explorare | *pikte-* calefacere: *piktatalle-*.

Jegyz. Van a lappban még más (t. i. momentán) értékű -*l* igeképző: lásd alább 15. §.

Cseremisz: -*l*, illetőleg az alapige végvocalisával: <*ol, öl, el* (néha <*ul, al* is): **cserS.** *onžukt-* mutatni: *onžuktol-* mutatgatni | *old-* fűteni: *oldol-* | *nört-* áztatni: *nörtöl-* | *paremd-* gyógyítani: *paremdel-* | *övert-* örűlni: *övertel-* || *tomušt-* foltozni: *tomuštul-* | *lavert-* sárosítani: *lavertal-*. Lásd: NyK. IV, 52.

Mordvin: -*l*, végvocalissal -*le*; csak a **mordE.**-ban, de nem igen gyakori: *nevte-* mutatni: *nevtle-* (v. ö. finn *näyttä-* és *näyttele-)* | *jovta-* mondani: *jovtle-*, *jovle-* elbeszélleni (finn *juttele-*, v. ö. *juttu)* | *čopavto-* bemeríteni: *čopavle* (e h. *čopavtle-)* öblíteni | *kevste-* kérdezni: *kevstle- kevsle-* | *kište-* tánczolni: *kišle (kištle-)*. — A **mordM.**-ban a mordE. *nevtle*-nek *näfne-* (e h. *näftne-)*, a *kišle*-nek *kišne-*, a *čopavle*-nek *čopafne-* áll ellenében (szintígy több hasonló esetben) s e szerint úgy látszik, hogy az -*l* képző (többnyire előző *t*-vel érintkezve) a mordM.-ban *n*-vé változott *(-ne*, tkp. *-ńe*: praes. 1. *-ńan)*. Ez alakkal a mordE.-ban fordúl elé: *kišle-* mellett *kišne-*, *ardo-* futni, vágtatni-tól *ardne-*; de rendesen mégis csak -*l*-t találunk a mordM. frequ. -*n* ellenében. Ezen *l*-ből vált -*n* képzővel azomban nem kell összefogni azon kivált az Erzában divatos -*n* képzőt, melynek a Moksában -*nd* felel meg (lásd alább 5. §.).

Zürjén-votják: -*l*, végvocalissal -*li*; az alapige végvocalisával <*il, -il*; példák: **zürj.** *viź-* és *viźli-* nézni (schauen) | *korś* és *korśli-* keresni | *kut-* fogni, tartani: *kutli-* fogni, ölelni | *ker-* tenni, csinálni: *kerli-* | *isti-* és *istil-* küldeni; — **votj.** *śot-* adni: *śotil (śotili-)* | *min-* menni: *minil-* | *dišet-* tanítani: *dišetil-* | *kar-* tenni, csinálni: *karil-* | *burmit-* gyógyítani: *burmitil-* | *iź-* aludni: *izil-* | *si-* enni: *siil-* (más képzéssel: *siiśk-)* | *ju-* inni: *juil-* | stb. stb. E képzés sűrű használatáról s részint diminutiv (azaz tkp. «elaprózott» cselekvésre vonatkozó) értékéről lásd: Wiedemann, Wotj. Gramm. §. 103.

Jegyzet. Más frequ. képzőalak (a mely nem csak *-l*-ből áll) a zürj.-votjákban <*al*, állandó, el nem ejthető *a*-val: zürj. *set-* adni: *setal-* давать | *ćeg-* törni: *ćegal-* ломать || votj. *med-* és *medal-* (v. *mediśk-*) szándékozni, akarni | *kur-* és *kural-* (v. *kuriśk-*) kérni.

Vogul: *-l*, s előtte az alapige végvocalisa *i*, néha *e*, *a*. Alakilag itt összetalálkozik momentán értékű *-l* képzővel, úgy mint a lappban (l. alább). Bíztos példák a frequ. értékre, Reguly fordítása szerint vagy az alapigéknek amúgyis frequ.-féle jelentésére nézve: **vogB.** *täkt-* odanyújtani, darreichen: *täktel-* id. («sokszor»; *täktelaχti-* kinálgat: покажетъ только, но не даетъ) | *äj-* inni: *äjil-* id. (hébehoba) | *tol-* olvadni: *tolil-* (*tolili* «sok olvad») | *mūrm-* alámerülni: *mūrmal-* id. (gyakran) | *ńa̧uit-* movere: *ńa̧uital-* (vogL. *ńautel-uχ* inf.) ringatni, schaukeln, wiegen | *kinz-* és *kinzil-* keresni | *sunz-* nézni: *sunzil-* körülnézni (*tiľe tuľe sunzilaχti* ide-oda nézeget, вездѣ смотритъ) (vogK. *śunś-* és *śunśil-*) | *täńer-* (*täńert-* nyomni, szorítani, csípni): *täńräl-* nyomkodni, szorítgatni (много разъ прижимать) | *pēl-* szúrni: *pēlel-* id. sokszor | *vāt-* szedni: *vātil-* lassan összeszedni (потихоньку набирать; *vātelaχt-* kereskedni) | *ol-* élni, lenni: *olil-* поживать || ismételt *-l* képzővel: *joχtelal-* manchmal kommen (*joχt-*). — Vannak *l*-végű igék is, melyeknek e végconsonansukat megragadt frequ. képzőnek kell tartanunk: *unl-* ülni, sedere (*un-t-* ültetni, épiteni) | *pūl-* fúni (*va̧ut pūli* szél fú); v. ö. oszt. *pū-*, vogL. *puo-* fúni | vogL. *pa̧sel-* fejni, melken: vogP. *pa̧s-*, oszt. *pus-* id.

Osztják: *-l* (illetőleg *-l̥*) az osztB.-ban, = *-d* az osztIrt.-ban (e hangviszonyra nézve v. ö. pl. finn *kolme*, mord. *kolma*, stb. = osztB. *χulim*, S. *kūl̥em*, Irt. *χūdem*). — **osztB.** *-l* (<*il*, *il*), végvocalissal *-li*; tekintve hogy e végvocalis a *-ta* nom. verbale-ban rendesen megmarad (*-lita* s nem *-lta*), jóformán még egy külön képzőelem rejlik benne; erre nézve az is jő számba, hogy Ahlqvist szótára ilyen frequentativ igetőnek praes. 1. alakját hosszú *ī*-vel adja (*-lī-lem*, pl. *senkilīlem* «ein wenig und oft schlagen»); lásd alább a *-j* képzőt. Az *l*-es képzés frequ. értékét Vologodszki orosz fordítása világosan föltünteti: *senk-* ütni, бить: *senkili-* бивать (*kim s.* выбивать) | *evit-* (*evti-*) metszeni, рѣзать: *evtili-* (вырѣзывать) | *unź-* átkelni: *unźil-* переѣзжать | *χir-* ásni, vakarni: *χirili-* (*noχ χ.* kiásogatni, выкапывать) | *punś-*, *punź-* nyitni: *pun-*

žili- отпирать | *voñ-* faragni, тесать: *voñili-* | *luñt-* olvasni: *luñtili-* kiszámítani, вычислять | stb. — Példák Ahlqvist osztB. szótárából: *sevirli-* (pr. 1. *-līlem)* oft hauen; *nerilī-* reiben, einreiben *(ner-)*; *šošilī-* hin und hergehen *(šoš-)*; *tōlī-* oft holen *(tō-)*; *χusilī-* versuchen, anlocken *(χuś-)*; *χanǯilī-* bunt machen, schreiben *(χanǯ-)*; *χallī-* ohnmächtig werden *(χal-* sterben); *almilī-* ein wenig heben *(alim-)*. — Megragadt frequ. *-l* képző fölismerhető pl. ezekben: *lugol-, luχl-* (inf. *lugolta)* rágni, жевать (MUgSz. 679. l.) | *lavil-* őrizni, várni (ib. 697. l.) | *χugol-, χugl-* szaladni, бѣжать (ib. 82. l.) — Az osztIrt.-ban Castrén szerint (Gramm. §. 97) csak *-īd*-féle frequ. képzés van; ennek *-d*-je ugyancsak a frequ. *-l*-nek a mása s az egész <*īd* az osztB. <*ijil*-nek felel meg, pl. *joχtīd-* oft kommen *(joχt-)* = *joχtijil-*; lásd alább a frequ. *-j* képzőt.

Az egész osztjákságban készül az igének praesens-tője szintén *-l (l̥,* illetőleg az Irt. dialektusban *-d)* képzővel; s ebben is csak a frequentativ *-l* képzőt kell fölismernünk, a mely continuativ értéke szerint a még folyamatban levő cselekvés (=praesens) jelelésére alkalmaztatott; pl. *men- (man-)* «menni» igétől ind. praesens egyes-számi alakok:

osztB. 1.	*manlem*	osztS.	*menl̥em*	osztIrt.	*mendam*
	manlen		*menl̥en*		*mendan*
	manl		*menl̥*		*ment.*

Frequentativ igetőnek ilyen alkalmazását találjuk még a votjákban és a magyarban is: lásd alább az *-sk* képzőt.

Magyar: *-l,* végvocalissal *-la, -le (-lo, -lė)*; előtte az alapige végvocalisa *o, ö (ė)* vagy egészen elenyészett; a hol ezt a végvocalist *a, e*-nek találjuk (<*al, el)*, a mellyel sem a régibb nyelvben, sem mai tájbeszédben *o, ö* nem váltakozik, nem bizonyos, hogy csakis *-l* a képző (mert ilyen *-al, -el* lehet teljesebb *-āl, -ēl*-nek rövidülése is); — ilyen <*al, el*-félék közül jóformán csak az *-szt*-végű igék *sztal, -sztel* végű frequentativumát lehet tisztán *-l*-es képzésnek tartani, tekintve hogy mellette *-sztāl, -sztēl* egyáltalában ki nem mutatható (úgy mint *-dal, -lal* mellett *-dāl, -lāl)* s az *szt* consonanscsoport a vocalis megmaradásának kellő okát is adja (v. ö. inf. *-sztani* s nem *-sztni,* pl. *marasztani)*. — Megjegyzendő, hogy a frequ. *-l* képző inkább más (frequ. és mom.) képzőkkel ösz-

szekapcsolva («képzőbokrok»-ban) fordúl elé, mintsem egyedűl használva. — Válogatott példák : [1])

a) *dug-* stecken: *dugol-* bedugdosni, zustopfen (n. act. *duglás* MNy. VI, 321) | *döf-* : *döföl-* döfdösni in einemfort stossen v. stechen | *marczang-* : *marczangol-* dilaniare, lacerare || *lő- (löv-)* schiessen: **lövöl- (lövöl-döz-* MA.) | *forog-* sich drehen: **forgol- (forgolód-* um etwas beschäftigt sein) | *szop-* saugen: **szopol- (szop-lat-* säugen, szoptatni Dtúl) | *em-* lactere, an der brust trinken: *eml- (emlő* mamma = emleni való; *imlet-* emtetni, szoptatni KTör.).

b) *iv-* trinken: **illo-* (e h. *ivlo-)* : *illo-gat-* iddogálni, kleinweise gemächlich trinken Szék. | *ėv-*, *öv-* essen: **ėllė-*, *öllö-* : *ėllėget-*, *öllöget-* eddegélni | *viv-* ferre, portare: *villö-get-*, *villė-get-* viddegélni.

c) *maraszt-* : *marasztal-* retentare, nötigen zu bleiben | *vigaszt- (meg-v.* sanare): *vigasztal-* consolari | *engeszt-* (zum nachgeben [*enged-*] bringen): *engesztel-* placare, conciliare | *nyugoszt-* : *nyugosztal-* ad quietem componere, tranquillare | *akaszt-* : *akasztal-* nectere (*öszve-a.* complicare MA.) | *magaszt-* (Régi) és *magasztal-* exaltare | *tapaszt-* : *tapasztal-* attrectare (MA.), experiri.

d) *nyug-* (v. ö. *nyugot, nyugat* : *nap-ny.)* : **nyugol- (-m* képzős nom. actionis: *nyugalm* [HB. *nyugulm*] quies = *nyugalom*, acc. *nyugalma-t)* | *hat-* penetrare, posse: *hatalom* potentia, dominium (HB. *hotolm)* | *fél-* timere: *félelėm* timor | **szer- (szeret-* amare MUgSz. 314. l.): *szerelėm (szerelm)* amor | *sér- (sért-* ib. 234. l.): *sérelėm* læsio | *til-* prohibere (*tilos* e h. *tilós*, *tilt-* prohibere, interdicere ib. 218. l.): *tilalom (tilalm)* vetitum, verbot.

Ezenkivűl vannak még *-l (-ll)* végű igetők, melyek származék-tőknek bizonyúlnak (MUgSzótár fejtegetése szerint) és pedig, többé-kevésbé kiérezhető continuativ-féle jelentésüket tekintve, ugyancsak frequ. *-l* képzésüeknek tekinthetők a következők:

a) *bogyol-*, *bengyel-* einwickeln, **bonyol- (bonyolód-* sich verwickeln) MUgSz. 462. l. | *csikol- (csiklánd-)* titillare 367. l. | *csiszol-* reiben, poliren (v. ö. *csisza-kő* wetzstein) 372 | **czirol-*: *czirógat-* streicheln (e h. *czirol-gat-)* 382. | *gyülöl-* hassen 169. l. | *hajol-*, *hajl-* flecti 77. | *muszol-* zerstampfen 637. | *nyiszol-* mit stumpfem

[1]) Lehető teljes példagyüjtést ád Simonyi Zsig. «A m. gyakorító igeképzők» (NyKözl. XVI, 239—241. l.).

messer schneiden 428. | *őröl-* molere, mola terere *(őrlő* molitor) 856. | *sínl-* (és *sind-)* tabescere 380. | *tarol-* demetere *(tarló* stoppelfeld) 183. | *töröl-, törül- (törlő)* tergere, wischen 235. | *ványol-* walken 557. l.

b) *áll-* stare MUg. 731. l. | *hull-* in menge fallen, **hall- (hallad-, halad-* progredi) ib. 80. 82. | **kull- (kullog-* sachte gehen, schleichen) ib. | *ill- (illeni)* decere, convenire; *ill- (illeg-: illegni-ballagni* einherschlendern) 155. | *ill- (illó* currens, cursus; *illog-* herumstreichen) 159. | **csell-, *czell- (cselleg-, czelleng-* herumstreichen; v. ö. *cseleked-* agere, operari) 375. 381. 363. | **csill-, (csillog-* schimmern, funkeln) 368. | *foly-* fluere, decurrere 530. | *hál-* cubare, pernoctare 79. | **sull- (sullog-)* schleichend gehen 379. | **sülly- (süllyed-* submergi) 330. | *száll-* auf- od. niedersteigen, fahren, ziehen (intr.); **szall- (szalad-* (e h. *szallad-* laufen) 272. | *ül- (üll-)* sedere 873. | *vall-* bekommen, davontragen *(kárt v.)*, habere 562. | *vall-* fateri 561. | *vél-* meinen, wofür halten 571. | *vill- (villog-* micare, coruscare; v. ö. *villám-* fulgurare 582. l.

J e g y z e t. Nem lehet egyszeriben minden, bár egyszerűbb alapigével fejthető, *-l*-végű igetőben frequentativ képzést fölvenni; lehet az *-l*, a képzőérték némi elhomályosúltával, esetleg momentán értékű (jelesen csak intensivum-fajta); ezenkivűl van még olyan *-l* is, a mely ugor *-d*-ből vált (pl. *lel-, lél-* invenire = finn *löüdä-)* s a melynek mint igeképzőnek eredeti értékét még bíztosan meg nem határozhatjuk. Így még korántsem tartom bizonyosnak, hogy a *roml-* (destrui: *romt-, ront-* destruere), *oml-* (ruere, fundi: *omt-, ont-* fundere)-féle igék *l*-je frequ.-féle képző, a milyennek Simonyi tekinti (NyK. XVI, 341. l.), vagy hogy ilyen a *gyúl-* (accendi), *nyúl-* (extendi), *sül-* (assari) stbi igékbeli *-l*.

5. §. Frequentativ igeképzők: 2. ugor *-nd*.

Mordvin: *-nd*, a mordM.-ban, s ennek az Erzában, rendes gyengüléssel, csak *-n* áll ellenében (v. ö. mordE. *mokšna* ököl = mordM. *mokšinda*, cser. *moškundo* | mordE.-ban a dativus ragja *-nen* e h. *-nden* = mordM. *-ndi* NyK. XIII, 32); végvocalissal *-ndi*, *-nde*, E. *-no, -ne (-ńe)*. Példák: **mordM.** *azi-* mondani: *azindi-* beszélleni, elb. | *nile-* nyelni: *nilende-* id. (gyakran, s keveset) | *javi-* osztani: *javindi-* id. (kis darabokra) | *veše-* keresni: *vešende-* |

selge- köpni: *selgende-* | *pore-* harapni, rágni: *porende-* rágni, kérődzni | *uje-* úszni: *uinde-* úszkálni, umherschwimmen | *ule-* lenni, быть: *ulende-* бывать | *tije-* tenni: *tiende-* | *valgi-* leszállni: *valgindi-* | *lazi-* hasítani: *lazindi-* | stb. — **mordE.** *javo-* osztani: *javno-* (M. *javindi-)* | *valgo-* leszállani: *valgono-* (M. *valgindi-)* | *lazo-* hasítani: *lazno-* (M. *lazindi-)* | *teje-* tenni: *tejne-* (M. *tiende-)* | *seze-* szakítani: *sezne-* (M. *säze-* : *säzende-)* | *kado-* hagyni: *kadno-* (M. *kadi-* : *kadindi-)* | *lovo-* olvasni: *lovno-* (M. *luvi-* : *luvindi-)*.

A mordM.-ban néhány egytagúvá rövidülő igetőhez *-ś-nd (-śindi, -śende-)* frequ. képző járúl, azaz frequ. *-sk* (lásd alább) és *-nd*-ből álló képzőbokor: *mije-*, *mi-* eladni: *miśende-* árúlni | *muje-*, *mu-* találni: *muśende-* | *saje-*, *sa-* jönni: *saśindi-* id. (gyakran) | *tuje-*, *tu-* elmenni: *tuśindi-* | *nuje-*, *nu-* aratni: *nuśindi-*. A mordE.-ban ezen frequ. alakoknak *-kśne* végüek felelnek meg, t. i. *mikśne-*, *sukśno-* v. *sukśne-*, *mukśne-*, *tukśne-*, s ezekben az *-n* végképzőt mindenesetre *-nd*-ből valónak kell tartanunk. De ez eseteken kivűl is alkalmaz a mordvin nyelv, még pedig a mordM. is, kivált többtagú igetőkön, frequ. *-kśne* képzőt, s kérdés, vajjon ez utóbbi is *-ks-nd*-ből való? Meg kell ugyanis engedni, hogy ez akár *-ks-l*-ből is válhatott (= finn *-skele)* s így legalkalmasabb fölvételnek az látszik, hogy a mordvin *-kśne* képzőben kétféle eredetibb alak (*-sk-nd* és *-sk-l-)* egybefolyt. (Példák *-kśńe*-re: alább, az *-sk* képző alatt).

Finn: *-nt*, rendes változással *-nd* helyett, mely alak néhány finn dialektusban (az észtben, a vepsz nyelvben) meg is maradt; ritkán áll magára, de gyakori hozzákapcsolt *-l* képzővel (*-ntele)*, vagy még előző *-sk*-val a *-skentele* hármas bokorban (lásd alább *-sk)*. Pl. *pure-* harapni: *purentele-* harapdálni, morsicare | *teke-* (pr. 1. *te'en)* tenni: *te'entele-* (*te'enteli itsensä syyttömäksi* simulavit se insontem) | *tarjo-* kinálni: *tarjontele-* | észt. *sā-* kapni: *sāndele-* (allmälig bekommen) || *kuule-* «hallani»-tól *kuuntele-* és *kuultele-* «hallgatni» (auscultare, obtemperare) régibb **kuulentele-* alakra utal. — Csak *-nt (-nd)*-vel: *okse-* (n. act. *oksemukse* vomitus, caus. *oksetta-* ad vomendum impellere): *oksenta-* vomere (észt. *oksenda-)* | **rike-* (*rikevä* schnell, eilig): *rientä-* festinare, properare (= vepsz *rigenda-* id.) | *rakenta-* (észt *rakenda-)* struere, apparare (= magy. *rakod-)* MUgSz. 646. | *lentä-* volare (= mord. *liende-* id., *lije-* id.: MUgSz. 690.). — Frequ. *-nd* képzés rejlik a

vepsz *-nduse* (nom. *-ndus)*-végű nom. actionisban, pl. *pida-* tartani, használni: *pidandus* használat | *hengendus* lélegzés *(hengi-)* | *pesandus* mosás *(pese-)* | *sandus* fogás, zsákmány *(sa-;* v. ö. észt *sānde-le-)* | *lündus* verés, megfenyítés *(lö-)* | *jändus* maradék, maradvány *(jä-; jändus*-nak megvan a finnS. mása: *jäännökse,* nom. *jäännös)*; v. ö. még alább a «vegyes ige + névszóképzők közt: finn *-nto, -nti, -ntehe.*

Vogul: *-nt,* mely *-nd* helyett való, minthogy a vogul általában csak kemény dentalis explosivával él (v. ö. vogK. *χurment* harmad = f. *kolmante,* észt *kolmanda;* vog. *kant, χont* had = f. *kunta,* észt *konda)*; — az alapige végvocalisa, ha ki nem szorúlt, rendesen *ä (a),* a mely különös hangzószinezetet a vogul nyelv következő *n* előtt valamennyire kedvell (v. ö. vogK. *tareta-ne* eresztő, *χańčtane* tanító, *numsane* gondoló; v. ö. hogy az osztjákban is néha <*ant* az alakja e képzőnek, s a zürjénben <*öd)*; de eléfordúl *e* és *i* is; — a képzőnek freq. értékét Reguly fordítása többnyire a «lassan, потихоньку» határozóval fejezi ki. Példák: **vogB.** *sqs-* önteni: *sqsent-* id. (lassan; L. *šoaš-: šqšent-)* | *jäll-, jäl-* járni, utazni: *jällent-* поѣзжать | *taij-* és *taent-, tqint-* hótalpon járni | *ńqlent-* (L. *ńqlnt-)* nyalni (egyre, soká ny.: v. ö. *ńqluj-* egyszer nyalni; *ńql-* = magy. *nyalo-,* f. *nuole-)* | *rāt-* ütni: *rātent-* | **māl-: mālnt-* tapogatni MUg. 639. l. | *ālnt-* vinni, portare (v. ö. *āl-m-* emelni) ib. 784. l. | *lovint-* olvasni, zählen, lesen (K. *lovent-, lovnt-)* MUg. 839. l. | *uosint-* ásítani, oscitare ib. 756. l. | *tolment-,* L. *tulment-* lopni (v. ö. *tolmqχ* tolvaj, lopó; oszt. *lolm-* lopni = vog. **tolm-)* ‖ *uj-* úszni: *ujänt-* | *äl-* ölni: *älänt-* id. (egymásután sokat) | *sipg-* szopni: *sipgant-, sipgent-* szopogatni | *luńž-* sírni: *luńžänt-* | *vāt-* szedni: *vātänt-* | *tol-* olvadni: *tolänt-* | *taret-* ereszteni: *taretant-* | *tqrt-* zárni: *tqrtqnt-* | *rägv-* esni (pluere): *rägvänt-* | stb. — **vogK.** *χol-* halni: *χolent-* haldokolni *(ań χolenti* теперь умираетъ Máté 9, 18) | *lat-* mondani: *latent-* beszélleni | *vojl-* és *vojlant-* leszállani, сходить | *jol-* és *jolent-* kérni, könyörögni.

Osztják: *-nd* osztIrt. S. dial., *-nt* osztB.; előtte az alapige végvocalisa rendesen a színetlen *-i,* néha *a,* mely azonban esetleg más alakokban is eléfordúl (pl. *jast-,* tkp. *jasta-:* inf. *jastata).* Példák: **osztB.** *χul-* hallani: *χulint-, χolint-* hallgatni, anhören | *šoš-* (mom. *šošmi-* szórni, ontani, v. ö. vog. *sqs-, šoaš-)*: *šošint-* öntözni, поливать, *šošintili-* tele szórni, bőven önteni, насыпать |

pur-. por-* (mom. *pormi- : ulti-pormipsa* übertretung; S. *porm-* zertreten) : *purint-* taposni, топтать | *juu- (juum* geworden, *juupsa* das werden): *juunt-, juvint-* werden *(edira j.* heiter werden) || *jasta-* szólani, mondani: *jastant-* összebeszélleni *(jastantipsa* verabredung, сговоръ, условіе); meg: *jastantili-* id. | *joul-* werfen, schwingen: *joulant-* birkozni, бороться | *senk-* ütni, verni: *senkant-* verekedni *(senkantipsa* ütközet, verekedés) (Ahl. *senkanśa-* «sich schlagen», e h. *senkant-śa-)* | *sogopt- (sogopta-, sogopti-)* fizetni: *sogoptanti-* (Ahl. *sogoptantī-lem* pr. 1.) alles bezahlen, abzahlen, расплачивать; — **osztIrt. *χūd-* (S. *kōḷ-)* hallani: *χūdand-,* S. *kōḷend-* hallgatni, horchen | *kir-* és *kirend-* magot vetni, säen | *tag-* (mom. *tagam-)* werfen: *tagand-* ringen, kämpfen. — Jegyzet. A *sogoptanti-* (inf. *-antita,* n. act. *-antijipsa)* példában a maradó *i* végvocalis olyan mint a *-li*-ban (fent 176. l.).

Zürjén: *-d,* s előtte az alapige végvocalisa rendesen *ö, e (<öd, ed),* mely vocalis-színezet megvolt nasalisra utal (v. ö. a szintily alakú sorszámnév-képzést, pl. *kojmöd* harmad = finn *kolmande, sizimöd* heted = f. *seitsemände)*; — a zürjP. dialectusban a *-d* helyett *-t* van, úgy mint több hasonló esetben is (zürjP. *kuimöt, sizimöt = kojmöd, sizimöd; -köt* »vel« = zürjSz. V. *-köd).* Példák: *kij-* fangen: *kijed-,* P. *kijet-* (fangen wollen) belauern, подстерегать | *dor-* és *doröd-,* P. *doröt-* schmieden | *öl-* és *ölöd-* verbieten | *öś-* és *öśöd-,* P. *öśöt-* hängen, aufhängen (akasztani, aggatni) | *vaj-* tragen, zuführen, bringen: *vajed-* id. *(vajal-* id.) | *viʒ-* és *viʒed-* (P. *viʒet-)* schauen, acht haben, hüten; még *-l* képzővel: *viʒedli-* (P. *viʒetli-)* id. | *juk-* teilen, *jukli-* id. frequ.: *juklöd-* verteilen, раздѣлять, раздавать. — A **votják** nyelvben e frequ. képzésnek már csak kevés nyoma van. A szerint, hogy pl. a votj. *sizimäti* = zürj. *sizimöd,* a frequ. *-nd*-nek is kemény *t*-vel való alakja várható; így pedig: votj. *vajit-* bringen, zuführen = z. *vajed-.* — Ezenkivül még néhány *-d* (vagy előző consonans miatt *-t)* végű igetőn ismerhetjük föl a frequ. *-d = -nd* képzést: zürj. *vund-,* votj. *vand-* schneiden (metszeni) (ug. *vₐng-* = m. *vág*-tól) MUgSz. 555. | z. vot. *dugd-* aufhören, stillstehen (= m. *nyugod-)* ib. 423. 424. l. | zürj. *gud-: gudji-* = votj. *gudzi-* graben, scharren, klauben, stochern (v. ö. *gu* grube, *gual-* graben, verscharren; f. *kaiva-,* cser. *ku-* fodere | z. **lid-: lidji-* lesen, zählen = votj. *lidji-, lidzi-* (v. ö. vog. *lovint-,* cser. *lud-,* mord. *luvind-;* alapige: f. *luge-,* mord. *luvi-)* MUg. 840. l. | votj.

šund- leuchten *(šundi* sonne = zürj. *šondi* id.; v. ö. votj. *šunal-*, z. *šonal-* warm werden) | zürj. *lišt-* melken (= cser. *lüšt-*; alap: f. *lypsä-* fejni, mord. *lepš-* nyomni) | zürj. *rekt-* aufräumen, reinmachen; haspeln = votj. *ǯokt-* haspeln (= finn *rakenda-)* MUg. 646. l. | z. votj. *vušt-* schaben, hobeln ib. 575. l. | votj. *gožt-* schreiben (zürj. *giž-* id.).

Lapp: *-dd* lpF. és lpS.-ban, előző hangsúlyos vocalis mellett; külömben *-d* a lpF.-ban, és *-t* a lpS.-ban (v. ö. lpS. *vaivete-* affligere, *hautete-* sepelire = lpF. *vaivede-*, *havdade-* | lpS. *kuedde-* portare = lpF. *guodde-*, finn *kanda-* | lpF. *goalmad* harmad = lpK. *koalmant*, finn *kolmante* e h. *kolmande)*. Rendes képzés; példák: **lappF.** *batare-* futni: *bataradda-* id. (egyre, szakadatlanúl, többen) | *bagjane-* emelkedni: *bagjanadda-* id. (hébehóba) | *gäsete-* húzatni, szekéren vinni: *gäsetadda-* (vagy *gäsetalla-)* id. (egyre, folyvást) || *dakka-* (pr. 1. *daγam)* tenni, csinálni: *daγade-* id. (többfélét) | *oaǯǯo-* kapni: *oǯude-* zu bekommen suchen | *occa-* keresni: *occade-* id. (lassan, egyre) | *gäčča*-nézni: *gäčade-* id. (egyre) | stb. — **lappS.** *autohe-* mirari: *autohadde-* id. frequ. *(autohaddeje* ad admirandum pronus) | *vuokahe-* justum et bonum judicare: *vuokahadde-* | *lossane-*: *lossanadde-* aggravescere || *ńolo-* nyalni: *ńolote-* id. frequ. (lpF. *ńoallo-* és *ńollude-)* | *ano-*, *adno-* petere: *anote-* | *käčče-* nézni: *käčete-* contemplari | *porre-*, *porro-* enni: *porrote-* id. frequ. (lpF. *borra-* és *borade-*: *oidnim su boradämen* ich sah ihn essen) | *vuošše-* coquere: *vuoššete-* | *maste-* miscere: *mastele-* confundere, omnia in unum miscere | *kaudne-* invenire: *kaudnete-* convenire, sich treffen (találkozni: lpF. *gavdna-* és *gavnade-)*. — Jegyzet. A lpS. *-t*-féle frequ. alak (= lpF. *-d)* néha összetalálkozik a causativummal (= lpF. *-t)*, pl. *porrote-* (lpF. *borade-)* és *porrote-*, *porrete-* edendum dare (lpF. *borate-)*.

Cseremisz: *-d*; előtte az alapigének végvocalisa *e* (< *ed)*, ha az külömben mélyhangú is (v. ö. zürj. < *öd)*. Példák: **cserS.** *kod-* *(kodo-)* hagyni: *koded-* hagyogatni (= mord. *kadind-)* | *kond-* *(kondo-)* hozni: *konded-* | *üd-* vetni, serere: *üded-* (= mord. *vidend-)* | *nel-* nyelni: *neled-* (= mord. *niled-)* | *püčk-* *(püčkö-)* metszeni: *püčked-*, cserM. *pičked-* metélni | *nul-* *(nulo-)* nyalni: *nuled-* | *mod-* játszani: *moded-* | stb. (NyKözl. IV, 52). — Hozzá kapcsolt frequ. *-l* képzővel *(-del)*: *küč-* kérni, rogare: *küčedel-* koldúlni, mendicare. — Ugyancsak e frequ. *-d* (= ug. *-nd)* alkotja a szintén igen

használatos *-št* képzőnek utórészét (lásd alább az *-sk* képző kimutatását). — Néhány *-d* végű igető, mely frequentativ származéknak bizonyúl: *lebed-, leved-* fedni (v. ö. votj. *lip-*, vog. *lep-*, magy. *lep-* és *leped-* id.) MUg. 695. l. | *lud-* olvasni (f. *luge-*, mord. *luvi-* és *luvind-)* | *ošked-*, M. *ašked-* lépni, schreiten (v. ö. finn *askele-*, mord. *aškele-)* MUg. 858. l.

Magyar: *-d*, s részint még *-nd*; tisztán magára valónak e képző azomban csak oly példákban tekinthető, a melyekben *o, ö (ė)* vocalis előzi *(<od, öd)* vagy az alapige végvocalisa egészen kiszorúlt; előző állandó *a, e*-vel való vagyis az *<ad, ed* alak jobbadán régibb *<ād, ēd*-ből rövidűlt képzőbokor; egyébként is szerepel a frequ. *-d* mint végképző, többé-kevésbé érezhető értékkel, s mint előrésze néhány határozottan frequ. értékű képzőbokornak *(-dogál, -dokol, -dos, -dál)*. Példák: [1])

a) *rak- (rako-)* ponere: *rakod-* (aufladen, abladen, t. i. stückweise) | *lök-* : *lököd-* wiederholt stossen | *nyom-* premere: *nyomod- (meg-ny.* conculcare Rég.) | *lep-* obtegere: *lepėd-, lepöd-* (Rég., innen: *lepėdő* linteum, instragulum MA.) | *játsz-* : *játszod-* (ludere, lusitare MA.) || *ken-* unguere, linere (kêz-*kenő* mantile): *kend-* sich mit einem tuche abwischen v. abtrocknen (meg*kendett*; *kendjék* meg; *kendő)* | *mos-* : *mosd-* sich waschen *(mosdik; mosdó* tál) | *kér-* : *kérd-* interrogare *(kérdő, kérdés; kérdez-)* | *es-* : *esd-* in menge anfallen *(esdi* a légy a barmot = megesi, megszállja) | *fegy-* : *fedd- (fegyed-)* increpare MUg. 500. l.

b) **küsz-* : *küszöd-* Rég., *küzd-* luctari, certare MUgSz. 55. l. (lpF. *gässe-* és *gässade-)* | **tap-, tip-* : *tapod-, tipod-* calcare (v. ö. *tapos-)* ib. 179. l. | **für-* : *füröd-, fürd-* sich baden ib. 535. l. *(fürdő)* | **nyug- (nyugat;* caus. *nyugot-, nyugtat-; nyughatatlan)*: *nyugod-* quiescere || *szid-* maledicere, vituperare MUg. 295. | *föd-, fed-* tegere, velare 499. | *véd-* propugnare, defendere ib. 568. | *mond-* dicere 628. | *áld-* benedicere, laudare 732. | *old-* solvere 837. l.

c) *iv- (ivó,* inni): *iddogál- (iv-do-gál-)* kleinweise gemächlich trinken | *mėn-* : *mėndėgél-* immer weiter gehen | *foly-* fluere: *folydogál-* | *jöv-* venire: *jöddögél-* ventitare stb.

---

[1]) V. ö. Simonyi «A m. gyak. és mozz. igék»: NyKözl. XVI, 241. 248. 255. 258—60. XVII, 50. 62. 64.

hal- mori: *haldokol- (hal-do-kol-)* agonizare | *öl-* tödten: *öldököl-* id. (in menge) | *ér-* pertingere: *érdekél-* berühren | stb.

mar- mordere: *mardos-* mordicare, rodere | *fog-* fangen, fassen: *fogdos-* id. (wiederholt od. viele nach einander) | *öl-: öldös-* viele nach einander tödten | *ver-: verdės-* wiederh. schlagen | *kap-: kapdos-* prehensare, raptitare MA.

harap- mordere: *harapdál-* morsicare, kleinweise zerbeissen | *vág-* hauen: *vagdal-* fort und fort hauen, zerhacken, picken | *szab-: szabdal-* in viele stücke schneiden | *tör-: tördel-* kleinweise brechen, zerbröseln | *lép-* schreiten: *lépdel-* gemächlich weiter schreiten || vegyes ige + névszóképző, melynek a *-dal* igeképző az előrésze: *-dal-m, -del-m* (nom. *-dalom, -delėm*): *bírodal-m, tűrödelm, veszedelm, győzedelm* stb. (lásd alább: *-m* nomen verbale).

d) *fut-* currere, fugere: *futam-* (pr. 3. *futamik; futamat*): *futamod-* profugere, die flucht ergreifen | *foly-* fluere, decurrere: *folyam-; folyamod-* confugere, zuflucht nehmen | **isz-: iszam-* (gleiten, ausgleiten): *iszamod-* ib. MUgSz. 825. | *él-* vivere: *élemėd-* ætate provehi *(meg-élemedett)* | stb. (lásd NyK. XVII, 50) || *áll-* stare: *állap-* (pr. 3. *állapik; állapot)* subsistere: *állapod-* id. | *ül-* sedere: *ülepėd-* subsidere.

e) *okád-* vomere (e h. *otád-*) MUg. 834. l. (a jelentés frequ. jellemére nézve v. ö. finn *oksenda-*, mord. *uksend-*, vogL. *ajtentaχt-*) | *imád-*, HB. *vimád-* MUg. 815. 816. (frequ. jelentés: «adorare»; *imádni vkit vmivel* einem etwas anbieten).

gyúl-: gyúlad, gyullad- inardescere | *él-* vivere: *éled-* reviviscere *(föl-é., meg-é.)* | *fúl-: fúlad-, fullad-* (ersticken, ersticken wollen) | *dől-* ruere, cadere: *dőled-, dülled-* protuberare | *fog-: fogad-* hinnehmen, aufnehmen, annehmen | (NyK. XVI, 261).

halad-, hallad- progredi MUgSz. 80. l. | *hasad-* findi, hiascere ib. 90. | *hovad-, kuvad-* schwellen, aufschwellen ib. 108. | *terjed-* extendi, dilatari 208. | *téved-* errare, deviare 217. | *dagad-* tumere, tumescere 248. | *szakad-* rumpi 268. | *szalad-* laufen, rennen 274. | *szárad-* trocknen, trocken werden 279. | *szunnyad-* schlummern 316. | *sorvad-* abwelken, abzehren 348. | *csovad-, csód-* gleiten, ausrutschen, *suvad-* von statten gehen 379. | *nyuvad-* suffocari 427. | *poffad-, pöffed-* extumere, extuberare 441. | *pukkad-* platzen, bersten 447. | *fakad-* erumpere 489. | *fonnyad-* marcescere 532. | *virrad-, virnyad-, virjad-* lucescere (tagen) 583. | *marad-* manere

602. | *mered-* subrigi, starr emporstehen, starren 619. | *ragad-* hærescere; prehendere 643. | *reked-* occludi 652. | *reped-* rumpi, springen (risse bekommen) 656. | *roskad-* ruere, collabi 670. | *lankad-* kraftlos werden, ermatten 681. | *lázad-* sich in bewegung setzen *(föl-l.* insurgere) 701. | *lohad-* detumescere 704. | *akad-* hängen bleiben, stecken b. 726. | *apad-* decrescere, *eped-* contabescere, viribus deficere 746. | *ered-* progredi, oriri 793. | *éved-*, *íved-* überreif werden *(év-)* 803. | *ijed-* expavescere 813. | *izzad-* fervescere, sudare 839. | *olvad-* liquescere 838. | *heged-* coalescere, verwachsen, vernarben 768. l.

f) A teljesebb *-nd* alakot illetőleg: *játszond-* Margit leg. (Kreszn.) = *játszod-* lusitare | *csikl-* (csiklós): *csikland-*, *csiklánd-* titillare *(csiklandás; csiklándoz-)* | *örvend-* laetari (v. ö. *öröm)* MUg. 853. | *hajland-*: *hajlandoz-* (sich wiederholt beugen) Dtúl = *hajladoz-*. — Egyéb néhány ily példát mellőzve (Simonyi: NyK. XVI, 259), jó okkal még ide vonhatjuk az <*and, end* (régibben <*ánd, énd)* képzős futurum-tőt, melynek alakjait a régibb nyelv kivált relativ mellékmondatokban igen közönségesen használta (= fut. exactum). A futurum-jelelést másodértékképen igen könnyen vállalhatja el inchoativ értékénél fogva akármely frequentativ igeképzés; szintígy fejezhet ki futurumot, pl. a finn *-sk-nd* frequ. képzőbokor a Vepsz dialectusban *(-škande): kons hän tuleškandob...*, *mö kulistamai* «mikor ő jövend (= jönni fog), mi meghalljuk (NyK. XVI, 443). Számba jön még, hogy ugyancsak az <*and* tőnek nom. agentise «rendesen,» szokás szerint, folyvást, akármely korban történőt» jelent: *halandó* mortalis, *esendő* caducus, *állandó* beständig, *kelendő* gangbar *(k. pénz)*, *forgandó* beweglich, wandelbar *(f. szerencse)*, *hajlandó* propensus, pronus; így az alaptőtől való ugyanezen nom. agentissel váltakozva: *illő* mellett *illendő* geziemend, *tartozó* mellett *tartozandó* gehörig. Simonyi (NyK. XVI, 260) ugyan az <*ánd*-nak még egy másik magyarázatát mondja lehetségesnek, mely szerint <*ámod*-ból vált volna *(<ám-d-, án-d-)*. De az egy HB.-beli *emdul* (azaz *ēmdül* = *ēēndöl)* példára, aligha erősen építhetünk a többi régiség ellenében, mely csak *-nd* végű alakot ismer; az *emdul*-beli *m*, hacsak nem íráshiba, az alaptőnek teljesebb *ev-* alakjából is magyarázható *emd-* = *ev-nd-, emnd-)*.[1])

[1]) Hogy az <*ánd*-féle igető tkp. frequentativum, még pedig *-nd* =

J e g y z e t. Kétségtelen, hogy a *mėn-* «ire» és *val- (vol)* «esse» igék *gy-* végű præsenstője: *mėgy-, mėngy* (pr. 1. *mėngyėk)* és *vagy-* e h. **valgy-* (pr. 1. *vagyok)* eredetileg szintén csak frequentativ igető; de már az nem bizonyos, hogy épen *-d (=-nd)* képzővel alakúlt e két tő (pl. **valgyo-* e h. *val-do-* = mord. *ulende-)*, a mint azelőtt állítottam s még Simonyi fogadja el NyK. XVI, 243. Alakra nézve még alkalmasabban láthatjuk itt a frequ. *-j* (ered. *-g)* képzőt (lásd alább 7. §.), miszerint pl. *vagyo, valgyo-* régibb **valjo-* vagy akár *valgo-* helyett való (v. ö. *jegy, négy* = f. *jälge, neljä)*.

6. §. Frequentativ igeképzők: 3. ugor *-sk*.

Finn: *-sk*, és ebből átvetéssel: *-ks*, végvocalissal *-ksi*; ritkán áll magára, de gyakran eléfordúl az *-l* és *-nd* frequ. képzőkkel bokort alkotva. Példák:

a) *hake-* (pr. 1. *ha'en)* keresni: *ha'eksi-* (dim.-frequ., pl. *h. virkaa* auf ein amt speculiren) | *anta-* (pr. 1. *annan)*: *anneksi-* apránként adogatni | *elä-* élni: *eleksi-* éldegélni (still hinleben) || *-sk* végű igetők, melyek frequ. származékigéknek fejthetők: *koske-* tangere, pertinere MUgSz. 75. l. | *juokse-* currere, fluere ib. 150. 825. l. | *piekse-* cædere, verberare ib. 471. l. | *luiski-* gleiten ib. 701. l.

b) *-sk + l* = *-skele (-ksele)*: *ui-* úszni: *uiskele-, uiksele-* úszkálni | *vie-* vinni: *vieskele-, vieksele-* | *käy-* járni, kelni: *käyskele-* járkálni | *juo-* inni: *juoskele-* iddogálni | *syö-* enni: *syöskele-* eddegélni || *asu-* lakni: *asuskele-, asuksele-* | *hake-* keresni: *ha'eskele-, ha'eksele-* | *elä-* élni: *eleskele-, eleksele-* | *ole-* lenni, esse: *oleskele-* passim esse, versari, commorari *(oleskeli vuoden kylässä* per annum in pago versabatur) | *naura-* ridere: *naureskele-* | *vetä-* (pr. 1. *vedän)* trahere, ducere: *vedäskele-, vedeskele-* | *neuvo-* tanácsolni: *neuvoskele-* | *kuole-* halni: *kuoleskele-, -ksele-* (ohnmächtig werden, fallende sucht bekommen) | *teke-* (pr. 1. *te'en)* tenni: *te'eskele-* | *näke-* látni: *nä'eskele-* | *etsi-* keresni: *etsiskele-* keresgélni | stb. — Látni való, hogy nem mindenik esetben a *-skele* alak mellett a *ksele-* is

---

mord. *-nd* képzővel, már Ahlqvist mondta ki (Suomi 1863): lásd Hunfalvy ismertetését NyK. III, 37.

fordúl elé; megjegyezhető, hogy Wiedemann (Gramm. 252. l.) a déli észtben szintén csak *-skele* alakkal találta e képzőt: *nāraskele-* lächeln, *pedeskele-* kränkeln, *kōleskele-* ohnmächtig werden, *valiskele-* öfters wenig giessen, stb.

c) *-sk + nd = -skenta (-ksenta): ui-* natare: *uiskenta-, uiksenta-* id. («de actu continuo») | *syänty- (sydänty-)* és *suuttu-* haragudni, bosszankodni: *syännyksentä-, suutuksenta-* (Kalev. 27, 405: *Pohjan akka syännyksenti, suutuksenti* «alkoi syäntyä, rupesi suuttumaan»). — Rendes keletű e képzőbokor a **vepsz** dialectusban; itt értéke inchoativ v. conativ, esetleg futurum-jelelő; alakja *-škande (-skande)*, pl. *kanda-* hordani: *kandaškande-* (inch. «alkaa kantaa») | *mäne-* menni: *mäneškande-* | *uju-: ujuškande* | stb. A futurum-jelentésről példa fent 186. l.

d) *-sk + nd + l = -skentele (-ksentele): ui-* úszni: *uiskentele-, uiksentele-* úszkálni (v. ö. *uiskele-* és *uiskenta-*) | *myy-* eladni: *myyskentele-* v. *myyksentele-* aprànként eladogatni, árúlni | *käy-* járni: *käyskentele-* (és *käyskele-*) | *syö-* enni: *syöskentele-* (és *syöskele-*) | *teke-* (pr. 1. *te'en*); *te'eskentele-* | stb. — Kiváltképen használatos e hármas képzőbokor a Karjalai finnben, *-kšendele (-ksendele)* alakban: *müökšendele-, käükšendele-* v. *kävelekšendele-, purekšendele-* stb. (Genetz, Ven. Karj. kiel. 208. l.) | *lähte-* (pr. 1. *lähen*) elmenni, indúlni; *läheksendele-* menőfélben lenni, el akarni menni («olla lähtemäisillään» Ahlqvist, Murteiskirja).

Jegyzet. Csupa *-s*-nek (végvocalissal *-se*) találjuk az *-sk* képzőt az <*ise*-féle continuativ (többnyire hangutánzó) igékben: lásd a 7. §.-ban.

Votják: *-šk*, s ebből gyengűlve néha már csak *-š (-šj), -ž* (v. ö. hogy votj. *kos-*, zürj. *kösj-* befehlen, wollen = finn *käske-* | votj. *ušj-* ebben: *ušjal-* loben = zürj. *ošk-* id.; innen zürj. *oškiš-* és *ošjiš-* sich rühmen); igen közönséges frequ. igeképzés, mely teljes alakjában (*-šk*) főleg continuativ értéke szerint praesens-tőűl divatozik. Példák:

a) *kur-* kérni: *kurišk-* | *kur-, kural-* kérni: *kurašk-* (e h. *kurališk-*) kéregetni (betteln) | *veral-* sprechen, sagen: *verašk-* (sprechen, erzählen, sich besprechen) | *tod-* tudni: *todišk-* | *kil-* hallani: *kilišk-* | *si-* enni: *siišk-* (*sion* és *siiškon* speise) | *kes-: kesišk-* zerreissen, szakadni | stb. — Ez alaknak praesens-értékét, mint votják nyelvbeli fejlődést, szemlélhetjük a votják Máté-fordításból

vett példamondatokban, egybevetve a zürjén fordítást, mely a votj. -*śk* képzős igék ellenében csak egyszerű képzőtelen igetőket használ: Máté 9, 18. «leányom most haldoklik (ist im sterben, умираетъ)» : votj. *nilä mïnam ali kuliśkä* (zürj. *öni kuli* most hal) | 20, 13. »semmi bosszút nem teszek rajtad (я тебя не обижаю)» : votj. *mon tonä ǯož ug kariśki* (zürj. *me tenö og öbedit)* | 20, 18. «ime fölmegyünk Jérusálembe (входимъ, bemegyünk)» : votj. *tani, piriśkom Jerusalimä* (zürj. *piram . .)* | 20, 22. «nem tudjátok, mit kértek» : votj. *ud todiśkä, mar kuriśkodi* (zürj. *on tödö, mij korannid)* | 21, 16. «hallod-e, mit mondanak» : votj. *kiliśkod-a, mar sojos veralo* (zürj. *kilan-ö. .)* | 21, 23. «micsoda hatalommal cselekeszed ezt (это дѣлаешь)» : votj. *mar eriken ton taä leśtiśkod* (zürj. ..*te tajö keran)* | 22, 16. «tudjuk, hogy igaz vagy és... tanítod» : votj. *todiśkom tineśtid šonerdä, . . . dišetiśkod* (zürj. *mi tödam . . . velödan).*

b) *kil-* hallani: *kilź- (kilźi-)* hallgatni (anhören, gehorchen) | **śal-* (v. ö. zürj. *śölal-* speien, finn *sülge-*, vog. *säll'-*, vogK. *sal'g-)* : *śalź-* és *śalźal-* speien | *śot-* adni: *śotśj-* : *sotśjal-* adogatni (geben, austeilen) | *ut- (uti-)* schauen, hüten: *utiśjal-* schauen, betrachten (v. ö. *utiśk-* ebben: *utiśkon* spiegel; ismét *śk*-val: *utiśjaśk-* suchen).

A **zürjén** nyelvben a votj. -*śk* és -*ś*, -*ź* ellenében csak a gyengült *ś-*, *ź-* képzőalak fordúl elé (végvocalissal: -*si*, -*zi*, ebből: sj_{s}, $-zj_{s}$): *kor-* bitten: *korś- (korsi-)* suchen, bitten (votj. *kuriśk-)* | *kelmi-* és *kelmiś-* beten, bitten | *lij-* és *lijś-*, *liś-* lőni | *döm-* és *dömsi-* flicken | *pol-* és *polź- (polzi-)* félni | **śöl-* (ebben: *śölal-* speien): *śölś-* (ebben: *śölseg-* das spucken), *śölzi-* id. = votj. *śalź-* | *lebź- (lebzi-)* és *löbal-* fliegen | *tiškal-* schlagen, klopfen: *tiškaś-* sich schlagen, streiten | *vermi-* bírni (vermögen, überwinden): *vermal-* : *vermaś-* birkozni (ringen, kämpfen) | zürjP. *ud-* geben, darreichen: frequ. *udal-* : *udaś-* zu geben pflegen *(udaśan blid* präsentirteller) || *ölt-* schwingen, schwenken, winken: *öltči-* id. frequ. *(öltan* és *öltčan* fächer).

Jegyzet. A züzjén-votjákban használt reflexiv értékű -*śk (-ś)* képzőről alább lesz szó.

Mordvin: -*ś*, végvocalissal -*se* (pr. 1. -*śan)*, mind a két dialectusban egyaránt használatos képző; előtte az *a*-végű igetőknek ezen végvocalisuk gyengül, sőt többnyire kiszorúl (NyK. XIII, 65. 63. l.); változata -*š* egykét példában s a mordM. -*ś-nd* képzőbokor-

ban található; — teljesebb alakja *-ks* és *-kš* csak a *-ksl* és *-kšn* v. *kšń (-kšni,* E. *-kšno* v. *-kšne,* pr. 1. *-kšnan, -kšḷan)* képzőbokrokban maradt meg, mely utóbbi igen közönséges használatú s a mint fentebb láttuk (180. 175. l.), részint *-sk+nd*-nek, részint *-sk+l*-nek (finn *-skenta, -škande* és *-skele)* felel meg. Példák:

a) *nalhki-, nalko-* játszani: M. *nalhkse-,* E. *nalkse-* | *śolgi-* zárni: M. *śolkse-* | *täje-* seperni: *täjse-* | *javo-* osztani: E. *javse-* | *pije-, pi-* főni: *pise-* egyre főni *(pisi* forró, hév) | *pane-* hajtani: *pańtse-,* E. *pańse-* ‖ *targa-* húzni: *targese-,* E. *targse-* | *narva-* kotlani: *narvese-* | *rama-* venni, emere: *ramse-* alkudozni | *nola-* nyalni: *nolse-* | *kunda-* fogni: *kuntse-* | stb. ‖ *końe-* húnyni: E. *końse-, końče- (końtše-).*

b) *mije-, mi-* eladni: M. *mišende-* (E. *mikšne-)* árúlni | *saje-, sa-* jönni: *sašindi-* (E. *sakšne-, sakšno-)* gyakran j. | *muje-, mu-* találni: *mušende-* (E. *mukšne-)* | *tuje-, tu-* elmenni: *tušindi-* (E. *tukšne-)* | *nuje-, nu-* aratni: *nušindi-*.

c) *korhta-, korta-* beszélleni: *korhtakšne-,* E. *kortakšne-* | *tonadi-* tanúlni, hozzászokni: *tonatkšne-* | *pejde-* nevetni: *pejtkšne-* | E. *luvo-* olvasni: *luvkšne-* | E. *teje-* tenni: *tejekšne-* | E. *sova-, sovse-* bemenni: *sovsekšne-* | *pra-* esni: M. E. *prakšne-* | *šna-* dicsérni: M. *šnakšne-* | stb.

d) E. *kuťa-* kitzeln: *kuťaksle-* liebkosen | *teje-* tenni: *teksle-* (Wied. §. 39).

Cseremisz: *-šk (-kš)* és *-š, -ž* egyes frequ. jellemű igetőkön megragadt képző, mely többnyire csak a rokon nyelvek hasonlításával lefejthető; rendes használatú az *-št* képző (NyK. IV, 53), azaz *-š+nd*-féle frequ. képzőbokor, előző cseremisz *-šed* alaknak összevonása (v. ö. az *-nd* képzőnek cser. <*ed* alakját, fent 23. l.; v. ö. hogy cserM. *šupšt-* czipelni = cserS. *šupšed-*; v. ö. a finnben *-skenta, -skande,* s a mordvinban *-šind, -šend).* Példák:

a) *onž-,* M. *anǯ-, anž-* spectare, intueri: v. ö. mord. *van-* nézni | *kuč- (kut-š-)* fogni, tartani: zürj. votj. *kut-* fogni (votj. *kutišk-* fr.) | *šinž-* ülni: *šin-,* ebben: *šin-d-* ültetni | *iliž-* megéledni, reviviscere (caus. *ilišt-* éleszteni): *il-* vivere | *vuč- (vut-š-)* várni: votj. *vit-,* zürj. *vitši-* id. | *kurguž-,* M. *korgoš-* futni, currere: finn *karga-* (MUgSz. 409. l.) | *volgož-* lucescere ib. 583. l. (cser. *volgo-do* lucidus) | *čolguž-,* M. *čolgiž-* splendere ib. 368. l. | *šupš-, šopš-* trahere: ib. 407. l. | *nüž-,* M. *nöž-. niž-* scabere, terere: ib. 414. | *turž-*

fricare: ib. 235. l. | *puć-* decrescere, minui: ib. 530. l. | *vonš-*, M. *vanš-* transire, trajicere ‖ *kešk-*, *kišk-* *(*kil-šk-)* jacere, abjicere: ib. 54. l. | *kočk-*, *koč-* edere, comedere *(kočoš* cibus), M. *kačk-* id. *(kačkiš* cibus): **kort-šk-* (cserM. *kar-* edere) MUgSz. 88. l. | *tošk-* calcare, conculcare: ib. 180. l.

b) *jod-* kérdezni: *jodešt-* (M. *jad-* : *jadišt-)* | *kond-* hozni: *kondišt-* hordozni (M. *kand-* : *kandišt-)* | *tür-* tépni: *türüšt-* tépdesni | *opt-* ugatni: *optešt-* | *kol-* hallani: *kološt-* hallgatni (rá-h., szót fogadni) (M. *kolašt-*, *kolšt-)* | stb. (NyK. IV, 53).

Lapp: *-š* a **lappF.**-ben «lassú folytatást» jelentő igeképző, mely előtt az alapigető végconsonansai, a mennyire arra valók, gyengült (illetőleg nem erősbült alakban jelennek meg (a mi a képzőnek valamikor teljesebb hangalakjára mutat); — a **lappS.**-ben megfelel *-č*, többnyire «inchoativum» értékével; néha találkozik e képzőnek *-h* alakja is *(s*, *š*-nek gyengülése: v. ö. *autohe-* = lpF. *ovduše-* csodállani). Példák: **lpF.** *guodde-* hordani: *guoddaše-* hordozgatni | *galle-* (pr. 1. *galam)* vízben gázolni, waten: *galaše-* (különösen «füródni») | *čuolla-* vágni: *čuolaše-* | *bokka-* fúrni: *boɣaše-* | stb. (Friis, Gram. §. 170); — **lpS.** *vaʒʒe-* járni: *vaʒeče-* járkálni, sétálni | *patere-* futni: *pateraće-* inch. | *keppane-* könnyebbülni: *keppanače-* inch. | *jaskete-* vigasztalni: *jasketače-* | stb. (NyK. XVI, 88. 90. l.) ‖ *tobde-* tudni, ismerni: *tobdahe-* inch. (agnoscere) | *čokkahe-* sedere (v. ö. *čokkete-* considere, leülni).

Vogul: *-s* és *-š* (az *-š-nt* és *-š-l* vagy *-s-l* = ug. *-sk-nd*, *-sk-l* képzőbokrokban): vogB. *juont-* varrni: *juonts-* id. (lassan folytatva); vogK. *junt-* : *junts-* (Máté 4, 21. «találá más két atyafiat, kik *juntseset tunk χulpanel* = varrták v. varrják vala az ő hálójukat, починивающихъ сѣти свои) | *kiet-* küldeni: *kiets-* id. (von zeit zu zeit), K. *ket-* : *kets-* (Máté 5, 45. «ő küld [*ketsi*, посылаетъ] esőt igazakra és hamisakra») | *nąm-* és *nąmes-* gondolni, gondolkodni, emlékezni; K. *num-* és *nums-*.

-š-nt: vogB. *li-* lőni: *lišent-* id. (többször) | *tē-* enni: *tēšnt-* id. (kleinweise) | *vaj-*, *vā-* látni, tudni: *vāšent-* hébehóba látni *(taretare tän vāšentilem* ritkán látom őt) ‖ *-š-l*, *-s-l*: vogB. *äl-* ölni: *älšl-* fogni (vadat, vadászni); K. *al-* és *alisl-*.

Osztják: *-s*, eléggé érezhető frequ. értékkel ilyen példákban: osztB. *jont-* varrni: *jontis-* id. *(jontista-lūj* «varró újj», fingerhut; *jontsil-* : *lap j.* zunähen, зашивать) | *lank-* fedni, takarni: *lan-*

kis- (lovi-lankisip lótakaró, pferdedecke) | *tal-* ziehen: *talis-* sich herumschleppen, wandern (таскаться, кочевать) | *nom-* és *nomis-* emlékezni, gondolni | *oms-, omis-* ülni *(om-* ebben: *omit-, omt-* ültetni). — Jegyzet. Castrén (Sprachlehre §. 97) az *-s*-vel való igeképzést augmentativumnak nevezte, s momentán félének fogta föl («verba die eine mit schnelligkeit und nachdruck ausgeführte handlung ausdrücken»). Van ugyan ilyen (momentán) értékű *-s* képzés is, még pedig az osztjákkal egyezőleg a vogulban is (lásd alább: mom. *-ks),*de nem lehet annak példája *jōndes-* varrni (Castr.) = *jontis-*, melynek a vog. *juonts-* felel meg; az *om-s-* «sedere» ige határozottan continuativ cselekvésre vonatkozik, a melyhez a képzőnek is hozzá kell illeni.

Magyar: *-sz* és *-s* (azaz *s* és *š*, a mint külömben is a magyar nyelv az ered. *sk*-t csupa sziszegővé gyengítette: v. ö. *kosz-* [*koszo-s*] porrigo = finn *koske, kosku* MUgSz. 38. l.; *küszöd-* és f. *kisko-*, zürj. *kiski-*, votj. *kišk-* ib. 55. l.; *mos-* [*moso-*] = mord. *mušk-*, cser. *mošk-*, zürj. *mišk-*, észt *mosk-* ib. 631. l.; *vas* [*vasa-*] = f. *vaske* ib. 567. l.); — e mellett az *-sk*-ból fönnmaradt dentalis spirans részben még *z (ž)*-vé lágyúlt, vagyis az *-sz (-s)* mellett *-z (zs)* alakot is öltött e képző (v. ö. *küszöb* és *közép, köz* [*közz-é*] a f. *keske* ellenében MUgSz. 48. l.; *csúsz* és *csúz* rheuma); végre, előző consonanssal érintkezvén, az *sz, s* néha *-cz, -cs*-vé erősbűlt. — E képzőnek frequentativ (continuativ) értéke, a mennyiben magára még fönnlevő alapigékhez járúl, tudvalevő vagy a magyar nyelvtudatnak még teljesen érezhető; szintígy eléfordúl határozottan frequ. értékű képzőbokrokban, még pedig utóképzőűl is *(-dos, <ász)*, meg váltakozik a frequ. (esetleg inchoativ) magy. *-d* képzővel. Ezen kivűl még a folyó cselekvés kiemelésére szolgál (úgy mint a votjákban *-šk)*, bizonyos *-sz*-es praesens-tőkben. — Példák: [1])

a) *fut-* currere: *futos-* cursitare, discurrere | *foly-* fluere, decurrere: *folyos- (folyosó* gang in gebäuden; *folyosók* cursores Rég.) | *köp-* spuere: *köpös-* | *szök-* springen: *szökös-* | *függ-* hängen: *függös-* | *kér- (kêr-)* bitten: *keres-* suchen (v. ö. zürj. *kor-* és *korš-* MUgSz. 17. l.) | *ví-* dimicare: **vias- (viaskod-* conflictare, concertare) | *rak-* ponere: *rakos-* hin und her legen, viele sachen an ihre

[1]) V. ö. Simonyi: NyK. XVI, 243—248; 262. 263. 269. XVII, 64. l.

stelle legen *(rakos-gat-)* ‖ *hág-* steigen: **hágos- (hágcsó* e h. *hágosó* treppe) | *lép-* treten: **lépes- (lépcső* e h. *lépeső* stiege, treppe, stufe; v. ö. *lépcsel-* MA.) ‖ *köt-* binden: *kötöz-* id. (mit mehreren bandstücken, in viele einzelne bünde) | *hord-* portare: *hordoz-* id. (immerfort) | *küld-* schicken: *küldöz-* id. (wiederholt, viele sachen nach einander) | *szakad-* rumpi: *szakadoz-* id. (an mehreren stellen) | *marad-* bleiben: *maradoz-* id. (mehrere hintereinander, pl. zurückbleiben) | stb. stb. ‖ *met-* secare (Rég., ma még: *szőlő-metet* és imper. *mess*, úgymint *vet*-től *vess*; v. ö. *metél-)*: *metsz-* secare | *von-* trahere: *vonsz-* (Rég.), *vonz-* (v. ö. *vonszol-)*.

b) *-sz*-es praesenstők: *aluv-, alov-, alv- (aluvó, alvó)*: *alusz-, alosz-, alsz-* dormire (megjegyzendő: *aluszékony* somniculosus MA.) | *nyugov-, nyugv-, nyug-* quiescere *(nyugovó, nyugvó; nyugot, nyugat)*: *nyugosz-, nyugsz-* (megjegyz.: caus. *nyugosz-t-*) | *feküv-, fekv-* liegen *(feküvő, fekvő)*: *feküsz-, feksz-* | *esküv-* schwören *(esküvő, -vés)*: *esküsz-* | szintígy: *alkusz-* pacisci *(alkuvás*, vagy *-d*-vel *alkud-ik, alkudoz-)*; *haragusz-, haragsz*-ik irasci *(haragvó)*; *gyanaksz*-ik suspicari *(gyanakvó, gyanakodó)*; *cselekész-, cseleksz-* agere, operari *(cselekvő, cselekedet)* stb.

tév- facere: *tész-* (Rég. *tész-*; v. ö. finn *te'eske-le-)* | *év-* edere: *ész- (ész:*; megjegyzendő *északet-)* | *iv-* bibere *(ivó)*: *isz-* (megj. *iszogat-)* | *hiv-* credere: *hisz-* (megj. *hiszeltet-* persuadere Faludi) | *viv-* ferre *(vivő)*: *visz-* (v. ö. finn *vieske-le-)* | *lév-* fieri: *lész- (lész-)* | *vév-* sumere, emere *(vévő)*: *vész- (vész-)*.

c) *-sz (-z, -s)*-vel való képzőbokrok:

caus. *-sz-t* (a melyben *-sz* az intrans. igének *-d* képzőjének helyén áll; az alakulásra nézve megj. *nyugosz-* és *nyugosz-t-*, Rég. *vigasz-* sanari és *vigaszt-* sanare [*vigasztal-* consolari]): *éled-*: *éleszt-* vivificare, in vitam reducere (v. ö. cser. *iliš-* éledni: *ilišt-* éleszteni) | *marad-*: *maraszt-* zum bleiben bewegen, zurückhalten | *ered-*: *ereszt-* gehen lassen, loslassen | *fúlad-*: *fúlaszt-* ersticken lassen, suffocare | stb.

-d-s, -d-z: *mar-*: *mardos-* (fent 185. l.) | *fog-*: *fogdos-* | *öl-*: *öldös-* | *csap-*: *csapdos-* | *ver-*: *verdés-* | *dug-*: *dugdos-* | stb. ‖ *lő-* schiessen: *lődöz-* | *mar-*: *mardoz-* ‖ *ing-*: *ingadoz-* wanken, schwanken | *hull-*: *hulladoz-* kleinweise herabfallen | *csörg-*: *csörgedéz-* rieseln, langsam rinnen | stb.

<*-ász, -ész*: lásd alább a frequ. *-j* képző magyar rovatát.

-k-s, -k-z : *fut-* : *futkos-* hin und herlaufen || *tud-* : *tudakoz-* nachfragen, sich erkundigen [wissen wollen] (v. ö. *tudakol-).*

-sz-l (-cs-l) : *von-*: *vonszol-* | *tipor-* (**topor-* : v. ö. *tipod-, tapod-)* : *toporczol-* plump auftretend gehen | *toporcsol-* id. | *döng-* : *döngél-* : *döngécsél-* leise summen.

-sál (-csál) : *rág-* : *rágcsál-* gemächlich kauen | *farag-* : *faragcsál-* schnitzeln | *lép-* : *lépcsél-* Pázm., *lépcsel-* Fal. | *viv-* : *visel-* gerere, gestare (Peer c. *visēl-* ; v. ö. *visz-)* | *szök-*: *szökcsel-* herumhüpfen.

d) *-sz (-s, -z)* végű igetők, a melyeknek ezen végconsonansukat, hasonlító szófejtés szerint, eredetileg frequentativ képzőnek kell venni (lásd az illető hasonlításokat és fejtegetéseket MUgSz.-ban): *játsz-* ludere (*ját-* ebben: *játék*; MUgSz. 142. l.) | *csisz-* (ebben: *csisza*-kő wetzstein; *csiszol-* poliren) 372. | *csúsz-* gleiten 378. (*csósz-* ebben: *csószt-* ausrutschen lassen) | **hoszj-* (currere) ebben: *hoszjú*, *hoszszú* longus 118. (*-szj* még közelebb áll az eredeti *-sk* képzőalakhoz) | **isz-* (*iszam-* ausgleiten, *iszkol-* laufen) 825. | *kúsz-* klettern, *kósz-* (*kószál-* vagari) 51. 39. | *mász-* kriechen, klettern 607. | **nyisz-* (*nyiszol-* mit stumpfem messer schneiden 428 | (*-sz-l*) *onszol-*, *unszol-* aneifern, zu überreden suchen 857. | (*sz-l*) *csomoszol-* stampfen | **ász-* (sedere: *ászok-fa* unterlegter balken) 758. | *úsz-* natare (v. ö. finn *uiske-le-)* 868. || *néz-* schauen (v. ö. finn *nä'eske-le-)* 400. | *nyúz-* schinden 427. | *fáz-* algere 485. | *főz-* coquere 538. | *fűz-* anstecken, anheften 552. | *hoz-* bringen 137. | **láz-* és *léz-*, *lézz-* (*lázong-*, *lézzeg-* oberrare; megj. *zz* = *sk)* 700. | *lóboz-* schwingend bewegen (v. ö. *lóbál-* agitare, oscillare) | *ráz-* schütteln 648. | *űz-* fugare, persequi 877. | *evez-* remigare 804. || *ás-* fodere 756. | *les-* lauern 697. | *nyes-* amputare, frondare 415. | *vés-* sculpere, cælare 574. | **bands-* (*bandsít-* schielen, *bandsal* schielend) 452. | **morzs-* (*morzsa*, *morzsol-* conterere) 631. | (*-s-l*) *roncsol-* (**romsol-)* zerschlagen, beschädigen 667. | (*-s-l*) *dörzsöl-*, *törzsöl-* fricare, terere (v. ö. *töröl-*, *dörgöl-)* 235. 260. l.

7. §. Frequentativ igeképzők: 4. Ugor *-j (-g)*.

Mordvin: *-j* képzőt mutatnak föl continuativ igék, a melyekkel ugyanazon alapigéktől való *-d* képzős momentán igék szemben állanak; végvocalissal a képző *-je*, ritkán *-ja* (de nem

egyezőleg mind a két dialektusban); megelőző *r*-vel érintkezvén a -*j* csupa jésítésűl mutatkozik (*rj* = *ŕ*). — Példák: **mordM.** *čepije-* (præs. 1. *čepijan*) vagdalni («oft hauen» Reg., *čepe-* igétől, melynek -*nd*-féle frequ. *čepende-*): *čepaďe-* egyszer vágni (fejszével, Reg.) | *tostije-* klopfen, pochen (kopogatni pl. ajtón; стукать, s nem: стукнуть): *tostäde-* egyszer taszítani Reg. (*tostede-* stossen Ahlq.); mordE. *tosteje-* és *tostede-* (Reg.) | *pstije-* rugdalni, rugdosni («oft rúgni» Reg.): *pstide-* rúgni (Reg., *pistide-* Ahlq.) | *likštije-* csattogtatni (ostorral Reg.): *likštade-* csattantani (хлопнуть) | *jafije-*, *jafie-* integetni, csóválni («winken, wedeln» Reg., *jafie-* winken Ahlq.): *jaféďe-* egyet csóválni, inteni («einmal wedeln, winken» Reg., *jafiďe-* «werfen, schleudern» Ahlq.) | *kučkeŕe-*, E. *kečkeŕa-* öklelni (mit hörnern stossen): *kučkerde-* egyszer megbökni | *udeŕa-* simogatni, czirogatni (streicheln R.): *uderda-* egyszer megsimítani (einmal abstreichen Reg.) | *angiŕa-* vakarni, vakaródzni (E. *angeŕe-* wolle kratzen, krämpeln Wied.): *angirda-* egyet vakarni (einmal kratzen Reg.) | *joŕa-* hajigálni, dobálni: *jorda-* dobni, hajítani, E. *jorta-*, *orta-*.

Osztják: -*j* (illetőleg az alapige végvocalisával <*ij*, *ij*, teljesebben <*iji*, *iji*, a mely Ahlqvist közlése szerint [Sprache der Nord-ostjaken, Wörtersammlung] <*ī* alakban is lép föl; gyakran még a frequ. -*l*-hez is járúl hozzá (-*liji*, Ahlq. -*lī*, sőt Vologodszkinál is rövidebben: -*li*, lásd fent 16. l.); vagy pedig a frequ. -*l* követi, az <*ijil*, <*īl* képzőbokorban, mely az osztIrt.-ban, e dialektus hangalaki sajátsága szerint, <*īd*-vé vált (Castrén §. 97, c. «frequentative verba nehmen gewöhnlich den character *īd* an»). — Példák:

a) *evt-*, *evit-* schneiden: *evtī-* (meg: *evitlī-*) zerstückeln Ahlq. | *kavirt-* kochen, варить: *kavirtiji-*, *kavirtī-* oft kochen A., наваривать V. | *tūgor-* schliessen: *tuχrī-* oft zuschliessen A. | *χul-* hören, fühlen: *χulī-* A. | *maliji-*, A. *malī-* befühlen (щупать), herumtasten, durchsuchen (шарить) [*mugolman m.* ощупывать, ringsherum befühlen]; ellenében: *malem-* пощупать, einmal anfühlen (v. ö. zürj. *malal-* befühlen, *mališt-* id. mom., *malt-* salben) | *ńoliji-*, A. *ńolī-* lecken, belecken (лизать, облизывать), Irt. *ńadaj-*: v. ö. magy. *nyal-* [*nyalo-*], f. *nuole-*, zürj. *ńul-* [*ńuli-*], stb. MUgSz. 408. l. | *jastа-* sagen, reden: *jastiji-* сказывать | *užiji-*, *uži-* (A. *ušī-*) schaben, hobeln: v. ö. zürj. votj. *vuš-t-* id. | *seviji-* flechten, stricken: v. ö. Irt. *sēv-*, magy. *szöv-*, vog. *säg-* MUgSz. 311. l. |

šaviji- bewahren, schützen, hüten, begraben: v. ö. vogK. *čap-t-* verbergen, ib. 350. l. || *eviji-* hinni, вѣроватъ (*evijipsa* hit, A. *evīpsa*) | *eñiji-*, A. *eññī-* stöhnen, wiehern | *koriji-*, *keriji-* fallen, падать | *ōši-* gähnen A. (ásít-) | *toriji-*, *torī-* zittern | stb.

b) *janχ-*, *jañ-* járni, utazni: *jangalī-* herumwandern A., *jañili-* разъѣзжать V. | *χir-* graben: *χirili-*, A. *χirilī-* graben, scharren (*noχ χ.* выкапывать) | *ment-* biegen: fr. *mentilī-*, *mentili-* | *ner-* reiben: *nerilī-* | *senk-* schlagen, бить: *senkili-*, A. *senkilī-* бивать (*kim s.* выбивать), околачивать | stb. || *jogot-*, *joχt-* kommen: *joχti-jil-* (*joχtijilipsa* дохожденie), Irt. *joχtīd-* | *jasta-* sagen: Irt. *jastīd-* fr. (v. ö. *jastiji-*) | *jont-*, Irt. *jond-* nähen: fr. *jondīd-* | Irt. *jāñ-* gehen: fr. *jāñajd-*.

Vogul: *-j*, meglehetős ritka használatú; egy-két példą az osztjákkal találkozik össze, s lehetővé teszi frequ. értékének megállapítását. Ezt Reguly még nem tudta tisztán fölismerni, sőt ellenkezőleg momentán-féléknek fogta föl ezen *-j* képzős igéket. Ennél többet nyom az, hogy egyiknek orosz nyelven olyan értelmezését jegyezte föl, mely nyilván a magyarázó vogul embertől ered, mely pedig világosan a frequentativ jellemet fejezi ki: *peläj-* «gyúlni», caus. *pelejäpt-* (gyúl-tat-, gyúlaszt-) «tüzet kapsz, megint eloltod, megint kapsz», a mi nyilván annyit mond: «lassan (némi nehézséggel) gyújtani» (= égésbe hozni; v. ö. finn *pala-*, lp. *puole-* égni: lp. *puolaje-* inchoat.: *puolajatte-* accendere). Példák: vogB. *maläj-* befühlen (*ponkä maläjistä* fejét megtapogatta): v. ö. *malnt-* tapogatni (v. ö. osztB. *maliji-*) | *ńąluj-* lecken, nyalni («csak egyszer» Reg.): v. ö. *ńąlent-* fr. (v. ö. osztB. *ńoliji-*) | *ńalej-* schlucken (*ju ńalejislem* benyeltem): magy. *nyel-* stb. (MUgSz. 411. l.) | *pōl-* falni és *pōluj* id. («egyszerre»; de a mellékelt mondatban ez az «egyszerre» külön szóval van kifejezve: *äk-šos sąką pōlujistä* egyszerre mind fölfalta) | *tist-* és *tistuj-* trauern, seufzen | *kuot-*, *kōt-* hajlani: *kōtuj-* (caus. *kōtujäpt-* на разъ загибну, egyszerre meghajlítom; megj., hogy a *-pt* caus. képző előrésze mom.-féle [lásd alább 12. §., a vog. és oszt. szakaszt], s hogy ez hatott még a fordításban) | v. ö. még: *voškäj-* streicheln (*pongä voškäjästä* streichelte ihm den kopf = osztB. *vaškī-* Ahlqv.

Lapp: *-j*, különösebb inchoativ értékkel; igen rendes használatú a lpS.-ben, hol az alapigének *e* végvocalisával <*aje* alakban lép föl, míg a lpF.-ben ezen <*aje* többnyire <*a*-vá szorúlt

össze s csak egy-két igealakban maradt meg teljesen. Példák: lpS. *koce-* ébren lenni (vigilare, wachen): *kocaje-* ébredni (expergisci, erwachen) = lpF. *gocce-* wach sein: *gocca-* wach werden (præt. sing. 1. *goccajim,* plur. 3. *goccajegje)* | *puole-* ardere: *puolaje-* incipere ardere (caus. *puolajatte-* accendere) = lpF. *buolle-:* inch. *buolla-* (in brand kommen) | *jele-* élni: *jellaje-* föléledni, reviviscere = lpF. *ălle-* és *ălla-* | *ode-* aludni: *odaje-* elaludni, einschlafen = lpF. *oaδδe-* és *oaδδa-* | *vuoje-* fahren: *vuojaje-* inch. = lpF. *vuogje-* és *vuogja-* | *mannĕ-* menni: *mannaje-* incipere iter facere | stb. || *ńolo-* lingere: *ńoloje-* inch. (v. ö. oszt. *ńolĭji-,* vog. *ńąluj-)* | *orro-* esse, manere: *orroje-* cessare, desinere (ins bleiben kommen).

Finn: a) <*i,* határozottan frequentativ (jelesen continuativ, s esetleg reciprok) igetők véghangzója, mely igen alkalmasan régibb <*ij, ĭj*-ből [pl. <*aj, äj*-ből] eredőnek magyarázható; ilyen igetőkkel állanak szemközt egykét esetben *-a, -ä* végüek, de többnyire *-aa, -ää,* azaz *-ada, -ädä* végüek, a melyek egyszerű módosítatlan igefogalmat vagy néha egyszeri cselekvést is jelentenek; tüzetes momentán alakjuk pedig *-ahta, -ähtä* végű, a mely egyszerű *-a, ä-* végű közös alapigékre utal. — Példák: *paina-* premere: *paini-* luctari (azaz: se invicem premere, mintegy «nyomkodni»); v. ö. *painele-, paineskele-* szintén «luctari» | *mata-* repere, serpere (innen: *mato* serpens): *mati-* id. || *houri-* delirare, in delirio loqui: *houraa-* id. *(houra-* tőre utal *houru* mente captus) | *hyppi-* salire (sæpe): *hyppää-* salire (mom. *hypähtä-)* | *köhni-* scabere, fodere: *köhnää-* | *luiski-* gleiten: *luiskaa-* (mom. *luiskahta-)* | *nappi-* carpere, legere (baccas): *nappaa-* arripere | *pyhki-* tergere, abstergere: *pyhkää-* | *ryyppi-* sorbere: *ryyppää-* | *sysi-* trudere, pellere (de actu continuo): *sysää-* | *pohti-* vanno ventilare: *pohtaa-, pohta-* | *pyöri-* volvi, rotari: mom. *pyörähtä-* | stb. || Ide valónak látszik, continuativ jelleménél fogva, egyéb <*i*-féle ige, a melynek nincs is másvégű ellenfele: pl. *haali-* temere captare, congerere; *hutki-* virgis cædere; *hyöri-* huc illuc cursitare; *latki-* lingere; *louhi-* dissecare, findere (n. act. *louhina);* *mylvi-* mugire (n. act. *mylvinä):* *poimi-, poime-* plicare; carpere (szedni); *ryömi-* repere (ut infans); *suomi-* virgis cædere; *tuhni-* fodere (ut sus); stb.

b) <*i,* az <*ise* continuativ igető-vég előrésze *(*<*ise = -i-se,* ebből: *i-ske,* a mint pl. a finn *kuuse* «pinus abies» *kuuske*-ból gyengült = észt *kūske* [nom. *kūśk,* gen. *kūze*]); megjegyzendő, hogy

ezen *-ise* végű igék mellett van *-ina, -inä* végű nom. actionis, mely tkp. az *-i* végű alaptőtől való (úgy mint *mylvi-, louhi*-tól *mylvinä, louhina)*, s hozzájuk csatlakoznak <*aa, ää,* illetőleg <*aja, äjä* (e h. <*ajda, äjdä)* végű szintén continuativ, valamint <*ahta, ähtä* végű momentán igék. Példák: *vapise-* tremere *(vapina* tremor): *vapaa-, vapaja-* id. *(vavahta-* mom.) | *helise-* csengeni (n. act. *helinä-)*: *helää-, heläjä-* id. (megj. *heliä, helevä* csengő) | *purise-* cum sonitu bullire, sprudeln, forrni *(purina)*: *puraa-, puraja-* | *kahise-* susurrare, strepere, rascheln *(kahina)*: *kahaa-, kahaja-* (megj. *kahu* susurrus, stridor) | *pakise-* garrire, loqui *(pakina)*: *pakaja-* | *solise-* rauce sonare, cum sonitu fluere *(solina)*: *solaja-* (megj. *solu, solo* n. act.) | stb. stb.

c) <*aj, äj,* az *-aja, äjä* (e h. *-ajda, äjdä)* continuativ igetővégben, a mennyiben a végső *-da, -dä*-t egyelőre indifferens értékű járuléknak lehet tekinteni (úgy mint *jou-da*-ban, MUgSz. 158. l.; *löy-dä*-ben 692.). Az imént b) alatt fölhozott példákon kivűl, találunk <*ise*-féle társalak nélkül is <*aja* végű igéket: pl. *karkaja- (karkaa-)* currere, fugere (megj. *karku* fuga, mely egyszerű *karka*-tőre utal: MUgSz. 409. l.) | *lepäjä-, lepää-* quiescere (megj. *lepo* quies) | *kasvaja- (kasvaa-)* és *kasva-* crescere | *havaja- (havaa-)* expergisci, animadvertere (megj. *havaitse-* id., azaz: **havaj + ske)* | stb. — A v e p s z dialektusban még meg is van az <*aja*-nak teljesebb *-ajda* alakja: *kargajdan* tánczolok = finnS. *karkajan, karkaan; jurajdan* mennydörgök, *lükajdan, lükäjdan* tolok, taszítok; *osajdan* elértek, tudok = *osajan, osaan; magadan* és *magajdan* fekszem = *makaan.*

Magyar: <*oj (aj), ej,* <*á, é, í,* mint előrésze néhány tudvalevőleg frequentativ értékű képzőbokornak (szintén frequentativ utórész mellett), vagy mint középrésze hármas ilyen képzőbokroknak, — meg mint elhomályosúlt értékű előrésze egészben causativ vagy momentán képzőbokroknak, a melyek is ilyen értékű képzőkkel végződnek. Példák: [1])

a) <*ász, ész* (az utóbbi néha mélyhangú igékben is) vagy <*áz, éz* (v. ö. finn <*ise* = *i-se,* e h. <*i-ske)*: *vakar-*: *vakarász-* in einemfort kratzen | *kotor-*: *kotorász- (kotoráz-)* és *kotrész-* herumstöbern | *hever-* liegen, ruhen: *heverész-* | *túr-* wühlen: *turész-*

[1]) Lásd: Simonyi, NyKözl. XVI, 252—264; XVII, 47. 56. 58. 63. ll.

(Kreszn.) | *markol-* greifen: *markolász-, markoláz-* | *legel-* pasci: *legelész-* || *enyész-* occidere, evanescere (MUgSz. 759. l.).

<ál, él (v. ö. osztB. *<ijil, īl,* osztIrt. *<īd): dob-* werfen, schleudern: *dobál-* id. (öfters, in einemfort) | *ugor-* springen: *ugrál-* | *vet-* werfen: *vetél- (be-v.* injectare MA., *vetélő* weberschiffchen) | *met- (met-sz-): metél-* klein schneiden | stb. || *al-* (dormire [non moveri]: *al-tat-, öl-t-): alél-* animo linqui (MUgSz. 733. l.) | *útál-, utál-* spernere, abominari ib. 834. | *nyiszál-* (és *nyiszol-)* ib. 428. | *czibál-, czipál-* zerren ib. 307. | *talál-* finden 175. l.

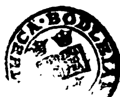
c) *<ánd, énd;* (most rövid vocalissal: *<and end):* lásd fent *-nd* alatt 186. || *<ád: okád-, imád-,* fent 185. l.; *<ad, ed:* ugyanott.

d) *< ajt, [ojt], ejt (<ét, ít),* causativ *-t*-vel (v. ö. lapp *puolaje*-tól: *puolajatte-,* lpF. *buollate-* accendere): *hull-: hullajt-* einzeln fallen lassen | *vesz-* perire: *veszejt-, veszít-* perdere (v. ö. közvetetlen causativum: *vesz-t-)* | *száll-: szállít-* wohin verführen *(le-sz.* herabsetzen) | *áll-: állít-* stellen | *állap-: állapít-* feststellen || *ámít-* stupefacere *(ámúl-* stupere) MUgSz. 744. l.; *bámít-* ib. 450. | *borít-* umstürzen *(borúl-* procidere) 465. | *borít-, burít-* contegere 475. | *konyít-* abwärts biegen 35. | *tanít- (tanojt-)* docere, instituere *(tanúl-* discere) 177. || *(<od, ėd* ellenében): *telepít-* ansiedeln, ansässig machen *(telepėd-* sich niederlassen) | *gyarapít-* augmentare *(gyarapod-* crescere) | *háborít-* turbare | stb. || (inchoat. *-dúl*-nak causativuma: *-dít [-dojt, -döjt, -dét]): fordít-* vertere *(fordúl-* verti, se vertere); *indít-* in bewegung setzen *(indúl-); mozdít-* commovere *(mozdúl-);* stb.

<ajt (stb.), momentán *-t*-vel (pl. *hagyít-, taszít-)* lásd alább a mom. képzők tárgyalásában; szintígy az *<ám, án, ánt, (int)* momentán végű képzőket.

e) *-dál, -dél* (rendesen már csak rövid vocalissal: *-dal, del): harapdál-* morsicare, *szurdál-* és *szurdal-* wiederholt stechen; *furdál- (furdal-)* fodicare, exstimulare MUgSz. 542. l.; *tördel-, vagdal-, lépdel, szabdal-* (fent 185. l.) | stb. || *-sál (-csál,* stb.) (fent 194.): *faragcsál-, vakar-* kratzen: *vakarcsál-, döngicsél-, lépcsél-* (és *lepcsel-), viv-: visel-* (Peer cod. *visél-)* || *-gál, -gél (-gal, -gel):* lásb alább a frequ. *-g* (= ug. *-ng)* képző alatt || *-lál (-lal, -lel): csaplál- (csaplal-)* mit der axt behauen; *foglal-* occupare, nectere, jungere *(fog-* fassen); *kérlel-* rogitare, placare, reconciliare.

Jegyzet. Csak magával a *-j* képzővel alakúltaknak tekinthetők a *vagy-* és *megy-* v. *mengy-* (*vagyo-, megye-* e h. *valgyo-, mengye-*: *valjo-, menje-*) præsenstők: lásd fent 187. l. Ezekhez jóformán csatlakozik még a hasonló alakú *hagy-* (*hagyo-*) «relinquere, sinere» is (ugor $k_s d_s$-ból, mely a magyarban *$h_s l_s$-vá vált), e h. *haljo-*; megjegyzendő ugyanis, hogy a zürj.-votjákban meg a vogulban is az ug. $k_s d_s$-nak *l'*-es alak (*kol'-, kul'-, kil'-*) áll ellenében (MUgSz. 68. l.), a mely előbbi *lj*-re látszik utalni.

I. Utójegyzet a *-j* frequ. képzőről.

Abból, hogy a *-j* képző ezen alakban több ugor (még pedig mind déli- mind északi-ugor) nyelvben kimutatható, nyilván az következik, hogy ilyenűl még az egységes ugor korszakból való. Közönséges hangfejlődéssel (mely valamennyi ugor nyelvben észlelhető a szóközépi *j* lágy gutt. explosivából (*g*) szokott eredni, s csakugyan vannak még egyes nyomok, melyek arra mutatnak, hogy ez a fréqu. *j* is előbb *g* volt s még ezen hangfokú alakban némely esetben egyes ugor nyelvbe átkerült. Erre nézve számba jönnek a következő pontok:

a) A magy. <*oj-t* caus. képzőbokornak megfelel a cseremiszben *-kt*, a mordvinban (*-χt* helyett) *-ft*, pl. ezen szembetűnő szóegyezésben: *tanojt-* «docere» = cser. *tunukt-*, mord. *tonaft-* (MUgSz. 177. l.; lásd alább a causativ igeképzést; v. ö. hogy cser. *kokt-* duo = mord. *kafta*, finn *kahte*, magy. *két* e h. *kejt*, és *kett-ő* e h. **keχt-*).

b) A finn *pelkää-* «timere» e h. *pelgädä-* igetőnek a mord. *pele-* ellenében fölös az utórésze (*-gädä*), mert a finn *-lg*-nek a mordvinban is megfelel *-lg* (pl. finn *sulke-* e h. *sulge-* zárni = mord. *śolgi-, śolgo-*); tekintve hogy «timere» continuativ jellemű igefogalom, s hogy épen ilyen fölös tővége van *j*-vel is a *kerjää-* (*kerjädä-*) «mendicare (kéregetni)» igének a magy. *kér-*, zürj. *kor-* «rogare» ellenében, azt véljük, hogy a *pelgädä*-beli *-g-d* csak változata a fent említett <*ajda, äjdä* continuativ értékű tővégnek.

c) A vogulban vannak egyes frequ. jellemű igék, a melyeknek tővégük *-j* (illetőleg <*i*) még *-g*-vel váltakozik: vogB. *tąri-* v. *tąrg-* (pr. 1. *tąriēm* v. *tąrgēm*) «reszketni. zittern» (vogL. *tąrrent-*): v. ö. osztB. *toriji-, torī-* id. | *śāri-* v. *śārg-* (pr. 3. *śārii, śārgi*): *simem śārii* szivem v. gyomrom éget (sajnálok, v. zahám van) | *orri-* és *orrig-* fésülni | *kärri-* v. *kärrg-* morogni (murren) ‖ ilyen lehet ez

is: *sipg-* (pr. 1. *sipgēm)* szopni (szipni), szívni, a melynek *g*-jét MUgSz. 308. l. intensiv-félének véltem. — Az osztB. *sevij*-nek mása a Szurg. dial.-ban: *sēvg-*.

II. Utójegyzet a *-j* frequ. képzőről.

A **cseremisz** nyelvben a *-j* alakú képzőnek már alig találjuk nyomát: cserM. *irej-* «calescere» (v. ö. finn *kirgä-*, mord. *kirvä-*, m. *gerje-d-*, MUgSz. 58. l.). De az eredetibbnek fölvehető *-g* képzőalak megvan: a) a *-kt* causativ képzőbokorban, előrészűl (l. fent *tunukt-* = m. *tanojt-)*; — b) *-kt*, melynek utórésze momentán (intensiv) értékűnek látszik: *šorokt-* «sírni (v. ö. magy. *síro-*, lp. *čierro-*; *-kt*-re nézve: m. <*ít*: *ordít-* brüllen, *nyerít-* wiehern); — c) egyes igetők *-g*-vel: *orug-*, *vorug-* (cserM. *org-*, *urg-*, *vurg-)* «suere»: v. ö. zürj. *vur-* (m. *varr-* MUgSz. 566. l.) | *šolg-* «stare»: v. ö. votj. *sïl-*, zürj. *sul-*: *sulal-* állani (*sult-* megállani) || *rüžg-* zörögni, strepere; *lazerg-* madefieri (caus. *lazert-)* | *pižg-* susurrare | *podorg-* frangi (caus. *podort-)*.

Szintén csak kevés biztos nyoma mutatható ki a frequ. *-j* képzőalaknak a **zürjén-votják** nyelvben is. Akad ugyan *-j (-ji)* végű igető, mely amúgy frequ. jellemű; de részint meg nem állapítható, hogy a *-j* külön képző (pl. zürj. *čišj-* ebben: *čišjan* handtuch (törülköző, kendő), e mellett: *čišk-* reiben, wischen MUgSz. 236. l.); *kösj-* wünschen = finn *käske-* jubere ib. 46. l.); másrészt meg számba veendő, hogy a zürj.-votjákban *-j* nagyrészt nem is *g*-ből, hanem (*ľ*-en át) *l*-ből, s továbbá *d*-ből vált. Így jelesen a *-jal* nyilván összetett frequ. képzőalak mellett található még *-ľal* és *-lal* is (pl. *bigľal-* rollen, wickeln MUgSz. 463. l.; *čepľal-* kneipen, zwicken ib. 370., *čepled-* mellett; *čeg-* frangere: fr. *čegli-*, *čeglal-* és *čegjal-)*, s csakugyan úgy látszik, hogy a *-jal* képzőnek kezdő *-j*-je csak a frequ. *-l*-ből (lásd fent) változott el. — E szerint a *-j(g)* képző jobbadán csak lappangva lehet meg a zürjén-votjákban és csakugyan magyarázható ilyen lappangó *j*-vel az igen közönséges <*al* frequ. képző (állandó és összevonásra utaló *a*-vocalissal), úgy hogy az teljes hasonmásáúl tűnik föl a m. <*ál*-nak (e mellett *-jal* e h. *-ľal*, *-lal* összevethető a magy. *-lál*-val). Így jelesen összeállítható: zürj. *malal-* anfühlen és osztB. *maliji-*, *malī-* (megtoldva *l*-vel, lásd fentebb <*ijil*: *malijil-)* | zürj. *sulal-* stare és cser. *šolg-* | zürj. *vur-* varrani, fr. *vural-*: cser. *vorg-*, *vorug-*.

8. §. Frequentativ igeképzők: 5. ugor *-ng*.

Magyar: *-g* és *-ng*, az eredeti hangteljesség megtartásával (a mint frequ. *-d* mellett több esetben még az eredeti *-nd* is megmaradt); a *-g* képzőalak előtt az alapige végvocalisa lehetőség szerint kiszorúl (*forog-: forgó, forgás* stb.), s így a lehető vocalis-elisiónak be nem állása szintén még a megvolt teljesebb *-ng* alakra utal (*vonog-: vonogó*, s nem: *vongó; farag-: faragó*, de *forgács* MUgSz. 532. l.); a képzőnek frequentativ (continuativ) értéke tudvalevő, s kivált ott érezhető, a hol a *g*-s igével más értékű származék-ige áll szemben. Példák:[1])

a) *lább-* fluitare, fluctuare: *lábbog-* id. (úszkálni SzD.) | *bé-* blöcken, plärren (præs. 3. *bén*, perf. *bétt*): *bég-* blöcken | *von-* trahere: *vonag-*, *vonog-* (MA. pandiculari, animam agere; *vonag-l-*, *vonagód-* id., *vonogó* harpago) | *hajl-* (*hajla-*, *hajlo-*) flecti: *hajlog-*, *hajlag-* (*hajlagó* test Fal.) és *hajlong-* sich wiederholt beugen, bücklinge machen | *hull-: hullog-* és *hullong-* in menge fallen SzD. | *lök-*, *lük-* stossen: *lüköq-* pochen (pl. blut in den adern) | *tát-* aufsperren (mund): *tátog-*, *tátong-* klaffen, gaffen | *dől-* umfallen: *dőlöng* hin und her fallen v. fallen wollen (Káldi; *dőlöngő* vacillans, Sánd.) | *áll-* stehen: *állong-* in einem fort stehen, müssig dastehen (SzD. álldogálni) | *csavar-* drehen: *csavarog-* herumschweifen (MA. *csavargó*) | *teker-* drehen, winden: *tekereg-* windungen machen, herumschweifen (*-rgő*) | *facsar-* winden, ausringen: *facsarog-* sich herumtreiben (*-rgó*) | *füstöl-: föstölög-* (*-lgő*) rauchen (in einem fort).

b) *ácsong-* herumgaffen (ácsorogni) MUgSz. 716. 757. l. | *bolyog-* (*bolygó*) és *bolyong-* oberrare, vagari (MA.) ib. 461. l. | *cselleg-* herumstreichen, schleichen (v. ö. *csellen-* mom., *cseleked-* agere, operari) ib. 375. | *csillog-* funkeln, schimmern (v. ö. *csilláml-*) ib. 368. | *forog-* sich drehen, kreisen (*forgó*): v. ö *fordúl-* sich wenden, eine wendung machen, ib. 534. | *förtöng-* se volutare; v. ö. *förtelm*, ib. 533 | *illog-* herumstreichen: v. ö. *illan-* profugere, *illaszt-* rennen lassen, ib. 259. | *inog-* schwanken, wackeln (*ingó*): v. ö. *indúl* sich in bewegung setzen, ib. 818. | *kereg-* (*kerge*) és *ke-*

[1]) Lásd: Simonyi, NyK. XVI, 249—252; XVII, 53. l.

reng-, *kering-* kreisen; caus. *kerget-*, Rég. *kerenget-* herumjagen, verfolgen; ib. 19. l. | *kullog-* langsam gehen, schleichen ib. 81 | *kuttog-* id.: v. ö. *kujtorog-* vagari, ib. 35. | *lebeg-*, *leveg-* schweben 689. | *lézzeg-* és *lézzeng-*, *lázong-* oberrare: v. ö. *lázad-* sich aufmachen 700. | *lobog-* flattern, wehen 703. | *lohog-* schnell laufen: v. ö. *lohajt-* festinare, *lódúl-* sich in rasche bewegung setzen 706. | *mozog-* moveri (*mozgó*): v. ö. *mozdúl-* in bewegung kommen 632. | *remeg-*, *reng-* zittern: v. ö. *remül-*, *rendül-* commoveri 653. | *rezeg-* tremere (*rezgő*): v. ö. *rezzen-* contremere 663. | *sürög-* (*sürgés*) emsig sein, obversari 358. | *szorog-* festinanter discurrere (caus. *szorgat-* urgiren) 308. | *villog-*, *villag-* micare, coruscare: v. ö. *villám-*, *villáml-* blitzen 582. || *zsugorog-* se contrahere cum timore, kärglich leben: v. ö. *zsugori* avarus (se nimium coarctans), *zsugorod-* contrahi, complicari 360. | *háborog-* in aufruhr sein: *háborod-* conturbari 127. | *hunyorog-* blinzeln: v. ö. *hunyorít-* id. (einmal) 121. | *mosolyog-* lächeln: *mosolyod-* ins lächeln kommen 631. | *tántorog-* titubare, wankend gehen: *-rod*, *-rít* 181. | *tévelyeg-* errare, circumerrare, *tébolyog-* errare, hallucinari: *-lyed*, *-lyod*, 217. | *áncsorog-*, *ácsorog-*, *ácsolog-* herumgaffen, gaffend herumstehen: v. ö. *ácsori* gaffer, 757. l. | *émelyeg-* nauseare, übelkeit empfinden: *émelyed-* übelkeit bekommen 784. || *lóg-*, *lógg-* herabhängen, schlenkern (caus. *lógat*, *lóggat-*) 690. | *rúg-* calcitrare 674. | *fog-* haften, fassen; packen, fangen 528. | *függ-* hängen, pendēre 546. | **víg-*, ebben: *víga* (nom. *víg*) lætus, 580. l.

c) *durog-* knallen (anhaltend): mom. *durran-* | *csörög-* klappern, rasseln: mom. *csörren-*, inch. *csördül-* | *suhog-* rauschen, schwirren, *sziszeg-* zischen, *ropog-* knastern, prasseln | stb. stb. || *nyikorog-* knarren (in einem fort), *csicsérég-* zwitschern, *vigyorog-* grinsen, widrig lachen | stb. (NyK. XVI, 267). || *kótorog-*, *kótolog-*, *kujtorog-* vagari MUgSz. 35. l. | *csótolog-* id., 379. | *támolog-*, *támolyog-* taumeln, wanken 176. | *szédéleg-* schwindeln, vertigine laborare 282. || *bódorog-* errare, vagari 461., *kódorog-* id. 34., *szádorog-* gaffen 267. || *ámbolyog-* langsam gehen, *imbolyog-* sich hin und her bewegen 744. l.

d) *-g* (*-ng*) előrészű frequentativ képzőbokrok:

-gol: *tojongol-* (*tolongol-*) sich drängen (in einer volksmenge) Nyelvőr II, 277. | *csatangol-* vagari MUgSz. 379. l. | *dörgöl-* reiben, frottiren: v. ö. *dörzsöl-*, ib. 260. | *vonagol-* pandiculari

(vonaglik, vonagló): v. ö. *vonag-, vonog-* | *szorgol-* eilig betreiben: v. ö. *szorog-*, ib. 308.

-gál (v. ö. <*ál*, fent 199. l.): *taszigál-* hin und her stossen (e h. *taszít-gál*, v. ö. *sántikál-* és *sántít-)* | *hagyigál-, hajigál-* oft werfen, herumwerfen: *hagyít-, hajít-* | *adogál-* kleinweise geben (v. geben wollen, bieten, kinálni) | *eregél-* langsam gehen, in menge g.: *ered-* | stb. || *dorgál-* objurgare, castigare: v. ö. *doroszol-* harken MUgSz. 257. l. | *rongál-* fustigare, castigare MA., ib. 668. | *vizsgál-* untersuchen, prüfen 591. || *-gal*: *nyargal-, jargal-* galoppiren MUgSz. 409. l. | *eregel- (=eregél-)* SzD. | *nézegel-, nézgel-* (és *nézgél-)* gemächlich schauen, betrachten | stb. (NyK. XVI, 257) || *-do-gál (-do-gal)*: *álldogál-* herumstehen, *iddogál- (iv-do-gál)* kleinweise gemächlich trinken, *méndégél* langsam weiter gehen, *várdogal-* geduldig warten (Nyr. V, 85) | stb. (NyK. XVI, 258).

-gad: *enged-* nachlassen, nachgeben és *tagad- (*tangad-)* verweigern MUgSz. 789.

-gat, régibb alakja *-gāt* (NyK. XVII, 53), a m. nyelv újabb korában a legközönségesebb használatú frequ. képző; utórésze<*āt* külömben ugyan momentán értékű (<*ajt)*, de ebben is foglaltatik még eredetileg frequ. elem (fent 199.); a *-gat*-nak határozott és tiszta frequentativ értékét úgy magyarázhatjuk, hogy az utórészének eleinte intensiv (nyomatékosító) értéke lassanként elhomályosúlt; szintígy állott be régibben használt egyszerű *-t* causativ képző helyébe az ugyanazon <*at*-val megtoldott *-tat* alak, a melyen azonban már semmi érték-külömbség nem érezhető *(gyónt-: gyóntat-)*; alakulására nézve tehát érdekesek azon esetek, a hol *gat*-os igén kivűl még az egyszerű *-g* képzős származéktő is megvan (pl. *von-* ziehen: *vonog-: vonogat-* | *bé-: bég-: béget-* blöcken | *tát-* aufsperren: *tátog-: tátogat-)*. — Néhány példa: *hívogat-* öfters rufen, *kéreget-* (öfters bitten; betteln), *vereget-* (ö. schlagen, klopfen), *látogat-* (besuchen: *lát-* sehen), *gyújtogat-* (nach und nach anzünden, brandstiften), *veszteget-* (verschwenden, vergeuden); *hallgat-* (auscultare, tacere: *hall-* audire) | *tálálgat-* (zu finden suchen, raten), *olvasgat-* (eins und das andere lesen, gemächlich l.), *beszéllget-* (sich unterreden, plaudern), *kapargat-* (herumscharren), *hasogat-, hasigat-* (e h. *hasít-, hasojt-gat)* (in einem fort spalten, mehrfach sp.), *feszéget-* (an etwas herumzwängen, zu erbrechen suchen) *(feszít-)*, *szaggat- (szakgat-*: in viele kleine stücke reissen; *szakajt-, szakít-)* | stb. stb.

Finn: a **finnE.** (észt dial.)-nak főleg déli és nyugati részében használatos egy *-ngu* v. *-ngo* végű nomen verbale (n. actionis), a mely voltaképen vegyes ige+névszóképző (lásd alább), tekintve hogy már <*u* v. *o* az egész finnségben nom.-actionis képzője (észt *maksu* fizetés: *maksa-* fizetni = finnS. *makso* és *maksa-* | *jōksu-* futás: *jōkse-* = f. *juoksu: juokse-* | *naeru* nevetés: *naera-* = f. *nauru: naura-)* s így közvető *-ng* igeképzésre utal; ennek fölvehető frequentativ (continuativ) értékéhez illik pedig az *-ngu*-féle nom. verbalénak jobbadán még «folyó cselekvésre» vonatkozása (pl. *palangu* «das brennen»: *ahjo palangu ajal* «wenn der ofen brennt» [zur zeit des br.]).

Példák: *touzengu* (nom. *-eng)* aufgang, das aufsteigen: *touze-* (f. *nouse-)* aufsteigen, sich erheben | *palangu* (nom. *-ang)* brand, das brennen: *pala-* égni | *känangu* biegung: *käna-* biegen, kehren, wenden | *sulengu* damm, stauung; *sulge-* schliessen, sperren | *lazengu* schuss, wurf: *laske-* (pr. 1. *lazen)* loslassen, schiessen | *uinangu* schlaf, einschlafen *(kange uinangu aeg* die zeit des tiefen schlafes): *uina-* (f. *uinaa-* schlummern) | *essingo* irrtum, das irren: *essi- (eksi-* = f. *eksy-)* errare | stb. (Wiedemann, Gramm. §. 69).

Jegyzet. Nem fogadom el Wiedemannak abbeli nézetét, hogy az *-ng* egyáltalában azonos az észt *-ku* nom. verbale-képzővel, noha kétségtelen, hogy részben ezzel váltakozik (pl. *uinangu* mellett van *uinaku* is); jelesen másféle külön képzőnek kell tartanunk azon *-ku*-t, a mely momentán jellemünek mutatkozik (pl. *hüpaku* sprung, de *hüpamine* das springen). E mellett a valóban *-ngu*-val azonos *-ku*-t (pl. *uinaku)* úgy magyarázhatjuk, hogy az *ng*-ből elnyomott nasalis az explosivának erélyesebb ejtésében pótlást nyert (v. ö. mordE. *ikele* elő = mordM. *ingel)*. — Még azt is lehetne vélni, hogy az észt *-ngu* csak specialis észt változata az egyéb finn dialektusokban használatosabb (meg az észtben is előforduló) *-ndu* (finnS. *-nto)* nom. verbale-képzőnek, melynek előrészét a frequ. *-nd* teszi. De ily fölvétel ellen szól egyrészt az, hogy az észt nyelv különben az *-nd-* elváltoztatására nem igen hajlandónak mutatkozik (sőt ezt nagyon is kedvelli); de főképen azt kell számba venni, hogy a finnS.-ben is találjuk, bár gyérebben, az *-ngu*-nak szabályosan megfelelő *-nko, -nkö* képzőt (s az észt *-ku* ellenében néha *-kko*-t), miszerint a gutturalissal való alakot még a közös finn szóképzés korából valónak kell tekintenünk: finnS. *etsinko* v.

etsinkö das suchen, keresés *(etsi-* keresni); *etsikko* id. (pl. *on herosen etsikossa* ist im suchen des pferdes) | *ahdinko* gedränge, bedrängniss *(ahta-* összeszorítani, telerakni) | *vahinko* damnum (MUgSz. 576. l.). V. ö. még a hasonlóan alakúlt *-nki* (e h. *-ngi)* képzőt: *poimenki, poiminki-* das pflücken, szedés *(poime-, poimi-)* | *kulunki* aufwand, kosten *(kulu-* verbraucht werden).

Mordvin: mordE. *-ng*, ebben: *pongo-* «hängenbleiben, hineingeraten», — a mordM. *povi-* ellenében, mely a mordE.-ben is megvan *pov-* alakban (caus. *povude-, povde-)*, miszerint a *pongo-* tőt képzős származéknak kell tekinteni *(*pōngo-, povongo-* h., úgy mint a magy.-ban *fog-* e h. **fōg-, fovog-)*: l. MUgSz. 528. l. — Talán idevalók még e hangutánzó igék: mordE. *onga-* ugatni; M. *rangi-*, E. *ranga-* dörmögni, dongani, ordítani.

Cseremisz: *-ng (-ñ)* képzővel alakúltnak látszik néhány meglehetősen frequ. (inch.) jellemű igető: *korang-* (pr. 1. *-ngam)* kitérni (kerűlni), decedere de via: MUgSz. 6. | *tovang-* megbonyolódni (implicari, turbari; caus. *tovangd-)* | cserM. *purlang-* maturescere. — Ezenkivűl szolgál *-ng* (pr. 1. *-ngam)* «vmivé válás»-féle inch. jellemű denominalis igék képzésére, s e szerepét is mint eredetileg frequ. képző csak úgy vállalhatta mint a magyarban *-d (igazod-, fehéred-)*; számba veendő, hogy az alapnévszó rendesen adjectivum (tehát állítmányúl alkalmas szó; lásd alább a denom. igeképzést): pl. *örza* kék: *örzang-* kékűlni | *kumda* széles: *kumdang-* | *čoka* sürű, vastag: *čokang-* | *šue* gyér: *šueng-* | *nužna* szegény: *nužnang-* | *šüč-* korom: *šüčang-* kormosodni | stb.

Zürjén-votják: a zürj.-ben eléfordúl *-g* előző *ö (e)* vocalissal, vagyis <*ög* mint nomen actionis-képző, a melyet úgy mint az észt *-ngu*-t vegyes ige + névszó-képzőnek kell tartanunk, csakhogy a tulajdonképi n. verbale-képző már lappangásba jutott; e fölfogás mellett szól, hogy a zürj. *-d* (ugor *-nd)* frequ. igeképzőhez szintén ilyen nom. actionis is csatlakozik (pl. *giž-* írni: *gižöd* írás); számba jő még, hogy egy esetben az illető *-g* képzős ige meg is van még, igéűl használva: *vežg- (vežgi-)* irigyelni, irigykedni (завидовать) és *vežöga* eifersüchtig; egy másik esetben meg *-g* váltakozik *sk*-val; *tuľgi-* és *tuľski-* eintunken, benetzen (обмякивать); v. ö. még: zürj. *bergal-* «sich drehen» és m. *forog-* (MUgSz. 534). Példák: *pol-* félni: *polög* furcht, félelem | *kor-* kérni: *korög-* bitte, einladung | *šölš-* speien, spucken (votj. *šalž-)*: *šölseg* плевокъ (köpedék, köpe-

delem) | *voš-* veszni: *vošög* untergang, verlust | *pišji-* fliehen, laufen: *pišjeg* flucht, schneller lauf | *mezmi-* menekülni: *mezmög* errettung, befreiung | *dözmi-* sich ärgern: *dözmög* ärger, verdruss, grimm | *šenzi-* sich wundern: *šenzeg* das wunder.

Ugyanezen *-g* (<*ög, eg*)-féle nomen actionis megvan alapúl az <*igön, igön* végű rendes használatú gerundiumban, mely megint csupa <*ig, ig*-vé is kopott: pl. *ker*-től: *kerigön* csinálva (tkp. csinálással), дѣлая | *uź-* aludni: *uzigön, uzig* alva. — A **zürjP.**-ben ugyane gerundiumnak alakja *-kö: munikö* menve (*mun-*), *kerikö* csinálva (*ker-*) s személyragok is járulhatnak hozzá: pl. *munikam* «menvém», *munikat* menvéd, *munikas* menvéje. A képzőnek *k*-jában itt kezdetét látjuk azon hangerősbülésnek, melynél fogva ily helyzetbeli zürj. *-g* jobbadán vált *k*-vá a votjákban, a mi szintén így történt zürj. *-d*-vel (*-t*-vé), még pedig a zürjP.-ben is: pl. zürj. *ʒoʒeg* lúd, *kurög* tyúk, *didig* galamb = votj. *ʒaʒek, kurek, dikik*; zürj. *-tög* nélkül = votj. *-tek* ‖ zürj. *sizimöd* heted = zürjP. *sizimöt*, votj. *sizimäti* | zürj. *nebid* puha = zürjP. és votj. *nebit* (s egyéb ily *-id* végű adjectivum) | zürj. *vokid* testvéred, *purtid* késed: zürjP. *vonit, purtit* (de ezen *-id* a votj.-ban is még *-id, -ed*). E szerint pedig a zürj. *-gön* (zürjP. *-kö*) gerundiumnak másáúl mutatkozik a **votják**-ban *-ku, -ki*, személyragokkal: *mi iziki-mi* nobis dormientibus («alvánk»; v. ö. zürj. *uzigön, uzig*) | *pukikiz* sitzend (indem er sitzt: «ülvéje») | *minikizi* als sie gingen (menvéjük) | *kizikuz* da er säete (vetvéje). — Ugyancsak *-k* alakkal fölismerhető még a zürj. *-g* (ug. *-ng*) frequ. képző néhány votják igében: *serekjal-* (*serek-jal-*: *jal*-ról fentebb 201. l.) lachen, verlachen, verspotten (*ser-*, ebben: *serem* spott; v. ö. zürj. *seröm* das lachen, spott, *seral-* lachen) | *ćerekjal-* schreien | *direkjal-* zittern (v. ö. *dir-t-* eilen). — Még *-g*-vel: votj. *dongi-* (e h. *dom-gi-*) stossen, drängen MUgSz. 261. l. | *bergal-* sich drehen, sich wenden (caus. *bergat-*) = zürj. *bergal-*.

Vogul: a **vogB.**-ben a frequ. *-ng*-nek nyomára akadunk néhány igének *-g* képzőjében, a mely ez igék további származékaiban *ñ*-vel illetőleg *gñ*-vel (azaz a lapp nyelv módja szerint erősbült *ñ*; Reguly irása szerint *gn*) váltakozik: *räsg*-zittern: *räsgelt-* v. *räsñelt-* (intensiv alak): v. ö. magy. *rezeg-*, MUgSz. 662. l. | *lärrg-* sich drehen: caus. *lärrñelt-* drehen (pl. die spindel) | *šärrg-* schreien, greinen: caus. *šärrñelt-* | **tąrg-*: caus. *tąrgelt-* és *tąrñelt-* rázni, zörgetni (v. ö: *tąri-* és *tąrg-* zittern, fent 200. l., a *-j* képző alatt). Ez

a *-g* tehát érintkezik azon *-g*-vel, mely *-j* (<*i*)-vel váltakozik, mint ennek eredetibb alakja; az eligazító mellékalakok nélkül nem is lehet eldönteni, melyik ugor alakhoz tartozik az ilyen vog. *-g* képző. Elég hogy a frequ. jelleme világosan szembetűnik. — Ilyen *-g*-vel való frequ. képző-bokor: *-gel*: *ńuj-* nyúzni: *ńujgel-* обдирать (ringsum abreissen, schinden) | *uj-* úszni: *ujgal-* úszkálni herumschwimmen (*kul tiľe tuľe ujgali* a hol ide-oda úszkál).

Egy másik nyomot tartott fenn a **vogK.** *-nkv* passivum-képző, a mennyiben a passivum-féle érték kifejezése tkp. csak a *-v*-re jut, mely külömben magára használt reflexivum, illetőleg passivumképző valamennyi vogul dialectusban (pl. vogK. *šagr-* vágni: *šagrov-* vágódni, gehauen werden | *taret-* ereszteni: *taretov-* entlassen werden | *rast-* werfen: *rastv-*, *rastov* geworfen werden, stb.); az *-nk*-ban pedig, tekintve hogy a vogK. *-nk* többször eredeti *-ng* helyett való (pl. *pank* fej, *pank* fog [dens], *jonk-* v. *jonχ-* fordúlni = vogB. *jąng-*; v. ö. szintígy frequ. *-nd* a vogulban *-nt*), fölismerhető ugyancsak a frequ. *-ng*-nek mása, a szerint hogy pl. a finnben is a reflexiv *-v(-u)*-val épen frequ. képző (*-nd*) kapcsolódik össze (*-untu* e h. *-undu* bővebb refl.-alak, pl. *laske-* ereszteni: *laskeu-* és *laskeuntu-* eresztődni, ereszkedni: lásd alább a reflexivum képzését). Példák: *ešχ-* loben: *ešχenkv-* gelobt werden | *χańč-* tudni, ismerni: *χańčinkv-* erkannt werden, megtudódni | *miglal-* adogatni (begabt werden mit etwas (Máté 24, 45. *tene χarel miglalenkvet* sie werden mit speise begabt = erhalten speise) | *lupt-* itélni: pass. *luptankv-* (és *luptov-*).

Lapp: lpF. *-g* (*-gg*), melynek a lpS.-ben *-k* felel meg (úgy mint a frequ. *-nd* is a lpS.-ban *-t*, mikor a lpF.-ban *-d*), de már csak kevés esetben bíztosan kifejthető: lpF. *jabme-* sterben: *jamalge-* (*-l-g*, v. ö. magy. *-log*) ohnmächtig werden = lpS. *jabmalke-*, *jamalke-* id. (azaz «sterben wollen», v. ö. finn *kuoleskele-*, észt *kōleskele-* ohnmächtig werden) | lpS. *toje-* frangere: *tojalke-* v. *tojalkove-* (refl. *v*-vel) laboribus se frangere | lpS. *piäse-* solvi (finn *pääse-*): *piäceke-* dehiscere, e loco debito recedere (cymbarum tabulæ) || lpF. *čuojgga-*, S. *čuojke-* mit schneeschuhen laufen: v. ö. vog. *taj-*, *tajj-* id. (frequ. *tajent-*, *taent-*, *tąint-*, mom. *tajelt-*, *taelt-*; v. ö. még *s₀g-* MUgSz. 275. 378. l.) | lpS. *torge-* (ebben: *torgad* tremor), *torge-ste-*, F. *doarge-ste-* tremere: v. ö. vog. *tąrg-* (caus. *tąrńelt-*) fent 47. l. | lpS. *konoke-* gradum sistere, morari (*konkete-*

id., *konokaste-* dim., *konokače-* morari incipere): v. ö. vog. *kąn-* hängen bleiben, adhærere, picken, osztB. *χan-* id. (v. ö. finn *kuonaile-* zaudern, widerwillig sein Lönnr.) | lpS. *ńom-k-* (*ńomkos* qui facile adhærescit, *ńamkete-* adhærere, adhærescere); *ńomo-* (= *ńomkete-*) || lpF. *guoccage-* faulen, modern (lpE. *kuocage-*) | *ńalsa-* és *ńalsage-* hängen, herabhängen. — Sőt még a teljes képzőalakbeli nasalisnak is látszik nyoma ebben: lpF. *goargño-* (azaz *goar'ño-*, pr. 1. *goarñom*; labialis változattal: *goarbmo-* hinaufsteigen, klettern, lpE. *koarñge-* v. *kuarñge-* (finn «nousta» Andelin).

Jegyzet. Ide vonhatónak látszik még az igen közönséges lapp *-gōte* v. *-kōte* (lpS.), *-goatte* (F.) inchoativ képző, t. i. annak kezdő *-g*-je (*-k*-ja). De e mellett még nem lehet a képző végrészét kielégítőleg magyarázni. Feltűnő ugyanis az *ō*, *oa* vocalis, mely nem szokott a lappban csupa közvető hangzó lenni; a dentalisa is eredeti *d*-nek veendő föl, mert a lpF.-ban a *-goatte*-nak gyengült alakja *-goađe* (pr. 1. *-goađam*). Azt vélem tehát, hogy az egész *-gōte* (*-goatte*) nem képző-bokor, hanem immár képző gyanánt használt és félig-meddig azzá vált igető (a milyen a magyarban *-hat*: *mondhat*, *lehet*, vagy a mordvinban a conditionalis *-därä* NyK. XIII, 80). Ilyent sejtett benne már Hunfalvy is NyK. V, 404: «a *goat* képző, úgy látszik, a magy. *kez-d* igével hasonlítható össze». A m. *kez-* (*kēz-*) ugyan nem lehet a lapp *-gōte*, *-goatte*-nak alakilag is megfelelő ige, mert annak határozottan mélyhangúnak kell lenni; de igen is lehet a magyarázatúl szolgálandó igének azon jelentése, melyet MUgSz. 13. l. a m. *kēz-d*-nek mint alapjelentést tulajdonítottam, t. i. «ire (fluere, currere)», mely «accedere, aggredi» értelemmel véve teljesen alkalmas az inchoativum kifejezésére (v. ö. még finn *saa-* «venire, pervenire» és «incipere»). Ezen jelentéssel való ige, mely a lp. *-gōte*, illetőleg *-gōde* (*-goade*)-nek megfelel, pedig származtatható az ugor *k₀g-* «ire (fluere)»-től, olyformán hogy f. *jou-da*-féle *-d* képzővel alakúlt (lásd: MUgSz. 158. l.), még pedig egészen úgy mint egy hasonló alakú és jelentésű ugor alapigétől, *p₀g*-tól a lpS. *pōte-*, lpF. *boatte-* (pr. 1. *boađam*) «venire» ige (MUgSz. 544. l., *fut-* cz., a melynek lapp rovatához még ezt is hozzá lehet csatolni).

9. §. A momentán igeképzés.

Mint a frequentativ képzésnek ellentétese a momentán igeképzés főértéke szerint kifejezi az igecselekvés egyszeriségét és, a mi ezzel rendesen vele jár, rövid (pillanatnyi) tartamát avagy hamaros elmulását.

Rövid tartamú cselekvés fogalma pedig úgy is keletkezhetik, hogy a nyelv az egész cselekvésnek egy részét érzi kiválóan fontosnak és kiemelendőnek, a milyen jelesen annak kezdete vagy pedig vége. Ennek alapján vonatkozik az ugor nyelvekben a momentán képzésű ige functiója igen közönségesen a cselekvés hirtelen beállására (verbum subitaneum, a melyet hirtelen inchoativum-nak is nevezhetünk, ellentétben a frequentativum által kifejezett «lassú» inchoativummal) — s másrészt a cselekvésnek eredményes végbemenetelére vagy befejezésére, végérésére (különösen tekintettel annak tárgyára [objectumára], melynek egészleges v. végig való affectiója vagy consumtiója értendő: verbum perfectivum).

A cselekvés eredményességével (perfectiójával) vagy akár már annak rövid-tartamával is szoros kapcsolatban áll, mint a momentán igeképzés mellékértéke, — magának a cselekvésnek nagyobb erővel (energiával) való végrehajtása (nyomatékossága: verbum intensivum). A cselekvés «eredményes», s kivált még «gyors» végrehajtásához hozzá foglalja a nyelvi észjárás még az actor kifejtette megfelelő, illetőleg nagyobbféle «erő» képzeletét, s gyakran a momentán képzőértéknek csak ez utóbbi mellékmomentuma érezhető [1]).

A rövid-tartamú cselekvés alakja azomban csak csekély tárgyat végző, s így mintegy gyenge cselekvésre is alkalmazható (verbum diminutivum), de ez mindig csak «egyszeri» (nem pedig «eláprózott») cselekvés lehet.

Noha a momentán igeképzés alapértékénél fogva ellentétese a frequentativ-félének, mégis megfér ez utóbbi vele olyan képző-bokrokban, a melyek a rövid tartamú cselekvés időközökben való

[1]) V. ö. az «erő» és «gyors mozgás» fogalmak rokonságát: észt. *joud* «eile» és «kraft, vermögen»; finnS. *vikevä* «celer, citus» és «validus, vehemens»; lásd a m. *gyors* «celer» etymonját MUgSz. 162. l.

ismétlését jelentik; vagy úgy hogy a momentán képzőérték tisztán intensiv-félévé vált s mint ilyen többé-kevésbé elhomályosúlt.

10. §. Momentán igeképzők: 1. ugor *-m*.

Osztják: *-m,* rendes divatú momentán képző, különösen «egyszeri» vagy «hirtelen beálló» cselekvés jelölésére (a mi különösen az illető igéknek a Vologodszki-féle szótár orosz fordításából is látható); az osztB.-ban többnyire *a* végvocalissal *-ma,* a mely vocalisnak azomban jelentős súlya nincs: mert gyakran ki is szorúlt, s a *-ma*-s igéktől való causativum is *-m-t* (s nem *-mat)* végű. Példák: **osztB.** *kavir-* sieden, кипѣть: *kavirma-* aufwallen, aufsieden, возкипать, за-к. (caus. *kavrimt-* Ahl.) | *χugol-* laufen: *χugolma-* побѣжать, weglaufen, wohin laufen | *jańś-* inni: *janzema-* (Ahl. *jańśama)* einmal trinken, austrinken, испить | *joul-* werfen, бросать, кидать: *joulma-* hinwerfen, покинуть (Ahl. einmal w.) | *por-* beissen: *porema-* anbeissen, abbeissen, укусить | *palta-* *(paltap* furcht, schrecken): *paltama-* megijedni | *navir-* springen, ugrani: *navirma-* herabspringen, соскочить *(kim n.* выпрыгнуть; *navirmapsa* скачокъ, sprung) | *sevir-* hauen: *sevrema-, sevirma-* anhauen, надрубить | *pugol-* stossen, толкать, толочь (pl. *nambra p.* klein stossen): *pugolma-* (einstossen, втолкнуть, *puńla p.* wegstossen, отпехнуть) | *vog-* rufen: *vogema-* (A. *voχem-)* meghívni, позвать | stb. || *serim-* sich verwundern (v. ö. *seripta-* erschrecken, ijeszteni A., l. MUgSz. 313. l.) | *porim-* treten *(ulti-pormipsa* übertretung, *pormim-taga* spur [tkp. getretene-stelle, trittstelle]; v. ö. *purint-* treten, stampfen, топтать, frequ. *-nt*-vel) | *menim-* ausreissen (MUgSz. 613. l.) | *lolim-* (n. act. *lolmipsa)* stehlen (MUgSz. 224.) | *ńugom-* sagen *(jogoś ń.* antworten) ib. 172. | *tulim-* anfangen (v. ö. finn *tule-* venire MUgSz. 175.) | *ālim-* heben, emelni *(al-* tragen, ib. 784) || **osztIrt.** *pū-* blasen: *pūm-* id. (egyszer) | *men-* gehen: *menem-* (ellenben frequ. *menīd-* = m. *menél-)* | *pulem-* verschlucken (v. ö. vog. *pōl-*, m. *fal-)* | *ńerem-* wegnehmen (v. ö. vog. *ńir-*, m. *nyer-* MUgSz. 412. l.) | *tagam-* werfen, auswerfen (osztB. *tag-* werfen, vog. *täg-* legen, stecken, m. *tèr-* MUgSz. 215.) | *purum-*, Szurg. *porm-* zertreten = B. *porim-* | *tōtm-* stehlen = B. *lolim-*.

Az egyszerű *-m* mellett eléfordúl az osztjákban néha *-mt* is mint mom. képző, melynek utórésze az ugyancsak mom. értékű *-t*

képző (l. alább 11. §.): osztB. *kadl-* halten, держать: *kadlimt-* (A. *kātlemt-)* greifen, zugreifen, anpacken (прихватить) | *lolimt-* (n. act. *lolimtipsa)* lopni, ellopni, украсть: v. ö. *lolim-* | *ńirimt-* elvenni, wegnehmen, отнять: v. ö. *ńerem-* Irt. | *χunimta- (sem χ.)* щуриться, hunyorítani: v. ö. *χań-* és *χańim-* MUgSz. 121. l. | *vojimt-* (A. *voijem-* és *voijemt-)* einschlafen, уснуть: v. ö. *vojilt-* schlafen, ruhen MUgSz. 737. l.

Van az osztjákban még néhány *-n* végű igető, meglehetős momentán-féle jelentéssel: osztB. *pogin-*, *poχni-* (A. *pōgon-)* bersten, zerspringen | *rakin-* erwachen, zu sich kommen, очнуться (n. a. *raknipsa)* | *pākin-* erschrecken, megijedni | *sōgon-*, *soχni-* sich endigen | *tōgin-* (Irt. *tāχn-)* szakadni, рваться | *šakin-* ersticken, megfúlni, задыхаться (Irt. *čākn-)*. Hogy képző az ezekbeli *-n*, kitűnik az illető causativ alakokból, a melyekben nincs meg ezen *-n*, pl. *pākin-* mellett: Irt. *pāgapt-* megijeszteni | *šakin-* mellett: *šakipt-* (Irt. *čāgapt-)*, noha az *n*-es tőtől is származik causativ alak: *pāknipt-*, *šaknipt-*; az értéke pedig bátran momentánnak vehető föl, miszerint ez az *-n* tkp. csak az *-m*-nek változata (v. ö. hogy *pākin-* mellett még *m*-es causativum is áll: *pākimt-* Ahlq.).

Vogul: úgy mint az osztjákban *-m*, de közönségesebb használatú *-mt* (*-m-t)*, mom. értékű képző; példák: *pūt-* stossen, stechen: *pūtm-* id. («csak egyszer»: *kvonä pūtmestä* kitaszította, kilökte) | *vĕrm-* vermögen, bírni: v. ö. *verit-* ertragen MUgSz. 456. l. | *säll-* spucken: *sälim-* id. (einmal: *elä sälimästä* kipökte) | *porr-* ugrani: *porrim-*, L. *pǫrräm-* id. egyszer | *alm-* heben, emelni (= oszt. *alim-)*: v. ö. *ālnt-* tragen, vinni MUgSz. 784. | *tǫum-* beissen: v. ö. *tǫut-* kauen, ib. 679. | *pil-* félni: vogK. *pilm-* ijedni, erschrecken | K. *kinš-*, *kiš-* suchen: *kišm-* ersuchen, verlangen (Máté 14, 7.) | vogL. *mūr-* submergi: *mūrm-* id. *(jolä mūrmes* er tauchte unter, hinab) || *-mt*: *särt-* reiben, bestreichen: *särtemt-* id. (egyszer) | *sē-* wischen: *sēimt-* (egysz.) | *ńuj-* nyúzni: *ńuimt-*, *ńujimt-* id. (hamarjában) | *pĕr-* forogni: *pĕrmt-* fordúlni *(äm tule pĕrmtem* oda fordulok, завернусь) | *ńir-* herausziehen: *ńirmt-* ausziehen, reissen, дернуть (= oszt. *ńirimt-)*, vogK. *ńiremt-* wegnehmen | *tǫg-* (csúszni: *tǫgs-* csúszkálni jégen): *tǫgǫmt-* rutschen, hinab-r., aus-r. (einmal: *jolä t.)* | *pū-* fogni (fassen, greifen): *puumt- (pūmt-)* megfogni (ergreifen, хватать) | *jī-* (K. *jej-)* venire: *jĕmt-*, *jemt-* (K. *jejmt-)* fieri (devenir) | vogK. *lat-* mondani: *latemt-* megszólalni

(Máté 9, 13. *ńilemtal latemtes* a néma megszólalt, сталъ говорить; ellenben: fr. *latent-* beszélleni) | stb.

Egyéb momentán értékű képzőbokrok, a melyekben bennefoglaltatik mom. -*m*, előrészül:

-mät (-mat), -mit: vogB. *ľuľ-* állani: *ľuľmät-* hirtelen fölállani (*untem mātenl ľuľmäts nongo* ülö helyéből fölkelt) | *ąj-* aludni, *ąil-* (*ąilt-* altatni): *ąilmät-* in schlaf fallen, уснуть | *tunš-* állani, *tunžil-*: *tunžilmät-* (*pär t.* zurücktreten) | *pāter-* verschwinden: *pātermät-* id. (hirtelen) | *karmat-* hirtelen elaludni (verlöschen): v. ö. *karil-* elaludni (megj. caus. *karmapt-* egyszerre eloltani) | *pūrmät-*, *pourmät-* plötzlich fallen (*jolä p.* niederfallen) MUgSz. 465. l. | *päžär-* (*päžärt-* kinyomni, pl. ruhából vizet): *päžärmät-* id. hamarjában (vogL. *pišermät-*: *äkvän p.* zusammendrücken) | vogK. *num-*, *numel-* (*nums-* gondolni, emlékezni MUgSz. 788; *numleχt-* érteni, megérteni): *numelmat-* gedenken, sich erinnern (вспомнить Máté 5, 23), verstehen 21, 45., gedenken, beabsichtigen (вознамѣриться 1, 19.) || *min-* menni: *minmit-* indúlni, sich auf den weg machen | *uj-* úszni: *ujmit-* ein wenig schwimmen (als anfang) | vogK. *kvanmit-* megfogni, ergreifen, схватить (v. ö. *χan-*, vogB. *kąn-* ragadni, adhaerere, és magy. *megragadni* vkit v. vmit). — Jegyzet. A vogK.-ban (Máté 4, 3) mint a *tunžilmät*-nek megfelelő alak *tunčelmant-* fordúl elé, a mely szerint a *-mät*-nek eredetibb alakja *-mänt* volna. De ugyane szöveg újabb kiadásában, melyet Ahlqvist eszközölt (Helsingfors 1882) szintén csak *mat*-os alak van: *tunǯelmat-*, a többi számosabb példákkal egyezőleg. Egyébiránt a *-mät (-mat)* képzőbokor, melynek végét nyilván a momentán *-t* teszi, mégsem lehet csak az *-m-t*-nek teljesebb alakú változata; tekintve különösen a *-mit* alakot, azt hisszük, hogy a közepén még frequ. *-j* rejlik, vagyis hogy a vége <*ät* (*at*), *it* a magy. <*ojt*, *ít*-nek felel meg (pl. *taszít*-ban).

-ml (*-m-l*, alkalmasint szintén mom. *-l*-vel, l. alább 15. §.): *til-* röpülni (*tilpä* röpülő: *tilpä uj* madár): *tileml-* (*elä tilemli* el-, tovább röpül, vogL. *il tilemels* elröpült) | *pes-* (caus. *peset-* oldani; v. ö. finn *pääse-* solvi, m. *fes-l-* MUgSz. 517): *peseml-* aufgehen, sich auflösen (pl. knoten) | *pāt-* (*patlept-*: *piskel p.* eine flinte losschiessen): *pāteml-* losgehen (der bogen; *pātemt-* losschiessen, den bogen) | *pas-* tropfen: *pasäml-* id. egyszer (cseppenni) | *toreml-* still werden, csillapodni (v. ö. *toremt-* csillapítani) | vogK. *χajt-* futni:

χajteml- elfutni (*χajtemleset* побѣжали) | *χont-* (e h. *χolint-*; *χontl-* hallani, hallgatni): *χonteml-* ráhallgatni, megh. (Máté 18, 15. *χun χontemli nagnane* ha hallgat rád, если послушаетъ тебя) | *vant-* és *vanteml-* führen, vezetni (elvezetni).

Zürjén-votják: *-m,* csak kevés igében; de némelyik még határozottan momentán, különösen intensiv jellemű (*tödmi-, vermi-*); példák: zürj. *bidmi-* wachsen, hervor-, aufwachsen (caus. *bidmöt-*): v. ö. votj. *bud-* wachsen (*budišk-* frequ., *budet-* caus.) | *mezmi-* frei werden, loskommen: *mez-* (caus. *mezdi-* retten, befreien) = votj. *mozmi-* (és *mozti-*) | *kolmi-* és *kol-* kelleni (præs. 3. *kolmö* és *kolö* kell, szükséges) | *tödmi-* (fr. *tödmal-*, votj. *todmal-* erkennen, узнавать; *tödmös* zeichen): *töd-*, votj. *tod-* wissen, kennen, знать | *vermi-*, votj. *vormi-* vermögen, überwinden = vog. *vērm-* (l. fent). | votj. *kozmal-* segnen, danken: *kos-* befehlen (zürj. *kösji-* wünschen, wollen, versprechen; v. ö. finn *käske-*, m. *köszön-* MUgSz. 46. l.) || zürj. *termal-* sich beeilen MUgSz. 794. | *zer-* és *zermi-* pluere ib. 132. | votj. *zumi-* és *zumal-* untertauchen (intr.) ib. 329. | votj. *pajm-* sich wundern ib. 451. | zürj. *dom-*, votj. *dum-* binden ib. 231.

Mordvin: *-m,* de csak igen kevés nyoma maradt, mint deverbalis képzőnek; értéke is már alig érezhető: mordM. *venime-, veneme-* nyúlni, kinyúlni: v. ö. mordE. *vene-* sich ausstrecken (v. ö. finn *veny-* id.) | mordE. *vačomo-* megéhezni: *vačo-* éhezni, megéhezni | E. *torozimo-* földuzzadni (borsó) Reg.: v. o. *targez-* dagadni || idevalóknak látszanak még: mordM. *sereme-* meggyuladni; *kaškimi-* elrekedni; *pirimi-*, E. *promo-, puromo-* összegyűlni (v. ö. *pirda-* gyűjteni).

Cseremisz: *-m,* ritka úgy mint a mordvinban: *tem-* (e h. *telm-*) implere, satiare (*temd-* premere, imprimere): MUgSz. 230. | M. *pečkem-* tenebrescere (v. ö. *pečkedä* obscurus) ib. 628. | S. *tüńem-*, M. *tomen-, tumen-* (e h. *tonem-, tunem-*) tanúlni: MUgSz. 179. l.

Lapp: *-n,* mint az igecselekvésnek valamennyire hirtelen beállását jelző képző (v. ö. az osztjákban mom. *-m* mellett *-n* is); néha nincs meg az alapige, hanem *-t*-féle causativum áll az *n*-es igével szemben; példák: lpS. *suorgane-* timore percelli, megijedni caus. *suorgate-* terrere, ijeszteni) | F. *čokkane-* sich setzen, leülni (*čokka-* sitzen) | F. *botta-* és *bottane-* = S. *pottane-, pottene-* anschwellen, földagadni (v. ö. alább a szintén *n*-es m. *dagan-*: *daganat*) | F. *darvane-*, S. *tabrane-* hängen bleiben, megragadni (*kuole verbmai*

tabrana hal megakad, megfogódik a hálóban): caus. *darvete-, tabrete-* figere, festmachen | S. *halane-* avolare, evolare (v. ö. *halete-* volare) | F. *bissane-* verbleiben, megmaradni (*bisso-* bleiben, bestehen; v. ö. finn *pysy-* id.) | stb. (nem sok). — Ezen általában intransitiv *-n*-es igék néha transitiv alapigétől származóknak látszanak, úgy hogy az *-n* egyszersmind reflexivum-képző gyanánt szerepel, pl. lpS. *cegge-* erigere, ædificare: *ceggane-* erigi, exstrui, ædificari; de számba kell venni, hogy *cegge-* a lpF.-ben *ceggi*-nek hangzik, s hogy a lpS.-ban *ceggane-* mellett van a continuativ-féle, de szintén *a*-val való és intransitiv *ceggahe-* «erectum esse».

-m, az eredetibb képzőalaknak kifejthető a nyoma ezekben: lpS. *tuolme-, tuolmo-*, F. *duolbma-, duolbmo-* conculcare, niedertreten (=*t₈l-m₈-*), meg S. *tälmo-, tälmeste-* calcare, conculcare, opprimere: MUgSz. 230. l. | lpF. *almaste-* schöpfen ib. 784. | lpF. *vuormaste-* laufen ib. 855.

Finn: *-n*, úgy mint a lapp nyelvben, hirtelen inchoativum értékével; a finnS.-ben néha hiányzik az alapige, de az *-ene* végű igével váltakozik *-ea, -eä* [e h. *-eda, -edä*]-végű; nagyobb divata van az *-n* képzőnek, meglevő alapige mellett, még a finnE.-ben (Wiedemann, Gramm. der ehstn. spr. 246. l.); sőt az észt népköltészet vele, érezhető érték-külömbség nélkül való, bővebb alakú igetőket is képezett. Példák: finnS. *pakene-* fugere, aufugere, E. *pagene-* id. (*page-* fugere: *pagu*, fS. *pako* fuga) | fS. *olkene-* v. *olkea-* casu venire (*olkenin tielle* casu incidi in viam; *o. pois* verschwinden): v. ö. lapp *vuolge-* menni, elmenni, MUgSz. 558. l. | *herkene-* és *herkeä-* desinere, cessare, desistere | *laukene-* és *laukea-* losgehen, losgeschossen werden | *ratkene-* és *ratkea-* dissui, dirimi | *sikene-* és *sikeä-* concipi, oriri | stb. || finnE. *algne-* és *alga-* beginnen | *angune-* és *angu-* gerinnen | *izune-* és *izu-* hungern, verlangen | *podene-* krank werden: *pode-* kränkeln, siechen | *janune-* durstig werden: *janu-* dursten | *libene-* és *libe-* gleiten, ausgleiten | *pugene-* és *puge-* kriechen, schlüpfen | *sigine-* (fS. *sikene-*) és *sige-* gedeihen, sich erzeugen | *häbene-* és *häbe-* sich schämen | stb. || versbeli mellékalakúl: *ostane-* (és *osta-*) emere | *peazene-* és *peaze-* (fS. *pääse-*) sich lösen, frei werden, stb. (Wied. 247. l.) || finnS. *surkene-* flaccescere (v. ö. *surku-* és *surkea* MUgSz. 338. l.) | *murene-* frangi, in frustula solvi (*murea* e h. *mure-da* ib. 601).

-m, eredetibb képzőalak, kifejthető ezekben: fE. *ehma-*

erschrecken (fS. *ihme-he* wunder MUgSz. 814. l.) | **hirme- (hirmu* terror, horror; v. ö. oszt. *serim-*, ib. 313.) | **kuume- (kuumehe* splendor fervor ib. 102.) | **loim-, leim- (loimu, leimu* flamma ib. 680.) | **tyrme- (tyrmeä* rigidus: v. ö. *tyrettä-* cohibere, m. *dermed-* ib. 249.) | **röhme- (röhmeä* inhabilis, tardus ib. 655.) | **pehme- (pehmeä* mollis ib. 447.) | **ruhm- (ruhmo* haublock, vágótőke ib. 668. l.). — A *hirmu*-beli **hirme*-vel váltakozik *hirve*, ebben: *hirveä* e h. *hirve-dä* horrendus) s így az *-m* képzőnek a finnben még *-v* alakja is merül föl. Szintígy **ilve-* e h. *ilme-*, ebben: *ilvehe- (ilveet* gestus corporis) MUgSz. 805. l.

Magyar: *-m* és *-n* (néha *-ny*, azaz *-ń), -m·: n*-cserével, a melyre a magyar nyelv egyebütt is elég példát mutat; sőt a képzőnek e két alakja még váltakozik, pl. ezekben: *fogam- (fogamszik, fogamodik)* és *fogan-* concipi *(foganik, foganat, foganszik)* | *alkom- (alkomodik* vesperascit) és *alkony- (alkonyod-, alkonyat)*; — egy harmadik alakja *-v*, ismeretes magyar hangfejlődés szerint *-m*-ből (v. ö. *nyelv, nyelve* = vog. *ńelm* lp. *ńalme név neve* = f. *nime* stb.) csak kevés esetben mutatható ki; — momentán értéke kivált néhány képzőbokorban <*am, an, -ml, -nt)* még határozottan érezhető; másrészt a vele alakúlt igetők valamennyire erős, nyomatékos (intensiv-féle) cselekvést jelentenek. Példák:

a) *nyom-* premere *(*nyol-m-*, v. ö. vogL. *ńal-mt-* MUgSz. 421. l.) | *töm-* stopfen, stampfen és *tom-* premere, trudere: fr. *tombol-* (e h. **töl-m-, tol-m-*, v. ö. lp. *tuolme-)* ib. 230. 226. | *csom- (csomó* nodus, *csomoszol-* stampfen, einstampfen) ib. 373. | *terem-, term-* proferre, producere (fruges); crescere ib. 210. | *álm-, ám- (álmúl-* stupere, mirari, *álmít-* stupefacere; v. ö. vog. *alm-* ib. 744.) | *bám- (bámúl-* stupere, *bámít-* stupefacere; v. ö. votj. *pajm-* ib. 451.) és *báv-* (el-*bávúl-)* | *em- (*elm-: emel-* levare, tollere; v. ö. vog. oszt. *alm-, ālim-*, ib. 784.) és *im- (imt-, int-* innuere, ib. 819.) | *rom- (rombol-* diffringere, disrumpere, *roncsol-* dirunciare, v. ö. finn *ruhm-*, ib. 667.) | *tám- (támolog-* taumeln, wanken, *támad-* surgere, *tántorog-* titubare) ib. 181. | *derm- (dermed-* obrigescere, caus. *dermeszt-*; v. ö. finn *tyrme-)* ib. 249. | *im-, vim- (imád-*, HB. *vimád-* adorare, invocare; v. ö. oszt. *vogim-t-)* ib. 815. | *harm- (harmat* ros) ib. 132.

b) *gyohon-* v. *gyovon-, gyón-* confiteri, beichten (= oszt. *ńugom-)* MUgSz. 172. l. | *köszön-* gratias agere (v. ö. f. *käske-*, vog.

kvoš-, ib. 46. l.; v. ö. votj. *kozm-al-)* | *gyopon-, gyapon-* exardescere (caus. *gyopont-)* ib. 189. | *hány- (*hagyon-, hajon-) : hagy- (hagyít-, hajít-)* ib. 70. | *jelen-, jelön-* apparere (caus. *jelen-t-)* ib. 145. | *rán-* v. *rám- (rándúl-* dimoveri, *ránt-* hastig und heftig ziehen) ib. 647. | *vány- (ványol-* walken) ib. 558. | *ún-* ib. 866. | *bün-* (caus. *büntet-* punire) ib. 477. || *virny- (virnyad-* és *virjad-, virrad-* lucescere) ib. 583. 584. | *árny- (árnyad-, árnyadoz-* féldöglövé válni) ib. 755. | *fonny- (fonnyad-* marcescere; v. ö. lp. *puolne-)* ib. 532. || *iszony-, iszon- (iszonyú, iszonyatos* horribilis, *iszonyod-* horrescere) MUgSz. 835. | *alkony-* és *alkom- (alkonyod-, alkomod-* vesperascit, *alkonyat)* ib. 733.

c) ***-nt*** (= *-n-t* vagy akár *-m-t*, szintén mom. *-t*-vel, = vog. *-mt)* : *köszönt-* salutare (és *köszön-*, b. alatt) | *iront-* rennen ib. 820. l. | *kacsont-, kacsint-* ib. 2. l. (<*int*-re nézve: Simonyi, NyK. XVII, 58) | *osont-, usint-* v. *ussint- (el-o.* entwischen, wegschlüpfen): *oson-* id. | *fog- : fogont- (fogontoz-* sich festhalten Szék.), *fogant-* concipere (*fogantó* ansa, manubrium MA.).

d) ***-ml*** (*-m-l*, = vog. *-ml)* : *iroml-* rennen (v. *iraml-)* MUgSz. 820. | *hasoml-* Rég., *hasonl- (hasonlik* finditur in duas partes, secedit): v. ö. *hasad-, hasít-* MUgSz. 90. || *száml-* (sich ackern lassen [gut od. schlecht]: *jól számlik* a föld, v. ö. *szánt-* arare) ib. 268. | *oml-* ruere, fundi (*omlik*, caus. *ont-* e h. *omt-* fundere; v. ö. vog. *quml-*, ib. 840.) | *öml-* fundi (*ömlik*, caus. *önt-)* | *roml-* destrui (*romlik*, caus. *romt-, ront-)* | *himl-* dispergi (*himlik*, caus. *himt-, hint-)* | *boml-* dissolvi, dilabi (*bomlik*, caus. *bont-, bomt-)*.

e) <***ám, án***, előző frequ. *-j*-vel (lásd fent) alakúlt képzőbokor, melynek értéke jobbadán hirtelen inchoativum; gyengült alakja <*am, an*, állandó (s *o*-val nem váltakozó) *a*-val, a mint ez egyéb esetekben is *ā*-ból rövidült; de lehet, hogy az <*am, an*-nak egyikmásik példája kivételt tesz, azaz hogy *a*-ja a nem jelentős *o* helyébe került (pl. *fogan-*, tekintve hogy *fogant-* mellett van még *fogont-*; *iram- : iraml-* és *iroml-, iront-)*; — további részint szintén momentán végképzőkkel: <***áml, ánl***, <***ánt*** (*ént, int*), <***ámod***, illetőleg <*aml*, <*ant*, <*amod*. Példák: *villám*-ik fulgurat (*villámás*) : *villo- (villog-)* MUgSz. 582. | *csillám*-ik (*csillámó* coruscus, micans): *csillo- (csillog-)* ib. 369. || *folyam-* confugere (*hozzá-f.* MA., *folyamó* confugiens, recurrens Pázm.): *foly-* | *futam-* procurrere (*el-, ki-, meg-futamik ; futamás, futamat :* egy *futamatnyi* föld):

fut- | *csuszam-* (*el-, meg-csuszamik* prolabi in lubrico): *csúsz-* | *csiszam-* id. MUgSz. 372. | *iszam-* id. 825. | *félem-* megijedni: *fél-* | *élem-* (*élemetes* aetate provectus): *él-* vivere (v. ö. finn *elä-* és *elähtänyt* aetate provectus).

bocsán- dimittere, remittere Rég. (megbocsánja a bűnt; *bocsánat, bocsánandó* bűn): v. ö. *bocsajt-, bocsát-* | *kíván-, kéván-* cupere, appetere: v. ö. *hívo-*, MUgSz. 31. | *sírán-* (*siránkozik* lacrimatur): *sír-* (megjegy. *sírat-* deflere, deplorare, úgy mint *bocsán-* mellett *bocsát-*) ‖ *fogan*-ik concipitur (megf. a fa, a mag: *foganat*) : *fog-* | *dagan-* (*daganat-* geschwulst; v. ö. *foganat*) | *illan-* (*el-i.* clam profugere): *ill-* (*illog-, illaszt-*) MUgSz. 159. | *bukkan-* (*le-b.* sich hastig niederducken, *reá-b.* auf etwas stossen, incidere): *buk-* (*bukk-*, **buvk-* ib. 473.) | *csökken-* fallen, in abfall kommen: *csök-* (**csökk-*, *csövk-* ib. 376) | *üzen-, izen-* nunciare, vermelden lassen ib. 877.

villáml-ik fulgurat, *csilláml-* coruscare, micare | *faláml-* gierig fressen (*falámol* mohón eszik Ny. VIII, 189) ‖ *szólaml*-ik (*megsz.* zu reden anheben, ertönen): *szól-* | *csuszaml*-ik MA.: *csúsz-*, *csuszam-* | *futaml*-ik, *folyaml*-ik Fal., *féleml*-ik (*meg-f.* MA.) | *háraml*-ik devolvitur MA. (v. ö. *hárúl-*, id. *hárít-* devolvere, convertere) | *iraml-* zu rennen anfangen (és *iroml-*, v. ö. *iront-*) | *sudaml*-ik subito abripitur, volat, jaculatur MA. ‖ *ajánl-* dedicare, offerre (v. ö. *ajándék*) MUgSz. 723.

fujánt- egyet fújni Őrség (Ny. VII, 469.) | *kurjánt-* v. *kurjant-* kiáltani ib. | *érént-, érint-* attingere MA.: *ér-* | *teként-, tekint-* blicken, einen blick tun (e h. *tetént-* : *tet*-ik, *tet-sz*-ik) MUgSz. 212 | *legyint-* leniter percutere ib. 708. | *vágint-* (*vág-* hauen), *dobint-* (*dob-* werfen), *tapint-* leise berühren, anfühlen, *emelint-* ein wenig heben, stb. Simonyi (NyK. XVII, 58. 59.) ‖ *illant-* (és *illan-*) | *hörpent-* (*ki-h.* exsorbere): v. ö. *hörpöl-* | *horkant-* einmal schnauben v. schnarchen (*egyet h.*) : v. ö. *horkol-* | *fogant-* (v. *fogont-*) concipere; anfassen (*fogantó* manubrium): *fogan-, fog-*.

vilámod-ik (viriad, világosodik hirtelen) Szék.; v. *villámod-* Kreszn. ‖ *futamod*-ik (*el-, ki-, meg-f.*): *fut-, futam-* | *folyamod-, félemed-, élemed*-ik (ætate provehitur: *meg-é.*), *csuszamod-, iszamod-* (v. ö. *iszaml-* és *iszánkod-, iszankod-* MUgSz. 825.), *iramod-* (*iraml-* ib. 820.) | stb. (Simonyi: NyK. XVII, 50) ‖ *fogamod-, foganod-*: *fogan-, fog-* (és *-d* helyett *-sz*-vel: *fogamsz-, fogansz-, fogansz*-ik).

f) *-'an*, azaz *-an* az alapigebeli végconsonans megnyújtásá-

val, a mi assimilált consonansra utal (pl. *h* v. *v*); még pedig alkalmasan fölvehető, hogy a *-j* (ered. *-g*) frequ. képzőnek változatáúl *-h* volt itt a mom. *-n* képző előtt, úgy hogy az egész *'an* ugyanazon két elemből áll, mint az <*án*, csakhogy azok elseje más-másképen elváltozott; — az *'an*-féle igékkel, a melyek mom. értéke igen élénken érezhető, többnyire *-g* képzős frequentativ alakok állanak szemben: pl. *toppan-* einmal mit dem fusse stampfen: *topog-* (v. ö. *tapod-*) | *csörren-* erklirren: *csörög-* | *pihhen-* MA., *pihen-* respirare: *piheg-* | *roppan-* einmal od. plötzlich krachen: *ropog-* | *bugygyan-* plötzlich hervorquellen: *bugyog-* | stb. || *röppen-* entfliegen: v. ö. *röpűl-* | *csuszszan-*: *csúsz-* (v. ö. *csuszam-*).

g) A *-v* képzőalak példái: *tolv-*, *tolvo-* lopni, stehlen, ebben: *tolvaj* lopó, dieb = vog. *tolmąχ* tolvaj; igéje *tolmₒ-*, további *-nt*-vel: *tolmant-*, vogK. *tulment-*; v. ö. osztB. *lolmi-*, *lolimt-* lopni; alapige vogK. *tul-*: *tulp* lopó, dieb, *tulpet* lopók, diebe): MUgSz. 223. l. | *divo-*, *dívo-* (**dₒjvo-*) valere (töle: *dévaj*, úgymint *tolvo*-tól *tolvaj*): *dí-* (*dₒj-*: *diadalom*) ib. 253; megjegyzendő, hogy *dív-* helyett még *dím-* van ebben: *dímatlan* «nem csinos» (Hajdumegye: Nyelvőr VII, 234) | *vívo-* dimicare, pugnare: **vₒj-* (finn *voi-* valere) MUgSz. 589. | *olv-*, *olvo-*, ebben: *olvad-* liquescere: vog. *tol-* stb., ib. 839.

11. §. Momentán igeképzők: 2. ugor *-t*.

Vogul: *-t*, rendes divatú mint az *-m-t* és *-mät* (*mat*), *-mit* momentán képzőbokroknak utórésze (példák fent 212. l.); magára is fordúl elé egyes igéken, leginkább intensiv-féle értékkel. Példák: *ąu-* fliessen (*vit ąui*): *ąut-* schnell v. stark fliessen | *tąrt-* zusperren, verschliessen, K. *tourt-* (v. ö. oszt- *tōχr-*, *tūgr-* zárni MUgSz. 323. l.) | *täñert-* drücken (nyomni, szorítani): v. ö. *täñräl-* id. frequ., *täñräut-* kneten | *täkt-*, *takt-*, *taχt-* hinreichen, hinhalten, oda nyújtani (*täg-* legen, stecken: ib. 216. l.) | *pel-* stechen, szúrni: *pelt-* (ebben: *peltpi* seitenstechen) | K. *ńalt-* nyelni (el-, le-nyelni; B. *ńal-*; m. *nyel-*) | *nor-* és *nort-* teríteni, ausbreiten | L. *mągt-* tauchen, mártani (B. *mā-* dugni; v. ö. *māumt-* hineinstecken, L. *mągomt-*: *jąl mągomtaχt-* untertauchen) | K. *levet-* kihúzni, rántani: B. *levet*, *leuvet-* és *leumät-* id. | *rebit-* werfen (ein stück): v. ö. *rebkat-* einander werfen, ringen | *sartit-* megilletni, érinteni (B. *särt-* dörzsölni) |

kajt-, K. *χajt-* laufen, futni *(kąj-* geraten, auf etwas kommen MUgSz. 72. l.) | *čapt-* rejteni, temetni (B. *sät-* : *sätem* sötét; alapige *čab-*, *säb-*, v. ö. osztB. *šavij-* MUgSz. 350. | L. *voaχt-* werfen, P. schlagen, K. *voχt-* schlagen: *vong-*, K. *vonχ-*, *voχ-* schlagen | *joχt-* kommen, ankommen, ausreichen *(vajen-ke joχti* wenn deine kraft reicht): *jₛg-* MUgSz. 156. 159. l.

Osztják: *-t*, néhányszor mint a mom. *-mt*-nek utórésze *(kadlimt-*, *lolimt-*, *ńirimt-*, *χunimta-*, *vojimt-*, fent 212. l.); magára fejezi ki a mom. functiót ilyen példákban: **osztB.** *jogot-*, *joχt-* (= vog. *joχt-)* | *tańirt-* (Ahlq. *tangirt-)* összenyomni, megnyomni (= vog. *täńert-)*: osztIrt. *teńr-* kneifen | *jourt-* drehen, winden, einwickeln (v. ö. *jourm-* einwickeln, завернуть; Irt. *jour-* drehen) | *palt-* *(paltap* schrecken, furcht; *palt*-tól caus. *paltapt-* ijeszteni) | *verit-* ertragen, erdulden, vermögen (vog. *verit-* id., *vĕrm-* bírni MUgSz. 456. l.) | *volt-* *(voltip-* hobel, schabeisen; vog. *volt-* hobeln, behauen): finn *vuole-* asciare, dolare | *murit-* (Ahlq. *morit-*, Irt. *mūrt-)* és *murem-* brechen, zerbrechen (MUgSz. 601. l.) | *lońt-* *(lońtij-*, Ahlq. *lonχtī-)* és *loń-* intrare | *selt-* *(selta-)* werfen (= zürj. *čölt-*, *čelt-* MUgSz. 170. l.) | *ōgot-*, *oχt-* ausspeien, erbrechen (vog. *ājt-*, ib. 834. l.) || osztIrt. *ńett-* (e h. *ńelt-)* verschlucken (= vogK. *ńalt-)*.

Zürjén-votják: *-t*, rendesen mint az *-št* mom. képzőbokornak utórésze (lásd alább 14. §.); magára, egyes igékben: zürj. *sult-* stehen bleiben, sich stellen: *sul-* *(sulal-* stehen; votj. *sil-* stehen, bestehen) | *pikti-* schwellen, aufschwellen, пухнуть: *pik-* *(piköš* geschwulst) | *šimirt-* ergreifen, захватить, P. pressen, zusammendrücken, сжать: *šimir-* (P. *šimral-* сжимать) | *nirt-* reiben, wischen: *nir-* id. *(niral-* id. frequ.) | *vart-* schlagen, dreschen, stampfen (v. ö. magy. *ver-)* | *vežti-* loskaufen: *vež-* tauschen, wechseln (v. ö. votj. *vožti-* verändern, wechseln) | *čuköst-* rufen, anrufen, окликать: *čuksi-* rufen, восклицать | *gižti-* lineam ducere *(gižtan* strich, linie): *giž-* schreiben (votj. *gožjal-* és *gožti-* schreiben, zeichnen) | P. *čepöst-* zurückschieben, спихнуть, спятить: *čeps-* *(čepsal-* id. frequ., спячивать) | *malt-* salben, bestreichen: *mal-* *(malal-* anfühlen, *mališt-* id. mom.) | *ölt-* schwingen, winken: *öl-* (votj. *al̆al-* winken) | *čölt-*, *čelt-* werfen (= oszt. *selt-)* | *lokti-* kommen, gehen MUgSz. 699. l. || *vošt-* öffnen ib. 724. | *bošt-* nehmen ib. 564. — **Votják**: *sult-* aufstehen (= zürj. *sult-)* | *vožti-*

(= z. *vežti-)*, *gožti-* (= z. *gižti-)*, *pikti-* (= z.), *bašt-* (= z. *bošt-)*, *ušt-* (= z. *vošt-)*, *likti-* (= z. *lokti-)* | *valt-* führen MUgSz. 579. l.

Mordvin: *-t*, és lágyúlva *-d* (a mire nézve megjegyzendő, hogy a mordvinban szintígy a causativ *-t* képző is részint már *-d* lett: *simde-* itatni: *sim-* inni; *pide-* főzni: *pi-* főni: E. *kämde-* bizonyítani: *käm-* hinni; *-d* mellett még *-t* egyazon példában: *jorda-* dobni = E. *jorta-*, *orta-)*. Példák: a) *-d* képzős momentán igék, a melyekkel ugyanazon alapigéktől való *-j (-je, -ja)* képzős continuativ igék állanak szemben: *čepade-*, *tostede-*, *pstide-*, *likštade* , *jaféďe*, *kučkerda-*, *uderda-*, *angirda-*, *jorda-*, E. *jorta-*, *orta-*: lásd fent 195. l.; — b) egyéb ilyen igék: *aškilda-*, E. *eškilde-* egyet lépni *aškiľa-* lépni (*aškilks* lépés) | *amelde-*, E. *amulde-* egyszer meríteni: *ameľa-* meríteni | *koršta-* hörpenteni: *korša-* szörpölni | *maršta-*, *vačta-* tekinteni, föl-t.: *varža-* nézni || *vačkede-*, E. *vačkode-* megütni, ráütni, csapni: *vačka-* tapsolni | *mände-*, E. *mende-* és *mäńc-*, *mene-* meghajtani, inflectere | E. *ilišče-* (e h. *ilište-)* neki huzalkodni (ausholen): *iliše-* inteni | E. *satodo-* jutni, részűl esni: *sato-* hinreichen, genügen | E. *kurodo-* utolérni, elhaladni: **kuro-* (futni MUgSz. 409. l.) | *läde-*, E. *lede-* lőni (cser. *lü-*, f. *lyö-*, MUgSz. 707. l.) | *mirda-*, *murda-*, E. *muvurda-* megfordúlni, sich umwenden: ib. 602. l. | *jota-*, E. *juta-* vorübergehen, übersetzen: ib. 157. l. (= vog. oszt. *joχt-)* | E. *pota-* gehen, treten (*mekev p.* zurücktreten): ib. 545. l. — Idevalóknak látszanak még ezek is: *ušidi-*, E. *ušodo-* elkezdeni, megkezdeni; *kaladi-*, *kalado-* megrepedni; *šarhkede-*, *čarkode-* érteni, kitalálni; *tandado-* megijedni; *tormodo-* ugrani, szökni; *šuvordo-* összenyomni, csípni.

Cseremisz: *-t*, *-d* (az utóbbi úgy mint a mordvinban; v. ö. causativ *-t* és *-d*: *purt-* bevinni: *pur-* bemenni; *kińild-*, *kińilt-* fölkelteni: *kińil-* fölkelni; *jamd-* elveszteni: *jam-* veszni): a) az *<alt* (præs. 1. *<aldem)* végű, egyszeri cselekvést jelentő igéken, a mennyiben ezek mellett csak *<al* végüek is vannak, szintén momentán jelentéssel: pl. *šurald-*, cserM. *šuralt-* és *šural-* perfodere: *šur-* szúrni | *tükald-* és *tükal-* egyszer illetni, érinteni: *tük-* tangere | *logald-* találni, treffen: *logal-* hozzáérni: lásd Nyelvt. Közl. IV, 51.

b) *-kt* végű igéken, a melyeknek e képzőjük jóformán intensiv értékűnek vehető (előrésze a frequ. *-j*, *-g*, v. ö. az azonos alakú caus. *-kt* képzőt, fent 201. l.; v. ö. magy. *<ít)*: *šulukt-* castrare: *šul-* secare, scindere | *nižikt-* (*nižikten-goltaš* detondere): *nüž-*, *niž-*

scabere, terere MUgSz. 415. l. | *šorokt-* flere, plorare: v. ö. magy. *síro-*, lp. *čierro-*.

c) Egyéb igében: *temd-* nyomni, rányomni, fojtani: *tem-* tölteni (v. ö. m. *töm-* MUgSz. 230. l.) | *puld-* (ebben: *puldoš* falat; v. ö. *vorugoš* varrás, varrat: *vorug-* varrni; *modoš* játék: *mod-* játszani): v. ö. vog. *pōl-*, m. *fal-* | *šuld-* (*šuldoš* szelet): *šul-* metszeni | *numald-* (*numaldeš*, M. *namaltiš* teher): *numal-* ferre, portare | *toškalt-* (*toškalteš* lépés): *toškal-*, *tošk-* lépni vmire, tapodni | *ńükt-*, *ńökt-* deglubere, nyúzni: MUgSz. 414. l. | *lekt-* egredi, exire, abire: ib. 699.

Finn: *-tt* (= ered. *-t*, azaz a finnS. K. V.-ban *tt*, míg a finnE. Vp.-ben még *-t* van; szintígy a causativ *-t* képző is *-tt*), főleg intensiv értékkel egyes igékben: *kannatta-* sustinere, tolerare (E. *kannata-*): *kanta-* portare, gerere | *pidättä-* cohibere, retinere (*pidätä mielesi* reprime iram [animum tuum]): *pitä-* tenere | *heitättä-* valide jacere, projicere: *heittä-* werfán | *kysyttä-* quærere, perquirere (E. *küzita-*): *kysy-* quærere, interrogare | *johdatta-* ducere, abducere, inducere (E. *juhata-* führen, geleiten), *johta-* ducere (*johtaja* dux) | *noudatta-* adsectari, obsequi: *nouta-* sequi, consectari, vmiért menni | E. *ve'ata-* führen, leiten: *veda-* (pr. 1. *ve'an*, finnS. *vetä-*) id. || *voitta-* prævalere, vincere (E. *voita-*): *voi-* valere, posse | *viettä-* peragere (*v. juhlaa* festum peragere), in errorem ducere, fallere: *vie-* vinni || *niittä-* falce secare (E. *nīta-* scheren, abschneiden, mähen): MUgSz. 415. l. | *riittä-* eindecken, hinreichen, genug sein: ib. 650. l. | *peittä-* tegere, abscondere (E. *peita-*): ib. 499. || *otta-* sumere, auferre (E. *vota-*): ib. 563. | **satta-* (refl. *sattu-* wohin geraten, zufällig treffen): ib. 275. l. **tartta-* (*tarttu-* adhærescere, prehendere, arripere): ib. 185. l.

Közönséges momentán igeképző a finnben *-hta* (illetőleg <*ahta*), kivált hangutánzó igéken: pl. *huudahta-* fölkiáltani: *huuta-* clamare, vocare | *helähtä-* megcsendülni: *helää-*, *heläjä-* csengeni | *viskahta-* subito jacere, projicere: *viskaa-*, *viskaja-* dobni | *komahta-*: *komaa-*, *komaja-* graviter resonare | *tärähtä-*: *täräjä-*, *täräjä-* tremere | *herähtä-* hirtelen fölébredni: *heräjä-*, *heräjä-* ébredni | *naurahta-* subridere: *naura-* || *katsatha-* subito adspicere, prospicere: *katso-* nézni (v. ö. *katsanto* adspectus) | *seisahta-* subito subsistere: *seiso-* stare | *pysähtä-* subsistere, cessare: *pysy-* in loco manere, permanere (v. ö. *pysäntä-* sistere, cohibere) | *parahta-* följajdúlni,

sirásra fakadni: *parku-* hangosan sírni | *nukahta-* parum et subito obdormiscere: *nukku-* elaludni | *lükahta-* subito moveri: *liikku-* movere (v. ö. *liikkehe* motus) || (még refl. *u*-val, v. ö. *seisahtä-* mellett *seisahtu-)* : *menehty-* animo linqui, consumi, perire: *mene-* ire, abire | *tulehtu-* maturescere, megérni: *tule-* venire (v. ö. *ohra tulee* hordeum maturescit). Szintígy a finnE.-ben *-hta* és *-htu*: lásd Wiedemann, Ehst. Gramm. 258. l. — Tekintve egyrészt, hogy a *-t*, mely előző consonanssal érintkezik, a finnS.-ben is csak egyszerű *t* marad, mely továbbá is gyengülhet (pl. *teke*-től passivumi tő *tehtä-* : præs. *tehdään, varjele*-től pass. *varjelta-* : præs. *varjellaan* ; *parane*-től causativ tő : *paranta-*: præs. 1. *parannan)*, — s másrészt, hogy a *-hta* (<*ahta)* képzős momentán igék nagyrésze *-j* (<*aja)*-féle continuativ igék mellett áll, a melyek képzője *(-j)* eredetibb *g*-ből való (fent 200. l.): bizonyosnak vehető, hogy a finn *-ht* összetett képző, melynek előrésze, elhomályosúlt értékkel, a frequ. *-j (g)* s csak utórésze *-t* voltaképen momentán exponens (v. ö. alább m. <*ojt, -ít*, pl. *taszít)*.

Egyéb mom. *-t* végű képzőbokrok a finnben: *-st* (*-sta*: lásd alább mom. *-ks*, 14. §.) és *-lt* (*-lta*: lásd alább mom. *-l*, 15. §.).

Lapp: *-t*, a lpF.-ben is (a hol pedig megmaradt a *-d*, mely = ered. *-d* vagy *-nd*: lásd a frequ. *-nd* alatt, fent 183. l.): lpF. *gaikete-* plötzlich losreissen: *gaiki-* | *gaskete-* plötzlich (v. einmal) beissen: *gaske-* | *javkete-* hirtelen eltűnni: *javka-* | *järata-* nachfragen, ausfragen (mint caus.: fragen lassen): *järra-* (pr. 1. *järam)* | *moarate-* megharagudni (S. *morate-)* : *moarra-* zürnen, zornig werden | *sardnote-* überreden, persuadere (ellenben frequ. *sardnode-* sich unterreden, beszélgetni): *sardno-* reden, sagen | *šuvvete-* plötzlich sausen (wind): *šuvva-* sausen. — Rendes használatú mom. képző *-st* (*-s-t)*, melynek *-t* az utórésze (lásd *-ks* alatt, 14. §.).

Magyar: *-t* (úgy mint a causativ képző = finnS. *-tt*, pl. *kelt-, járat-)*, leginkább intensiv értékkel, mely azomban gyakran már alig érezhető, de a vele képzett igék jelentéséhez hozzá illik.

a) *-t* végű momentán képzőbokrok: *-nt* (e h. *-m-t*, = vog. oszt. *-mt)*, illetőleg <*ánt, ént, int*: fent 217. 218. || <*ít* (régibb <*ajt* [*ojt*], *ejt, ét)*, v. ö. az azon alakú causativ képzőbokrot (fent 199.): pl. *taszít-, toszít-* stossen: *tosz-* (fr. *tuszkol-)* | *hagyít-, hajít-* werfen, schleudern: *hagy-* MUgSz. 69. | *vonít (vállat v.* die achsel zucken): *von-* ziehen | *merít-* schöpfen: *mer-* id. *(vizet merni)* |

szólít- anreden: *szól-* | *hunyít-* einmal blinzeln (szöm-*hunyitás*): *húny-* schliessen, zumachen (die augen) | *hunyorít-* id. (szemét hunyorítja): **hunyor-* (v. ö. *hunyori*, blinzler, *hunyorog-* blinzeln [in einem fort]) | *pederít-* einmal drehen (pl. schnurrbart: *egyet pederít* bajuszán): *peder-* ‖ *áhít- (ajít-, ajojt-)* concupiscere: MUgSz. 756. | *ásít-* oscitare (frequ. *ásítoz-*): ib. | *alít- (alajt-, alojt-)* arbitrari, putare: ib. 734. | *említ- (emlejt-)* erwähnen: ib. 787. | *felejt-* vergessen ib. 510. | *fenít-, fenyít-* comminari, corripere *(meg-f.)*: ib. 515. | *segít-*: juvare, adjuvare ib. 336. (v. ö. *segedelem*) | *menít-, menyít-* eluxare: ib. 613. | *virít-* grünen, blühen: ib. 583. ‖ *bocsajt-, bocsát-* loslassen, schicken, zulassen, erlassen: v. ö. *bocsán-* (fent *-m* alatt).[1]) — A régibb <*ajt-* alakból <*át-*on át elrövidült <*at, et*, állandó (*o, é*-vel nem váltakozó) vocalissal, úgy mint <*ám, án* mellett <*am, an* (fent 217. l.): *vezet-* ducere MUgSz. 579. l. | *mevet-, nevet-* ridere ib. 399. | *szeret-* amare ib. 314. | *sirat- (meg-s. vkit* deplorare): *sír-* | *siet-* festinare ib. 341. | *arat-* metere ib. 751. Ugyanez ismerhető föl a frequ. *-gat* képző utórészében (fent 44. l.) meg az egyszerű causativ *-t* mellett fölkapott *-tat*-nak megtoldásában 16. §.; (v. ö. *fitít-* [**fitajt*] mellett: *fitat-*).

-lt: lásd alább a mom. *-l* képzőt (15. §.).

b) Egyszerű *-t*-vel valók: *félt-* für etwas besorgt sein *(f. vmit: a ki mit szeret, azt félti)*: *fél-* fürchten (v. ö. oszt. *pal-* és *palt-*, vog. *pil-* és *pilt-* MUgSz. 508.) | *tilt-* prohibere, interdicere (Rég. *tilut-*): *til-* prohibere (v. ö. *tilód-* sich enthalten, *tilalm* verbot MUgSz. 218.) | *ért-* intelligere, mente assequi: *ér-* pertingere ib. 797. | *sért-* lædere, offendere: *sér- (sérés, sérelm* læsio; v. ö. votj. *ser-* és *sert-* frangere, ib. 234.) | *tart-* tenere, sustinere, servare (v. ö. finn *tarttu-* adhærescere, prehendere): MUgSz. 184. l. | *irt-, ort-, orot-, ritt-* succidere, exstirpare: *ró-* ib. 665. 821. | *fest-, föst-* tingere (R. *feset-*: *fesető* Münch. cod.): finn *pese-* ib. 519. | *int-*, R. *imt-* winken: ib. 819. (v. ö. *emel-* heben) | *rejt-, röjt-* abscondere, celare (v. ö. finn *riittä-*): ib. 650. | *sejt-* verspüren, gewahren (v. ö. *sej-dít-, sajdít-*): ib. 337. | *lejt-* descendere: ib. 691. | *tát-* öffnen, aufsperren: ib. 186. | *lát-* videre: ib. 685. | *tet- (tetik* apparet): ib. 212. | *lót-* currere (v. ö. *ló-dúl-*): ib. 706. | *fut-* currere, fugere: ib. 544. | *jut-* hinkommen, zukommen, geraten *(jut neked is; el-jut*

[1]) V. ö. Simonyi: NyK. XVII, 56.

oda-j., haza-j.) : v. ö. vog. oszt. *joχt-* ib. 156. — Szintilyen *-t*-vel való igetők, a melyekhez még egyéb igeképző ragadt: *türt-*, ebben: *türtöz-* sich zurückhalten: *tür-* pati, tolerare (v. ö. *tart-* és *tartóz-)* | *hányt-*, ebben: *hánytorog-*, *hánytorgat-* jactare: *hány-* werfen | *tánt-* (e h. *támt-* v. ö. *támad-* surgere, oriri, *támolog-* taumeln), ebben: *tántorog-* titubare, wankend gehen, MUgSz. 181. l. | *kujt-*, *kót-*, *kutt-*, ezekben: *kótorog-*, *kujtorog-*, *kuttog-* vagari MUgSz. 35. | *csót-* *csat-* : *csótolog-*, *csatangol-* vagari, errare ib. 379. | *fört-* : *förtöng-* se volutare (v. ö. *förtelém*, inquinamentum, *förtö* coenum, lutum [«volutabrum»]) ib. 533. 535. l. | *ít-* : *ítél-* judicare ib. 826. | *út-*: *útál-* spernere, abominari ib. 834. l. — Szintilyenek, nomen verbalékban: *ajt-*, ebben: *ajtó* janua MUgSz. 725. | *olt-*, *ót-*, ebben: *oltalom*, *ótalom* tutamen, protectio ib. 844. | *mélt-* : *méltó* dignus ib. 618. | *sajt-* : *sajtó* prelum ib. 329. | *tit-* (vog. *tujt-* verbergen): *titko-*, nom. *titok* secretum | *söt-*, ebben: *sötét* finster, dunkel (v. ö. *süt-* : *lesütni a szemét* die augen niederschlagen [verdecken]) ib. 351. | *fet-* ebben: *feteke*, máskép,*fekete* niger (v. ö. finn *peittä-* tegere) ib. 505. || *tét-* : *tétemény* actio, factum (jó-*tétemény* : *tév-* facere (v. ö. caus. *tétet-)* | *szőt-* : *szőtemény* gewebe (Szék.): *szöv-*, *sző-* || *(-ték*, illetőleg *-tok*, *-ték* képzős nom. verbale-ban; v. ö. <*ék*-féle: *rejték*, *rejtök* és *rejt-*, *maradék* és *marad-* ; *nyomdék*, *nyomdok* és *nyomod-)* *mért-* : *mérték* mensura: *mér-* | *birt-*: *birtok* possessio, potestas: *bír-* | *ét-*: *éték* cibus: *év-* | *ért-* : *érték* valor: *ér-* valere (v. ö. *ért-* intelligere MUgSz. 796).

12. §. Momentán igeképzők: 3. ugor *-p*.

Vogul: *-p*, vagy magára állva, tudvalevő momentán értékkel (melyet Reguly fordítása rendesen «вдругъ, разъ, по скорости = egyszerre, hirtelen, egyszer, hamarjában» határozókkal fejez ki); vagy összekötve következő *-t*-vel, mely vagy maga is momentán-féle *(-pt* — úgy mint *-m* mellett *-mt)* vagy pedig causativ képző *(-pt* mint közvetett causativ képző, mely sokszor egyenesen az alapigéhez járúl, a nélkül is, hogy a *-p* képzős mom. alak eléfordúlna). Példák: *sajrep-* egyszerre levágni (vogK. *šagrep* : Máté 5, 30 *šagrepalen ele* vágd el, отсѣки) | *mäsep-* fölölteni (hirtelen, hamar): *mäs-* | *sąsip-* önteni, kiönteni (вдругъ): *sąs-* | *sunzip-* csak egyet nézni (pillantani): *sunz-* nézni | *älep-* rögtön meg-

ölni (egy lövésre): *äl-* ölni | *täktäp-* hirtelen odanyújtani: *täkt-* | *jäχtep-* egyszerre v. hirtelen levágni, lemetszeni: *jäχt-* | *nejläp-* hirtelen mutatkozni, megjelenni: *nejl-* látszani (K. *niglep-*: *nigl-*) | *kualep-* egyszerre fölkelni, elmenni (*ele kualeps* elment): *kual-* | K. *tunčep-* megállani, stehen bleiben (становиться): *tunč-* állani | K. *majep-* odaadni, megadni: *maj-* (*mi-*) adni || esetleges frequ. továbbképzéssel, *-pal*: *šält-* bemenni: *šältep-* és *šältepal-* (bemenni s megint kijönni) | *tunč-*: *tunčep-*: *tunčepal-* (Márk 15, 19. *tunčepalim šanši* térdre állván, letérdepelvén [többen t. i.]).

-pt: a) mom. *-t*-vel: *āstept-* hamarjában megcsinálni: *āst-* endigen, vollenden | K. *alpt-* (Máté 23, 37): *al-* ölni (v. ö. vogB. *älep-*); — b) caus. *t*-vel: *pilept-* ijeszteni, meg-i.: *pil-* félni | *unsept-* átkeltetni, átvinni: *uns-* átkelni | *karmapt-* hirtelen eloltani: v. ö. *karmät-* hirtelen elaludni (*karil-* elaludni, *karit-* eloltani: *ul'e karmaptästä* v. *karitästä* eloltotta a tüzet) | K. *χul'tept-* megbocsátani, elhagyni: *χul't-* maradni | *joχtept-* elvezetni, oda vinni: *joχt-* jutni, érkezni.

Osztják: *-p*, de már csak a *-pt* főleg causativ, ritkábban mom. *t*-vel való képzőbokorban (= vog. *-pt*): osztB. *unšipt-* (Ahl. *unǯipt-*) átkelni, átvinni (= vog. *unsept-*): *unš-* átkelni | *keript-* ledönteni: *keri-* ledőlni, esni | *χasipt-* elhagyni: *χaś-* maradni (v. ö. vogK. *χul'tept-* és *χul't-*) | *paknipt-* megijeszteni: *pakin-* (*pakni-*) ijedni | *peilipt-* baden, föröszteni: *peil-* baden, fürödni | *soχnipt-* beendigen, elvégezni: *sogon-* zu ende gehen, végződni || osztIrt. *kerept-* fällen: *kerg-* (= B. *keri-*) fallen | *čāgapt-* erdrosseln: v. ö. *čākn-* ersticken (megfuladni) | *tāgapt-* zum bersten bringen: v. ö. *tāχn-* bersten || (mom. *t*-vel): osztB. *mojlipt-* és *mojli-* ajándékba adni, schenken (дарить, подарить).

Magyar: *-p*, néhány kevés példában világos mom. értékkel; e mellett lágyabb *-b* alakja is mutatkozik, további frequ. képzéssel: *-bol*, *-bál*. Példák:

a) *állap-* (*állapik*: *meg-á.*) subsistere, sistere (*állapik* ő orczája előtt: Bécsi cod.; az úr angyala meg*állapék* mellettek: Káldi; v. ö. *állapat, állapot* status, conditio; caus. *állapít-* stabilire, collocare: *meg-á.* festsetzen; *állapod-* [úgy mint *futam-* és *futamod-*] subsistere, constitui: *meg-á.*): *áll-* stare | *hagyap-* spuere (hagyapa a földre: Münch. cod.): *hagy-* (tkp. «werfen», MUgSz. 69. l.) | *harap-* mordere: ug. k_ar- ib. 89. l. | *ülep-* (*ülepéd-*: *meg-ü.* subsidere):

ül- sedere | *telep-* (*telepéd-* considere, subsidere, sich niederlassen: *le-t., meg-t.)* : *t₁l-* MUgSz. 205. l. || szintilyen *-pod* végüeknek látszanak: *csillapod-* conquiescere, sedari (*csillapít-* placare, sedare) | *gyarapod-* augescere, crescere (*gyarapít-* augmentare) || *-p* képzővel fejthető igetők még: *lép-* schreiten, treten (**lövep-, lėvep-*) MUgSz. 696. l. | *apad-* decrescere, *eped-* viribus deficere, animum demittere (**ampad-, emped-*) ib. 746. | *csillámpoz-* funkeln (a reá nézőknek szemek csillámpozik vala Kreszn.) | *hörpöl-, szörpöl-* sorbere (v. ö. *hörpent-*) : v. ö. *szürcsöl-* id. | *csörömpöl-* rasseln: v. ö. *csörög-*.

b) *zúrbol-, zurbol-* stören (halászatkor a vizet): *zúr-* (*zavar-*) | *tombol-* mit den füssen stampfen MUgSz. 226 | *rombol-* diffringere, dissecare: *rom-* ib. 667. l. || *nyirbál-* scheren, zustutzen (*meg-ny.*), verschnitzeln (*el-ny.*) : *nyír-* scheren.

J e g y z e t. A finnben is találjuk még nyomát a *-p* (*b*) igeképzőnek, t. i. a reflexiv <*u* képzőnek bővebb alakú társában *-pu* (e h. *-bu*), mely néhány egytagú igetőhöz járúl (*saa-pu-, syö-py-, juopu-* stb.); lásd alább a refl. igeképzést. — Ezenkivűl lehet hogy nyoma maradt az <*ut* (<*utta*) causativ képzőben (pl. *kirjoitutta-* schreiben lassen), a mennyiben ez a vogul *-pt* mom. + caus. képzőbokorral vethető egybe (lásd: 16. §.).

13. §. Momentán igeképzők: 4. ugor *-k*.

Finn: **finnE.**-ben *-ku* és *-ki* (e h. *-kü*) képzős nomen verbale (actionis), legalább a példák egy részében momentán jellemű (lásd fent 45. l.) s így az ebbeli *k*-nak mint igeképzőnek momentán értéket kell tulajdonítanunk: pl. *hüpaku-* (nom. *hüpak*) sprung: *hüpa-* springen (ellenben: *hüpamise*, nom. *hüpamine* das springen) | *mineku* (n. *minek*) der gang: *mine-* gehen (*minemise* das gehen) | *tuleku* jövet, jövetel (*tagasi-t.* rückkehr, rückkunft): *tule-* kommen | *paneku* das setzen, legen, stellen (*kokku-p.* zusammenstellung, *koa üles-p.* aufbau des hauses): *pane-* | *käiku, käiki* gang, járat (*lusti-k.* spaziergang, *elu-k.* lebenslauf): *käi-* | *lōki* (v. *lōk*) schlag: *lō-* schlagen | *jōki* (*jōk*) trank, getränk, trunk: *jō-* | *sāki* (*sāk*) ausbeute, fang. — A **finnS.**-ben szintilyen *-kko, -kkö, -kki*: *rynnäkkö* anfall, sturm: *ryntää-* | *neuvokki* unterweisung, rat: *neuvo-* unterweisen,

raten | *anokki* bittgesuch: *ano-* kérni (v. ö. Ahlqvist, Suomen kielen rakennus §. 52. 53.).

Ezenkivűl a finnben egyes meglevő vagy kifejthető *-k* (ill. *-kk)* végű igetők momentán-féléknek mutatkoznak: finnS. *puikki-* *(pui-kki-)* és *puikahta-* clam exsilire, furtim excurrere, wegschleichen: *pukę-* (e h. *puge-*, pr. 1. *pu'en, pujen)* induere, E. kriechen, schlüpfen (v. ö. MUgSz. 473) | *nykki-* carpere, evellere, E. *nühki-* reiben, abreiben: MUgSz. 429. l. | *vilkku-, välkky-* micare, abrupte splendere, E. *välku-* blitzen, schnell erscheinen und verschwinden ib. 582. | E. *molku-* sich bewegen, sich rühren: ib. 461. | *liikku-* moveri, E. *lïku-:* ib. 699. | *lykkää-* vi trudere, propellere, E. *lükka-:* ib. 708. || *joukahta-* subito et ex improvisio contingere, evenire *(joukahti mieleen* in mentem incidit): ug. *j₀g-* (v. ö. finn *jou-da-, juo-kse-* MUgSz. 150. 156) | *niukahta-* luxari: ib. 406. || *tipakoitse-* és *tippaa-* levi pede incedere | *ilakoitse-* gaudio exsultare: v. ö. *ilahta-* megörűlni, *ilo* öröm.

Cseremisz: *-k, -χ: turk-*, cserM. *turχ-, tirχ-* pati, tolerare: MUgSz. 185. l.

Zürjén-votják: *-k: čapki-* werfen, hinwerfen; *šupki-* werfen, schleudern; votj. *ćapki-* schlagen: v. ö. magy. *csap-* (és *csapkod-)* MUgSz. 362. l. | *tupki-* zustopfen: ib. 377. | *pik-* (tumere: *piköś* geschwulst): ib. 442. || a causativ végű *-köd (-käd,* votj. *-kit)* képzőben: *petköd-* herausführen, herausziehen, offenbaren: *pet-* herauskommen, hervorkommen | *uśköd-* fallen lassen, hinwerfen, votj. *uśkit-: uś* fallen *(uśkal-* frequ.; MUgSz. 797. az *uśköd*-beli *k*-t még az *uś-* igének eredetibb tőalakjához valónak vettem) | *śirkäd-* strangulare: MUgSz. 310.

Magyar: *-k,* közös előrészűl több frequ. végű igeképzőben (jelesen: *-kol, -kál, -kod, -kosz)* s az amúgyis momentán *-kan*-ban; — ezenkivűl egyes *k*-végű igetők összehasonlító fejtegetés szerint ilyen képzővel alakultaknak bizonyúlnak, s a *-ko* nomen verbale képző is vegyes ige + névszóképzőnek magyarázható (a milyen az észt *-ku-*, finnS. *-kko)*. Mind ezekben értéke, bár nagyon elhomályosulva, alkalmasan intensiv-félének tekinthető. Példák: [1])

a) *rík-* (a melynek causativuma: *ríkat-* ad fletum concitare: *meg-ríkatni vkit*; v. ö. *rikolt-* és *rikkan-): rí-, riv-* plorare, ejulare |

[1]) V. ö. Simonyi: NyK. XVII, 62—64. l.

sík- (caus. *síkat-* aufschreien machen; v. ö. *sikolt-)*: *sí-* acute clamare ‖ *alk-* (caus. *alkot-* struere, aptare, facere; v. ö. *alkú* conventio, *alkalom* pactum, conventio: *al-* dormire (= «non moveri») MUgSz. 736. | *buk-* prolabi, cadi *(el-b.* demergi; v. ö. *bukkan-)*: *bú-*, *buv-* schlüpfen: ib. 473. | *csuk-* schliessen, zumachen (v. ö. finn *tukki-*, zürj. *tupki-)*: ib. 377. | *csök-* (és *csökken-)* decrescere, abnehmen, fallen: ib. 376. | *bök-* stossen, stechen (és *bökken-)*: ib. 471. | *szok-* (e h. **szovk-)* sich gewöhnen: ib. 304. | *lök-* (e h. *lövk-*, v. ö. frequ. *lököd-*, *lökköd-)* stossen, schleudern: *lő-*, *löv-* schiessen (finn *lyö-*, *lō-* ferire) ib. 708. | *lak-* essen *(jól l.* sich satt essen; *lakoz-* epulari): ib. 679. | *lak-* habitare: ib. 678. ‖ *-ko* nomen verbale: *titko* (nom. *titok)* secretum (v. ö. *titkol-* verbergen): **tit-* (vog. *tujt-* verbergen) MUgSz. 219. | *szitko* (e h. *szidko*, nom. *szitok)* maledictum: *szid-* maledicere | *átko* *(*áltko* v. akár **áldko)*, nom. *átok*: *áld-* benedicere, v. **ált-* (= vog. *jolt-)* MUgSz. 732. | *nyaka* (nom. *nyak)* collum (v. ö. *nyakint-* bicczenteni, *nyakgat-* cruciare, nicht ruhen lassen e h. *nyakítgat)*: ib. 406. | *síko* (n. *sík)* glatt, eben (v. ö. *sikl-* gleiten, ausgleiten, *sikárol-* e h. *sikálol* polire, laevigare): ib. 343. | *burko (burok)* hülle (v. ö. *burúl-*, *borúl-* sich bedecken): ib. 475. | *léke (lék)* wuhne, einschnitt: ib. 692. l.

b) *-kan*: *rikkan-* (ebből: *riv-kan-)*, *bukkan-*, *csökken-*, *bökken*: imitt a) alatt | *serken-* expergisci *(föl-s.)*: v. ö. *serény* MUgSz. 340. l. | *rekken-* obstrui, suffocari: ib. 652. | *rokkan-* desidere: ib. 667. | *alkon-*, *alkom-* (ebben: *alkonyod-* v. *alkomod-* advesperascere, *alkonyat* abenddämmerung): ib. 733. l.

c) *-kad*: *pirkad-* rubescere: v. ö. *pirong-*, *pirít-*, *pirkál-* | *fakad-* erumpere, *pukkad-* platzen, bersten *(pukkan-* id.): MUgSz. 490. | *lankad-* ermatten, matt werden: ib. 681. | *serked-* erumpere, prosilire (v. ö. *serken-)* | *reked-* occludi (és *rekken-)* | *töjked-*, *töked-* *(belé-t.)* és *akad-* stecken bleiben: ib. 726. l.

d) *-kol*: *tuszkol-* trudere (frequ.): *tosz-* (v. ö. *toszít-*, *taszít-)* MUgSz. 226. | *titkol-* occultare, celare (v. ö. *titko)*: *tit-* (= vog. *tujt-* verbergen) | *hánykol-* *(hánykolód-* sich hin u. her werfen): *hány-* | *muszkol-* (és *muszkotol-)* zerstampfen: v. ö. *muszol-* id. MUgSz. 637.) ‖ *(l* helyett *r*-vel): *csuszkorál-* (a jégen): *csúsz-* | *sütkörész-* sæpius coquere: *süt-* ‖ *szipákol-* schnupfen (tabak): *szip-*, *szop-* ‖ *-do-kol*: *haldokol-* (haldoklik) animam agere: *hal-* | *öldököl-*

(többeket megölni): *öl-* | *érdekël-* : *ér-* | *faldokol-* (MA.): *fal-* | *fúldokol-* ersticken wollen: *fúl-*.

e) *-kál*: *járkál-*, *turkál-*, *szurkál-*, *vájkál-*, *úszkál-*: frequ. *jár-* gehen, *túr-* wühlen, *szúr-* stechen, *váj-* graben, *úsz-* schwimmen | *véskél*: *vés-* meisseln | *sántikál-* (e h. *sántít-kál-*) hinken || (*l* helyett *r*-vel) *futkároz-* divagari, discursare: *fut-* | *nevetkérez-*: *nevet-* lachen | *sütkérez-* sich sonnen: *süt-* braten.

-kász: *turkász-* herumwühlen (v. ö. *turkál*): *túr-*.

f) *-kod*: *csapkod-* identidem ferire: *csap-* | *nyomkod-* conculcare: *nyom-* | *kapkod-* hin und her greifen, haschen: *kap-* | *csipkėd-* carpere, vellicare: *csíp-* || reciprok, sőt egészen reflexiv jelentésüek: *győzköd-* concertare | *küszköd-* luctari: v. ö. *küszöd-*, *küzd-* MUgSz. 55. l. | *ismerkėd-* sich einander kennen lernen | *osztozkod-* unter einander teilen | *marakod-* invicem mordere | *verekėd-* verberibus pugnare | *vonakod-* sich hin u. herziehen (sich weigern); pandiculari (v. ö. *vonagol-*) | *huzakod-* sich ziehen (sich herumzerren, streiten; *h. vmitől* sich von etw. zurückziehen) | *kötekėd-* mit einem anbinden, händel suchen || *emelkėd-* sich erheben: *emel-* heben | *nevelkėd-* educari: *nevel-* (v. ö. *nevekėd-* crescere) | *óvakod-* sich hüten, sich in acht nehmen: *óv-* hüten, wahren. — 1. Jegyzet. Nem szükség, hogy eredetileg reflexiv alakú és értékű *-kod* képzőt (e h. *-kód*) vegyünk föl, az esetleg tisztán reflexiv igejelentés magyarázatára, a mint Simonyi teszi (NyK. XVII, 64. Nyelvőr VII, 481.). Mind ezen *kod*-os igék ismételt vagy lassan folytatott cselekvést fejeznek ki, mely az által, hogy nincs külön tárgya kitéve, benható jellemet nyer s egykönnyen magán a cselekvőn végbemenőnek képzelhető: *emel-ked-* «in einem fort heben v. hebung-machen [an sich] = sich erheben», *óvakod-* in einem fort hüten, achten, tkp. csak «acht geben»; *vonakod-* «züge machen». Természetesen nem minden amúgy transitiv igejelentés enged ilyen használatot (pl. nem: öl-, vág-), s így csakugyan fönnakadunk a *nevelkėd-* példán; de ez bár a *neveked-* igének a transitiv *nevel*-hez való vonatkoztatásából magyarázható. Igaz, hogy néhány esetben csakugyan eléfordúl *-kod* mellett *-kód* is: *rázkod-* és *rázkód-*, *bánkod-* és *bánkód-*, *lesköd-* (SzD.); de ezekben a *-kód* hosszú vocalisa pótló nyújtásnak is vehető (*-kód* ebből: *-kond*) vagy lehet hogy a *-kód* alak csak előbbi *-kolód*-ból össze van rántva (v. ö. *leskelőd-*, *hánykolód-*). — 2. Jegyzet. Az <*akod*-féle igékben (*marakod-*,

vonakod-, verekéd-, vélekéd stb.) maga a *-kod* nem járúlt közvetetlenűl az igetőhöz; de bajos eldönteni, vajjon csak a megvolt hosszú *ā*-ra szorítkozott-e az első képző *(*marākod-)* vagy még consonans is szorúlt ki a *-kod* előtt (v. ö. *únakod-* és *unalkod-)*.

g) *-kosz, -koz, -kos*: *gyanakosz-, gyanaksz-*[ik] (és *gyanakod-* suspicari: v. ö. *gyanít-, gyanú* | *cselekész-, cseleksz-* (és *-kéd)* agere, operari | *törekész-, töreksz-* (és *-kéd)* contendere, adlaborare, niti | *várakoz-* exspectare (és *várakod-* Pázm.) | *gyülekéz-* congregari: *gyűl-* | *adakoz-* largiri, schenkungen machen, beisteuern: *ad-* | *szólalkoz- (össze-sz.)* sich besprechen | *igérkéz-* ein versprechen geben, sich engagiren | *tudakoz- (meg-t., ki-t.*, sciscitari, scrutari MA.) | *emlékéz-* sich erinnern, gedenken *(*emlétkez-: emlét-, említ-)* | *csalatkoz-* sich täuschen, *fogyatkoz-* abnehmen, mangelhaft werden | stb. megjegyzendő: *bírkoz-* és *bírkóz-* luctari: *bír-* valere (v. ö. *győzköd-)* || *futkos-* cursitare: *fut-* (v. ö. *futos-* és *futkároz-)*.

Vogul: *-k (χ)* — a *-kat (-kät, -χat)* képzőben, melynek értéke és használata föltűnően a magy. *-kod, -koz* képzőkével találkozik össze, azaz főleg reciprok és reflexiv-féle; így az utórészűl való *-t*-ben bátran a frequ. *-nd* mását ismerhetjük föl, noha ez különben a vogulban *-nt* alakkal maradt meg (fent 21. l.), tekintve hogy a vogul másutt is ilyen eredetibb *nt (=nd)*-ből a nasalist elejtette (pl. a sorszámnevek képzőjében: vogB. *kōrmit* harmad vogK. *χurmit* és még: *χurment* = m. *harmad*, finn *kolmande)*. Példák: *kankat-* anpicken, nicht gleiten wollen (nem csúszni): *kan-* adhærere, ragadni | *kǫntkat-*, K. *χontχat-* zusammentreffen, találkozni (Máté 26, 32. *χontχatine am jortelem* találkoztok velem): *kǫnt-, χont-* finden, treffen | *ratkat-* sich schlagen, raufen (verekedni: *tan kalänlt ratkatēt* ők köztük [egymás közt] verekednek): *rat-* schlagen | *ūrkat-*, K. *urχat-, urkat-* warten, sich hüten (várakozni, őrizkedni): *ūr-* warten, hüten | *sēikat-* sich abwischen, törölközni: *sē-* wischen, törülni | *ätkät-*, K. *aχtkat-* sich versammeln, gyülekezni: *ät-, aχt-* sammeln | *mäskät-*, K. *maškat-* sich ankleiden, öltözni, öltözködni: *mäs-, maš-* induere | *lǫutkat-* sich waschen, mosakodni: *lǫut-* waschen | K. *tujtχat-* sich verbergen, rejtőzni (rejtekezni): *tujt-* verbergen | stb.

Jegyzet. Az **osztjákban** nem találjuk már a *-k* képzőnek biztos nyomát.

14. §. Momentán igeképzők: 5. ugor *-ks.*

Finn: *-jse,* illetőleg <*aise, äise* (meg a diphthongusbeli *i* elnyomásával <*ase, äse)* rendes divatú momentán képző, melynek eredetibb alakjáúl föl kell vennünk ezt: <*akse,* tekintve hogy a finnben egyéb esetekben is ilyen *-js* [pl. *ajs*] régibb *-ks* helyett való, s hogy a mom. *-s-t* képzőbokort a mordvin nyelv még *-ks-t* alakban tartotta fönn (v. ö. finnS. *antaisi* «adna» = finnE. *andaks ; olisi* «volna», finnV. *oleisi* = E. *oleks* | finn *kalaise, kalase* «halacska» : dim. *kala* — v. ö. *kivekse* «kövecske» : dim. *kive* | v. ö. finn *kolmasti* «háromszor» = mord. *kolmikst).* Példák: *puraise-* mordere (subito): *pure-* | *nuolaise-* lingere, lecken (subito): *nuole-* | *vetäise-* hastig ziehen, rántani: *vetä-* ziehen | *ryöstäise-* vi auferre, rapere (sub.): *ryöstä-* || *tempaise-* (sub.): *tempaa-* arripere, vellere | *henkäise-* (sub.): *henkää-* respirare, anhelare || *aukaise-* subito aperire: *auko-* weit aufmachen (v. ö. *avaa-* e h. **aukaa-* aperire) | *parkaise-* (sub.): *parku-* alta voce plorare (v. ö. *parahta-* mom.) | *repäise-* (sub.): *repi-* discerpere, lacerare || stb.

-st (-s-t: -sta, -stä, illetőleg <*asta, ästä),* gyérebb használatú; értéke intensiv-féle: pl. *katsasta-* in augenschein nehmen, überschauen, besichtigen (megtekinteni): *katso-* schauen, nézni (v. ö. *katsahta-* mom., *katsanto* aspectus) | *anasta-* in potestatem redigere, sibi arrogare: v. ö. lapp *ane-* [*adne-*] possidere, habere | finnE. *naerasta-* verspotten: *naera-* (S. *naura-)* ridere || E. *kūlusta-* erklingen, schallen: *kūlu-* audiri; vagy pedig «berühmt machen», a mikor is a *-sta*-beli *-t* causativ értékű (finnS. *kuulusta-* inclytum reddere); de a finnS. *kuulusta-* (különösen frequ. végképzővel: *kuulustele-)* ezt is teszi: «inquirere, ausforschen (azaz: zu hören bekommen wollen)» vagyis *kuulusta-* tkp. «zu hören bekommen (meghallani)», s mint ilyen a *kuule-* «audire»-hez tartoznék, ha csak a refl. *kuulu*-t nem így értelmezzük: «sibi audire, für sich hören» = finnK. *kuuluista-* «zu hören bekommen» («saada kuulla» Genetz) = finnVp. *kuulista-* «meghallani» (fent 26. l. *kons hän tuleškandob, mö kulistamai)* || ilyen <*usta- (ista)*-félék még: *tunnusta-* «erkennen, anerkennen, bekennen, *tunnista-* wieder erkennen *(tunte-* kennen, fühlen, refl. *tuntu-)* = E. *tunnista-*, K. *tunnušta-*, Vp. *tundišta-* (erkennen, bekennen) | *tiedusta-* (fr. *tiedustele-)* explorare, perquirere, sciscitare *(tietä-* scire) = K. *tiiušta-* (erfah-

ren; erforschen), Vp. *ťedista-* («saada tietää» Ahl.) | Vp. *maksusta-* vergelten, heimzahlen (*maksa-* bezahlen). — Reflexiv végképzővel: *-stu-, -sty-*, pl. *peljästy-* erschrecken, expavescere (plötzlich in furcht geraten): *pelkää-* [inf. *peljätä*] timere | *suostu-* consentire: *suo-* gönnen, wünschen, zugeben (v. ö. *suosi-* inter se convenire, pacisci) | *sovistu-* sich fügen, sich schicken: *sopi-* convenire, aptum esse | *menesty-* procedere, succedere: *mene-* ire | *lakástu-* verwelken: *lakkaa-* aufhören, schwinden | stb. — Hihető, hogy a *-stu*-féle denominalis igeképzés is ide való, azaz előző denom. igeképzésen alapszik, pl. *vihastu-* «sich erzürnen (megharagudni), hass fassen» nem egyenesen *viha* «ira, odium»-tól, hanem a *vihaa-* igétől való.

Jegyzet. A finn <*aise*-beli *js*-nek eredetibb *ks* alakja jóformán megvan még a refl. végű *-ksu* deverbalis képzőben (v. ö. *-s-t-u-*): *oleksu-* verbleiben, sich gewöhnen (tkp. ins sein kommen, mintegy «meglevődni»): *ole-* esse | *otaksu-* annehmen (fölvenni), dafürhalten: *otta-* nehmen. — E mellett néhány *-ksu* képzős denom. ige szintúgy magyarázható mint a *-stu*-félék: *kummaksu-* (és *kummastu-*) «erstaunen»: *kumma* res mira (de van ez is: *kummaa-* mirari) | *hyväksy-* für gut halten, billigen (*hyvästy-* id.): *hyvä* (*hyvää-*).

Jegyzet. Momentán (intensiv) *-sta* képzővel megfejthető igetők: *pelasta-* solvere, liberare MUgsz. 510. l. | *haasta-* provocare, minaciter alloqui ib. 304. | *muista-* meminisse: ib. 638. | *paista-* scheinen (sonne), braten ib. 514. | *reistä-* és *leistä-* stark brennen ib. 660. | *loista-* splendere: ib. 685. | E. *rakesta-* anspannen, anjochen ib. 646. | **taista-*: frequ. *taistele-* luctari ib. 252.

Mordvin: *-kst* (*-k-st*), még világos mom. értékkel néhány hangutánzó igében: M. *koziksta-* köhinteni: *kozi-*, E. *koza-* köhögn (*koz* köhögés, E. *kozov* köhögős) | *kufksti-* egyszer nyögni Reg. (ausruhen [pihenni] Ahlq.), E. *kuksta-* seufzen || ide valók még: *nežiksta-* sich anstrengen (beim heben): v. ö. *nežede-* stützen, támasztani | *särätkste-* krank werden, megbetegedni: *säräde-* ægrotare | *kuriksta-*, *kuŕksta-* ausgleiten, elcsúszni: *kuri-*, *kuro-* laufen (MUgSz. 409. l.). — Csak *-st* (úgy mint a finnben): mordE. *vanst-*, ebben: *vanst-ne-* auflauern, подстерегать: *vano-* schauen (Skazki 118. l.) | *rangsta-* aufbrüllen, заревѣть: *ranga-* brüllen (ib. 54. l.).

Lapp: *-st* (*-s-t*), rendes képzés, momentán-diminutiv értékkel: **lpF.** *juγeste-* in hast ein wenig trinken: *jukka-* (pr. 1. *juγam*)

trinken | *gäčaste-* hinsehen, ein wenig betrachten: *gäčča-* | *čuoǯǯaste-* aufstehen, stehen bleiben: *čuoǯǯo-* stare | *doajeste-* brechen (nur an einer stelle): *doagje-* brechen | *loajdaste-* treten, eintreten (*loajdasti sisa su aćes lusa*): *loajdde-* | stb. || *oaððastalla-* sich zur ruhe begeben: *oaððe-* schlafen; — lpS. *jukkeste-* = lpF. *juγeste-* | *käčeste-* = F. *gäčaste-* | *tojeste-* = F. *doajeste-*: *toje-* frangere | *poreste-*, *porroste-* ein wenig essen: *porre-* edere (meg: *porestalle-* fressen, cibo se ingurgitare) | stb.

Zürjén: *-št (-š-t)*, rendes momentán képzés: *juišt-* austrinken (meginni, kiinni): *ju-* trinken | *śojišt-* aufessen: *śoj-* | *śölišt-* einmal speien, плюнуть: *śöl-* (*śölal-* speien) | *čegišt-* anbrechen: *čeg-* brechen, szegni | *lebališt-* etwas fliegen: *lebal-* | *nilišt-* verschlingen: *nil-*, *ńilal-* nyelni | zürjP. *kerišt-* einmal hauen, рубнуть: *keral* рубить | *garjišt-* ausgraben, выкопнуть: *garji-* копать, graben | *vundišt-* abschneiden, abmähen: *vundi-* (megj. *vundištišt-* anschneiden, надрѣзать). — A **votják**-ban a zürj. *-št* mom. képzőnek már csak igen kevés nyoma látható: *vamišt-* (*vamištem* schritt) | *kušt-* (e h. *kujišt-*, *kuľišt-*) werfen, wegwerfen, vergeben: *kuj-* (*kujal-* werfen), *kiľ-* levetni [rubát, = zürj. *kuľ-*] MUgSz. 68. l.

Vogul: *-s* (a milyen alakúvá a vog.-ban a frequ. *-sk* képző is vált: *-s*, *-ś*, fent 31. l.); Reguly fordítása szerint világosan mom. értelmű ezekben: vogB. *sangves-* einmal mit dem fusse stossen, megrúgni (*nän luun sangvesauesen* du wurdest vom pferde geschlagen; vogL. *kven sąngesuχ* wegstossen).: *sangv-* rúgni | *joamis-*, *jąmis-* treten, auftreten, einen schritt machen (ступить, шагнуть); (*äm läjlem täu läjl joamisestä* er trat mir auf den fuss; v. ö. vogK. *jomes-*: Máté 14, 25. «Jesus ging zu ihnen hin, *jomeses*»): *joam-* gehen (zu fuss; *joamit-* schreiten, frequ. *joamänt-*) | *ńires-* auseinanderziehen, szétrántani (раздернуть: *äk šos ńiresästä*) | *laus-* versprechen, megigérni: *lau-* sagen, versprechen | *ląkes-* plötzlich anziehen, zusammenziehen (einen strick): *ląk-*. — Kevésbé biztosan állítható az *-s*-nek mom. értéke ezekben: *lēps-* bedecken: *lēp-* id. | *suos-* sich wenden, sich wohin richten: MUgSz. 277. l. | *pūles-* (*pūlespi* geschwulst, daganat): *pūl-* flare | vogK. *angves-* exuere: vogB. *āngv-* és *āñsel-* id.

I. Jegyzet. Az **osztják**-ban találtató *-s* igeképzést Castrén (Sprachlehre, §. 97, f.) általában csak momentán-félének tekinti, a mire fent 32. l. már megjegyeztem, hogy némely *-s*-es igét frequen-

tativ-félének kell vennünk. A «Sprachlehre», id. helyén fölhozott (osztlrt.) példák ezek: *punǯes-* öffnen [schnell], *añas-* schuh ausziehen, *mōñas-* reiben, *χūdes-* husten, *t́ąks-* speien. Ezek közűl a Vologodszki- és Ahlqvist-féle osztják szógyűjteményekben csak kettőt találunk meg, mint származék-igetőt, de ezek fordításából nem igen érzik ki a jelentésnek momentán-féle volta: *añas-:* Vol. *eñis-* раздѣваться, sich auskleiden, Ahl. *engis-* (caus. *engisipt-* auskleiden): *eñ-* losbinden | *mōñas-:* Vol. *muñis-* отирать, abwischen, Ahl. *mungas-* wischen, abwischen: *muñ-*, *munχ-* wischen. A többi nincs meg Vol. és Ahl.-nál, s nem lehetetlen, hogy azok voltaképen *-s* képzős præteritumtők, a melyeket Castrén amúgy igetőknek nézett. — Momentán-féléknek vehetjük bár az *añas-*, *engis-* igét, ha t. i. a vogul *anχves-*t is annak tartjuk; még egy példa lehet ez: *ńeris-* (ebben: *ńerisli-* «придираться, händel suchen, mit einem anbinden» Vol., tkp. «sich einander [heftig] reissen») = vog. *ńires-*.

II. Jegyzet. A cseremiszben a mord. *-kst* másáúl várható *-št* képző csakugyan eléfordúl momentán értékkel ebben: *pöčöšt-* «egyet hunyorítani», csakhogy nincs meg az alapige; ilyennek látszik még: *törgešt-* «salire, szökni, ugrani» (cserM. Máté 4, 6. egyszeri cselekvésről); *čebešt-*, ebben: *čebeštal-* «csípni, megcsípni». Másképen az *-št* (= *-sk-nd*, mord. *-š-nd)* frequentativ: fent 30. l. — Sőt az egyszerű *-ks*-nek is (finn <*aise)* fölismerhetjük mását *(-kš, -š)* alkalmasint ebben: *kudakš-* «levetni [ruhát, exuere vestem] (alapige *kodo-* relinquere: v. ö. fent votj. *kušt-)* | *pukš-* «füttern, cibare, cibare»: *pu-* dare (v. ö. mord. *andi-* füttern = f. *anda-* «geben»).

III. Jegyzet. Sejthető, hogy a **magyar**ban is némely most már elhomályosúlt értékű *-sz*, *-s*-féle igeképzés eredetileg nem a frequ. *-sk*-nak, hanem a mom. *-ks*-nek a mása; pl. *kapasz-* ebben: *kapaszkod-* (miszerint tkp. ezt tenné: «wiederholt [*-kod*] hastig [*-sz*] greifen [*kap-*]») | *csipeszked- (bele cs.* sich anklammern, sich festzwicken) | *rugasz-kod-* (tkp. «heftig mit dem hufe ausschlagen»: *neki rugaszkodik* «dato impetu prorumpit» Kreszn.; *istentől el-rugaszkodott)* | *riasz-kod- (vkire rá-r.* einen anschreien). Másnemüek ilyenek: *ereszked-*, *terjeszked-* e h. *ereszt-ked-*, *terjeszt-ked-*.

15. §. Momentán igeképzők: 6. ugor *-l (-ll)*.

Lapp: *-l*, elég gyakori képzés; értéke «hirtelenség: hirtelen végbemenés v. beállás»; a frequentativ *-l* képzéstől rendesen még az előző vocalis színezete által külömbözik. Példák: **lappF.** *doagjele-* brechen (hastig): *doagje-* (frequ. *doagjale-* in mehrere stücke brechen) | *borrale-* hastig essen: *borra-* | *jukkale-*: *jukka-* (pr. 1. *juγam)* trinken | *boftele-* plötzlich aufwecken: *bofte-* | *girdele-* wegfliegen, auffliegen *(de γoaskem girdeli ja girdi ave rasta* da flog der adler auf und flog [*girdi*] übers meer) | *viekkale-*: *viekka* (pr. 1. *vieγam)* laufen | *buftele-* schnell etwas bringen: *bufte-* (frequ. *buvtale-* mehrere sachen bringen) ‖ *-l+st* (dimin.): *vaʒʒelaste-* ein kleines stück weit gehen: *vaʒʒe-* | *lokkalaste-* hastig ein paar zeilen lesen: *lokka-* lesen. — **lappS.** *jukkele-* celeriter combibere: *jukke-* | *kuocele-* cel. currere | *kuoulelc-* cel. prospicere: *kuoule-* | *tuorele-* cel. trahere, attrahere: *tuore-* | *čuoǯǯele-* surgere *(čuoǯǯel paijas* steh auf): *čuoǯǯo-* stare.

Finn: *-lt (-lt: -lta, -ltä,* pr. 1. *-llan -llän)*, azaz *-l* a szintén mom. *-t*-vel összekapcsolva; a mi azt illeti, hogy az *-lta* gyengül *-lla*-vá, vagyis tkp. *-lda*-nak mutatkozik, számba kell venni, hogy külömben is a finnS.-ben erős *-t (-tt)* előző consonanssal, s jelesen *l*-vel is érintkezvén gyengül, pl. *tule*-től passivumtő *tulta- (tulda-)* e h. *tuletta-*, s ragozott præs. alak *tullaan*. Az *-lta (-lda)*-féle ige kivált a keleti (karjalai) finnben divatos képzés, mely a cselekvésnek hamaros és erőteljes végrehajtását fejezi ki.[1]) Példák: *käännältä-* rasch wenden: *kääntä-* wenden | *veältä-* (azaz *vedältä-)*: *vetä-* ziehen | *työnnältä-*: *työntä-* stossen | *nostalta-*: *nosta-* heben | *painalta-*: *paina-* drücken | *murralta-*: *murta-* brechen ‖ *uskalta-* confidere, audere: *usko-* credere, fidere | *sivalta-* és *sivaa-* arripere *(sivalsi miekan* kardot rántott) | *puhelta-* blasen, anblasen (pl. feuer); *puhelta-* aufblasen, tumefacere (refl. *puheltu-* intumescere): v. ö. *puhu-* blasen (mom. *puhahta-)*. Genetz A. az orosz-karjalai finnben <*alda*-nak (egykét példában <*alta)* találta e mom. képzőt: *veäldä-* v. *viäldä-* (= *veältä-)* | *puissalda-* plötzlich und stark

---

[1]) Lönnrot a «Kalevala, lyh. laitos» Előszavában: «Niillä [a *käännältä*-féle igékkel] osoitetaan toimituksen kiivautta (kiireisyyttä ja väkevyyttä)».

schütteln *(puista-, pudista-)* | *puralta- (pure-* beissen) | *puhalda- (= puhalta-)* | *pissäldä- (pistä-* stechen).[1])

Cseremisz: *-l*, illetőleg *<al* (cserM. *<al* és *äl)*, a cselekvés egyszeriségét és rövidségét (kicsiny voltát) jelentő képzés (lásd: NyK. IV, 51.). Példák: *onžal-* blicken, hinblicken (egyszer tekinteni): *onž-* schauen, nézni | *toškal-*, M. *taškal-* : *tošk-*, *tašk-* treten | *keškal-*, M. *kiškäl-* effundere: *kečk-*, *kišk-* werfen | M *kičäl-* : *kič-*, *küč-* rogare | *temdal-* : *temd-* premere || *šupšul-* : *šupš-* ziehen | *kürl-* evellere, disrumpere: *kür-* vellere, evellere | *šogol-*, M. *šagal-* subsistere, adsurgere *(*šolgol-)*: *šolg-*, *šalg-* stare | *kińil-*, *kińel-* surgere, e h. **kilil-* MUgSz. 14. l.

b) *-lt (-l+* mom. *-t)* illetőleg *<alt (ält)*, cserS.-ben (pr. 1. *<aldem*, ugyanazon értékkel: *čevalt-* einmal tropfen (cseppenni): *čevaldeš* gutta | *šuralt-* (és *šural-)* : *šur-* stechen | *optalt-* : *opt-* bellen | *toškalt- (toškalteš* schritt, tritt, M. *taškaltiš)* : *tošk-* (és *toškal-)* | *kodalt-*, *kudalt-* erlassen, unterlassen: *kod-* relinquere, hagyni | stb.

Votják: *<alt-*, **zürjén**: *<olt*, még félig-meddig érezhető mom. értékkel, de kevés példában: **votj.** *bičkalt-* durchbohren, durchstechen: *bički-* stechen, durchstechen | *tijalt-* brechen, zerbrechen *(tijaltes* stück, bissen): *tijal-* abreissen, abbrechen (v. ö. lpS. *toje-* brechen) | *bińalt-* wickeln, einhüllen: *biń-* umwinden, verbinden | *suralt-* umrühren *(suralton bodi* rührlöffel): *sural-* mischen, *sur-* (zürj. *sor-* mischen, mengen). — **zürj.** *gumolt-* schöpfen, eintauchen: *gum-* (fr. *gumal-*, mom. *gumišt-* schöpfen) | *sorolt-* vermischen, mengen *(soroltan* rührstock, habarófa) = votj. *suralt-*.

Vogul: *-l*, mint végképző az egészben momentán értékű *-ml* képzőbokorban, pl. *til-* fliegen: *tileml-* auffliegen, wegfliegen (v. ö. lapp *girde-* és *girdele-)* : lásd fent 213. l.

b) *-l*, mint előrésze az egészben causativ *-lt* képzőnek, tekintve hogy külömben is a vogul-osztják a caus. *t*-t épen mom. értékű előképzővel kapcsolta össze: *-pt* fent 226. l. Példák: *islt-* wärmen: *is-* warm sein *(isim vit)* | *tątlt-* bringen lassen: *tąt-* bringen | *titlt-* befeuchten: *tit-* feucht werden | *päntlt-* zudecken lassen, fedetni: *pänt-* fedni | *vārelt-* machen lassen: *vār* machen | *rotmelt-* still machen, ruhig m.: *rotm-* still werden | *mohmelt-* vermehren:

---

[1]) Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä, 207. l., 143. §. (Suomi, II. jakso, XIV. osa).

mohm- sich vermehren | *linmelt-* (v. *linmäpt-)* schlaff machen: *linm-* schlaff werden | *ńarmelt-* kahl machen: *ńarm-* kopaszodni | *vol-gelt-* glänzend machen: *volg-* glänzen.

c) Momentán-féle *-lt*-ben *(-l* + mom. *-t)*: *lunželt-* in weinen ausbrechen, sírva fakadni: *luńž-* sírni | *räsgelt-* erzittern, stärker zittern: *räsg-* zittern | *kasmelt-* anziehen, spannen (den bogen): *kas-* ziehen (mom. *kasemt-)* | vogK. *lavelt-* bekennen, исповѣдать: *lav-* sagen.

Osztják: *-lt* (osztB.) = *-tt* (osztIrt., v. ö. osztIrt. *ńett-* e h. *ńelt-* = vogK. *ńalt-* verschlucken) = vog. *-lt*, caus. *-t*-vel. Példák: *loñlt-* (Ahl. *longilt-)* einführen: *loñ-*, *lony-* eingehen, intrare | *tiilt-* *(tīlt-)* gebären, erzeugen: *tii-* nasci (vog. *tēl-* nasci, *tēlt-* parere) *enmilt-* aufziehen, wachsen machen (Irt. *ēnmett-)*: *enim-*, *enmi-* wachsen | Irt. *tēbett-* irre führen: *tēb-* irre gehen | Irt. *sergett-* schütteln: *serg-* geschüttelt werden. — osztB. *-lt* = vog. *-lt*, mom. *-t*-vel: *selilt-* és *seli-* heulen, laut weinen | *ponilt-* auslegen, auflegen (изложить, воз-л.): *pon-* legen.

Magyar: *-ll (-l)*: a) még némileg érezhető momentán (intensiv) értékkel ezen néhány igében: *szököll-* «springen» (de nem «herumspringen», hanem «einen sprung machen»; Moln. A. *szököllik: által-, el-, föl-, ki-sz.*; *szököllő* stelle wo man einen sprung machen muss: *itt a szököllője)*: *szök-* | *fuvall-* blasen, hauchen («anhauchen», egyszeri rövid cselekvésről, Münch. cod. 213 [János 20, 22] *fualla ő rejájok* er hauchte auf sie), meg: *fuval-kod-* *(föl-fuvalkodott* aufgeblasen, inflatus, arrogans): *fú-*, *fuv-* | *lehell-* spirare, anhelare *(ki-l.* exhalare, *reá-l.* adflare; *lehellet* hauch): *leh-* | *rivall-* laut schreien *(el-r. magát; reá r. vkire* einen anschreien; *rival-kod-* MA.): *rí-*, *riv-* | *lövell-* («a *lő-* igének hatályosabb módosulata» MNySz.; *lövellik* instar teli fertur Pázm.; *el-*, *föl-l.*; — *lövöl-döz-)*: *lő-*, *löv-* ‖ *emel-* heben: **em-* (= vog. oszt. *alm-* heben: *almel-t-* heben helfen: lásd: MUgSz. 784. l. | *felel-* respondere: ib. 511.

b) mint az *-ml* (= vog. *-ml)* momentán képzőbokornak végrésze, lásd fent a mom. *-m* képző magyar rovatában: *iroml-* stb. | *száml-* stb. | *villáml-* stb. — Ide vonható még *(nl*-vel): *ajánl-* dedicare, commendare (v. ö. *aján-dék*, MUgSz. 723. l.).

c) *-lt*, intensiv értékkel, néhány hangutánzó igében (v. ö. vog. *luńželt-*, oszt. *selilt-)*: *rikolt-* laut schreien: *rí-*, *rík-* (ebben: *ríkat-)* |

üvölt- clamare, vociferari MA. *(teli torokkal üvöltik, kiáltják)* | *süvölt-* MA. *(ki-, meg-s.; süvöltés* sibilus) | *kiált-, kajált-* *(föl-k.* exclamat): v. ö. *kiabál-, kajabál-* (tartamos cselekvésről).

16. §. A causativ igeképzés.

A causativ igeképzés valamely (az alapigében kifejezett) **cselekvés végbemenetelének** (azaz saját közvetetlen alanya [subjectuma, actora] által való végrehajtásának) **okozását** (eszközlését) jelenti: = **miveltetés**; maga a cselékvés mintegy tárgya (objectuma) a causativ képzőben rejlő «facere» igefogalomnak. E mellett az ugor nyelvekben a causativ igejelentésnek árnyalatai csak az okozás módjára, jelesen a több-kevesebb működésre vonatkoznak, melyet az okozó alany kifejt; így pl. a valóban cselekvő alanyra való egyenes kihatás ellenében «okozás»-nak veszi a nyelv a csupa «nem-gátolást», vagyis a «megengedést» is (pl. magy. *ejt-* «fallen-machen» és «fallen-lassen»); a vog. *almelt-* «heben helfen» caus. igében meg a cselekvésben való részvétről van szó. — Elfogadja pedig a causativ képzést egyaránt intransitiv és transitiv jelentésű ige, sőt olyan transitiv ige is, mely amúgy is már causativ képzéssel alakúlt (pl. finn *kuljetutta-* «szállíttatni» [wohin führen v. fahren lassen] ettől: *kuljetta-* «szállítani, vehere», ez meg ettől: *kulke-* «provehi, progredi»). Megjegyezhető, hogy az egyes ugor nyelvek sok transitiv igefogalmat csakis intransitiv igének causativumával fejeznek ki (pl. «heben»: finn *nosta-* [*nouse-* surgere]; «mittere»: finn *lähettä-* e h. *lähdettä-*, lapp *vuolgate-* [*lähte-*, *vuolge-* abire]; «zeigen»: cser. *onžukt-*, mord. *näft-*, finn *näyttä-* [*onž-*, *näje-*, *näke-* sehen].

Magának a causativ képzőfunctiónak az ugor nyelvekben csak egy exponense van: *-t,* a mely mellett azomban frequentativ és momentán képzők hozzáragadása által keletkezett causativ értékű képzőbokrok is fordúlnak elé. Csak nehány kevés esetben jutott az igazi causativ exponens *(-t)* a járulékképzők mellett lappangásba: magy. <*al* és *-lal* (lásd alább e §. végén a jegyzetet).

Vogul: *-t;* példák: *kualt-* aufwecken (aufstehen machen), kelteni *(nuk k.* fölkelteni): *kual-* aufstehen, fölkelni | *tēlt-* creare, teremteni: *tēl-* nasci | *tūšt-* stellen, állítani: *tunš-, tūš-* stehen, állani | L. *kanšt-* lehren, tanítani: *kanš-* wissen (K. *χančt-: χanč-)* | *äjt-* tränken, itatni: *äj-* trinken (K. *ajt-: aj-)* | *uost-* verlieren, veszteni: *uos-* umkommen, sterben (veszni) | *tolt-* schmelzen, olvasztani: *tol-* schmelzen, olvadni || *unt-* setzen, hinsetzen, hinstellen: v. ö. *unl-* sitzen | *qlt-* festmachen: l. MUgSz. 736. | *tāremt-* ausbreiten, kiteríteni: *tāreml-* sich verbreiten || *pēset-, peset-* lösen, aufmachen, oldani: v. ö. *pēseml-* sich auflösen (MUgSz. 517. l.) | *taret-* lassen, gehen lassen, herablassen (ereszteni): MUgSz. 794. | *nqbet-* aufhängen, akasztani (L. *nqbit-* wägen) | *šabit-* in ordnung bringen, zurichten, bereiten (L. *šoapt-* bereiten): *šqbil-* sich vergleichen, kiegyezkedni (MUgSz. 304. l.)

b) *-pt,* momentán *p*-vel, pl. *pilept-* erschrecken (trans.), ijeszteni: lásd fent 12. §. (226. l.).

-lt, mom. *-l*-vel, pl. *vārelt-* machen lassen: lásd fent 15. §. (237. l.)

Osztják: *-t;* példák: *kilt-* aufwecken, kelteni: *kil-* aufstehen | *ušt-* verlieren, veszteni: *uš-* umkommen, sterben | *kavirt-* coquere, варить: *kavir-* kochen, sieden (intr., кипѣть) | *omt-, omit-* setzen, bauen (Irt. *ōmd-,* S. *ūmt-): om- (omis-* sitzen) | *volit-* aufhalten, abhalten: *voli-* aufhören, stehen bleiben | *tevilt-* anfüllen (= vog. *tault-* id.: *taul-* voll sein, genügen) || *olt-* anschmieden, ansetzen (= vog. *qlt-,* MUgSz. 736) | *pait, pavit-* (Ahl. *pāgit-, pajit-)* wohin bringen: MUgSz. 519. || *šujit-* versenken: v. ö. *šujil-* untersinken | *tagirt-* aufhängen, anhaken: *tagarla-, tagirli-* hängen bleiben, sich anhaken | *vizit-, vuzit-* anzünden: *vizila-, vuzila-* sich entzünden.

b) *-pt,* mom. *-p*-vel, pl. *keript-* fällen, umstürzen, ledönteni: *keri-* fallen, ledőlni; lásd 12. §. (66. l.)

-lt, mom. *l*-vel, pl. *loñlt-, longilt-* einführen: *loñ-, lonχ-* intrare; lásd fent 15. §. (238. l.).

Cseremisz: *-t,* mely részint, főleg a cserS.-ben *(l, m* után), *-d*-vé gyengűl. Példák: *purt-* inferre, introducere: *pur-* intrare | *jomd-,* M. *jamd-* perdere: *jom-, jam-* perire | *kińild-,* M. *kińilt-, kińelt-* suscitare, excitare (kelteni): *kińil-* surgere | *šold-,* M. *šolt-* coquere, liquefacere: *šol-* coqui, liquefieri | *ošemd-* dealbare, fehéríteni: *ošem-* fehéredni | stb. || *šind-* deponere, plantare (ültetni):

v. ö. *šinž- (šin-ž-)* sedere | *pokt-* agere, pellere: MUgSz. 544. | *kold-, kolt-* mittere: ib. 80. l. || *šogald-, šogalt-*, M. *šagalt-* constituere, fölállítani: *šolg-* stare (és mom. *šogol-, šagal-)* | *julald-*, M. *julat-* urere, incendere, égetni: *jul-* égni.

b) *-kt (-g-t*, frequ. *g*-vel, fent 40. l.), a legrendesebben használt causativ képző (lásd: NyK. IV, 53); példák: *onžukt-*, M. *anžakt-* ostendere, mutatni: *onž-, anž-* intueri, spectare (nézni) | *moškokt-* lavandum curare, mosatni: *mošk-* mosni | *eštekt-* faciendum curare, tétetni, csináltatni: *ešt-* facere | *kerekt-* schlagen lassen, veretni: *ker-* verni | *lüdükt-* perterrere, megijeszteni: *lüd-* timere | stb. || *jükt-* tränken, itatni: *jü-* inni | *šukt-*, M. *šokt-* assequi, perducere(rem): *šu-, šo-* pervenire | *šikt-* schlagen lassen: *ši-* | *kükt-* maturare, concoquere: *kü-* coqui || *tunukt-, tüńükt-* docere, tanítani: MUgSz. 179. l.

Mordvin: *-t*, s ebből gyengűlve részint *-d* (egytagú tőkön, főleg *-m* után). Példák: mordM. *akšipti-* weissen, fehéríteni: *akšimi-* weiss werden, fehéredni *(akšipt-* e h. *akšimt-* = cser. *ošemd-;* v. ö. mordM. *utim* éléskamara: n. plur. *ušipt, stama* olyan: n. plur. *stapt;* lásd NyK. XIII, 21) | *seripte-* anzünden: *serime-* sich entzünden | stb. || *valhti-*, E. *valto-* herabsteigen lassen, herabnehmen, vermindern: *valgi-, valgo-* herabsteigen, hinabgehen || *pide-* coquere: *pije-, pi-* coqui, főni | *ežde-* wärmen: *eže-* sich wärmen, melegedni | *simde-* tränken, itatni: *sime-* inni | *šamdi-*, E. *čamdo-* leeren, üríteni: *šami-, čamo-* leer werden | *päjärde-* verstreuen (elszórni): *päjäre-* kleinweise fallen, ausgestreut werden.

b) *-ft*, mordE. *-vt* (= cser. *-kt): ozafti-*, E. *ozavto-* setzen, ültetni: *oza-* sich setzen | *imafti-, jomavto-* perdere: *ima-, joma-* perire | *muškfte-, muškifte-* (= cser. *moškokt-)* waschen lassen, mosatni: *muške-* | *šačifti-, sačfti-* parere, szülni: *šači-* nasci | E. *udovto-* einschläfern: *udo-* schlafen | *kolgafti-*, E. *koľgevte-* fliessen lassen, flössen, úsztatni: *kolgi-, koľge-* fliessen | *uifte-*, E. *ujevte-*, schwimmen lassen: *uje-* úszni | stb. || *tifte-* machen lassen: *tije-* machen | *näfte-*, E. *nevte-* zeigen: *näje-, neje-* sehen | E. *savto-* kommen lassen, herbeiführen: *sa- (saje-)* kommen | *lihte-*, E. *livte-* herausgehen lassen, herausbringen: MUgSz. 699. l. || *tonafti-*, E. *tonavto-* lehren, üben, gewöhnen: *tonadi-, tonado-* lernen, sich gewöhnen (MUgSz. 177. l.).

Zürjén: *-t*, mely részint *-d*-vé gyengűlt, lágy consonans

után. Példák: *pĭrt-* hineinführen, hineintragen: *pĭr-* intrare | *vošt-* perdere, veszteni: *voš-* perire, veszni | *jut-* (frequ. *jutal-)* tränken, itatni: *ju-* inni | *vöjt-* versenken: *vöj-* versinken, untergehen | *kišt-* giessen, önteni: *kiš-* fliessen, ömleni | *čint-* vermindern: *čin-* sich vermindern, abnehmen (*činöm* verlust) | *šontĭ-* wärmen: *šon-* (*šonal-* warm werden) | *pukt-* setzen, legen: *puk-* (votj.), *pukal-* sitzen, sich setzen | *vešti-* bewegen, rücken: *vešj-*, *vešš-* moveri | *mezdi* retten, erlösen, befreien: *mez-* (*mezmĭ-* frei werden, loskommen) | *sĭld-* schmelzen, olvasztani: *sĭl-* olvadni.

b) <*öt*, illetőleg (zürjP. kivételével) <*öd*; az állandó előző *ö* (vagy *j* után *e*) vocalisban nyilván valamely határozó (momentán vagy frequentativ) előképző lappang; hihető, hogy az <*öt* mint causativ képzőbokor a vogul-osztják *-pt*-nek felel meg; de az is lehet, hogy megvolt nasalisból nyerte a vocalis a különös *ö* színezetet (lásd fent a zürj. <*öd*=*-nd* frequ. képzőt, 182. l.), miszerint a megfelelője *-mt* lenne (mom. *-m* + caus. *-t*). Példák: *pelöt-* (zürjP.) in furcht setzen: *pol-* fürchten (v. ö. vog. *pilept-*) | *kilöt-* flössen, плавить: *kil-* (*kilal-* einherschwimmen) | *gĭlöt-*, *gĭlöd-* fallen lassen: *gĭl-* (*gĭlal-* fallen) | *sultöd-*, *sultöt-* anhalten, megállítani: *sult-* stehen bleiben, megállani | *bĭröd-*, *bĭröt-* vernichten: *bĭr-* vertilgt werden, schwinden | *sĭlöt-* olvasztani (v. ö. *sĭld-*) | *pišjed-*, *pišjet-* fliehen machen, szalasztani: *pišj-* fliehen | *dugdöt-* anhalten, hemmen: *dugd-* stehen bleiben | *nižmöd-*, *nižmöt-* stumpf machen: *nižm-* stumpf werden | *esköd-*, *esköt-* glauben machen, versichern: *esk-* glauben | stb.

Votják: *-t*; példák: *pĭrt-* hineinführen (= zürj.): *pĭr-* intrare | *išt-* perdere (z. *vošt-*): *iš-* verloren gehen | *bĭtt-* (e h. *bĭrt-*) vertilgen, verderben, verbrauchen: *bĭr-* umkommen, untergehen (v. ö. zürj. *bĭröd-*) | *kvajt-* mästen, *kvaj-* fett werden | *pogĭrt-* umwerfen: *pogĭr-* (*pogral-* fallen) | *pošt-* coquere, főzni: *poš-* kochen, főni | *pukt* setzen: *puk-* sitzen, sich setzen | *vĭjt-* eintauchen, versenken (zürj. *vöjt-*): *vĭj-* versinken.

b) <*et* (=zürj. <*öt*, *öd*), s a jellemző vocalis-színezet elmosodásával <*it*; pl. *budet-* wachsen machen: *bud-* wachsen | *dišet-* lehren: *diš-* wissen, verstehen | *dugdĭt-* hindern, anhalten (z. *dugdöt-*): *dugd-* stehen bleiben | *oskĭt-* versichern (z. *esköt-*): *osk-* glauben | *tubĭt-* hinaufbringen: *tub-*, *tubal-* hinaufsteigen.

-kt (aligha = cser. *-kt*, hanem inkább ebből: *-ng-t*, v. ö. fent

a frequ. *-ng* képző alatt, votj. *serek-jal-)* : *valekt-* lehren, unterrichten: *val- (valal-* verstehen, begreifen; v. ö. *valekjaśk-* sich gewöhnen) | *börekt-, berekt-* umwenden, bekehren: *bör- (bört-, bert-* umkehren; v. ö. *bergal-* sich wenden) | *kösekt-* trocknen, ausdörren, szárítani: v. ö. *kraśt-* ausdörren (és *kraś* v. *kös* = zürj. *kos* trocken, dürr).

Finn: *-t*, végvocalissal *-ta, -tä*, illetőleg hangerősbűléssel a finnS. K. V.-ben: *-tt*, úgy mint a mom. értékű *-t* is (fent 222. l.); előző consonanssal érintkezve azomban ezen *-tt* helyett egyszerű *-t* van, mely esetleg még tovább gyengül, úgy mint *-t* = ered. *-d*. Példák: *juotta-*, E. *jōta-* tränken, itatni: *juo-* inni | *syöttä-*, E. *sȫta-* speisen, füttern, etetni: *syö-* enni | *jättä-*, E. *jäta-* lassen, zurücklassen: *jää-* bleiben | *imettä-*, E. *imeta-* säugen, szoptatni: *ime-* saugen, szopni | *elättä-*, E. *elata-* ernähren: *elä-* leben, élni | *kasvatta-*, E. *kasvata-* wachsen lassen, erziehen | *kuoletta-*, E. *kōleta-* sterben lassen (einen sterbenden warten): *kuole-* halni | *istutta-*, E. *istuta-* setzen, ültetni: *istu-* ülni, sitzen || *poltta-*, E. *poleta-* brennen (urere, égetni): *pala-*, E. *pole-* ardere, égni || *nosta-* (e h. *nousta-)* erigere, attollere: *nouse-* surgere (E. *tosta-* és *touze-)* | *päästä-* solvere, liberare: *pääse-* solvi, evadere | *paranta-* meliorem reddere, sanare (pr. 1. *parannan*; E. *paranda-*: pr. 1. *parandan*: V. *paratta-*: pr. 1. *paratan)* : *parane-* sanare, gyógyúlni | *pehmentä-* lágyítani, weich machen: *pehmene-* weich werden || *johta-* leiten, führen *(johtaja* führer): MUgSz. 157. l.

b) <*ut, üt*, illetőleg (finnS.) <*utta, yttä*, különösen többtagú *a, ä*-végű igékhez járuló causativ képző; ennek *u*-jában, a melyet nem lehet jelentéktelen hangváltozásnak tartani, de a melyre nagyobbrészt a reflexiv érték sem illik rá,[1]) talán az ugor *p* mom. képzőnek maradt meg a nyoma (miszerint az egész <*ut* a vog.-oszt. *-pt*, zürj. <*öt*-nek felelne meg). Példák: *oksennutta-* ad vomendum impellere: *oksenta-* vomere | *kuljetutta-* fortführen lassen, weiter befördern lassen: *kuljetta-* | *kirjoitutta-* schreiben lassen, iratni: *kirjoitta-* | *odotutta-* warten lassen: *odotta-* | *aivastutta-* zum

[1]) Reflexiv *-u*-val magyarázható pl. *uudistutta-* erneuern lassen: *uudista-* erneuern, meg: *uudistu-* erneuert werden, sich erneuern, ujúlni | *vähennyttä-* vermindern lassen: *vähentä-* vermindern, *vähenty-* sich vermindern.

niesen bringen: *aivasta-* || *naurutta-* (és *nauratta-)* zum lachen bringen, nevettetni (E. *naeruta-)* : *naura-* | *lypsyttä-* (és *lypsättä-)* melken lassen: *lypsä-*.

Lapp: *-t*, meg erősbűlve *-tt* (hangsúlyos vocalis után). Példák: **lpF.** *čierote-* zum weinen bringen: *čierro-* weinen | *daγate-* machen lassen: *dakka-* (præs. 1. *daγam)* machen (ellenben: frequ. *daγade-*, fent 183. l.) | *juγate-* tränken, itatni: *jukka-* (pr. 1. *juγam)* inni | *bäste-* (finn *päästä-)* befreien: *bässa-* (pr. 1. *bäsam)* loskommen | *arvete-* regnen lassen: *arve-* | *goddete-* tödten lassen: *godde-* | *vuolgate-* senden, schicken: *vuolge-* gehen, fortgehen | *buollate-* anzünden: *buolla-* in brand kommen *(buolle-* brennen) | *ällate-* zum leben bringen, föléleszteni: *älla-* zum leben kommen, éledni *(ällete-* leben lassen, finn *elättä-* : *älle-* élni) || *balaskatte-* erschrecken, ijeszteni: *balaske-* bange werden | *juγestatte-* einmal trinken lassen: *juγeste-* (fent 14.§., 235. l.) | *čokkanatte-* niedersitzen lassen, leültetni: *čokkanne-* leülni; — **lpS.** *vuojote-* subsidere facere, demergere: *vuojo-* mergi | *kuodete-* facere ut relinquatur: *kuode-* relinquere | *vasete-* vorbeigehen lassen: *vase-* præterire | *cakkete-* anzünden: *cakke-* brennen, égni || *cakkajatte-* anzünden: *cakkaje-* (inch. *cakke-*, fent 37. l.) | *puolajatte-* (=lpF. *buollate-)*.

Jegyzet. *daγate-* «machen lassen» ezt is teszi: «sich machen lassen = gemacht werden können» (tkp. «csinálást engedni, t. i. magán»); kivált ily értelemben fordúl elé az egyszerű *-t* mellett a *-t+t (-tatte)* képzőbokor is, melynek utórésze nyilván intensiv-féle; az ilyen *-tatte* képzős causativ igető a lpF.-ben egyszersmind nomen agentis, e h. *-tatteje* (v. ö. lpF. *buolle* brennend = lpS. *puoleje)* : *daγatatte* tunlich, ausführbar (tkp. «tétető, a tevést megengedő, t. i. magán»); *jaketatte* glaublich, hihető: *jakke-* hinni (tkp. «hihető, hivést okozó v. megengedő») || **lpS.** *viesotatte-* vivi posse *(i tane landen viesotatte* man kann in diesem lande nicht leben, es lässt sich nicht leben): *vieso-* vivere *(viesote-* vivere permittere) | *adnetatte-* sich brauchen lassen, brauchbar sein: *adne-* brauchen, használni.

Magyar: a) *-t*, melynek tisztán magára voltát az alapigének rövid végű (végvocalis nélkül való) vagy összevont alakja mutatja: *kelt-* aufwecken: *kel-* aufstehen | *bánt-* offendere, lædere: *bán-* schmerzlich empfinden, leid haben | *gyopont-* succendere, inflammare: *gyopon-* exardescere, succendi | *terémt-* hervorbringen, er-

schaffen: *terėm-* wachsen, hervorkommen | *csöppent-* als tropfen spritzen: *csöppen-* einmal tropfen, als tropfen fallen | *döbbent-* erschrecken, betroffen machen: *döbben-* betroffen werden | egyéb *n*-végű mom. igéktől *nt*-végű caus. igék, pl. *csökken-t-*, *pattan-t-*, *durran-t-*, *koppan-t-*, *rekken-t-*, stb. | *veszt-* perdere: *vesz-* perire | *enyészt-* schwinden machen, tilgen: *enyész-* schwinden, vergehen | *nyugoszt-* ruhen lassen, die ruhe geben (fr. *nyugosztal-* ad quietem componere): *nyugosz- (nyugoszik, nyugszik* quiescit) | *vigaszt-* sanare, salvum facere (Régi: *meg-v.;* frequ. *vigasztal-* consolari): *vigasz-* sanari (*megvigaszik én gyermekem* Münch. cod.; v. ö. <*ad* végű tő [fent 5. §.]: *vigad-* lætari) | egyéb, <*ad*-féle intransitiv igék mellett használt <*aszt* végű causativ igék: *maraszt-* zum bleiben bewegen, zurückhalten: *marad-* bleiben; *repeszt-* sprengen, rumpere: *reped-* springen, risse bekommen; *dagaszt-* tumefacere; *éleszt-* vivifacere, in vitam reducere, fermentare; *ereszt-* gehen lassen, loslassen; stb. stb. — Causativ *-t* képzővel valók azon *-t*-végű transitiv igék, a melyeknek *-l*-végű intransitivumok felelnek meg, s a melyeknek közös alapigéjét is intransitiv jelentésűnek kell fölvennünk: *hajt-* flectere: *hajl-* sich beugen, sich biegen (MUgSz. 77.) *hűt-* abkühlen: *hűl-* kühl werden (ib. 139.) | *süt-* braten, backen (trans.): *sül-* assari | *foszt-* schleissen, ausschälen, entblössen: *foszl-* sich schleissen, sich ausfasern (ib. 538.) | *fojt-* suffocare, strangulare (meg: fest anziehen [einen strick]): *fúl-* és *fojl-* suffocari (*fojl-* sich fest anlegen: *ráfojlott a kötél;* ib. 542.) | *nyít-*, *nyit-* öffnen: *nyíl-* sich öffnen, aufgehen (ib. 417.) | *füt-*, *füjt-* calefacere, heizen: *fűl-* calefieri (ib. 549.) || *fejt-* resolvere, explicare: *fesl-* solvi (ib. 518.) (v. ö. *ejt-* fallen lassen, fällen: *es-* fallen) || *-ml* végű intransitiv ige (l. fent 57. l.) ellenében *-mt*, most *-nt* végű caus. alakú transitiv ige: *ont-* fundere: *oml-* ruere, fundi (MUgSz. 840) | *önt-: öml-* id. | *romt-*, *ront-* destruere, corrumpere: *roml-* destrui (MUgSz. 667.) | *bont-* zerlegen, zerstören: *boml-* sich auflösen, zerfallen | *himt-*, *hint-* spargere: *himl-* dispergi | *szánt-* arare: *száml-* sich ackern lassen (MUgSz. 268. a *szá-* alapige még transitivnek van fölvéve). — Jegyzet. Causativ *-t*-vel alakultaknak mutatkoznak még ilyen *-t* végű igetők: *hajt-* pellere, agere MUgSz. 72. | *árt-* nocere ib. 754. | *árt- (be-ártani* ingerere) ib. 755. | *bujt-* aufhetzen ib. 474. | *márt-* tunken, tauchen ib. 604. | *ólt-*, *olt-* exstinguere, coagulare (meg: *be-olt-* inserere, implantare) ib. 739. 736. |

ránt- reissen, hastig ziehen ib. 647. | *ránt-, rátt-, rát-* frigere (*rántott hús* caro frixa, *ráttó serpenyő* bratpfanne) ib. 661.

b) <*at, et,* állandó *a, e*-vel (mely nem váltakozik *o, ė* vagy *ö*-vel); ennek *a*-ját legfelebb olyan példákban lehet az alapigének nyiltabbá vált végvocalisának tekinteni, a melyekben az (az előző consonansok miatt) nem oly könnyen kiszorúlhatott; mert csakugyan található az alapige végvocalisának megtartásával alakúlt ilyen causativum is: *alkot-* «struere, aptare, creare» (MUgSz. 736) és *nyugot-* «zur ruhe bringen» (v. ö. *nyugoszt-*), s ez utóbbi nyiltabb vocalissal: *nyugat-*. Ilyenek pl. *forgat-* drehen : *forog-, forgo-* v. *forga-* sich drehen | *mozgat-* bewegen: *mozog-* (*mozgo-, mozga-*) moveri | *csörget-* rasseln machen : *csörög-* (*csörgő, csörge-*) | *mondat-* sagen lassen: *mond-* (*mondo-, monda-*) || s az alaptőnek eredetibb alakját tekintve, talán még ilyenek is: *adat-* geben lassen: *ado-* (**ando-*) | *tudat-* kund machen, zu wissen geben: *tudo-* (**tundo-*) | *mosat-* waschen lassen: *moso-* (**mosso-* = cser. *moško-*, zürj. *miški-*). — Ilyenek ellenében a caus. <*at* régibb <*át*-ból rövidűltnek látszik (úgy mint a hasonló mom. <*at*, fent 64.), ott a hol az alaptő a végvocalisát minden akadály nélkül elejthette volna : pl. *folyat-* fliessen lassen (s nem *folyt-*) : *folyo-, foly-* | *hívat-* rufen lassen (nem : *hívt-* v. *hít-*) : *hívo-, hív-* | *veret-* schlagen lassen : *vere-, ver-* | *ölet-* tödten lassen: *öle-, öl-* | stb. || *követ-* (**kölet-*) prosequi, comitari: MUgSz. 14. | *avat-* imbuere, ingerere, initiare (*be-a.*) : ib. 761. | *fizet-* zahlen, bezahlen: ib. 524. — Jegyz. A régibb <*át* helyett való ezen <*at* csak változata a caus. < *ajt, ojt, ít* képzőbokornak; v. ö. *hullat-* és *hullajt, fitat-* és *fitít-* vorzeigen: MUgSz. 522. (v. ö. lappF. *buollate-* anzünden = lpS. *puolajatte-*).

c) <*ajt* v. *ojt, ejt;* <*ét, ít,* vagyis frequ. *-j* (*g*) + caus. *-t* képzőbokor (= cser. *-kt*, mord. *-ft*), pl. *hullajt-* einzeln fallen lassen: *hull-* in menge fallen | *veszejt-, veszít-* perdere: *vesz-* perire (csak *t*-vel: *veszt-*) | *szállít-, ámít-,* stb.: lásd fent, 7. §-ban, 199. l. — Ide tartoznak még *-jt* végű transitiv igék, a melyek mellett *-j* nélkül való *l*-végű intransitiv igék állanak : *gyújt-, gyójt-* anzünden: *gyúl-, gyól-* accendi (azaz *gyújt-* ebből: $gy_{ö}v_{ö}jt$-) MUgSz. 169. | *gyűjt-, győjt-* sammeln: *gyűl-, győl-* sich sammeln, ib. 165. | *dőjt-* fällen, umstürzen: *dől-, dűl-* fallen | *nyújt-* dehnen, strecken: *nyúl-* sich dehnen, sich strecken ib. 425.

d) <*tat, tet,* causativ *-t* nyomatékosító momentán (inten-

siv) *-t* (illetőleg <*at)* végképzővel: lásd fent 204. l. a frequ. *-gat* képző magyarázatát. Azért pedig látjuk az első *t*-ben a tulajdonképi causativ elemet, hogy némely esetben csak aránylag újabb időben lépett a *tat*-os alak a régibben használt egyszerű *t*-vel való alak helyébe, pl. *gyóntat-* (n. ag. *gyóntató)* e h. *gyónt-* (n. ag. *gyóntó)*; *áztat-* e h. *ázt- (áztó)*; *nyugtat-* e h. *nyugot-*; *itat- (itató)* e h. *it- (ökör-itó* = ökör-*itató* helységnév, Nyelvőr XI, 47; MNy. Szót. s. v. *ető)*; *etet-*, *étet-* e h. *ét-* («étetni, megmérgezni»; *étő* «étető, mérgező étek» Szék.: Kriza). Hihetőleg még némely alapigének erősebb összevontsága is (pl. *ivo-* helyett *i-*, *ėve-* h. *ė-*, *vive-* h. *vi-)* kedvezett a hosszabb *-tat* caus. képzőnek fölkerülésének. — Példák: *olvastat-* lesen lassen: *olvas-*; *kerestet-* suchen lassen; *csináltat-* machen lassen; *neveltet-* erziehen lassen; *változtat-* verändern *(változ-* sich verändern); *ismertet-* zur kenntniss bringen, erkennen lassen; *legeltet-* weiden, pascere; *lobogtat-* flattern lassen, schwenken; *elhalgattat-* zum schweigen bringen *(hallgat-)*; *teríttet-* decken lassen (den tisch) | stb. | *szoptat-* saugen lassen, säugen *(szop-)*, *untat-* langweilen, überdrüssig machen *(ún)-*, *úsztat-* schwimmen lassen, schwemmen; *ültet-* sitzen lassen, setzen *(ül-)*; *bíztat-* aufmuntern, vertrösten *(bíz-* confidere); *áztat-* durchnässen, einweichen *(áz-* nass werden); *jártat-* herumführen, herumgehen lassen; *folytat-* fortsetzen *(foly-* fliessen, von statten gehen) | stb. || *altat-* einschläfern (régibb *alut-*, *alot-* «sopire» mellett): *aluv-*, *alv-al-* (Régi: *aló, alás* = *alvó, alvás)* dormire | *nyugtat-* beruhigen (régibb *nyugot-* mellett): *nyugov-*, *nyug-* quiescere | *fektet-* niederlegen, sich legen lassen: *feküv-*, *fek-* (Bécsi c. *fekés-* = *fekvés)*; (megj. *fektet-* h. *feket-* Nyelvőr X, 22) | *gyóntat-* beichten lassen, beichte hören (régibb *gyónt-* mellett): *gyón-* beichten || *itat-* trinken lassen, tränken: *iv-* trinken (v. ö. *ital* trank, *iszom* ich trinke) | *ėtet-*, *étet-* essen lassen, speisen, füttern: *ėv-* essen *(étel, ėszėm)* | *hitet-* glauben machen: *hiv-* | *tétet-*, *tėtet-* tun lassen: *tėv- (tėtel, tėsz-)* | *vitet-* wohin bringen lassen: *viv-* | *vétet-*, *vėtet-* nehmen lassen: *vėv-*. — Jegyzet. Látszólag *-tat* képzős causativ tő: *iktat- (johtat-*, HB. *joχtot-)* «perducere, pervenire facere, mittere», mert az első *-t* még az alaptőhöz tartozó (MUgSz. 157.) | *fitat-* vorzeigen (v. ö. *fitít-)* ib. 522. | *mutat-* monstrare, ostendere (v. ö. *mutaszt-*; másképen fölfogva még MUgSz. 638; de lehet a fr. *mutal-* igét akár a *mutat*-hoz is csatolni).

Jegyzet. Van a magyarban még néhány határozottan causativ ige *-l*, illetőleg *<al, el* és *-lal, -lel* képzővel, a mi annyiban különös, hogy a többi ugorságban a causativ functiónak egyszerű vagy combinált kifejezői sehogy sem találhatók *-t* nélkül, mely csak itt-ott az illető nyelvnek hangalaki szabálya szerint lappangásba jut (pl. a mordvinban a frequentált causativum *-ft-n* helyett *-fn: jotaft-* übersetzen, frequ. *jotafne-;* vagy *-vt-l* helyett *-vl: sornovt-* schütteln, frequ. *sornovle-;* a finnben *paranta-* sanaretól præs. 1. *parannan* e h. *parandan, parantan)*. Ezen igék a következők:

a) *-lal: hízlal-* saginare, mästen MA.: *híz-* (præs. 3. *hízik)* saginari, fett werden, sich mästen | *érlel-* maturare MA.: *ér- (érik)* maturescere, reifen | *váslal-* atterere, hebetare MA. («még ezt a sok tűt el nem használom, el nem *váslalom* a varrásba» Népk. gyüjt. I, 368): *vás- (vásik)* atteri, hebetari | *bízlal-* ermuntern, ermutigen (ő annya erősítvén *bízlalja* vala, mondván ..» Nád. cod. 632; *megbízlaltaték* ib. 399: *bíz- (bízik)* confidere | *fagylal-* gelare, conglaciare MA.: *fagy-* frieren, gefrieren | *ázlal-* nass werden lassen «köröskörnyűl mind *eláztalá* a földet» Debr. c. 169): *áz- (ázik)* *fájlal-* schmerzen lassen, schmerz verursachen (vkinek *fejét f.* Dugonics: NyőrV, 460) | *készlel-* antreiben (Érdy c., Münch. c.): **kész-* (MUgSz. 25.) | *késlel-* tardare, retardare MA.: *kés- (késik)* morari, sero venire | *szoklal-* gewöhnen, szoktatni (Ny. III, 3): *szok-* gewöhnen, gewohnt sein.

b) *<al: aszal-* arefacere, torrere MA.: *asz-* arescere | *forral-* fervefacere MA.: *forr-* fervere, bullire | *nevel-, növel-* wachsen machen, augere, nutrire, educare: *nő-, növ-* crescere || *himlel-* streuen, bestreuen (Tájsz.): *himl-* spargi.

Egynémelyiket ezek közűl lehetne bár denominalis igeképzásnek magyarázni (pl. *fagylal-* nem a *fagy-* igétől, hanem *fagy-* «gelu, frost» névszótól) vagy transitiv alapige fölvételével (pl. *vás*-ik «atteri» mellett **vás-* «atterere», miszerint *váslal-* csak ennek az utóbbinak frequ. származéka lenne). De nagyobb részére még sem alkalmazható ilyen expediens, s így inkább valamennyit tartjuk igazi causativ igéknek, — a mint tarthatjuk is, annak fölvételével, hogy bennük a megkívántató causativ *-t* képző lappangásba jutott. Számba kell ugyanis venni, hogy ezen *<al-* v. *lal*-os igéken egyszersmind még némi frequentativ jellem érezhető (pl.

érlel- tkp. «langsam zur reife bringen»; *hízlal-* «durch fortgesetztes füttern fett machen»; *nevel-* «nach und nach wachsen machen»), s így alkalmasan fölvehető, hogy az <*al*-beli *l* meg a *-lal*-nak második *-l*-je mint frequentativ képző fedi el az előtte lappangó caus. *-t* képzőt, vagyis hogy <*al* e helyett való: <*all*, s továbbá <*atl*, a *-lal* megy e helyett: <*lall*, s továbbá <*latl*. Meg is kell engedni, hogy a magyarban *-tl*-ből (legalább a szónak kevésbé hangsúlyos részében) *ll*, s további gyengüléssel *l* válhatott, tekintve hogy pl. *ecsel-* «kämmen, bürsten (mit der haarbürste)», régibben *ecsell-* volt (MA.-nél) s mint az *ecset* «setaceum, pecten» (idegen eredetű) szónak származéka *ecsetl-* helyett való (*kefe* bürste: *kefél-* bürsten); v. ö. *-dl*-ből *ll*, *l*: *beszéll-* e h. *beszédl-*, *ebédlő* mellett *ebéllő*. Ezen fölfogás szerint pl. a *nevel-* ige, képzésre nézve (*nevetl-*) a finn *kasvatele-* igével állítható szembe (a tiszta caus. *kasvata-* mellett). A *-lal* = *-latl*-ra nézve még meg lehet jegyezni, hogy néhány esetben a caus. <*at* előző *l-* képzővel ragadt össze: *szoplat-* säugen (szoptatni). és *koplat-* abwetzen (koptatni) Nyelvőr V, 472) | *imlet-* säugen (emtetni, v. ö. *emlő)* KTör. | *koszlat-* abwetzen, koptatni (Szék. *kosz*-ik «kopik» Kriza). — A mondottak szerint a frequentativ-féle *mutal-* ige is (régi: *kép-mutaló* «hypocrita») bátran a kész *mutat-* «monstrare, ostendere» igétől szármartatható, e h.: *mutall-*, *mutatl-*.

17. §. Reflexiv és passiv igeképzés.

Szorosabb értéke szerint kifejezi a reflexiv képzésű (vagy akár ragozású) ige a transitiv igecselekvésnek magára a cselekvő alanyra való egyenes visszahatását; vagyis azt, hogy a cselekvő alany egyszersmind a cselekvés tárgya is (pl. finn *avau-* sich öffnen, aperiri: *avaa-* öffnen, aperire; *peittäy-* sich verdecken, sich verbergen; *peittä-* verdecken, magy. *vakaród-*, *vakaródz-* sich kratzen: *vakar-* kratzen). De a reflexiv alakú igét igen közönségesen úgy is használja a nyelv (az ugorság is úgy mint más nyelv, a melynek ilyen alakú igéje van, pl. a török, vagy némely indogermán nyelv), hogy rajta csak a cselekvésnek a mondatbeli formalis alanyra való ráhatását kell értenünk, habár azt voltaképen más cselekvőtől ered is: vagyis csak azt, hogy az alany az igecselekvést magára hatni engedi, azt elfogadja vagy szenvedi (verbum

passivum; pl. finn *kuulu-*, vogK. *χolv-* audiri, gehört werden: *kuule-*, *χol-* audire, hören; *näky-* videri, apparere: *näke-* videre; magy. *épitőd-* ædificari: *új ház épitődik* ein neues haus wird gebaut [= man baut ein n. haus]). E mellett az igecselekvésnek elfogadása nem valóban végbemenőnek, hanem csak végbemehetőnek, vagyis az alany természete szerint lehetőnek érthető; pl. finn *kuulu-* ezt is jelentheti: «gehört werden können = hörbar sein» (jelesen a mordvin nyelv szereti így reflexiv igével a «tehetést» kifejezni: *monen te kandovi* «mir trägt sich dies» = «dies lässt sich von mir tragen» = ich kann dies tragen: lásd NyKözl. XIII, 64). Némely ugor nyelv, jelesen a vogul, igen rendesen használja épen passiv-féle értelemmel a reflexiv igét (a valóságos actort vagyis a logikai alanyt határozó-alakban tevén ki); más ugor nyelv, pl. a lapp nyelv, a reflexiv igeképzésnek egynémely alakját különösen a passiv-féle értelem kifejezésére alkalmazta (lpS. *-tove*: *puoktetove-* gebracht werden: *puokte-* bringen).

Az alanyra mint tárgyra való egyenes visszahatáson kivűl kifejezi az ugor nyelvek reflexiv alakú igéje még különösen az igecselekvésnek a cselekvő alanyban (illetőleg annak saját körében, esetleg érdek-körében) való végbemenését v. benneforgását (a mit bár a cselekvés subjectivitásának nevezhetünk) — s ezen értelemben az amúgy intransitiv jelentésű igék is vehetik föl a reflexiv alakot, a mely csak még jobban érezteti át-nem-hatóságukat; pl. finn *otaksu-* «sumendum censere, putare», tkp. «bei sich (im sinne) nehmen»: *otta-* sumere (v. ö. αἱρῶ ich nehme: αἱροῦμαι ich wähle); finn *suostu-* v. *suopu-* consentire, beistimmen, einwilligen: *suo-* lubenter concedere, gönnen | magy. *rágód-* für sich kauen, sich mit kauen befassen (átv.: nachgrübeln): *rág-* kauen, nagen | *áskálód-* für sich herumwühlen, wühlerei treiben (intriguiren): *áskál-* fodicare | zürj. *koraś-* (e h. *koralś-)* freien, свататься (für sich verlangen): *koral-* freien, сватать (für einen andern) | *čiškaś-* mit auskehren (fegen) beschäftigt sein: *čiškal-* auskehren, fegen | *guśaś-* stehlen, ein dieb sein, sich mit stehlen befassen (заниматься воровствомъ): *guśal-* stehlen | *vursi-* nähterei treiben: *vur-* nähen || finn *herää-* és *heräy-* erwachen; *palaa-* és *palau-* reverti, zurückkehren | *makaa-* liegen: *makau-*, *makaantu-* bettlägerig werden (vagy pedig: cubando corrumpi, sich verliegen) | zürj. *pukal-* és *pukaś-* (e h. *pukalś-)* sitzen | magy. *él-* leben: *élőd-*

sich das leben fristen, schmarotzen | *forog-* sich drehen: *forgód-*, *forgolód-* in opere versari.[1]) — Figyelemre méltó, hogy ilyen subjectiv-féle reflexiv igével a lapp nyelv igen ügyesen a «tenni-k í v á n á s» (desiderativum) kifejezésére él: lpF. *juɣastuvva-* «trinken wollen, sitire» (lpS. *jukkastove-)*: *jukka-* trinken, *juɣeste-* mom. (diminutiv, fent 14. §.), vagyis *juɣastuvva-* tkp. «bei sich (in gedanken) ein wenig trinken» (=ans trinken denken) | *borastuvva-* hungrig sein, essen wollen (*borra-* essen) | *oađestuvva-* schläfrig sein, schlafen wollen (*oađđe-)*.

Sokszor a reflexiv alakú igének jelentésében némi i n c h o a t i v momentum is érezhető, a mi tulajdonképen azon változásra vonatkozik, a melyet az alany állapotában a reája visszaható vagy benne végbemenő igecselekvés eléidéz; hozzácsatlakozó frequentativ vagy momentán igeképzők ezen inchoativ (lassú vagy hirtelen inchoativum-féle) értékét néha még jobban kiemelik; pl. finn *oleksu-* v. *oleentu-* adsuescere, sich eingewöhnen (tkp. «ins sein hineinkommen v. sich hineinfinden» : *ole-* sein, esse) | *syöpy-* satiari (tkp. «sich essen», nyomatékosan véve: »sich anessen, sich satt essen»): *syö-* essen | *juopu-* trunken werden (sich betrinken, sich antrinken): *juo-* trinken | *tuleu-*, *tuleentu-*, *tulehtu-* maturescere: *tule-* venire (*ohra tulee* hordeum maturescit) | *peljästy-* expavescere (tkp. «in plötzliche v. starke furcht kommen» : *pelkää-* timere | *seisahta-* és *seisahtu-* plötzlich stehen bleiben | zürj. *sult-* (*suvt-)* és *sultči-* (P. *suvtči-)* остановиться, stehen bleiben || v. ö. a magyarban a reflexiv végű inchoativ *-dúl* képzőt: *mozdúl-*, *indúl-*, *csendűl-* stb.

A r e c i p r o k-féle igejelentés többszörös átható és elfogadott (szenvedett) igecselekvéseket foglalván magában, kifejezésére a szorosan csak az elfogadásra (szenvedésre) vonatkozó alak is alkalmazható, úgy mint külömben az átható-féle frequentativ ige (fent 3. §.), pl. magy. *csokolód-*, *csókolódz-* «sich (gegenseitig) küssen»: *csókol-*; zürj. *aʒiś-* sich (einander) sehen, zusammentreffen. Elé-

[1]) V. ö. Simonyi Zsig. «a visszaható igének egy különös használata» (M. Nyelvőr VII, 489.). — Meg lehet jegyezni, hogy a finnben reflexiv alakot tüntet föl sok intransitiv ige, melynek már nincs meg az alapigéje, pl. *istu-* sedere, *liikku-* moveri, *rippu-* pendere (függni), *pysy-* permanere, *synty-* nasci, *asu-* habitari, morari, *paisu-* intumescere, stb.

fordúl azomban némely különösen a reciprocitás kifejezésére szolgáló igeképzés egyszerűen reflexiv értelemben is, noha eredetileg nincsen benne ilyen értékű képzőelem: v. ö. votj. *-kat*, magy. *-kod* (fent 13. §., 230. l.).

Az igecselekvés reflexiv voltát az ugor nyelvek általában tőképzés által jelölik meg; csak a finn nyelvben fordúl elé a reflexiv tőképzésen kivűl még reflexiv igeragozás is. Az osztják nyelv még azt a különösséget mutatja, hogy egyik reflexiv képzője nem közvetetlenűl az igetőhöz járúl, hanem a tempustő képzője után foglal helyet. Egyszerű reflexiv igeképző kettő mutatható ki: ugor *-v* és *-sk*; ezeken kivűl élnek egyes ugor nyelvek frequentativ és momentán képzők csatlakozása által alakúlt többféle reflexiv képző-bokrokkal.

18. §. Reflexiv igeképző: 1. ugor *-v*.

Mordvin: *-v*, végvocalissal *-vo*, *-ve* a mordE.-ban (Wiedemann szerint csak *-vo*, inf. *-voms*, pl. *nejevo-ms* «videri, apparare»; de többnyire az igéknek olyan alakjai fordúlnak elé, a melyekben a végvocalis már kiszorult, pl.: praes. 3. *nejevi*, praet. 3. *nejevś*; eléfordúl meg *-ve* pl. Skazki 66. *matideveme* «einschlafen»; az 1882-ki erza Máté-fordításban 20, 22 *lemdevems* getauft [benannt] werden, sich taufen lassen, keresztelkedni, *lemdeveź* getauft; *lemdenennen*, taufen; a mordM.-ban (hol teljes mélyhangú alakúl Máté 6, 1. *va-* fordul elé: *vanava-da* «hütet euch»), következő consonans előtt a *-v* képző többnyire az előző vocalissal *-u*-vá olvad össze vagy megmaradván ezt *u*-vá színezte (*näjev-*, Ahlq. *näīv-*: praes. 3. *näivi*, praes. plur. 1. *näjuftama*, praet. 3. *näjuś*). Példák: **mordE.** *kadov-* zurückbleiben, relinqui (Skazki 88. *kadovoms*): *kado-* relinquere | *lazov-*, *lazuv-* bersten, sich spalten (Sk. 16. *lazovoms*): *lazo-* spalten | *panžov-* aufgehen, sich öffnen, nyílni (praet. 3. *panžovś*): *panžo-* öffnen | *mařav-* hörbar sein, sich hören lassen: *mařa-* hören | *tombav-* sich an etwas stossen: *tomba-* stossen | *sodav-* (*sodavi* bekannt): *soda-* kennen, wissen || *tejev-* getan werden, g. w. können, möglich sein (*tejevi* möglich): *teje-* tenni | *nejev-* gesehen werden, sichtbar sein, erscheinen (*nejevi* sichtbar): *neje-* sehen | *sintrev-* zerbrechen, frangi: *sintre-* frangere | *sezev-* reissen, szakadni: *seze-* szakítani | *kekšev-* sich verstecken, rejtőzni: *kekše-*

verstecken | *koľgev-* auf dem wasser fluten: *koľge-* fliessen stb. — **mordM.** *panǯiv-* (Ahl. *panǯīv-)* sich öffnen, geöffnet werden: *panǯi-* öffnen | *morav-* (A. *morāv-)* gesungen werden: *mora-* singen | *steaftiv-* sich wecken lassen, geweckt werden *(ašiz steaftu* er erwachte nicht Ahl. 107) | *kadav-* erlassen werden (Máté 11, 32) = E. *kadov-* | *näjev- (näīv-)* erscheinen = E. *nejev-* | *tijev-, tiev-* gemacht werden (E. *tejev-): tije-* tenni | *pańev-* gejagt werden: *pańe-* jagen | stb.

Előző *-d* képzővel, a melyet 11. §. (fent 221.) szerint momentán értékűnek kell vennünk, *-d-v (-dv, -duv, -dev)* ebben: M. *matiduv-* (Máté 25, 5. *matuduv-)*, E. *matedev- (matidev-)* «sich niederlegen, sich schlafen legen, einschlafen»: *mati-* legen, schlafen legen, auslöschen (lefektetni, elaltatni, eloltani).

Finn: a) *<u, <ü (-y)*, főleg *a, ä, e*-végű két- és többtagú igetőkhöz járuló reflexiv képző; példák: **finnS.** *murtu-* frangi, rumpi: *murta-* frangere | *valu-* fundi, ömleni: *vala-* fundere | *käänty-* sich wenden, converti: *kääntä-* wenden | *löyty-* sich finden, gefunden werden: *löytä-* finden | *kuulu-* audiri, gehört werden, hörbar sein: *kuule-* audiri | *näky-* videri, apparere: *näke-* videre | *tuntu-* sentiri, fühlbar sein: *tunte-* sentire, cognoscere | *särky-* frangi: *särke-* frangere || *uudistu-* renovari, újúlni: *uudista-* újítani | *rakastu-* amore capi, sich verlieben: *rakasta-* amare | *vähenty-* minui: *vähentä-* minuere | *seisahtu-* (és *seisahta-)* subito subsistere | stb. — A finnE.-ben az *<ü* helyébe már *-i*, néha *-u* lépett: *nägi-* erscheinen *(= näky-): näge-* sehen | *kändi-* sich biegen (Dorp. dial. még: *kändü-* = S. *käänty-)* | *lītu-* kleben bleiben (= S. *liitty-* connecti, conglutinari).

b) Az *-aa, ää, ea (ee), eä (ee), oa (oo)* végű többtagú igetőkhez a ragozás nagyobb részében a csupán *<u* helyett *-t (-d)* végképzővel alakúlt *<ut, üt (ud, üd)* képzőbokor járúl; pl. *avau-* [és *avaut-*] (praes. 1. *avaun*, de praet. 3. *avausi* e h. *avauti*, imper. 3. *avautkoon*, part. praet. *avaunnut* e h. *avautnut)* sich öffnen: *avaa-* öffnen (e h. *avata-*, illetőleg *avada-)* | *heräy-* [és *heräyt-*] expergisci: *herää-* id. | *ratkeu-* [*ratkeut-*] dirimi, disrumpi: *ratkea-*, *ratkee-* id. | *kokou-* [és *kokout-*] (praet. *kokousi)* colligi, congregari: *kokoa-*, *kokoo-* colligere | stb. — Ezekhez csatlakoznak még az *i, o*-végű igék reflexivumai, pl. *tastiu-* [*tastiut-*] domari *(tasti-* sedare), *sitou-* [*sitout-*] ligari: *sito-* ligare. Hogy ezekben is az *-u* hiatussal

járúl az alaptőhez, azzal magyarázható, hogy az alaptő vége valaha teljesebb volt: v. ö. az *-oele, -iele*-féle frequent. alakokat, fent 173. l. (Jegyzet). — Fölveszik azomban így hiatussal az *-u (-ut)* reflexiv képzőt egyes tisztán *a, ä, e*-végüek is: *antau-* [*antaut-*: praet. *antausi*] se dare, se conferre: *anta-* dare | *heittäy-* [*heittäyt-*] sich werfen (vetődni, vetemedni): *heittä-* werfen | *tekey-* [*tekeyt-*] sich machen, gemacht werden, fieri (*maito tekeypi voiksi* lac mutatur in butyrum) | *laskeu-* [*laskeut-*] demitti, sich niederlassen: *laske-* mittere, demittere | *valau-* (e mellett: *valu-*) fundi: *vala-* fundere | stb.

c) Ismételt reflexiv <*u* képzővel, a finnS. és finnK.-ben: <*utu, ütü* (K. *udu, üdü* és *utu, ütü* Genetz 211. l.), azaz az előbbi <*ut (ud)* + refl. *u*; pl. *avautu-, heräyty-, antautu-, tekeyty-, heittäyty-* = *avau-* stb. || finnK. *heittäüdü-* sich werfen, *harjaudu-* sich einüben, sich gewöhnen, *lizäüdü-* sich vermehren, *jakšautu-* se exuere, *istuutu-* sich niedersetzen: *istu-* sitzen.

Szintígy, *-t (d)* helyett közbevetett frequentativ *-nt (nd)*-vel, a finnS.-ben: <*untu, üntü* (<*undu, ündü*), pl. *avauntu-, kokountu-, tekeynty-, laskeuntu-* stb. = *avau-* stb.; s az első *u* utólag az előző vocalishoz assimilálódván: *avaantu-, kokoontu-, tekeenty-, laskeentu-*.

d) Egytagú, hosszú vocalison végződő igetők reflexiv képzője a finnS.-ben: *-pu, -pü* (= E. *-bu, -bü* [*bi*]; a meglevő példák: *juopu-* (praes. 1. *juovun-*) sich betrinken, betrunken werden: *juo-* trinken (E. *jōbu-* trunken, betäubt werden, pr. 1. *jōbun*; caus. *jōbuta-* betäuben: *jō-* trinken; — K. *juobu-* schwindeln, ohnmächtig werden) | *syöpy-* gefressen werden; sich satt fressen, sich voll essen, sich anfressen: *syö-* essen | *saapu-* zur hand sein (sich bekommen lassen, zu haben sein; caus. *saavutta-* erreichen, erlangen): *saa-* bekommen | *viipy-* verweilen, zögern, sich hinziehen (produci): *vie-* wegführen, wohin führen, hinbringen (v. ö. *viettä-*: *v. aikaa* zeit verbringen, zeit zubringen), (E. *vībü-, vībi-, vību-* verweilen, säumen: *vī-* bringen [*aega üle v.* zeit verbringen]; V. *vīpü-*, pr. 1. *vīvün* id.) | *luopu-* sich trennen, sich entwöhnen, von etwas ablassen: *luo-* werfen, abwerfen (pl. schlange die haut); — E. *lōbu-*, pr. 1. *lōbun* sich trennen von . .; *lōpu-*, pr. 1. *lōbun* sich entwöhnen, aufgeben | *suopu-* consentire, einig sein, sich vertragen: *suo-* gönnen, wünschen, zugeben (v. ö. *suostu-* consentire) || *toipu-*

revalescere (E. *toibu-* sich erholen); v. ö. *tointu-* id., *toitta-* reficere, recreare [E. *toita-* ernähren, füttern] | *taipu-* sich zu etwas vermögen lassen, geneigt werden, sich hingeben: v. ö. *taistele-* luctari (MUgSz. 252. l.) | *juupu-* suffocari (ex bucca), deficere viribus, lassitudine corruere *(uupu-)*: v. ö. *juuttu-* id., MUgSz. 427 | *vaipu-*, *voipu-* (E. *vaibu-*, *voibu-*) ermattet niedersinken: v. ö. *vajoa-*, E. *vaju-* sinken, versinken. — Ezen *-pu* (illetőleg *-bu)* képzőnek consonansát *(p*, ill. *b)* első tekintetre hajlandók vagyunk a már megállapodott refl. <*u* finn képzőalak ragasztására szolgáló segédhangzónak tartani (olyformán hogy *'u* helyébe *-vu* s végre *-bu* lépett volna). Ámde ott is találjuk a *-pu (bu)* képzőt, a hol nem látszik a *p (b)*-nek mint segédhangzónak semmi szüksége: pl. *toi-pu-*, mely helyett bár **toju-* alakulhatott; sőt még consonansvégű tőhöz is járult a *-pu (-bu)* képző ezekben: finnE. *imbi-* v. *imbu-* bähen, feuchtigkeit einziehen *(ime-* saugen; *imbı-* e h. *imbü-* tkp. «sich ansaugen, sich vollsaugen», úgy mint *syöpy-* «sich anfressen, sich vollfressen»). Továbbá megjegyzendő, hogy *suopu-* «consentire» mellett van *suopea (*suobeda)* «wohlwollend, mild», mely nomen verbale-alakjánál fogva *(-da)* szintén *suo-* «gönnen» igéhez csatlakozó *suope- (*suobe-)* igetőre utal (v. ö. finnE. *sōvi-* gönnen, wünschen). E szerint a refl. *-pu (-bu)* képzőbeli *-p (b)* hangzót külön járulékképzőnek kell tartanunk (a milyennek a *juupu* — *juuttu-*, azaz *jūbu* — *jūtu-* példa is föltünteti) s mint ilyen ez a *-p (-b)* bátran az ugor momentán (v. intransitiv) *-p* képzővel azonosítható (fent 12. §.), a melynek az <*ut*-féle causativ alakban is még a nyomát láthatjuk (243. l.).

e) *-tu, -tü,* melynek előrésze a momentán (intensiv) *-t* (fen 222.), úgy mint a mordvin *-d-v*-ben; csak kevés példában: *turmeltu-* corrumpi, depravari: *turmele-* corrumpere | *paisettu-* anschwellen, aufschwellen: **paise-* (refl. *paisu-* tumere) | *sattu-* contingere, evenire, accidere (E. *sattu-)*: *saa-* venire, pervenire (=$s_o g$*-tu-*, MUgSz. 275.) || *ruohtu-* adhaerescere, *ryhty-* attingere: $r_o ng$-, $r_o g$- MUgSz. 643. | *lauhtu-* remitti, leniri: ib. 705. | *tarttu-* adhaerescere, prehendere: ib. 185. | *kostu-* humescere, humiditate tumescere, accrescere: v. ö. E. *kozu-* gedeihen, zunehmen (v. ö. *kostea-* humidus, tumidus) | *istu-* sedere, considere: MUgSz. 797. (vog. *is-* sich niederlassen) | *juuttu-* suffocari, viribus deficere: v. ö. *juupu-* id.

f) *-su,* a finnVp.-ben, *n*-végű intransitiv és inchoativ-féle

igék megtoldásáúl; pl. *sogensu-* blind werden: *sogene-* (fS. *sokene-)* id. | *hapansu-* sauer, werden, faulen: *hapne-* (S. *happane-)* id. | *pahensu-* schwach werden: S. *pahene-* schlecht werden | *kuivensu-* (caus. *kuivensoita-* dörren): S. *kuivene-* verdorren. — Alkalmasint nem más ezen *-su* mint a fent 14. §. (233. l.) említett *-ksu* = mom. *-ks* +refl. *-u;* e szerint pl. *pahensu-* össze van vonva ebből: *pahene-ksu- (pahen[k]su-).*

Szintígy ragadt össze a refl. *u*-val momentán képző, nehány példában: *-stu,* pl. *peljästy-, suostu-,* stb. (fent 233); *juovustu-* etwas betrunken werden *(juopu-);* — *-htu: tulehtu-, menehty-* (fent 223).

Jegyzet. Némely *-oa, -ua* (e h. *-oda, -uda)* végű igében is a reflexiv *-v* képzés ismerhető föl, mely az <*ut (ud)* alakhoz csatlakozik; pl. finnS. *katoa-, katoo-* (praet. *katosi)* perdi, amitti, evanescere, E. *kadu-, kado-* verloren gehen, verschwinden: **kada-* (= mord. *kadi-*, lapp *kuode-* relinquere) | *taukoa-, taukoo-* és *tauku-* subsistere, cessare: MUgSz. 424 | *uppoa-, uppua-, uppo-,* E. *uppu-* mergi, demergi: ib. 746 | *putoa, putua-* cadere: ib. 446.

Lapp: a) <*o* a lpS.-ban, <*u* a lpF.-ban, kéttagú igetőkhöz járuló reflexiv (passiv) képző; többtagú tőkhez a teljesebb lpS. <*ove,* lpF. <*uva, uvu* (erősbűlve: <*uvva, uvvu)* képzőalak járúl, a mely azomban egyes esetekben szintén <*u*-vá vonódik össze. Példák: **lappS.** *kullo-* audiri (= finn *kuulu-)* : *kulle-* audire | *vuoidno-* videri: *voidno-* | *tobdo-* sentiri (= f. *tuntu-)* : *tobde-* cognoscere, sentire | *čadno-* ligari: *čadne-* ligare | *lappo-* perdi, perire: *lappe-* perdere, amittere | *peisto-* depravari, vitiari: *peiste-* vitiare, corrumpere | *ńuovo-* mactari: *ńuove-* pellem detrahere, mactare | *kalbmo-* (és *kalbme-)* gelari stb. || *jamalkove-* (és *jamalke-)* animo linqui | *vaivetove-* affligi, contristari: *vaivete-* affligere | *moratove-* és *morate-* irasci (mom. [dim.] *moratuste-* és *morataste-)* | *rägatove-* nasci *(rägatue'* nascuntur, *rägatum* natus): *rägate-* gignere, parere | stb. — **lappF.** *gullu-* audiri *(don gullujik buoccemen* man hörte, dass du krank seist, tkp. «audiebaris» aegrotare): *gulla-* audire | *dovddu-* zu erkennen sein: *dovdda-* (S. *tobde-)* | *lappu-* verloren gehen (S. *lappo-)* || *viggatuvva-* (v. *viggatuvvu-* angetrieben werden: *viggate-* antreiben | *rakaduvva- (uvvu-)* bereitet werden: *rakade-* | *muittaluvvu-* erzählt werden: *muittale-* | *bivtastuvvu-* gekleidet

werden *(bivtastuvvum* gekleidet): *bivtaste-* | *balkestuvvu-* geworfen werden: *balkeste-* | stb.

Ide tartozik a *-stuvva, -stove* végű desiderativ alak is (Friis §. 175), mely nem egyéb mint a rendes divatú *-st* momentán (diminutiv) képzés (fent 233 l.) reflexivuma (=finn *-stu)*: lpF. *juγastuvva-* trinken wollen, durst haben: *jukka-* (pr. 1. *juγam)* trinken, mom. *juγeste-* | *borastuvva-* hungrig sein, essen wollen *(legje borastumen* sie waren hungrig): *borra-* essen | *oaδestuvva-* schläfrig sein, schlafen *(oaδδe-)* wollen | *rokkadallastuvva-* beten wollen. — lappS. *jukkastove-* sitire; *porrestove-* esurire (és *porrestuče-* esurire incipere).

b) A lappS.-ben előző *-t*-vel: *-tove (-tovva,* néha összevonva *-tu)*, főleg verbum passivum képzője; pl. *čaletove-* scribi, geschrieben werden: *čale-* scribere | *puoktetove-* gebracht werden: *puokte-* bringen | *koččotove-* genannt werden: *koččo-* nennen, rufen | *ecetove-* amari: *ece-* amare | *juoketove-* geteilt werden: *juoke-* teilen | stb. — Az egész *-tove* képzőt lehetne bár a finn *-tu*-val (pl. *turmeltu-)* egyazonnak tartani, ha nem kellene előbb számba venni, hogy a lappF.-ben ezen *-tove*-nak *-juvvu, -huvvu* és (Vefsen) *-suvvu* áll ellenében (vagy, a mint Friis 132 §., 97 l., mondja, a passivumi *-uvvu* végzet az igetővel *j* s tájonként *h*, meg Vefsen-ben *s* kötőhanggal kapcsoltatik; hozzá tehető, hogy még *š* is fordúl elé): pl. *goččujuvvu-* nominari *(goččo-*, v. ö. lpS. *koččotove-)* | *čallujuvvu-* scribi *(čalle-:* v. ö. S. *čaletove-)*; megjegyzendő, hogy még az alapige végvocalisa a következő *u*-hoz alkalmazkodott | *lokkujuvvu-* Vefs. *lokkasuvvu-* legi, gelesen werden *(lokka-* legere) | *oaǯošuvva-* capi, bekommen werden, gefangen werden Stockfl. *(oaǯǯo-* capere). Tekintve, hogy a lappban olyan szóközépi *-t* is találkozik a mellyel *h*, meg olyan *s (š)* a mellyel *h* változik [1]), inkább azt kell tartanunk, hogy itt a lpS. *-tove* a másik dialectusbeli *-suvvu, šuvva-* *(-huvvu, -juvvu)*-val ugyanazon egy alak, a melynek *t*-je is az ezekbeli *s (š, h, j)*-vel egyazon régibb alakból való. Eredetéről: lásd alább 19. §.

Vogul: *-v, -u*; a vogB.-ban az igető végvocalisával rende-

---

[1]) Pl. lpS. *koddatalle-* occidi = lpF. *goddatalla-* és *goddahalla-*; — lpS. *avose-*, *avohe-* és *avotalle-* laetari; S. *autohe-* = F. *ovduše-* csodállani, fent 191. l.

sen *<au*, néha megnyújtva *<āu*, a vogK.-ban *<ov*; végvocalissal a præteritumban rendesen *-ve*; passivum értékű igető képzője, melynek használatát a vogul nyelv nagyon kedveli (pl. az activ igének távolabbi objectuma is lehet subjectuma a passiv igének: *äm luul lausaum* mir wird ein pferd versprochen, tkp. «ich werde mit einem pferde verprochen»; *johtaum* man kommt zu mir, tkp. «ich werde gekommen»). Példák: **vogB.** *tē, taj-* essen: pass. *teu-* (præs. 3. *teuä* wird gegessen), *tajv-* (præt. 3. *tajves)* | *lī-* schiessen: pass. *liu-* (præs. 1. *liuem: ńālel liuem* ich werde mit einem pfeile geschossen), *läjv-* (præt. 1. *läjvesem)* | *mī-* geben: pass. *miau-*, *mäjv-* (præt. 3. *mäjves)* | *vī-* nehmen: *viu-* (præs. 1. *viuem), väjv-* (præt. 1. *väjvesem)* ‖ *vou-* rufen: *vouau-*, præt. 3. *vouves)* | *rebit-* werfen: *rebitāu-* (præt. 3. *rebitāues)* | *kit-, kitil-* fragen: *kitilāu-* (præs. 3. *kitilāuē)* | *kualt-* aufwecken, kelteni: *kualtau-* | *unt-, untel-* setzen: *untau-, untelau-* (præt. 3. *untves)* | *pur-* beissen: *purau-, purv- (purves)* | stb. ‖ *läum-* és *läumau-* zornig werden | *pol'au-* frieren *(polem* gefroren, fagyott) | *tēl-* és *tēlau-* nasci *(pill ät tēlvess* es sind keine beeren gewachsen); — **vogK.** *mi-, maj-* geben: pass. *majv-* (præs. 3. plur. *majvet*, præt. *majveset)* | *χol-* audire: *χolv-* (Máté 6, 7. *χolvet* audiuntur [Ahl. *kolujt*]*)* | *šagr-* hauen: *šagrov-* (præs. 3. *šagrove* [Ahl. *šagrova*]*)* | *rast-* werfen | *rastov-, rastv-* | *tat-, tatil-* bringen: *tatov- (tatv-), tatilov-* (Máté 8, 16. 4, 24) | *ur-* warten, hüten: *urov- (urv-)* Márk 5, 11.

Előző *-nk*-val (=frequ. *-ng*, fent 208 §., 8.)l vogK. *-nkv, -nku*: *ešχenkv-* laudari (Máté 6, 2. *ešχenkvet* [Ahl. *ešginkujt* laudantur) | *kačelankv-* erkannt werden [10, 26. *kačelankvet*, A. *-nkuat*] | *miglalenkv-* begabt werden [24, 25. *miglalenkvet*, A. *miglalenkuat*] | *luptankv-* geurteilt werden [7, 1. *luptankvan*, A. *luptankuän*] | *χańčinkv-* erkannt werden, erfahren w., megtudódni [9, 30. *χańčinkve*, A. *kańǯinkua*] | *peritankv-* versucht werden [Márk 13, 5. *peritankvan*, A. *-nkuän*].

Megjegyzendők a vogK. *pertnov-, urtnov-* (Máté 26, 9), a melyekben a refl.-pass. képző a potentialis *(-n)* igemód-tőhöz járult: *tä voj ele-pertnove i ton oχče jormitne urtnove* [A. *pertnova .. urtnova*] «diese salbe würde verkauft und das geld den armen verteilt (v. wäre verkauft u. verteilt worden.)»

I. Jegyzet. Ugyancsak a refl. *-v* képzővel alakultnak vélem a szintén igen használatos vogul *-χt* (vogK. *-χt, -kt)* reflexiv (és

passiv) értékű képzőbokrot is, — tekintve hogy a vogB.-ben rendesen *a* vocalis előzi (<*aχt*, épen úgy mint <*au* [*av*]) s hogy magának a reflexiv képzőnek eredetibb labialis spiransa (*v*), melynek a *-t* járulékképző előtt *f*-vé kellett válni (az *-ft* hangcsoport a vogulban szokatlan levén) könnyen gutturalissá válhatott (*-ft* helyett *-χt*, *-kt*). Az <*aχ-t*-beli végképző *-t* alkalmasan eredeti *-t*-nek és pedig momentán (intensiv) értékűnek vehető föl (v. ö. fent a finn *-tu* és *-stu* momentán elemmel való képzőket). — Példák: **vogB.** *kanšt-* lehren: *kanštaχt-* lernen (tkp. sich lehren, учиться) | *kalt-* spalten, *kaltel-* (pass. *kaltelaue* wird gespalten): *kaltelaχt-* sich von selbst spalten | *unt-* setzen (mom. *untip-*): *untipaχt-* sich plötzlich setzen | *sajr-* hauen, schneiden (mom. *sajrep-*): *sajrepaχt-* sich schneiden (pl. an der hand) | *añsel-* solvere, развязать: *añselaχt-* sich entkleiden, sich auflösen (pl. ein strick: *kuali añselaχtes*) | *saumt-* entzweibrechen: *saumtaχt-* entzweigehen, frangi | *moľemt-* zur eile treiben: *moľemtaχt-* sich beeilen, торопиться | *taret-* gehen lassen, herablassen: *taretaχt-* sich herablassen | stb. || *malnt-* befühlen (tapogatni): *malntaχt-* herumfühlen, tasten (tapogatódzni); — **vogK.** *taret-*: *taretaχt-* erlassen werden, vergeben w. (Máté 9, 2. *taretaχtat* sie werden vergeben, прощаются) | *rast-* werfen (fr. *rastel-*: *rastelaχt-* sich öfters werfen (pl. ins wasser: 17, 15. *rastelaχti* часто бросается) | *pun-* (*pernel pun-* taufen): *puneχt-*, *punkt-* (*pernel p.* sich taufen lassen, getauft werden; 3, 6. *pernel puneχteset* крестились 20, 23. *p. punktam* крещусь) | *puš-* öffnen: *pušiχt-* sich öffnen, geöffnet werden | *lav-* dicere: *lavekt-* (A. *lavikt-*) dici, nominari (21, 13, 5, 9) | *vi-* nehmen: *vikt-* genommen werden (11, 12. *val vikti* wird mit gewalt genommen, берется) | *mi-* geben: *mikt-* gegeben werden (10, 19 *mikti* datur) || *agt-* és *agtlaχt-* credere. — Megjegyzendő: vogK. *χuľt-* «relinqui, remanere,» melyből a *χt* gutturalisa egészen kiszororúlt (v. ö. vogB. *kuľ-* relinquere).

II. Jegyzet. Keresve hogy mi felel meg a vogul *-v*, *-u* passiv (reflexiv) képzőnek az **osztják**-ban, a hol *-ś* (*-śa*) és <*a* (teljes alakkal: <*aj*, *aje*) ilyen értékű képzők divatoznak, természetesen csak az utóbbiban sejthetjük a vogul képzőnek, jelesen annak vogB. <*au* (e h. <*ou*, *ov*) alakjának mását. Megjegyzendő, hogy Castrén az osztják passivum képzőjét még *o* vocalissal találta a Szurguti nyelvjárásban (Sprachlehre, §. 118. «In den Surgut-

dialekten wird das præt. passivi in der 1. person auf *ōi* und das futurum auf *-ḷoi*, *-ḷoi* gebildet; die übrigen personen sind mir unbekannt» ; — azaz: 1. szem. alak < *ōjem*, illetőleg *-ḷōjem*: v. ö. a szójegyzékében: Irt. *čeñmājem* = S. *čenkmōjem* «heiss werden» | *pōtājem*, S. *pūtōjem* «frieren»). Ez az < *ōj* pedig arra utal, hogy az egész vogul < *ov*, *au*-nak mását az *ō*-ban lássuk, a hozzájárúlt *j*-ben pedig új képzőt, alkalmasint régibb *l*-nek elváltozását, úgy hogy az egész < *oj* a magy. < *úl (ól)*-nak felelne meg (v. ö. osztj. *χōjem* = vog. *χul'em* «asche, cinis» ; oszt. *ājem* «leim» = vog. *ēl'im*, *il'm)*. A mi az *ō*, *o*-nak magasabb színezetű *ā (a)* vocalissá válását illeti, összevethető a zürj. < *a* nom. possessoris-képző = votj. < *o* (*sinma* = *sinmo* szemes, tkp. «*szemű*», finn *silmävä)* vagy a cser. *a* = finn *u*, ebben: *jolakš* «fussbekleidung (lábravaló)» = f. *jalukse*. Szintén az *a* vocalis fejezi ki a passivumot (reflexivumot) az osztj. *punǯand-* «aperiri» igében (Ahlqvist eredeti textusaiban, 1. l. *punǯandas* «wurde geöffnet»): *punǯ-* «aperire» (v. ö. finn *-undu)*; szintígy *mijant-* (sich geben): Ahl. 30. *luela al mijanta* «gib dich ihr nicht hin.» Különösen megjegyzendő ezen osztj. < *aj (oj)* pass. (refl.) képzőről csak az, hogy jobbadán nem az egyszerű igetőhöz, hanem a kész tempustőhöz járúl (pl. præsensben: egy. 1. *-l-ajem*, v. *-d-ājem* (Irt.), præt. *-s-ajem*; egy. 3. *-aj* helyett *a*-val: *-la*, *-sa)*; csak Castrénnál, ki a csupa igetőnek præteritum-értéket tulajdonít, találjuk hogy ehhez is járúl.[1]) E jelenséget azzal magyarázhatjuk, hogy az osztják *-l (d)* és *-s* képzőkkel való præsens- és præteritumtők eredetileg csak határozottabb értékű (jelesen continuativ és momentán-féle) igetők (lásd alább a «tempus» jelöléséről szóló részt). Figyelmet érdemel, hogy színtígy a vogulban is fordúl elé a passivum képzője az igemód képzője után (fent 98. l. *pertnov-*, *urtnov-*, a vogK. Máté-fordításban). — Példák: **osztB.** *senk-* schlagen (præs. *senkl-)*: *senkla* er wird geschlagen | *mij-*, *ma-* (pr. *mal-)* dare: *mala* datur | *pus-* melken: *puslaji-t* sie werden gemolken | *lē-* essen: *līlai-men* wir [beide] werden gefressen | *l'ogit-* lavare: *l'ogitlaji-t* lavantur || *pon-* legen (præt. *pons-)*: *ponsa* er wurde gelegt | *vij-*

---

[1]) Hunfalvy P. (NyK. XI, 152): «az osztják és vogul nyelvek tehát a passiv képzőre nézve azonosak; de a képzőnek helyére nézve külömböznek, mert az osztják nyelv az időjelelő után veti, a vogul pedig a múlt időbeli alakban az időjelelő elibe teszi.»

nehmen: *visa* er wurde genommen, *visaje-m* ich wurde g., *visaje-t* sie wurden g. | *tu-* bringen, führen: *tusaju* wir wurden geführt (man führte uns, везли насъ) | *jogot-*, *joχt-* pervenire: *jogotsajem* ich wurde erreicht, getroffen | *ver-* tun, machen: *versai-n* du wurdest getan | *omsilt-* setzen: *luel omsiltasa* man setzte ihn (его садили) | *pit-*: *sevirta pitsa* inceptum est cædere | stb. — **osztIrt.** *untt-* lehren, учить (præs. *untted-*): pass. («lernen, учиться») præs. sing. 1. *unttedājem*, 2. *unttedājen*, 3. *unttedāj*; plur. 1. *unttedājeu*, 2. *unttedājda*, 3. *unttedājet*.

Magyar: a) <*ód*, *őd*, melyben határozottan a refl. *-v* képzőnek frequ. *-d* (=*nd*) való kapcsolata ismerszik föl (v. ö. finn *-undu*); példák: *hány-* werfen: *hányód-* jactari, fluctuari; *hánykol-*: *hánykolód-* id. | *vet-* werfen: *vetőd-* geworfen werden, wohin geraten (*oda vetődött* eo devenit) | *húz-* ziehen: *húzód-* sich ziehen, sich dehnen, sich in die länge z. (*vissza-h.* sich zurückziehen, *összehúzódik* contrahitur) | *dörgöl-* reiben: *dörgölőd-* sich reiben (an etwas: *hozzá-d.* affricari) | *üt-* schlagen, stossen: *ütőd-* anschlagen, anstossen, anprallen (an..; *feje a falba ütődött*) | *nyom-* premere: *nyomód-* premi (*be-ny.* sich eindrücken; *utána nyomódik a nép* das volk drängt sich ihm nach) | *rág-* kauen, nagen: *rágód-* für sich kauen, herumnagen an.. (*csonton r.*; nachgrübeln: *azon rágódik, mi tevő legyen*), fent 90 l.; *rágolód-* id. MA. | *áskál-* fodicare: *áskálód-* wühlerei treiben (intriguiren) | *készül-* fertig werden, sich rüsten: *készülőd-* vorbereitungen machen | *teng-* kümmerlich leben: *tengőd-* id. (*el-tengődik* vitam utcunque sustentat) | *él-* leben: *élődfür* sich leben, das leben fristen, schmarotzen (*el-élődik* vitam sustentat) | *tud-* wissen: *tudód-* (*ki-t.* in erfahrung gebracht werden, innotescere) | stb. [1]) — Néha már el is rövidült a jellemző vocalis, vagyis <*ód* helyett lett <*od* (*öd*, *ėd*): *zavar-* wirren, stören, trüben: *zavarod-* sich trüben, verwirrt werden | *keverėd-* sich mengen; *tekerėd-* sich winden (*össze-t.* convolvi MA.) | *takarod-* sich packen, sich forttrollen (tkp. «se colligere» *takar-*, pl. *szénát t.*, *össze-t.*, *takarít-* aufräumen); v. ö. *takaródz-* se contegere | *csavarod-* sich

[1]) Simonyi Zs. (M. Nyelvőr VII, 482): «Népünk, ha nem tudja, vagy nem törődik vele, vagy restelli nyiltán kimondani, ki a cselekvő személy, rendesen nem az irodalmi passivumot használja, hanem a visszaható igét, pl. itt új ház *épitődik*, ez a ház *eladódik*, aztán *bevivődjék* ám az a szék.»

winden; *facsarod-* contorqueri; *kavarod-* misceri; *heveréd-* sich niederlegen *(le-h.: hever-* liegen). — Egyszersmind mélyebb vocalis-színezettel, <*ud*: *vajud-* (és *vajúd-)* in geburtswehen liegen, kreissen (tkp. «mit sich kämpfen»; v. ö. «kreissen» értelemben *vívód-*, és a *vívo-*, *$*v_aj$-vo-* alaptőjét *v_aj-)* | *sérüd-* laedi (és *sérőd-; meg-sérüdik* Pazm.) ‖ *alud-*, *alkud-*, *feküd-*, *esküd-*: lásd alább, a d) pontban.

Az <*ód*-hoz csatlakozik, frequ. *-z* végképzővel, <*ódz*, melyen azomban az újabb frequentativ elem már kevésbé érezhető, mint a teljes alakú <*ódoz*-ban (pl. *húzódoz-* pandiculari: præs. 3. *húzódozik)*; pl. *lop-* stehlen: *lopódz-* sich stehlen (sich einschleichen v. wegschleichen: *be-l.* clam intrare, *el-l.* furtim discedere) | *hallgat-* zuhören, schweigen: *hallgatódz-* horchen | *tapogat-* palpare, attrectare: *tapogatódz-* herumtasten | *teker-*: *tekerődz-* sich winden, sich schlängeln | *tekereg-*: *tekergődz-* id. | *takaródz-* sich zudecken | *dörgölődz-* sich reiben (v. ö. *dörgölőd-)* | *fogódz-* sich fassen, sich anhalten an etwas *(össze-f.* invicem manus jungere) | *vakaródz-* sich kratzen *(vakaród-* id.).

b) <*óz*, *őz* = refl. *v* + frequ. *-z* (=ug. *-sk*, 6. §.); többnyire már elrövidült vocalissal, <*oz*, *öz* *(éz)*; pl. *tart-* halten: *tartóz-* sich halten (sich enthalten, sich zurückhalten, *vmitől*: semmi *gonosztól meg nem tartózik* Pázm.; *tartóz-kod-* sich zurückhalten, sich scheuen; *t. vhol:* sich aufhalten, verweilen, wohnen; caus. *tartóz-tat-* abhalten, aufhalten; megjegyz. *tartózik* «tartózkodik» Szlávon.: Nyelvőr V, 65.); *tartoz-* gehalten sein, verpflichtet s., schuldig sein; *(vmihez)* zugehören | *vált-* mutare, wechseln: *változ-* mutari, sich verändern; *váltóz-* (Csallóköz: Ny. I, 333) | *lak-* habitare: *lakóz-* (Csángó: Ny. IX, 520), *lakoz-* id. | *emelöz-* sich aufheben (das kleid) Ny. I, 381. | *teremt-* creare: *teremtőz-* nasci «nem születtem arra hogy.., nem is *teremtőztem béresnek* Arany: Toldi IV.) | *rejtöz-*, *rejtéz-* sich verbergen *(rejt-)* | *öltöz-* sich ankleiden *(ölt-* induere [vestem]) | *költöz-* migrare *(költ-* tkp. «gehen-machen»; v. ö. finn *siirtä-* loco movere, transponere: refl. *siirty-* transponi, migrare). — Ide vonható még nehány *-kóz* (rövidülve *-koz)* végű reflexiv vagy egyszersmind reciprok ige is, melynek képzője *(-kóz)* előző momentán (intensiv) *-k*-val épen úgy alakúlt mint az *alkud-* «paciscі»-beli *-kud*, illetőleg azonos az *alkusz*-beli *-kusz*-val (MUgSz. 736 l.); pl. *birkóz-*, *birkoz-* luctari

(bír- valere) | *mérkőz-, mérköz-, mérkéz-* sich mit einem messen | *zárkóz-, zárkoz-* sich verschliessen, sich einschliessen *(be-z.)* | *vetkőz-, vetkéz-* seine kleider ablegen, sich anziehen || *törülköz-* sich abwischen, sich abtrocknen (Ny. V, 275. *törülkődz-)* | *avatkoz-* sich einmischen *(vmibe), csalatkoz-* sich betrügen lassen, sich täuschen, *bocsátkoz-* sich herablassen, sich einlassen *(vmibe)* | stb. [1])

De a legtöbb *<ódz* végű refl. igének van egyszerűbb *<óz-*féle mellékalakja is: *hallgatóz-, tapogatóz-, tekergőz-, takaróz-, fogóz- (fogósz-kod-* SzD.), *dörgölőz-,* — s erre nézve méltán kerdés tehető, vajjon az *<ódz* alak, legalább részben, nem eredt-e csak hangváltozás útján régibb *<óz*-ból, illetőleg *<ózz*-ból, ennek *zz*-jét még az ugor *-sk* frequ. képzőnek teljesebb másának véve (v. ö. *közzé, közzűl* és finn *keske)?*

c) *<úl, űl (<ól, ől),* s gyakran már rövidűlve *<ul, ül* = refl. *-v* meg *-l* végképző, mely akár frequentativ *-l*-nek vehető, akár *(d : l-* változással) a finn *<ut* [*ud*]-beli *t* [*d*]-vel (fent 253. l.) azonosítható; példák: *von-* ziehen: *vonúl-* sich ziehen *(vissza* zurück) | *nyom-* premere: *nyomúl-* gedrückt werden, sich drängen | *jár-* gehen: *járúl- (hozzá-j.)* accedere | *mer-* haurire: *merűl-, meről-* (Münch. cod.) hauriendo impleri *(a korsó megmerül),* submergi, immergi | *sér- (sérelm* læsio, *séröd-* lædi, *sért-* lædere MUgSz. 234. l.): *sérűl-* lædi, offendi | *dug-* stopfen: *dugúl-, dugul-* obturari, obstrui | *húz-* ziehen: *huzul-* (húzódni: Ny. 1, 381, II, 327) | *fon-* flechten: *fonul* (fonódik: *össze-fonul* Ny. II, 327) | *fogúl- (hozzá f.* anfangen, hozzáfogni Ny. IX, 350) || inchoativ-reflexiv jellemű intransitiv igék, egyazon alaptővel való causativ (esetleg momentán) alakú transitiv igék mellett: *szorúl-* arctari, in angustias venire *(szorít-* arctare) MUgSz. 310 l. | *marjúl-* luxari *(marjít-* ausrenken: *ki-m.)* ib. 601. | *menyűl-* luxari *(menyít-)* ib. 613. |

---

[1]) Reflexiv elemmel való *-kóz (-koz)* kepzőt ismervén el, a mint azt a *birkóz-, birkoz*-féle igék keresetlen magyarázata (főleg alaki tekintetben) meg is kivánja, habár annak rövidűlt alakja az a nélkül való *-koz (-k+z)* képzőtől sok esetben bíztosan meg sem külömböztethető (l. fent 231.), — az ehhez hasonló alakulású reflexiv értékű *-kód (-kod)*-ra nézve sem ellenezhetem többé (fent 230 l.) Simonyi nézetét. E szerint az *<ód (od)*-os igéknek *-kód (-kod)*-os társai, pl. *rázkód- (rázkod-)* sich schütteln, *bánkód- (bánkod-)* sich grämen, *emelkéd-* sich erheben, *ereszkéd-* demitti, devolvi (e h. *ereszt-kéd-,* v. ö. *bocsát-koz-)* | stb.

ámúl-, álmúl- stupere, stupescere (és *áměl-*, v. ö. *alél-* fent 39.) *(ámít-)* ib. 744 | *borúl-* procidere *(borít-)* ib. 465 | *borúl-* contegi, obduci *(borít-)* ib. 475 | *tanúl-* *(tanól-)* discere (tkp. assuescere: *tanít-* docere, instituere) ib. 177 | *rémül-* terreri, pavescere *(rémít-)* ib. 655 | stb.

-dúl, -dűl *(-dól, -dől)* = frequ. *-d* + *<úl*, inchoativ jellemű intransitiv igék képzője, ugyanazon alaptőtől való causativ alakú transitiv *-dít* *(-dojt, -döjt)*-félékkel szemben: *mozdúl-, mozdól-* in bewegung kommen *(mozdít-* in bewegung bringen; v. ö. *mozog-* sich bewegen, in bewegung sein) | *fordúl-, fordól-* sich wenden, sich umkehren *(fordít-* vertere; *forog-* versari) | *csendűl-* erklingen *(csendít-; cseng-)* | *buzdúl-* aufwallen, sich ereifern *(buzdít-; buzog-)* | *rendül-* contremiscere, commoveri *(rendít-* erschüttern; *rèmeg-, reng-* zittern) | stb.

d) Néhány intransitiv igének a ragozásnak és a nomen verbale-képzésnek egy részében *-v* képzővel való tője mutatkozik; e képző előtt az alapige végvocalisa, ha ki nem szorúlt, rendesen *u, ü* (*<uv, üv*), s ezen jellemző mély vocalis-színezet található még további (tempus- és mód-) képzővel való alakokban is, melyek némelyikében még a képzőbeli consonans nyújtása a megvolt *v*-re (illetőleg *<uv*-ra) utal: ind. præs. *<usz-*, perf. *<utt*, potential. *<unna*. Ezen igék a következők: *al-* [*alo-* dormire = mord. *udi-, udo-*, lapp *ode-*; v. ö. caus. *altat-, olt-*; MUgSz. 737 l.): *aluv-* (n. ag. *aluvó, alvó*; n. act. *aluvás, alvás*; præt. 3. *aluvék, alvék* præs. 1. *aluszom, aloszom, alszom*; pot. 1. *alunnám*; perf. 1. *aluttam*; v. ö. még: *alut-* sopire) | *fek-* [*feké-* cubare = zürj. votj. *puk-* MUgSz. 506; caus. *fektet-*): *feküv-* (n. ag. *fekűvő, fekvő*; n. act. *feküvés, fekvés*; præt. 3. *feküvék, fekvék*; præs. 3. *feküszik, fekszik*; pot. 1. *fekünném*) | *alk-* (MUgSz. 735; *alkú* conventio, contractus emtionis; *alkalm* pactum, conventio; caus. *alkot-* struere, aptare): *alkuv-* (*alkuvás* pactio, conventio; n. ag. *alkuvó, alkvó*; præs. 1. *alkusz-om*) | *esk-* (MUgSz. 798; csuv. *esket-* schwören lassen): *esküv-* (n. ag. *esküvő*, n. act. *esküvés*; præs. 1. *esküszöm*) | *nyug-* (MUgSz. 422; caus. *nyugtat-*): *nyugov-* (*nyugovó, nyugvó* ruhend, n. act. *nyugvás*; præs. *nyugosz-, nyugsz-*) | *harag-* (*haraghat*-ik potest irasci; *haragít-* ad iram concitare): *haraguv-* (n. ag. *haraguvó, haragvó*, n. act. *haraguvás*; præt. 3. *haraguvék*). — Tekintve hogy præsenstőbeli *<usz* (fent 193.) mellett a világosan reflexiv

alakúnak fölismerhető <*ud* is fordúl elé *(alkusz-: alkud-, alkudoz-; vajud-* [fent a) pontban]: præs. *vajusz*-ik) s hogy <*usz*-ban és <*uv*-ban a mély vocalis-színezet, mely még mai nap is fönntartja magát, nyilván a *v* hatásából ered: magában ezen *-v* képzőben ugyancsak az ugor reflexiv *-v* képzőt kell látnunk, mely, a hol amúgyis intransitiv alapigékhez járúlt, eredetileg a cselekvés subjectivitását (fent 250 l.) fejezte ki. [1]) — Az *aluv-, alusz- (alsz-)*-féle igékhez csatlakozik még: *sérsz-* lædi, vulnerari» (Rég., Szék.) e h. **sérüsz-* (v. ö. *sérüd-)*, a mely mellett *servés* «læsio» (SzD.) e h. **sérüvés* is van; alapige *sér- (sért-)* lædere MUgSz. 234 | *tetsz-* «apparere, placere» jóformán szintén **tetüsz-* h. való- s **tetüv*-re mutat meg a perf. *tetütt* (Nagyváradi Disp.). — Néhány esetben a reflexiv-féle *-kod*, illetőleg *-kosz* mellett föllép még végképző nélkül *-kov (-kv-): gyanakod-* (præs. *gyanaksz-om)* suspicari és n. ag. *gyanakvó* | *cselekėd-, cselekėsz-* agere, operari, facere (jelentése egészen transitiv lett úgy mint a *tanúl-* igéé): n. ag. *cselekvő*, n. act. *cselekvés*; præt. 1. *cselekvém* | *dicsekėd-, dicseksz-* gloriari: *dicsekvés* | *törekėd-, töreksz-* niti: *törekvés* | *menekėd-, meneksz-* evadere: *menekvés*. [2])

e) Megvolt, de lappangásba jutott refl. *-v* képző fölvételével magyarázhatók csak azon reflexiv jelentésű igetők, a melyek ugyanazon alakú transitiv jelentésüek mellett állanak, s emezektől mindössze csak az igeragozás némely alakjában különös, de eredetileg nem reflexiv értékű személyrag által (sing. 3. *-ik)* bíztosan megkülömböztethetők, pl. *tör-* «frangere» és refl. *tör-* «frangi, zerbrechen, entzweigehen»: præs. sing. 3. *törik* frangitur *(tör* frangit), præt. sing. 3. *törék* (trans. *töre)*; de *törnek* (pl. *eltörnek)*

---

[1]) Nem szükséges itt még azt is vitatni, vajjon az *alunni* inf. alak csakugyan *d*-végű *alud-* tőtől való (a mint az irodalmi nyelv *aludni* alakja föltünteti) s nem inkább *aluvni*-ból való? s vajjon az *alugy-* imperat. tő = *aludj-* vagy pedig = *aluv-j-* (úgy mint *tėgy-* e h. *tėv-j-)*? — Némely *-v* nélkül való mellékalak, mely a régi emlékekben s a mai népnyelvben fölmerűl *(alás, aló; fekő* Ny. V, 271) lehet bár az egyszerű alapigétől való, noha inkább hihető, hogy a *v* csak kiszorúlt.

[2]) Molnár A.-nél ezen igéktől még csak *-kodás, -kodó*-féle n. act. és n. ag. alakokat találunk *(cselekedes, -dő; gyanakodás, -dó; dicsekedés, törekedés, menekedés)*, s így meglehet hogy ezen *-kv*-féle alakok csak újabbkori analogiai képzések *(alkud-: alkuvás* szerint).

«frangunt *(vmit)*» és «franguntur, gehen entzwei», *törének* v. *törtek* «fregerunt» és «fracti sunt, gingen entzwei»; *tört (eltört)* «fregit» és fractus est, ist gebrochen»; de meg kell jegyezni, hogy reflexiv értelemmel («fractus est») megkülömböztetésűl a transitiv («fregit») értelemtől néhutt még az össze nem vont *törött* alak használtatik (pl. *eltörött* [nem: *eltört*] *a tengely* die achse ist gebrochen) s ez nyilván arra mutat, hogy a reflexiv értelemmel vett *tör-* igető végén valami hangzó lappang, mely a külömben szokott és kedvelt összevonást megnehezíti. E szerint a reflexiv *tör*-nek régibb **tör-v- (töröv-, törüv-)* alakját vesszük föl, egyszersmind arra utalván, hogy a képzőnek *v* hangzója, a maga természeténél fogva, szintúgy érintkező consonanshoz való assimilatio mint vocalissá-olvadás útján könnyen eltűnhetett (pl. *törvik*-ből *törrik, törik; törövött*-ből *töröött, törött).* — Egyéb példák: *hall-* audire: *hall-ik* auditur (perf. *hallott:* «édes apám hangja.. hallott» Vas G.); v. ö. vog. *χolv-*, finn *kuulu-* | *old-* solvere: *old-ik* wird gelöst, geht auf («ember nyelve megoldik [bortól]» Arany; «a zsák kioldik») | *nyúz-* abhäuten: *nyúz-ik* schält sich ab (Csángó: Ny. III, 4. IX, 530) | *sér- (sért-* lædere, *sérelm* læsio): *sér-ik* «læditur = sérszik, sérüszik», v. ö. *sérvés* (Ny. IX, 530) | *szeg-* rumpere, proscindere: *szeg-ik* rumpitur («szárnya szegik») | *zúz-* stampfen, quetschen, zermalmen: *zúz-ik* («egészen össze-zúzik a gyümölcs») | *bír-* bezitzen (pl. házat, jószágot): *bír-ik* wird in besitz genommen, geht in besitz über («fiára bírik a jószága»). — Ide való lehet még: *tet-ik* «apparet, videtur» (Reg., a mai *tetszik* h.), habár *tet-* amúgyis intrans. ige (MUgSz. 212) | *ól-ik* verlischt («elólik a gyertya» Ny. IX, 137) e h. **olv-ik, *aluvik* | *oll-ik* maust sich (tkp. «se solvit, se exuit», v. ö. *ol-d-* solvere MUgSz. 837).

f) Végre még szintén lappangó reflexiv *-v* képző fölvételével kell magyaráznunk az *<at, et* p a s s i v u m-tő képzését (præs. sing. 3. *<atik, etik),* a mely, valamint a mellette keletkezett *-tat, -tet* (præs. 3. *-tatik, -tetik)* alak, jobbadán ugyan csak az irodalmi nyelvmívelés teremtése, de a melynek kétség nélkül a népnyelvben is volt meg az alapja, habár most már csak az egy *szûlet- (születik* nascitur) volna e képzésnek eredeti (nem irodalmi) példája. Eredetibb alakjában, az *<at*-nak nyiltabb színezetű vocalisát tekintve, a lappangó *v*-t a végére helyezzük *(*<at-v-*, pl. *<atik* e h. *atvik),* a mit pl. a *hités, hitös = hitvés*-beli hangkopás analogiája is ajánl

(v. ö. régi *tetik* «apparet», s a többi *tör-ik*-féle igéket). Magát a most fennlevő <*at, et* képzőt eredeti értékére nézve momentán (intensiv)-félének tekintjük; alakra nézve a *vezet-*, *szeret-*, *sirat-* igék képzője vele egyezőnek mutatkozik (megjegyzendő a régi és a mai népnyelvben is gyakori *kellet-ik* «placet, oportet», = *kell)*.[1] De a magyar nép nyelvtudata az <*at*-[*ik*]-beli <*at* képzést, az esetek nagyobb számánál fogva, inkább causativ értékűnek vette (a mely érték gyakran szintén illik a passiv igejelentés alapjáúl, pl. *veretik* «wird geschlagen», ebből: «er lässt sich schlagen») s így az addig megállapodott teljesebb *-tat*, *-tet* causativ képzés-mód is (fent 247 l.) kapott föl az <*at*-[*ik*] mellé a passivum-képzésben: *-tat*-[*ik*], pl. *találtat*-ik «invenitur.» — Az <*at-* és *-tat*-féle passivum-képzés példái, a melyek eredetiek vagy legalább a mai népnyelvben fordúlnak elé: *szül-* parere: *szület-* geboren werden, nasci (*születik* nascitur, *születnek* nascuntur, *születék* és *születétt* natus est, *születtem* natus sum) | *talál-* invenire: *találtat-* («*találtatott* okos ember» M. Nyelvészet V, 358) | *kíván-* wünschen, verlangen: *kívántat-* (*kévántatik*: «nem *kévántatik* több» ib.; Ny. IX, 531.) | *nevez-* nennen: *neveztet-* (*neveztetik* Ny. V, 62). — Megjegyzendő még a régi *nyomot*-[*ik*], tisztán reflexiv jelentéssel («sich drängen, eilen», v. ö. *nyomúl-*): Érdy cod. 671. «M. császár *ki-nyomoték* az vidékre valami dolgaért»; «az császárné asszony M. császár elében *nyomoték*»: ib. 643. «el ura eleiben *nyomoték*».

Cseremisz: a) Tekintettel a mordvinra (fent 252 l.) lappangó refl. *-v* képzővel kell magyaráznunk néhány (reflexiv értelemmel) intransitiv igetőt, melynek azon alakú transitiv igető áll ellenében; alaki külömbség csak annyi van, hogy az intransitiv ige az *-am*-féle præsensragozáshoz tartozik, a transitiv ige meg az *-em*-féléhez. Pl. *kod-* (præs. 1. *kodam*, 3. *kodeš*) manere, remanere: *kod-* (præs. 1. *kodem*, 3. *koda*) relinquere (v. ö. mord. *kadov-* relinqui, remanere: *kado-* relinquere) | *tem-* (pr. 1. *temam*, 3. *temeš*) impleri, satiari: *tem-* (pr. 1. *temem*) implere, satiare (=magy. *töm-* stipare, farcire) | *löld-* [*am*] sich erheben, aufgehen (*telǯe löldeš* luna exoritur): *löld-* [*em*] aufheben. — Szintilyennek látszik az inchoativ-

---

[1]) A fölvett kapcsolatra nézve (mom. *-t* + refl. *-v*) hasonló a finn *-tu* (pl. *turmeltu-*, *paisettu-*), fent 95 l. A finn passivumtőnek is *-t* (*-tt*) a képzője, reflexiv ragozás mellett: *sano-ta-han* dicitur, *sanottihin* dicebatur.

féle *šinź-* (pr. 1. *šinźam)* «considere, sich niedersetzen» a bár szintén intransitiv *šinź-* (pr. 1. *šinźem)* «sedere, sitzen» mellett.

b) <*alt, ald* (præs. 1. <*altam,* és cserS. <*aldam* Reg.) rendes reflexiv képző (többnyire passivum értelmével); alakja összetalálkozik egyik momentán képzéssel, csakhogy ennek *-em*-féle præsens-ragozása van *(*<*alt:* præs. 1. <*altem,* <*aldem,* fent 237 l.), miszerint azt vélhetnők, hogy a cser. reflexiv <*alt* a mom. <*alt*-hoz úgy áll mint *kod* [*am*] «manere» a *kod*[*em*] «relinquere»-hez, azaz <*alt-v-* helyett való, vagyis úgy magyarázható mint a magy. <*at-*[*ik*] e h. <*at-v-*[*ik*]. De másfelől számba kell vennünk, hogy szóközépi cser. *a,* mely a cserS. dialectusban is egyezőleg megvan, régibb *o (u)* helyett is állhat (cserS. *jolakš,* M. *jalaš* lábravaló, ettől: *jol, jal* láb = finn *jalukse* lábbeli, kengyel, ettől: *jalka* láb, úgy mint *kaulukse, sormukse: kaula* nyak, *sorme* újj); meg hogy *-ld, -lt*-féle frequentativ képzés is van a cseremiszben *(šu-* vetni: *šuld-,* M. *šult-; lü-* lőni: *lüld-; ki-:* feküdni: *kild-* herumliegen); meg végre, hogy két példában az <*ald* helyett csakugyan még <*uld* van (cserS. *počuld-* sich öffnen, aufgehen, nyílni: *počk-* öffnen [cserM. *pačalt-* Wied., *pačelt-* Bibl.: *pač-*]; *püčküld-* secari: *püčk-* secare). Mind ezeket tekintve inkább azt tartjuk, hogy a reflexiv cser. <*alt, ald* a magy. <*ód,* finn <*untu (*<*undu)*-hoz hasonló képzés, — sőt, minthogy a cser. *-ld, -lt* frequ. képző jóformán nem más mint régibb *-nd*-nek változata (mely a szokottabb <*ed* alakot [5. §.] megelőzte; v. ö. cser. *eñdal-* és *eltal-* amplecti; finn *pinta* és *pilta* [*pinda, pilda*] superficies, MUgSz. 838. l.) — mindenestűl = finn <*untu (undu).* Példák: *lüald-* lövődni: *lü* lőni, schiessen (csak frequ. *lüld-)* | *udurald-* vakaródzni, sich kratzen: *udur-, odor-* | *kumuktald-* fölfordúlni, everti: *kumukt-* fölfordítani, evertere | *piktald-* suffocari *(piktalt-* sich erhängen Máté [1882-ki] 27, 5): *pikt-* suffocare | *moškald-* mosódni, lavari: *mošk-* lavare | stb. (NyK. IV, 50).

Zürjén-votják: a) A cser. *kod-*[*am*] remanere, relinqui» igének megfelel a votj. *kil'-, kel'-* bleiben, übrigbleiben, zurückbleiben, zürj. *kol'-* id. *(kol'an* nachgeblieben, übrig) MUgSz. 68 l., de zürj. *kol'-* egyszersmind transitivum «nachlassen, zurücklassen, erlassen» = cser. *kod-*[*em*]; s így itt is a reflexiv jelentésű *kol'-* tőt régibb *kol'v-* (=mord. *kodov-)* helyett valónak kell tekintenünk. A *-v* eltű-

nésére nézve összevethető: zürj. *kel'id* pallidus = finn *kalveda, kalbeda (kalvea, kalpea)* id.

b) Szintén még nyomát sejthetjük a refl. *-v* képzőnek <*al* végű intransitiv igetők *a* vocalisában, a mennyiben ezek mellett causativ alakú (votj. <*at*, zürj. <*öt* [*öd*]) transitiv igék csak olyan igepárokat tesznek, milyenek a magyarban az <*úl* és <*ojt*-félék (fent 263. l.); példák: zürj. votj. *bergal-* sich wenden (*bergat-, bergöd-* drehen, wenden) | z. *velal-* sich gewöhnen, verstehen, begreifen, votj. *valal-* verstehen (*valat-, velöd-* lehren, üben, gewöhnen) | z. *ǯagal-* ersticken [intr.: megfúlni], votj. *ǯokal-* id. (*ǯagöd-, ǯokat-* ersticken, megfojtani) | votj. *ǯual-* brennen, lodern (*ǯuat-* anzünden) | votj. *kiškal-* sich fürchten (*kiškat-* ängstigen) | z. votj. *pöśal-* heiss werden, schwitzen [*pöś-* főni, coqui] (*pöśat-, pöśed-* erhitzen, bähen) | z. *śonal-* warm werden, sich erwärmen (*śonöd-* warm machen, wärmen: *śonid* warm) | z. *sajkal-* sich abkühlen (*sajköd-* abkühlen, erfrischen: *sajkid* kühl) | z. *źugal-* frangi, verfallen, umstürzen (*źugöd-* frangere, zerschlagen, zerkrümeln): votj. *źug-* schlagen.

19. §. Reflexiv igeképzők: 2. ugor *-sk*.

A zürjén-votják nyelv rendesen használ reflexiv értékkel egy *-śk* (votj.), *-ś* (zürj.; végvocalissal *-si*) képzőt, mely a fent 6. §. tárgyalt frequentativ *-sk* (votj. *-śk*, zürj. *-ś*) képzővel tökéletesen azonhangú; pl. *jukiśk-, jukś- (juksi-)* sich trennen: *juk-* teilen, trennen | *kariśk-, kerś- (kersi-)* sich machen, gemacht werden: *kar-, ker-* machen. Tudván, hogy a reflexiv *-v* képző magára is, meg egyéb a cselekvés módjára vonatkozó járulékképzők mellett néha teljesen lappangásba jutott (magy. *tör-*[ik] frangitur, *szület-*[ik] nascitur, *sérsz-* e h. *sérüsz-*[*ik*] læditur; cser. *kod-*[*am*] relinqui) s hogy ennek épen a zürjén-votjákban is van egy példája (*kil'-, kol'-* relinqui, remanere = cser. *kod-*[*am*]), — azt vélhetnők bár, hogy a votj.-zürj. *kariśk-, kerś-*féle reflexiv tőkben is az *-śk, -ś* eredetileg csakugyan frequentativ értékű volt s csak a reflexiv *-v* képző mellőle kikoptával vállalta el a reflexiv érték kifejezését. De föltűnő, hogy ilyen *-v*-nek az *-śk, -ś* mellett sehol semmi nyoma sem maradt (teszem az előző vocalis színezetében, úgy mint a magy. <*usz*-ban); s ha másrészt számba vesszük, hogy még néhány más

ugor nyelvben is hasonlóan tisztán *-sk*, *-s*-féle képző mutatkozik reflexiv értékkel, s köztük a finn nyelvben is, mely a jellemző vocalis-színezeteket külömben nagy hűséggel meg szokta őrízni: a zürj.-votják *-śk*, *-ś*-nek reflexiv értékét is egyszerűen eredetinek kell tartanunk, egyszersmind az ugor alapnyelvnek a frequ. *-sk* mellett egy külön eredetű reflexiv *-sk* igeképzőt tulajdonítván. E mellett még figyelemre méltó a lapp és a zürjén nyelvnek ezen közös példája: lappS. *loptese-* in altum attolli (de avibus) = zürj. *leptiś-* sich erheben (ettől: *lept-* erheben).

Zürjén-votják: *-śk* (votj.), *-ś* (zürj.; végvocalisssal *-si*; előző *d, t*-vel érintkezvén *-śi* [*-či*]); rendes használatú reflexiv (passiv) igeképző; <*al-* végű igektőktől: <*aśk, aś*. Példák: **votj.** *ǯutiśk-* sich erheben: *ǯut-* heben, aufheben | *dišetiśk-* lernen, sich gewöhnen (учиться): *dišet-* lehren, gewöhnen) | *uśtiśk-* sich öffnen, aufgehen: *uśt-* öffnen | *mikirtiśk-* sich beugen, sich bücken: *mikirt-* beugen | *piliśk-* zerspringen, bersten: *pili-* spalten, zerschlagen | *seriśk-* zerbrechen, frangi: *ser-* zerbrechen, zerschlagen (frangere) | *vordiśk-* geboren werden: *vord-* ernähren (v. ö. svéd *föda* gebären és ernähren) | *aziśk-* erscheinen, sich zeigen: *aǯ-, azi-* sehen | *kariśk-* werden, gemacht werden (sich machen, дѣлатьсь): *kar-* machen | *vörtaśk-* sich bewegen, schwanken: *vörtal-* bewegen, schütteln, schwenken | *ušjaśk-* sich rühmen, prahlen: *ušjal-* loben | *l'ukaśk-* sich versammeln: *l'ukal-* sammeln | stb. — **Zürj.** *leptiś-* sich erheben, aufstehen: *lept-* erheben | *velödši-* [*velödči-*] lernen, sich gewöhnen: *velöd-* lehren, üben, gewöhnen | *vośsi-* (e h. *vośtsi-*) sich öffnen, aufgehen: *vośt-* öffnen | *aziś-* sich einander sehen, свидѣться (v. ö. votj. *aziśk-*): *aǯ-* sehen | *kersi-* werden (v. *kariśk-*): *ker-* machen | *kilsi-* hörbar sein, sich hören lassen, gehört werden: *kil-* hören | *jusi-* sich satt trinken, sich betrinken: *ju-* trinken | *pirtši-* getauft werden, sich taufen lassen: *pirt-* einführen; taufen | *lösedši-* sich vertragen, sich schicken, sich bereiten, bereitet werden, sich einrichten: *lösed-* anpassen, bereiten, zurecht machen | *čegsi-* sich placken: *čeg-* brechen | *vursi-* nähterei treiben: *vur-* nähen (fent 250 l.) | *ičkiś-* mit mähen beschäftigt sein: *ičk-* mähen | *dömaś-* geflickt werden, sich mit flicken beschäftigen: *dömal-* flicken | *oškiś-* sich rühmen, хвастаться: *ošk-* loben | *oššaś-, ošjaś-* id. (= v. *ušjaśk-*): *oššal-, ošjal-* | *pukaś-* és *pukal-* sitzen | stb.

Osztják: *-š*, rendes használatú reflexiv és passiv értékű ige-

képző; végvocalissal többnyire *-śa* (præs. 3. *-śal*, præt. 3. *-śas*, inf. *-śata)*, de ez az *a* esetleg ki is szorúl, miszerint különös értéket neki nem tulajdoníthatunk (v. ö. §. 10. szintígy nom. *-m*, végvocalissal *-ma)*; némely ige csakis *-ś*-vel, *a* nélkül, fordúl elé (pl. *χajś-* relinqui, remanere). Példák **(osztB.)**: *verśa-* werden, gemacht werden, дѣлаться: *ver-* machen (v. ö. votj. *kariśk-*, zürj. *kerś-*, *kersi-)* | *mīśa-* sich geben, sich ergeben, gegeben werden: *mī-* (Ahl.) geben | *lavilśa-* sich hüten: *lavil-* hüten, bewahren | *lankśa-*, *lankiśa-* sich verdecken, untergehen (sonne): *lank-* bedecken | *kertśa-* sich umkehren, zurückkehren: *kert-* wenden | *tugorśa-* sich schliessen, verschlossen werden (præs. 1. *tuχriślem* Ahl.): *tugor-* schliessen | *vanltīśa-* sich zeigen, erscheinen (præs. 1. *vanltīslem* Volog. [oszt. mondatok 391 sz., NyK. XVII, 176]): *vanlt-* e h. *vantlt-* zeigen (Volog. *vanltim* gezeigt, казанный; *vant-* schauen, sehen); frequ. **vanltī-* (fent 7. §.) | *pojikśa-*, A. *poikśa-* bitten, flehen, beten молиться; nom. act. *pojiksipsa*, s nem: *-śajipsa)* | *eslśa-* sich wohin begeben, verziehen werden (Ahl. 34. *eselśas* v. *eselsis puňla* er begab sich fort): *esl-* lassen, loslassen, vergeben | *igitśa-* (præs. 1. *igteslem* Ahl.) sich aufhängen: *igit-* aufhängen | *sogonśa-* és *sogon-* sich endigen, aufhören | *mortalaśa-* sich messen (oszt. mond. 231. *mortalaśsu* мы мѣрялись): *mortala-* messen | stb. ‖ *χaś-*, *χiś-* (Ahl. *χajs-*, *χaś-*, *χis-)* bleiben, übrigbleiben, relinqui (n. præt. *χasim*, *χisim*, præs. 3. *χaśl*, *χiśl)*: *χaj-*, *χij-* lassen, zurücklassen. — Ennek a *χaś-*, *χajs-* (tkp. *χajś-)*-nak osztIrt. mása Castrénnál *χajť-* (illetőleg *χajď-* verbleiben; caus. *χajďept-* = osztB. *χasipt-* zurücklassen), de ebből még korántsem következik az *-ś* képzőnek eredetibb *-ť* alakja, minthogy az osztIrt. dialectus külömben is hajlandó spiransféle hangzót explosivával cserélni (pl. eredeti *l*-et *d*, *t*-vel; hogy jelesen *ť* lehet eredetibb *ś* helyett való, bizonyítja az idegen eredetű *ruť* «russe» = Русь, l. MUgSz. 827 l.). — Szintígy tekinthetők még *-ť (-ď)* = *-ś* képzővel való reflexivumoknak: Irt. *jēnď-*, *janď-* (S. *jīnď-)* = B. *janś-*, *jaś-* «trinken» (tkp. «in sich trinken», v. ö. vog. *äis-* «sich volltrinken») MUgSz. 827. | *nīnď-* = B. *niňs-* ruhen, ausruhen. — Regulynak rövid osztják szójegyzékében fordúl elé: *lailes-* sich hüten (így: *lailesä* = vog. *urkaten* [hüte dich]) = Vol. *lavilśa-*.

J e g y z e t. A **vogul**-ban csak egy-két példában van nyoma egy reflexiv *-ś (-š)* képzőnek, mint az osztják *-ś (-śa)* másának:

äis- sich antrinken, sich volltrinken *(äj-* trinken; még <*aχt* képzővel: *äisaχt-* sich betrinken; v. ö. finn *juo-* és *juopu-;* v. ö. zürj. *ju-: jusi-)* | *tumps-, tumpš-* [moveri, agitari] *(vit tumpsi* вода шевелится; v. ö. magy. *dob-* «werfen»; MUgSz. 256. | *pūles* [inflari] (ebben: *pūlespi,* L. *puolspe* geschwulst): *pūl-* flare (v. ö. fent 234 l.) | *rąžes-* zögern, verweilen: *rąž-* id. | *laues-, lavoš-* sich erzürnen (v. ö. *läum-* id.) | *ńąus-* moveri, шевелиться (v. ö. *ńąuimt-* einmal bewegen) | *ńūns-, ńuoss-* sich dehnen, sich ziehen (MUgSz. 425) | *ląńž-* sich etwas abkühlen (ib. 680). — De ezek némelyikében az *-s* akár frequentativ értékűnek is vehető.

Finn. Eredetibb *-sk* alakra visszavihető reflexiv igeképzőnek többféle változataival élnek még a finn nyelvnek keleti dialectusai, a vepsz és a karjalai (szavói és oroszkarjalai, tveri és wermlandi [Svédországban]), bár nem használják is már e reflexiv tőképzést az egész igeragozáson át s mellette olyan alakok is merülnek föl, a melyekben a reflexiv elem tempus- és személyexponensek után foglal helyet (vagyis részint reflexiv ‚ragozás' is fejlődött). A képző előtt néhutt még rövid *i* vocalis tűnik föl vagy helyette az alapige végvocalisa megnyúltnak mutatkozik. Ez, a mennyiben még a képző teljesebb alakjához tartozónak látszik, ajánlja a finn nyelvészek abbeli nézetét, hogy a képzőnek eredetszava nem egyéb mint a finn *itse* («selbst») reflexiv névmás, melynek régibb **iske* alakjára még ráutal a megfelelő cseremisz *eške (iške, ške)* meg a mordvin *es* (v. ö. mord. *esk-,* ebben: *skam* «für sich selbst seiend, allein»: *skamiǹ* ich allein, *skamt* v. *skamot* du allein, *skamiǹza* er allein).[1] Az *sk:* [*ks*]*: ts*-féle hangváltozásra nézve *(i* után) v. ö. finnS. *liska* és *litsa* (decipula mustelarum); finnS. *veljekset* = finnE. *veliksed* és *velitse'* (fratres).

a) *-kse* reflexiv præsenstő, a 3-dik személyalakban (egyes- és többes- szám), melynek ragozása vagy az imperativuséval egyező (sing. 3. *-n,* plur. 3. *-t: -ksen, -kset,* úgy mint imper. *-koon, -koot)* vagy a szokott vocalisnyújtással és a többesben *-vat*-val történik; pl. finnK. *muutakse- (muutaikse-, muuttaikse-)* sich ändern *(muutta-*

---

[1]) Lásd: Aminoff, Suomi (II. Jakso) XI, 230. A finn reflexiv képzés és ragozás ismertetését találjuk ezenkívűl: Ahlqvist-tól, Kieletär 3-dik füz. 55—58; Suomi IV, 96; Genetz-től, Kieletär 4, 24. Suomi (II. Jakso) XIV, 234—240.

ändern): præs. sing. 3. *muutaksen*, plur. 3. *muutakset* (északi Szavo, Wermland) vagy *muuttaiksee[n]*, plur. *muuttaikseevat* (déli Szavo), *muutaiksee* (Viborg felé) Suomi XI, 229 | *heitäkse-* (*heitäikse-*, *heittäikse-*) sich werfen (*heittä-* werfen): præs. 3. *heitäksen*, *heitäkset*; *heittäiksee[n]*, *heittäikseevät*; *heitäiksee* | *vetä-* ziehen, *pese-* waschen, *kääntä-* wenden, *vyöttele-* gürten igéktől refl. præs. 3.: *vedäksen*, *peseksen*, *käännäksen*, *vyötteleksen* || finnK. (orosz Karjalában) *peže-*, *peze-* waschen: refl. præs. sing. 3. *pežekš*, *peziäksi* (e h. *pezēksi*) | *istu-* sitzen: *issukši* | *kumarda-*, *kumardele-* sich verneigen: *kumarrakši*, *kumardelieksi* (e h. *-lēksi*). — Jegyzet. Aminoff (Suomi XI, 230) említi, hogy a nyugoti-finn nyelvű Agricola munkáiban is fordúlnak elé *-kse*-féle reflexiv alakok, pl. *kiennexen* (=käännäksen), *vedhexet* (vedäkset), *cokoxet* (kokoakset). — Ugyancsak Aminoff még félig-meddig emlékezik, de nem akarja bizonyossággal állítani, hogy Közép-Szavóban *-kse*-féle reflexiv igealakot a 3-dik személyen kivűl is hallott egy nehányszor, pl. *pesseiksen* (=*pesein* ich wasche mich), *pesseiksemässä* (=*peseitemässä* im sich-waschen).

b) *-tše*, a tveri-karjalai Máté-fordításban [1]) egyik rendes használatú (s nem csak 3. szem. alakra szorítkozó) reflexiv képző; előtte az alapige végvocalisa megnyúlt (*ā* helyett *ua*, *ǟ* h. *iä*, *ō* h. *uo*, *ē* h. *ie*); de ugyanezt (*-če*) találjuk a Genetz ismertette orosz-karjalai nyelv egyik vidékén is (Šuigujärvi), 1. és 2. személyalakokban, az elterjedtebb *-te* képzőváltozat ellenében: l. Suomi XIV, 239. — Példák: Máté 7, 7. *anduatše-*: præs. 3. *anduatšov teilä* es wird euch gegeben (*anda-* geben) | 21, 13. *nimittiätšöv* wird genannt (*nimittä-*) | 20, 22. *rissittiätšen* ich lasse mich taufen (*rissittä-*) | 12, 37. *oienduatšet* du rechtfertigst dich, оправдаешься (*oienda-*) | 7, 15. *vardeilietšekkua* hütet euch (*vardeile-*) | 4, 10. *kumarduatše* verneige dich, verehre, поклаңяйся (*kumarda-*) | 5, 33 *vannuotše-* schwören, клясться | 3, 16. *heittiätšömäššä* im sich-niederlassen | stb. || Šuigujärvi: *kumardoačče-* sich verneigen: præs. sing. 1. *kumardoačen*, 2. *kumardoačet*, plur. 1. *kumardoačema*, 2. *kumardoačetta*. — Jegyzet. Ide valónak látszik a finnS.-ből is: *viitsi-* mögen, sich zu etwas vermögen, geneigt sein (finnE.-ben is *vītsi-*):

---

[1]) Ez 1820-ban készült, egyéb finn bibliafordítások híre nélkül, orosz eredetiből; újra revideálta és kiadta Wiedemann 1864., Ahlqvist 1865-ben.

vie- (E. *vī-)* «bringen (wohin bringen)» igétől (v. ö. észt: *mis mind sinna vīs* was mich dahin brachte, dazu vermochte). — Subjectiv-féle reflexiv képzésnek vehető a *-tse (-itse)* végű mellékalak ezekben: *havaa- (havaja-)* és *havaitse-* expergisci; animadvertere (finnK. *havačče-*, s még refl. *-u*-val *havačču-*, *havaičču-* expergisci) | *huomaa-* és *huomaitse-* id. | *suvaa-* és *suvaitse-* dulden, sich gefallen lassen, belieben (K. *suačče-)* | K. *vihoa-* és *vihočče-* hassen.

c) *-se*, illetőleg *-ze*, mint a karjalai *-tše*-nek megfelelő reflexiv tőképző fönnmaradt a vepsz nyelvterület egynémely részében (Sununsuu, Mundjärvi: l. Genetz, Kieletär 4. füz. 24. 28 l.), az általánosabban elterjedt reflexiv ragozás ellenében; pl. *pezeze-* sich waschen *(peze-* waschen): præs. sing. 1. *pezezen*, 2. *pezezed*, 3. *pezezöu;* concess. sing. 1. *pezezennen*, 2. *pezezenned;* gerund. iness. *pezezemmäs*, part. praet. *pezezennü* | *salbadaze-* sich schliessen *(salbada-, salpta-* zuschliessen, verriegeln): præs. 1. *salbadazen*, 2. *-zed*, 3. *-zou;* concess. *salbadazennen*, part. præt. *salbadazennu* | *heittazennu* hat sich geworfen (heittäytynyt) | *ištezen* ich setze mich (istaudun). A némely alakban a *-ze* után föltűnő consonans-nyújtást a hangsúly hatásából kell magyaráznunk: v. ö. *anda*-tól gerund. iness. *andamas*, de *salbada*-tól *salbadammas*.

d) *-te* (gyengülve *-tte*-ből) a szavokarjalai nyelvterület nagyobb részében főképen az igeragozás 1. 2. személyalakjaiban használt reflexiv igető képzője (a wermlandi nyelv a 3. szem. alakban is használja, *-kse* mellett, csak úgy mint a tveri nyelv a *-tše* alakot); néhutt még előző rövid *i*-vel: *-ite (-jte);* ezen refl. *-te (-tte)* képző régibb *-tse* helyébe lépett, követve a *ts*-nek változását *-ht, -tt*-vé, mely a hämé-i és szavói finnségben majdnem általánosan tapasztalható (pl. *katso-* helyett van: *kahto-, katto-;* maga az *itse* «selbst» refl. névmás Közép-Szavóban így hangzik *ite'*; v. ö. Aminoff, Suomi XI, 230. 231). Példák: *muutate-, muutaite-, muuttaite-* sich ändern *(muutta-):* præs. sing. 1. 2. *muutaten, muutatet*, plur. 1. 2. *muutatemme, muutatette;* concess. sing. 1. *muutannen* (e h. *muutatnen)*, 2. *muutannet*, 3. *muutannee*, stb.; cond. sing. 1. *muutateisin* | (wermlandi): præs. sing. 1. *muuttaiten*, 2. *muuttaitet*, 3. *muuttaitoo* (és *muutaksen)*, stb.; præt. sing. 1. *muuttaitin;* concess. sing. 1. *muuttainnen*, cond. sing. 1. *muuttaiteisin;* part. præs. *muuttaitova*, gerund. iness. *muuttaitemassa* || *käännäte-*, (werml.) *keännäite-* sich wenden *(kääntä-)* | *heitäte-, heitäite-* sich werfen *(heittä-)* | *pesete-*,

peseite- sich waschen *(pese-)* ‖ (orosz-karj.) *peziete-*, *pežete-* : præs. 1. *pezieten*, 2. *pezietet* | *kumardeliete-*, *kumardeliate-* sich verneigen *(kumardele-)*: præs. 1. *kumardelieten*, *-iaten*; 2. *kumardelietet*, *-iatet*: l. Genetz, Suomi XIV, 235. — Jegyzet. Déli Szavóban a képző consonansa már egészen kiszorúlt, s lett pl. *muuttaten* helyett *(muutta*ⁱ*-en*-féle alakon át): *muuttain*.

Lapp: a) *-s*, végvocalissal *-se*, reflexiv képző a lappS. és lappF.-ban; néha még hozzákapcsolt refl. *-v*-vel: *-sove* (S.). Példák: lpS. *rappe-* aperire: *rappase-*, *rappese-* aperiri, sich öffnen, aufgehen (F. *rappase-)* | *počče-* mulgere (tkp. «premere, exprimere», v. ö. *počeste-* comprimere, exprimere): *poččase-* premi, comprimi | *potke-* rumpere: *potkese-* in micas abire, sich bröckeln, minutatim decidere | *leike-* fundere, effundere: *leikese-* effundi, profundi (F. *lejkase-)* | *ńälde-* pilos abradere: *ńäldase-* pilis privari | *pakke-* vellere, evellere: *pakkase-* evelli *(muora pakkasi* arbor evulsa est) | *loptese-* in altum attolli, avolare (v. ö. zürj. *lepti-* heben: *leptiś-* sich erheben) | lpF. *čoavdde-* auflösen: *čoavddase-* sich auflösen | *juokke-* teilen: *juokkase-* (még frequ. végképzővel *juokkasadde-*: *si oidne dolla-ńuokčamid mak juokkasadde* sie sahen die feuerzungen, welche sich verteilten) | S. *ratte-* dissuere: *rattase-*, *rattese-* (F. *rattase-)* dissui, in der naht aufgehen ‖ S. *tuvo-* emendare: *tuvose-* és *tuvosove-* emendari, meliorem fieri (n. præt. *tuvosum)* | *puodo-* occludere: *puodose-* obturari, præcludi (F. *buoddo-*: *buottose-* tilstoppes) | *saggo-*, *sagge-* trahere: *saggose-* duci, trahi, seduci | *oǯǯo-* capere, accipere: *oǯǯose-* capi, accipi. — Látni való, hogy az itt fölhozott *-ose*-féle példákban az *o*-nak nincs köze a reflexiv jelentéshez. Ez lehetne bár, úgy hogy az *o* előző refl. *-v* képzőnek volna a nyoma (§. 18), ezekben: lpS. *nuolose-* solvi *(nuole-* solvere), *ceggose-* erigi *(cegge-* erigere); de számba kell venni, hogy a lpF.-ban a *cegge*-nek megfelelő *ceggi-* mellett van *cäggo-* is («erigere»), s így a *nuolo-* is talán csak mellékalakja a *nuole*-nak.

Jegyzet. Néhány *-ske* végű inchoativ-jellemű intransitiv igetőben alkalmasint az *-s* reflexiv képzőnek eredetibb *-sk* alakja maradt meg (subjectiv-féle reflexivum értékével): lpF. *älla-* és *ällaske-* reviviscere, wieder aufleben, gesund werden (S. *jelaje-* és *jelaske-*; innen caus. *jelaskatte-*, *ällaskatte-*) | F. *moarra-* és *moarraske-* sich erzürnen | F. *vaššaske-* id. (v. ö. finnK. *vihočče-)*, *nerp-*

paske- id. | S. *taimaske-* animo linqui (v. ö. finn *tainehti-*, *tainehtu-*, *taintu-)*.

b) Ugyancsak a reflexiv *-s* megtoldva reflexiv *-v*-vel (v. ö. lpS. *tuvose-* és *tuvosove-*, meg finnK. *havačče-* és *havačču-)* szerepel a lappF.-ben mint rendes passivum-képző, ilyen vidéki változatokban: *-suvvu* (Vefsen),[1] *-šuvva, -huvvu, -juvvu* (lásd: Friis, Lapp. Gramm. 97 l.). Ezektől pedig sehogysem lehet különválasztani a lappS. dialectusnak rendes passivum-képzőjét *-tove* (fent 257 l.). Ha tehát ebben *-t* szintén magában is reflexiv képzőnek mutatkozik, annak a refl. *-s*-hez való viszonyát csak úgy érthetjük, hogy benne a finn (szavokarjalai) reflexiv *-tt (-te)* tükröződik, mely, a mint fentebb láttuk, a finn nyelvnek bizonyos részében uralkodó hangfejlődés alatt alakúlt meg így.

Csakis *-t* a reflexiv functio kifejezője ezekben is: lpS. *-talle,* lpF. *-talla* passivumképző (=refl. *-t* + frequ. *-l)*, pl.: *koddatalle-*, *goddatalla-* interfici, getödtet werden, sich tödten lassen *(kodde-*, *godde-)* | S *oǯǯotalle-* capi, prehendi *(oǯǯo-)*; *porrotalle-* morderi *(porre-*, *porro-* mordere); *kueddatalle-* portari *(kuedde-)* | F. *doalatalla-* gehalten, aufg. werden; *soaimatalla-* gescholten werden *(soaibma-)* | stb. — lpF. *-tadda* passivum-képző (=refl. *-t* + frequ. *-dd)*, v. ö. fent *-sadde: juokkasadde-*, Friis Gramm. 123 l.; pl. *gaskatadda-* gebissen werden *(gaske-)*, *boftatadda-* geweckt werden *(bofte-)*; — járulékképző nélkül: lpS. *luitate-*, *luitade-* descendere, sich niederlassen (ereszkedni: *luite-* ereszteni), frequ. *-dd*-vel: *lujtatadde-* (lpF. *luojtade-* : *luojte-)*.

Mordvin: *-z* (vagy tkp. *-ź)*, mint előrész a *-zev, -ziv* (præs. 1. *-zevan, -zivan)* végű inchoativ-jellemű s többnyire bizonyos hangadást kifejező intransitiv igetők képzőjében, melynek utórésze amúgyis a reflexiv *-v* képző; hogy maga *-ze, -zi* is reflexiv értékű, abból tűnik ki, hogy *-zem, -zim* (momentán *-m* végképzővel) is fordúl elé; a reflexiv alaknak ilyenekben alkalmas voltára nézve, v. ö. a magy. *elordítani* *m a g á t*, *elkiáltani magát, elnevetni magát* stb. kifejezéseket. Példák: mordM. *tora-* donnern : *torazev-* : *torazevi* es hebt an zu donnern (megzendűl az ég) | *uva-* bellen: inch. *uvazev-* | *para-* brüllen: *parazev-*, E. *paraziv-* | *mora-* singen:

---

[1]) Ezt *(-sove)* Fiellström is említi *(-tove* mellett) 1738-ban kelt kis grammatikájában, 66. l.: «... ut *jacket : jackesofwet*, *golesofwet* audiri».

morazev-, E. *moraziv-* | *raka-* laut lachen: *rakazev-*, *rakaziv-* | *ranga-* brummen: *rangazev-* || *nuva-* schlummern: *nuvazev-*, E. *nuvazim-* (Reg.) schläfrig sein, einschlummern | E. *veľa-* sich drehen: *veľazem-* in drehung geraten, schwindelig werden, закружиться (Skazki 34. *sonzo prineze veľazemś* у нея голова закружилась). — Ide való talán ez is: E. *torozim-* aufquellen, földuzzadni (pl. erbsen im kochen); — meg járulékképző nélkül: M. *sirgiz-* (Reg.), *sirgeś-* (Ahl.), E. *sirgoź-* «aufwachen» (v. ö. E. *sirga-* sich erheben, aufgehen [teig]) | M. *kirväz-*, E. *kurvaź-* sich entzünden.

Jegyzet. A cseremisz-ben nem akadunk már a refl. -*sk*-nak bíztos nyomára. Legfelebb sejthetjük, hogy ilyen az -*sk* ezekben: *leveśk-*, (M. *libeźg-*, *libiźg-)* amburi, flaccescere | *punuśk-*, *ponośk-* mucescere, penészesedni (bár ez denom. ige, ettől: *pun* «pili, körperhaare», v. ö. mord. *pinem-pona* schimmel, penész, tkp. «kutya»-szőr»; *punuśk-* lappangó denom. képzéssel, ezt tenné tkp. «sich behaaren») | *śedeśk-* irasci, сердиться (denom. ige: *śede* ira).

Jegyzet. A magyarban van szoros értelemben reflexiv egy-két ige, -*sz* képzővel: *látsz-* videri, apparere (præs. 3. *látszik*, perf. *látszott*, ettől: *lát-* videre) | *ismersz-* (præs. 3. *ismerszik*, *megismerszik* noscitur, cognoscitur, ist zu erkennen, lässt sich erkennen Pázm.: *ismer-* kennen, erkennen). Igaz hogy a *látsz-* ige *sz*-je nem csak az ind. præsensre szorítkozik, úgy mint a *tetsz-*, *alsz-* (*alusz-*), *alkusz-* félékben (megvan *látszott*, n. ag. *látszó*, n. act. *látszat*, inf. *látszani*), de még sincs meg az egész ragozásban, a mennyiben imperativus-alakja *láss-* (sing. 3. *lássék*) nem *látsz-* tőtől való, hanem *lát-* (**lát-ik*) tőtől, csak úgy mint *tetsz*-nek imperativusa az egyszerűbb *tet-* (*tet-ik*) tőtől *tess-* (*tessék*). Ezért a *látsz-* reflexiv tőt mégis csak régibb **látusz*-ból összevontnak kell tartanunk, úgy hogy az -*sz*-jének sem volt más az értéke eredetileg, mint ugyancsak a *tetsz-*, *alsz-*, *alkusz-* félékben (fent 264. és 193. l.) — Az *ismersz*-nek még ennyi használata sincs mint a *látsz-* igének (nincs meg: *ismersző*, *ismerszeni*), sőt valamennyire régibb keltűnek csak magát az *ismerszik* alakot tudjuk; így aligha más mint analogiai képzés, az amúgy is rokon jelentésű *látsz-ik* után. Ép oly kevéssé tarthatjuk az *sz*-et eredetileg reflexiv képzőnek ezekben: *hall-sz-ik* auditur (*hall-ik* mellett) és *hallatsz*-ik id. (Csángó: *hallatszód*-ik

Ny. IX, 530) | *fogan-sz-ik* (Pázm. *foganoszik), fogam-sz*-ik concipitur (*fogan-ik, foganod-, fogamod-ik* mellett) (*foganszott* Fal.).

B) **Névszótőtől igető** (verbum denominale).

20. §. **Előjegyzet** a denominalis igeképzésről.

Gazdagon fejlődött ki az ugor nyelvekben a denominalis [1]) igeképzés is, melyben a nyelv a legkülömbfélébb specialis fogalmú igecselekvéseknek rövid kifejezésére módot nyer. Mert minden denominalis igének egész jelentésében bizonyos általánosabb (kevés tartalmú) igefogalomhoz hozzá csatlakozik mint (tartalmasító) határozó a névszófogalom, a melyet külömben külön szóban, a kellő viszonyítás jelölésével kellene az igefogalom külön szavávával egybeszerkeszteni; pl. *aranyoz-* (vergolden) a. m. «arany-val ellátni», a mi megint, esetleges körülmények szerint szorosbított fölfogással = «arannyal bevonni» vagy «arannyal ékesíteni» | *darabol-* (zerstückeln) a. m. «darabok-vá tenni» (= «darabokká törni, vágni, tépni, szakítani») | finn *huonone-* (depravari, debilitari) a. m. «*huono*-vá [rossz-vá, gyengévé] lenni» vagy akár «*huono*-bb-vá [rosszabbá, gyengébbé] lenni» | f. *paimenta-* (hüten, weiden) a. m. «*paimen*-úl [pásztorúl] működni». Megfelel tehát a denominalis igeképző az általánosabb igefogalomnak (pl. «facere, afficere, agere, esse, fieri»), a melyhez az alapszóbeli névszófogalom határozói viszonyban áll. A határozás viszonya nem levén megjelölve, annak hozzáértése ugyanazon denom. igeképzés mellett néha többféle is lehet; pl. *füstöl-* = «füstöt tenni (füstöt ereszteni: rauchen)» és «füsttel tenni (füsttel betölteni, f. késziteni: räuchern)». Nem külömben okoz különös jelentésbeli elágazást az esetlegesen szorosbító fölfogás: pl. finn *lehti-*, *lehdittä-* (tkp. «blättern; *lehte* blatt») = «foliis exuere» és «foliis ornare».

Az ugor nyelvekbeli denominalis igeképzésnek, a benne értendő általános igefogalom meg a képzőknek jobbadán különváló használata szerint, ezen háromféle fő-functiója állítható:

---

[1]) Eddig rendesen «denominativ»-nak neveztük, de a «deverb*alis* mellé jobban illik a «denomin*alis*»; értelme is csak ez: «nomen-től való», nem pedig «nevező-féle» (-nominativ).

a) Jelent «azt- és azzal-tevést vagy mívelést», a mit az alapúl való névszó mond; vagyis megfelel a «facere, agere, operari» igefogalomnak; az «azt-tenni»-féle értelem szorosabban még így fejezhető ki: «azt eléhozni (szülni, teremni, magából ereszteni), azzal bánni v. foglalkozni (azt keresni, szedni, fogni)»; — «azzal-tenni» még így: «azzal ellátni (fölszerelni, fedni), azt használni, azzal illetni (afficere)»; pl. magy. *végez-* endigen, ende-machen (*vég* ende) | *kölyköz-* junge werfen, catulos parere (*kölyök* catulus) | *verejtékez-* sudare (*verejték* sudor) | *csiráz-* keimen, keime treiben (*csira* keim) | *boroz-* wein trinken (*bor*) | *laptáz-* ball spielen (*lapta*) | *bolház-* flöhe fangen (*bolha*) | *legyez-* muscas abigere (*légy*) | *ruház-* vestire (*ruha* vestis) | *sóz-* salzen (*só* salz) | *fékez-* zügeln, infrenare (*fék* frenum) | *vesszőz-* mit ruten schlagen (*vessző* rute) | *szidalmaz-* schmähen (*szidalom* schmähung) | *nevez-* nominare (*név* nomen) || *énekel-* singen (*ének* lied, gesang) | *gőzöl-* dampfen (*gőz*) | *zsákmányol-* beute machen, plündern (*zsákmány*) | *kaszál-* mähen (*kasza* sense) | *terhel-* onerare (*teher, terh*) | *csúfol-* verspotten (*csúf* spott). — Ide valók még olyanok is, a melyekben az alapszó valamely cselekvő személyt nevez, úgy hogy bár «esse (sein)» lehetne a képzőben rejlő igefogalom, pl. *szolgál-* dienen (diener-sein: *szolga*), *kémel-* spioniren (spion-sein), *oroz-* furari (*orv, or* fur); ezeket, a nélkül, hogy a képzőnek új értéket tulajdonítanánk, úgy kell magyaráznunk, hogy «valakit-tenni» a. m. «valaki-dolgát-tenni» (alicujus munere fungi). — Szintígy különösnek látszó a «valaminek-tartani (vélni, mondani)»-féle jelentés, pl. *elégel-* für genug (*elég*) halten, *szégyenel-* für schande (*szégyen*) halten, als sch. betrachten, *javall-* approbare, für gut (*jó, java-*) erklären; e jelentés csak a «valamivel-tenni = valamivel ellátni v. illetni»-félének változata, pl. *elégel-* tkp. ezt teszi: *elég*-vel [az ‚elég' prædicatummal] illetni; v. ö. *csúfol-* = «*csúf*-val illetni (irrisione afficere)».[1])

---

[1]) Hasonlóképen határozza meg Benfey (Kurze Sanskrit-grammatik, §. 137) a szanszkrit denom. igék egyik osztályát: «Diese bildung gibt die bedeutungen: ‚das (was das nomen ausdrückt) hervorbringen, dazu machen, das sagen, etwas so nennen, für das erklären, das als mittel gebrauchen' u. s. w., lauter bedeutungen, die sich auf eine grundbedeutung, ‚das machen oder damit machen' reduciren». — V. ö. még «tenni (tun, machen)»-féle igének használatát, denom. igével fordítható szólásokban, pl.

b) Jelent «azzá-levést v. válást», a mit az alapnévszó mond; pl. magy. *szabadúl-* frei werden (*szabad* frei), *keményül-* hart werden, sich verhärten (*kemény* hart); *nagyobbod-* grösser werden (*nagyobb*), *fehéréd-* weiss werden (*fehér*) | finn *suurene-*, vog. *jänim-* gross werden [grösser werden, wachsen] (*suure*, *jüni* gross).

c) «Azzá-tevést», a mit az alapnévszó mond; ez értelem az «azzá-válás»-félének causativumáúl fogható föl s ilyenűl gyakran ki is fejezik az ugor nyelvek; pl. magy. *szabadít-* frei machen, befreien, *keményít-* hart machen, härten, verhärten; *nagyobbít-* vergrössern, *fehérít-* weiss machen, weissen, bleichen | finn *suurenta-*, vog. *jänmelt-* gross v. grösser machen [wachsen machen, auferziehen], a mi tkp. így van kifejezve: «gross-werden machen». De az «azzá-tevés» értelemből is indúlhat ki az «azzá-válás»-nak fölfogása és kifejezése, mint annak reflexivuma (v. passivuma): finn *uudista-* erneuern (*uude* neu): *uudistu-* «sich erneuern, erneuert werden = neu werden».

Az egyes ugor nyelvekben divatozó denominalis képzők részint a közvetetlen igésítésnek egyszerű exponensei, részint deverbalis képzők hozzájárulása által keletkezett képzőbokrok. E mellett néha tapasztalható, hogy a valódi igésítő elem többé-kevésbé elhomályosodván vagy egészen elenyészvén, immár egyes deverbalis képzők is mutatkoznak névszótól származtatókúl (pseudo-denominalis képzők: pl. a frequ. *-sk* a magyarban mint denom. *-z*, a lappban mint *-š*, *-h*). De van némi valódi közössége is a denominalis igeképzésnek a deverbalissal, a mennyiben igéűl beváló («igeszerű») névszóktól is (fent 2. §.) származtak amúgy deverbalis képzőkkel igék, a nélkül hogy közvető igésítés kimutatható volna.

21. §. Denominalis igeképzők: 1. ugor *-d*.

Finn: *-d*, végvocalissal *-da* [*-dä*] a finnVp.-ben; a többi dialectusokban *-da* [*-dä*] (illetőleg *-ta* [*-tä*] a finnS. V.-ben, meg

ova facere (= ova parere): finn *muni-* (*muna* ovum-tól) | *faire don:* m. *ajándékoz-*, finn *lahjoitta-* | *faire attention:* m. *figyelmez-* | *faire voile (pour . .):* *absegeln* (nach . .) | finn *tehdä poikia (lapsia):* m. *fiadz-* | *tehdä silmää:* m. *bimbóz-* | *tehdä leikkiä:* *leikitse-*, m. *tréfál-*.

általában a midőn a képzőnek consonansa az alapszónak végconsonansával közvetetlenül érintkezvén csakis kemény *t* lehet, pl. —*s-ta)* és *'a* [*'ä*] midőn az alaptőnek végvocalisa megmaradt (megjegyezvén, hogy az e képzéssel alakúlt <*aa, ää, ea, oa* stb. végű igetők a ragozásnak egy részében még láttatják a képzőnek eredeti consonansát vagy annak világos nyomát: pl. præt. 3. <*asi* e h. *ati*, imperat. 3. <*atkoon*, part. præt. <*annut)*; — «azt- és azzal-tevést» jelentő igék egyik rendes képzője. Példák: **finnVp.** *solada, sōlda-* salzen: *sola* salz | *pinoda-* aufschlichten. (holz: *pino* holzhaufen) | *nimeda-* nennen, nevezni (*nime* név) | *kezerda-* spinnen (= finnS. *kehrää-* : *kehrä* spindel) | *salbada-, salpta-* verriegeln, schliessen (S. *salpaa-* : *salpa* riegel) | *tugeda-* stützen (*tuge* stütze) | *lisada-* zufügen (S. *lisää-* : *lisä* zusatz) | *voida-* unguere, illinere (butyro: *voi)* | *semenda-* serere (*semne*, nom. *semen*, S. *siemene* semen) | *vargasta-* furari (*vargha:* nom. *vargas*, S. *varkaa* : *varas* fur) || **finnS.** *paimenta-* (E. K. *paimenda-)* pascere, tueri (*paimene*, nom. *-men* pastor) | *idarta-* (præs. 1. *idarran)* parce uti (*itara* parcus) | *höyhentä-* deplumare, plumas vellere (frequ. *höyhentele-* plumas erigere, ostentare) (*höyhene* pluma) | *pisarta-* (1. *-rran)*, E. *pizarda-* stillare, guttatim fluere (*pisara* gutta) | *pykältä-*, *pyältä-*, E. *pügalda-* incisuras facere, kerben (*pykälä)* | *voita-* = Vp. K. *voida-* (*voi)* | *säätä-*, E. *seada-* ordinare, statuere (*sää* filum, ordo, status ordinatus) | *suuta-* : frequ. *suutele-*, K. *šūdele-* osculari (*suu* os) | *varasta-* furari = Vp. *vargasta-* | *sairasta-* aegrotare (*sairas)* | *ijestä-* jugum imponere, anjochen (*ikee*, nom. *ijes)* | *rakasta-* amare (*rakkaa*, n. *rakas* dilectus, amatus) | *hirttä-* (pr. 1. *hirtän)* in patibulo suspendere (*hirte*, gen. *hirren* trabs, patibulum) | **valhetta-* (= E. *valeta-)* mentiri, falsum dicere, frequ. *valhettele-* : (*valhee*, n. *valhe'*, part. *valhetta* mendacium, falsum) || *suolaa-*, K. *šuoloa-* salzen (*suola)* | *matkaa-*, K. *matkoa-* iter facere (*matka)* | *silmää-* (frequ. *silmäele-, silmäile-)* oculis adspicere, perlustrare, observare, K. *šilmeä-* durch bösen blick schädigen (*silmä* oculus) | *lisää-*, K. *lizeä-* = Vp. *lisada-* | *nokea-* fuligine oblinere, fuliginem expurgare (*noke)* | *nimeä-* nominare = Vp. *nimeda-* | *kokoa-, kokoo-* congerere, colligere (*koko* strues, congeries) | *kirnua-* buttern, butter rühren (*kirnu* butterfass) | *pöllyä-* staub machen (*pölly)* | *rajua-* stürmen, wüten (*raju* sturm) | stb. stb. — Néha a *-da*-képzős igék jelentése «azzá-tevés»-félének is mutatkozik, pl.

kuivaa- (Vp. *kuivda-)* siccare, arefacere *(kuiva* aridus, siccus) | *koverta-* (Vp. *koverda-)* excavare *(kovera* excavatus, concavus) | *tasaa-* æqualem facere, planare, coæquare *(tasa* æquus, planus).

Lapp: *-d*, illetőleg *-t* (végvocalissal *-de* a lappF.-ben, *-te* a lpS.-ben; meg mind a kettőben ... *s-te*; v. ö. lpF. frequ. *-d* ellenében lpS. *-t*, fent 23. l.); használatában egészen a finn denom. *-da*-nak megfelelő képző. Példák: lpF. *suddode-*, S. *suddote-* peccare, vétkezni *(suddo* peccatum) | *jednade-*, S. *jänate-* vocem edere, hangozni *(jedna, jäna* vox, sonus; f. *ääne*-től *ääntä-* [*äändä-*] vocem edere, vociferari) | *loppede-*, S. *loppete-* veniam dare, concedere *(loppe* venia; v. ö. f. *lupa: lupaa-)* | *vaivede-*, S. *vaivete-* affligere, contristare *(vaive* miseria, calamitas; f. *vaiva: vaivaa-)* | *bikkade-* teeren *(bikka* teer) | *varde-*, S. *varrte-* bluten, vérzeni *(varra* blut) | *bivteste-*, S. *piktaste-, pikteste-* vestire *(bivtes, piktas, -tes* vestis) | S. *svaineste-* als knecht dienen, szolgálni *(svaines* knecht) | *gańalde-*, S. *kańalde-* lacrimari, könnyezni *(kadńel, gańal* lacrima) || stb. — Jegyzet. Vannak jelentésük szerint denominalis eredetüeknek mutatkozó olyan igék is, melyek mostani alakjukban a hozzájuk tartozó névszótőkkel lényegesen megegyezők. Hogy azoknak egy részében *-d* volt a kiszorúlt denom. képző, olyan esetekből tűnik ki, a melyekben az eredetibb teljes alak még meg is van (míg a *-j* képzőhez tartoznak, melyek a lpS.-ben ugyan már *e*-végüek, de a lpF.-ben ennek ellenében jellemző *i* végvocalist őriztek meg); pl. lpF. *čorbma-* és *čorbmade-* mit der faust schlagen, öklözni *(čorbma* faust; S. *čormote-, čormete: čorbmo)* || *giella-*, S. *kiäle-* laqueos tendere *(kiäle, giella* laqueus) | *maidno-*, S. *maino-* és *mainote-* laudare *(-no* laus) | *särva-*, S. *sebre-* participem esse *(särve, sebre* consortium; v. ö. finn *seuraa-: seura)* | *dabme-*, S. *tabme-* glutinare *(-me* glutinum).

Mordvin: *-d* (végvocalissal mdM. *-di̊, -de*, E. *-do, de)* — «azt v. azzal-tevést» jelentő denom. igék képzője; példák: mordM. *śormadi̊-*, E. *śormado-* sticken, malen, schreiben *(śorma* buntwerk, stickerei, schrift) | *tärdede-* mit dem spannstrick fesseln, nyügözni *(tärde-* spannstrick, nyüg) | *lemde-* benennen (= f. *nimedä-, nimeä-; lem, leme* name) | E. *läzde-* hinzufügen (= f. *lisää-; läze* zusatz) | *kštirde-*, E. *ščerde-* spinnen (v. ö. finn *kehrää-; kštir, ščere* spindel) | *šami̊rdi-*, E. *čamordo-* hinken, sántítani *(šami̊r, čamor* lahm, hinkend) | *pejede-, pejde-* lachen (tkp. «zähne flet-

schen»: *pej* zahn) | E. *přado-* beendigen, vollenden (*přa* kopf, spitze).

Cseremisz: -*d* (vagy előző consonans miatt és a cserM.-ben néha amúgy is: -*t*; végvocalissal: -*de*, -*do*, -*dö*; cserM.-ben -*da* is fordúl elé = S. -*do*); használata úgy mint a mordvinban a -*d* képzőé; **példák**: cserS. *lümd-*, M. *limd-* nominare (*lüm*, *lim* nomen) | S. *lümed-* glutinare (*lümö* glutinum) | S. M. *šörtńed-* inaurare (*šörtńö*, -*ńä* aurum) | *šinžald-*, M. *šanzalt-* salire, sózni (*šinžal*, *šanzal* sal) | *poldošt-* zuknöpfen (*poldoš* knopf) | *tumušt-*, M. *tūmašt-* pannis resarcire, foltozni (*tumuš*, *tūmaš* pannus, folt) || *lavert-*, M. *lävirt-* coeno inquinare (*lavra*, *lävrä* coenum) | *mundurt-*, M. *mandert-* glomerare, gomolyítani (*mundura*, *mandara* glomus, gomolyag).

Vogul-osztják. Ezen ugor főnyelvben az eredeti szóközépi *d* bizonyos terjedelemben és részint közösen a zürjén-votjákkal és a magyarral[1]) -*l*-vé változott, de másıészt nem egy esetben meg is maradt explosivának (rendesen kemény *t*-vé erősbödve) pl. vog. *taut*, oszt. *tūget*, *tūt* ignis ($t_{\circ}g_{\circ}d_{\circ}$-ból MUgSz. 242. l.) | vog. *kāt*, oszt. *kēt*, *kat* (*katl-*) manus = f. *käde* | vog. *tarvit*, *tārut*, oszt. *tāgert*, *lavirt* gravis, onus = f. *tärgedä* (MUgSz. 200). Néha meg a vog.-oszt. nyelvnek csak egyik részében, főleg az osztjákban, ment végbe a *d* : *l*-változás: oszt. *mugol*: vog. *majt* jecur | *jugol*: vog. *jǫut*, *jąjt* arcus | osztB. -*l*, 3. szem. rag, pl. *pogel* fia: vog. -*tä*, pl. *ajtä* leánya. E hangviszonyokat tekintve pedig először a vogul-osztjákban «azt v. azzal-tevés» értékkel divatozó denom. -*l* képzőt az ugor denom. -*d* (= finn -*da*, *dä*) képző szabályos másának kell tartanunk, de másodszor azt is kell elfogadnunk, hogy egy hasonló értékű denom. -*t* képző csak az -*l*-nek eredetibb hangfokon megmaradt változata (= ugor -*d*), legalább olyan esetekben, a hol a nevezett -*t*-nek tisztán és közvetetlenűl az alapnévszóhoz járúlta ellen semmi kétség nem támad (mint pl. a vog. *nam-t-* »nevezni» igére nézve, melynek az oszt.-ban *nemit-* felel meg, a mely pedig

---

[1]) Pl. vog. oszt. *ulm*, *olim*, m. *álom* = mord. *udomo*, lp. *odem* | vog. *valem*, oszt. *velim*, m. *velő* = finn *üdime*, mord. *ud eme* | ablativusrag -*l*: pl. vog. *numel*, oszt. *numil-ta* von oben; m. -*ól*, -*ől* végén: *alól*, *hazól*, *mellől*. Lásd: Verzweigung d. ugr. sprachen (Göttingen 1879) 28—31. l. vagy: Nyelvtud. Közl. XV, 160.

állandó *i* vocalisával [csak *nemit-* s nem *nemt-*] a finn *nimittä* [*nimitä-*] képzésre utal; lásd alább a *j+t* denom. képzőbokort).

a) Példák az *-l* képzőre: **vog.** *posiml-* rauchen, füstölögni (L. *pąšmlaχt-*, refl. továbbképzéssel): *posim, pąšm* füst | *kąntl-* (és *kąntlaχt-)* krieg führen, hadakozni (K. *χontlaχt-)* : *kąnt, χont* krieg, kriegerschar, had | *kisl-* mit dem reif spielen, reif werfen: *kis* reif, abroncs | *mujl-* zu gast sein, gastiren: *muj-kum* gast | *pōrl-* bewirten: *pōri*, L. *puor* hochzeitsopfer | *aperl-* sich beeilen: *aper (aper voari* beeilt sich, tkp. «macht *a.*») | *tolmąχl-* stehlen, воровствовать, tolvajlani: *tolmąχ* dieb, tolvaj | K. *ampl-* (inf. *amplaχv)* schimpfen (tkp. «kutyázni»): *amp* hund | K. *pičel-* fasten, böjtölni: *pič* böjt | *χušl-* (Ahl. *kuśl-)* dienen, szolgálni: *χuš, kuś* diener, szolga. — **osztB.** *pusñil-* (*pusñila-, pusñili-)* rauchen, räuchern (Ahl. *pūsint-)* (= vog. *posiml-)*: *puziñ* rauch | *mojla-* (fr. *mojlili-)* zu gast sein (vog. *mujl-)*: *moj* gastmahl, hochzeit (*moj-χo* gast) | *nižili-* (Ahl. *nišlī-)* angeln: *niži (niš, niši)* angel | *velpasla-* (és *velpasta-* Ahl.) jägerei treiben, wild fangen: *velpas* fang, jagdbeute | *tolmaśla-* (Ahl. *tolmasta-)* dolmetschen, tolmácsolni; *tolmaś (tolmas)* dolmetsch, толмачъ.

b) Példák a *-t* képzőre: **vog.** *entept-* gürten (refl. *enteptaχt-* sich g.): *entep* gürtel | L. *oľpt-* färben: *oľp, oľep* farbe | *liχt-* nageln, annageln: *liχ* splitter (vogK. Máté 7, 4; oszt. *lunk* pflock, nagel) | *ēľimt-*, L. *iľmt-* leimen: *ēľim, iľm* leim | *ąntest-* helfen: *ąntes* hilfe, dienst | *tąrąst-* hindern: *tąrąs* hinderniss | *potert-* sprechen: *poter* rede | *šorkilt-* einschnitte machen, kerben: *šąrkel* einschnitt, kerbe | *lillt-* atmen: *lili, lill* seele (atem) || *lēstent-* schleifen: *lēsten* schleifstein | *solvelt-* salzen: *solvel* salz | *sietent-* einzäunen: *sietn* zaun | L. *šimt-* zürnen: *šim, sim* herz (v. ö. сердце «herz» és «unwille, zorn») | *qult-* anfangen, начинать: *qul* ende, anfang, vorderes. — **osztB.** *antipta-* gürten (vog. *entept-)*: *antip* gürtel | *ōlipt-* färben (*ōliptim* gefärbt): *ōlip* farbe | *lunkta-* annageln: *lunk* nagel | *ajjimt-* (Irt. *ājemd-*, S. *ějemt-)* leimen: *ajjim, ājem* leim | *ontasta-* helfen: *ontas* | *torasta-* hindern: *toras* | *potart-* sprechen; *potar* | *lalt-* atmen, blasen: *lil* seele | *kažit-* (Ahl. *kāšit-)* schmerzen, krank sein (Irt. *keǯed-)*: *kaži (kāši, keǯe)* krankheit | *tunkta-* mit moos verstopfen: *tunk* | *nōrt-* mit hölzern belegen, hidalni: *nōr* brücke. — J e g y z e t. OsztIrt. *ēsemd-* saugen (*ēsem* mutterbrust), *šērend-* worfeln (*šēren* getreideschwinge), *īsend-* mahlen (*īsen* handmühle):

ezekben lehet, hogy a -*d* képző már megvolt -*l* helyébe lépett: v. ö. fent 176. l. a frequ. -*l*-nek osztIrt. -*d* alakját. — Jegyzet. Félre hagytam itt olyan -*t*-képzős denom. igéket, a melyek tisztán «azzá-tevést» jelentvén, eredeti és pedig tkp. causativ értékű -*t* képzővel alakultaknak látszanak; pl. vog. *nāmprit-* klein machen, aprítani (*nāmpri* minutus, apró) | oszt. *jilbat-, jilbit-* erneuern (*jilip*) | *sistamt-* rein machen, reinigen (*sistam* rein).

Zürjén-votják. A fent említett szóközépi *d* : *l*-változáshoz e nyelvben még hozzájárult az így keletkezett *l*-nek további gyengülése *j*-vé vagy pedig merő eltűnése: pl. finn *üdime*, oszt. *velim* = votj. *vijim* medulla | finn *kudo-*, mord. *koda-* weben, flechten = votj. *kuj-* [*kuji-*] és *ku-* [*ku'i-*], zürj. *kij-* és *ki-* (*kiöd* v. *kijed* geflecht, *kijan* v. *kian*, votj. *kuon* gewebe, einschlag) | finn *mede* «méz» = zürj. *ma* (azaz *ma'*, mely még *mal'*-nak hangzik ebben: *mal'a-muś* biene). Megjegyzendő: zürjP. *rukleś* és *rukjeś* «zottig, ungekämmt»; meg frequ. -*lal*, -*l'al* és -*jal* (fent 201. l.). — E szerint az ugor -*d* (finn -*da*, -*dä*) denom. képzőnek mása azon zürjén-votják -*j* (-*ji*)-ben ismerhető föl, mellyel főleg «azt- és azzal-tevést» jelentő igék készülnek; erre nézve ugyanis számba jő, hogy a denom. -*j*-nek frequ. <*al*-val való kapcsolata -*jal* mellett (mely még használatosabb mintsem a magára való -*j*) néha még -*lal*, -*l'al* is fordúl elé: pl. votj. *mirdjal-* és *mirdlal-* «gewalt antun, zwingen» (csak *j*-vel: zürj. *mirdji-* : *mird* gewalt, zwang). De a -*jal*-on kivűl szerepel a zürj.-votj.-ban csupa <*al* is mint denom. képző, a melyből a tulajdonképi igésítő (ug. -*d*) képző a fent jelzett specialis hangfejlődés szerint teljesen eltűnt (<*al* eredeti -*dal* helyett, pl. *l'emal-* «leimen» ebből: *l'emε-d-al*, v. ö. cser. *lümed-*).

a) Példák a -*j* és -*jal* képzőre: zürjP. *nimji-* nennen (votj. *nimjal-*) : *nim* name (v. ö. finn *nimedä-* [Vp. *nimeda-*], mord. *lemde-*) | zürj. *nirji-*, *nirjal-* (és refl. -*ś*-vel *nirjaś-* e h. *nirjalś-*) mit der nase wühlen, durchwühlen, untersuchen: *nir* nase (adj. *nira* [s nem *nirja*] «-nasig») | *pasji-*, *pasjal-*, votj. *pusji-* bezeichnen: *pas*, *pus* zeichen | P. *mižji-* beschuldigen (v. *mižal-*), mit krankheit strafen: *miž* schuld, sünde (*miža* krankheit als strafe gottes; v. ö. oszt. *muś*, *moś* krankheit, fehler, cser. *mužo* morbus) | *dorji-* beschützen, beistehen, partei nehmen: *dor* seite (*dorin* bei; v. ö. finn *puolda-* : *puole*) | *zudji-*, *zudjal-* schleifen: *zud* schleifstein | *veltji-* decken (ein haus: eindachen): *velt* dach, decke || zürj. *böbjal-* tollen, mut-

willig sein: *böb* wild, toll | *orjal-* eitern: *or, ord* eiter | *tìljal-, tìvjal-* mit dem netz fischen: *tìl, tìv* netz, zugnetz | votj. *medjal-* (zürj. *medal-)* mieten, bérelni: *med* lohn (adj. p. *medo)* | votj. *kotìrjal-* einen umweg machen: *kotìr* kreis, umkreis | *kunjal-* herrschen: *kun* herr, herrscher, kaiser | *pulìsjal-* (és *pulsal-)* rudern: *pulìs* ruder | *śaśkajal-* blühen: *śaśka* blume | *šukujaśk-* (e h. *-jal-śk)* schäumen, habzani: *šuku* schaum | *vožjaśk-* hassen, beneiden: *vož* zorn, neid (v. ö. finn *vihaa-, vihada-: viha)* | stb. — Jegyzet. Az eredetibb *-ľal, -lal*-nak csak igen kevés példája maradt meg: *mìrdlal* (és *mìrdjal-)* gewalt antun: *mìrd* gewalt *(mìrden* mit mühe: zürj. *mìrdön, mìrdjön)* | zürj. *kìčlal-* kreisen, umgehen, sich im kreise drehen: *kìč* ring, kreis (v. ö. *kìčlöd-* im kreise bewegen) | zürj. *sukľal-* trüben: *suk* dickes, bodensatz. — Ezen kivűl a votjákban több *-lal* végű ige, török eredetű alapnévszó mellett, voltaképen úgy keletkezett, hogy a votják nyelv az illető alapszóktól való török *-la, -le*-féle denom. igéket is átvette s honosító végképzővel megtoldotta (úgy hogy ezen igék az eredeti votják *-lal-* képzéshez csakugyan hozzá alkalmazkodtak): pl. votj. *sìj* «ehre» és *sìjlal-* ehren = tör. *sìj* és *sìjla-*.[1]) — Jegyzet. Föltűnő zürj. *pož*, votj. *puž* «sieb» mellett: *požnal-, pužnì-* «sieben, durchsieben»; votj. *kort* «eisen» mellett: *kortnal-* «zäumen, aufzäumen» (v. ö. zürj. *kört-vom* gebiss: *kört-vomal-* aufzäumen). Szinte úgy látszik, hogy ezen igékben az *n* előző *l*-ből való (pl. *požnal-* e h. *požlal-)*; de másrészt az is gyanítható, hogy *n* az alapszónak teljesebb tőjéhez tartozó: v. ö. *kort, kört* ellenében cser. *kürtńö, kirtńe* «eisen».

b) Példák az <*al* képzőre: zürj. *pomal-* endigen, végezni: *pom* ende | *šìral-* mäuse fangen, egerészni: *šìr* maus | *pial-* gebären, junge bekommen: *pi* sohn, junges | *vugral-* angeln: *vugìr* angel | *gognal-* hobeln: *gogìn* hobel | *čerial*, votj. *ćorìgal-* fischen: *čeri, ćorìg* fisch | *solal-* salzen: *sol* salz | *kiźal-* zuknöpfen: *kiź* knopf | stb. — votj. *keneral-* einzäunen: *kener* zaun | *ǯobal-* besudeln: *ǯob* schmutz | *tunal-* wahrsagen, zaubern: *tun* (zürj.) zauberer | *lìmial-* schneien (zürj. *lìmjal-): lìmì* schnee | *śulmaśk-* (e h: *-al-śk)* trauern, sich grämen: *śulem* herz | *tulkimaśk-* wogen, in unruhe kommen: *tulkim* woge | *varal-* dienen: *var* knecht, diener | stb. —

---

[1]) Lásd Munkácsi B. kimutatását a votjákba átvett török eredetű igékről: NyK. XVIII, 69—77.

J e g y z e t. Néha meg sem határozható bíztosan, vajjon *<al* vagy *-jal* képzővel alakúlt a denom. ige, minthogy az alapszónak némely származékában *j*-végű tője is lép föl, pl. zürj. *koľkjal-* eier legen: *koľk* ei (de adj. p. *koľkja)*.

Kérdés, vajjon a zürjén-votjákban is úgy mint a vogul-osztjákban a denom. *-l (-j)* mellett még annak eredetibb explosivhangú alakja is itt-ott megmaradt? Hiszen az ablativusrag (finn *-da)* is tartotta fenn magát a votj. elativusi *ś*-nek teljesebb *-śt* alakjában (= finn *-s-ta:* votj. *moneśtîm, toneśtîd* ex me, ex te). Félre hagyva megint a *t*-vel alakúlt «azzá-tevés»-féle igéket (pl. zürj. votj. *kizer-t-* «flüssig machen»), erre nézve csakugyan számba jöhet néhány *-ď* és *-t* képzős denom. ige («azt- v. azzal-tevés» jelentéssel): zürj. *doj* «wunde, verletzung»-tól: *dojdi-, dojdal-* «verwunden, verletzen» (de van ez is *dojdöś* «voll wunden» vagyis *doj* mellett *dojd* névszó) | zürj. *tujd-* «weg, pfad, reihe»: *tujdî-* anweisen, zurechtweisen *(melön t.* mit gekreideter schnur eine linie schlagen) | zürj. *mîž* schuld: *mîždî-, mîždal-* beschuldigen, anklagen | zürj. *töždi-* sich sorge machen, sorgen, sich kümmern (v. ö. oszt. *tiś* kummer: *tiśta-* trauern; vog. *tis: tist-* id.) | votj. *vož* zorn: *voždal-* unzufrieden sein [zürnen] || zürj. *śorni* rede: *śornit-* reden, sprechen | zürj. *čukör-* herde, haufe: *čukört-* sammeln, anhäufen | zürj. *vežör* verstand: *vežört-* verstehen, begreifen | votj. *vośkol* schritt: *vośkolt-* schreiten; votj. *tuśmon* hass, feindschaft, feind: *tuśmont-* feindlich sein, hassen | zürj. *zîr* schaufel, spaten: *zîrtal-* schaufeln, graben | votj. *ajip* schuld: *ajipt-, ajiptal-* beschuldigen. De tekintve, hogy a zürjén amúgyis inkább lágyításra hajlandó, úgy hogy a caus. *-t*-t is részint *-d*-űl mutatja föl (16. §.), legfelebb a zürj. *-d* képzős denom. igéket fogadhatnók a megmaradt ugor *-d* képző nyomának, meg egykét *-t*-vel való votj. igét (pl. *ajipt-, tuśmont-)*, — a többire nézve arra utalván, hogy a denom. használatú eredeti *-t* valamint a *-j + t* (finn *<itta)* képző külömben is az ugor *-d* (finn *-da)* functiokörével szorosan érintkezik (v. ö. finn *nimittä-* nominare = oszt. *nemît-*, vog. *namt-)*.

Magyar: *-l*, végvocalissal *-la, -le (-lo, -lé)* úgy mint a frequ. *-l* is; előtte az alapnévszótőnek eredetileg rövid végvocalisa könynyen elmarad, míg hosszúja megtartja eredeti hosszúságát úgy mint más képzők és ragok előtt (jelesen a ragtalan nominativusalakban *a, e*-végű tőktől a denom. *-l*-képzés *<ál, él* [*êl*]); — a

denom. *-z* mellett (l. alább) rendes használatú képző az «azt- és azzal-tevés» kifejezésére; [1]) — az ugor *-d* (finn *-da)* képzővel való egyezése a fent (a vogul-osztják rovatban) említett szóközépi *d : l-* változáson alapszik. — Példák: *dobol-* trommeln: *dob (dobo-t)* trommel | *orvosol-* (n. act. *orvoslás)* medicari: *orvos* medicus | *panaszol-* klagen, beschwerde führen (n. ag. *panaszló)*: *panasz* klage | *ácsol-* zimmern: *ács* zimmermann | *tolvajol-* stehlen *(-ajlás)*: *tolvaj* dieb | *lánczol-* anketten: *láncz* kette | *dalol-* singen: *dal* lied | *orrol-* die nase rümpfen, übel nehmen: *orr (orro-t)* nase | *szitál-* sieben: *szita* sieb | *kaszál-* mähen: *kasza* sense | *szolgál-* dienen: *szolga* diener | *vasal-* mit eisen beschlagen v. bearbeiten [pl. biegeln]: *vas (vasa-t)* eisen | *hálól-* obretire: *háló* rete | *árúl, árul-* venum exponere, vendere *(el-á.* prodere): *árú, áru* pretium, merx || *énekėl-* (n. ag. *éneklő)* singen: *ének* gesang, lied | *kémel-* spioniren (n. act. *kémlés)*: *kém (kéme-t)* spion | *bérėl-* dingen, mieten: *bér* lohn, miete | *terhėl-* beladen, belasten: *teher (terhė-t)* last | *ölel-* umarmen: *öl (öle-t)* amplexus ulnarum, sinus | *ebédėl- (ebédlő, ebéllő)* speisen (zu mittag): *ebéd* mahlzeit, mittagessen | *beszéll-* (e h. *beszédl-)* sprechen, reden: *beszéd* rede, gespräch | *cserėl-* (Heltai: *cserêl-)* tauschen, wechseln: *csere* tausch | *kefél-* bürsten: *kefe* bürste | *hegedűl-* geigen, auf der geige spielen: *hegedű* geige | *böcsűl-, böcsül-* pretium, aestimare, schätzen, achten: *böcs, böcsü* pretium, aestimatio *(böcsü-ár)* | stb. stb. — Csak refl. továbbképzéssel: **bajol-, bajla-* : *bajlód-* sich abmühen, sich plagen: *baj* mühe, plage | **kínol- kínla* : *kínlód-* sich quälen: *kín* pein, qual | **dolgol-* : *dolgolód-* laborare: MA. *dolog.*

Frequentativ *<ál (<al)* járulékképzővel: *-lál, -lél* [*-lêl*], *(-lel)*; pl. *szemlél-, szömlêl-* (Helt.) aspectare, contemplari: *szem* oculus | *kémlel-* explorare, spioniren (v. ö. *kémėl-, kéml-)*: *kém* | *számlál-* numerare: *szám* numerus (v. ö. *számol-* számot adni, rechnen, abrechnen) | *ízlel-* gustare: *íz* sapor (v. ö. *ízel-, ízl-* gustare) | *hírlel-* divulgare (Ny. III, 470; Pázm.: NyK. XV, 339): *hír-* fama | *részlel- (meg-r.)* in partes dividere (Ny. IV, 22): *rész* pars | *vaklál-* caecutire (ib. II, 136): *vak* caecus.[2])

---

[1]) A denom. *-l* és *-z* képzők részint váltakozó, részint külön-külön való használata bővebben tárgyalva: NyK. X, 1—7. l.

[2]) Ide tartozhatik bár ez is: *gyomlál-* unkraut jäten (MA.); de alap-

J e g y z e t. Az egyszerű denom. *-l* mellett, ugyanazon értékkel (s különösen az »annak-vélés, -tartás, -mondás» kifejezésére) eléforduló kettőshangú *-ll* képzőt (pl. *jovall-, javall-* [inf. *javalla-ni*] gut heissen, billigen: *jó* gut [*java* bonum ejus, *java-k* bona]) | *hidalla*-ni pontem construere MA.: *híd* [*hida-t*] pons) nem igen lehet csupa hangerősbülésből keletkeztetni (a milyent pl. a lapp nyelv kedvell, t. i. hangsúlyos vocalis után: v. ö. fent 174. l. a frequ. *l*-nek a lappban *-l* és *-ll* alakját). Tekintve hogy ezen igék, különösen az «annak-vélés»-félék jelentésében némi tartamosság vagy ismétlődés momentuma is érezhető, jóformán frequentativ járulékképzőben kell az *-ll*-nek magyarázatát keresnünk. De így is kétféle fölfogás lehetséges. Lehet hogy ugyancsak a denom. *-l (=-d)*-hez járúlt frequ. *-l* vagyis hogy pl. *javalla-* ebből való: **javalola-* (v. ö. finn *-dele*, pl. *silmäele-* e h. *silmädele-* adspicere, *sūtele* e h. *sūdele-* osculari); [1]) de meg az is lehet, hogy az *-ll*-ben az igésítő előrész a denom. *-j* [*-g*] képző (mely a magyarban részint *h*-vá lett: l. 22. §.), miszerint pl. *javalla-* volna e h. **javahola-, javahla-*, vagyis ezen *-ll*-es igék a *használ-* (e h. **hasznojol-)* képzésmódjához sorakoznának. — Egyéb ilyen példák: *kevesell-* (MA. *kevesellem)* für zu wenig halten: *kevés (kevese-t)* | *rosszall-* missbilligen: *rossz (rossza-t)* schlecht | *urall-* (MA. *urallom)* dominum agnoscere: *úr (ura-t)* | *vizell-* (MA. *vizellet*, most így is: *vizelet) : víz (vize-t)* aqua | *kedvell-* diligere, favere (MA. *kedvellés*, most: *kedvelés) : kedv (kedve-t)* lust, behagen | *füvell-* grasen (gras fressen, weiden: Ny. V, 265): *fű (füve-t)* | *vörösell-* (pr. 3. *vörösellik*, most így is: *vöröslik)* rubere, rot erscheinen: *vörös* | *zöldell-* (pr. 3. *-llik)* grünen, grün scheinen: *zöld (zölde-t)* | *békéll- (meg-békéllik)* frieden machen, reconciliari *béke (béké-t)* pax.

22. §. Denominalis igeképzők: 2. ugor *-j (-g)*.

A denom. *-j* képző, melyet így (illetőleg az alapszó végvocalisával összevonva: <*i* alakban) a mordvin, finn és vogul-osztják

---

szava *gyom* «unkraut» a törökből való (= csuv. *śom*, régibb **jom* h.) s a csuv. *śomla- (*jomla-)* «gyomlálni» mellett, olyan is lehetne a m. *gyomlál-* ige, mint a török eredetű alapszótól való votják *-lal*-félék.

[1]) Így magyaráztam NyK. X, 57.

nyelvek egyezőleg fönntartottak, szintúgy mint a hang szerint vele egybetalálkozó frequ. *-j* is (fent 200. l.), eredeti *-g*-ből valónak látszik. Ezen explosiv hangfokú alakjának fölvételére utal jelesen a mordM. *alja-*, *alija-* «ova parere» mellett a mordE. *alga-ndo* id.; másrészt a képzőnek *-h* változata a magyarban (pl. *sebhed-*, *sebhet-*, *helyhez-*).

Finn: a) Magára csak *<i* alakban fordúl elé, mint «azt- és azzal-tevés»-féle igék képzője: finnS. *poiki-* pullos v. catulos parere, fiadzani (K. *poigi-*, E. *poegi-*, *poege-*): *poika (poiga, poega)* filius, pullus, catulus (az *i*-képzős pluralis-tő szintígy *poiki-*) | *muni-* ova facere, tojni (E. *mune-*): *muna* ovum (plur. *muni*) | *suki-* strigili pectere (K. *šugi-*, E. *suge-*): *suka (šuga, suga)* striegel, bürste | *ruoski-* peitschen: *ruoska* | *luuti-* auskehren, fegen (E. *lūdi-*): *luuta (lūda)* besen | *pesi-* (E. *pezi-*) nidificare: *pesä (peza)* nidus | *oksi-* ramos putare: *oksa* ramus | *kesi-* cutem exuere; *keti-* membrana obducere: *kete* (nom. *kesi*, plur.-tő *kesi*) cutis tenuis, membrana | *kenki-* (K. *kengi-*) beschuhen: *kenkä (kengä)* schuh | *kouri-* manu prehendere v. comprimere, markolni (v. ö. *-d* képzővel: *kouraa-* id.): *koura* manus prehendens | stb.

b) *<itse* = *<i+tse* (e h. *-kse* = frequ. *-sk*, v. ö. fent 272. l. a refl. *-tse*-nek eredetibb alakjáról; megjegyzendő: finnL. *valiks-*, *valikš-* «herrschen» = fS. *vallitse-*); meg *<oitse, öitse* az *o*, *ö*-végű meg részint *a*, *ä*-végű névszótőktől (v. ö. szintilyenek *<oi*, *öi*-végű pluralis-tőjét, egyéb *<i* végű plur. tők mellett); gyakran az *<itse* mellett még a járulékképző nélkül való *<i* alak is használatos. Példák: finnS. *ruoskitse-* peitschen (és *ruoski-*): *ruoska* | *naulitse-* (és *nauli-*) nageln: *naula* nagel | *kaupitse-* feil haben, verkaufen (K. *kaupitše-*): *kauppa* kauf, handel | *sepitse-* schmieden: *seppä* schmied || *vahingoitse-* nocere, damnum afferre: *vahinko* damnum | *sikiöitse-* fetum facere: *sikiö* feetus, proles | *palmikoitse-* (és *palmikoi-*) flechten (das haar): *palmikko* haarflechte | *vasaroitse-* hämmern: *vasara* hammer | *kipinöitse-* (és *kipinöi-*) funken sprühen, scintillare: *kipinä* scintilla | *hedelmöitse-* florere, fructum ferre: *hedelmä* | *vasikoitse-* vitulum parere, borjazni: *vasikka* vitulus | *varsoitse-* equulum parere, csikózni: *varsa* füllen | *penikoitse-* catulos parere, kölyközni: *penikka* catulus | *ahkeroitse-* diligenter studere: *ahkera* asiduus | stb. — A finnE.-ben is *<itse*, néha *<etse*: *pezitse-* nisten (és *pezi-*); *sormitse-* betasten (S. *sormi-* id.:

sorme, sorme finger), *nimetse-* nennen (és *nimeta* = S. *nimittä-)*, *pilvetse-* sich bewölken *(pilve)*; stb. (Wiedemann, Gramm. §. 98.) ‖ A finnK. és Vp.-ben *<itše* [*ičče*]-nek, illetőleg *<oitše*-nek hangzik e képző: pl. Vp. *aiditše-* umzäunen *(aida)*, *aldoitše-* wogen *(aldo*, S. *aalto)*, *haravoitše-* harken, rechen (S. *haravoitse-: harava)*, *tuskitše-* (refl. rag.) sich ängstigen *(tuska)*, *noiditše-* hexen, kuriren: *noida* zauberer, *vardeitše-* bewachen (S. *vartioitse-: vartia)* | pl. K. *rammitše-* hinken *(ramba* lahm), *vardeitše-* bewachen, *palmikoitše-*, *tuššitše-* (refl. rag.) sich ängstigen *(tuška)*. — A finnL.-ben van még nyoma az eredetibb *<ikse* alaknak (*<īkš*): *sodīkš-* krieg führen *(soda* krieg: v. ö. fS. *soti-* és *sota*, fE. *sodi-* és *soda)*; *kedrīkš-* spinnen (fE. *kedra* spindel = fS. *kehrä)*. — J e g y z e t. A *-tse* járulékképzőre némely esetben a reflexiv érték (fent 273. l.) is ráillő: pl. *iloitse-* gaudere, laetari *(ilo* gaudium), *hedelmöitse-*, *ahkeroitse-* | *ikävöitse-* langeweile haben, sich sehnen *(ikävä)*.

c) *<ita* (S. *<itta, ittä)*, *<oita* (S. *<oitta, öittä: a, ä* végű tőktől is, úgy mint *<oitse)*; de az *<oita (oitta)*-nak *i*-je egyes vidékek ejtése szerint már nem is hangzik, úgy hogy *ota*-ban, legalább *a*-végű névszótő mellett, csak az *o* vocalis-szinezet utal még a megvolt *-j* képzőre; a finnK. Vp.-ben meg ezen *<ota (otta)* helyett *<uta (utta)* is fordúl elé, mely is a finnE.-ben a rendes alak: pl. *kirja*-tól [plur. tő: *kirjoi*]: S. *kirjoitta-*, *kirjuta-*, K. *kirjutta-*, Vp. E. *kirjuta-* «scribere»; — «azt- és azzal-tevés» (különösen: «azzal ellátás, fölszerelés»), de egyszersmind «azzá-tevés» kifejezésére használt denom. képző, mely néha még az egyszerű *<i*-vel, meg *<itse*-vel váltakozik. Példák: finnS. *nimittä-* nominare (K. *ńimittä-*, E. *nimeta-*): *nime* (n. *nimi)* nomen | K. *kuoritta-*, Vp. E. *kōrita-* abschälen (és S. *kuori-*, E. *kōri-* id.): *kuore (-ri)* schale, rinde | S. *rasvoitta-* (és *rasvoitse-)* adipe ungere: *rasva* adeps | *lahjoitta-* donare: *lahja* donum | *kunnioitta-* (és *kunnioitse-)* honorare: *kunnia* honor | *haavoitta-* (és *haavoitse-)* vulnerare: *haava* vulnus | *raudoitta-* ferro munire, vasalni: *rauta* | *teroitta-* (E. *terita-)* acie instruere: *terä* | *kengittä-* (és *kenki-)* beschuhen: *kenkä* | *nauloitta-*, E. *naeluta-* mit nägeln versehen, vernageln (v. ö. *nauli-*, *naulitse-)*: *naula* | *höystöttä-* schmalzen: *höystö* schmalz, würze | E. *jaluta-*, fr. *jalutele-* (S. *jaloittele-)* spazieren: *jalg* (g. *jala)* fuss | stb. ‖ *suoritta-* (és *suori-)*, E. *sōrita-* rectum reddere, erigere, corrigere: *suora* rectus | *tasoitta-*, Vp. *tazita-* adaequare, complanare:

tasa planus, aequus | *lujoitta-* firmum reddere: *luja* | *sekoitta-*, Vp. *segoita-* miscere, perturbare (v. ö. E. *segi-* id.): *seka* mixtum | *pitkittä-* prolongare: *pitkä* longus | *äitelöittä-* süsslich machen, durch süsse anwidern: *äitelä* subdulcis | stb. — Ide valóknak látszanak *u*-végű tőktől való *<uta-* (e h. *uita)*-félék: S. *koulutta-* schulen, iskolázni (unterrichten, züchtigen): *koulu* schule (v. ö. E. *kōli-*, *kōlita-* : *kōľ, kōli)* | *savutta-* infumare, fumo torrere: *savu* | *myrkyttä-* veneno inficere: *myrkky*. — Látni valo, hogy az *<ita (<oita)* csakolyan összetett képző, a milyen *<i* mellett *<itse*, vagyis így taglalódik: *<i-ta (<oi-ta)*. A *-t (-tta)* járulékképzőre eredeti értékűl keresetlenűl a momentán (illetőleg intensiv)-féle functio illik rá, noha némely esetben a képzés alakulása causativ *-t*-vel is magyarázható, pl. ha *kenki-* szorosabban «calceos induere» a causativumnak értett *kengittä-* tkp. «schuhe anziehen lassen = beschuhen».

Jegyzet. Az *<i*-féle denom. igeképzéshez csatlakoznak még olyan *o* [*u*]-végű igék, melyek *a*-végű névszótők mellett, jelentésüknél fogva denominalis-féléknek mutatkoznak; ezen *o*-juk ugyanis *oi-* helyett való, a melyet az esetleg szintén eléforduló *<oitse*, *<oitta*-végű igék még fönntartottak; pl. *varsa* «csikó»-tól van *varsoitse-* és *varso-* (e h. *varsoi-)* «equulum parere» | *lahja* donum: *lahjoitta-* és *lahjo-* (e h. *lahjoi-)* «donare». Ilyenek: finnS. *seulo-*, E. *sōlu-* sieben: *seula* sieb | *liusko-*, *pirsto-*, *rahno-* assulatim findere: *liuska, pirsta, rahna* assula | *vitso-* virgis caedere (v. ö. E. *vitsuta-)*: *vitsa* | *veso-* surculos agere: *vesa* | *neulo-* (E. *nōlu-)* nähen: *neula* nadel | *sano-* dicere (Vp. E. *sanu-)* : *sana* vox, verbum | *noitu-*, E. *noidu-* hexen: *noita, noida* zauberer (v. ö. K. *noiduitše-*, Vp. *noiditše-)*. Sőt magának az *oi-* igetővégnek van még némi nyoma déli Pohjanmaa nyelvében (Aminoff: Suomi IX, 278): pl. *varso*-nak I. inf. alakja a közönséges *varsoa* helyett így hangzik: *varsoja* (ebből: *varsoi-a, varsoi-da)*.

d) *<ista, <oista*, azaz: denom. *<i (oi)* + intens. *-sta* (fent 14. §.); használata az *-itta*-val megegyező. Példák: finnS. *mutkista-* (és *mutki-)* biegungen v. krümmungen machen: *mutka* flexus, curvamen | *tukista-* bei den haaren ziehen, zausen: *tukka* stirnhaar | *kukoista-* blühen, virágozni: *kukka* blume | *latvista-* decacuminare: *latva* summum arboris, cacumen | *lovista-* incisuras facere: *love* (n. *lovi)* | *kourista-*, K. *kobrista-* (és *kouri-*, *kouritta-)*

manu comprimere: *koura, kobra* | *veristä-,* E. *verista-* cruentare, blutig machen: *vere* (n. *veri)* blut || *vahvista-* firmare: *vahva* firmus | *uudista-,* K. *uuista-* novum reddere, renovare: *uute* (g. *uuden)* novus | *vääristä-* incurvare: *väärä* curvus | stb. — Némely *<usta-*féle *<oista, <osta* helyett való: *matkusta-* iter facere *(matka); tilusta-* (és *tiloitta-)* collocare *(tila* locus) | *latvusta-* = *latvista-* *(latva)* | *kovusta-* és *kovista-* hart behandeln *(kova)* | E. *karvusta-* (és *karvuta-)* an den haaren zausen *(karva).* — Jegyzet. Más módon is keletkezhetett denom. *<usta,* ha már az alapnévszó is *u*-végű: pl. *savu* «fumus» mellett *savusta-* (K. *šavušta-,* Vp. *savušta-)* «räuchern» válhatott bár **savuista*-ból, vagy tartozhatik a *kalasta-* «piscari» *(kala* piscis) osztályához, a melybe kétség nélkül való pl. ez is: *linnusta-* «aucupari *(lintu* avis).

Lapp. A finn denom. *<i* igetővéget tükrözi szintén *<i* a **lappF.**-ben, de a **lpS.**-ben ez többnyire már megint *<e*-vé vált, úgy hogy esetleg az igető az *e*-végű alapnévszótővel egyazonnak látszik; — ezen kivül vannak *e (a)*-végű névszótők mellett *<o* (e h. *oje)*-féle denom. igetők (úgy mint a finnben *<o* e h. *oj*-félék); — midőn az alapnévszó amúgyis *o*-végű, a lappangó denom. képző bíztosan meg sem határozható. Példák: lappF. *monni-,* S. *monne-* eier suchen: *monne* ei (v. ö. finn *muni-: muna)* | F. *navli-,* S. *naule-* nageln: *navle, naule* nagel (finn *nauli-: naula)* | F. *čolli-* (és *čoallo-),* S. *čole-* därme herausnehmen, ausweiden: *čoalle, čole* darm | *geδgi-* steinigen, mégkövezni: *gäδge* stein | *ruvddi-,* S. *routi-* mit eisen beschlagen (Stockf.): *ruovdde, route* | S. *muorje-* beeren pflücken: *muorje* || lpF. *aiddo-* einzäunen: *aidde* zaun (f. *aita* [*aida*]*)* | S. *lipšo-* flabello ventilare: *lipše* flabellum | S. *kaggo-* servire, famulum agere: *kagge* famulus | F. S. *čokko-* pectere = f. *suki- (suka)* | F. S. *sardno-* dicere, narrare: *sardne* sermo (f. *saarna)* | E. *oafso-,* S. *suorgo-* zweige treiben: *oafse, suorge* zweig | S. *kuosso-,* F. *guosso-* zu gast sein: *kuosse* gast. — Néha meg (lpF.) az igetőnek vég *a*-jában tükröződik a finn *<i:* lpF. *soatta-* (pr. 1. *soaδam)* krieg führen: *soatte* (f. *soti-: sota)* | *fuolla-* sorgen: *fuol, fuolla* (f. *huoli-: huole).*

A finn *<itse, <oitse* denom. képzőalaknak megfelel a lappban *-še, -he (<aše, oše, uša* [*ušša*]*; <ahe, ohe);* ezen képzéssel találunk különösen melléknevektől való «annak-vélés»-féle igéket. Példák: lpF. *gavpaše-* handeln, handel treiben (f. *kaupitse-):*

gavppe kauf, handel | *iloše-* sich freuen (f. *iloitse-)* : *ilo* freude ‖ *oafferušša-* opfern: *oaffer* opfer | *skuttarušša-* auf die jagd gehen: *skuttar* schütze, jäger | *spasebušša-* danken: *spaseb* (or. спасибо) dank | *akkedušša-* sich langweilen, verdriesslich sein: *akked* langweilig, ärgerlich | *gieđagušša-* handarbeit verrichten: *gietta* (úgy látszik a nom. plur. *gieđak* szolgált alapúl: Stockf. «bestille med händerne») | *gavvallušša-* listig handeln (f. *kavaloitse-)* (Quigstad 45): *gavval* | *fūruše-* huren: *fuorra* hure (v. ö. finn *huori-* : *huora)* ‖ lpS. *kedkahe-* lapidare (v. ö. F. *geđgi-)* : *kedke* | *kaggohe-* (és *kaggo-)* servire: *kagge* | *vidnohe-*, F. *fidnoše-* operari: *vidno, fidno* negotium ‖ lpF. *uccaše-*, S. *uccahe-* für zu wenig halten, kevesellení: *ucca* klein, wenig | *änaše-*, S. *änahe-* für zu viel halten, sokallani: *ädna* viel | *ovduše-*, S. *autohe-* mirari: *oavdo, auto* mirum, miraculum | stb. — Még további *-kš, -fš (vš)* képzővel, melyben jóformán a mom. (intensiv, v. akár diminutiv értékű *-ks*-nek 14. §.) van meg még egy nyoma: *-šavše, -hakše* (v. ö. lpS. *tuobdahe-* : *tobdahakše-* aliquatenus agnoscere); pl. lpF. *čabašavše-* für schön halten od. erklären: *čabba* | *uccašavše-* für wenig halten *(uccaše-)* : *ucca* | lpS.*vuorahakše-* aetate provectum aestimare: *vuoras.*

Szintígy már nincsen világos nyoma a denom. *-j*-nek azon lapp képzőalakokban, melyek a finn <*itta (-oitta)* és <*ista (-oista)*-nak felelnek meg: a) <*ate, ete, ote* : pl. lpF. S. *namate-* nennen = fS. *nimittä-* (ellenben: F. *namade-* = f. *nimeä-* e h. *nimedä-)* | *gallete-*, S. *kallete-* sättigen (= f. *kyllittä-)* : *galle, kalle* genug | *baggote-*, S. *paggote-* capistrum injicere: *bagge, pagge* | *doaimate-*, S. *toimate-* besorgen, bewerkstelligen (f. *toimitta-)* : *doaibma*, plur. *doaimak* sorgfältige bewerkstelligung Quigst. 61 | *basote-*, S. *passote-* heiligen (f. *pyhittä-)* : *basse, passe* heilig (f. *pyhä)*. — b) <*aste, este, oste* : pl. lpF. *oamaste-* sich zueignen: *oabme* eigentum, ding (f. *omista-* : *oma)* | S. *oddoste-*, *oddeste-*, F. *ođđaste-* renovare: *odd, oddo* novus (f. *uudista-)* | F. *gazaste-* mit krallen packen: *gazza* (f. *kynsi-* és *kynsiste-le-)*. De megjegyzendő, hogy <*aste* esetleg a finn <*asta*-nak a mása, a melynek nem is szolgál alapúl a denom. *-j* képző: pl. lpF. *guolaste-*, S. *kuelaste-* fischen: *guölle, kuele* (f. *kalasta-* : *kala)* ; lásd alább a finn *kalasta*-féléket.

J e g y z e t. A lpF.-ben találkoznak <*ede*-féle denom. igék is, melyek első tekintetre a f. <*itta* osztályához tartozóknak lát-

szanak, pl. *uccede-* verringern *(ucca), änede-* vermehren *(ädnä* viel), *buörede-* verbessern *(buörre* gut). De az ezekbeli *-d* mégis csak régibb *-nd*-nek szabályos változata = finn *-nd* (finnS. *-nt),* pl. *buörede-* = f. *paranta-* (e h. *paranda-*, fE. *paranda-*, a mi tkp. *parane*-től való causativum); szintilyenek: lpF. *vuölede-* erniedrigen = f. *alenta-*, *ädnede-* = *enentä-;* a lpS.-ben ilyenekben is megfelel *<ete,* a mint itt a frequ. *-nd* is *-t,* a lpF. *-d* ellenében (fent 183. l.). Egyébiránt ezen *buörede*-féle igék szolgálhattak annak alapjáúl, hogy a *-d* a lpF.-ben néha causativ értéket is nyert: pl. *gāstade-* nass machen: *gāsta-* nass werden (f. *kastutta-: kastu-)* | *duttade-* zufriedenstellen: *dutta-* zufrieden sein (f. *tydyttä-: tyty-).* — Ezzel egyszersmind véleményt mondhatunk bizonyos lpF. *<ide,* S. *<ite*-féle denom. igékről, melyek részint különösen módosult jelentésüknél fogva is megjegyzendők: lpF. *gostide-*, S. *kostite-* «rancido rapore esse» *(koste, goaste* rancidus) | S. *čacite-* aquoso esse gustu: *čace* aqua (ellenben: *čacete-* aqua eluere) | F. *ńalgide-*, S. *ńalgite-*, *ńalgete-* grato esse sapore *(ńalge* dulcis) | F. *surgide-* (S. *suorgete-)* zweige treiben: *suorge* zweig. Ezek lehetnek bár finn *<itta*-félék másai (pl. *punoitta-* rubidum apparere, *kovitta-* durum se praebere), de az is lehet, hogy az *<i*-hez mint közvetlen igésítő képzőhez frequ. értékű *(-nd* h. való) végképző csatlakozott *(<i-de* e h. *<i-nde;* v. ö. finnE. *punenda-* = *puneta-* «rot werden, rot sein, rot erscheinen»).

Mordvin: *-ja (<ija),* főleg oly denom. igék képzésére szolgál, melyekben az «azt-tenni»-féle jelentés szorosabb fölfogás szerint = «azt teremni, szülni, magából v. magán eléhozni, magára fölvenni», úgy hogy néha «azzal-való v. azzal-valóvá lenni» fordítás is alkalmas (pl. «kormot-tenni [teremni] — kormosodni»); — a *-ja* képzőnek a finn *<i* ellenében hosszabb alakja (mind a két dialectusban állandó *a* végvocalissal) jóformán a megvolt eredetszóból (fent 168. l.) maradt meg; — a *-j* helyett volt eredetibb *-g*-re utal: mordE. *al-ga-ndo-* (lásd e §. elején). Példák: mordM. E. *vašija-* fohlen, csikózni: *vaša, vaše* füllen, csikó (v. ö. finn *varso-varsoi-tse-: varsa)* | *verja-*, *verija-* bluten, vérzeni: *ver* blut | E. *verisija-*, M. *verśa-* lammen, megbárányozni: *veris* (dim. *veriske)* lamm | E. *levksija-* junge werfen, junge bekommen: *levks* tier-junges | M. *vazja-*, E. *vazija-* kalben: *vaz* kalb | M. *alja-*, *alija-*, E. *alǐja-* (és *alga-ndo-)* eier legen, ova parere: *al* ei, ovum | M. *lopaja-*

blätter treiben: *lopa* blatt, laub | *pekija-*, E. *päkeja-* bauch bekommen, schwanger werden: *pekä, päke* bauch | E. *sodija-* russig werden: *sod* russ | M. *šämenja-, šämenia-*, E. *čemenija-* rosten, verrosten | *šovja-*, E. *čovija-* spumare: *šov* spuma | *käžjä-* (frequ. *käžjese-)*, E. *kážija-* zürnen: *käž* zorn | M. *erväja-* ein weib nehmen, heiraten: *ervä* weib, gattin | M. *šumija-* (schulden machen, verschuldet werden) eladósodni: *šuma, šum* schuld. — Némely ilyen igének *-ft, -vt* képzős causativuma (16. §.), az alapszó mellett, «azzal-valóvá tevést» jelent: *erväjafti-* (beweiben: verheiraten [einen mann]; azaz «weib nehmen lassen»), *pekijafti-* schwanger machen, *käžjafti-*, E. *kážejavto-* erzürnen, *ardasiafti-, årdasjafti-* beschmutzen *(ardasia-* schmutzig werden) ‖ E. *kštajavto-* wichsen, mit wachs streichen *(kšta* wachs) | M. *vaiafti-*, E. *oijavto-* [mit fett, öl] schmieren, ölen *(vaj, oj)* | M. *mazijafti-* schön machen, megszépíteni *(mazi* schön) ‖ megjegyzendő: E. *pilijavto-* ohrfeigen *(pile* ohr).

Jegyzet. A finn <*ista* denom. képzés másának látszik a mord. *-ksta, -st* ezekben: M. *kirgaksti-, kurgaksti-* rülpsen *(kirga* hals; *kurga*, E. *kurgo* mund) | E. *uŕvaksto-* verheiraten (einen sohn, женить): *uŕva*, M. *ervä* frau) ‖ E. *anoksta-* bereiten, fertig machen *(anok* fertig) | *päksta-*, E. *peksta-* (frequ. *pekstle-)* befestigen, sperren, schliessen *(päk, pek* stark, fest, sehr).

2. Jegyzet. Lappangó *-j (-g)* denom. képzővel magyarázhatók legkönnyebben az <*a* végű igetők rövid vocalison végződő névszó mellett, pl. *mora-* singen: *mor*, E. *moro* lied, gesang; számba jő, hogy *-d* képző lappangása azért nem vehető fel, mert a mordvin nyelv nem ejti el a szóközépi *d*-t úgy mint a finn (finnS. K. E.); meg az, hogy ilyen <*a*-val találkozik «azt szülni»-féle ige is, a mely külömben <*ija*-val alakúl: mordM. *puŕhciza-, piŕhciza-* «ferkel werfen» *(puŕhc, piŕhc* és *piŕhcez* = E. *puŕsez* «ferkel», ebben: *piŕhcezu* «trächtig [sau]» | M. *lefkseza-* «junge werfen *(lefks* «tierjunges» és *lefksez* ebben: *lefksezu* trächtig [tier]. Egyéb példa (NyK. XIII, 67): M. E. *kalma-* begraben: *kalma*, E. *kalmo* grab | *seda-, seďa-* mit brettern belegen, мостить: *seď, sede* brücke, diele | M. *peŕa-, piŕa-* einzäunen: *perä, pere, pire* zaun, garten | *kaŕksa-* sich gürten: *kaŕks* dünner gurt, riemen | *vajma-*, E. *ojma-* atmen, ausruhen: *vajmä, ojme* atem.

Cseremisz. Lappangó denom. *-j* képzővel magyarázhatók:

a) cserS. *muno* (M. *muna)* «ovum» mellett: *muńź- (*muniź-, *munojź-)* «ova parere» (v. ö. finn *muna* mellett: *muni-, *munitse-* id.) || *šede, šide* ira: *šedešk-*, M. *šidešk-* irasci (alkalmasint refl. *šk*-val, fent 277. l.) | *pun, pon,* pili, körperhaar: *punušk-, ponošk-* mucescere, schimmeln (szintígy: ib.); — b) Járulékképző nélkül: cserS. *kuź-* urina [*kuź-vüt*]: *kuź-* [præs. 1. *kužam*] urinare (v. ö. finnE. *kuze-, kuzi-*, lpF. *gužža-, gožža-* MUgSz. 120. l.) | *mor, mur, mora* cantus: *mur-, mor-* [*em*] cantare (v. ö. mord. *mor: mora-)* | *lum* nix (f. *lume)* : *lum-* [pr. 3. *lumeš*] ningere | *peče, piča* sepes, septum: *peč-, pič-* [*em*] sepire, consepire | *šor* merda: *šor-* [*am*] cacare.

c) <*ešt*: cserE. *omo* somnus: *omešt-* [*am*] in somno loqui (az *-št* lehet bár a cser. *-št* frequ. képző: fent 190. l.) | *šong* spuma: *šongešt-* spumare (v. ö. mord. *šov : šovja-)*. — J e g y z e t. Nem hozható föl bíztos példáúl: *šoješt-* mentiri, loqui, se jactare (*šoja* mendacium, jactatio); mert a csuvasban, a melyből a *šoja* került (= *soja)*, van *soja-* »mentiri» ige is, a melynek a cser. *šoješt-* lehet tovább képzett mása; szintígy nem: *taušt-* gratias persolvere, danken (e h. *tau-ešt-* «gratias-facere», v. ö. tat. *tau itmek,* votj. *tau karini* id.); v. ö. *paša-ešteše* és *pašašteše* «dolog-tevő (opus-faciens, operarius)».

Vogul-osztják: *-j* vagy az alaptő végvocalisával összevonva <*ī*, <*i* (úgy mint a finnben); értéke «azt és azzal-tevés». Példák: **vog.** *ulmej-* (vogB. præs. 1. *ulmejēm*, vogL. inf. *ulmjuχ)* träumen: *ulm, ulom* schlaf (vogK. *ulmiaχt-*, refl., ebből: **ulmejaχt-* «im schlafe erscheinen» Máté 1, 20. 2, 13) | vogB. *kūlupj-* (pr. 1. *kūlupjem)* mit dem netze fangen (frequ. *kulupjänt-)* : *kūlup, kūlop* netz | vogK. *χumi-* (Ahl. *kumij-)* einen mann nehmen, férjhez menni (Máté 22, 30. *χumiat*, Ahl. *kumijat* férjhez mennek): *χum, kum* mann (v. ö. mord. *erväja-* ein weib nehmen) | *sipi-*, recipr. *kat*-val: *sipikat-* sich umarmen (tkp. sich umhalsen): *sip* hals, kragen | vogL. *šąri-*, refl. *šąriau-* blühen (*nuk š.* aufblühen): *šąr, šori* blume, blüte; — **oszt.** Irt. *rāχpej-*, osztB. *roχpī-* (Volog. *roχpiji-)* lügen, betrügen: *rāgap* (adj. p. *rāχpañ), rōgop, rōgip* trug, lüge | osztB. *olmī-* (pr. 1. *olmīlem), ulmī-* [Vol. *ulmiji-*] träumen: *ōlim, ulim* schlaf (Vol. *ulmīša-* сниться) | *olpī- (olpiji-*, Ahl. *olpi-)* färben: *olip, ōlip* farbe | *tiniji-* A. *tinī-* verkaufen: *tin, tin* preis | *pusñiji-* räuchern: *pusiñ* rauch | *ńalmī-* lügen, verleumden A.: *ńalim* zunge (v. ö. *ńalmiñ* «lügenhaft»; finn *kieli-, kielittele-* «calumniari») | *sojpī-* mit zugnetz

fischen: *sōjip* zugnetz | *ńavrī-* verläumden, schmähen: *ńavir* schaum | *samiji-*, A. *sami-* rosten, rostig werden: *sami* rost (v. ö. mord. *šämenja-: šämen)*. — Jegyzet. Az alapszó is *i*-végű levén, a *-j* den. képző már nem válik jól külön, sőt ezen és más esetekben is egészen lappangásba is jutott: vogB. *ēri-* (pr. 1. *ēriem;* frequ. *ēriänt-)* singen: *ēri* gesang; de osztB. *ār* rövidebbé lett mint az igető: *ārī-* «singen» (vogK. *erg-* szintén *eri* «gesang» mellett, mégsem bizonyítja a *-j*-nek eredetibb *-g* alakját, mert ezen *g* az alapszóhoz tartozhatik; v. ö. osztIrt. *ārg-*[*em*], S. *īrg-* «singen» és *āra*, S. *āreχ* gesang) | vogB. *lili-* (atmen, hauchen) ebben: *liliep, liljep* atem; meg *lilä-* (præt. *liläis* er hauchte); K. *lili-* (præt. 3. *lilies*, Ahl. *lilijes)* aufleben: *lili, lil* atem, seele (lélek) | vogB. *äteäl-* (**ätejä-l-)* einmal beriechen, *ätint-* (*äti-nt-)* beriechen: *ät* geruch | *iēp-* dampfen: *iēp* dampf | *mąjt-* erzählen, mesélni: *mąjt* erzählung (osztB. *mońś-*, Irt. *mond́-*, S. *mūnd́-* [*mont́-*] märchen erzählen: *mońś, mont́* märchen) | vogB. *jorr-* hobeln, glatt schnitzeln: *jorr* hobel (præs. 1. *jorrēm* mellett még ez is: *jorrgēm*, hol a *g*-ben csakugyan az eredetibb képzőalak látszik; pass. *jorrigau-;* továbbá van *jorät-* hobeln).

b) <*it* (<*it*) = *-j*+*t* (mom., esetleg caus. értékkel; v. ö. finn <*ita)*: vogB. *ńelmit-* betrügen: *ńelm* zunge (v. ö. oszt. *ńalmī-* lügen: *ńalim)* | *muńmit*, refl. *muńmitau-* schwitzen: *muńim (m.-vit* schweiss, *muńmiñ* heiss) | *nāmprit-* kleinmachen, aprítani: *nāmpri* klein, minutus (oszt. *nambir* kehricht, abfälle) || osztB. *nemit-* nennen (f. *nimittä-*, de vog. *namt-)*: *nem* nomen | *jilbit-* (és *jilbat-)* erneuern: *jilip* neu, frisch | *porit-*, A. *porit-* bohren: *por* bohrer. — Jegyzet. Még *ä* (vog.), *a* (oszt.) vocalisban is lehet a lappangó den. *-j* képzőnek nyomát látnunk, v. ö. fent (213. l.) vog. *-mit* és *-mät* mom. értékű képzőbokor; v. ö. vog. *kǡlä*, oszt. *χala* mortuus = finn *kuolia* [*kuoleja*]; v. ö. oszt. *jilbit-* mellett: *jilbat-*, meg vog. *jorr-* és *jorrg-* mellett: *jorät-* hobeln. Megfejthető így *-j* képzővel: osztB. *pośχant-* (Ahl.), azaz: *pośχ-a-nt-* «junge werfen» *(pōśiχ* junges tier; v. ö. a finn *poiki-*, *muni-*, mord. *levksija-* stb. denom. igéket; *oña-* (Vol. *oña-ta)* verschmieren: *oñ* harz, pech. — Megjegyzendő még: vogB. *elmäχt-* schärfen, schleifen *(elmi* schneide, acies; vogL. *il̓mi-nt-: il̓mä)* | B. *laloχt-* räuchern (mit *lalvä* bibergeil; oszt. *jōl)* || L. *nąiraχt-* satteln: *nąir* sattel (avagy bővebb alapszó **nąiraχ* = magy. *nyereg?)*.

c) *<it, at* mellett eléfordúl az osztjákban *<alt, ilt* is, nyilván mom. (intensiv)-féle *-lt*-vel (fent 238. l.): osztB. *jimalt-, jamalt-* heilen (gut machen): *jim, jam* gut (v. ö. refl. *-śa*-val: *jamaśa-, jamaś-* gut werden) | *sijalt-* verkünden, preisen, славить: *sij* stimme, ruf, ruhm, слава | *ńulmilt-* verwunden: *ńulim* wunde | *jinkilt-* überschwemmen, наводнить: *jink* wasser || *pajlalt-* ebnen: *pajla* eben, glatt | *jouralt-* krümmen, кривить: *joura* krumm.

d) *-j (g) + l* denom. képzőbokornak van egy-két példája a vogulban *(j* helyett *χ*-vel: *-χl,* v. ö. *tolmąχ* = m. *tolvaj):* vogL. *ńajteχl-, ńajtiχl-* zaubern, K. *ńajteχl-* wahrsagen Máté 7, 22 *(ńajt* zauberer; e mellett van a képzőveszett *ńajt-* ige is: v. ö. finn *noita* és *noitu-)* | B. *ńelmaχl-* oft betrügen: *ńelm* zunge (v. ö. vog. *ńelmit-* betrügen, oszt. *ńalmī-* lügen); e szerint a vég *-l* frequ. értékű. — J e g y z e t. Ugyanezen elemekből *(-j + l)* állónak látszik a vog. *<äl,* oszt. *<al,* ilyenekben: vogL. *metäl-,* K. *metel-,* osztB. *mital-,* Irt. *mīdad-,* S. *mīdeḷ-* mieten *(met, mit* lohn) | oszt. *solala-* salzen *(sol* salz) | oszt. *mortal- (mortala-)* messen, ausmessen *(mort* maass). De nagyon is meglehet, hogy ezek csak kölcsönszókúl a zürjénből kerültek, a hol az *<al* közönséges divatú (zürj. *medal-, solal-, murtal-),* meg a *murtal*-nak jóformán ige-féle alapja van MUgSz. 618. l.). Hozzá járúl hogy az oszt. *mital-* mellett a refl. *mitaśa-, mitaś-* «sich vermieten» is = zürj. *medaś-* (e h. *medalś-).* — Így végre kétség támad néhány egyéb oszt. *<aś*-féle denom. igének eredetiségére nézve: osztB. *likaś* sich erzürnen *(lik* zorn; zürj. *lögal-, lögaś-: lög)* | *nuraś-* sich ärgern *(nur* ärger, missfallen; zürj. *noral-, noraś-* klagen, unzufrieden sein: *nor).* Mindazonáltal van olyan *<aś* [meg *<iś, eś*]-féle ige is, mely csakugyan az osztj.-vogulban termettnek látszik *(=-j +* refl. *ś):* osztB. *jimaś-, jimaśa-* gut werden, sich versöhnen *(jim)* | *joraś-* sich rühmen, gross tun *(jor* herr) | *kandaś-, kandiś-* sich erzürnen *(kand* zorn) | *kutaś-* sich zanken *(kut: kut verta* id.) | *ulmaś-* träumen, im schlafe sprechen Ahl. *(ulmīśa-* сниться: v. ö. *olmī-, ulmī-)* (Irt. *ōtmes-* träumen: *ōlam* schlaf | *tinaś-, tiniśa-* handeln, handel treiben Ahl., *tinēs-* Vol. (v. ö. *tinī-)* | *samaśa-* lust haben: *sām* herz | *kašaś-* einwilligen: *kaš* wille, freude (= vogB. *kazeš-* wollen, einwilligen: *kās, kas* lust, wille).

Zürjén-votják. Fent (285. l.) azt fejtegettük, hogy a zürj.-votj. *-j*-t meg a denom. *-jal*-beli *-j*-t mint közvetetlen denom. képzőt

eredetibb *-l* (illetőleg ugor *-d)* helyett valónak kell tekintenünk. De mégsem tagadjuk azt a lehetőséget, hogy egyik másik esetben akár a gutturalis *-j (-g)* képző maradt fönn ilyen zürj.-votj. *-j*-ben, noha nincs módunkban azt esetenként meghatároznunk. Még inkább azt sejthetjük, hogy némely most kepzőtelennek, de jelentése szerint mégis denominalisnak mutatkozó igéről a denom. *-j* képző tűnt el, mely más ugor nyelvben is gyakran csak az alaptői végvocalis szinezetéből vehető ki annyira-mennyire, míg végre ebben is egészen elhomályosult. Ilyen pl. zürj.-votj. *töl-* (inf. *tölnì, töli-nì)* windig sein, wehen *(töl* wind) | vot. *ćut-*, z. *čot-* (inf. *ćuti-ni, čot-nì)* hinken *(ćut* lahm, krüppel, zürj. *čot-mì-* lahm werden | z. *śim-* rosten, verrosten *(śim* rost; v. ö. oszt. *samìji-, samì-)* | z. *čin-, činal-* rauch machen, räuchern *(čin)* | z. *mojd-* märchen erzählen, votj. *mad́-* (inf. *madi-ni)* erzählen, rätsel aufgeben *(mad́on, mad́iskon* erzählung): *mojd* märchen; v. ö. vog. *mąjt-*, oszt. *mońś-*.

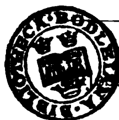
Ezenkivűl a f. <*ita (itta)*-val egyezőnek mutatkozik a zürj. <*öd* (zürjP. <*öt)* (illetőleg jésítés után <*ed, et)*, melynek a votjákban többnyire <*at* felel meg (míg a deverbalis causativ <*öt* a votjákban <*et, ìt*, fent 243. l.): pl. zürj. *nimöd-*, votj. *nimat-* nennen (finnS. *nimittä-*, osztB. *nemìt-)*: *nim* nomen | z. *čìnöd-*, P. *čìnöt-*, votj. *čìnat-* rauch machen, räuchern: *čìn* | *gaźöd-, gaźöt-* erfreuen, votj. *gaźat-* lieben: *gaź* freude, lust | *mičed-, mičet-* schmücken, färben: *mič* schmuck, farbe | votj. *vośat-, vöśat-* opfern, beten: *voś, vöś* opfer, gebet | z. *śödöd-, śödöt-* schwärzen: *śöd* schwarz | *kuźed-, kuźet-*, votj. *kuźat-* lang machen, verlängern: *kuź* lang || votj. *kvaret-* schreien: *kvara* stimme | votj. *šumet-, šumìt-* scherzen, mutwillen treiben: *šum* (freude: *šum potìnì* sich freuen).

Magyar: a) *-h*, mely néhány denom. (és pedig régibb keltű) igében a képzőnek változó vége mellett, annak állandó előrésze levén közvetetlen igésítő elemnek ismerszik meg = ugor *-j (-g)*, tekintve hogy a magyarban szóközépi *h* néha még *-j*-vel váltakozik *(fehér: fejér)* és eredetibb *g*-ből való (pl. *teher, gyohon, pohos*, MUgSz. 500., 200., 172., 441. ll.). Ezen igék: *seb* (acc. *sebe-t*, adj. p. *sebe-s, sebé-s)* «vulnus» mellett: *sebhéd-, sebhöd-, sebhüd-* «vulnerari» (MA. *sebhett, sebhütt* vulneratus, Winkl. cod. 256. meg*sephöttél* vulneratus es; mai nap a Székelységben: *sebhedt szív* Nyelvőr I, 323): — *sebhév-* præt. 3. *sebhevék* («ő szivének bánatjának miatta megsebhevék és megkeseredék» Katalin leg., ed. Toldy

235); — *sebhét-*, *sebhöt-* «vulnerare» (MA., Winkl. cod. 259. «sephössed meg én szívemet; Münch. c. meg*sebheték* vulneraverunt, meg*sephétvén)* | *hír* (adj. p. *hírés)* «fama, rumor» mellett: *hírhéd-*, præs.-tő *hírhész-*, præt. *hírhév-* «divulgari, innotescere» (Münch. c. meg*hírhévék* exiit fama, divulgatum est; meg*hírhött* manifestum factum est; Káldi: ki*hírheszik* percrebrescit); *hírhet-* evulgare *(ki-h.)* | *hely* (acc. *helye-t*, adj. p. *helyé-s)* «locus» mellett: *helyhet-* [*helyhét-*] collocare (MA., *helyhetés* collocatio; Münch. c. *helyheté* posuit); — *helyhez-* «collocare» (MA., Pázm. *helyhezés* collocatio; Münch. cod. *helyhéztetétt vala* positus erat) | *büz* «foetor, putor, odor» mellett: *büszhöd-* (-*h* miatt *sz*-vel) «putescere» (Pázm.); — *büzhöt-* «putidum facere» Pázm. | *bün* «peccatum» (ered. «poena»: MUgSz. 477): *bűnhöd-* «peccare; poenam luere» (MA.; Münch. c. *bünhöttem* peccavi; inf. *bünhönni*; ib. 47. 150. l. *ha bűnhendik* si peccaverit); — *bünhet-* «punire» (Jord. c. 728. *mivel bünhetnék üket* quomodo punirent eos) | *vén* «senex, aetate provectus»: *vénhéd-*, *vénhüd-*, præs. *vénhész-*, *vénhösz-*, *vénhüsz-* «senescere» | *vér (vír)* «sanguis»: *vírhedz-* «blut schwitzen, bluten» (*vírhedzik a ló* «midőn vér serkedezik a hátából» NKúnság: Ny. III, 282) | *árva* «orphanus»: *árvahod-* «verwaisen (*el-árvahodott* «elend, hilflos» ib. III, 233) | *vég* «finis»: *véghet-* (ebben: *véghetetlen* «infinitus»: MA.; fejtegette Szinnyei: Ny. VII, 99.). — Az ezen denom. igéknek alapjáúl való -*h*-képzésre teljesen rá illik az «azt-tevés»-féle érték, s e mellett is nyerhetett az egész ige intransitiv-féle jelentést («azzalvalóvá lenni», v. ö. fent a mordvin rovatban: *sodija-* stb.), pl. **seb-hé-* «sebet-tenni, vulnerare» vagy «sebet-tereremni, -kapni = sebessé lenni, vulnerari». Az egész *sebhéd-* lehetne így bár=*sebhé* + frequ. -*d* végképző. Ámde a -*hüd*, -*hüsz*-féle mellékalakok, s még inkább a præt.-ban eléforduló -*hév*, -*höv*, a melyhez egyébiránt a perf.-beli -*hütt*, -*hött* is tartozhatik, azt láttatják, hogy reflexiv elem is rejlik az intrans. -*héd* stb. végképzőjében, úgy mint az <*ud*, *usz*, *uv*-féle igékben (fent 264. l.). — A transitiv -*hét*, -*höt* igékben meg a -*t* végképző lehet eredeti értéke szerint causativ (pl. *sebhé-t-* = «sebet-kapat») vagy momentán (intensiv)-féle miszerint pl. *sebhé-t-* = «vulnerare» nyomatékosan, v. ö. finn *hāvojta-* : *hāva)*; az utóbbi fölfogás alkalmas a *helyhet-* igénél, mely mellett van *helyhé-z-* frequ. végképzővel. — Megjegyzem, hogy a *bünhe-ndik* alakban aligha láthatjuk az egyszerű *h-* képzés megmaradását; ez jóformán =*bünhēndik*, -*hévēndik*.

b) A *-hod (-hėd, -höd)*-beli *h* elenyésztével, a mely vocalisközi helyzetből is történhetett (v. ö. Münch. cod. 47. *têvehed-* = későbbi és mai *téved, szomjuhoz-* = *szomjaz-)*, megmaradt az igésítés functiója a csupa végképzőn: *'od (öd, ėd)*; ezen képzéshez azomban határozottan csak olyan <*od*-féle denom. igéket számítunk, a melyek jelentése «azt-tevés»-féle, nem az egyenesen «azzáválást» jelentőket is (pl. *igaz : igazod-)*, a melyek másképen is magyarázhatók (l. alább); pl. *álom* (acc. *álmo-t)* «somnus; somnium» mellett: *álmod-* «somniare» (így is: *álmad-)*; (v. ö. vog. oszt. *ulmej-, olmī-* álmodni) | *penész-* mucor: *penészėd-* mucescere, schimmeln (v. ö. mord. *kulcun : kulcunija-* penészedni) | *düh* furor, rabies *(dühös* rabidus): *dühöd-, dühösz-* insanire, furore corripi ‖ nyiltabbá vált vocalissal: *ár* flut *(víz-ár, -árja ; ár-víz* inundatio): *árad-, árrad-* [**árhad-*] überfluten, exundare | *ev* pus, sanies (adj. *eve-s)* : *eved-* suppurari, in saniem abire *(evedtség)* | *hamu-* (acc. *hamu-t, hamva-t)* cinis: *hamvad-* és még teljesb alakkal *hamuhod-, hamvahod-* «in cineres abire» (vagy «aschfarbig werden»: *hamvahodott képe* Arany, Bud. hal. II.).

c) A régibb *helyhez-* most *helyez*-nek hangzik, s azt mutatja, hogy az «azt- v. azzal-tevést» jelentő denom. igéknek másik közönséges divatú képzője *-z* (<*oz, ėz, az, ez ; a, e*-végű tőtől <*áz, éz)* csak a megmaradt járulékképző = frequ. *-z* (fent 192. l.), mely előtt az igésítő *-h* (= ug. *-g, -j)* lappangásba jutott: v. ö. az ugyanazon elemekből álló finn <*itse*-t, melynek a lappban többnyire csak *-še* felel meg. Egy másik utalást a denom. *-z* előtt megvolt *-j*-re találunk az *őr* «wächter, wache»-hez tartozó *őröz-* (összevonva *őrz-*, pl. *őrző)* «custodire» igének változatában *őríz-*, mely előző *őrejz*-re mutat. Természetesen rövidülhetett a *h*-val való teljesb képzőalak úgy is, hogy a névszótő végvocalisa megmaradván a képzőbeli vocalis szorúlt ki, vagyis pl. <*a-hoz*, <*o-hoz*-ból <*ahz*, <*ohz* keletkezett, mely <*azz, ozz*-on át végre <*az, oz*-vá gyengült. A fejlődésnek ilyen menetére csakugyan még rá is mutat némely *-z* képzős denom. igének *-dz*-féle mellékalakja (pl. *fiaz-* «junge bekommen» = *fiadz-*, pl. *fiadzik, fiadzott*, ebből: *fiazzik, fiazzott*; v. ö. fent 263. l., refl. <*óz* mellett <*ódz)* [1]). — Néhány példa:

[1]) Megjegyzendő, hogy a *fiadz*-féle igék mellett általában nincs meg [...]ebb *-doz* alak *(*fiadoz-)*, sem a puszta *-d* képzés *(*fiad-)*. Csak az egy

aranyoz- vergolden *(arany* gold: adj. p. *aranyos)* | *sároz-* mit lehm schmieren, kotig machen *(sár : sáros)* | *kínoz-* quälen *(kín* qual) | *havaz-* schneien *(hó, hava-t* schnee: adj. *havas)* | *oltalmaz-* beschützen *(oltalom,* acc. *oltalma-t* schutz) | *ruház-* kleiden *(ruha, ruhá-t* kleid) | *csomóz-* verknoten, in ein bündel binden *(csomó)* | *nyügöz-* fesseln *(nyüg, nyügö-t* fussfessel) | *kövez-* mit steinen belegen; steinigen *(kő, köve-t)* | *végez-* endigen *(vég* ende) | *kegyelmez-* begnadigen *(kegyelem, kegyelme-t* gnade) | *nevez-* nennen *(név, neve-t* name) | *vesszöz-* mit ruten schlagen *(vessző)* | *betűz-* buchstabiren *(betű)* stb. stb. || *ágaz-, ágoz-* (pr. 3. *ágazik, ágzik)* zweige treiben; sich verzweigen *(el-á.)* : *(ág, ága-t)* | *bimbóz-* MA., *bimbódz-* (pr. 3. *-ózik, -ódzik)* knospen treiben *(bimbó)* | *levelez-* (pr. 3. *-ezik), leveledz-* blätter treiben *(levél, levele-t)* | *borjúz-, borjaz-* (meg*borjazik)* kalben *(borjú, borjú-t, borja-t)* | *fiaz-* MA., *fiadz-* junge werfen, j. bekommen *(fiú, fi: fia-t, fia-s)* | *csikóz-* fohlen *(csikó* füllen) | *ollóz-, ollódz-*[ik] zicklein werfen *(olló)* | *csomóz-*[ik] MA., *csomódz-* knoten bilden *(csomó)* | *övez-*, MA., *övedz-* gürten; [*-ik*]* sich gürten *(övedző* cingulum), *(öv, öve-t* gurt, gürtel). — Jegyzet. Az *-z-*es denom. igének *(törik-*féle) reflexivumából (pr. 3. *-zik)* jobban szereti a magyar nyelvszokás az előző vocalist kihagyni, mintsem az átható értelmű alakból (pl. *vér-z-ik, vérzett:* áth. *vérezék, vérezett* | *fogzani* zahnen, *fogzik: fogazni* mit zähnen versehen). Magának a denom. képzésnek mivoltára nézve ebben semmi külömbség nem rejlik; hiszen átható értelmű *z*-es ige is rövidűl így akárhány esetben (pl. *kínoz-: kínzó, kínzat, kínzott* | *végez-: végezi* v. *végzi, végződ-* stb.).

d) *Húgy* (acc. *húgya-t, hugya-t,* adj. *húgyos, hugyos)* «urina» mellett *-z-*es denom. igének mutatkozik *húgyoz-, hugyoz-* «urinare, mingere»; de ez még nyújtott *gygy*-vel is hangzik: *hugygyoz-,* vagyis *hugy'oz-*, a megvolt igésítő képzőre utalván: **hugy-ho-z-;* egyszersmind ezen *hugy'- (hugyh-)*-val egyezőnek tűnik föl: *húgy-, hugy-* mint ige *(húgyó* mingens: *h. disznó, h. edény),* t. i. mint lappangó *-j (-g)* képzésű denom. ige (v. ö. fent 297. l. lpF. *guǯǯa-,* finnE. *kuzi-,* cser. *kuž-)*; nyújtott végconsonanssal: *hudd-* (pr. 3. *huddik,*

---

* *övedz-* «cingere; cingi» fordúl elé egyszer a Nádor-codexben «aranyos övvel *övedöznek* vala», s ezt, ritkaságát tekintve, bátran utólagos szétbontásnak tarthatjuk.

n. act. *huddás ;* v. ö. *huddoz-=huggyoz-).* — Ilyen az alapnévszóval egyezővé vált denom. igék még: *szar-* (pr. 3. *szarik)* cacare, merdare *(szar* merda, excrementum ; v. ö. cser. *šor- : šor)* | *fos-* laxiren, durchfall haben *(fos* dünner kot von menschen, tieren ; v. ö. finn *paski- : paska)* ‖ *ágy-* (és *ágyaz-, ágyal-)* betten (die garben: auf der tenne zum dreschen anlegen ; *ágyás ;* a cséplők *beágytak : ágy* bett, lage von garben).

e) <*ál* denom. képző ebben: *használ-* «nützen, nutzen machen ; gebrauchen, benützen» *(haszon,* acc. *haszno-t,* adj. p. *haszno-s)* keresetlenül a denom. *-j (-g)* képzőnek *-j* alakjával magyarázódik, mely szintúgy illik a magyar hangfejlődéshez mint a *-h* (v. ö. *őríz-),* miszerint <*ál* = <*oj, aj* + frequ. *-l* mint végképző. — Nagyon hihető, hogy ugyanazon elmekből alakúlt az *-ll* (<*all, oll* stb.) a *javalla-, keveselle*-féle igékben: t. i. <*alla* e h. <*a-ho-la,* <*a-hla :* lásd a 21. §. végén. V. ö. fent (299. l.) a vog. *-χl* képzőt, ebben: *ńajteχl-*.

f) Különös denom. igeosztályt tesznek az <*ász, ész*-féle igék, melyek «azzal-foglalkozást» (jelesen: «azt-fogást, -szedést») jelentenek, de a melyek mellett, több esetben, az illető «foglalkozót» jelentő ugyancsak <*ász, ész* képzővel való névszó is fordúl elé (mely tehát értelme szerint az igének nomen actorisa). Régibb és népnyelvi példák: *halász-* piscari *(hal,* acc. *hala-t* piscis) és *halász* piscator | *vadász-* venari *(vad* fera) és *vadász* venator | *madarász-* aucupari *(madár* avis) és *madarász* auceps | *egerész-* mures capere *(egér)* és *egerész* muriceps MA. | *horgász-* hamo piscari *(horog)* és *horgász* hamiota MA. ‖ *nyulász-* lepores venari MA. Pázm. *(nyúl* lepus) | *fáész-* holzen, für sich holz führen Tájsz. (máskép: *faiz- : fa,* acc. *fá-t* holz) | *szenész-* kohlen brennen Ny. V, 424 *(szén,* acc. *szene-t* kohle). Nincs kétség, hogy az <*ász*-féle («azzal-foglalkozni») igének meg az <*ász*-végű («azzal-foglalkozó») névszónak van köze egymáshoz, noha van néhány példa a csakis igére, meg a csakis névszóra *(juhász* schafhirt, *kertész* gärtner MA.). Tekintve, hogy hasonló szópárok mellett néhány ugor nyelv az «azzal-foglalkozót», világos nomen-verbaléval nevezi (finn *kalasta-* piscari: *kalastaja* halász | *linnusta-* madarászni: *linnustaja* madarász | *metsästä-* vadász: *metsästäjä* vadász ‖ zürj. *čerial-* fischen: *čerialiś* fischer (vagy *čeri-kujiś* «fisch-fänger») ‖ v. ö. mordE. *kalońkundi* v. *-kundića,* cserS. *kolom-kučiši,* vogK. *kul-kišp,* vogL. *kul-*

älšlen kum, osztB. *χul-velpaslata χo:* mindannyi «fisch-fänger») az <*ász*-végű névszót a megfelelő igétől való kopott képzésű nom. agentisnek tartjuk *(<asz-j*$_s$ helyett; v. ö. *merész* audax: *mer-* audere, *merész-* id.). Maga az <*ász* denom. igeképző pedig lehet bár külön fejlődött mellékalakja a közönséges <*oz* denom. képzőnek, ebből: <*a-jo-sz* (v. ö. *fáész-* mellett *faiz-)*; de ezen igéknek (legalább eredetileg) intransitiv jellemét tekintve, még azt is sejthetjük, hogy a nyújtottnak megmaradt vocalisban még egy külön képző lappang, jelesen subjectiv értelmű (250. l.) reflexiv képző (miszerint pl. *vadász-* e h. való: *vada-jo-vo-sz-* [*vadajvosz-, vadajjosz-*]; v. ö. refl. alakkal: lat. *venari, piscari*, gör. ἁλιεύεσθαι, θηρᾶν és θηρᾶσθαι).

23. §. Denominalis igeképzők: 3. ugor *-m (-n).*

A legtöbb ugor nyelvben (ú. m. a vogul-osztják, zürjén-votják, lapp, mordvin, cseremisz nyelvekben) találunk «a z z á - l e v é s t v. v á l á s t» jelentő denom. igéket *-m* képzővel, a melynek a finnben a szintezen értékkel használt denom. *-n* képző nyilván csak változata. Alapszavuk rendesen melléknévi vagyis «igeszerű» (fent 2. §.), s az «azzá-válás» gyakran nyomatékosan vagyis «a z a b b á-válás»-nak értendő. Hang szerint egybetalálkozik ezen denominalis képzővel a momentán (intensiv) értékű deverbalis *-m* képző, melynek a finnben szintén többnyire *-n* az alakja, s ha számba veszszük, hogy az *-m (n)*-es denom. igék rendesen igeszerű alapnévszótól valók s gyakran («azabbá»-válást jelentvén) némileg intensiv jellemüek is, nagyon hihető, hogy a denom. *-m* képző eredetileg azonegy a deverbalis *-m* képzővel, ezt «hirtelen inchoativum»-féle mellékértékével véve (pl. finn *suure* «nagy» (igeszerű) mintegy «*nagylani» [magnum esse]; *suurene-* «egyszerre nagynak lenni» (nagyságra támadni) = mintegy «*nagyamni», s intensiv árnyalattal: «ugyancsak naggyá támadni» = «nagyobbá lenni»). E mellett az is hozható föl, hogy a finn nyelv az <*eda* végű melléknevek mellett az *-n*-féle denom. igét az <*e*-végű ige-természetű alapszótól képezi (pl. *valgeda* «lucidus, albus» mellett: *valge-ne-* «lucescere, albescere»).

Zürjén-votják: *-m*, végvocalissal *-mi*; pl. zürj. *kośmi-*, votj. *kuaśmi-* trocken werden *(koś, kuaś)* | z. v. *kizermi-* flüssig, dünn

werden *(kizer)* | *nižmi-* stumpf w. *(niž)* | z. *jögöśmi-* voll schmutz w. *(jögöś)* | z. *viröśmi-* blutig w. | *izmi-* zu stein w. *(iz)* | v. *jemi-* zu eis w., gefrieren *(je)* | z. v. *tirmi-* voll sein, genug sein, genügen *(tir* voll; de igéűl is *tir-* voll sein, sich füllen) | z. *ǯońmi-* heil w., genesen *(ǯoń)* | stb. — Néha <*id* végű melléknév mellett, rövidebb alapszótól való az ige: zürj. *lapmi-* és *lapidmi-* feucht werden *(lapid* feucht) | *dubmi-* és *dubidmi-* schal w., salzlos w. *(dubid, dub)*.

Jegyzet. Eléfordúl e denom. képzés előző *a*, *o*-val is: zürj. <*ami*, votj. <*omi*; pl. zürj. *gönöśmi-* és *gönśami-* voll haare *(gönöś)* werden | *göľmi-* és *göľami-* verarmen *(göľ* nackt, arm) | *kokńami-* leichter werden *(koknid, kokni* leicht) | *ǯeskami-* eng werden, sich drängen *(ǯeskid)* | *čökmi-* és *čökami-* dicht werden, sich verdichten *(čökid, čök* dicht) || votj. *vakciomi-* kurz werden *(vakci)* | *śökitomi-* schwer sein, sch. werden *(śökit* schwer: *śökito* beschwert, schwanger) | *čoritmi-* és *čoritomi-* hart werden *(čorit)*. Ezen *a*, *o* vocalis, mely nem lehet csupa consonans-választó, némely esetben bővebb névszótő képzője (votj. *śokito-mi-*; szintígy zürj. *tirmi-* mellett *tirami-* trächtig werden : *tira* trächtig); de más esetekben nyilván előbb végbement igeképzéshez tartozik (miszerint a *-mi* itt csakugyan deverbalis képző): *gönśami-* mellett pl. van *gönśal-* is »haarig werden, sich behaaren« s amaz lehet bár, rendes hangkopással, *gönśalmi-* helyett való (v. ö. *velal-* és *velami-* e h. *velalmi-* gewohnt werden); szintígy *ǯeskami-* mellett: *ǯeskal-* eng werden; *veśkami-* és *veśkal-* grade werden *(veśkid)*; *vekńami-* és *vekńal-* eng, schmal werden *(veknid, vekni)*.

Vogul-osztják: *-m*, végvocalissal az osztjákban *-mi* és *-ma*; pl. **vogB**. *ńarm-* kahl werden *(ńar)* | *vāťim-* kürzer w., sich nähern *(vāťi* kurz, nahe) | *ńäsm-* stumpf w. *(ńäs)* | *pusm-* gesund w. *(pus)* | *tākm-* fest, stark w. *(tāk)* | *lińm-* schlaff w. *(liń)* | *rottm-* still w., still stehen *(rott)* | *jommasm-* besser w. *(jommas* gut) | *eťim-* nacht werden, in die nacht hineinkommen *(eťimuñ pätst* es wurde ihnen nacht) | *käntm-*, refl. *käntmau-* sich erzürnen *(känt* zorn) | **vogK**. *vaťim-* (præt. 3. *vaťmes*; még fr. *-nt*-vel: *vaťmant-* sich nähern, nahen | *ńogrim-*, (Ahl.) *ńoχrim-* stark w. *(ńogre)* | *śarm-* wahr w. *(śar)* || **osztB**. *ēnim-* gross werden, wachsen (n. præt. *ēnmim* adultus; caus. *ēnmilt-* wachsen lassen, erziehen), Irt. *ēnm-*, S. *ānm-* (Irt. *āna*, S. *āneχ* dick = mord. *ine*, f. *enä* magnus, multus) | B.

ēderma- klar w. *(ēder)* | *ńešma-* stumpf w. *(ńeš)* | *mošim-* beschädigt w. *(moš* gebrechen) | *šankim- (šankmī-)* schwitzen *(šank* hitze, *š. jink* schweiss; refl. véggel: Irt. *čeńmāj-*, S. *čenkmōj- (čenk)* || B. *takama-* fest werden *(tāk)*; *vanama-* sich nähern *(van* kurz, nahe); *šimlamma-* sich vermindern, weniger w. *(šimil)*. — Jegyzet. VogB. *jäni* gross: *jänim-* wachsen: így is *jänīm-*, *jänūm-*, s vogL. *jänemm-*; de causativuma csak *jänmelt-*; teljesb végű alaptőre utalnak az oszS. *ānex* s a vogK. *jän-g-i*, *jängag*, *jängiš* ragos alakok. — Megjegyzendő: vogB. *iuam-* »erstarren, wie holz *(iu)* werden [одеревянѣть]; v. ö. osztB. *takama-* és zürj. <*ami*-féléket.

Mordvin: -*m* (mordM. -*mi*, -*me*, E. -*mo*, -*me*); pl. mordM. *akšimi-* weiss werden *(akša*, E. *ašo* weiss) | *šami-*, E. *čavmo-* leer w. *(šava, čavo)* | *videme-* grade w. *(vidä)* | *valdimi-*, E. *valdomo-* hell w. *(valda, valdo)* | *šurimi* schütter, undicht w. *(šura*, E. *čuro)* | *noškami-*, *noškimi-* stumpf w. *(noška)* | E. *čevteme-* weich w. *(čevte)* | *tustimi-*, *tustomo-* dicht w. *(tusta, tusto)* || E. *vačomo-* hungrig werden *(vačo*, M. *vača*, *vačida* hungrig; de ige is *vači-*, *vačo-* «hungrig w.») | E. *lavšomo-* és *lavšo-* erschlaffen, schwach werden *(lavšo* schlaff, schwach).

Cseremisz: -*m*, előző *e* vocalissal *(<em)*, habár a cserS.-ben *o*-végű is az alapnévszótő; pl. cserS. *ošem-* (præs. 1. *ošemam)* weiss werden *(ošo* weiss) | *purem-* besser w., és *parem-* genesen *(puro* gut) | *volgodem-* licht werden *(volgodo* licht, glänzend) | *šongem-* (S. M.) altern, senescere *(šongo*, M. *šonga* alt) | *šukem-* sich vermehren *(šuko*, M. *šuka* viel) | *pengedem-*, M. *pingedem-* fest werden *(pengede)* | *šögörem-* eng w., sich verengen *(šögör* eng) | *kugem-* grösser w. *(kugo, kugu* M. *kogo, kogó* Bibl.) | stb. (NyK. IV, 56). — Jegyzet. Föltetsző e képzésnek állandó *e* vocalisa, mely külön előző képzőelemre utal, noha bajos eldönteni, vajjon ez az alaptőnek kiegészítője volt-e (teszem intensiv, fokozó értékkel) vagy pedig igésítő (úgy mint a zürj. <*ami*-ban). A cserM. Bibliában eléfordúl még *šukem-* helyett *šukajem-* (Apost. 5, 14) és *kugem-* [*kogem-*] h. *kogojem-* (II. Péter 1, 8), a mi a cserS. (1882-ki) Máté-fordításban is *kuguem-* alakban van meg; szintígy (II. Kor. 3, 14. *pickatajem-d-* verdunkeln: *pickäta, pičkedä* dunkel).

Finn: -*n*, végvocalissal -*ne*; az *a*, *ä*-végű névszótőktől <*ane*, *äne* h. rendesen <*ene*; pl. finnS. *vanhane-*, *vanhene-*, E. *vanane-* altern *(vanha*, E. *vana)* | *vähene-* weniger werden *(vähä* wenig) |

suurene- grösser w. *(suure,* nom. *-ri* gross) | *enäne-, enene-* sich vermehren, wachsen *(enä :* comp. *enempä* mehr) | *huonone-* schlechter, schwächer werden *(huono)* | *parane-* besser w., sich bessern *(para :* comp. *parempa* melior ; mord. *para, paro* gut) | K. *pakšune-* dicker w. *(pakšu)* | *tylsene-*, K. *tülččene-*, Vp. *tültsne-* stumpf w. *(tylsä, tülččä)* | *pahene-* schlecht w., Vp. *pahen-su* (fent 96. l.) | *lähene* sich nähern *(lähe)* | *alene-* niedriger w., sinken *(ala* unterraum, unten befindlich) | *ylene-* höher w., steigen *(yle, -li* oberraum, oben gelegen) | stb. || <*eda* végű melléknevek mellett: *(sokene-,* Vp. *sogene-* blind werden *(sokea,* Vp. *soged-a)* | *pimene-* finster w. *(pimeä,* E. *pimeda,* nom. *-me)* | *oikene-*, E. *øigene-* grade w., sich strecken *(oikea,* E. *øigeda,* n. *øige)* | stb.

Lapp: a) *-m,* többnyire még reflexiv végképzővel: *-move, -muvva ;* pl. lappS. *porasmove-*, F. *boarasmuvva-* älter werden, altern *(pores, boares* alt) | *varrasmove-*, F. *varrasme-* frisch, gesund w. *(varres)* | *keppasmove-* leichter w., morbo levari *(keppes)* | F. *basstalme-, basstelmuvva-* scharf w. *(basstel).*

b) *-n,* részint a finnel közös példákban: lpS. F. *ädnane-* (= f. *enene-)* sich vermehren *(ädna* viel) | S. *ucane-* minui *(uce* parvus) | *puorane-*, F. *buorrane-* emendari, convalescere (f. *parane-) (puore, buorre* bonus) | S. F. *lakkane-* sich nähern (f. *likene-; lakka* nahe) | *vuollane-*, F. *vuöllene-* niederer w., niedergehen (f. *alene-; vuolle* unten gelegen) | *paijane-*, F. *bagjene-* sich erheben, aufsteigen *(paije-, bagje* supernus) | S. F. *allane-* hoch w., loca altiora petere (f. *ylene-; alla, allag)* | *autane-*, F. *oudane-* progredi (f. *etene-; aute, ouda* anticus) | *tabbane-*, F. *dabbane* propius huc accedere *(tabbe-n, dabe* hier ; *tabbe* tkp. «ezebb») | *oddonove-, oddanove-* renovari *(odd, oddo* novus) | stb. || S. F. *lossane-* schwer werden *(lossed, losses,* F. *lossad, lossis* schwer) | F. *gäppane-*, S. *keppane-* leichter w. *(gäppad, gäppas,* S. *keppes, keppe* leicht).

Jegyzet. A **magyar**ban ezen denom. képzéshez tartozónak vélem: *nő-, növö-* «crescere», *m : v-* változással, e h. **enömö-* = *ĕnim-*, finn *enene-* (ug. *εn₃m₃) ;* lásd: MUgSz. 783. 883. ll. — Hogy ugyancsak *-v* alakban lappang a denom. *-m* a rendes használatú <*úl* («azzá-levést» jelentő) képzésben, sejthető bár, de ennek fölvétele nem szükséges, minthogy ezen denom. igék (pl. *vad : vadúl-* wild werden, *szép : szépűl-* schön w.) a reflexiv <*úl* képzéssel is kielégítőleg magyarázhatók. — Lehet az *-m, -n* képzőalaknak is

még nyoma ezekben: *pirong-* (MA.) schamrot sein, sich schämen (*piron-g-* v. *pirom-g-*, frequ. -*g*-vel: *pír* ebben: *piros* ruber; v. ö. *pirúl-* erubescere); meg: *pironkod-* id. (= *piron-*, *pirom-kod-*, vagy = *pirong-kod-*) | *korny-* ebben: *kornyad-* schwach, matt sein (*kór* krank Rég.); v. ö. *pír*, *piros* mellett: *pirnyad-* «pirúlni» Heves (MNySz.).

24. §. Denominalis igeképzők: 4. ugor -*t*.

Főleg «a z z á - t e v é s» (néha «azzal-valóvá-tevés», meg egyszerűen «azt-tevés») kifejezésére fordúl elé több ugor nyelvben kemény hangfokú -*t*-vel való denom. igeképzés, oly nyelvben is, mely a szóközépi explosiv consonansnak inkább lágyítására mintsem erősbítésére hajlandó (pl. a zürjénben), miszerint ezen -*t*-t épen úgy kell eredeti (nem -*d*-ből erősbűlt) *t*-nek tekinteni mint a momentán és causativ értékű -*t* képzőt; szintígy megfelel -*tt* a finn nyelvnek azon dialectusaiban, melyek a consonans-erősbülést kedvelik (finnS. K. V.-ben; lásd fent 243. a caus. -*t*-nek -*tt* alakját). Tekintve hogy az alapnévszó rendesen «igeszerű», ezen denom. -*t* képző eredetére nézve azonegynek is látszik a causativ értékű deverbalis -*t* képzővel (pl. zürj. *kizer-t-* »flüssig machen» ige, az alapszót igéül véve, tkp. = «flüssig-sein machen»). — Egyébiránt a consonans-erősbűlést kedvelő dialectusokban ezen denom. -*t* képző gyakran alig választható el bíztosan a denom. -*d* képzőtől (21. §.); néha meg a -*j* + *t* denom. képzőbokor is vált vele egyenlővé (vog. *namt-* = oszt. *nemit-*, f. *nimittä*, fent 138. l.).

Zürjén; -*t* (és pedig nemcsak a zürjP.-ben, mely amúgyis *t*-kedvelő); pl. *silöśt-* fettig machen, mit fett beschmieren (*silöś* fettig, *sil* fett) | *viröśt-* blutig machen (*viröś*; *viröśmi-* blutig werden, 23. §.) | *melöśt-* mit kreide bestreichen (*melöś* kreidig) | *omöl't-* schlecht machen, tadeln (*omöl'* schlecht) | *majbirt-* glücklich preisen (*majbir* glücklich) | *kizert-* flüssig machen, verdünnen (*kizer*; *kizermi-* f. werden) | *söstömt-* reinigen (*söstöm* rein, tkp. schmutzlos: *sös* schmutz) || *čukört-* sammeln (*čukör* herde, haufen; fent 127. l.) | *vežört-* verstehen (*vežör* verstand) | *vośkolt-* schreiten (*vośkol* schritt) | *śornit-* sprecken (*śorni* rede). — A **votják**ból hozhatók föl ilyenekűl: *kizert-* (= zürj.) | *šonert-* gerade machen (*šoner*) | *kuaśt-* trocknen, dörren (= z. *kośt-*) (*kuaś*, zürj. *kośdürr*) | *bidest-*

erfüllen, vollenden (*bides* ganz, vollständig; v. ö. *bidesmi-* vollständig werden) | *bazimt-* ehren, preisen (gross machen: *bazim* gross) | *šuldirt-* belustigen (*šuldir* lustig).

Finn: *-t*, végvocalissal *-ta, -tä*, illetőleg a finnS. K. V.-ben *-tt*; pl. finnS. K. *muutta-*, E. *mūta-* ändern, verändern (*muu* anderer) | *jäättä-*, E. *jäta-* (de így is: *jäätä-* [*jäädä-*]) in glaciem redigere, congelare; glaciem contrahere (*jää* glacies) | *hyyttä-* congelare, frigidum reddere (*hyy* pruina, ros gelatus) | *päättä-* finire, decernere, animo concludere, E. *peata-* spitze aufsetzen, mit kopf versehen (*pää* caput, finis) | *koitta-* lucescere, tagen (tkp. «licht machen»: *koi* prima lux, diluculum) | *syyttä-*, E. *sūta-* culpare, accusare (*syy* causa, culpa) | *vyöttä-*, E. *vöta-*, fr. *vyöttele-* gürten (*vyö* gurt, gürtel) | *lapsetta-* als kind behandeln [kind-sein lassen]; kindern [zum kind-sein anregen: *häntä lapsettaa* es kindert ihn, = er benimmt sich kindisch] (*lapse*, n. *-si* kind) | *autta-* K. *avutta-*, E. *avita-*, *aita-* helfen (*apu*, gen. *avun*, E. *abi* hülfe). — Egyébiránt a *-t* képző, midőn a csonkúlt végű alapnévszónak *s* végconsonansával érintkezik, már többé meg sem külömböztethető a denom. *-d* (*-da*) képzőtől (fent 281. l.); de azt tartjuk, hogy ilyen . . . *s-ta* végű igék, a melyek határozottan «azzá-tevést» jelentenek, eredetileg a *-t* képzővel alakúltak: pl. *kirkas-ta-* clarum reddere, *valmis-ta-* fertig machen. Ilyenekre mint *puhdista-* reinigen (*puhdas*), *ahdista-* eng-machen (*ahdas*) nyilván sok egyéb <*ista*-végű denom. igék analogiája hatott. — Ez: *täyttä-* (E. *täita-*) «voll machen, erfüllen» lehet, alakilag, egyaránt ebből: *täydedä-* vagy ebből: *täydetä-* (finnS. *täyte* e h. *täyde* voll).

A **lapp** nyelvnek csak a lpF. dialectusában ismerhető föl az eredeti *-t*, a *d*-től megkülömböztetve; de alig van «azzá-tevés»-féle ige <*ate, ete, ote* tővéggel, mely nem a finn <*ita, oita* osztályába tartoznék (fent 294. l.); nehány . . . *s-te*-féle meg a finn . . . *s-ta* végűekhez sorakozik, pl. lpF. *valmaste-* fertig machen (f. *valmista-*: *valmas*) | *almoste-* és (ismételt képzővel) *almostatte-* offenbaren (*almos* offenbar). — Merő kölcsönszók: *mutte-* (pr. 1. *mūtam*) «verändern (f. *muutta-*) Quigst. 94. | *sivate-*: *sivatalla-* beschuldigen (f. *syyttele-*; *sivva*: *syy*).

Vogul-osztják: fent 285. l.; «azzá-tevés»-féle igék: vogB. *ukšemt-* verunreinigen (*ukšem* unrein, garstig) | *oχsät-* in stücke hauen, zerhauen (*oχsä* stück) | L. *käšmt-* gelb machen (*käšm*);

raut-, rąut- klein stossen *(rau, rąu* kleines stückchen). — osztB. *sistamt-* reinigen *(sistam* rein; zürj. *söstömt-)* | *pilt-* vereinigen, zusammenpaaren *(pil: pil-χo* genosse, gefährte) | *ravit-* zerstossen *(ravi; =* vog. *raut-: rau).*

A **cseremiszben** van nehány *-t* képzős «azzá-tevés»-ige részint idegen eredetű alapszó mellett: *kagert-* krümmen *(kager* krumm); *pügürt-* krümmen *(pügür), susurt-,* M. *šušert-* verwunden, verletzen *(susor, šušer* krank, verletzt) | *jokšart-* rot machen *(jokšarge,* és M. *jakšar* rot; mord. *jakster* id.); *užart-* grün machen *(užarge* grün). A *kagert, pügürt, susurt-* igék kerülhettek bár a törökségből (a csuvasból), a honnan valók az alapszók is = csuv. *kogert-, pügürt-, suzirt-.*[1]) Ámde ezen cser. igék mellett az «azzá-válás» igéi nem török alakuak (cser. *kagerg-[em], susurg-, pügürg-,* valamint *jokšarg-, užarg-*; pedig csuv. *kogerl-, pügürl-),* miszerint inkább hihető, hogy a *kagert-, pügürt-, susurt-* igék ugyancsak a cseremisz nyelvben készültek önállóan, illetőleg *jokšart-*félék analogiájára.

A **magyarban** is mutatkozik denom. *-t* képzésnek egy példája: *hámt-* excorticare MA., ma: *hánt- (le-h.* abschälen: *hám* schale, fruchthaut). Ámde ez jóformán csak az intrans. *háml-* (pr. 3. *hámlik)* «sich schälen, sich häuten» ige után alakúlt az intransitiv *-ml* és transitiv *-mt (nt)* igepárok hatása alatt *(romlik: romt, ront* stb., fent 57. l.).

25. §. Denominalis igeképzés: az «azzá-válás» és «azzá-tevés» különféle kifejezése.

I. «Azzá-levés v. -válás».

A) Az «azzá-válás» fogalmában főmomentum levén a «bizonyos állapot (tulajdonság) beállása», kifejezésére, igeszerű névszók mellett, az igecselekvésnek beállását jelentő (inchoativ értékű) deverbalis képzők is alkalmasak. E szerint is látunk az «azzá-válás»-nak ugorság szerte található képzőjében *-m, -n* (23. §.) eredetileg «nyomatékos inchoativum» értékű momentán képzőt.

---

[1]) A csuv. *suzirt-*nak nyomát találja Munkácsi a votj. *suzirt-* «verrenken» igében (NyK. XVIII, 73. 74.).

Szintígy értünk más momentán képzésmódokat is, melyek itt-ott «azzá-válás»-féle denom. igéken mutatkoznak:

Finn *-hta, -hti* (fent 11. §.), s reflexiv végképzővel *-htu* (v. ö. *-m* és *-m-v-*; lp. *-move*, vog. *-mau*, 23. §.): finnS. *punahtu-* subrubere, nonnihil rubescere, *punehtu-* rot werden, *punehti-* rötlich werden, ins rote spielen (*puna, punaise* ruber, rubidus) | *verehty-* blutig werden; frische farbe bekommen (*vere* blut: *verevä* blutig, meg: frischfarbig) | *tulehtu-* ignescere, fervidum fieri (*tule* ignis) | *jäähty-, jähty-* zu eis werden, gefrieren (*jää* eis).

Mordvin: *-kst-m-* (*-kstimi, -kstumo, -kstime*), az egyszerű *-m* képző mellett; azaz mom. *-ks-t* (14. §.) + mom. (denom.) *-m*: pl. mordM. *šurikstimi-*, E. *čurukstumo-* schütter werden (és *šurimi-* id.: *šura, čuro*) | *kemekstime-*, E. *kemikstime-* hart werden (*kemä*) | *sidekstimi-*, E. *säjedekstime-* dicht werden (*sidä, säjede*) | mordM. (Máté 24, 12) *lamakstam-* sich vermehren (*lama* viel). — Megjegyzendő, *-m* végképző nélkül, E. *kemeksta-* stark, fest werden (Skazki 47. *kemekstaśt* окрѣпли).

Finn *-ksu* (azaz mom. *-ks* + refl. *-u*); meg *-stu* (mom. *-st* e h. *-kst*+refl. *-u*), ilyenekben: finnS. *pahaksu-* v. *pahastu-* aegre ferre, indignari, irasci (*paha* malus; aeger, iratus; sc. animus) | *hyväksy-* probare, approbare (*hyvä* bonus; laetus: sc. animus) | *oudoksu-* insolitum habere, mirari (*outo* insolitus; peregrinus, non versatus in aliqua re). Ezek jelentésük szerint ugyan »annak-vélés, -mondás»-féle igéknek is vehetők (milyenek a magy. *javalla-, rosszalla-*), de voltaképen mégis «azzá-válás»-féle az alapértelem, az alapnévszó az igealany állapotára vonatkozván (*pahaksu-* tkp. «bös werden über etwas», *hyväksy-* «gut werden = in gute gemütsstimmung kommen, an etwas gefallen finden»; *oudoksu-* «verblüfft werden»; v. ö. *pahene-*, E. *pahane-* szintén «bös werden = sich ärgern»). De ugyanezek azután valóságos «annak-vélés»-féle igéknek is szolgáltak analogiáúl: pl. *paljoksu-* «für zu viel halten, sokallani», *vähäksy-* «für wenig halten, kevesellení». Változatalakok: *paheksu-*, K. *paheksi-*; s ezek szerint új képzés, pl. *halveksu-, halveksi-* für gering achten (*halpa*). — Egyébiránt meglehet hogy ezen *-ksu, -stu*-féle «azzá-válás« igék nem közvetetlen denominalis igék, hanem képzőjük előtt még denom. *-d* képző szorúlt ki; v. ö. fent 233. l. *kummaksu-, kummastu-* és *kummaa-* vagyis *kummada-* és alább (26. §.) a *kalasta*-féle igéket.

B) «Lassú inchoativum» értékű frequentativ képzés fejezi ki, igeszerű névszó mellett, az «azzá-válást»:

Magyar: *<od (<öd, ėd)*, præs. 3. *<odik*, rendes denom. képzés (= frequ. *-d*, fent 5. §.), pl. *gazdagod-* reich werden *(gazdag)*, *nagyobbod-* grösser w. *(nagyobb)*, *fehérėd-* weiss w. *(fehér)*, *nehezėd-* schwer w. Münch. c. *(nehéz, nehez)*, *kövérėd-* incrassari *(kövér* saginatus), *kissebbėd-* minui, kleiner w. *(kissebb* minor) | stb. || *-ó, ú* végű tők mellett: *ifjiud-* juvenescere MA. *(ifjiú)*, *szomorod-* contristari *(szomorú, szomoró)*, *keserėd-* bitter werden *(keserű, -rő)*. — Az a körülmény, hogy néha a præsens-ragozásban a *-d* képzőt *-sz* váltja föl, úgy mint az *<ud, usz*-féle reflexiv igékben, fent 264. l. (pl. *gazdagsz*-ik, *keményėsz*-ik = *keméngėd*-ik wird hart) hihetővé tehetné, hogy még a *-d* előtt refl. *-v* képző is rejlik vagyis hogy *<od* régibb *<ód*-ból rövidült el (egészen úgy mint az *<od* végű reflexiv igéken, pl. *zavarod-*, *keverėd-*, fent 261. l.); de hiába keressük az ilyen *<od, osz* mellett az *<ov*-os társ-alakokat, a melyeket méltán elvárhatnánk (pl. **gazdagovék, gazdagovó, gazdagovás)*. Az esetleges *sz*-es töt (pl. *gazdagosz-)* tehát helyesebben csak analogiai képzésnek tartjuk. — Ugyanazért választjuk ezen *<od*-féle igéket külön a *-hod*-féléktől (fent 301. l.), a melyek csak kivételesen származnak «igeszerű» névszótól *(vénhėd-, árvahod-)*.

Cseremisz: *-ng* (= ug. *-ng*, fent 5. §.); többnyire *a (ä)*-végű melléknevek mellett: *<ang*, a mely alak azután nehány más-végű névszó mellett is kapott föl: cserS. *ola* bunt: *olang-* (pr. 1. *olangam)* bunt werden; *örza* blau: *örzang-*; *koja* fett, dick: *kojang-*, *kumda* breit: *kumdang-*, *taza* gesund: *tazang-*, *nužna* arm: *nužnang-*, *pakma* faul, träg: *pakmang-*, *čera* nackt, kahl: *čerang-*, *čoka* dick, dicht: *čokang-* || *šue* schütter, undicht: *šueng-* (meg: *šuem-* 23. §. *-m)* | *narinǯe-* gelb: *narinǯang-* (meg: *narinǯem-)* | *kükš* hoch: *kükšang-* (meg: *kükšem-)* || *vür* «blut» mellett, közbeeső **vüra*, vagy épen *vüran* «blutig» melléknévtől: *vürang-* blutig werden; szintígy: *šüč* «russ»: *šüčang-* russig werden; *rumbuk* trübheit, *rumbukan* trüb, getrübt: *rumbukang-* trüb werden, sich trüben; *šong* schaum: *šongang-* schaumig werden, schäumen. Ezen példákhoz, melyek mind Reguly följegyzéséből valók, hozzájárúlnak a cserM. Bibliából: *važarang-* sich verhärten *(važar*, pl. *v. jängan* hartherzig) | *važang-* einwurzeln, radicari *(važ-*, S. *vož* wurzel | hasonló még: *ridang-* verrosten (az 1882-ki cserS. Mátéban 6, 19.

rüdang-). — Hogy e képzőben az explosiv elem eredeti, azaz hogy az *-ng,* bár esetleg már *ñ*-nek ejtve, nem csak az *-m* képzőnek gutturalis változata, abból látható, hogy néhány *r*-végű névszó mellett csupa *-g* fordúl elé: *kagerg-* és *pügürg-* krumm werden, sich biegen, *susurg-* (még újább *m*-vel: *susurgem-)* krank werden, *jokšarg-* rot werden, *užarg-* grün werden: lásd 24. §-ban, a hozzájuk tartozó «azzá-tevés»-igéket.

Mordvin: *-l-gad* és előképző nélkül *-gad,* néha *-kad,* rendes használatú képző (kivált a mordE.-ban, az *-m* képzés helyett: mordM. *akšim-* weiss werden: E. *ašolgad-);* Reguly följegyzése szerint a mordM.-ban gyakran *ë (i)* vocalissal *-gid, -kid.* Példák: mordM. *tustilgad, tustilgid-,* E. *tustolgad-* dick werden *(tusta,* E. *tusto* dick, nicht flüssig) | *pižilgad-, piželgid-,* E. *piželgad-* grün werden *(pižä, piže)* | *stalgid-,* E. *stalgad-* schwer werden *(sta-ka* schwer) | stb. || *sokirgad-,* E. *sokorgad-* blind werden *(sokir, sokor)* E. *kromojgad-* lahm w. | *pälaskad-,* E. *peľaskad-* toll w. | E. *alamokad-* geringer w. *(alamo* wenig) stb. — Az *-l-gad,* deverbalis használata szerint (pl. *vizde-* sich schämen: *vizdelgad-, vizdilgad-* in scham kommen, elszégyelleni magát) = frequ. *-l*+inchoativ értékkel külömben is dívó *-gad* (pl. *šali-* streiten, zanken: *šalgad-* in streit geraten); ez a *-gad,* illetőleg *-kad* pedig nem vehető egész eredetszóból való egységes képzőnek (úgy mint a lapp *-gōte, -goatte,* fent 49. l.), tekintve hogy causativuma *-d* nélkül *-gaft* [*-gift*], *-gavt*-nak alakúl; utórésze <*ad* tehát olyan mint a *tonad-* «lernen, sich gewöhnen» igében (caus. *tonaft-, tonavt-);* előrésze *-g, -k* pedig a cseremisz *-g*-vel találkozik össze *(jakstir-gad-* = cser. *jokšar-g-* rot werden) s nyilván változata az ugor frequ. *-ng*-nek (v. ö. a mordvinban szóközépi *ng*-ből *-k*: E. *ikele* = M. *ingel;* M. E. *meke* [*meki, mekev* zurück] = cser. *möngö,* magy. *mög).* Érdekes példa a *-kad, -gad* alakulására nézve van a mordM. Mátéban: *eŕaka-, eŕäka-* «aufleben, föléledni» *(eŕa-, eŕä-* leben; 16, 21. inf. *eräkams;* 17, 9. 23. præs. 3. *eräkij)* és *-d*-vel: 20, 19. *eŕakad-* id. — Megjegyzendő, hogy a mordvin csak magával a frequ. *-l*-vel is képez denom. igét, *-ma, -mo*-féle nomen verbale alapjáúl: *stalma,* E. *stalmo* (vagy pedig *stalgadmo)* «die schwere», tkp. «das schwer-sein, das lasten (mintegy «nehézlés» = nehézkedés). — Az *-l-g (-l + ng)* képzőbokornak (v. ö. magy. *-log: támolog-, szédéleg-;* lapp *jamalge-* fent

48. l.) eléfordúl még ezen cser. denom. igében: *šüčalg-* «russig werden (russiges aussehen bekommen)», v. ö. fent *šüčang-*.

Ugyancsak a mordvinban található egykét példa a frequ. *-nd* képzőnek denominalis («azzá-válás»-féle) használatáról: mordM. *kirinde-*, E. *kirne-* «sich zusammenwickeln (zu einem bündel od. knaul werden), összegomolyodni *(kirä, kire,* dim. *kirnä* bündel, knaul = f. *kerä)* | *äinda-* Ahl., *jäjenta-* Reg., E. *jejne-v-* gefrieren, (zu eis werden: *jäj, äj* eis) | *lämbind'-* warm werden Ahl. *(lämbä* warm). — V. ö. a mordM. Mátéban 20, 25: *azìranda-* herrschen (herr-sein: *azìr* herr).

Votják: *-kt (<ekt),* azaz *<ek*=frequ. *-ng* (fent 207. *serek-jal-, dìrek-jal-)* + *-t* végképző, melynek eredeti értéke bíztosan meg nem határozható (lehet bár a votj. hangviszonyok szerint = frequ. *-nd,* fent 23. l.). Példák: *śödekti-* schwarz werden *(śöd)* | *gordekt-* rot w. *(gord)* | *lìzekt-* blau w. *(lìz)* | *vožekt-* grün w. *(vož); šunìkt-* warm w. *(šunit* warm; v. ö. *šunal-* warm werden, *šuntì-* wärmen). — Hasonló *-kt,* causativ *t*-vel: *valekt-* lehren, *börekt-* umwenden (fent 243. l.).

C) Nagy kelete van a r e f l e x i v igeképzésnek is az «azzá-válás» kifejezésében. Azon kivűl hogy a kész «azzá-válás»-féle igén még az igecselekvésnek subjectiv jellemét kiemeli (fent 250. l.), számba jön még a reflexiv functiónak i n c h o a t i v momentuma is (fent 251. l.), melynél fogva a reflexiv alak egyszersmind magára is, igeszerű alapnévszó mellett, az «azzá-válás» kifejezésére alkalmas. Végre megfelel az «azzá-válás»-féle értelem az «azzá-tevés» reflexivumának vagy passivumának vagyis «azzá-t e v ő d é s» alakjában jelenhet meg.

a) Mint csupa járulék, mely többé-kevésbé rendessé (vagy nyelvhasználat szerint szükségessé) vált, szerepel a reflexiv igeképzés «azzá-válást» jelentő ezen képzőbokrokban: **finn** *-ksu, -stu* (pl. *pahaksu-, pahastu-), -htu (-hta* mellett: pl. *punehtu, tulehtu-);* fent 312. 233. ll.; **lapp** *-move, -muvva (-m* mellett: pl. *porasmove-, boarasmuvva-,* fent 308. l.; egyes példák: **vog.** *käntmau-,* **oszt.** *čeñmāj-, čenkmōj-,* fent 306. 307. l.; **cser.** *lišem-* és *lišemalt-* sich nähern 1882-ki Máté 3, 2.; *šukem-* mellett: *šukemalt-* sich vermehren ib. 25, 29.

b) Igeszerű névszók mellett, csupa reflexiv-képzéssel alakult «azzá-válás»-féle igék:

Finn: *<u* (refl. alak: 18. §.); pl. finnS. *mustu-* schwarz wer-

den *(musta-* schwarz) | *taaju-* dicht w. *(taaja)* | *tylsy-* stumpf w. *(tylsä)* | *kuivu-* dürr w., verdorren *(kuiva)* | *hukku-* verloren gehen, umkommen *(hukka* status deperditus) | *täyty-* voll werden *(täyte-* voll) | *yhty-* eins w., sich vereinigen *(yhte)* | *laisku-* träge w. *(laiska)* | *-ea* e h. *-eda* végű melléknevek mellett a rövidebb alaptőtől (úgy mint *-m, -n* képzővel: *<ene) : turpu-* strotzend werden (v. *turpene-* id.: *turpea* strotzend) | *leppy-* sanft w. *(leppeä).* V. ö. finnE. *mustu-, hukku-, tültsi-, turbu-, leppü-* v. *leppi-, täidi-* (K. *täudü- : täide, täude* = S. *täyte).* — Egyes *<au, eu*-félékkel összevethető ugyan az *antau-, laskeu-*féle deverbalis refl. képzés (254. l.), de az is lehet hogy ez alakban a voltaképi igésítés az *-u* előtt lappangó denom. *-d* képzőre jut: pl. *tasau-, tasauntu-* «gleich werden, eben w.» mellett van *tasaa-* e h. *tasada-*, s ennek a *tasau-* e h. *tasadu-* rendes reflexivuma; *nokeu-, nokeuntu-* «russig werden» *(noke) : nokea-* e h. *nokeda-* «mit russ beschmutzen».

Lapp: *<o* és *<ote* lpS., *<ude* lpF. (v. ö. 18. §. finn *<ut, utu* e h. *<ude, udu)* ; pl. lpF. *losso-* schwer werden *(lossane-* id 23. §.) | lpS. *jalgo-*, F. *jalgude-* eben werden *(jalg, jalget, jalges :* F. *jalgad, jalgis* eben) | *laiko-*, F. *laikko-* träge w. *(laike, laikke ;* v. ö. finn *laisku-)* | *jorbo-*, F. *jorbbo-* rund w. *(jorba, jorbad)* | *čosko-*, F. *čoassko-* kalt w. *(čoskes, čoaskes)* | S. *ńalgo-* süss w. *(ńalge, nalges)* | *velkote-*, F. *vilgude-* weiss w. *(velkes, velket :* F. *vilgis, vielgad)* | *čappote-*, F. *čappode-* schwarz w. *(čappes, čappet ;* F. *čappis, čappad)* | *vekso-* stark w. *(vekses, veksak).*

Magyar: *<úl, űl (<ól, ől),* refl.: 263. l., rendes használatú denom. képző; pl. *vakúl-* blind werden *(meg-v.* erblinden: *vak,* acc. *vak-ot* blind) | *szépűl-* schön w. *(szép : szépe-t)* | *gazdagúl-* reich werden *(gazdagod-* id.: *gazdag)* | *igazúl-*, Münch. cod. *igazól-* gerecht werden (sich als g. erweisen, justificari: *igaz* justus, verus) | *üdvözűl-*, M. c. *üdvözől-* salvari, beatum fieri *(üdvöz-* sospes, salvus) | *fehérül-* (és *fehéréd-)* weiss werden, *nagyobbúl- (nagyobbod-)* grösser w., *rövidűl-* kürzer w., verkürzt w. | stb. || *tisztúl-* M. c. *tisztól-* rein werden *(tiszta), gyengűl-* schwach w. *(gyenge)* | stb. — Jegyzet. Néhány egészen képzőtelennek látszó «azzá-válás»-ige az *<úl* alaprésze vagyis az egyszerű refl. *-v* képző lappangásával magyarázható (úgy mint a *tör-[ik]* «frangitur»-féle reflexiv igék: fent 265. l.); pl. *av-, ov-* (præs. 3. *avik,* perf. 3. *avott)* «veterascere»: *ó* (acc. *ó-t, ava-t ;* meg: *ava-s, ova-s)* vetus; v. ö. *avúl-, ovúl-* szintén «vetera-

scere»; v. ö. lappS. *obme* vetus: *obmo-* veterascere | *agg- (elaggott)* senescere: *agg* senex, vetus.

Zürjén-votják: <*al*, refl.: 269. l.; pl. zürj. *ilal-* sich entfernen (*il* ferne: *ilin* in der ferne, *ilö* weit hin) | votj. *cirsal-* sauer werden (*cirs* sauer) | z. *gördal-* rot werden (*görd*) || <*id, it* végű melléknevek mellett: zürj. *sajkal-* sich abkühlen, erkalten (*sajkid* kühl, kalt) | *veśkal-* gerade w., recht w., gesund w. (*veśkid*) | *šonal-*, votj. *šunal-* warm w. (*šonid, šunit*) | z. *paśkal-* breit w., sich ausbreiten (*paśkid*) | *veknál-* eng w. (*veknid-* eng, schmal) | votj. *tupal-* passen, sich schicken (*tupit* passend) || <*öś, eś* képzős melléknevektől: zürj. *virśal-* sich mit blut füllen (*viröś* blutig, *vir* blut) | z. *gönśal-* haarig werden, sich behaaren (*gönöś* haarig, *gön* haar, wolle) | *turinśal-* grasig w., mit gras bewachsen (*turinöś*: *turin*) | *zinśal-* riechen, stinken (*zinöś* stinken, *zin* gestank) | *jajśal-* dick, corpulent werden (**jajeś*: *jaj* fleisch, leib) | *jölśal-* milchig w., anfangen zu milchen (*jöl* milch) | *ögirśal-* glühend w. (*ögir* glühende kohle) | *vinśal-* zu kräften kommen, stark werden (*vin* kraft) || *pidinśal-* tiefer werden sich vertiefen (*pidin* tief) | *tirśal-* voll w., sich füllen (*tir* voll). — V. ö. még a zürj. <*ami*, votj. <*omi*-féle igéket (23. §.).

J e g y z e t. Az <*id* végű melléknevektől úgy is alakúl «azzá-válás»-ige, hogy e tővégnek kiszorúl a vocalisa, de utána megmarad a végvocalis (pl az infinitivus-alakban): *pemid* finster-től *pemdi-* finster werden (inf. *pemdini*, s nem *pemidni*). Úgy látszik, hogy ebben a végvocalisban képzőelem lappang s ez aligha lehet más mint magának az <*al*-nak alaprésze, vagyis a refl. *-v* képző, mely szintígy már nem látszik a zürj.-votj. *kol'-*, *kil'-* «relinquí» igében (fent 268. l.). Egyéb példák: *iǯid* gross: *iǯdi-*, *iždi-* gross werden, zunehmen (v. ö. *iždal-* gross, mächtig sein) | *kel'id*, *kelid* bleich: *kel'di-* erbleichen | *kurid* bitter: *kurdi-* bitter w. (*kurdal-* traurig sein) | *jeǯid* weiss: *jeǯdi-* weiss w. | *jugid* hell: z. votj. *jugdi-* hell sein od. werden, tagen | *römid-* dämmerung: *römdi-* dunkel werden, dämmern | *śökid* schwer: *śökti-* schwer werden | votj. *közit*, zürj. *köʒid* kalt: votj. *ködi-* kalt werden, frieren (e h. *közdi-*, v. ö. zürj. *köʒdal-* kalt werden, erkalten).

c) Az «azzá-tevődés» alakjával kifejezett «azzá-válás»:

Finn: denom. <*ita, ista* (22. §.) képzőkkel alakúlt «azzá-tevés»-igék mellett: refl. <*itu, istu*: pl. finnS. *ruskoittu-* braun

werden *(ruskoitta-* bräunen: *ruskea, rusko, ruska)* | *känsitty-* cshwammig werden *(känsittä-* sch. machen: *känsä* baumschwamm) | *rasittu-* schwer werden, beschwert w. *(rasitta-: rasea, raskas* schwer) | *pahoittu-* missgestimmt, übelgelaunt werden *(pahoitta-: paha)* || *vahvistu-* stark, fest werden *(vahvista-* st. machen: *vahva)* | *uudistu-* neu w., erneuert w. *(uudista-: uute)* | *vääristy-* krumm w. *(vääristä-: väärä)* | *yhdisty-* eins werden, sich vereinigen *(yhdistä-: yhte)* | *muikistu-*, Vp. *muigištu-* sauer w. *(muikea, muiged-a)* | *palavustu-*, K. *palavuštu-* heiss w. *(palavusta-* heiss machen: *palava* heiss; v. ö. *matkusta-: matka)* | *vilustu-* kalt w., sich erkälten *(vilusta-: vilu* kälte, kalt) | *miehisty-* mann w. *(miehe,* nom. *mies* mann) | stb. — Jegyzet. Egyéb *-stu* végüek (jelesen <*astu, ästy-*félék) az **a)** pont alá tartoznak vagy pedig közbeeső *-da* képzésen alapúlnak: *pahastu-* (fent 315. 312. l.) | *myöhästy-*, K. *müöhäistü-* spät werden, sich verspäten *(myöhä* spät) | *oudostu-* fremd w. *(outo)* | *nälästy-* hungrig w. *(nälkä* hunger) stb.

-tu, illetőleg *-du,* melynek *t*-je csonka végű névszótő végconsonansával érintkezik; a reflexiv képzésnek alapja lehet egyaránt *-da* (21. §.) vagy pedig *-ta* (24. §.) képzős «azzá-tevés» ige; gyakran nincs is meg az a közbevetett *-ta*-féle ige, úgy hogy a *-tu* már egyenesen alkalmazható «azzá-válás» értékű denom. képzéssé lett. Példák: finnS. *kirkastu-* klar werden *(kirkasta-* 24. §.: *kirkas)* | *valmistu-* fertig werden *(valmista-: valmis)* | *paljastu-* nackt, kahl w. *(paljasta-* nudare: *paljas)* || *laihtu-* mager werden *(laiha)* | *köyhty-* arm w. *(köyhä)* | *mielty-*, K. *mieldü-* wohlgeneigt w., lust zu etwas bekommen, E. *mẽldü-*, *mẽldi-* zur besinnung kommen, sich bedenken, sich besänftigen *(miele, mẽle* sinn; geneigtheit, lust; van finnS. *mieltä-* «deliberare» jelentéssel) | *imelty-* süsslich werden (wie malz; *imeltä-: imelä* süsslich; E. refl. *-u* nélkül: *imalda-)* | *nöyrty-* schwach w., nachgiebig w. *(nöyrä)* | *juurtu-*, E. *jūrdu* wurzelfest w., wurzel fassen *(juure)* | *kuortu-* rinde bekommen, rinde bilden *(kuore, kõre)* | K. *šeändü-* (S. *sydänty-)* ärgerlich, zornig w. *(šeäme, sydäme* herz: *olla sydämissä* in ärger sein, sich ärgern; v. ö. vog. *šimt-* és сердце, fent 284. l.) | K. *tervehtü-* gesund werden *(tervehe)*; — hosszú vocalison végződő tőktől: *maatu-*, K. *moadu-* zu erde werden, sich mit erde bedecken *(maa, moa)* | *piity-* durescere (ut silex: *pii)* | *puutu-* holzig w., erstarren *(puu* holz) | *pääty-*, K. *peädü-* zu ende werden, endlich wohin kom-

men, ankommen *(pää* kopf, ende) | *jääty-* zu eis werden, gefrieren *(jää-* eis: v. ö. *jäättä-, jäätä-* 24. §.) | *yöty-*, K. *üödü-* nacht w., über nacht bleiben *(yö* nacht).

-ntu *(-ndu)* a *-ne* képzős «azzá-válás»-igékhez tartozó *-nta* végű causativumnak (alább II. alatt) reflexivuma, mely az egyszerű *-ne* mellett olyan bővölködő alak mint a finnVp. *-nsu-* (fent 256. l.): pl. finnS. *parantu-* besser w., gesund w. *(paranta-* bessern: *parane-* besser w.: *para)* | *vanhentu-* alt werden *(vanhenta-: vanhene-: vanha)* | *enenty-* sich vermehren *(enentä-: enene-* 23. §.) | stb. || *piinty-* (és *piity-: pii); puuntu-* (és *puutu-: puu)* | *muuntu-* sich verändern (és *muutta-* [24. §.] mellett: *muuttu-)*.

Lapp. A lappF.-ban *-duvva*, melynek alapja a denom. *-d* képző, ilyenekben (Friis, Gram. §. 180, 4.): *igjaduvva-* nacht werden, in die nacht hineingeraten, von der nacht überfallen w. *(igja* nacht; lpS. *ijatove-, ijaitove-* id.; v. ö. finn *üödü-)* | *suddoduvva-* sündig w. *(suddo-: suddode-* sündigen) | *buoγoduvva-* schwärig w. *(buoγo* geschwür) | *ńivńaduvva-* motten bekommen *(ńivńa)* | *daloiduvva-* haus und hof bekommen, ansässig werden *(dallo* haus = f. *talo* e h. *taloι)*; — lappF. *-tuvva* (*<atuvva)*, alapja *<ate* (fent 294. l.): *vuojatuvva-* sich mit fett beschmutzen *(vuogja)* | *varatuvva-* blutig werden *(varate-: varra)* | *gievatuvva-* russig w. *(gievate-: giep)* | *nävratuvva-* verarmen *(nävre)* | *ječatuvva-* sich verändern *(ječča*; lpS. *äčatove-: äča)*.

Zürjén-votják: A zürjénben az *<öd (öt)* végű denom. igék (fent (300. l.) *-śk, -ś*-féle reflexivuma «azzá-válás»-igéül használatos: *śödödši-* [*śödötši-*] schwarz werden *(śödöd-, śödöt-; śöd)* | *sajködši-* sich abkühlen *(sajköd-: sajkid)* | *burödši-* gut werden (sich versöhnen: *buröd-: bur)* | *jonmödši-* stark, fest w., sich stärken *(jonmöd-: jon* stark, stärke, t. tő *jonm')* | stb. — A votjákban csak gyéren találkozik a megfelelő *<atiśk, atśk,* pl. *junmatiśki-, junmatśki-* = *jonmödši-*.

(A 25. §. II. fele, meg 26. 27. §§. a III. füzetben).

ISMERTETÉSEK ÉS BIRÁLATOK.

Lyhyt Kasanin Tatarin kielen kielioppi. Kirjoittanut *Arvid Genetz.* — Hämeenlinnassa 1884.

Ez a «Rövid kazáni-tatár nyelvtan» ugyancsak rövid úton jut el föltett czéljához: «hogy a nyelvészet-kedvelő finnek számára a tatár nyelvnek fővonásait rajzolja s e nyelv szerkezetéről világos fogalmat adjon». Bizony el lehet azt érni 20 kis 8-ad lapon is, midőn az, a kinek az ismertetés szánva van, nem csak általában nyelvtan-ismerő, hanem egy hasonló szerkezetű nyelvet ismer, a milyen a finn is. Hiszen a legtöbb török nyelvnek (vagy ha tetszik dialektusnak) jóval egyszerűbb a hang- és alaktana (G. csak ezt mutatja be) mint magáé a finn nyelvé, a melyben a mássalhangzó-gyengülés meg, a consonansos szóvég és szótag-vég szabálya szaporítja a tőváltozatokat, hol számosabb a casusrag, többféle a pluralisképzés, külön passiv és reflexiv igeragozás is van, — pedig a finn nyelvről is van olyan ismertetés, mely nem sokkal hosszabb a Genetz füzetkéjénél, pl. a Kokström-féle «összevont finn nyelvtan».

Genetz kijelenti, hogy a fentírt kis tatár nyelvtanának alapjáúl *Bálint G.* «kazáni-tatár nyelvtanulmányai»-nak nyelvtani részét használta, a melyből a maga czéljához képest kivonatot készített; hogy előadása egészben Bálintét követi, csak az igetant próbálta eltérőleg úgy adni elé, hogy fölfogása a finn olvasónak könnyebben essék. G. ugyanis elválasztja az egyszerű igealakokat (yksinkertaiset muodot) a segédigékkel való összetettektől (yhdistetyt muodot), a melyek átnézetét a segédigék szerint adja; amazokat ilyen rendben: 1. indicativus (praesens, perfectum, futurum); 2. conditionalis; 3. imperativus; 4. conjunctivus; 5. gerundiumok; 6. főnévi alakok; 7. participiumok. — A «conjunctivus» (Bál. «kötmód») nem igen találó modus-elnevezés; az illető alak használata (Bál. 127. l.) inkább «potentialis» értékre utal, pl. *min anda ällä-nej alïjïm dib bardïm* «én azért mentem oda, hogy valamit vegyek» szóról szóra ezt teszi: «én oda ‚valamit vennék‘ mondván *(dib)* mentem»; *ällä-nej alïjïm* idézetképen befoglalt főmondat, s a befoglaló mondat alanya lehet bár más személybeli, pl. *ul — bardï* «ő ‚valamit vennék‘ mondván ment». — Egyébiránt G., noha válogatását igen gondosan intézi, még megemlíthette volna (16. l.) a *-rak, räk* gerundium-nyomatékosító mellett még az *-uk, ük* ragot is, meg a *tor-* (állni) igének auxiliaris használatát; a *-kaj, -γaj* képzős optativusról Bál. is megjegyzi, hogy jobbára csak egy. 3. személye használatos. — Hamaros tévedés esett 19. l. *-bïz* ragos alaknak 2. szem. alakkal való fordításában: te *olette* syövät, *ette* ole syöneet. B. J.

TARTALOM.

Értekezések és közlések:

Ismertetések és birálatok:

Kisebb közlések:

SZLÁVSÁG A MAGYAR KERESZTÉNY TERMINOLOGIÁBAN.

Bevezetés.

Mielőtt a tisztán nyelvészeti kérdések vitatásába bocsátkozom, röviden össze akarom foglalni, a mit történetíróink a magyarok keresztény hitre térítéséről szólnak. E történeti háttér nyelvészeti fejtegéseimnek kezdettől fogva olyan alapot fog adni, melyre majd a nem nyelvész is szívesen rááll, addig is, míg lassanként a nyelvből vett argumentumok kényszerítő ereje talán ráveszi, hogy helyesnek ismerje el az irányt, a melyben kutatásaim haladnak.

A régi magyar állam a Dunán túl, a nyugati államok szomszédságában fejlődött monarchiává, ott találjuk az első király és az első érsek székhelyét, ott vették föl a keresztény hitet a magyarok. A távol eső Byzánczból kiinduló térítgetésnek alig maradt nyoma, de nyugatról több ízben jöttek lelkes térítők, míg végre is Gejza és sz. István hatalmas karja egyengette a térítés útját. Gejza uralkodásának kezdetén a német Wolfgang járt egy ideig Magyarországon, hogy a magyarokat megtérítse, de a ravasz passaui püspök, Pilgrim, a ki érsekségre vágyódván maga akart a magyarok térítésével érdemeket szerezni, kivitte, hogy Wolfgang 972-ben regensburgi püspök lett — így vége szakadt Wolfgang működésének országunkban, még mielőtt sikere lehetett volna. Pilgrim maga legalább állandó sikert nem aratott; ez kitűnik már abból is, hogy a magyarok, a mint egy 985-ben kelt III. Ottó császárhoz intézett levelében maga írja, földúlták birtokait és mindenkorra véget vetettek térítő kisérleteinek.

Idáig nem találunk semmi összefüggést az egymást követő kisérletekben, melyek a magyaroknak keresztény hitre való megtérítését czélozták. Az első kisérlet, a melyről vajmi keveset tudunk, keletről indúl; a második a nyugati egyházból indúlván ki az előbbivel természetes ellentétben áll; Pilgrim nem jó szemmel nézte Wolfgang művét és mihelyt lehetett, útját vágta; Pilgrimet magát, illetőleg papjait kikergették az országból és újra megszakadt a fonal.

Egészen új, egyöntetű törekvéssel találkoznak Gejza uralkodásának utolsó éveiben és sz. István idejében. E törekvés központját folytonosan az említett fejedelmek maguk képezik, a kik politikai tekintetekből következetesen és vaskézzel vezetik a térítést, mely hivatva van Magyarországot a művelt európai államok sorába emelni. De ha ezeknek, kivált sz. Istvánnak kell a főérdemet tulajdonítani e szellemi forradalom ügyes vezetésében, bizonyosan nyomban rá a Csehországból jött férfiakról kell megemlékeznünk, kiknek kiváló részük volt a magyarok térítésében. Első sorban illik szent Adalbertet, «a magyarok apostolát» említenünk. Adalbert, azelőtt Vojtěch, előkelő cseh családból származott, és Thietmar első prágai püspök halála után 982-ben ennek utódja lett. Forrásainkból nem tűnik ki, hányszor és mely években járt Magyarországon, és mikor keresztelte meg Gejza fejedelmet meg Vojk fiát, a ki a keresztségben az István nevet kapta. Sőt a külföldi írók egyáltalában tagadják, hogy szent Adalbert keresztelte Gejzát és sz. Istvánt, és ha a hazai forrásoknak adunk is hitelt, minden esetre jogosnak tartom a kétlést, mert Bruno, a ki két ízben is megírta Adalbert életét, a ki maga is járt Magyarországon, még pedig 1007-ben, — tehát olyan időben, mikor megemlékezni arról, hogy Adalbert keresztelte az első magyar királyt, nagy dicsőségére szolgált volna annak a férfiúnak, a kinek viszontagságait Bruno oly lelkesen jegyezgette — Bruno, a ki a legjobb forrásból meríthetett, hiszen Radlával, Adalbert legbensőbb barátjával, sokat beszélgetett a boldogúlt szent férfiúról, — mondom jogosnak tartom a kétlést, mert a querfurti Bruno egy szóval sem említi, hogy Adalbert Gejzát vagy sz. Istvánt megkeresztelte volna. Bruno két ízben emlékszik meg Adalbert viszonyáról Magyarországhoz, elmondja, hogy majd követeit küldte oda, majd maga ment oda, de nem tulajdonít neki nagy érdemeket a magyarok

térítésében.[1]) Vagy Bruno, a ki rosszabbnak mondja a Magyarországon talált kereszténységet a pogányságnál,[2]) talán nem látott abban semmi dicsőséget, hogy Adalbert sz. Istvánt megkeresztelte és azért hallgat erről a ránk nézve természetesen annyira érdekes tényről?

Szent Adalbert soha hosszabb ideig nem tartózkodott Magyarországon, rá inkább csak a kezdeményezés érdeme és a fejedelmi család megkeresztelése vetnek rendkivűli fényt. A kit ez a fény meg nem vakít, sokkal nagyobb érdemet fog egy másik cseh papnak tulajdonítani, Radlának, a ki Asztrik (Anasztáz) név alatt mint Magyarország első érseke ismeretes. Nekem e helyen lehetetlen hosszabb vitába bocsátkoznom; annyi fontos és érdekes kérdés játszik itt össze, annyi tudományos harcznak az emlékét idézi föl az Asztrik név, hogy teljesen le kellene térnem az utamról, ha csak némileg is bele akarnék ereszkedni a fölsorolandó adatok hitelességének megvitatásába. Utalok tehát azokra a művekre, a melyek legújabban ezzel a tárgygyal foglalkoztak,[3]) és követem nagyjában Knauz Nándor idevágó kitűnő értekezését,[4]) természetesen kiindúlva mindig magukból a forrásokból. Radla szent Adalberttel gyermek kora óta szoros barátságban élt, együtt járt vele a magdeburgi iskolába és válságos napokban tanácsával támogatta; Adalbert pedig idősebb barátjához még akkor is, mikor az élet vihara elválasztotta őket, gyermeki szeretettel ragaszkodott és

---

[1]) Bruno Vita s. Adalberti c. 16. Non tacendum, quod iuxta positis Ungariis nunc nuncios suos misit, nunc se ipsum obtulit, quibus et errore suo parum mutatis *umbram christianitatis* impressit.

[2]) C. 23 .... erat christianitas coepta, sed inmiscebatur cum paganismo polluta religio, et coepit deterior esse barbarismo languidus et tepidus christianismus.

[3]) Szabó Károly A magyar vezérek kora Pest, 1869. 434 és k. lapokon.

Mátyás Flórián Asztrik Anasztáz Budán 1869.

Horváth Mihály A kereszténység első százada Magyarországon Budapest, 1878. 86—95. és 190—228. lapig.

Fejérpataky László. A pannonhalmi apátság alapító oklevele Budapest, 1878.

M. Florianus (Mátyás Flórián) Fontes domestici I. Quinque Ecclesiis 1881.

[4]) Monumenta ecclesiae Strigoniensis I. Strigonii 1874. 1—43. l.

kérve kérte, hagyja el Magyarországot és jöjjön ő hozzá. De Radla nem mehetett el hazánkból, nem is akart elmenni [1]) nyilván mert szükség volt itt reá. Radla egy ideig a Prága közelében fekvő břevnovi benczés klastrom apátja volt, mint ilyen jött szerzeteseivel együtt Magyarországba, mikor Adalbert személyes ellenségei a szigorú püspök testvéreit megölték, rokonait és barátjait mindenfelé üldözték.[2]) Ezen szerzetesek számára kezdte Gejza a pannonhalmi sz. Márton monostorát építtetni, melynek első apátja Radla lett. Kétséget ugyan nem szenved, nem is vonták kétségbe, hogy nálunk több cseh pap működött ebben az időben, de a rendelkezésünkre álló forrásokból nem lehet határozottan kiolvasni, hányan jöttek Radlával Magyarországba, azt sem, csehek voltak-e mindnyájan, vagy legalább nagyobb részök? Mert a břevnovi klastrom első tizenkét szerzetesét sz. Adalbert a r ó m a i klastromokból hozta magával. Hogy ezek közt akadhatott cseh is, hogy szent Adalbert legszívesebben földiket választott, ha ugyan talált, hogy végre még nem lévén Csehországban klastrom, Rómába is vetődhetett cseh barát, azt föltennünk ugyan szabad, de valóban biztos adatot nem sikerült találnom, mely e tizenkét első szerzetes nemzetiségére vallana, vagy sejtetné velünk, hogy a klastrom alapítása óta elmult két rövéd évben mennyiben sikerült a cseh eredetű apátnak cseh papokat maga köré gyüjteni. Hogy Radla kisérőivel együtt kiváló szerepet játszott akkor tájt, mikor a térítés nagy munkája az egész országban folyt, kiviláglik abból, hogy sz. István őt a legnagyobb bizalommal halmozza el és érdemei fejében első — esztergomi — érseknek szemeli ki. Knauz Nándor szép értekezését azzal fejezi be, hogy ha valakinek van érdeme a magyarok keresztény hitre térítése körül, hát sz. István után Asztriknak

---

[1]) Bruno vita s. Ad. c. 23. Ipse autem venire non potuit, et ut homo noluit.

[2]) Lehetetlen azt hinnünk, hogy Radla már előbb, jött volna végkép Magyarországba. Bruno a 21-ik f. végén apróra elbeszéli az eseményeket, Radlát pedig ott látjuk a szorongatott testvérek körében: «Sancti viri fratres quatuor, strenui bello et nescii cedere loco, dum de quo dixi, Radla clericus consilium dedit, parum valentia arma dimiserunt etc. Nem értem, miért tartja Horváth Mihály (i. h. 89. l.) valószínűnek, hogy Radla már előbb hagyta volna el hazáját és monostorát. Különben a 221. l. már ő is úgy adja elő a dolgot, a mint Bruno szerint szükséges előadnunk.

azaz Radlának van.[1]) Hasonló módon nyilatkozik több helyen Horváth Mihály.[2])

Hadd álljon itt még egy pár szó a forrásokról, a melyek alapján Knauz Nándor, Szabó Károly, Horváth Mihály és mások úgy adják elő a dolgot, a mint röviden összeállítottam. Mátyás Flóriánt, a kinek ide vágó megjegyzései első helyen érdemelnek megemlítést, nem nevezhettem a többiekkel egy sorban, mert csak azt vitatja, hogy Asztrik-Anasztáz első — esztergomi — érsek volt, de a Radla nevet meg sem említi, tehát nem is nyilatkozik arról, hogy egynek tartja-e Asztrik-Anasztázzal vagy nem.

Abban, hogy Asztrik-Anasztáz pannonhalmi és nem pécsváradi apát volt, a mint a pécsváradi apátságnak állítólag 1015-ben kelt alapítólevele szerint hinni lehetne, a történetírók színe java jobbára egyetért, — Pauler Gyula állítására nemsokára rátérek. A pannonhalmi apátság 1001-ből való alapítólevele, ha hiteles — pedig, hogy hiteles, azt Horváth Mihályon és Szabó Károlyon kivűl valamennyi számba jövő tudós állítja, a kik e kérdésről újabban írtak — kétséget nem hagyhat fönn az iránt, hogy az első pannonhalmi apát Anasztáz volt.[3]) Csak a ki ezt az oklevelet koholtnak, ellenben a pécsváradi apátság alapítólevelét hitelesnek tartja és a chronologiával nem sokat törődik, kételkedhetik abban, hogy Anasztáz-Asztrik volt az első pannonhalmi apát.[4])

Sokkal fontosabb az arról támadt vita, hogy csakugyan első érsek volt-e Asztrik-Anasztáz, vagy csak egy ideig helyettese volt az esztergomi érseknek, külömben pedig kalocsai püspök, a ki érseki czímmel tért vissza Esztergomból székhelyére.[5]) Asztrikot

---

[1]) I. h. 43. l. Quanti apud s. Regem nostrum Stephanum fuerit, ac quantopere is prudentiae eius, agendique dexteritati confiderit, inde vel maxime apparet, quod legationis romanae, in cuius prospera executione stabilitas et independentia Regni quam maxime tunc posita erat, onus humeris Astrici nostri imposuerit; dignior certe Adalberto et omnibus aliis, cui, cum post s. Regem Stephanum omnium maxime conversioni gentis nostrae insudaverit, titulum Apostoli Hungariae impertiamur.

[2]) I. h. 223. l. és más helyeken.

[3]) ..consilio et consensu domni Anastasii abbatis de monasterio sancti Martini in monte supra Pannoniam sito,...

[4]) A részben nagyon is szubtilis részleteket Knauz Nándor és Mátyás Flórián idézett műveiben lehet találni.

[5]) L. Schematismus Cleri archi-dioecesis Colocensis et Baciensis ad

t. i., bízva Hartvikba, a legújabb ideig kalocsai püspöknek mondták. Knauz Nándor még 1868-ban azt egészen biztosnak tartja, hogy Asztrik kalocsai püspök volt.[1]) Ugyan abban az évben jelent meg Horváth Mihály úttörő czikke a Századok januáriusi füzetében «az első esztergomi érsek» czím alatt, melyben azt vitatja, hogy Asztrik esztergomi érsek volt, a rákövetkező évben csatlakozott hozzá Szabó Károly a magyar vezérek kora czímű művében,[2]) bővebben fejtegette ugyanazt Mátyás Flórián az 1869-ki október 4-én tartott akadémiai ülésben.[3])

A mi az egyes adatokat illeti, az ellenkező nézeten levők sem tagadják, mert lehetetlen tagadniok, hogy Anasztáz 1007-ben a frankfurti zsinat határozatait mint a magyarok érseke írta alá,[4]) és hogy 1012-ben Asztrik részt vett a bambergi székesegyház fölszentelésében ugyancsak mint a magyarok érseke.[5]) Hozzá járúl ehhez, hogy regensburgi Árnold, a ki 1028—30 körül volt Magyarországon, megint csak Anasztáz érseket ismer.[6]) A szent Istvánról szóló nagyobb legenda Asztrikot első esztergomi érseknek nevezi.[7]) De Hartvik maga is ezt bizonyítja, noha épen az ő tekintélyét követve állították a legutolsó ideig, hogy Asztrik-Anasztáz kalocsai püspök volt. A ki valaha látta a legrégibb Hartvik-kéziratot, a frankfurti, most pesti codexet, saját sze-

---

annum Christi 1879. VII—XXXIX (Astricus sedi suae Colocensi servatus scripsit Dr. Julius Városy).

[1]) Ebben az évben jelent meg Lányi Károly magyar egyháztörténelmének 3-ik füzete, melyben Knauz ebbeli megjegyzése a 311. lapon *) alatt található.

[2]) 434. l. 2-ik jegyz.

[3]) Asztrik-Anasztáz első esztergomi érsek Buda, 1869.

[4]) Pertz Monum. Scriptores IV 796. Anastasius Ungrorum archiepiscopus interfui et ss. (subscripsi).

[5]) Pertz SS. XVII. 636. Altare ante cryptam consecravit Aschericus Ungarorum Archiepiscopus.

[6]) Pertz SS. IV, 547. de S. Emmerammo. Tum cursu prosperato tertia die advehebat Pannoniae solo. Qua me Anastasius archiepiscopus ceteris suscepit humanius et affatur familiarius.

[7]) Legenda maior §. 8. provincias in X. partitus est episcopatus strigoniensem eam metropolim et magistram, per consensum et subscriptionem romane sedis apostolici ceterarum fore constituens cui iam dictum uenerabilem ascricum abbatem pontificalis dignitatis infula decoratum electione canonica prefecit.

mével győződhetett meg arról, hogy abban eredetileg betűről betűre ugyan az állt, a mit a sz. István nagyobb legendája e tárgyra vonatkozólag mond, s hogy csak későbbi interpoláczió hamisította meg e helyet.[1]) Összevág ezzel, a mit a varsói codexben olvasunk: «Præsul Strigoniensis ecclesiæ Astricus nomine ad papam pervenit.» §. 8. E szerint bele sem ereszkedem abba a kérdésbe, plagiator, interpolator volt-e Hartvik, hiszen Marczali Henrik, ki Hartvikot mondja a két sz. Istvánról szóló legenda forrásának, nem megfordítva, szintén elismeri, hogy a kalocsai vonatkozás interpolatio.[2])

Az épen idézett forrásokban, a mint látható, fölváltva hol Anasztáz, hol Asztrik névvel találkozunk, noha abban nem kételkedhetünk, hogy mindig egy és ugyanarról a személyről van szó. Anasztázt és Asztrikot azonosnak kell tartanunk, Hartvikban ez az azonosság egyenesen ki is van mondva.[3]) Minthogy sokan ezt az Asztrik-Anasztázt egynek hiszik Radlával, egy ember három név alatt szerepelne. Talán ez vitt arra a kisérletre, hogy az Asztrik és Anasztáz nevet egy névnek mutassák ki. Nem sikerült kipuhatolnom, ki tette az első kisérletet, milyen bizonyítékokat hozott föl állítása mellett, képes volt-e egyáltalában a szükséges nyelvészeti kriteriumok megitélésére. A hol csak találkoztam ezzel az állítással, mindenütt csak puszta állítást találtam, az argumentumokat sejteni sem lehet. Giesebrecht Vilmos azt mondja,

---

[1]) Az előbbi jegyzet utolsó szavai: ««*constituens cui iam dictum...... prefecit*» a pesti Hartvik-kéziratban is megvoltak, tisztán kivehető e helyen a vakarás és a fakó sárga téntától annyira elütő fényes fekete javítás «*constituit Predictum uero*» és «*prefecit*» helyett «*sublimauit*», mely noha az *-it* rag rövidítő jellel van pótolva, csak úgy fért a *p͠fecit* helyébe, hogy nagyon összeszorúltak a betük, erre következik egy a margóra utasító jel, a melyen ugyan az a fényes, kirívó fekete írás azt teszi hozzá «*et colocensi episcopatui prefecit.*» §. 8.

[2]) A magyar történet kútfői az Árpádok korában Budapest, 1880 16—23. l. A 22-ik lapon ekkép foglalja össze ítéletét: «Így legendánk genealogiája következőkép alakúl meg:

Hartvik legendája

Nagy legenda — Kis legenda

Interpolálva a kalocsai vonatkozással a 12 sz. vége felé.» Különben e kérdésekben főforrásnak tekintendő M. Florianus Fontes Domestici I.

[3]) §. 9. eundem ascricum presulem, qui alio nomine anastasius dictus est, ad limina sanctorum apostolorum misit.

hogy *Anastasius* állítólag csak a cseh *Askrik*(!) fordítása.[1]) A magyar történetírók, úgy mint Szabó Károly, Knauz Nándor, Horváth Mihály és mások, ellenkezőleg azt állítják, hogy a csehek a latin Anastasiusból csináltak Asztrikot.[2]) Forrást egyikök sem idéz,[3]) egyikök sem árulja el, milyen cseh szóra gondolt, vagy milyen eddig ismeretlen cseh hangváltozást fedezett föl. Bármennyire sajnálom is, hogy nem ismerve a bizonyítékokat itéletet kell mondanom, határozottan ki kell jelentenem, hogy nem látok módot arra, hogy az Asztrik vagy Aszkrik nevet az Anasztáz cseh változatának tekinthessük. Föltűnő mindenesetre az is, hogy a cseh írók sem tudnak ilyesmiről, sőt a nagy cseh encyclopædiában Radla alatt egyenesen azt olvassuk, hogy Radla-Anasztáz a magyaroknál Asztrik név alatt ismeretes,[4]) Akárhogy magyarázzuk tehát azt, hogy egy embernek három neve is volt, háromnak kell azt vennünk mindaddig, míg valaki be nem

---

[1]) Geschichte der deutschen Kaiserzeit I[3] Braunschweig 1863. 740. l.*) Er wird auch Anastasius genannt, was nur die Uebersetzung des böhmischen Namens sein soll.

[2]) Szabó Károly A magyar vezérek kora 380. l. «Ezek számára alapította 993-ban Boleszláv a brewnowi benedekrendi monostort, melynek első apátjává Adalbert kedvelt hívét Radlát tette, ki ekkor vette föl az Anastasius, szlávúl Asztrik nevet, melyen később hazánkban szerepelt.»

F. Knauz Monum. e. Str. I, 25. «Radlam, qui Anastasii nunc nomen suscepit, quod idiomate Sclavorum in Astricum mutatum est.»

Horváth Mihály a kereszténység e. sz. 221. l. «Ez alkalommal vette föl az Anastasius szerzetesi nevet, melyet aztán a csehek Asztrikra változtattak.» Horváth e helyen, mint más helyeken is, maga magának ellent mond, a 82. l. t. i. azt mondta: «a cseh Radlát, ki utóbb Asztrik és Anastasius, *bérmálási* és szerzetesi nevén ...»

Halbik Cziprián a pannonh. sz. b. r. névtára 1880-iki évre XIX. l. «.... Radlát állította, ki ekkor vette föl a szerzetesi Anasztáz nevet, melyet a csehek nyelvökhöz idomítva «Asztrik»-ra változtattak.»

[3]) Knauz az i. h. a 2-ik jegyzetben ugyan idézi Dubraviust és Dudikot, de ez másra vonatkozik, azután következik Szabó Károly már idézett helyére való hivatkozás, ezt pedig forrásnak nem tekinthetjük, mert Szabó is csak állít és nem bizonyít. A mi tehát Knauznál az említett jegyzetben «Male *ergo*» bekezdéssel következik, már az «*ergo*»-nál fogva helytelen.

[4]) Dr. Fr. Rieger Slovník Naučny «... v. Uhrích, kdež ho také jmenovali Astrikus.»

bizonyítja, hogy Asztrik csak az Anasztáznak cseh mása; a puszta állítással be nem érjük.

De különben is másod rendű kérdés az, hogyan felelnek meg egymásnak illetőleg milyen viszonyban állanak egymáshoz az Asztrik és az Anasztáz név, a személyazonosság amúgy is bizonyos. Fontosabb kérdés, egy-e Asztrik-Anasztázzal a Radla néven említett személy. Erre pedig forrásaink egyenesen nem felelnek, sehol sem találunk azonosítást sem Radla és Anasztáz, sem Radla és Asztrik között. De igen is lehet hozzávetések útján ahhoz az eredményhez jutni, hogy Radla sem más személy. Hogy ezeket a hozzávetéseket bővebben ki nem fejtették, valamennyi említett írónak hibáúl róható föl, Knauz Nándor is csak úgy átsurran e fontos kérdésen és önálló fejtegetések helyébe hivatkozást tesz másokra, a kik ugyan azt állítják. Meg fogom magam a jelek összeállítását kisérteni, melyek arra látszanak mutatni, hogy Radlát kell az Asztrik-Anasztáz nevű személyben keresnünk. Radla szoros, benső barátságban él Adalberttel; Radla jelen volt, mikor Adalbert testvéreit megölték; Radla ezután végkép Magyarországon telepedett le és Adalbert semmikép sem bírhatja rá, hogy hazánkat elhagyva őhozzá jöjjön. Bruno, a ki mindezeket elmondja nekünk, azt mondja az utolsó pontnál, nem mehetett el Magyarországról, de nem is akart elmenni. Nézzük, tudnak-e valamit hazai forrásaink Radláról? Egy szóval sem említik, pedig okunk van föltenni, hogy kiváló szerepet játszott, hogy tehát csak más név alatt lappang. A bejött idegen papok közt a sz. Istvánról szóló legenda Asztrik apátot említi különösen, mint a ki tanítványaival együtt jött országunkba.[1]) Ha ebben Radlát keressük, nem nehéz megérteni, miért jött hazánkba és mit jelent az, hogy tanítványaival együtt jött. Szent Adalbert különös kivánatára Boleszláv Břevnovban az első csehországi kolostort alapította, az első szerzeteseket Adalbert magával hozta római kolostorokból és bizonyosan rajta volt a kolostor apátját is kiszemelni. Választása alig eshetett másra mint arra a férfiúra, kit jobban tisztelt, jobban szeretett, mint akár kit, régi nevelőjére

[1]) Legenda maior §. 7. abbates et monachi nichil proprium habere cupientes, sed sub tam religiosissimi principis patrocinio regulariter uiuere desiderauerunt. inter quos uite religiosus ascricus pater cum suis discipulis aduenit.

Radlára, a ki egyszersmind cseh létére alkalmasabb volt erre az állásra, mint egy külföldi. Ha forrásainkban azt találjuk, hogy az első břevnovi apát neve Anasztáz volt, könnyen találunk átmenetet a legendában említett Asztrikra, a ki tanítványaival együtt Magyarországba jött. Ha Radla volt a břevnovi kolostor apátja, természetesnek tartjuk, hogy nem maradt, nem maradhatott Csehországban a történtek után, természetesnek találjuk, hogy szerzeteseivel hazánkba jön, s hogy itt tisztelettel fogadják — ascricus cum suis honorifice succeptus, mondja a legenda — hiszen Adalberttel már azelőtt is járt Magyarországon. Sőt ha nem Radlát keressük Asztrikban, nehéz lesz megmondani, honnét jött az az apát szerzeteseivel együtt; mert a legenda ugyan könnyen elbánik az indító okkal, azt mondja, hogy a papok nem vágyván semmire sem csak azt a dicsőséget keresték, hogy sz. István birodalmában élhessenek, és mindenfelől jöttek az országba; de az élet végre is nem legenda, ok nélkül apát és szerzetes társai akkor sem hagyták el kolostorukat, hogy világnak menjenek.

De térjünk át más pontra. Az Asztrik név előfordul Brunonál is egy helyen és a kik Radlát egynek mondják Asztrik-Anasztázzal, ezt a helyet egyenesen Radlára vonatkoztatják: Asztrik hevesen összeszólalkozik püspökével Adalberttel, elhagyja, azonban nyomban megbánja szíve mélyéből hirtelen fölindulásában elkövetett tettét.[1]) Ez jól illik Radla és Adalbert viszonyához, Radlának

[1]) c. 17. Alia hora furibundo animo Aschericus clericus suus contra sanctum virum arguendo, increpando, cum multa inutilia loqueretur ultra limitem rationis proterva contentione progressus, quasi quem amplius videre nollet, magna amaritudine dirimit. Arrepto itinere tota die ipse, et cum eo suus homo equitavit. Errare ceperunt, ut quam notam habebat sicut manum viam invenire non valens, ex pena cognovisset quam grave peccatum contendendo contra episcopum deliquit. et ad vesperum noctis casso labore reversus in urbem, quicquid ira dictante propter humanitatem deliquit penitere coram deo toto corde cepit.

Knauz Nándor ezt a helyet Surius kiadásából közli: e *«codice hodie incognito»*, pedig akkor (1874-ben) már ismeretes volt a königswarti kézirat, melyben e hely megvan: Bielowski Monumenta Poloniae historica czímű kitünő művének I-ső részében, mely 1864-ben látott világot, ezt követi, a Fontes rerum bohemicarum czímű gyüjtemény I-ső részében, mely 1872-ben jelent meg, szintén a szövegben magában található e hely, nem csak a jegyzetben, mint Pertznél.

inkább volt joga mint másnak keményebb szóval illetni a határozottan excentrikus Adalbertet, a kit mégis annyira szeretett, hogy halála után szemrehányást tesz magának, hogy miért nem követte fáradalmas tövises útjain.[1]) Giesebrecht Vilmos mégis azt találta, hogy Radla a Bruno írta Adalbert életrajzában sokkal határozottabb alak, mintsem hogy a *«clericus quidam»* alatt Radlát volna szabad keresnünk.[2]) Már pedig ez a forrás meghamisítása, mert *clericus quidam*-ról szó sincs Brunonál, hanem igens *Achericus clericus suus* (Surius kiadásában *eius)*-ról. Hogy e helyen Bruno Radlát, ha ugyan Radlát szabad Asztrikban látni, *clericus suus*-nak, nem *papas*-nak nevezi, mint máskor,[3]) az magyarázatát talán a hely tartalmában találja: szembe van állítva a *clericus* az *episcopussal;* hogy föltűnjék, mennyire megfeledkezett e szolgálati viszonyról Radla. A *papas* kifejezés gyengítette volna itt a hatást, hiszen a volt nevelőnek, gondolhatná az olvasó, joga van korholni régi tanítványát. Sőt ebből magyarázhatjuk talán azt is, hogy csak e helyen használja Bruno az Asztrik nevet Radla helyett — természetesen mindig föltéve, hogy a két név egy embert illet — : mint *clericus*-nak Radlának a neve Anasztáz vagy Asztrik. Nem is láttak Giesebrecht állításában akadályt, hogy ezentúl is azonosítsák Asztrikot Radlával; Rüdinger Miksa meg is mondja, miért nem.[4]) Giesebrecht említett művének harmadik kiadásában újra ismétli állítását és most már kétségtelennek tartja a dolgot, mert

---

[1]) Bruno vita s. Ad. c. 23. Ipse autem venire non potuit et ut homo noluit; ut enim hodie audis eum dicentem, quem nunc, sicut sitiens aquam frigidam, totis visceribus flagrat et amat, ardua scandentem tunc semper fugiebat.

[2]) Geschichte der deutschen Kaiserzeit I^2 842; «Radla spielt in Brunos Biographie eine viel zu bestimmte Rolle, als dass er unter dem *clericus quidam* verstanden sein könnte.»

[3]) Radla ugyan még egy másik helyen is *clericus*nak van mondva (Bruno c. 21.), de nem Adalberttel szemben.

[4]) Oesterreichische Geschichte I, 389. l. 2. jegyz. «Ich kann Giesebrecht (Kaisergeschichte I, 801.) nicht beistimmen, wenn derselbe Astrik und Radla für zwei Personen halten will; eben der Zusatz in Brunonis vita S. Adalb. c. 17., welcher erzählt, wie ausfallend und wegwerfend — *quasi quem amplius videre nollet* — sich der *Astericus clericus* gegen Adalbert benahm, lässt ein Pietätsverhältniss zwischen einem dankbaren Schüler und einem mürrischen Lehrer erkennen.»

az időközben föltalált Passio Adalbertiből véleménye szerint kitűnik, hogy Asztrik csak később jött Magyarországba.[1]) Én magam is azt hiszem, hogy a fönt említett hozzávetések, ha jogosak is, végre is csak hozzávetések, hogy nem tények, a melyekben kételkedni éppenséggel nem volna szabad. Szabad bizony és e kételkedésnek jogosultsága magában a források hiányosságában gyökerezik, de nem merném a fölhozott kombinácziók megdöntésére a *Passio Adalbertire* hivatkozni, a mint Giesebrecht Vilmos nyomán Pauler Gyula is tette, noha hibának is tartom, hogy Knauz Nándor, Horváth Mihály és mások e forrást meg sem említik; hibásnak már azért is, mert e hallgatásukat úgy magyarázhatná valaki, hogy nem tudtak a belőle merített argumentumra megfelelni. Pauler Gyula az egész kérdést csak mellesleg érintette egy alkalommal és fölhítta a figyelmet arra a «nagyon is valószínű, sőt Giesebrechttel szólva (i. h. 852. l.) a Passio Sancti Adalbertinek föltalálása óta bizonyos körülmény»-re, «hogy Radla-Anasztasz és Asztrik-Anasztasz két különböző személy». Pauler ezután hivatkozva a Passióra elmondja, hogy Asztrik elkisérte Adalbertet Lengyelországba «a meseritzi kolostor apátjává lett «postea archiepiscopus ad Sobotin consecratus est», végre Magyarországba jön és megalapítja a pécsváradi monostort.»[2]) Giesebrecht és Wattenbach a Passió szerkesztését még valamivel az 1000-ik év elé teszik. A forrás tehát rendkívül fontos volna e szerint, és a mi sz. Adalbert kínszenvedését illeti, csakugyan főforrásnak tekintik. Nézzük, mit mond Asztrikról! Saxonica tellure — így kezdődik a 3-ik f. — in breui recedens, in Poloniam regionem cursum direxit, et ad mestr's locum diuertens, coenobium ibi construxit, monachosque quamplures congregans Aschricumque abbatem eos ad regendum constituit, qui postea archiepiscopus ad Sobottin consecratus est. Giesebrecht a különálló *s* jelt az előbbi rövidítő jelre végződő szóhoz veszi és kihozza a *Mestris* szót, melyről azt állítja,

---

[1]) 852. l. «Büdinger a. cz. O. 389. hat dagegen Einsprache erhoben, doch ist die Sache jetzt durch die Passio Adalberti wohl als entschieden anzusehen. Dort erscheint nämlich im Jahrn 997 Askrik als Abt des Klosters Meseritz — zu einer Zeit, wo Radla nach Brunonis Vita Adalberti c. 23. bereits in Ungarn verweilte.»

[2]) Századok 1879. Szent István és alkotmánya 109. l. 3. jegyz.

hogy ez pózeni Meseritz. Arra nem fektetek súlyt, hogy a mai Meseritzet a régi források tudtommal soha sem írják *Mestris*-nek.[1] De igenis súlyt kell arra fektetni, hogy senki sem tud róla, hogy Adalbert alapította a hires meseritzi apátságot és hogy annak első apátja Asztrik lett volna.[2] Bajos is hinni, hogy Adalbert in ambulando idegen országban kolostort alapított és megfosztván magát egy hű kisérőjétől — maradt volna még mindössze kettő — azt e kolostor apátjává tette volna. De hogy halmozzuk a képtelenségeket, föl kell tennünk, hogy ez az új apát nem sokára megunta dicsőségét és nem is egyedül, hanem éppenséggel «*cum suis discipulis*», a mint a sz. Istvánról szóló legenda mondja, Pózen legkeletibb határáról vagy száz mérföldnyire eljön Magyarországba. A másik tudósításon — «qui postea archiepiscopus ad Sobottin consecratus est» — Pauler Gyula nagyon is könnyeden átcsúszik, pedig érdekes volna tudni, hogyan magyarázza ezt a sajátságos helyet ebben a forrásban, melynek oly feltétlen hitelt ad. Én azt hiszem, annyi első pillanatra világos, hogy itt helytelen másolás következtében elromlott és azért biztosan ki nem betűzhető szöveggel van dolgunk. Bielowski Ágost sem nyilatkozik a rejtélyes «*archiepiscopus ad Sobottin*»-ról, a «*mestr's*» titkát meg kisérti fejteni, helyesen-e, az itt másodrendű kérdés.[3] De annyi bizonyos,

---

[1]) L. Baudouin de Courtenay o drevne-poljskom jazykê Lipcse, 1870· a szótár 24. lapján: *ad abbaciam, quae Mezerici dicitur ca 1012.* Ez az adat áll az időre nézve legközelebb, azonkivűl következő alakokat találunk: *Mezyriecze* (ca 1120), *Myedzyrzecze* (ca 1200); *Meserecz* 1215, *in districtu Meserecensi* 1256, *Miedzirzecz* (1259), *Mesericz* (1260), *Masirices* 1261, Mesireche (1267). Safarik Pál sem ismer *s*-re végződő alakot, az összegyüjtött művei (Sebrané Spisy) II. kötetében 606. l. idézett alakok csak annyiban térnek el, hogy a *c* helyett gyakran *t*-t találunk, a mi alig nevezhető eltérésnek, minthogy tudjuk, hogy a XIII, századtól fogva *c* és *t* gyakran alig külömböztethető meg egymástól, hogy tehát a *t* helyébe bátran *c*-t tehetünk.

[2]) L. A. Bielowski i. h. XXII, l., 2. jegyz. Ugyanott a 152. és 153. l. között levő II, táblán található a *mestr'* hasonmása. V. ö. H. Zeissberg Die polnische Geschichtsschreibung des Mittelalters Leipzig, 1873. 19 –22. l.

[3]) Monumenta Pol. hist. I. k. XXII. l. 2. jegyz. A *mestr'* szót a *montis* elferdítésének tartja, a rákövetkező *s*-ben, melyben legegyszerűbb lett volna a *sancti* szót keresni, hiszen *s* a *sanctus*-nak rendes rövidítése, *f*-et keres — a kéziratban hosszú *s* (ſ) áll — és Hartvikra hivatkozva

hogy bátorság kell ahhoz, hogy olyan zavaros forrásra hivatkozva, mint a milyen e tekintetben a Passio s. Adalberti, akarjuk a nehéz kérdést eldönteni.

Befejezem végre az első magyar érsekről szóló részt. Érzem annak visszásságát, hogy nyelvész létemre kénytelen voltam hírneves történetíróknak egyben másban ellentmondani. De a magyarok térítéséről értekezvén, méltatlan eljárásnak tartottam volna, ha csak egyszerűen referálok és az ellentétes állításokat egymás mellé állítom ilyen alapvető kérdésben. Pedig a mi az eredményt illeti, bátran tehettem volna, mert akár igaz, a mit Knauz Nándor, Horváth Mihály, Szabó Károly állítanak, hogy Radla Anasztáz Asztrik egy személy, akár az, a mit Pauler Gyula mond, hogy Radla-Anasztáz különböztetendő Asztrik-Anasztáztól, az a belőle levonandó következtetésekre nézve mindegy. Vagy egy vagy két cseh ember — sőt három, ha valaki Radlát nem akarja sem Anasztázzal, sem Asztrikkal azonosítani, a mi nagyon is képzelhető — játszik kiváló szerepet a magyarok térítésénél, vele vagy velök eljöttek tanítványai is, a kik részben megint csak csehek lehettek. Tehát a történetírás határozottan arra az eredményre jutott, hogy a cseheknek kiváló részök volt a nagy munkában, mely akkor sz. István vezetése alatt hazánkban folyt.

Emlegették már mások a politikai tekinteteket, melyek szent Istvánra nézve a cseh térítőket kedvesebbekké tették, mint a német papokat, kik mindenfelé a kereszténységgel együtt a német császár világi hatalmát is terjesztették. De máskülömben is jobb talajra találtak a cseh térítők, mint előttük a németek. Hiszen azon a helyen, hol működésöket kezdték, hajdanában szláv állam volt. Az ott talált szlovénektől a magyarok már régebben sok szót vettek át nyelvükbe, a mit Miklosich Ferencz,[1] és utána Hunfalvy Pál,[2] úgy magyaráznak, hogy a szlovének egészen elmagyarosod-

---

montis ferrei-t olvas. Fölteszi tehát, hogy a Passio írója Magyarországot, Lengyelországgal összetéveszti és azt abból magyarázza, hogy Gejza özvegye Adelhaid a lengyel Boleszláv nagynénje uralkodott akkor Magyarországon, a mint ezt Bruno (i. h. 23. f.) is említi.

[1]) Die slavischen Elemente im Magyarischen. Denkschriften der Ak. phil. hist. Cl. Wien, 1871, 5. l.

[2]) Magyarország ethnographiája Budapest, 1876. 272. l.: «A Dunántúli szlovének a magyarokkal egyesültek s el is enyésztek közöttök, azaz

tak. Ezen vegyülés következtében jutott a magyar nyelvbe annyi szláv szó, mely koránt sem jelölt mindig a magyarok előtt új fogalmat, hanem nem egyszer a magyar szó mellé, sőt fölé is helyezkedett. De akár kedvező volt a talaj a cseh térítőkre nézve, akár nem, tény az, hogy kiváló részök volt a magyarok keresztény hitre térítésében; tény az is, hogy a történetirók ezt már régen fölismerték és világos szavakkal hirdették. Miklosich állítása tehát nem igazolt, mintha a történetirás hallgatott volna az érdemekről, melyeket a szlávok a magyarok térítése körül szereztek.[1]) Még csak Giesebrecht Vilmos határozott kijelentésére utalok, hogy a cseheknek fő érdemük volt a magyarok közt elterjedő kereszténység megalapításában.[2])

Nézzük most már, mit következtethet a nyelvész abból, hogy a történetiró kutatásai szerint a csehek első szerepet játszottak a

---

elmagyarosodtak, mint Miklosich mondja, s mint a valóság is mutatja; mert a hol a szlovének laktak volt, ott most magyar a lakosság, a később béköltözött németek kivételével.»

Megjegyzem e helyen, hogy Hunfalvy Pál téved, ha azt hiszi, hogy Miklosich vagy akár melyik más számba jövő szlávista a *szlovén* szón a régi időben karantán szlávot ért (Hunfalvy Pál az idézett lapon azt mondja: «A karantán szlávokat vagy szlovéneket a Dunán túli részen vagyis a régi Pannoniában, Privina és Koczel herczegségében, találtuk»). A ki figyelemmel kiséri Miklosich és a többi szlávisták fejtegetéseit, tudja, hogy a régi időben a szlovén törzs keletre egészen a fekete tengerig terjed, hogy a bolgárokkal összvegyült és mai nap bolgároknak hitt szlávok is eredetileg szlovének, hogy Miklosich és mások, ha ó-szlovén nyelvről beszélnek, határozott ellentétbe állítják a pannoniai szlovén nyelvet a karintiai szlovén nyelvvel. L. Miklosich Altslovenische Formenlehre in Paradigmen Wien, 1874. VII. és k. l.

[1]) Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen Wien, 1875. 9. l. «Ich werde manchmal selbst darüber hinaus einen Blick auf jene Völker werfen, auf deren Christianisirung die slavischen Völker einen Einfluss geübt haben, der von der geschriebenen Geschichte nicht beachtet, von der gesprochenen um so lauter verkündet wird: ich denke dabei an die Magyaren, Rumunen, die Litauer, die Letten und einige finnische Völkerschaften.»

[2]) Geschichte der deutschen Kaiserzeit 3-te Aufl. I. Braunschweig 1863. 739. és k. l. «Obwohl er — Sz. Istvánról van szó — durch Deutsche erweckt scheint, waren es doch nicht vorzugsweise Deutsche, welche die römisch-katholische Kirche in seinem Reiche begründen halfen, sondern Böhmen.»

magyarok térítése alkalmával. Ha megfontoljuk, hány új fogalom, milyen sajátságos gondolatkör nyílik meg egy a keresztény hittel ismerkedő pogány ember előtt, mennyire szegény lehet az ő nyelve mind e sajátságos fogalmak és intézmények megnevezésére, ha azután megfigyeljük, hogy mennyire látszik meg minden nyelven, hogy honnét került a kereszténység az azt beszélő néphez, ha összehasonlítjuk pl. a görög nyelv hatása alatt fejlődő gót keresztény terminologiát a latin nyelv nyomása alatt álló ófelnémettel, — egészen természetesnek fogjuk találni, hogy a magyar nyelv is fennen hirdeti azt, hogy ki térítette népünket a keresztény hitre, hirdetné még akkor is, ha a történet valóban hallgatna róla, a mint Miklosich állítja. E szerint tehát azt várhatnók, hogy a cseh nyelv hatása látszik meg a magyar nyelven, ha keresztény dolgokról beszél. Mégis, ha jobban szemügyre veszszük a magyar nyelven észlelhető szláv hatást, semmi sem igazolja azt a föltevést, hogy a cseh nyelvnek valaha ilyen hatása volt. Csak egy pár példát hozok föl; a dolog annyira világos, hogy azon lesz majd a bizonyítás, a ki netalán más nézeten van. A cseh nyelvben a *keresztet* *kříž*-nek híjják, a magyar keresztnek megfelelő *křest* szó keresztelést jelent.[1]) A magyar csuklyás *barát* csak *brat*-ból lehetett — v. ö. a Halotti beszédben előforduló *bratym* barátim alakot — a cseh nyelvben pedig még mai nap is megvan az eredeti *r* végzet, melyet a rokon nyelvekben találunk — latin *frater*, német *bruder* stb. *Bratr*-ből nem lett volna soha sem *barát* a magyarban; tanuság erre más hasonló szók, melyek nyelvünkben meghonosodtak: ószlovén *vihrъ* magyar *vihar*, ószlovén *koprъ* m. *kapor*, ószl. *čьbrъ* m. *csöbör, cseber*.[2]) A magyar *koma* szóval szemben az ószlóvenben és több más szláv nyelvben *kumъ*, *kum* alakot találunk, a csehben csak *kmotr* hallható. A magyar *bérmálni* szó csak ószlovén *bêrmati*

---

[1]) A cseh *ř* *rzs* illetőleg assimilatio következtében *rs*-nek hangzik rövid alig hallható *r*-rel és csak később keletkezett jésített *r*-ből. *Kříž* körülbelűl *ksizs*-nek, *křest* körülbelűl *kseszt*-nek hangzik.

[2]) Miklosich Ferencz véleménye szerint ъ elhangzó *u*, ь elhangzó *i*; tény az, hogy az előbbivel szemben a rokon nyelvekben igen gyakran rövid *u*, az utóbbival szemben rövid *i* hangot találunk. Ezek a félhangok először a szó végén tüntek el egészen, később a szóközepében is, ha a szó amúgy is kiejthető volt, ha nem teljes hangzók váltották föl. A *čьbrъ* szó p. o. körülbelűl *csibri*-nek hangzott a legrégibb időben.

alakon alapulhat, a melyet az újszlovén és horvát *bermati*-ból biztosan következtethetünk. A csehben e helyett *biřmovati* alakot találunk, a melyből a magyar szót kimagyarázni teljesen lehetetlen. Hogy pedig régi ez a cseh alak, mutatja az a körülmény, hogy a lengyel nyelvben, mely a cseh nyelv hatása alatt alkotta meg végkép keresztény terminológiáját, ennek hasonmását találjuk a *bierzmować* szóban; a lauziczi szerb is, a ki szintén a csehektől vett át sok egyházi kifejezést, azt mondja, hogy *bjermovać*. A magyar *vecsernye* szláv szó, a cseh *nešpor*, több. szám: *nešpory* a német *Vesper* (latin *vespera*) szónak elferdítése, a melynek régi voltát megint bizonyítja a lengyel *nieszpory*, lauziczi szerb *ńešpor*, *ńešpory*. Ide sorolhatjuk a *péntek* és *szombat* szókat is, mert a hét napjainak elnevezései is a kereszténységgel együtt jöttek hozzánk, a mint a maga helyén látni fogjuk. Ezeknél a szóknál áthidalatlan hangtani különbséget találunk a magyar és cseh nyelv közt; a magyar alakok a cseh *pátek* és *sobota* alakokból semmikép sem magyarázhatók, mert hiányzik a cseh alakokban a nasalis és hiányzott már régebben is.[1]) A lengyel, a mely különben megőrizte a hangzók után az eredeti orrhangot, csak a csehből kaphatta a *sobota* alakot. De ha valaki hajlandó volna is a hét napjait elnevező szláv szók átvételét a társadalmi élet valamely más mozzanatával összefüggésbe hozni, marad még egy szó, mely kétségtelenül egyházi kifejezés és szintén valamint a *péntek* és *szombat* szók, a cseh nyelvben ismeretlen nasalis hangzóra mutat, a *szent* szó. Ez csak is az ószlovén *svętъ*-ből magyarázható, megfoghatatlan az *n*, ha a cseh *svat* szent, *svétiti* szentelni szókból indulunk ki.

Mind ebből világos, hogy a cseh nyelvből nem kerülhettek a szláv eredetű egyházi kifejezések a magyar nyelvbe. De hát, hogy értsük azt az ellentétet, mely a történetírás és a nyelvtudomány közt mutatkozik? A nyelvész olyan egyszerű faktorokkal számol, ha óvatos, nem tévedhet számvetésében: mindössze egy

[1]) V. ö. Miklosich Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen Wien, 1879. I. köt. 490. l. 5-ik pontját és 493. l. 3-ik pontját, a hol arról a pár adatról szól, melyre hivatkozva némely tudós tévesen nasalis hangzókat (ę ą, ejtsd körülbelűl mint a franczia *in* és *on* szótagokat) akart a régi cseh nyelvnek is tulajdonítani.

pár rövid szó összehasonlításából áll a munkája a hangtani tünemények és a nyelvek történetének számbavételével. Itt bonyolódott, egymást tarkán keresztező, gyakran egymásnak ellentmondó tudósításokról, hamisított vagy rosszul keltezett okiratokról nincs szó, vagy ha nagy néha mégis van, annyi a korrektivum, és legrosszabb esetben megmarad még mindig az appelláczió az élő ritkán csaló nyelvhasználathoz, mely nem állhat határozott ellentétben egy egész sor a régi időből vett argumentummal. A nyelvész bátran állíthatja, hogy teljes lehetetlenség, hogy a magyar keresztény terminológia a cseh nyelv hatása alatt képződött volna. De ha még annyira bízik is a nyelvész eredményének megbizhatóságában, lehetetlen hitelt nem adnia a történetírónak is, a ki százszor nehezebb úton járva, de minden ellenvetést megfontolva, megczáfolva végre is arra a határozott meggyőződésre jutott, hogy a csehek kiváló szerepet játszottak a magyarok keresztény hitre való térítése idejében. Azért ha helyes úton akarunk haladni, az ellentétet a két tudomány eredménye között ki kell egyeztetnünk; addig, míg azt jól rosszúl meg nem kisértjük, nem foghatunk a tulajdonképeni föladatunk megoldásához. Kérdés, milyen szláv nyelv hathatott a magyar nyelvre a keresztség fölvétele idejében, ha a történetírók tanuvallomása szerint a c s e h e k semmikép sem mellőzhetők, a nyelvészek pedig kénytelenek határozottan állítani, hogy a c s e h n y e l v hatásáról szó sem lehet.

Ha szláv nép új fogalmakat terjeszt idegen nemzetnél, ezekre szláv bélyeget is üt és mégsem saját nyelve bélyegét, gondolhatunk-e másra, mint az egy időben csaknem valamennyi szláv népnél közösen divó egyházi nyelvre, a mely egy pontról kiindulva, a szent ige szárnyán száz meg száz mérföldnyire elterjedt. Hogy ez mennyire hatalmaskodott az irodalomban a nép nyelvén, mutatja a k e l e t i egyházhoz tartozó szlávok története. Meglepő tünemény tárul föl szemünk előtt! A fennen dicsért és annyiszor magasztalt nemzeti egyház szláv liturgiájával, szláv miséjével jobban járomba hajtotta a műveltek nyelvét, mint valaha a nyugati egyházban a teljesen idegen latin nyelv. Az o r o s z irodalomban a mult században kezd frissebb, népiesebb irány lábra kapni, mely megszabadítja annyira a mennyire az orosz nyelvet az egyházi szláv nyelv megölő nyügéből. De az egyházi szláv nyelv mély nyomokat hagyott még a nép nyelvén is, hát még a műveltekén,

úgy annyira, hogy valóságos nyelvvegyülésről szólhatunk. A szerb irodalom csak e század közepén szabadul meg egészen a régi mesterséges nyelvtől, és azóta a fiatalság csaknem teljesen elfordul a régibb irodalomtól, mely, igaz, kevés kivétellel semmit sem mutat a friss, közvetlen, pezsgő életből, mely egyes újabb szerb író nyelvében lüktet. A bolgár irodalomban még nem végződött a vajudás. — Az egyházi nyelv e nagy hatása könnyen magyarázható abból a körülményből, hogy a középkorban — a szerbeknél és bolgároknál még későbben is — az említett népeknél valamint más európai népeknél is az írástudók papok voltak. Papok írtak nagyobb részt megint csak papok számára, írtak pedig az egyház nyelvén, és ha a nép nyelvéből vegyítettek is bele, nem akarva, tudatlanságból tették: az egyik nyelven nem tudtak jól írni, a másikon nem akartak írni, nem volt szabad írniok, eszük ágába sem jutott írni. Igy azután megcsontosodott az irodalmi nyelv tradiczionális formákban, míg végre lángeszű férfiak gyakran hihetetlen küzdelmek közepette, mint p. o. a szerb Karadzsics Vúk, megtörték az átkot, melyet a «nemzeti» egyház az irodalomra és ezáltal az egész népoktatásra vetett.

De ha ilyen szempontból a szláv liturgiát, az egyházi szláv iratokat mai nap valóságos csapásnak tekinthetjük a keleti egyházhoz tartozó szláv népekre nézve, mely khinai fal-félét emelt a műveltek és a nép közé, egészen máskép itéltek bizonyára a szláv népek ezer évvel ezelőtt, mikor Cyrillus és Methodius egy magasztos nemzeti eszme szolgálatában szláv nyelvre fordították a szent írást és egy múló pillanatig kedvező politikai viszonyok közt megteremtették a szláv liturgiát, mely annyira ellentétben állt a római egyház tradiczióival, hogy a tudós Damberger a szláv liturgia megvoltát a nagy morva birodalomban egyáltalában tagadja és képtelenségnek nevezi annyi világos bizonyíték ellenében.[1]) Hogy ezek az események, melyek Morvaországban és Pannoniában történtek, a tőszomszéd Csehországban bizonyosan nagy hatást szültek, arra

[1]) Synchronistische Geschichte der Kirche und Welt im Mittelalter. Regensburg 1851. III. Kritik 356. és 358. l. «Dass ein Papst . . . . einen Canon der Messe in der slavischen Sprache gut geheissen hätte, kann nur glauben, wer von römischem Kirchenwesen so viel wie nichts versteht».

Csehországnak egész régibb története vall, nincs tehát okunk kételkedni abban, hogy a hagyomány, mely Methodiusnak tulajdonítja Bořivoj, a cseh fejedelem, megkeresztelését, legalább annyiban igaz, hogy Methodius műve oda is elterjedt, akár Methodius személyes közbenjárásával, akár a nélkül. Sok tudós azt állítja, hogy a szláv liturgia is elterjedt Csehországba és fönmaradt még később is jó ideig a latin mellett. De ha nem is volt soha sem szláv liturgia Csehországban, a szent írást okvetetlenűl le kellett fordítani, a hová csak elterjedt a kereszténység, az egyházi szónoklatnak, a hitoktatásnak a nép előtt érthető nyelven kellett folynia. Nagyon közel fekszik az a föltevés, hogy a csehek, kik akkor amúgy is a nagymorva birodalomhoz tartoztak, nagyon is hajlandók voltak a kereszténységgel együtt a szükséges egyházi könyveket, az egész egyházi terminológiát úgy átvenni, a mint azt a bolgárok, szerbek és oroszok átvették, noha ezek semmi politikai összeköttetésben nem állottak azzal a birodalommal, a melyben az egyházi szláv nyelv állandó alakot öltött; noha nem állottak a szent emberek működésének közvetlen hatása alatt, hiszen távol tőlük, haláluk után hódoltak a nagy eszmének, mely őket lelkesítette. Az igaz, hogy később a hatalmas német áramlat elsöpri a cseheknél a régi hagyományt és — ha megvolt — a szláv liturgiát is, valamint a nem latin írást; igaz az is, hogy ez új befolyás következtében sok régi egyházi kifejezés kivész, míg más kifejezések nem találván már támaszt egy a népnyelvtől különböző és az első időben tőle érintetlen, mert szentnek vélt egyházi nyelvben, a népnyelv hatalmába kerülnek és így megváltoznak. Mind ennek maradt itt-ott nyoma — és egyes történetírók összehordták a gyér adatokat és kivonták belőle a fönt érintett következtetéseket. Mások meg tagadják, hogy valaha az ószlovén nyelv a csehek egyházi nyelve lett volna. Az argumentálás nagy ritkán volt elfogulatlan, hol katholikus szempontból indultak ki, hol görög-keletiből, sőt nemzeti és panszláv tekintetek is játszottak bele. Még ma is megérdemli az elolvasást, a mit Wattenbach Vilmos egy negyed századdal ezelőtt írt e kérdésről. Wattenbach higgadtan mérlegeli az argumentumokat és kimondja végre, hogy sok körülmény arra átszik mutatni, hogy az egyházi szláv nyelv már 1032 előtt is Csehországban használatban volt, de döntő bizonyítékot a mellett

fölhozni nem lehet.[1]) A cseh térítők működése Magyarországon összefoglalva azzal a tanúsággal, mely a magyar keresztény terminológiából foly, szintén egy ilyen — eddig sehol meg nem említett — körülmény, mely magyarázatát abbán találhatná, hogy a csehek akkorában ugyanazt az egyházi nyelvet használták, a melyen régebben a szlovének Magyarországon, a morvák, szerbek, bolgárok, oroszok, horvátok, valószínűleg a lengyelek is közösen dicsérték az istent. Csakhogy a viszony, melyben az egyházi nyelv és a nép nyelve egymáshoz állottak, idő folytában éppen megfordított lett, mintsem a milyennek a keleti egyházban találtuk: a nép nyelve hatalmat nyert az egyházi nyelven, alávetette az egyházi kifejezéseket a mindennapi beszédben használt nyelv hangtani szabályainak; hiszen megszünt a nagyszerű hatalmas tradiczió, mely máshol a szent iratokban használt nyelvnek mesterséges életet biztositott. Ha semmi összefüggés sem lett volna a cseh és az általános egyházi szláv nyelv közt, megfoghatatlan volna előttünk a gyakori találkozás a cseh és az ószlovén egyházi kifejezések közt.

A cseh irodalom segítségével a vitát el nem lehet dönteni. A grünbergi kézirat, ha hiteles is, még sem bizonyít semmit, mert védői ingadoznak, milyen időbe helyezzék: vannak a kik a IX-ik, vannak a kik a XII-ik századba teszik. A János Evangéliom töredéke paléografiai szempontból kifogás alá nem esik, nyelvében sincs semmi, a mi igazolná több tudósnak azon állítását, hogy a jelen századból való hamisitvány. Elfogadhatjuk tehát, hogy a X-ik századból való, de ez még nem bizonyítja, hogy akkor csak cseh nyelven írtak volna Csehországban, valamint azt sem, hogy csak latin betűkkel írtak, mert az antagonismus Róma és a nemzeti párt között Csehországban nagyon régi. Róma érdekében állt tehát, hogy latin betűvel és a nép nyelvén írt bibliafordítás készüljön, hogy az egyházi szláv nyelvvel könnyebben megküzdhessen. Különben is ebből a kis töredék interlinearis versióból bajos biztos következtetéseket vonni.[2])

---

[1]) Die slavische Liturgie in Böhmen und die altrussische Legende vom heiligen Wenzel. Abhandlung der hist. philos. Gesellschaft in Breslau. I. 1858. 232. l. «Ein völlig beweisendes und stichhaltiges Argument für die Existenz slavischer Kirchensprache in Böhmen vor Gründung des Klosters Sazawa haben wir demnach nicht aufzufinden vermocht».

[2]) Más helyen fogjuk látni, hogy a szóban levő korban a latin írás-

De mindent összevéve csak lehetőségről lehet szó, kisebb-nagyobb valószínűségről. Mert képzelhetni azt az esetet is, hogy a csehek nem használták az egyházi nyelvet, és hogy a vezetésükre bizott alsó papság mégis ószlovén alakban közölte a magyarokkal az egyházi fogalmakat. Nem szabad t. i. elfelejtenünk, hogy olyan vidékről indul ki a magyarok keresztény hitre térítése sz. István alatt, mely Miklosich és mások föltevése szerint azon szlovének lakóhelye volt, a kik számára és a kik nyelvére a szláv apostolok a szent írást fordították. Az egyházi kifejezések tehát ilyen szlovén tolmácsok, illetőleg alárendelt papok útján is kerülhettek a magyar nyelvbe és a cseheknek inkább csak a vezetés, az eszközök megválasztása jutott volna osztályrészűl. Mert a szóba jövő magyar kifejezések ugyan szépen megfelelnek a régi egyházi szláv nyelvnek, de minthogy ez a most leginkább elterjedt föltevés szerint nem egyéb mint szlovén — neve is most már rendesen ószlovén — az illető szók természetesen irodalmi közvetítés nélkül is kerülhettek volna a magyarországi szlovénektől. Végkép eldönteni a kérdést, a hol két ilyen lehetőség mutatkozik, gyakran teljesen lehetetlen.

Ha biztosnak veszszük, hogy a régi szláv bibliafordítás nyelvét joggal szlovénnek hijják, sajátságos jelenséggel állunk szemben, azzal t. i., hogy a magyar nyelv egy és ugyanabból a nyelvből két külömböző időszakban, két merően egymástól külömböző úton módon vett föl szókat. Mert először bizonyosan nem sokára a honfoglalás után kerültek szók az ószlovén népnyelvből a mi nyelvünkbe, szók, a melyek első sorban külső tárgyakat neveztek meg, de társadalmi, politikai intézményeket is. Ez a hatás csakis mindennapi érintkezésnek, talán fajvegyülésnek is lehetett következménye. A másik, a mely a magyarok keresztény hitre térése korából való, mesterséges úton folyt és inkább elvont fogalmakra meg a keresztény egyház intézményeire terjedt ki. Mesterségesnek neve-

nak Csehországban legalább is nagyon elterjedtnek kellett lennie, ha talán nem is volt a kizárólag használt írás. Ez magában véve nem bizonyítja különben, hogy az irodalmi nyelv nem lehetett az ószlovén, noha minden esetre föltünő volna, ha a további kutatások ki találnák mutatni, hogy a csehek átvették ugyan a szöveget nem változtatva a nyelven, de igenis az íráson. Ilyen átírások különben az egyházi szláv irodalomban nagyon ismeretesek, a mennyiben sok glagól kéziratot cyrill betűkkel írtak át.

zendő ez a hatás még akkor is, ha a szlovén papoktól kapták a magyarok e szókat, mert rövid idő alatt sok szóra kellett kifejezést teremteni, vagy rá idegent elfogadni, illetőleg a magyarra ráerőszakolni; ez pedig a természetes, a mindennapi érintkezés útján eszközölt átvételtől nagyban külömbözik. Ha meg éppen a csehek irodalmi és egyházi nyelve szolgáltatta e szókat, ez az ószlovén elem csak kerülő úton jött a magyar nyelvbe. Azért élesen meg kell külömböztetni ezt a két réteget a magyar nyelvben meghonosodott szláv szók között; más módon kerültek nyelvünkbe, talán más forrásból is, egészen más történeti momentum nyilatkozik az egyikben mint a másikban; a ki összezavarja a kettőt, elmossa a világos körvonalakat, melyek nemzetünk régi történetében megismerhetők.

Az ószlovén kifejezésen kívül néha a többi szláv nyelvek kifejezéseit is fogom idézni, ha t. i. egyeznek az előbbivel, hogy azáltal is demonstráljam a nagy közös hatást, melynek egykor a szláv világ a keresztség fölvételekor alá volt vetve. Ezt természetesen csak mellesleg teszem, minthogy tulajdonképeni czélomon kivül esik, de meg nem is mutathatom e helyen apróra, mennyire, összefüggnek a szláv nyelvek egyházi kifejezések dolgában, mert számos jellemző kifejezés szóba sem fog jönni, mivel nem látszik nyoma a magyarban is.

Végre még egyet kell kijelentenem. A következő fejtegetésekben koránt sem törekszem teljességre, nem regisztrálom a tények hosszú sorát egy ismert, már rég megállapított szempont alá. Az én czélom a bizonyítás, nem az osztályozás. Ha tíz biztos esetet ki tudok mutatni, melyben mindenkinek látnia kell a szláv befolyást, a ki látni akarja, és ha senki sem bizonyíthatja, hogy ez a tíz eset talán egy későbbi szláv visszahatásnak tudandó be, ha tehát világosan egy régibb szláv hatásra mutat, a melyre később következhetett más vele ellentétben álló hatás, a mint következett is, már t. i. a latin, — mondom, ha tíz biztos esetet ki tudok mutatni, nem bánom, ha húsz kétséges elmarad. Első sorban elhagyok minden olyan kifejezést, mely ugyan szláv befolyás alapján keletkezhetett, de a mely nem visel magán speciális ismertető jelt, mint pl. a *szent háromság* kifejezés, mely magában véve lehet ugyan a szláv *svętaja troica* fordítása, de ép úgy lehetne akár a latin *sancta trinitas*, akár a német *heilige Dreifaltigkeit*

szók fordítása. Azzal természetesen korántsem mondom, hogy az ilyen kifejezések nem egy időben egy forrásból kerültek nyelvünkbe. Ha be van egyszer a szláv hatás bizonyítva, a teljesség kedvéért ezt és számos más kifejezést a szláv hatás alatt kell említeni, de bizonyítani ilyen szóval nem lehet semmit. Ha néha eltérek attól az elvemtől, hogy csak a biztosat veszem föl, azt azért teszem, hogy megmutassam, milyen új lehetőségek nyílnak meg előttünk egyes szók fölfogására nézve, ha egyszer biztosnak találván az alapvető gondolatot e szempontból kiindulva bátrabban vizsgáljuk nyelvünk egyházi kifejezéseit. Ha az egyik vagy másik ilyen fejtegetés nagyon is merésznek tetszenék valakinek, ne higyje azért, hogy mindjárt halomra dől az egész. Ha elesik öt-hat szó és marad húsz harmincz a legkezdetlegesebb kereszténységnél is nélkülözhetetlen kifejezés, melynek szláv eredetében kételkedni nem lehet, nincs mód menekülni a szláv térítők föltevésétől; mert mikor egyszer a latin nyelv megvetette lábát a magyar egyházban, új szláv kifejezés nem juthatott bele, a mi megmaradt, csakis régi lehet.

ELSŐ FEJEZET.

Az ószlovénből átvett egyházi kifejezések.

Először a szláv ruhában átjött szókról szólok, mert azok kétséget nem hagyhatnak az iránt, hogy szláv hatáson alapszanak; de megvoltuk a magyar nyelvben egyszersmind nem magyarázható máskép, mint szlávoktól intézett térítés fölvételével. Ha a magyar egyházi terminologia akármilyen más határozott befolyás alatt alakult volna meg végkép, nem változott volna az egyhamar; legkevésbé hihető, hogy ha a latin nyelv mindjárt a megtérésnél rányomta volna a magyar nyelvre bélyegét, az valaha annyira elmosódhatott volna, hogy most lépten-nyomon a szláv nyelvekhez kell fölvilágosításért folyamodnunk.

1. Krisztus és a kereszt.

Valamennyi szóba jövő csoport közül a Krisztus nevéből kiinduló kiválóan alkalmas arra, hogy a későbbi fejtegetésekre az

utat egyengesse. Az igaz, a *Krisztus* szó maga ép oly keveset bizonyít, mint a *Jézus* szó. E két szent név kevés változáson ment át az egyes népek ajkán.[1]) A latinban és németben *Jesus Christus* a használt alak, a katholikus szlávoknál is nagyjában megmaradtak ezek az alakok [2]) — újszlovén, lengyel, lauziczi szerb *Jezus*, újszl. és cseh *Kristus*, lengy. *Chrystus*, lauz. sz. *Krystus*.

A *Krisztus* név tehát nem vall sem szláv, sem latin, sem német befolyásra, de igen is határozottan szláv befolyásra vall a *kereszt* szó, mely ha eredetét kutatjuk, ugyancsak Krisztus nevére vezet vissza. Hogy a kereszt szó a latin *crux (crucis)*, ófelnémet *krûzi (chrûci, crûci)* — ma *Kreuz* — szókból nem magyarázható, az nem szorúl bizonyításra. Az óslovénben *krьstъ* szót találunk, mely Krisztust is, keresztet is jelent.[3]) Ez speczialis szláv jelentésfejlődés, melynek nyomát máshol nem találjuk. A magyarban **krisztu*, hangzóilleszkedéssel **krisztü* felelt volna meg, a melyhez, ha csak a szó végén hallatszó hangzót veszszük tekintetbe, az Ehrenfeld-codex egy helyéből sejthető *kreszte* (?) (*«Cresteneknek»* keresztnek) áll legközelebb. Ha a később általánosan eltűnt végső hangzót nem vesszük tekintetbe, a legrégibb alaknak *kriszt* marad, mely pl. egy 1237-ben kelt okiratban elő is fordul *(Christur* Keresztúr).[4]) A két kezdő mássalhangzó nehezére esvén a magyar nyelvnek, krisztből **kiriszt* lett, az *i* mint rendesen *ö*-n keresztűl zárt *ė*, végre nyílt *e*-be ment át, így lett *kireszt* (E. c. *kyreztnek), köröszt, kėrėszt, kereszt*.[5])

---

[1]) Hogy mennyire conservatív ilyenekben az egyház, mutatja még az írás is: a magyar codexek csak úgy mint az egykorú latin kéziratok egytől egyig úgy rövidítik a *Jesus Christus* nevet, mint a görögök, görög betűkkel: IC XC.

[2]) Csak a cseh *Ježiš* (o. Jezsís) mutat nagyobb változást, de *i* külömben is régibb *u*-ból fejlődik a cseh nyelvben, ha az *u* jésített mássalhangzóra következik, a ž és š tisztán annak tulajdonítandó, hogy latin *s* a *zs* és *s* hangok rendes jele a régi cseh írásban (l. a függeléket).

[3]) Miklosich Ferencz helytelenűl *krъstъ* alakból indúl ki, v. ö. Jagić Archiv f. slav. Philologie II. köt. 208. és k. l. és egész értekezését: Studien über das altslov. glagol. Zographos Ev.

[4]) Knauz Monum. eccl. Strig. I. 323. l.

[5]) Winkler Codex a kalendáriomban május 3-ika alatt: «zenth *köröszt* meglelése». — Az Ehrenfeld codexben a 76-ik lapon háromféle alakot találunk, kétszer a mai alakot *(kerestnek, kerestet)*, egyszer a régi *i* legalább

A szlávisták nem egyszer foglalkoztak *kereszt* szavunkkal. Safařik Pál, a ki a magyar *kereszt* szót nem tudja kiegyeztetni azzal a meggyőződésével, hogy a glagól kéziratokban előforduló *križь* crux szó a cyrill kéziratokban előforduló *krьstъ* szóval szemben azok közé tartozik, melyek azt bizonyítják, hogy a szláv egyházi irodalom Pannoniából indult ki, kénytelen a kereszt szót Erdélyen át Konstantinápolyból és Bolgáriából származtatni.[1]) Jagić Vratiszláv sem kételkedik abban, hogy a *križь* Pannoniában használatban volt, de azelőtt, mikor még idegenkedett Miklosich szlovén theoriájától, a *krьstъ* k e r e s z t szóban új bizonyságot látott arra, hogy a «görög-szláv» térítők kész evangéliomfordítással jöttek Pannoniába és a nép ajkán élő *križь* szót mellőzték. A magyar *kereszt* szót véleménye szerint úgy lehetne magyarázni, hogy a megfelelő szláv szó a keleti szlovéneknél el volt terjedve.[2]) Én ezt nem tartom valószínűnek, mert más népek is csak a kereszténységgel együtt kapták a keresztet jelölő szót. Az ófelnémet *crûci* nem egyéb a latin *crux (crucis)*-nál.[3]) Az említett szláv *križь*, mely nagyon elterjedt, valószínűleg szintén átvett szó és a német térítők

---

utolsó nyomát veszszük észre *(kyreztnek)*, egyszer pedig noha már újabb *e*-t találunk, a szó külömben régies színt visel magán; a két kezdő mássalhangzó még nincs egymástól elválasztva és a szó végén talán még nyoma maradt a szláv ъ hangnak megfelelő hangzónak *(Crestenek* — keresztnek; a kiadásban kettős *nn* áll, de ez sajtóhiba, föl is van említve a sajtóhibák között). E sajátságos tarkaság részben legalább abban leli magyarázatát, hogy az Ehrenfeld codex, valamint többi codexeink is csak m á s o l a t b a n maradt ránk.

[1]) Ueber den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus. Prag 1858. 37. l. «Das magyar. *kereszt* scheint zu den Ungarn aus Constantinopel und Bulgarien vielleicht über Siebenbürgen (948—1003) gebracht worden zu sein».

[2]) Archiv für slavische Philologie. I. Berlin 1876. 448. l. «. . . natürlicher dürfte es wohl sein anzunehmen, dass sie das Wort in Pannonien selbst unter den östlichen Slovenen verbreitet fanden». Külömben az egész czikk megérdemli az elolvasást, a 442—453. lapig álló elmélkedés még ma is rendkivűl érdekes ránk magyarokra nézve, noha Jagić lassanként meggyőződött arról, hogy alig lehet arra gondolni, hogy az egyházi szláv nyelv hazája Bolgária volt és Miklosich álláspontjára állt, l. Archiv f. slav. Phil. III. 1879. 354—357.

[3]) A görög nyelv hatása alatt álló gót természetesen nem ismeri e szót, helyette a *galga* (v. ö. az ófelnémet *galgan* szót) kifejezést használja.

után maradhatott Pannoniában. Ugyanazt tapasztaljuk a finn népeknél. Ott is a keresztnek megfelelő szó onnét kerül, a honnét a térítők jönnek és még ha a térítők műve nem is volt maradandó, nyomot hagy és mult dolgok rendjét hirdeti.[1]) De végre is a «kereszt» érzékeinkkel fölfogható, konkrét tárgyat jelent, a melyen a magyarnak szeme megakadhatott már régen a keresztény hit fölvétele előtt — ha saját nemzeti szava nem volt rá vagy ha e speciális keresztény jelentőségben saját szavát nem tartotta elég jellemzőnek a kereszt elnevezésére, elfogadhatta az idegen szót már jó eleve. Ilyen kérdéseket határozottan el akarni dönteni, annyi volna, mint el nem ismerni, hogy vannak kérdések, melyek természetöknél fogva nem dönthetők el végkép, a melyek megvitatásánál nem tehetünk többet, mint hogy a lehetséges magyarázatokat egymás mellé állítjuk. Mégis megjegyzem, hogy Jagić csak puszta hipothézist állít föl, mikor a keleti szlovéneknél esetleg használatban volt *krъstъ* szóra akarja visszavinni a magyar *keresztet*. Mert sehol bizonyíték nem található arra, hogy a keleti szlovéneknél megvolt-e ez a szó vagy sem, hogy egyáltalában fölvehették onnét a magyarok. Ellenben az egyházi szláv nyelvben ez a terminus technicus, a régi evangéliomfordításokban más szó elő sem fordul a ,kereszt' fogalom kifejezésére és az egyházi nyelvvel elterjedt ez a szó mindenfelé, kiszorította a *križь* szót vagy legalább csak a közönséges, nem egyházi fogalom jelölését engedte át neki, mint pl. a szerbben.[2]) Az egyházi szláv nyelvből kerülhetett a csehekhez ép úgy

---

[1]) A. Ahlqvist Die Kulturwörter der westfinnischen Sprachen. Helsingfors 1875. 220. l. «Die Benennung des Symbols des Christenthums, des *Kreuzes* ist in die baltischen Sprachen aus dem Russischen gekommen, denn finnisch *risti*, estnisch *rišt*, weps. *rist*, liv. *rist* und *rišt* haben die russische Gestalt des Wortes крестъ (kr'est) zum Original, welcher Umstand auch als Beweis dafür dient, dass russische Missionäre der griechischen Kirche Versuche zur Ausbreitung der christlichen Lehre unter den Finnen früher gemacht haben, als die schwedische Eroberung stattfand. Nur die Lappen, denen diese Lehre später von Skandinavien aus gepredigt wird, entlehnten zur Benennung des Kreuzes *kruos* und *ruossa* das skandinavische *kors* oder vielmehr dessen ältere Gestalt *kros* dem lat. Original *crux* näher steht. Auch das Ungarische hat sein *kereszt* aus den slavischen Sprachen entlehnt».

[2]) Miklosich Die christliche Terminologie der slav. Sprachen 38. l.:

mint a nyugati szlovénekhez, noha mind a két népnél a *križь* szó volt a régebben használt kifejezés. Miklosich a *krьstъ* szónál *Christus crucifixus*-ra gondol — *krьstъ* rendes megfelelője a latin *Christus*, görög *Χριστός*, ófelnémet *Christ*. Krisztus szóknak — és az újszlovén *raspjete* szót hasonlítja össze vele, mely crucifixus és crux jelentésben használatos.[1]) Mi hozzátehetjük, hogy a magyar *feszület* is a crucifixio jelentésből indulván ki, a crux jelentéshez jutott. Ha pedig a szó valóban így keletkezett — és hogy így keletkezett, ahhoz legalább annyiban kétség nem fér, hogy a *krьstъ* szó csakugyan Krisztus nevéből lett — alig gondolhatunk már a keleti szlovénekre mint közvetítőkre, mert náluk csak úgy nem lehetett a keresztény hit fölvétele előtt egy Krisztusból keletkezett *kereszt* szó, mint akár milyen más szláv népnél.

De ha a *kereszt* szó már «crux, kreuz» jelentésében alig kerülhetett más úton a magyar nyelvbe, mint azon, a melyen a többi keresztény kifejezések, éppenséggel kétségtelen, hogy «baptisma, taufe» jelentésében csakis a kereszténységgel együtt jött hozzánk. Miklosich azt állítja, hogy az ószlovén *krьstъ* még nem jelentett annyit, mint a német «taufe».[2]) Láttuk már a bevezetésben, hogy a cseh *křest* nem is jelent egyebet keresztelésnél, a kereszt értelemben a *kříž* szó járja. Ugyancsak azt a jelentést, mint a cseh *křest*, mutatja az újszlovén, horvát, tót *krst*, a lengyel *krzest*, a bolgár *krъs*, a kis- és nagyorosz *krest*, a lauziczi szerb *khšest*. Még ha el is fogadnók tehát Miklosich állítását, hogy az ószlovén *krьstъ* szó keresztelést nem jelent, mégis tiszta szláv átvitelnek kellene tartanunk a *kereszt* cruxból fejlődött ‚*kereszt*, baptisma' jelentést, mert megtaláltuk jóformán valamennyi szláv nyelvben ezt a más nyelvekben tudtommal teljesen ismeretlen átvitelt. De puszta véletlennek mégsem tarthatjuk, hogy annyi szláv nyelv, mely a közös forrásból eredő egyházi nyelven kívül semmi olyan szoros közösséget nem mutat, hogy egy későbbi kifejezés néptől néphez vándorolhatott volna, a keresztelést egy és ugyanazzal a szóval fejezi ki,

---

«serb. *križ* bedeutet Kreuz, jedoch nie im Sinne der Theologen, wofür stets krst gesagt wird». V. ö. Karadzsics Vuk szótárát *križ* szó alatt.

[1]) Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen 103. lap. *krъstъ* szó alatt.

[2]) Die christliche Terminologie 29. l.

még pedig olyan szóval, mely eredetileg csak keresztet jelentett. Föl kell tehát tennünk, hogy a legrégibb egyházi nyelvben a *krъstъ*, ha talán még nem is jelentett egymagában állva keresztelést, határozott közeledést mutatott a «baptisma» fogalomhoz. Ez világosan kitűnik számos magyar kifejezésből, mely nem lehet egyéb ószlovén kifejezések utánzásánál. Ha a magyar a *keresztnév, keresztlevél, keresztvíz, keresztfiú, keresztleány, keresztatya, keresztanya* szókat használja, a *kereszt* szót németre egyetlen egy esetben sem fordíthatjuk «kreuz» szóval, de igenis fordítjuk emígy: *taufname, taufschein, taufwasser, taufpathe* és ha a *vízkeresztet* szóról szóra akarnók fordítani, *wassertaufe* (v. ö. wasserweihe) felelne meg. Valamint nem hihettük el, hogy minden egyes szláv nyelvben önállóan fejlődött volna, a «crux» jelentésből a «baptisma» jelentés, úgy a magyarra nézve sem tehetünk föl véletlen találkozást: ott is, a hol a magyar *kereszt* szó a német *taufe* szónak felel meg, határozottan szláv hatás ismerhető föl. Találunk is elég analogiát az említett magyar kifejezésekre. A *vízkeresztről* más helyen szólok. A összetett szók első részében álló *kereszt*-nek a szlávban *krъstъ*-ből képzett melléknév felel meg: *krъstьnъ*, a mi annyi mint «keresztes», ha csak a képzést akarjuk megérzékíteni. A legrégibb szláv irodalomban Miklosich ószlovén szótára szerint ez a melléknév ritkán fordúl elő, [1]) a mi nyílván csak véletlenség és a régi nyelvemlékek tartalmával függ össze, a melyekben természetöknél fogva nem találkozhatunk minden egyes kifejezéssel, mely valaha használatban volt. Jóformán csak egy hely jön itt tekintetbe, a codex Suprasliensisben előfordúló *krestъnъ* melléknév, [2]) melyet Miklosich «baptismatis»-szal fordít. E codex egyike a legfontosabbaknak és Miklosich ítélete szerint a XI-ik vagy talán még a X-ik századból való. A régi szerb kéziratokban előfordúl *krъstno ime* ugyanabban az értelemben mint a mai *krsno ime*, a melylyel a szerb ember legnagyobb ünnepét nevezi. Szóról szóra keresztnevet jelent e kifejezés, de sajátságos vonatkozással a nemzetség első megkeresztelésére. Valakinek a keresztneve *(kršteno*

[1]) Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum Vindobonae 1862—1865. *krъstьnъ* szó alatt.

[2]) Monumenta linguae palaeslovenicae e codice Suprasliensi ed. F. Miklosich Vindobonae 1851. 4. l. 13. sor.

ime) lehet pl. János *(Ivan),* öccséé Pál *(Pavo),* atyjáé, anyjáé, nejée, hugáe akármi, mégis mindnyájuk *krsno ime*-je közös, pl. Miklós *(Nikola),* mert ez nem a személyhez, hanem a családhoz és eredetileg az egész törzshöz kötött emlékünnep. Miklosichnak bizonyosan igaza van, ha itt is a *krъstno* szónak ugyanazt az értelmet tulajdonítja, a mint az imént említett esetben, t. i. a «baptismatis» értelmet. Egy régi szerb kéziratban előfordúl azon kivűl *krъstna dêca* keresztfiak. Az élő szláv nyelvekben is számos hasonló fordúlatot találunk. Mellőzöm a tót, újszlovén s más nyelvekben előfordúló idevágó példákat és csak az orosz nyelvre szorítkozom, mert ebben a *krest* rendesen a magyar «kereszt» jelentését tünteti föl és csak ritkán jelent keresztelést, e nyelv tanúsága tehát nyomósabb, mintsem azoké, a melyekben a *krьstъ* szónak megfelelő alakja már magában véve is keresztelést jelent. Az orosz *krestny otec* annyi mint keresztatya, *krestnaja matь* keresztanyja; a keresztfiút az orosz egy a melléknevet személyes főnévvé változtató képző segítségével fejezi ki: *krestnik,* ennek megfelel *krestnica* keresztleány, mintha a magyar ember a *keresztes* szót főnév gyanánt használná ‚keresztfiú, keresztleány' értelemben.

Mindezek előttem bizonyossá teszik, hogy akár mikép magyarázzuk is a szláv *krьstiti* szó jelentésének fejlődését, [1]) a neki megfelelő *keresztelni* a legszorosabb összefüggésben áll vele, noha nem a szláv *krьstiti* igének megmagyarosodott alakja, a mint Miklosich Ferencz tartja, [2]) hanem a szláv ige kaptafájára az átvett *kereszt* szótól képzett magyar ige. Véletlen találkozásról itt már azért sem lehet szó, mert a magyar ugyanabból a nyelvből kapta a *kereszt* szót egy csomó más egyházi kifejezéssel együtt, melyben a *krьstiti* csak olyan denominális képzés volt *krьstъ*-től, mint *keresztelni kereszt*től. Önálló, a szláv szótól független fejlődésre sem idő, sem alkalom nem volt. A szoros összefüggésnél fogva, melyben a *keresztelni* szó a *kereszt* szóval egyrészt, s másrészt az ószlovén *krьstiti*-

---

[1]) F. Miklosich Die christliche Terminologie 29. l.

[2]) Die slavischen Elemente im Magy. 382-ik szám alatt. Már Halász Ignácz — Visszahódított magyar szók. M. Nyelvőr XII, 99. l. — utalt Miklosich állításának helytelen voltára. Csak egyetlen egy ige került szláv nyelvből a magyarba *(csinálni* ószlovén *činiti*-ből), de ez is elég, hogy abból megtudjuk, hogy a szláv ige is csak *-ál* képzővel jöhetett át, mint a latin *(pingere : pingálni, apprehendere : aprehendálni).*

vel áll, itt említettem ezt a szót, nem pedig a második fejezetben. Megjegyzem egyébiránt, hogy valamennyi szláv nyelvben megtaláljuk a *krъstiti* szó mását, kivéve a régente az Elba mentén lakó szlávok nyelvét, a mi megint fényes bizonyság arra nézve, hogy nem külön-külön minden egyes szláv népnél fejlődött a keresztény terminológia, hanem hogy egy helyből terjedt el a keresztény irodalom és nyelvhasználat. [1])

Ha a «*keresztelni*» szónak megfelelő kifejezést keressük a többi nyelvekben, ugyanazt látjuk, a mit már a *kereszt* szónál láttunk; útmutatást kapunk arra, hol keressük a nép első térítőit. A latin megtartotta a görög βαπτίζειν, βάπτισμα, βαπτισμός szókat (*baptisare, baptisma, baptismus*), a gót pedig lefordította: *daupjan*, ugyanannyit jelent, mint a görög βαπτίζειν. [2]) Az ófelnémet természetesen nem közvetlenűl a görögből fordítva jutott a *toufan* szavához, de nincs miért csodálkoznunk, [3]) hogy a latin *baptisare* szót csak úgy fordították, mint a gótok a görög βαπτίζειν szót, ha csak földteszszük, hogy a térítők legalább annyit tudtak görögűl, hogy az egyházi latin nyelvbe kerűlt görög kifejezések eredeti értelmét megmondhatták; azt pedig bátran föltehetjük, ha nem is volt csupa Bonifacius köztük. Láttuk feljebb, hogy a finn népek az orosz *krest* szót *risti (rist)* alakban vették át, ugyancsak az orosz befolyásnak tulajdonítandók az olyan kifejezések, mint a finn *risti-isä* keresztatya, *risti-äiti* keresztanya, vepsz *rist-iša* és *rist-em*, észt *riśti-iza* és *risti-ema*. A ‚keresztelni' fogalmat két szó jelöli mutatva a két egymásra következő idegen befolyást; ránk nézve érdekesebb a *ristiä*, mert szakasztott mása a magyar *keresztelni* szónak, egészen ugyanabban a viszonyban áll az orosz *krestitъ*

---

[1]) Újszlovén, horvát-szerb, tót *krstiti*, bolgár *krъsti*, kisorosz *kres, tyty* és *rstyty*, orosz *krestitъ*, cseh *křstiti*, *křtiti*, lengyel *krzcić* és *chrzcić*- lauziczi szerb *kšćić* és *kšćiś*.

[2]) Az összetett *ufdaupjan* ige két helyen a görög βαπτίζειν szónak felel meg (Lukács 3, 21; 7, 29), de egy helyen (János 13, 26) annyit jelent, mint bemártani és a görög ἐμβάπτειν szóval áll szemben.

[3]) F. Miklosich Die christl. Term. 30. l.: «Dem griechischen folgend drücken die deutschen Sprachen dieselbe Vorstellung durch ein: eintauchen bezeichnendes Wort aus: got. *daupjan*, ahd. *toufan*. Bei dem erstern ist der griechische Einfluss natürlich; beim ahd. ist er nicht so leicht zu erklären».

szóhoz, mint a magyar szó az ószlovén *krьstiti* szóhoz és újra megerősíti a fönt állított szláv hatást. [1])

Krisztus hívének a neve görög nyelvben χριστιανός, a latinban csak a rag latinosodott meg és lett *christianus*, az ófelnémetben *christan* és *christani* felel meg, az ószlovénben *krьstijanъ*, *hristijanъ*. A szláv szóban a *k* az eredetibb és összehasonlítható a magyar *Krisztus*, német *Christus*, *Christ* szókban hangzó *k*-val. A keleti szláv egyházban, a hol Krisztust a görög nyelv hatása következtében *hristosъ*-nak híjják, Krisztus hívét is *hristijanъ*-nak híjjak vagy újabb elszlávosodott alakkal *hristijaninъ*, melynek többes száma különben csak régibb rövidebb alakból képződik (*hristijane*). A szerb nyelvben megvan mind a két alak: *kršćanin* a római egyház, *hrišćanin* pedig a görög egyháznak a híve. Mindebből kitűnik, hogy itt egy közvetlenül Krisztus nevéből kiinduló szóval van dolgunk, hogy tehát a magyar *keresztény*-nek eredetileg semmi köze sincs a *kereszt* szóhoz. De régibb irodalmunk nem is igen használja a keresztény alakot, hanem csaknem kivétel nélkül, *keresztyénnek* híjja Krisztus hívét. Nyilván való, hogy ez a *keresztyén* sem a latinból nem jöhetett, mert különben megmaradt volna az *us* rag nyoma, mely mindig meglátszik a magyar szón, ha közvetlenül, a latin nyelvből került mihozzánk egy ilyen szó, sem pedig a németből, mert különben nem hangoztatnók a szót *ty*-vel, hanem *t*-vel. Már a *kereszt* szónál láttuk, hogy a magyar alak hogyan lett az ószlovén *krьstъ* alakból, az *ijanъ*-ból hangzóilleszkedés következtében *ijén* lett, az *i* pedig, mint rendesen ilyen helyen, eltünt és a *j* ezután összefolyt a *t*-vel. [2]) Hogy a *keresztyén* alakból idővel *keresztény* lett, az igen természetes fejlődésen alapszik: a *kereszt* szót, úgy hitték, értik, az a magyar nyelvérzék előtt

---

[1]) Ahlqvist i. h. 253. l. «Für *Taufen* hat das Finnische zwei Benennungen: *kastaa* tauchen (also eine wörtliche Uebersetzung des schwedischen Wortes *döpa)*, wovon *kaste* Taufe, und *ristiä* mit dem Kreuzeszeichen segnen, e. ris'tma einweihen, segnen».

[2]) Simonyi Zsigmond a régi nyelvemlékek olvasásáról 21. l. 1278-ból idéz *Cryztyan* alakot — «villa cruciferorum Cryztyan (= keresztyén) vocata» 1278» — követi pedig ebben, mint másban Jerney Jánost (M. Nyelv. kincsek). De azt sem az egyik, sem a másik nem bizonyítja, hogy ennek a falunak valóban magyarok adtak nevet; hát ha szláv név? (V. ö. újszlovén *kris'tjan* keresztény.)

nem is lehetett egyéb a «crux, kreuz»-nál, mihelyt pedig a tőszót alakjára nézve is, jelentésére nézve is egészen magyarnak érezték, nagyon közel voltak ahhoz, hogy a képzőt is megmagyarosítsák és ezáltal a szónak teljesen magyar színt adjanak. A *keresztyénből* tehát a nyelvben mindörökké működő és azt lassan átalakító erők következtében lett az ifjabb *keresztény* alak.

Hadd álljon itt e csoport függeléke gyanánt a *koma* szó is, hiszen ott a helye a hol keresztelést, keresztatyát, keresztanyát emlegetnek. Ez is olyan kifejezés, mely a kereszténységgel együtt néptől néphez vándorolt. A latin *compater, commater*-ből az ószlovénben *kъmotrъ, kъmotra* lett, ebből pedig az elferdített *kumъ, kuma*. Az utóbbi alak egyszersmind a rendes kifejezés csaknem valamennyi élő szláv nyelvben, ebből lett a magyar *koma* is. A magyarban két alak *kumъ* és *kuma* egy alakba folyt össze, a mi abban leli magyarázatát, hogy a magyarban nincs nyelvtani nem (genus); másrészt pedig abban, hogy a végső *a* néha ószlovén ъ hangból is fejlődött. A mi a mai *o* hangot illeti a szó tövében, ez rendes örököse a régi *u*-nak — a rövid Halotti Beszédben 30-nál több esetben találunk *u*-t, hol ma *o*-t ejtünk. A finn *kummi*, észt *kumm* az oroszból valók, a német *Gevatter* (ófn. gevatero) a *compater* szolgai fordítása.

2. Pogány és eretnek.

A *keresztény* szó társaságában a *pogány* szó is a magyar nyelvbe került. Egész alakján meglátszik a szláv hatás, a latin *paganusra* gondolni sem lehet. Az ószlovénben *poganъ* a megfelelő szó, e mellett főnévi használatban *poganinъ* is fordúl elő, de csak az egyes-számban, a többes-számban megint csak rövidebb tőből képzett alakkal találkozunk. [1]) Csaknem valamennyi szláv nyelv ismeri e szót, [2]) s ehhez Miklosich Ferencz azt az elmélkedést fűzi,

[1]) Említettem ugyanazt a tüneményt már a *krьstijaninъ* keresztény szónál. Általános szabály, hogy az *aninъ*-ra végződő szók a többes-számban csak *an*-ra végződő mássalhangzós tőből képezik alakjait: *krьstijaninъ* többes-szám *krьstijane*, *poganinъ*, t. sz. *pogane*, *Rimljaninъ* római ember, t. sz. *Rimljane*.

[2]) Bolgár, horvát *poganin*, szerb régebben *poganin*, *pogan* — ma a *pogan* a szerbben csak «tisztátlan» jelentésben él, kisorosz *pohanyj* (pohan'

hogy csak a pannoniai szlovéneknél képződő egyházi nyelv magyarázhatja meg, hogy ez a latin *paganus*-on alapuló szó elterjedt az ægéi tengertől a messze északig és keletig.[1]) A magyar közbeszédben megmaradt a szláv *o*, noha a régi *o* rendesen nyíltabb *a*-vá fejlődött a magyarban. A régi codexekben külömben nagyon gyakran találkozunk a *pagan* alakkal. Mivel meg nem fogható, hogy *pagán*-ból hogy lehetett volna újra eredetibb *pogány*, a pagán-ban csakis a latin *paganus* hatását szabad keresnünk, hiszen a latin befolyás codexeinken különben is lépten-nyomon látható. A régi *pogán*, *pagán* később az *ány*-nyal képzett magyar szókhoz csatlakozott, így lett a *pogány*, *pagány* (Molnár Albert bibliafordításában 1608. évből).

Hogy ez a szó hol latin, hol szláv forrásból más népekhez is eljutott, mutatják az óporosz *pogūnans* (többes sz. tárgyesete), litván *pagonas*, lett *pagans*, lív *paganos*, észt *pagan*, finn *pakana* stb. Igen tanúságosak e fogalom jelölésére használt más kifejezések is. A görög τὰ ἔθνη és ἐθνικός, melyek maguk megint az ó-testamentomban előforduló héber kifejezések fordításai, [2]) a gótban szolgai módon le vannak fordítva: *thiudos* és *thiudisks*. A Vulgata még nem ismeri a *paganus* szót, hanem a görög szót fordítja *gentes* szóval, sőt meg is tartja e mellett magát a görög szót is (Máté 5, 46 *ethnici* ἐθνικοί). A *paganus* szó újabb keltű.[3]) Az ófelnémetben úgy mint a latinban, melynek hatása alatt áll, két kifejezést találunk: *diota* = *gentes* és *heidane* = *pagani*.

utálatos dolgot jelent), fehérorosz *poganin*, nagyorosz régi kéziratokban *poganьcь*, *poganь*, cseh *pohan*, lengyel *poganin*, lauziczi szerb *pohan*.

[1]) Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen 10. l. «Das asl. *poganinъ* ist zuerst durch deutsche Missionäre unter den Slovenen Pannoniens verbreitet worden. Nur diese Annahme macht das Vorkommen des Wortes bei den slavischen Völkern auf der ganzen Linie vom ägäischen Meere bis zur Ostsee und im slavischen Osten begreiflich».

[2]) Rudolf von Raumer Die Einwirkung des Christenthums auf die althochdeutsche Sprache Stuttgart 1845. 285. l. Hogy mennyi héber elem van az új szövetség görögségében külömben is, arról lásd Wiener, Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms. Leipzig 1855 czímű művét.

[3]) Raumer i. h. «Der Ausdruck *pagani* ist jüngern Ursprungs; er findet sich vor dem IV. Jahrhundert und soll daher entstanden sein, dass seit der Zeit Constantins des Grossen das Heidenthum sich nur noch in den Dörfern *(pagis)* erhielt (Du Fresne s. v.)».

A *pogány* szó is útmutató s a ki arra megy, a merre mutat, megtalálja az egyes népek térítőit.

Nagyon furcsán vagyunk az *eretnek* szóval. Tudjuk, hogy szlávnak kell lennie. A mit Szarvas Gábor a latinra és olaszra mondott, [1]) áll a németre is, nem lehet ezt a szót a németből megmagyarázni, csak úgy nem, mint nem lehet a latinból vagy akár az olaszból. A *nek,* mely régibb *nik*-ből lett, semmi más magyarázatot nem tűr, mint azt, hogy a szó szláv forrásból a szláv *nik* képzővel ellátva került hozzánk. De ha nem tudnók olyan szentűl, hogy *nik* szláv képző és hogy a régi kor álmodni sem álmodott a *nok-nökös* nyelvújítással, ugyancsak nehéz volna bebizonyítanunk, hogy a magyar *eretnek* szláv nyelvből került. Mert a dolog nem egészen olyan egyszerű, a milyennek Szarvas Gábor előadása szerint tetszik. Mert először a *nik* egy cseppet sem szlávosabb az *ik*-nél, sőt ha valaki Miklosichnál a szláv *nik* képzőt keresi, talán nagyon el fog csodálkozni, hogy meg sem találja. Lehetetlen! Hiszen eddig úgy tudtuk, hogy a régi *nok-nök*-re végződő szók, a *pohárnok, asztalnok, tárnok, bajnok* stb. mind *nik*-kel képzett szláv szókon alapúlnak és hogy a *komornik* szóban még meg is maradt a képző eredeti alakja. Hát bizony Miklosich ezeket mind az *ik* képző alá sorolja,[2]) mely egyebek közt tulajdonságneveknek és melléknévi igeneveknek főnévi jelentést ad. Már most sok szláv tulajdonságnév *n*-re végződik, a participium perfecti passivi pedig rendesen így végződik. Ha ezekhez az említett *ik* képző járul, látszólagos *nik* képző származik. *Umnik* okos embert jelent az orosz nyelvben, de nem származik *um* értelem szótól *nik* képzővel, hanem *umen* (tő *umn*-) okos-tól *ik* képzővel, csakúgy mint például *star* az oroszban öreget jelent, *starik* pedig öreg embert. Mindamellett Miklosichnak el kellett volna ismernie a *nik* képzőt, mert a sok *n*-es melléknevekből *ik*-kel képzett szók analogiájára csakugyan keletkeztek inorganikus képzések *nik*-kel, melyek erőszakos

---

[1]) Magyar Nyelvőr X. köt. 68. l. «Az eretnek, hogy rövidre fogjuk a dolgot, nem kerülhetett az egyházi latinból, sem az olaszból nyelvünkbe, első esetben a haeretikus-ból heretikos, a második esetben az eretico-ból valószinűleg eretek lett volna. A toldalék *n* hang ismét a szlávra vall, mely betoldásával a szónak szlávos *nik* végzetet adott: jeretnik».

[2]) Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, II. Wien, 1875, 246. és k. l.

magyarázat nélkül *n*-es tőszókra már vissza nem vihetők. El kell ismernünk, hogy *nik* önálló képzővé fejlődött a szláv nyelvekben, fejlődött pedig azzá már a legrégibb időkben, de azért a ritka, később fejlődött *nik*-nek több jogot adni a «szlávos» czímre, mint a százszor gyakrabban található eredetibb *ik*-nek, mely nélkül egyáltalában soha sem lett volna *nik*, teljes elferdítése a valódi tényállásnak. Ismétlem tehát, hogy az *eretnek* szó szláv voltát bizonyítani koránt sem olyan egyszerű dolog, először, mert az *ik* sokkal «szlávos»-abb a *nik*-nél, másodszor pedig, mert a rendes szláv alak nem is *jeretnik*, hanem igenis *jeretik*, tehát *ik*-re végződik: ószlovén *jeretikъ* és *jeretigъ*, szerb, orosz *jeretik*, lengyel *heretyk*. A *jeretnik* alak *nik*-kel mindössze egy magyarországi ószlovén forrásból ismeretes.[1]) Csakhogy a magyarországi szlovén nem bizonyít semmit, és ha a dolog nem volna magában véve olyan világos, a magyarországi szlovén szó soha sem hozná tisztába. A magyarországi szlovének nyelvén t. i. erősen meglátszik a magyar nyelv hatása. Más egyházi kifejezést is a magyaroktól vettek föl; a *püspök* nekik is *püspek*, *pispek*,[2]) *Krisztust* egyetlen egy szláv nép sem ejti *s*-sel a végén mint a magyar ember, csak ők,[3]) a magyar *áldani*-ból lett náluk *áldovati*,[4]) a *paradižom* szavuk a magyar *paradicsom*-ból vette az *om* végzetet,[5]) a *barát* monachus a magyarból visszakerült szláv *brat*.[6]) Sőt ha nem állnánk azon kényszerűség előtt, hogy a magyar szót szlávnak nyilvánítsuk,

---

[1]) F. Miklosich die christliche Term. 43. l. «nsl. *krivovérec* bei kuzmic *jeretnik* «V. ö. Miklosich, die Fremdwörter in den slavischen Sprachen 94. l. «*jeretnik* m. nsl. haereticus hung. — lat. haereticus, gr. αἱρετικός.»

[2]) F. Miklosich die christl. Term. 13. l. «... dem auch das magy. *püspök* seinen Ursprung verdankt, dieses letztere haben sich die Slovenen in Osten als *pišpek püšpek* angeeignet.»

[3]) I. h. 38. l. «nsl. *Kristus* im Osten *Kristuš*.»

[4]) I. h. 32. l. «Die in Ungarn wohnenden Slovenen, Bulgaren und Kroaten haben *aldov* Opfer, *aldovati* opfern aus dem magy. áld segnen, áldoz opfern.»

[5]) I. h. 49. l. «im nsl. *paradiž*, das im Osten des Sprachgebietes *paradižom* nach dem magy. *paradicsom* lautet.»

[6]) Miklosich Die slavischen Elemente im Magy. 50-ik sz. «Das aus dem Magy. zurückentlehnte *barát* bedeutet im Osten des nsl. Sprachgebietes Mönch.»

nem is lehetne az említett szlovén alakot másnak mint magyar befolyásnak tulajdonítani; eltér a többi szláv nyelvekben mutatkozó alakoktól és koránt sem alapszik egy általános szláv hajlamon, melynél fogva az *ik*-re végződő szók *nik*-re végződőkbe csapnának át; mert ilyen hajlamnak legkisebb nyoma sem mutatkozik egyetlen egy szláv nyelvben sem. Valóban sajátságos jelenség: a magyar szó szlávnak vallja magát, a szláv meg hajlandó magyarnak mondani magát.

De nézzük meg, hogyan egyeztethetjük ki egy a magyar *eretnek* magyarázatára okvetetlenűl szükséges ószlovén *jeretnikъ*, *eretnikъ* alak föltevését az élő szláv nyelvek és a régi kéziratok tanuságával. A lengyel *heretyk* már *h*-jával latin befolyásra vall, nem egyéb mint a latin *haereticus* szláv átírása és azért minden egyes alkalommal a latin nyelvből újra volt képezhető, nem hogy egy esetben önállóan nem fejlődhetett volna.[1]) A szerb és orosz *jeretik* megint csak önállóan fejlődhetett a görög αἱρετικός-ból; hiszen ugyanezekben a nyelvekben és csakis a keleti egyházhoz tartozó szláv népek nyelvében Krisztus neve is megegyezik a görög alakkal,[2]) külömben is nagyon észrevehető e nyelveken a görög nyelv hatása. Pedig éppen orosz, szerb és az e tekintetben egy osztályba tartozó bolgár forrásokból, még pedig nem is a legrégiebbekből valók a Miklosich ószlovén szótárában található idézetek. Ezekkel szemben egyedül áll a codex suprasliensis, mely régi is meg Miklosich szerint szlovén is.[3]) De a codex suprasliensisen, bár milyen fontos és érdekes emlék is, nagyon is meglátszik egy későbbi re-

---

[1]) Tudva levő dolog, hogy a latin nyelv erősen hatott a lengyel nyelvre. A magyar forrásokon is meglátszik némileg a latin szó hatása az itt-ott előforduló szókezdő *h*-ban: az Érdy codexben *herethnekseegh* olvasható, Heltaynál *heretnec* és *heretnekség*.

[2]) Orosz *hristos*, bolgár *hristos*, szerb *hristos*. A szerbben megmaradt még egy régibb alak is: *isukrst* Jézus Krisztus.

[3]) Monumenta linguae palaeoslovenicae e codice suprasliensi ed. F. Miklosich Vindobonae 1851 III. l. «Quis codicem nostram scripserit, nullibi dictum reperimus, hoc vero nobis persuasum est, et sine dubio etiam doctus lector nobiscum persuasum habebit, codicem nostrum neque in Serbia neque in Russia, sed in ipsa linguae palaeoslovenicae patria scriptum esse. V. ö. Fr. Miklosich Altslovenische Formenlehre in Paradigmen Wien 1874. XIV. l.

dactio nyoma, úgy hogy az első tekintély e kérdésekben, Jagić Vratiszláv, ezt a codexet határozottan az újabb bolgár szerkesztésű kéziratok közé sorolja.[1]) Ez az újabb szerkesztés annál könnyebben mutatható ki, mert az úgynevezett Glagolita Clozianusban részben ugyanazt a szöveget találjuk, mint a codex suprasliensisben, csakhogy régibb (az eredeti?) redactióban.[2]) Az apró hangtani tüneményekbe (a loc. sg. és instr. pl. ragja *-mъ* az eredeti *-mь* helyett stb.) és egyéb kritikai kérdésekbe ezen a helyen nem bocsátkozhatom; csak ismételhetem, hogy az újabb kutatások mind világosabban kimutatták, hogy a codex suprasliensis korántsem alkalmas arra, hogy az ószlovén nyelvről tiszta képet adjon.

E szerint még a codex suprasliensis miatt is az ószlovén alak igenis lehetett *eretnikъ*, *jeretniъ*, sőt a magyar *eretnek* egyenesen k ö v e t e l i, hogy ilyen alakot tulajdonítsunk neki. De nem is nehéz keletkezését megérteni: a *αἱρετικός*, *haereticus* tulajdonságnevet nem vették át egyszerűen az *ος*, *us* rag rendes elhagyásával, hanem a megfelelő szláv végzettel helyettesítették az idegen *ικος*, *icus* végzetet és lett *eretьnъ*, csakúgy mint a németben, német végzettel *häretisch*. Az *eretьnъ* melléknév volt, mely csak *ikъ* képzővel szerepelhetett főnév gyanánt, így lett *eretьnikъ*. Ebből a magyarban **eretinik* lett, az utolsó előtti helyen az *i* rendesen kiesvén (ószl. malina: málna, ószl. palica: pálcza) **eretnik* lett idővel és végre, mikor az *i*-k nagy része *e*-be ment át: *eretnek*.

Bolgáriában, hol a kereszténység elterjedt és megerősödött, mielőtt Methodius tanítványai elhagyván Pannoniát és Magyarországot, a hol üldözték, oda mentek és oda a szent irodalmat elvitték, mely Pannoniában oly szép fejlődésnek indult, Bolgáriában, mondom, a *jeretikъ* szó bizonyosan már megvolt, hiszen Bolgárország ingadozott egy ideig Róma és Konstantinápoly között és az akkor keletkezett visszavonások közepette bizonyosan nem egyszer hallotta a *jeretikъ* szót, mely ép olyan könnyen fejlődhetett a latin *haereticus*, mint a görög *αἱρετικός* szóból, mert mind a kettő-

---

[1]) Archiv f. slav. Philol. V, Berlin, 1881, 581. l.

[2]) A két forrás összehasonlítását legkényelmesebben Jagić Specimina linguae palaeslovenicae (Sz. Pétervár 1882) czímű művében lehet végrehajtani, a hol 18—26 lapig a Glagolita Clozianusból közölt szöveg alatt a megfelelő szöveg a codex suprasliensisből van közölve.

nek szorosan megfelel. Ha hozzáveszszük, hogy a görög *αἱρετικός* később is a görög főpapok alatt álló bolgár egyházban szóban és írásban mintáúl szolgálhatott, nagyon is értjük, hogy a Pannoniában legnagyobb valószinűség szerint használatban volt *eretьnikъ* nem szorította ki Bolgáriában a régibb és a görög-latin alakhoz közelebb álló *jeretikъ* alakot. A szerb egyházi irodalom pedig függ a bolgártól, az orosz mind a kettőtől. Így tehát abban nem találok ellenmondást, hogy írott forrásaink meg nem őrizték az *eretьnikъ* alakot; annál becsesebb ilyen esetben a magyar nyelv tanubizonysága: a magyar nyelv bizonyítja, hogy ez az alak valaha az ószlovénben megvolt. A magyarországi szlovén alakot pedig most már régi maradéknak szabad tekintenünk, noha nem lehet tagadni, hogy a magyarból átvett szó is lehetne.

3. A bérmálás.

A bérmálást a latin nyelv *firmare, confirmatio* szókkal fejezi ki, a magyar, ha latin után indul, csakis *firmálni* és *konfirmáczió* szóval fejezhette volna ki, pedig azt mondjuk, hogy *bérmálni*, *bérmálás*. Hogy ezek soha a latin szókból nem lehettek volna, hogy a német *firmon* (most *firmen)* és *firmunge* (most *firmung)* sem ölthettek volna ilyen alakot, azt bizonyítani sem kell. De ha szláv szemmel nézzük ezeket a szókat, nyomban értjük, miért nem maradt meg az *f*. *F* hang a szláv nyelvekben eredetileg nincs, idegen nyelvekből vett szókban rendesen kénytelen más ajakhangnak, *b*, *p*, *v*-nek engedni át helyét,[1]) eredeti szókban pedig *b* felel meg a latin *f*-nek; a szláv *b* hangban t. i. összefolyt két eredetileg egymástól külömböző hang — *b* és *bh*: latin *frater* = szláv *bratrъ*, később *bratъ* (magyar *brát* a Halotti beszédben, most *barát)*. Csakis szláv közvetítés által vehette föl a magyar a *bérmálni* szót *b*-vel. A szláv nyelvekben következő alakokat találunk: újszlovén *bêrmati*, horvát *bermati* egy a XVII. században megjelent szótárban, most *birmati*, cseh *biřmovati*, lengyel *bierzmować*, lauziczi szerb

---

[1]) Egy pár esetet, a melyben az idegen *f*-fel hangzó szó *b*-vel jött át a szláv nyelvekbe, említett Szarvas Gábor a M. Nyelvőr VI. köt. 510. lapján, hol szintén bizonyítja, hogy a *bérmálni* szó szláv nyelv révén került hozzánk.

bjermovać. Az ószlovén forrásokban tartalmuknál fogva hiányzik e fogalom jelölésére használt szó, csakis az élő szláv nyelvek és a magyar nyelv tanuságát összefoglalva mondhatjuk, hogy *bêrmati*-nak hangzott. A magyar nyelv nem egyszer világot vett az ószlovén nyelvre, láttuk már az imént is az *eretnek* szónál.

4. Szent. Angyal. Oltár.

Krisztus nevéből kiindulva jutottunk a *kereszt* szóhoz, ebből alakult a szláv mintára a *keresztelni* szó, mikor pedig keresztelésről szóltunk, önként jelentkezett a *koma.* A *keresztyén* szó eredetre nézve Krisztus nevén alapul, a nyelvérzék szerint a *keresztény* alakból a kereszt szó válik ki, a kereszténynek ellentéte a *pogány,* a pogánynál is rosszabb néha az *eretnek.* A keresztelés közelébe állítottam a *bérmálást,* ezt a második keresztelést. Krisztus nevéből kiindulva tehát számos keresztény alapfogalomhoz jutottunk el, láttuk, hogy mindegyikök a szláv térítőket hirdető egy-egy emlék gyanánt maradt meg nyelvünkben. Áttérek most három kifejezésre, melyet csakis a kiváló tisztelet kapcsol össze, melylyel a keresztény egyház mindegyiköket ejti, a *szent, angyal* és *oltár* szókra.

‚Szent‘ tárgyakat, szent személyeket ismert a pogány is és tudjuk, mennyire ragaszkodott hozzájuk, milyen elkeseredéssel védte gyakran azt, a mi szent volt előtte a térítő keresztények ellen. Azért több népnél találunk eredeti szót e fogalom kifejezésére. A magyaroknak is volt, és emlékezete él még az *egyház* szóban és a német *Heiligenstein*-nak megfelelő *Hegykő*-ben, mely régebben *Egykő* nek hangzott.[1]) A német használja ugyan a tulajdonnevek mellett a latin *sanctus*-ból lett *Sankt* szót, de van eredeti szava is és az említett eseteken kivűl mindig csak azt használja: *heilig,* régebben *heilag,* mely a német *heil* szóból származott. Az ófelnémetnek volt még más eredeti szava e fogalomra, a *wih* szó, melytől van *wihan* (most *weihen)* szentelni, s mely a *Weihnachten* szóban is él még, és a mely a gót *ahma veihs* szent lélekben is található. A szláv *svętъ* (ejtsd *szvent* francziás orrhanggal) sem átvett szó, hanem eredeti és használata régibb, mint a kereszténység a

---

[1]) L. Hunfalvy Pál, Magyarország ethnographiája 250. l. és Budenz József, Magyar-ugor összehasonlító szótár 807. l.

szlávoknál. Végre a latin kifejezés maga sem függ semmikép a görög ἅγιος szótól. Ha a magyar e fogalom megjelölésére eredeti kifejezését használta volna, lehetetlen volna azon megismerni, a latin *sanctus*, német *heilag* vagy ószlovén *svętъ* szó örökségét vette-e át. Hiszen így vagyunk sok kifejezéssel: nem tudjuk, melyik nyelvből van fordítva, ha csak véletlenűl a mintáúl szolgáló szóban az illető nyelv más úton nem járt, mint a többi nyelvek; ez pedig az egyházi terminológiában természetesen ritkábban történt, mint más téren, mert mentűl szentebb a fogalom, annál félénkebb a fordító, hogy a fogalommal összeforrt kifejezést szabadabb fordítás által ki ne vetkőztesse szent ruhájából. Ez magyarázza egyszersmind, hogy gyakran tanácsosabbnak látták érintetlenűl az idegen szót átvenni. Így történt a *szent* szóval is, mely semmi más, mint a nem magyaros kezdő mássalhangzócsoporttól megszabadult *svętъ*, valamint a magyar *szabad* (régebben *szobod)* az ószlovén *svobodъ*. Az élő szláv nyelvben, a lengyel *święt*-et kivéve, már nem hallik e szónak orrhangja: újszlovén, bolgár, horvát-szerb *svet*, orosz, *svjat*, cseh-tót *svat*. Említésre méltó, hogy az oláh *sfînt* is több egyházi kifejezés társaságában az egyházi szláv nyelvből került.

Angyal. Milyen könnyű lett volna a görög szót minden egyes nyelvre lefordítani és az angyalok helyett isten ‚hírmondóiról' beszélni. Mégis a merre tekintünk, átvett szókkal találkozunk. Pedig a görög szó maga csak egy «legatus, nuntius» jelentésű héber szó fordítása és még appellativum.[1]) A latinban szabadult meg először e szó eredeti jelentésétől, a latin *angelus* már angyal, semmi földi viszonyokra emlékeztető mellékértelemmel. A gótban *aggilus* alakot öltött a görög szó, az ófelnémetben *angil* és az *i* hatása alatt *e*-ve változván az *a: engil* alakot. Az úgy nevezett ószlovén kéziratokban *angelъ, andjelь* alakokat találunk, utóbbit több kéziratban, mely leghívebben őrizte meg a régi alakokat, pl. az Assemani-féle evangéliomban, a codex Clozianusban. Az élő szláv nyelvekben hol az egyiket, hol a másikat találjuk — a *gy*-s alakot a szerb és a cseh nyelvben. A magyar *angyel*, melyet nem csak a Halotti Beszédben, hanem még a valószínűleg a XVI. század elején

---

[1]) R. Raumer i. h. 378. l.

írt Peer codexben is találunk,[1]) nem is lehet más mint a még változatlan szláv szó, mert nem tekintve a *gy* hangot, a latin *angelus*, ragját a magyarban el nem vesztette volna,[2]) a német *angil* pedig már előbb ment át *engil*-be, mintsem a magyarok keresztény hitre tértek,[3]) *engil*-ből pedig természetesen nem válhatott *angyel, angyal.* Ha szabad volna Šafařik Pállal a *gy* hangra súlyt fektetni, az angyal már *gy*-jénél fogva nem lehetne más mint meghonosodott szláv szó.[4]) De tudván, hogy sok ideig *g* és *gy* közt a magyar írás külömbséget nem tett, tudván hogy egy ideig *e* és *i* előtt a *g* csakis *gy*-t jelent, a *g*-t *gh*-val írják (Erdősi), és hozzávevén azt a valamennyi népnél észlelhető tüneményt, hogy a latin szókat úgy olvassa, mintha saját nyelvük szavait kellene olvasni, Szarvas Gáborral a «magyar egyházi s huszár latinság»-nak róhatjuk föl igen sok esetben a *gy* hangzást. Így pl. az *evangyéliom* szónak a *gy*-je, melyen Safařik annyira csodálkozik, valószínűleg kezet foghat a *gyenerális*-ban és társaiban hallható gyönyörűséges *gy*-kkel.[5]) Tehát a *gy*

---

[1]) L. 186. és k. l. A 186. lapon egymás mellett találjuk az új alakot «*archangialt*» hangzóilleszkedéssel és a régi «*archangel*» alakot. A Corvin codex 101. l. azt olvassuk: «Hogy az archangelok ielesevl gabriel archangyal».

[2]) Hogy a latin *angelus*-ból, ha meg nem marad a nominativus ragja a magyarban, mi lehetett volna, mutatja a Ferencz legendabeli «angyalomi nyugalom» (Ehrenfeld codex 59. l.), melyről már Szarvas Gábor a M. Nyelvőr VI, 389. és k. l. kimutatta, hogy ez a latin accusativusnak (*angelum*-nak) felel meg, épúgy mint *cirkalom*, *paradicsom* (H. B. *paradisum*), *Egyiptom.* Hogy új példát említsek, a *martir* mellett gyakran találjuk a *martyrom* alakot, pl. a Sándor codexben csupán csak a 222. lapon háromszor.

[3]) Raumer i. h. «Nur die ältesten Quellen (Isidor cod. Paris. ausschliesslich, die Wiener Fragmente und die Hymnen gemischt) bewahren noch die ursprüngliche Form *angil.* Aber schon seit dem Ende des 8-ten Jhdts tritt daneben die umgelautete Form *engil.* So ein Wiener Fragment des Isidor XIII, 30. Von der Mitte des 9-ten Jhdts an herrscht die jüngere Form *engil* ausschliesslich.»

[4]) I. h. 9. l. «Hierher gehört auch der Laut *dj* in andjel (vergl. böhm. *anděl* neben *angel*), *archandjel* u. s. w., welcher sich merkwürdiger Weise in dem ungarischen *evangyéliom*, *angyal*, *arkangyal*, *gyehenna György* u. s. w. noch erhalten hat.»

[5]) Igen érdekes e tekintetben a Lányi codex, mely a latin szókat magyarosan írja le, a 24. l. pl. ezt olvassuk: Responsorium *abstergyeth* deus, a 42. l. ymnus Veni Redemtor *gyencium* stb.

semmit sem bizonyít az angyal eredetét illetőleg. — Végre még megjegyzem, hogy a finn *enkeli*, észt *ingel*, lapp *engel* germán (svéd) nyelvből, a karél *angeli* meg az oroszból került.[1])

Oltár. Az *o* helyzeténél fogva megmaradt e szóban és nem változott, mint rendesen, *a*-vá, v. ö. *volt: vala* és *való* mellett (H. B. még *vola, uolov), holt: halni, halál* mellett (*meghalt* követte a *hal* tőtől való alakok többségét), *oltani: alszik, alvó, alunni, álom* mellett. Ha az *o* e szóban, mint különben szokott, *a*-ba ment volna át, ha tehát az *altár* alak, mely pl. Bornemisza ev. magyarázatában olvasható, valószínűleg a latin alakhoz való öntudatos vagy öntudatlan közeledés következtében,[2]) lábra kapott volna, a latin *altare* vagy a német *Altar* (régebben *altāri*) olyan hangosan magának követelte volna a magyar szót, hogy az ószlovén *oltarь* aligha talált volna kegyes meghallgatást. Így ellenben nincs az a higgadt nyelvbúvárló, a ki tőle megtagadhatná jogát, hiszen a mai nyelvhasználat és a régi nyelvemlékek egyaránt tanuságot tesznek mellette. A szlávban, régi és új forrásokban, e szó rendesen *o*-val való, csak az Osztromir-féle evangéliomban kezdődik *a*-val.[3]) A szlávból átvett oláh *oltar* is az *o*-t hangoztatja.

Az ófelnémet *altāri* a latin *altare*. A gót természetesen e tisztán latin szót nem ismeri: a gót *hunslastaths* a görög θυσιαστήριον szóról szóra való fordítása. Itt is külön úton járnak az ófelnémet és a gót nyelv, hogy újra meg újra emlékezetünkbe jöjjön, hogy amaz a latin, emez a görög nyelv hatása alatt alkotta egyházi terminologiáját.

5. Az isteni tisztelet.

Láttuk már, hogy a legfontosabb keresztény fogalmakkal együtt az *oltár* szó is szláv ruhában került hozzánk. Ép így az oltár előtt végzett mindennapi isteni tisztelet és annak beosztását megnevező szók fennen hirdetik a szláv hatást.

Szolozsma. A németben az isteni tiszteletet *Gottesdienst* (ófelnémet *gotes dienist)* isteni szolgálatnak híjják; ugyancsak szolgá-

---

[1]) Ahlqvist i. h. 247. l.

[2]) I, 333 «minden pap az altarra aluvan.»

[3]) Oszlovén *olъtarъ*, *oltarь*, újszl., bolg., horv.-szerb *oltar*, cseh *oltár*, lengy. *oltarь*, lauziczi szerb *voltar* és *holtar*.

latot jelent a megfelelő ószlovén *služьba* (olv. *szluzsiba* egészen rövid, csak félig ejtett *i*-vel), mely *sluga* szótól származik. Az ószlovén *sluga* átjövén a magyar nyelvbe, *szolga* alakot öltött idővel. Simonyi Zsigmond «metathesis»-t talál abban,[1]) fölteszi tehát, hogy *szlugá*-ból egyszerre *szulga* lett. Én azt hiszem, nincs szükségünk rá, hogy ezt az ugrást föltegyük, mert hijába, az ilyen metathesis nem egyéb ugrásnál. Sokkal egyszerűbb úgy fogni föl a dolgot, hogy a *szluga* szóban a magyartalan szókezdő mássalhangzócsoportot egy a kiejtést megkönnyítő hangzó bontotta föl, mint számtalan más esetben és lett *szuluga*; ebből a valóban ki is mutatható alakból rendes hangfejlődésnél fogva lett a második hangzó kiesésével *szulga*,[2]) úgy mint a már említett ószlovén *malina*-ból *málna*, az ószlovén *palica*-ból *pálca* stb. Szláv *szlugá*-ból *szuluga* lett, jogunk van tehát föltenni, hogy egy szlávból került *szluzsbá*-ból *szuluzsba* lett. E szóban természetesen ki nem eshetett a kettős mássalhangzó előtt a második *u*, és mikor azután az *u*-k a magyar nyelvben nagyjában *o*-kba mentek át, *szolozsba* keletkezett. *Ba* képző nem levén a magyar nyelvben, a szónak további átidomításon kellett keresztülmennie, hogy a képző is magyaros hangzású legyen: a *b* átment rokon ajakhangba *m*-be és most már egészen magyaros képe volt a *szolozsma*-nak. E szót *zsolozsmá*-nak is írják — a kezdő *sz*-nak a következő *zs*-hez való assimilatiójával; írják *solosmá*-nak is, de az eredeti alak *szolozsma*. Hadd álljon itt jelentés és írás tekintetéből egy hely a Margit legendából (10):

---

[1]) A hangátvetésről 21. l.

[2]) A mi a szóban levő *szuluga* alakot illeti, okirataikban csak ritkán mutatkozik, egy időben vele sokkal gyakrabban olvassuk a *szulga* alakot. Idézem valamennyi alakot, melyet a Hazai okmánytarban és Knauz Monum. eccl. Strig. I, kötetében a XIII. századból találtam. H. o. I, 7. l. 1222 évből *Castrenses Zuluga Geuriensis*, Knauz 395. l. 1252. é. *castro de Zulugageur* és *Comitatus Zulugageuriensis*. Sokkal gyakrabban találjuk e korban a mai Szolgagyőrt *Szulgagyőr*-nek: Kn. 328. l. 1239. *comes de Zulgageur*, ép így H. o. II. 12. és 14. l. 1273, III, 20. l. 1260—70; 23. l. 1274. V, 8. l. 1217. és 10. l. 1222. VI, 189, 196 l. 1273; 197. és 200. l 1274; 205. l. 1275; 450. l. 1299. Sőt a mai alakot is találjuk egy okiratban, ha t. i. kétségtelen, hogy az illető évnélküli okirat csakugyan «1247 körül» kelt: H. o. III, 9. l. *Solga geur* (kétszer). Nem bizonyít semmit a H. o. VI. köt. 194. l. 1273. év alatt álló *Comite de Zolga Geuriensi*, mert az 1328-iki átiratból van közölve, tehát talán már a XIV. század írása.

«de az nagy mysen es egyeb *zolosmakon* myndenkoron egyeb sororokal állot és eneclet.» A *z* megfelel mai *sz* jelnek, az *s* pedig nem csak *s*, hanem *zs* hangot is jelöl, azért e szó mai írás szerint vagy *szolozsma*, a mint a kiejtés követeli, vagy *szolosma*, a mint pl. Pázmány pr. 574 írja. Pázmány ezen helye igen jellemző a *szolozsma* jelentésére nézve: «minden Isteni szolgálatnak *szolosmá*-nak, veternyének, vecsernyének és Szent Misének elei, közepe, vége allelujával tellyes.» Pázmány mindjárt az ‚isteni szolgálat' után veti a vele egy értelmű *szolosma* szót és csak azután tér át az isteni szolgálat, a szolozsma, egyes részeire.

Az élő szláv nyelvekben ugyanazon értelemmel találjuk a *služъba* szót, mint az ószlovénben, hol *božja*, ‚isteni' jelzővel, hol a nélkül: az oroszban *služba*, a szerb-horvátban *služba* jelzővel és jelző nélkül, a tótban többes-számban *služby božie* stb. Az oláh nyelvbe is átment e szláv szó: *slujbă* (ejtsd *szluzsbe)* ugyanannyit jelent, mint a magyar *szolozsma.*

Az isteni «szolgálat» vagy szolozsma Pázmány szerint, a mint láttuk, veternyére, vecsernyére és misére oszlik. Nézzük e kifejezéseket, mit vallanak. De előbb fordítsuk meg a *veternye* és *vecsernye* közt a sorrendet és kezdjük a *vecsernyé*-vel, könnyebb lesz ezután a *veternye* szó magyarázata.

A *vecsernye* esti isteni tiszteletet jelent. Ki nem tudná, hogy a szláv nyelvekben *večer* (e. *vecser)*-nek híjják az estét, hogy a magyar *vacsora* szó is szláv eredetű = ószlovén *večerja*. A régi szerb kéziratok ugyanabban a jelentésben, mint a magyar a *vecsernyé*-t, *večernja* szót használnak, mely alakjára nézve *večer* este szótól képzett nőnemű tulajdonságnév és annyit jelent mint «esti», hozzá gondolandó a *služba* ‚szolgálat' szó, mely csakugyan mellette is áll egy a XIV. században írt szerb kéziratban a Typicon chilandarenseben. Hogy az ószlovén alak ez volt, nem pedig a Miklosich idézte *večerъnica*,[1]) azt bizonyitja a magyar szón kivűl az oláh *vecérnie* is.

A német *Vesper* régebben *vespera*-nak hangzott; tehát a német csakúgy átvette az idegen szót, mint a magyar, pedig mind a kettő könnyen fordíthatta volna. Ha e mellett látjuk, hogy az

[1]) Christl. Term. 28. l. Miklosich ószlovén szótárában hijába keressük a *večerъnica* szót.

ófelnémet *mettina* (ma *mette)* a latin *matutina*-ból lett,[1]) valószínűnek fogjuk tartani, hogy a magyar *veternye* az ószlovén *utrьnja*-ból lett, a mely ‚reggeli isteni tiszteletet' jelent. Egészen megfoghatatlan, hogy Miklosich ezt a szót összetéveszti a *vecsernye* szóval, de még bámulatosabb, hogy magyar szótárírók összetévesztették e két szót egészen Ballagi Mór idejéig. Nem is kell visszamenni a régi kéziratokra, hanem még Pázmány iratai sem hagynak kétséget az iránt, hogy *veternye* más mint *vecsernye*, egy helyen pl. azt mondja: «*a matutinusról vagy veternyéről*».[2]) Egy régi latinból fordított egyházi ének a «*hora matutina*» kifejezést «*vethernének ideieen*» szókkal fordítja[3]) és többen figyelmeztették már a szakembereket arra, hogy *veternye* a reggeli isteni tiszteletet jelenti.[4]) De hogy a *veternye* szó korán bizonyos közösséget vallott a *vecsernye* szóval, azt mutatja a *vecsernye* után módosult szókezdet; mert az ószlovén szóból nálunk ilyen kiegyenlítő hatás nélkül legföljebb **uternye*, **üternye* lehetett volna; a *veternye* szó már alakjánál fogva megmondja nekünk, hogy *vecsernye veternye* volt a rendes sorrend, a melyben e két szót számtalanszor használták.

Az oláh szó is a szlávból került és *utrénie* alakot öltött.

Hadd álljanak itt még egy pár élő szláv nyelv szavai, a mennyiben a *vecsernyé*-nek és *veternyé*-nek alakban is megfelelnek: orosz *večernja utrenja*, szerb *večernja* és *večernje, jutrenja* és *jutrenje*,[5]) horvát *večernja jutrenja*.

Pázmány a fönt idézett helyen a veternye és vecsernye után a *misét* említi. Erről a szóról ugyan nem mondhatok biztosat, de mégsem akarom hallgatással mellőzni. Legalább is valószínű,

---

[1]) A hangsúly a németben az első szótagra esvén, a második szótag hangzója meggyengült és végre egészen eltűnt, az *a* pedig csak úgy lett *e*-vé a következő *i* hatása alatt, mint *angil*-ból *engil* fejlődött (l. az *angyal* szót).

[2]) Ki volt mutatva a M. Nyelvőr II. k. 358. l.

[3]) Szilády Aron: Régi magyar költők tára I. köt. 162. l.

[4]) Szilády Áron i. h. 344. l., előbb és bővebben Mátyás Flórian Magyar Nyelvtudomány 2. füz. 10. és k. l. Mátyás Flórián ugyanott a 13. l. ezt mondja: «Valamint barát (=fráter), szesztra, szolozsma, vecsernye, úgy veternye is *szláv térítőktől* átvett s magyarrá idomított szó.»

[5]) A szerb köznemű *večernje* és *jutrenje* újabb alakok, melyekből kiveszett már az utalás a nőnemű *služba* (isteni tisztelet) szóra.

hogy ez a szó a *szolozsma*, *vecsernye* és *veternye* társaságában egy időben egy forrásból került hoznánk, de nem lehet tagadni, hogy a latin *missa* is pergamen és papiros közbenjöttével *misa* — magyar *s*-sel — és hangzóilleszkedéssel *mise* alakot ölthetett volna. Hiszen a németbe is az éppen említett *vespera*-ból csak ilyen úton lett *Vesper* azaz *feszper*, nem pedig az élő nyelvben véghez ment hangváltozás következtében. Tudom, hogy többen azt hiszik, hogy az *sz*-ek nagy része aránylag későn lett *s*-ekké a magyar köznyelvben; de tudom azt is, hogy az ószlovénből átvett szók, melyekre nézve senki semmi néven nevezendő kivételt nem mutathat ki az eredeti magyar szókkal szemben, a mi a hangváltozásokat illeti, jóformán egyetlen egy *sz*-ből keletkezett *s*-et sem mutatnak,[1]) a mi mindenesetre nagyon föltűnő, ha fölteszszük, hogy az *s* a magyar nyelvben csak később fejlődött *sz*-ből. De igenis van a magyarban is olyan legyőzhetetlen hajlam a latin *s*-et magyar *s*-nek olvasni, mint a németben azt *s*-nek azaz *z*-nek vagy a latin *v*-t *f*-nek olvasni. Régebben, mikor az írás-olvasás nem volt olyan elterjedt tudomány, még sokkal könnyebben történhetett ilyen magyarosítás, pedig tapasztaljuk ma is napról napra, mennyire hajlandó a magyar ember az *s* jelt idegen szóban is magyar *s*-nek olvasni. Én tehát lehetségesnek tartom, hogy latin *missa*-féle szóból magyar *mise* alakú szó legyen, azért nem is fektetek semmi súlyt arra, hogy az *s* hang csaknem valamennyi szláv nyelvben is hallatszik a megfelelő szóban, hogy az oláh is a szlávból kapta az *s*-sel hangzó alakját;[2]) sokkal nagyobb súlyt fektetek az összefüggésre, a mely-

---

[1]) Miklosich Ferencz Die slavischen Elemente im Magy. czímű értekezésében kimutatott szók közül, egy-két kétségest nem számítva, 105 eredeti *sz* megmaradt a magyarban is *sz*-nek, csak négy esetben találunk *s*-et a szláv *sz*-szel szemben és ebből a négy esetből egyetlen egy sem bizonyos, a mit akármikor kész vagyok igazolni. Azt nem állítom, hogy soha sem lett természetes hangfejlődés által történeti időben *sz*-ből *s*, ismerem a példákat, melyeket fölhoznak, de igenis tagadom, hogy az *sz*-ek «*nagy része*» olyan későn lett *s*-ekké. A mi különösen a szlávból átvett szókat illeti, a *püspök*, *prépost és pünkösd* szókban, melyeket Miklosich nem említ, az *s* eredeti *sz*-ből lett az én véleményem szerint is; hogy a nép ajkán-e vagy megint csak papiroson, mint számos más idegen szóban, azt itt nem akarom kutatni.

[2]) L. Miklosich Die christl. Term. 27. l. ószl. *mьša*, újszlovén *meša*, *maša*, horvát *maša*, orosz *mša*, cseh *mše*, tót *mša*, *omša*, lengyel *msza*,

ben a *mise* szó a többi egyházi kifejezésekkel áll és arra, hogy a *mise* okvetetlenül a legrégibb egyházi kifejezésekkel egy időben került a magyarokhoz és éppen azért nem jöhetett a latin nyelvből.

6. Malaszt. Hála.

Mielőtt az isteni tiszteletet végző papokra térnék át, az isteni tisztelet alkalmával gyakran emlegetett isteni *malasztot* (kegyelmet) és az érte adott *hálát* akarom fölemlíteni.

Tudva levő, hogy a *malaszt* eredeti alakja *miloszt* még előfordúl a Halotti Beszédben *(mennyi milosztben terumteve eleve miv isemucut adamut)*. A magyar *miloszt* teljesen megfelel az ószlovén *milostь* szónak, a *milъ* ,kedves' kegyes' melléknév származékának. A *miloszt* szónak *o*-ja, mint rendesen a régi *o*, idő folytával *a*-vá lett, az *i* pedig mint gyakran *ö* — *é*-vé, ezután pedig az első hangzó illeszkedett a következő *a*-hoz. A *malaszt* szó «kegyelem» értelemben előfordúl pl. a Müncheni codexben: *«és istennec malaszta vala ő benne»*.[1]) Jellemző a Pesti Gábornál egy pár sorban egymás mellett olvasható: lat. Ave maria *gratia* plena, cseh: zdrawa maria *milosti* plna, magy. Iduez legj maria *malasztal* teljes.[2]) (V. ö. a Müncheni codexben előforduló mondatot: üdvös leǵ maria vaǵ *malasztal* tell'es.)[3]) Az ószlovén *milostъ* könyörületességet jelent, ugyan abban a jelentésben találjuk a bolgár *milost* és az orosz *milostъ* szót: az újszlovén és cseh *milost* kegyelmet jelent; a hangtanilag szorosan megfelelő l. *miłość* egy 1400-ban írt kéziratban ugyanabban a jelentésben olvasható, a szerb *(milost)* szó mind a két jelentésben használatos.

Valamint az isteni kegyelem megjelölésére szláv szóval él a magyar, úgy az érte adott *hálát* is szláv néven nevezte. Az ószlovénben *hvala* felel meg e szónak alakra és jelentésre nézve, a *h* német *ch* görög χ-nek megfelelő torokhangot jelöl, mely bizonyosan a magyar *hála* szóban csakúgy hangzott valaha, mint a többi meg-

---

lauziczi szerb *mša*, oláh *misa* (e. mise). V. ö. az albán *meše*, *mъšъ*, litván *mišia*, lett miša alakokat.

[1]) Lukács 2, 40.

[2]) Nomenclatura 1550. 14. l.

[3]) Lukács 1, 28.

honosodott szláv szókban, melyekben ma *h* áll szemben az eredeti szláv *ch*-vel. Igy azután magyarázható is, hogy az erős *ch* (most *h*) megmaradt, míg a *v* csak úgy eltünt, mint a már említett *szent* = ószlovén *svętъ* és *szabad* = ószlovén *svobodъ* szókban. A *hála* bizonyára teljesen úgy viszonylik e tekintetben az ószlovén *hvala*-hoz, mint a m. *haraszt* az ószl. *hvrastъ*-hoz, mind a két esetben *ch*-ből *h* lett, a *v* pedig már akkor tünt el, mikor a *ch* még nem gyengült *h*-vá. A *haraszt* szónál ki is mutathatjuk még ezt az alakot egy 1218-ban kelt okiratból:[1]) cum virgulto *Verescharazth*. A *h*-nak e régibb hangzásának különben eredeti magyar szókban is maradt nyoma v. ö. a Halotti Beszédbeli *choltat, charmul, chomuv, ozchuz* szókat a mai *holtát, háromszor, hamu, ahhoz* szókkal.[2])

A *hv*-ből különböző szláv nyelvekben, kivált a szerbben *f* fejlődött, ugyanaz a hangváltozás mutatkozik az ide vágó szláv eredetű oláh *fala* hála szóban.

A *hála* szónak eredetibb *hálá* alakját olvassuk a régibb irodalomban,[3]) halljuk még még mai nap is. Ez a *hálá* szorosan megfelel a hangzókra nézve a szláv *hvala* szónak, mert a szláv *a* a magyar nyelvben rendesen *á*-nak hangzik, nem *a*-nak, a mint Szarvas Gábor hiszi. Szarvas Gábor olyan esetekben, mint magyar *bába* : ószlovén *baba* a hangsúly hatása következtében beállt hangzónyujtást lát.[4]) Hogy ez tévedés, kitűnik abból, hogy a hangsúlytalan szótagokban, ugyancsak *á* felel meg az ószlovén *a*-nak: *bárány* : *baranъ*, *bálvány* : *balъvanъ*, *család* : *čeljadь*, *diák*, *deák* : *dijakъ*, *garázda* : *gorazda* stb. Azért nem is értem, milyen analogiának egyszerűsítő hatása kell hozzá, hogy a *hála* és más szláv

---

[1]) Fejér Codex diplomaticus III, 1, 267.

[2]) Bővebben szól az egész kérdésről Simonyi Zsigmond a régi nyelveml. olvas. czímű értekezése 22. l.

[3]) Csepregi isk. 356. *hálá* legyen az Istennek, Balassa Gen. ac Magn. 6. *háláadatlan* rosz föld, Czeh Cod. 30. *haalaa*, Czeglédi Dagon eldölése 31. Istennek *hálá*, Mikes törökorsz. level 1. *hálá* légyen az Istennek, u. o. 112. Istennek *hálá*, Lk. 22b. Istennek *hálá*.

[4]) M. Nyelvőr XII, 339. «a kezdő, hangsúlyos szótagbeli hangzó megnyúlásának példái: *pakost* : *pákosztos*, *kapusta* : *káposzta*, *papista* : *pápista*.»

eredetű *a*-ra (illetőleg eredetileg *á*-ra) végződő szók a *fa* mintájára képezzék ragos alakjaikat.[1])

7. A papság.

Láttuk, hogy az isteni tiszteletet egészben véve is (*szolozsma*), részeiben is (*vecsernye, veternye, mise?*) szláv nevekkel nevezték el a magyarok. Csoda-e, ha az azt végző papság szláv ruhában jelenik meg előttünk? Hiszen nagyobbára szláv papok hirdették a szent igét, szláv papok állottak a térítés élén.

Mindjárt a *pap* szó maga szláv eredetű. Tudjuk, hogy a mai *a*-nak régebben rendesen *o* felelt meg; már a rövid Halotti Beszédben is találunk erre egy rakás példát: *chomuv* hamú, *oz* az, *vogmuc* vagyunk, *vola* vala stb., stb. — de azonfölűl nyoma is van egy régibb *pop* alaknak,[2]) sőt Nagy Gyula egy még régibb *popu* alakot is említett egy ízben, a melyben a szláv ъ hangnak megfelelő *u* is tükröződik.[3]) Ezeket a véghangzókat, melyek annyiszor mutatkoznak még Anonymusunknál, melyek emlékezete föl-föltűnik az Ehrenfeld codexben is, eddig rendesen hallgatással mellőztem, mert a szláv nyelvekben csak úgy mint a magyarban eltűntek idővel és az itt szóban forgó magyar szóknál csak nagy elvétve mutathatók ki (l. a *kereszt* és a *koma* czikket). Ezentúl már meg sem fogom említeni, hogy a szók végén eredetileg az átvétel

---

[1]) A M. Nyelvőr XI, 65. l. Szilasi Móricz ezeket írja: «Egyszerűsitő szellemének, az analogia hatalmának köszönhető az is, hogy idegen szavak ragozása egészen a hazaiak mintájára alakul; a jelen esetben ilyenek pl. óra, *szecska, bába* stb.»

[2]) A *pop* szó előfordúl gyakrabban régi latin okirataínkban, de olyan adatokból, a milyeneket Jerney Jánosnál (magy. nyelvkincsek) e szó alatt találunk, bizonyságot meríteni, hogy a *pap* régebben *pop*-nak hangzott, nem járja. Személy- és helynév *Pop*-ot idéz. Mintha bizony csak magyar embernek lehetne a neve *Pap*, szlávnak nem. Ha pedig az ott említett személyek szláv eredetűek voltak, természetesen *Pop* volt a nevük, nem *Pap*. Igy vagyunk a *Pop* helynévvel is. De idéz Jerney János más helyen csakugyan a régi *pop*-alak mellett bizonyító alakot: 1261. évből *Popeghaz*, 1211-ből *Popfoca* helyneveket. Fejérnél találunk azonkivűl *Popnépe* nevű földet 1290-ben, *Popmal* vagy Pyspükmal nevű szőlőt 1269-ben.

[3]) M. Nyelvőr VII, 175. l. «locus *popu-fenerii* (fenyér) vocatus 1229.»

idejében egy, nem tudjuk, teljes hangzású vagy már akkor is eltűnő félben levő *i* vagy *u* felelt meg az ószlovén ь és ъ hangoknak; a ki a kérdés iránt érdeklődik, elég anyagot talál az Anonymusban, tájékozást nyujt Simonyi Zsigmond is említett értekezésében.[1]) Térjünk vissza az idézett *popu* alakra. Ez a *popu* szakasztott mása az az ószlovén *popъ* szónak. A többi szlav nyelvek: az újszlovén, bolgár, szerb, horvát, orosz, cseh, lengyel, lauziczi szerb — mind *pop*-nak hangoztatják e szót. Nem is lehet máshonnét a magyar *pap* szót származtatni, mint az ószlovénből, sem a latin *papa*, sem a német *phapho*, *phaffo* szóból; a latinból már azért sem, mert az eredetileg általánosabb értelmű *papa* szó az V. században a püspököket sem illette már, nem is használták magukról, csak mások szólították őket még így; míg végre VII. Gergely rendeletet nem adott ki, melynek értelmében a *papa* szó csak a ‚pápá'-ról használandó.[2]) A latin *papa* bizonyosan *papa* vagy *pápa* alakot öltött volna, azért a *pápa* szóról nem is lehet hangtani szempontból eldönteni, szláv vagy latin szótól lett-e a magyar.[3])

Kiváló szerepet játszottak akkortájt a szerzetes *barátok*, élükön a Csehországból jött benczések. A H. Beszédben — ha mindjárt más jelentésben is — megvan e szónak régibb az ószlovénnel csaknem egészen egyenlő *brát* alakja *(Scerelmes bratym)*. Valamennyi szláv nyelvben e szó fitestvért jelent, a régi glagól kéziratokban előfordúl még *bratrъ*, a csehben még ma is *bratr* a használt alak; e *bratrъ* később *bratъ*, eredetre nézve egyenlő a latin *frater*-rel, a mint már említettem. Nem képzelhető egykönnyen nagyobb ellenmondás, mint a milyen némelyek állításai és a nyelvek világos tanusága közt mutatkozik. Azt mondják, hogy latin

---

[1]) A régi nyelveml. olv. 19. és k. l.

[2]) Du Cange a *papa* szó alatt: «Neque illud praetermittendum, quod Papae vocabulo tametsi promiscue ab aliis donarentur Episcopi, nullus tamen in Occidente hunc sibi titulum tribuerit praeter Romanum Pontificem, qui eo nomine tanquam sibi proprio usus est jam inde à *Leonis Magni* (440—461 évig) temporibus.» U. o. «Papae denique nomenclatura donati sunt soli Pontifices Romani. ex decreto scilicet *Gregorii* VII, qui in Synodo Romana statuit, ut Papae nomen unius esset in orbe Christiano.»

[3]) Miklosich Die christl. Term. 12. l. közli a pápa szláv neveit.

nyelven hirdették a magyaroknak a szent igét, beszélnek olasz térítőkről, még a régi magyar helyesírást is a latinból magyaráztatják, mások meg olaszosnak találják, pedig annyi meg annyi későbben latinból fordított könyv daczára, a latin nyelv olyan döntő befolyása után ma is ezer meg ezerszer használt «amice» és «frater» daczára *barát* nekünk a barát, sem nem *amicus*, sem nem *frater*. Pedig a latinból fordított codexeink ugyancsak váltig használják a *frater* szót szerzetes barátnak [1]), használják ép úgy az apácza helyett a *soror* szót,[2]) de azért *barátnak* maradt a csuklyás barát és az *apáczának* sem ártott sokat a latin *soror*. Hogy a *frater*, *soror* szók, ha a szláv szóknál előbb és a kereszténységgel együtt kerültek nyelvünkbe, olyan hatalmas támogatás mellett soha sem szorultak volna ki nyelvünkből, de hogy képtelenség is a latin nyelv hatása után szláv befolyást, mely a latinnal megmérkőzhetett volna, föltennünk, az világos. Föltenni pedig, hogy a magyarok a keresztség fölvétele előtt egy egész csomó szláv kifejezést vettek volna föl, melyek keresztény fogalmakkal, keresztény intézményekkel való pontos ismeretséget és irántuk való érdeklődést mutatnak, valóságos képtelenség volna.

Hadd álljon mindjárt a *barát* szó alatt a tőle elválhatatlan *kápa és pilis*. «A kápa és pilis nem sokat használ, hanem a lelkület átalakulása» mondja ugyan Kempis (Nogáll fordításában), de azért annyira a barátot megillető és megismertető jelek, hogy bizonyosan a baráttal egy időben kerültek hozzánk.

A *pilis*-re nézve nem is forog fön kétség, hogy szláv eredetű szó, noha az élő szláv nyelvekben inkább az általános «kopaszság» jelentésben találjuk a megfelelő szót (de a csehben és tótban *pleš* «pilis»-t jelent); az ószlovén *plešь* is Miklosich szótárában «kopaszság» («calvitium») jelentéssel van idézve két (a XIII és XIV. századból való) orosz és egy (XVI. században írt) szerb kéziratból.

---

[1]) Hogy a számtalan példa közül csak egyet említsek, álljon itt egy a Domonkos codex 315. l. található mondat bekezdése: «Nemely conversus *frater*, mely *frater* jgeen lelky *frater* vala» stb.

[2]) A Virginia codexben a 12-ik lapon új fejezet kezdődik, melynek feje így szól: «Zent *apaczaknak* eletekre rwuyden valo regula» stb., a szöveg maga pedig nyomban rá emígy indúl meg: «Aaz monostorban lakozo *sororoknakh*.»

Azon kívül két régi szerb okiratból vett idézetet találunk *plêšь*-re mint helynévre, a mi *Pilis* régebben «*Plys*» helynevünknek felel meg. Az tiszta dolog, hogy ebből még nem következik, hogy az ószlovén *plešь* nem jelentett annyit is, mint a magyar *pilis*, csakúgy nem, mint az ugyanabban a szótárban található *striženije* (szóról szóra «nyirás») tonsura, mely két XVI. századbeli kéziratban találkozik, nem bizonyítja, hogy az ószlovénben is ezt a kifejezést használták a pilis elnevezésére. A mint a német átvette a latin *tonsurát* («die Tonsur»), úgy átvette a magyar az ószlovén *plêšь* szót. A *plêšь*-nek a magyarban *plés* felelne meg, ezt magát ugyan nem, de nyomát legalább találjuk a régi könyvekben (pl. Heltai bibliájában) a *pilises*-sel fölváltva használt *piléses* alakban.

Ha föltehetjük, hogy a *pilis* tonsura a kereszténységgel együtt került a magyar nyelvbe, valószínű egyszersmind, hogy a vele karöltve járó *kápa* (csuklya) is ekkor és ugyanabból a forrásból került hozzánk [1]), noha hangtani indiciumot erre a szóban nem találunk, mert a latin *capa*-bói csak úgy lett volna *kápa*, mint a szláv *kapa*-ból, mely több szláv nyelvben, az ószlovénben, újszlovénben, oroszban, szerbben, lengyelben stb. ugyanabban az alakban, noha nem mindenütt e speciális jelentésben fordul elő. Mégis ha látjuk, hogy a 888-ik évben egy zsinat határozata eltiltja a laikusoktól a csuklyás köpönyeg viselését, a barátokra pedig ráparancsolja, hogy kápát viseljenek a köpönyegen,[2]) valószínűnek tarthatjuk, hogy a magyar *kápa* nem a csak később bekövetkezett latin befolyásnak köszöni eredetét, hanem a szláv *barát*-tal, szláv *pilis*-sel együtt került hozzánk.

Visszatérek a már a *barát* társaságában említett *apácza* szóra és hozzáveszem az *apát* szót is. Mind a két szó nyilván való szláv közvetítés által került nyelvünkbe, sem a latin *abbas, abatissa,* sem az ófelnémet *abbat, abatissa* nem magyarázzák meg a magyar alakokat, kivált a *p* hangot. A szláv nyelvekben ugyan *o*-val kezdődnek a megfelelő szók, de tudjuk már, hogy a magyar nyelv-

---

[1]) Miklosich Ferencz a szlávból átvett szók közé sorolja Die slav. Elemente im Magy. 270. sz. alatt.

[2]) Du Cange *capa* szó alatt: «Laici *cottos vel mantellos cum capis deferre,* contra monachi *cottos vel mantellos sine capa portare* vetantur in Concilio Metensi ann. 880. cap. 6.»

ben a régi *o*-t rendesen *a* váltja föl; így tehát *apát* teljesen megfelel az ószlovén *opatъ*-nak, a horvát-szerb, cseh, lengyel *opat*-nak. Az *apácza* szó is egészen rendes megfelelője az ószlovén, újszlovén szerb *opatica*-nak, akár Szarvas Gáborral azt hisszük, hogy az ilyen *í*-t, a milyen *opatica*-ban hallható, a magyar az átvétel pillanatában át sem vett,[1]) akár Simonyi Zsigmondnak valószínűbb magyarázatát fogadjuk el, hogy az ilyen *i*-t a magyar nyelvben is hangoztatták egy ideig és csak azután tűnt el, mikor sok eredeti magyar szóban is eltűnt egy régibb hangzó két mássalhangzó közt.[2])

A *kanonok* szó csak olyan nyelvből kerülhetett, mely a latin *us* ragot el szokta ejteni az átvételnél, tehát szláv vagy germán nyelvből. Az ófelnémetben *canunich* alakot találunk. Ennek *u*-ja bizonyosan *u*-nak maradt volna egy ideig és azután átment volna a többi *u*-kkal *o*-ba. Ez ugyan szépen illenék a mai kiejtéshez, de nem így a codexek egyhangú tanuságához, mely szerint az eredeti alak csakis *kanonik* lehetett, a melyből azután rendes hangfejlődés útján *kananok* lett. A készülő félben levő Történeti Szótárban, melynek czéduláit Simonyi Zsigmond és Szarvas Gábor szívességéből használhattam, egyetlen egy idézet sincs, melyben a mai *kanonok* alak mutatkoznék. A Domonkos codex 11 l. háromszor is előfordul e szó, mindig *kananok* alakban. A mai *kanonok* (*o*-val a középső szótagban a régi *a* helyett) tehát semmi egyéb mint későbbi a latin hatásnak tulajdonítandó eltörlése a magyaros hangfejlődésnek, csakúgy mint az *apostol*, mely helyett a codexekben csaknem kivétel nélkül *apastalt* olvasunk. Tehát *kanonik* alak-

---

[1]) Magyar Nyelvőr VIII, 21. l. «A szlávban a *ti* tag hangsúlytalan, a hangsúly ugyanis a *pa* szótagon van: *opática;* a magyar a szláv szók kölcsönvételében pedig a hangsúlytalan *i* hangot rendesen elhanyagolja: szl. palica: m. pálcza, szl. mêrica: m. mércze, szl. repica: m. repcze, szl. medenica: m. medencze, szl. sulica: m. szulcza, szúcza sat.»

[2]) A régi nyelveml. olvasásáról 20. l. «Néha az árpádkori alak a szó belsejében is mutat egy-egy magánhangzót, mely azóta elveszett. Igy: ***Asavanthu, Asovanthu, Asuanthu*** Ásványtó 1252., ***erezteuen*** (olv. eresztevény) 1293... ***Sitoua*** Zsitva 1075, 1124, ***Zagava*** Zagyva 1265... stb.» Simonyi a köv. lapon így fejezi be ezt a kikezdést: «Ide járulnak még az afféle kölcsönvételek, minők ***palica : pálcza, malina : málna stb***».

ból kell kiindulnunk, ez pedig a szláv alak, melyet az ószlovén, orosz, szerb, horvát, lengyel, tót stb. egyaránt ismer.

A mint a *kanonok* szónál olyan nyelvhez kellett fordulnunk, mely elejti a latin *us* ragot, a *prépost* szó magyarázatát is csak szláv vagy germán nyelvben találhatjuk. A németben a *praepositus* szó már régebben nagyobb ferdítésen ment keresztül, a mai *probst* már az ófelnémet *probist*-ban sem mutat olyan alakot, a melyből a magyar szót meg lehetne magyarázni. Nem így a szláv nyelvek, ott egyszerűen elesett, mint mindig, a latin rag és lett belőle *prê-positъ*, mely már a X. vagy XI. században írt és többször említett codex suprasliensisben olvasható. Az *i*: *sz* és *t* között elveszett itt is, mint számos más esetben (l. az *apácza* czikket) és az *sz*, melyet *t* előtt külömben is *s*-nek írtak rendesen a régi időben, éppen e kétfelé tekintő írás következtében *s*-sé változott magyaros olvasás által, valamint az *apostol*, *monostor* és egyéb idegen származásszókban.

Vannak, a kik az olaszoknak nagy érdemeket tulajdonítanak a magyarok térítése körül. Ezek talán csodálkoztak, hogy az olasz nyelvet eddig meg sem említettem, hanem a szláv nyelveken kívül mindig csak a latint és a németet; csodálkoztak talán azon, hogy a *kanonok* szó alatt sem említettem az olasz alakot *(canônico)*, hogy *prépostot* nem az olasz *prepôsto*-ból származtattam. Legyen szabad itt ezzel az ellenvetéssel is végeznem. Arra nem is fektetek súlyt, hogy abban a korban olasz irodalomról, olasz nyelven írt könyvről még szó sem volt, hogy tehát olasz térítők is csak a latin kifejezéseket terjesztették volna; hanem magából az olasz szó alakjából akarom megczáfolni azt a föltevést, hogy *prépost prepôsto*-ból lehetett volna, és hasonló módon czáfolhatónak vélem minden rokon esetben is az olasz hatás föltevését. Igaz, hogy a magyar nyelvben régebben sok szó végén hangzott még tisztán vagy csak félig egy hangzó, mely azóta eltűnt. Vajjon az *o* is el szokott-e idővel a szó végéről tűnni? Hogy erre felelhessünk, nézzük meg a nyelvünkbe fölvett szláv szókat; hiszen ezek az átvételek régibb keltüek valamennyi írott emlékeinknél. Mi lesz azokból az *o*-kból, melyekről biztosan tudjuk, hogy valaha megvoltak nyelvünkben, megvoltak pedig jóval előbb, mintsem a keresztény hit elterjedt a magyarok közt. Hát bizony e rég meghonosodott szók azt bizonyítják, hogy végső *o*-ból *a* lesz: ószlovén *igo* lett *iga*, *brъdo : borda*, *okno : akna*, *proso : prósza*, *rešeto : resta*, *rosta*, *sêno : széna*, *têsto :*

tészta, čudo: csuda, csoda, stb. Csak így magyarázandó az a tünemény is, hogy az ószlovénből került tulajdonságnevek *a*-ra végződnek a magyarban. Ez az *a o*-ból lett; *o* t. i. a szláv nyelvekben a tulajdonságnevek köznemű alakja, mely egyszersmind határozói alak — ez az alak, azonkívül, hogy elég jellemző fülbe eső végzete van, egyszesmind épen kettős tisztjénél fogva a tulajdonságnévnek leggyakrabban előforduló alakja, tehát az átvételre kiválóan alkalmas volt. *Drága, néma, tiszta, puszta* stb. tehát nem a hímnemű *dragъ, nêmъ, čistъ, pustъ* alakokból, hanem a *drago, nêmo, čisto, pusto* alakokból magyarázandók[1]). E szerint soha olasz *prepôsto*-ból magyar *prépost,* olasz *canônico*-ból m. *kanonok* nem lehetett; mert az olasznak szóvégi *o*-ja nyomtalanúl el nem tűnt volna a magyarban.

Püspök. Megemlékezett e szóról nem régen Szarvas Gábor (Nyelvőr XII, 37.): «Így *püspök,* mester, deák a szláv *biskup,* mester díjak . . . képmásai.» Simonyi Zsigmond is *biskup*-ból indul ki (a «*biškup*» írás nála csak botlás).[2]) Általános rossz szokásnál fogva sem Szarvas, sem Simonyi nem mondják, hogy mit értenek a «szláv» szón, melyet a *biskup (biškup)* elé tesznek. Valóban nem kerülne nagy fáradságba mindenütt, a hová illik, pedig az esetek nagyobb részében oda illik, az ószlovén jelzőt használni és azután valóban ószlovén alakot is idézni. A *püspök* szónál, igaz, Miklosich is eltévesztette a dolgot. Az idézett értekezés bevezetésében megemlékezik róla mint szláv nyelvből került szóról és szintén *biskup* alakot állít a magyar szóval szembe[3]), meg nem mondván, hogy milyen szláv nyelvre gondol, csak leírása által zárva ki azt a gondolatot hogy ószlovén szót ért rajta, mert ószlovén szó nem végződik soha mássalhangzóra. Úgy látszik, mikor a végső földolgozáshoz jutott, kétségei támadtak, helyes-e az összeállítás; azért hiába keressük a *püspök* szót magában a dolgozatban és az index-

[1]) Miklosich Ferencz nem ismervén a magyar nyelv hangfejlődését más magyarázatot keresett, L. Die slav. Elem. im Magy. czímű értekezését 7. l. c. pont alatt.

[2]) A hangátvetésről 1878. 17. l. «k—p p—k: köp pök | *szl. biškup:* pispek, püspök | eszkápa: eszpáka MNyR | (a latin specto = görög σκέπτω) || »

[3]) Die slav. Elemente im Magy. 11. l. «*Kirchliches*» fölirat alatt.

ben, s valószínűleg csak figyelmetlenség következése, hogy a bevezetésben mind a mellett megmaradt a maga helyén. Négy évvel később valóban egészen máshová utasítja a szót; azt állítván, hogy a magyar *püspök* az ófelnémet *biscof*-ból lett.[1]) Miklosich nem mondta meg, hogy képzeli a hangfejlődést a *biscof*-tól a *püspök*-ig, kivált, hogy képzeli magának azt, hogy *f*-ből *p* lesz a magyarban. A szlávban ellenben, melynek nincsen *f*-je, szokott hangcserével lesz *f*-ből *p*. A «szláv» *biscup*-ból végre meg is lehetne magyarázni a magyar alakot, csak azt kellene föltennünk, hogy a hangátvetés megtörténte után* *bispuk*-ban az első ajakhang *(b)* a másodikhoz *(p*-hez*)* hasonult és szintén *p*-vé lett. Mondom: lehetne *biskup*-ból magyarázni a magyar szót, de nem szabad. Mert sehol a régi szláv forrásokban nem találjuk ezt az alakot, hanem igenis *jepiskupъ* és *jepiskopъ* mellett ott találjuk a legrégibb forrásokban a *piskupъ* alakot [2]), melyből a magyar szó legkönnyebben magyarázható. Hogy milyen sorrendben következtek be a különféle változások, míg a szóból a mai *püspök* lett, az e helyen másodrendű kérdés. A hangátvetés és az *sz*-nek *s*-sé változása nagyon korán álltak be, az *u* illeszkedett a magashangú *i*-hez, *ü*-vé lett, így olvasandó bizonyosan már a XIII. századbeli *Pyspuky* helynév, melylyel latin okiratainkban gyakran találkozunk [3]). Az ü a többi régi *ü*-kkel együtt *ö*-vé változott, így lett a magyar codexeinkben rendesen használt *pispök* alak, a melynek a tájszólásban még ma is élő *pispek* felel meg. De másrészt az első hangzó is közeledett a másodikhoz és lett *pispök*-ből a magyar köznyelv *püspök*-je. Hogy milyen korán kezdődött ez a közeledés, mutatja a 1260—1270 körül leírt «villa *Puspuk*» [4]), melyet csakis *Püspük*-nek olvashatunk. A mai *püspök* alak a Müncheni codex kalendáriomában az egyedül használt alak.

---

[1]) Die christliche Term. 13. l. «Der asl. Ausdruck stammt aus dem Griechischen unmittelbar, die übrigen beruhen auf dem ahd. *biscof*, dem auch das magy. *püspök* seinen Ursprung verdankt.»

[2]) Ezt olvassuk a 1073-ban írt Svjatoslav-féle Izbornikъ-ban, ezt a régi codex supraslienaisben.

[3]) L. Knauz Monum. eccl. Strig. I. és II. köt. indexét e szó alatt.

[4]) Hazai Okmánytár III, köt. 19. sz.

8. A dusnok.

A *dusnok* ugyan nem pap, de mégis olyan személy, a kinek az ember lelki üdvösségéhez annyi köze van, hogy bátran a papi személyzet után foglalkozhatunk vele; hiszen ha szorosan a szó képzését utánozva le akarnók ezt a szláv eredetű szót fordítani, egyenesen «lelkész» szóval kellene visszaadnunk. A latinban *animator* felel meg. A *dusnok* szabadon bocsátott szolga, ki ura lelki üdvösségeért évenként köteles miséket mondatni, halotti tort rendezni stb. Csak is a régi csehországi forrásokban találjuk a megfelelő szót hasonló értelemmel. A cseh szót, mely mai helyesírással *dušník*-nak volna irandó, a régi okiratokban *dusnik, dusnic,* és *dussnik*-nak találjuk írva, s ettől a magyarországi okiratokban előforduló *dusinic* csak az *s* és *n* között álló *i* által külömbözik. A *dusnok* alak, melyet a czikk élére tettem, tulajdonképen elő sem fordul személyre való vonatkozással, de ez volna a mai alak és ezt találjuk még ma is a *Dusnok* falvak nevében. A szláv nyelvekben *duša,* ‚lelket' jelent, a belőle származó *dušьnъ* ‚lelki' előfordul az ószlovénben, ettől a tulajdonságnévtől alakult *dušьnikъ* főnév, mely ugyan már régi kéziratokban található, de nem azzal a jelentéssel, mint a cseh *dusník,* a magyar *dusinic.* [1]) Hogy ez a körülmény újra Csehországra mutat-e mint térítőink hazájára vagy hogy ószlovén forrásainkban csak véletlenül nem fordul elő a *dušьnikъ* szó az említett jelentésben, azt nehéz eldönteni. Annyi bizonyos, hogy a magyar *dusinic* alak ószlovén *dušьnikъ* alakra utal, a melynek ь hangja mint külömben is a magyar i-ben tükröződik. Hogy az *i* ilyen helyen később eltűnik, azt már több ízben láttuk, hozzájött a második *i*-nek *ö*-vé változása, s az így keletkezett *dusnök*-ből lett azután hangzóilleszkedéssel a helynévben mutatkozó *dusnok.*

A *dusnok* szó manapság teljesen ismeretlen, azért és mert sok érdekes történeti emlék fűződik e szóhoz, hadd álljanak e helyen a szokottnál terjedelmesebb idézetek.

Czinár Mór a Fejér György okirattárához készített tárgymutatóban 132. l. ezt mondja: «*Dusnici*, seu *Dusinici*, idem quod Exsequiales,

---

[1]) Miklosich Lex. palaeosl. a szót csak «*respiratio, pulmo, uvula in palato, iuratus, iudex*» jelentésekben ismeri.

aut Exsequiatores, qui pro defunctis annue aliquid Ecclesiis ex pacto præstare tenentur.»

Miklosich Ferencz Die slavischen Elemente im Magyarischen 153. szám alatt idézi az érdekes adatokat, melyek a magyar forrásokban találhatók, és azonkivűl a szláv forrásokból az ide vágó helyeket. Rendkivűl érdekes tartalma miatt kiírom az egész czikket, a mint következik: «*dušьnik** : dušník čech.: Wlachdal iest Doleass zemu bogu i ssvatemu Scepanu sse dvema dussnicoma Bogucea a Ssedleav Erb. Reg. 53. Ten dusnik 89. Then dusnik cum terra sua 177. Dem čech. dušník entspricht lat. animator, proanimatus, das von einigen durch servus, von andern durch animal erklärt wird: triginta animatores eorumque posteritatem, tres animatores cum terra. Urkunde vom Jahre 993. Nach Jireček 2. 35 sind dušníci im böhmischen Rechte Familien, denen ein Grundstück mit der Verpflichtung übergeben wurde, einer bestimmten Kirche gewisse genau festgesetzte Dienste zu leisten, wobei die Kirche, welcher das Grundstück nach dem Aussterben der Familie zufallen sollte, der eigentliche Eigenthümer war. — dusnok, dusnak: dusinicus findet sich öfters in ungarischen Urkunden: quod earum cognatus dimissum a patre suo dusinicum apud se detineret Ritus 223. [1]) quod cum sint dusinici a genere eius, scilicet Johan manumissi, contra ipsum tamen superbiant. illi autem responderunt, se dusinicos quidem esse a præfacto Johan cum terra sua dimissos etc. 240. quendam servum suum, nomine Urug, constituit dusinicum exequialem, quam ipsum tam omnem eius hæreditatem virilem, ita ut *singulis annis apud ecclesiam de Beseneu celebrarent exequias cum duabus missis, una ove, triginta panibus, uno ansere et una gallina et duabus chybrionibus cerevisial* etc. 262. Die von ungarischen Rechtshistorikern gegebenen Erklärungen des Wortes dusinicus lauten: Dusinicus servus est ecclesiæ testamento datus, qui sacra emortualia pro remedio animæ demortui domini quotannis celebrari curabat, eoque nomine esculenta atque poculenta sacerdotibus die emortuali offere obligabatur vel pecuniam etiam. M. Belius Ritus 240. Servus ecclesiarum vel monasteriorum et lite etiam eos, qui dusheniczi id est alicui ecclesiæ pro animæ requie ab aliquo ad plures abeunte testamento vocabantur. A. F. Kollar. 2. 39. Hungari, dum manumissos exequiales nullibi proprio nostro vernaculoque tórlók, verum nomine a Sclavinis accepto dussenikos vocant, notatum alias hominum nostrorum

---

[1]) «Ritus» alatt értsd a Váradi Regestrum Bél Mátyás rendezte kiadását (Ritus explorandae veritatis seu iudicium ferri stb. Adparatus ad historiam Hungariae.... M. Bel Posonii 1735. I). Az adatok tehát a XIII. század első feléből valók.

incuriam idiomatis sui totidem argumentis confirmant. G. Bartal 1. 299. Mit dušьnikъ ist zunächst zu vergleichen serb. zadužbina, čech. záduší fromme Stiftung, eig. ježe za dušą dano jestъ und das neugriech. ψυχικόν eleemosyna in animæ levamentum data Duc. Die Ortsnamen serb. dušьnici, čech. dušníci plur. sind auf die hier erörterte Bedeutung des Wortes zurückzuführen: dagegen gehört das dem duševьnikъ gleichbeteutende dušьnikъ natürlich nicht hieher. Daničić, Rječnik 1. 320. Es gibt auch einen magy. Ortsnamen dusnok, dusnak Lipszky.»

Végre utalok még Brandl Glossarium illustrans bohemico moravicæ historiæ fontes Brünn 1876 czímű müvének *dušnik* czikkére (43 l.). Brandl kissé máskép magyarázza a cseh szót mint Jireček (l. Miklosich idézetében): «*dušnik* bedeutet den *proanimatus* (pro requie animæ datus), den einer Kirche für die Seelenruhe eines Verstorbenen geschenkten Hörigen, damit er ihr zinse.»

9. A hét napjai.

Hogy a hét és napjainak elnevezése a keresztény hittel terjedt el az egyes népekhez, nem magában véve világos. Annál is inkább szükséges egy pár bevezető megjegyzés, mert egy jeles tudósunk tagadja, hogy a magyar a kereszténységgel kapta a *hetet* «septimana Woche» jelentésében. Hunfalvy Pál abból, hogy a vogulok és osztjákok, noha pogányok, a hetet csak úgy, mint a magyarok a *hét* számnévvel nevezik, azt következteti, hogy a magyarok nem csak a kereszténységgel együtt kaphatták a hét napos hetet.[1]) Mindenesetre föltünő, hogy csak is a magyarokkal szorosabb rokonságban álló vogul és osztják népnél találjuk meg a *hét* számnevet minden képző nélkül ezzel a jelentéssel, csakúgy mint a magyarban. Véletlen találkozásnak alig vehetjük ezt a tüneményt. Csak arra, hogy a vogul és osztják még pogány, nem fektetnék súlyt, mert ha rendesen, kevésbbé vogulos osztjákos

[1]) Magyarország ethnographiája 252. l. «A vogul *sát* hetet jelent, mint láttuk a számneveknél, de jelent, úgy mint a magyar *hét* szó, hebdomas-t vagy septimana-t is. Azonképen az osztják *labid* hét és septimana. Tehát a *hét* szónak eme jelentése az eredeti hazábul, vagyis a származási időszakbul való. A pogány vogul népnél *sát* = hét és septimana; a pogány osztjáknál *labid* (a déli osztják nyelven tabit) hét és septimana: tehát a magyar nem a kereszténységgel kapta meg a *hetet* mint septimana-t, hanem magával hozta ide.»

kulturföltételek alatt, a hétnapos hét valóban a kereszténységgel terjedt volna is el, abból nem következnék, hogy kivételesen nem előzhette volna meg a kereszténységet szövetkezve az adminisztráczióval, kereskedelemmel, mindennapi érintkezéssel. Hiszen a vogulok meg az osztjákok sem laknak a világon kívül, érintkeznek, kénytelenek érintkezni olyan emberekkel, a kik el sem képzelhetik maguknak, hogy hét nap nem egy természetes egység, mely az élet minden kombinácziójába belejátszik. Ismétlem, méltánylom Hunfalvy Pál argumentumainak nyomós voltát, de mégis érdekesnek tetszik előttem rámutatni arra, hogyan terjedt el más népeknél a hétnapos hét a kereszténységgel együtt, csak azután fogjuk érteni, mi ragadott el egyes tudósokat arra a túlzott állításra, hogy a hét egyáltalában csak a kereszténységgel együtt költözhetik egyik néptől a másikhoz, hogy csak is egy helyen keletkezett.[1])

Knauz Nándor Kortan czímű művének 15. lapján azt mondja: «A hét napból álló időköz héberül *schebua*-nak, *scheba*hét szóból neveztetett. Látni való, hogy a görögök és rómaiak, kikhez a felosztás a zsidóktól származott át, a zsidó elnevezést ἕβδομας és *septimana* szavakkal pontosan lefordíták. A ker. cultusba azonnal elejétől átvétetett. «Más helyen Knauz ezt mondja [2]): «A rómaiak a hetet nem ismerték, ők nyolcznapos időközöket használtak, a nyolczadik nap, melyen tarták vásárjaikat, *Nundinae* névvel jeleltetett. . . . Előfordul ugyan már a régi római íróknál is a ἑβδομάς *hebdomas* szó; de ez ekkor még nem jelenté a hetet, hanem általában a hetedik napot; néha pedig évek jelölésére is használták. . . . E nundinák egész Konstantinig fennmaradtak, ki azokat a mai vasárnapra — dies solis — áttette. . . Ezáltal a hétnapos hét, mely a ker. kultusnál használatban volt, a közéletbe is átment.»

Miklosich Ferencz abban a meggyőződésben van, hogy a

---

[1]) I. I. Hanuš Das Schriftwesen und Schriftenthum der böhmisch-slavischen Völkerstämme, Prag 1867 15. l. «In der That ist die Entstehung der Lautschrift, wie wir oben schon hervorgehoben, etwas so eigenthümliches, dass es kein Wunder nehmen würde, wenn sie ein einzigesmal in der Kulturgeschichte vorkäme, wie dies z. B. in anderer Hinsicht mit der siebentägigen Woche u. mit dem Planetennamen der Tage der Fall ist.»

[2]) U. o. 6. l.

szláv népek is csak a kereszténység fölvételekor ismerkedtek meg a hétnapos időközzel. [1])

De alább még visszatérek a *hét* elnevezésére, azért hadd előbb vizsgáljam a napok neveit. Lássuk sorban, hogy kerültek a német elnevezések a latinból, a szláv elnevezések a németből, a magyar elnevezések végre az ószlovénből. A németek latin közvetítésnek köszönvén a kereszténységet, a hét napjait a latin nevek nyomán nevezték el, a római isteneket megfelelő németekkel helyettesítve: *Dies Solis: Sonntag, dies Lunae: Montag, dies Martis: Dienstag,* [2]) *dies Jovis: Donnerstag (Donar), dies Veneris: Freitag (Freya).* Hogy a hét mindamellett keresztény színt kapjon, ott van a régibb *dies Saturni* helyett a *Sabbatum Samstag* és a *dies Mercurii* helyett a *Mittwoch,* mely mutatja, hogy a vasárnap volt az első nap, szerda tehát a hét kellő közepe, a mi egészen megfelel a latin *quartaferia* kifejezésnek.

A németektől a kereszténység a nyugati szlávokhoz került, azokhoz a szlávokhoz, a kiktől a többi szlávokhoz terjedt az írástudás és egyházi irodalom. Hogy a hét egyes napjainak elnevezései a keresztény kultussal szorosan összefüggnek, arra alig találunk valahol fényesebb bizonyságot, mint a külömböző egymástól, annyira távol eső szláv népeknél. A *szerda* és *szombat* neve bizonyítja, hogy az elnevezések csak ott keletkezhettek, hol a német befolyás igen nagy volt, hol németek térítették a szlávokat; az egyes elnevezések általános elterjedése valamennyi szláv néphez pedig azt bizonyítja, hogy hatalmas, hódító eszme szolgálatában álltak. Ahhoz a kétség árnyéka sem fér, hogy a napok szláv nevei ott keletkeztek, hol először és utoljára keletkezett szláv egyházi irodalom, hogy azután a kereszténységgel együtt terjedtek el messze országokba.

---

[1]) Die christl. Term. 20. l. «Nicht nur ist die Woche erst mit dem Christenthum den Slaven bekannt geworden: in diesem wurzeln auch die Namen einiger Wochentage».

[2]) A *Dienstag* szóban az *n* újabb inorganikus betoldás, a középfelnémetben *dies-* volt az összetételnek első része, mely a görög Διϝός Διός, lat. *Diovis* (Varrónál), *Jovis*-nak felel meg. Az óészaki nyelvben a középfelnémet *diestag*-nak *tysdagr* felel meg *(Tys* Tyr, a hadisten, genitivusa), az angolszászban *tiwesdaeg* (angol *tuesday).* Eredetre nézve tehát Jupiter-rel azonos az első szó, de jelentésre nézve Mars-sal.

De térjünk át az egyes szókra! Mindjárt összefogom a magyar és szláv szók magyarázatát. Láttuk, hogy a héberből a görög közvetítése által a latin nyelvbe is került a *Sabbatum* szó, hogy tovább vándorolt a németekhez, a kiknél ma is él a *Samstag* szóban, mely az ófelnémetben *sambaztag*. Az *m*-et *b* előtt csak a németben találjuk, pedig a szláv alakokat csakis ilyen *m*-es alakból magyarázhatjuk. Az ószlovén *sąbota* (olv. *szombota* francziás orrhanggal), ha nem tükrözi is vissza a német *z* hangot, csakis a német alak segítségével érthető.[1] A magyar *szombat* szó viszont csakis az ószlovén alakból magyarázható. Az élő szláv nyelvek, a lengyelt kivéve, nem ismerik az orrhangos vocalisokat, de a mint már a bevezetésben láttuk, még a lengyel sem hallatja e szóban a nasalist, a mi nagyon feltünő és a cseh befolyásnak tulajdonítandó. Ezenkívül az élő szláv nyelvekben a hangtani törvényeknek szorosan megfelelő és csakis *sąbota*-ra mint eredetire utaló alakokat találunk, a melyek tehát csak egyazon közös forrásból eredhettek.[2]

A német *Mittwoch* fordítása az ószlovén *srêda*, mely eredetileg közepet (Mitte) jelent. Ennek a szláv *srêda*-nak nincs is máskép értelme, csak mint a német szó fordításának, úgy hogy megfoghatatlan, mikép tarthatta Grimm Jakab lehetségesnek, hogy a szláv elnevezés talán a németet idézhette elő, nem megfordítva.[3] Majd látni fogjuk, hogy a szlávok a hetfőt első napnak vették, a keddet második, a csütörtököt negyedik, a pénteket ötödik napnak nevezik mai nap is, a szerda mint harmadik nap tehát sehogy sem áll a hét közepén. De igenis közepet képez a görög ἡ τετάρτη ἑβδομάδος, a latin *feria quarta*, mert a görögök is a rómaiak is vasárnappal kezdték, a németek pedig a rómaiaktól vették át a hetet. A magyarban a *srêda* eleinte bizonyosan *szrêda*-nak maradt, azután **szerêda*

[1]) F. Miklosich die christl. Term. 20 és k. l. «*sąbota*, das nicht unmittelbar aus dem griech. σάββατον stammt sondern mit ahd. *sambaz* in *sambaztag* zusammenhängt: *t* für *z* beruht entweder auf einem ahd. sambat oder, und dies ist wahrscheinlicher, auf einer Anlehnung an die lateinische Form.»

[2]) Bolgár *sъbotъ*, újszlovén, cseh, lengyel, lauziczi szerb *sobota*, szerb-horvát, orosz *subota*, a régi Elba melletti szlávoknál *sübüta*.

[3]) L. Miklosich i. h. 20. «Wenn Grimm, Mythologie Seite 118, von der Möglichkeit einer Einwirkung des slav. *srêda* auf die hochdeutsche Benennung spricht, so stimme ich ihm nicht bei.»

alakon át *szereda* lett, mely a régi okiratokban a rendes alak és ma is él, s ebből végre *szerda* lett.[1]) Az élő szláv nyelvekben következő alakokat találunk: újszlovén *srêda,* bolgár *srêdъ,* szerb-horvát *sreda, srijeda,* orosz *sreda sereda,* cseh *středa,* lengyel *sŕzoda,* poláb *srëda,* lauzici szerb *sŕeda.*

De míg az óSzlovén *sąbota* egyenesen a németből került, s a *srêda* német szónak fordítása, a többi nevek semmi közösséget sem akarnak vallani a német elnevezésekkel. Mondtam már, hogy egyszerűen számokkal jelöli a szláv a keddet, csütörtököt, pénteket, még pedig számokkal, melyek a német *Mittwoch* és a szláv *srêda* tanúsága szerint össze sem illenek az eredeti számozással. Ugyan

---

[1]) Simonyi Zsigmond itt is, mint számos hasonló esetben metathesist lát (A hangátvetésről 21. l.) Simonyi nem az óSzlovén *srêda*-ból indul ki, hanem egy csak amúgy «szláv»-nak nevezett *streda* alakból. Minthogy ilyen alak egyetlen egy szláv nyelvben sincs, azt sajtóhibának kell nézni *středa* helyett, a «szláv» pedig nem egyéb mint cseh; hangzik pedig a szó *sztseda* eltünő rövid *r*-rel *s* előtt. Azt hiszem, világos, hogy *sztseda*-ból sem metathesissel sem másképen a magyarban *szerda* nem válhatott. Ha akármilyen oknál fogva föltesszük, hogy nem az óSzlovén *srêda* alakból lett a magyar szó, hanem hogy cseh szóból lett, legalább ne idézzük a mai cseh alakot, mely csak későbbi fejlődés eredménye. De láttuk már a bevezetésben, hogy lehetetlen a napok neveit máshonnét, mint az óSzlovénből származtatni. Az óSzlovén *srêda* (olv. szrêda) hangátvetés által csak is **szêrda* alakot ölthetett volna, melyet ma a köznyelvben, minthogy a régi *ê*-t *é* váltotta föl, **szérda*-nak ejtenénk. Ennek ellenében azt tartjuk, hogy **szrêda*-ból számtalanszor tapasztalható hangfejlődéssel, *szerêda* lett. Hogy pedig *szerêda*, a melynek a mai köznyelven **szeréda* felelne meg, *szereda* lehetett, abban nincs okunk kételkedni; de bizonyítékkal is szolgálok az ilyen átmenetre: az óSzlovén *grablje*-nak megfelel a somogyi *grábla, grábla* mellett pedig egyes vidéken *gerábla* járja; a köznyelv *gereblye* alakja csakis **geréblye* alakon át keletkezhetett **gráblye *gerâblye* alakokból, (V. ö. a *haraszt* szót **harâszt* helyett óSzlovén *hvrastъ*-ból — óSzlovén *bratъ* m. *barát*, ószl. *kračunъ* m. *karácson).* Külömben is láttuk már, hogy az utolsó előtti szótag a magyarban gyengülni szokott, a mi abban nyilatkozik, hogy a hangzó belőle kivész. Megjegyzem még, hogy a Hazai Okmánytár összes hat kötetében a *Szerda* alak, nem tudom véletlenségből-e, csak a XV. században tűnik föl, addig pedig csak *szereda* (Szeredahely) alakot találunk. Knauz Nándor gyakran idézett művének (Monum. eccl. Strig.) II. kötetében 1283, 1312, 1313 évek alatt találunk *zeredahel* helynevet, *zereda* személynevet pedig 1286 és 1297 é. a. A *szerda* alakot nála nem találjuk.

mi lehet ennek az oka? Miklosich Ferencz bizonyosan helyesen okoskodik, mikor azt mondja, hogy az illető fordító pap lévén (mert csakis papra, térítő papra gondolhatunk) — a pogány istenekre emlékeztető neveken megbotránkozott, [1]) és radikálisan akart a bajon segíteni; [2]) helyesen hozza föl azt is, hogy a szláv számozás nem felel meg a görög-római számozásnak, tehát attól független, noha abban kész analogiát talált. Kevésbbé erős az az argumentum, melyet mellesleg említ, hogy a szlávoknak alig volt elég istenök, hogy a hét napjait isteneik után nevezhették volna el. [3]) Mert ha az illető térítő a *srêda-Mittwoch* módjára egyszerűen le akarta volna fordítani a napok neveit, ha nem vetette el készakarva, elvből a többi elnevezéseket, bizony semmi nehézségbe sem ütközött volna a *Sonntag, Montag* és *Donnerstag* lefordításánál; mindössze két nap a *Dienstag* és *Freitag* okozhatott volna nehézséget, elég lett volna azokat számokkal jelölni.

A magyarra való tekintetből a 4-ik napon kezdem. Az ószlovénben *četyre* négyet jelent, *četvrъtyj* negyediket. A szláv nyelvekben a melléknév fölötte ritkán szerepel főnév gyanánt, a *četvrъtyj*-ből főnevet kellett előbb képezni, hogy a negyedik napot

---

[1]) Tudva levő dolog, hogy alapjában a pogány istenek nagyon ártatlanok a napok elnevezéseiben, nagyon is közvetve nevezték az ő tiszteletükre a napokat. L. Knauz Nándor 6 és k. l.: «E hét napjai a régiek hét bolygó csillagja után neveztettek el. A régiek szerint ugyanis mind a hét bolygócsillag a napnak egy-egy órájában uralkodott; tehát elkezdve szombaton és annak első óráját a Saturnus alá, s így sorban a többi órákat is e bolygók alá helyezve, a jövő nap első órája a hold (Luna); a negyedik a Mars s így tovább a Mercur, Jupiter és Venus alá esett, miáltal a hét napjai ily rendben neveztettek el.»

[2]) Die christliche Term. 19 és k. l. «Wenn gegen die Einführung der Woche durch die deutschen die griechische Art der Benennung der Wochentagen nach Zahlen eingewendet wird, so hat man nicht beachtet, dass die römische Kirche nur die Nummerierung der Wochentagen anerkennt: feria secunda u. s. w.; und dass die christlichen Glaubensboten ein Interesse daran hatten jede Erinnerung an das Heidenthum fern zu halten.»

[3]) Az előbbi jegyzetben idézett mondat ekkép folyik tovább: «abgesehen davon, dass selbst der spätere slavische Olymp — denn ursprünglich huldigten die Slaven nach allen geschichtlichen Nachrichten einem götterlosen Naturdienst — schwerlich eine ausreichende Zahl von Göttern beherbergte, um die Wochentage mit Namen zu versehen.»

jelölhesse és lett *četvrъtъkъ*, ebből pedig a magyar *csötörtök*. Az élő szláv nyelvekben megfelelő alakokat találunk, csak az orosz szó ment át nagyobb változáson. [1])

Az ,ötöt' az ószlovénben *pętь*-nek mondták, az ötödik *pętyj*, a belőle származott főnév pedig *pętъkъ* (*ę* = franczia *in*); ebből lett a magyar *péntek*. A többi szláv nyelvekben ugyanezt a nevet találjuk a megfelelő hangváltozással, [2]) csak az oroszban van új képzéssel, *pjatnica*.

Világos dolog, hogy ha *szerda, csütörtök, péntek, szombat* az ószlovénből átvett szók, a *kedd* és *hétfő* sem alapulnak eredeti fölfogáson, hanem amaz az ószlovén *vъtorьnikъ* (a *vъtoryj* szó másodikat jelent) fordítása, ez pedig legalább a szláv fölfogást tükrözi, mely szerint kedd a második nap, tehát hetfő a hétnek a feje, kezdete.

Az eddig észrevett bámulatos összehangzás valamennyi szláv nyelvben, mely csak is úgy magyarázható, hogy a napok nevei a keresztény kultus szolgálatában jutottak el egyformán valamennyi szláv néphez, ezentúl is mutatkozik a kedd, hétfő és vasárnap neveiben. [3])

Hihető e szerint, hogy a magyar a napok neveit csak a keresztény hit fölvételekor szerezte, nem előbb. Hogy a *hetet* magát ismerte-e már azelőtt őshazájában, vagy pedig a *hét* szó csak a kereszténységgel együtt kapta a «septimana» jelentését, az nem érinti a főkérdést, mellyel itt foglalkozom. Csak azt jegyzem meg, hogy a szláv nyelvekben nincs általános elnevezése a hétnek. Az ószlovénben úgy látszik csak is a *nedêlja* szó volt meg, az pedig, noha a némettől független, nem lehetett régi szláv tulajdon, mert «munkátlanságot» jelent és a vasárnap közös neve. A *sedmica* (*sedmь* hétből képzett főnév) a források tanúsága szerint csak a keleti egyházhoz tartozó szlávok földjén volt használatban — az oroszban és bolgárban még ma is használják a *nedelja, nedelь* mellett. Nyilván a görög ἑβδομάς fordítása. A magyar *hétre* tehát nem is találunk mintát a legrégibb ószlovén forrásokban, ezért sem valószínű, hogy csak ekkor került volna nyelvünkbe.

---

[1]) Újszlovén *četrtek*, bolgár *četvrъtkъ*, szerb-horvát *četvrtak*, cseh *čtvrtek*, lengyel *czwartek*, lauzici szerb *štvórek*, orosz *četverg*.

[2]) Újszl. *petek*, b. *petъkъ*, szerb-h. *petak*, lauz. sz. *pjatk*.

[3]) L. Miklosich i. h.

10. Karácson. Pünkösd.

Ha valaki talán hajlandó volna is a nyomós jelek daczára, melyek a napoknak az egész szlávságban közös és azért a kereszténységgel szoros összefüggésbe hozandó neveiben rejlenek, kételkedni, vajjon nem korábban kerültek-e a napok szláv nevei hozzánk, mégis csak szláv keresztény térítőkre valló adatnak veheti azt, hogy a legnagyobb keresztény ünnep, Krisztus születése napja, szláv eredetű nevet visel a magyarban. Hiszen egészen ismeretlen és teljesen megfoghatatlan szláv reactiót kellene föltennünk, melyre sehol a történetben nem találunk a legkisebb utalást sem, hogyha a szláv eredetű *karácson* szót nem hozzuk közvetlen összeköttetésbe a magyarok keresztény hitre térítésével. Akármilyen más nevet adtak volna, akármilyen idegen hatás nyomása alatt ennek az ünnepnek, soha semmiféle szláv hatás később azt ki nem szorította volna. Pedig a *karácson* szó szláv. Mindegy, akár merre dől el az a kérdés, vajjon csak a kereszténység korából való a szláv elnevezés, vagy még a pogány korból való mint a napnak ez időbe eső újra születését jelentő szó, mely aztán Krisztus az új nap, születésére alkalmaztatott, [1]) szláv volta elég biztos. Az adatok pontosabb összeállítását Petruszewicz említett értekezésében találni (6—9. l.), én csak röviden említem a nyelveket, melyekben nyoma maradt egy régebben valószínűleg általánosabban használt kifejezésnek. A bolgárban *kračun*, a tótban

[1]) Egész kis értekezést írt e szóról Petruszewicz, mely *Koročun-krak* czím alatt a szerző neve nélkül Lembergben 1876-ban jelent meg. De sem nála, sem másnál nem találok utalást arra az érdekes körülményre, hogy a szó az oroszban már nem jelent karácsont, hanem «napfordulatot, Spiridon napját, deczember 12-ikét» (L. Dahl nagy szótárát *karačun* szó alatt). Az orosz deczember 12-ike, tudva levő dolog, a mi 24-ikünknek felel meg; a keresztény ünnep megmaradt 24-ikén, ellenben a *koročun*, *karačun* szó tisztán csak a természeti jelenséghez ragaszkodott, a mi talán fontos útmutatás. Előbb mindenesetre az etymologiai kérdést kell eldönteni, mielőtt a mai orosz *koročun* rontás, halál szót ide szabad állítani, a mint Miklosich (Slav. Elemente im Magy. 362 sz. a.) teszi; mert ezt csak nem lehet a *karačitь koračitь* ölni igétől elválasztani (l. Dahl szótárát). A *koročjunov kamen'*, melyet Miklosich ószlovén szótárában gáliczkő jelentéssel említ (l. a kračunъ szót), bizonyosan szintén romboló természeténél fogva viseli e nevet.

kračún annyit tesz, mint a magyar *karácson*, az óoroszban *koročun*, kisorosz *kerečunj večer* karácson estéjét jelenti. A szlávból a szó az oláh nyelvbe is átkerült, számos más egyházi kifejezéssel egyetemben: *krăciun* (olv. krecsun) «karácson». Mind ezekből világos, hogy az ószlovénben volt egy *kračunъ* szó, mely a magyarban először **krácsun* és azután **karácsun* alakban bizonyosan megvolt, mielőtt az *u* mint rendesen a nyiltabb *o*-ba ment át.[1])

Miklosich Ferencz (christl. Term. 23. l.) említi, hogy a szerbeknél *mali božić (božić* «karácson») csak úgy jelent új évet, mint a magyar *kis karácson*. Karadzsics Vúk kitűnő szerb szótárában ehhez a kifejezéshez azt a megjegyzést fűzi, hogy a *novo leto* (újév)-féle kifejezést Szerbiában nem is ismerik. A *kis karácson* ez értelemben a *nagy karácson*nal szemben előfordúl nem csak ma, hanem igen gyakran régi codexeinkben is. Nem tudom, használják-e az oktáva kifejezésére más nyelvben is a ‚*kis*' jelzőt az ünnep neve előtt; de érdekes ez a találkozás a magyarban és egy szláv nyelvben. A szerbben a *nagy karácson*nak megfelel *veliki božić*.[2]) Ép így jelenti *mali Gjurgjev dan* (kis György napja) a Sz. György napja oktáváját, *mala svadba* (kis lakodalom) Belgrádban a vendégséget nyolcz nappal a tulajdonképi lakodalom után.[3]) Hasonló fölfogáson alapúl a *mladi uskrs* (fiatal húsvét) kifejezés is, mely a húsvétra következő vasárnapot jelenti.

A második fejezetben fogjuk látni, hogy a húsvét szó szláv mintára készűlt, marad még a sátoros ünnepek közűl a **pünkösd** (pünköst), a melyet régebben *pinkösd* alakkal találunk. Jerney János és utána Simonyi Zs. 1252-ből *Pinkusd* személynevet említenek.[4]) Ez egyszer szabad személynévből is kiindulnunk; mert tegyük föl, hogy nem m a g y a r, hanem szláv név, úgy ránk

---

[1]) Simonyi Zs. Jerneyt követve, biztosnak veszi, hogy a váradi regestrumban 1221-ik év a. előforduló *Crachun* személynév magyar, pedig bajos volna azt bebizonyítani.

[2]) Miljičević Glasnik XXXVII, 132. l. «U oči malog božića unose badnjake onako isto kao i u oči velikog».

[3]) Karadzsics Vúk 1852-ben megjelent szerb szótárában *mala svadba* alatt.

[4]) Jerney Magy. nyelvkincsek *Pünköst* szó alatt. Simonyi a régi nyelvemlékek olv. 7. l. Az említett okiratban kétszer is előfordúl az a szó, l. Hazai okmánytár VI. k. 72. l.

nézve még sokkal többet bizonyítana, t. i. azt, hogy ilyen szláv szó valóban megvolt. Addig pedig bátran magyarnak vehetjük ezt a nevet. A *pinkusd*-ból először is **pinküsd* lett volna; talán így is kell olvasnunk az említett okiratban talált alakot; azután pedig *ü* mint máskor *ö* lett, az így keletkezett *pinkösd* alakot olvassuk egy 1582-ben megjelent kalendáriomban, míg a rákövetkező évből való «Jvdicivm magyar nyelven» czímű kalendáriomban a mai *pünkösd* alakot találjuk. Az első szótagban bizonnyal nem hangzott soha sem más mint *i* hang, míg ez *ü*-be nem ment át; a második szótagban valószínűleg *u* volt az eredeti hangzó. Ez a *pinkusd* alak nem válhatott sem a latin *pentecoste*-ból, sem az ószlovén *pętikostij*-ból, *e*-ből nem lett volna *i*, *o*-ból nem *u*, más nehézségeket nem is tekintve. A szó az ismert hangtörvények szerint csak is olyan nyelvből kerülhetett, hol *i*-*u*-val hangzott a szó. Az *u* a második szótagban megvan a gót *paintekuste (ai=e)* szóban, de az *i* csakis az ófelnémetben keletkezett, miután a népetymologia hatalmába kerítette a szót és a német *fimf* (öt) szóhoz kötötte: *fimfchusti*-ban megvan a kivánt *i* is. Tehát a németből vettük a szót? Abból nem, mert ha föl is tehetjük, hogy *fimf*-nek második *f*-je nagyon korán eltűnt a két mássalhangzó közt (a középfelnémet *pfingesten*-ben már nincs meg), az első megmaradt volna bizonyára *f*-nek a magyarban is. Láttuk már a *bérmálni* szónál, hogy a szláv nyelvek eredetileg nem ismertek *f*-et, s hogy idegen szóban talált *f* helyébe *b*-t vagy *p*-t, *v*-t tettek. Találunk is az újszlovénben *binkušti* és *binkъšti* alakokat *finkušti* mellett. De *f* még jobban szeret *p*-be átmenni, mintsem *p*-be; már tudjuk, hogy így lett a német *phafo*-ból *popъ*, így találunk *Filip* helyett *pilipъ* alakot a régi kéziratokban, noha tulajdonnevekben meg is marad az idegen *f*; így lett *phenning*-ből *pênęgъ* (azután *pênęzь*, magy. *pénz)*, így kapta a magyar a *pogácsát* a szlávból, melyben az olasz *focaccia* elvesztette *f*-jét stb. stb.[1]) A német *fimchusti* az ószlovénben *pinkъstь* lett volna, ebből a magyarban csak is **pinkuszt-pinkust*[2]) és kis válto-

---

[1]) L. F. Miklosich Vergleichende Grammatik der slav. Sprachen I, Wien, 1879. 236. l.

[2]) *Szt* és *st* a régi írásban egy jelben *(st)* találkozik, *t* előtt a *sz* hang idegen szókban könnyen *s*-sé lesz magyaros olvasás következtében, mert az *sz*-nek jele ilyenkor *s*.

zással *pinkusd* lehetett. Az élő szláv nyelvek közűl csak az újszlovén emlékeztet még a görög πεντηκοστή, latin *pentecoste* szókra, különben annyira eltűnt a piros pünkösd napját jelentő újra meg újra fejlődő nevek közűl ez a száraz abstrakt név, hogy még csak az orosz egyházi nyelvben használt fordításában *(pjatidesjatnica* ötvenes) akadunk sápadt arczára. A cseh *svaty duch, trojice, letnice* nevekkel nevezi, az orosz *trojica, duhov denь* alatt ismeri, a latin *rosalia*-ból lett *rusalija* különféle alakban különféle néphez terjedt, hogy egyéb neveket ne említsek.[1]) Ebből és a magyar *pinkusd* (pünkösd) szóból kiindulva szabad következő föltevést koczkáztatni: Az ószlovén nyelv számos más egyházi kifejezéssel együtt a pünkösdöt jelentő szavát is az akkori németségből vette, tehát *pinkъstь*-nak nevezte ezt az ünnepet, a többi szláv népek ellenben ezt az ünnepet, mely a legszebb népünneppel, a virágzás, a rózsák ünnepével összeesett, a maga módjára új meg új nevekkel illette. De ha ez így van, miért mondja Miklosich Ferencz, hogy az ószlovén alak *penъtikostij, pętikostij?* Vizsgáljuk meg csak pontosabban ezeket az úgynevezett ószlovén alakokat. Találunk először is *pętikosti* alakot, a mely csak a görög πεντηκοστή szónak szolgai átírása; kissé meg van szlávosítva a végzete a *pętikostij* alakban. Ezeket az alakokat találjuk egy pár Oroszországban és Szerbiában írt régibb kéziratban, találjuk egy nagyon régi kéziratban is, az Oroszországban 1056-ban és 1057-ben írt híres Osztromir-féle evangéliomban, de nem a szövegben magában, hanem kétszer a fölírásban és egyszer egy jegyzetben, melyben az író a helyett, hogy a már egy helyen leírt evangéliomot ismételné, arra a helyre utal, hol már megvan.[2]) De még gyakrabban olvasunk megint csak is orosz és szerb recensiókban megmaradt, a XIII századon innen kelt kéziratokban egészen mesterséges holt alakokat. Az említett *pętikosti,* a mint mondtam, a görög πεντηκοστή-nak szolgai átírása,

[1]) L. Miklosich kimerítő összeállítását (Die Christliche Term. 25 és k. l.).

[2]) A Vostokov-féle kiadásban a 225. levél negyedik hasábján: «išti vъ sab. *pęntikostinnąju.*» Jellemző, hogy az orosz író, a ki különben pontosan meg szokta külömböztetni az eredeti *ą*-t a régi *u*-tól, noha anyanyelvében mind a két esetben *u*-t ejtett, éppen ilyen helyen, hol talán nem másolt hanem maga fogalmazott, a *ją* rag helyett az oroszos *ju*-t írta. V. ö. Vostokov megjegyzéseit a bevezetés V. lapján.

en mássalhangzó előtt azószlovénben csakis *ę* (=franczia *in)* lehet, azért az olyan írás, mint *pentikostija en*-nel *ę* helyett nem lehet szláv szó leírása, hanem az idegen (görög) szó képe. Hogy valamikép még se tévedjen a görög πεντη a szláv *pętь* (öt)-be, az írók rendesen egy az ő korukban már nem ejtett írásjeggyel elválasztják az *n*-et a *t*-től, csak hogy ne lehessen *ę*-net ejteni és írnak *penъtikostij* és hasonló vaskalapos alakokat. Más kéziratokban, mint olyanokban, melyeken külömben is meglátszik a görög hatás nyoma, nem találjuk e szót; az Assemani-féle evangéliomban lett volna elég alkalom azt használni, de a hányszor csak rá került a sor, az író mindannyiszor (36-szor!) rövidítette: vagy pusztán számjellel, mely 50-et jelent, vagy pedig azzal és hozzávetett raggal, melyből még azt sem vehetjük ki, megmaradt-e egyáltalában az idegen szó, vagy le van-e fordítva, a mint az Assemani-féle evangéliom utolsó kiadója hiszi. [1])

Tehát nem szabad Miklosich Ferenczczel mondanunk, hogy az ószlovén alak ez meg ez, hanem csak azt mondhatjuk, hogy az ószlovén alakot egyáltalában nem ismerjük, hacsak nem akarjuk az ófelnémet *fimfchusti* és magyar *pinkusd* (pünkösd) szókat összekötő és a magyar szó magyarázatára okvetetlenül szükséges alakot az ismert hangtani törvények szerint reconstruálni. A régi orosz és szerb kéziratokban igenis a görög πεντηκοστή szó átírását találjuk, de nem lehet tudni, vajjon ez egyszersmind az ószlovén nyelvben valóban előfordúlt.

11. Egyéb fogalmak.

A dolog természetében rejlik, hogy soha éles határt nem leszünk képesek vonni az ószlovén nyelvből előbb a mindennapi érintkezés és a szlovének megmagyarosodása következtében nyelvünkbe került szók meg a később a keresztény hittel együtt elfogadott szláv szók között. Már a bevezetésben mondtam, hogy semmikép sem törekszem teljességre, szívesen elhallgatok egy-két szót, melyet bizonyos valószínűséggel az egyházi kifejezésekkel összeköttetésbe lehetne hozni. Így pl. az ószlovén *čudo*-nak megfelelő *csuda*, *csoda*, meglehet, ilyen összefüggésben került nyel-

---

[1]) J. Črnčić Assemanovo izbornô evangjelíje u Rima 1878 V, 1.

vünkbe, de meglehet az is, hogy már előbb vettük át. Vesd ezzel össze Szarvas Gábor észrevételét (Nyelvőr I, 318), hogy a miraculum gyakrabban «jelenség, jegy» szókkal van fordítva az Ehrenfeld codexben, mintha még «némi idegenszerűség» volna a *csuda* szón érezhető, a mi talán csak nem akar annyit jelenteni, hogy a *csoda* szó csak később került a magyar nyelvbe; de jelenthetne annyit, hogy a szót nem használták mindjárt a miraculum szó kifejezésére vallásos értelemben. Ide tartozik még valószínűleg a *pokol* (ószlovén *pьklъ*) szó is.

Miklosich Ferencz összeállításából [1]) legfeljebb *alamizsna, babona* és *bálvány* tartozhatnak ide. Az ott említett *varázs* régibbnek látszik, *koronka* «Rosenkranz», *korosma* «Pathengeschenk», *ordosics* napja «unschuldige Kinder (28 dezember)», *gagy* «der Schmaus (*god* ein Festtag)», *mátoha* «Gespenst» a magyar köznyelvben ismeretlenek és nincs annak nyoma, hogy valaha általános használatban lettek volna; *báj* valószínűleg nem szláv szó Bizonyosan nagy csodálkozására ott találja a magyar olvasó «Kirchliches» alatt a *kurva* szót is. Talán enged csodálkozása, ha nyomban rá a *parázna* szóval találkozik, a melyről talán maga is hajlandó föltenni, hogy az egyházi nyelvezet specialitása. De ez is valószínűleg csak ámítás, mert nincs szláv nyelv, mely a tíz parancsolatban a megfelelő kifejezést használná; egyáltalában csak a horvát-szlovénben találunk kifejezéseket, melyeket a magyarhoz foghatnánk. Hogy a magyarban a *parázna* mégis a tíz parancsolatba került, talán onnét van, hogy az ember szívesen használ idegen szót, ha az utálatos jelentést a mennyire lehet el akarja fedni. Hunfalvy Pál Miklosich említett összeállítását közölve, azt szó nélkül megrostálta, de egy kifejezéssel meg is toldotta, az *ábrázat* szóval (Magy. ethnogr. 273.) Én nem látom semmi biztos nyomát annak, hogy az *ábrázat* vagy a régibb *ábráz* (ószlovén *obrazъ*) valaha szorosan vett egyházi terminus lett volna. [2])

[1]) Die slav. Elemente im Magy. 11. l. «Kirchliches» fölírás alatt.

[2]) Addig, míg a Nyelvtörténeti szotár meg nem jelenik, bő adatokat találni Szarvas Gábor összeállításában: Nyelvőr II, 534.

MÁSODIK FEJEZET.

Az ószlovénből forditott egyházi kifejezések.

Ha valamely nyelv egy másikra hat, e hatás kétféle lehet; az utóbbi vagy átveszi az idegen szót, a mint van, vagy az idegen észjárást megtartva, de nem a szót magát is, fordít. Az első hatást rendesen könnyű fölismerni, a másikat rendkivűl nehéz. Ha mégis itt a fordításban rejlő szláv hatást is merem kutatni, bíztat az a tudat, hogy meglehetős szűk körben kell azt nyomoznom, a keresztény egyházat jellemző kifejezések körében. De mivel csaknem járatlan útra készülünk lépni, jó lesz kissé megállapodnunk, még egyszer visszapillantanunk, mit találtunk idáig. A biztos kiinduló pontot és folytonos támasztékot olyan szók nyujtották, melyek kétség kivűl szláv eredetűek és egyszersmind a kereszténységgel szoros összefüggésben állnak. Ilyen szók: a *kereszt, keresztény, koma, pogány, bérmálni, szent, angyal, oltár, szolozsma, vecsernye, veternye, malaszt, hála, pap, barát, apát, apácza, kanonok, prépost, püspök, dusnok, karácson.* Láttuk, hogy a napok nevei is valószínűleg a keresztény kultussal együtt jöttek hozzánk, a *szerda, csötörtök, péntek, szombat.* Ezek elég számos és erős argumentumok a mellett, hogy a főbb keresztény fogalmak szláv nyelvből kerűltek mi hozzánk. Ezekből kiindúlva, bátorságot éreztem a szláv hatást ott is a részletekbe követni, hol eddig kerűlve a nehézségeket, megelégedtek puszta egymás mellé állítással, mint a *pünkösd* és *eretnek* szóknál. Láttuk, hogy a *pilis* valószínűleg a *barát*tal együtt jött hozzánk és hogy bizonyosan *kápája* is volt a barátnak, mert egy zsinat határozatai úgy rendelték; tehát ez is, mint amaz, szláv nem latin közvetítés útján kerűlt nyelvünkbe. Ugyanazt vitattam a *mise* szóra nézve. A jelentésbeli összefüggés az első fejezetben itt-ott túllépette velem a határt, szóltam már olyan kifejezésekről is, melyek tulajdonképen ebbe a második fejezetbe tartoznak; így láttuk, hogy a *keresztelni, keresztatya, keresztanya, keresztfiú, keresztleány, keresztvíz, keresztlevél, keresztnév* és a *kedd* szók fordítások az ószlovénből és hogy a *hétfő* szó szláv észjárást tüntet föl. Ezen az úton tovább fogok haladni, de a legnagyobb óvatossággal. A fordítás természetében rejlik, hogy elfelejteti az

idegen szót, az idegen hatást eltakarja. Pedig az egyházi kifejezésekben rendesen szolgai fordítással van dolgunk: az eredeti fölfogás csak más-más ruhában tűnik föl, de gyakran megmarad valamennyi nyelvben. Hogy egy már használt példát ismételjek, a *szent háromság* kifejezésre, ha magában tekintjük, nincs az az éles ész és nagy tudomány, mely vagy szláv vagy német vagy latin befolyást rá tudna bizonyítani. Vagy hogy új példát használjak, a *szent lélek* csak úgy lehetne a latin *sanctus spiritus*, mint az ószlovén *svętyj duhъ* fordítása a *lélek* szó eredetileg leheletet jelent (*lelket vesz* respirat Molnár Albert, *lélekzeni* stb.), tehát teljességgel megfelel a latin *spiritus* szónak, csakúgy mint az ószlovén *duhъ*-nak. Az ilyen szókról tehát itt nem lehet szó; ezek a neutrális szók, melyek oda csatlakoznak, a hová a jellemző, határozott színt valló szók állanak, ha csak nincs különös ok arra, hogy az egyiket vagy a másikat később a nyelvbe jött kifejezésnek tartsuk. De vannak szók, melyek határozott irányba mutatnak, mert a szláv szót tükrözik; ez a szláv szó pedig a maga útján jár, eltér a többi nyelvek kifejezéseitől.

E fejezetben még sokkal kevésbbé lehet szándékom a teljességre való törekvés; merészség volna hinnem, hogy a magyar ruhában lappangó szláv észjárást mindenütt fölfedeztem volna. Elég, ha annak nagyobb része, a mit fölfedezni véltem, helyt áll; hiszen részben egészen új, mélyebb pillantást is enged vetnünk népünk multjába, mívelődésünk első kezdetére.

1. Az ünnepek.

Láttuk már, hogy a *karácson* kétség kivűl szláv szó, hogy a *pünkösd* csak is úgy magyarázható, ha szláv szóból származtatjuk, noha ezt a szláv szót nem mutathatjuk ki a régi forrásokból, csak következtetések útján állapíthatjuk meg alakját. E szerint nagyon valószínű, hogy a *húsvét* szó is csak szláv szónak a fordítása. Mielőtt azomban ennek bizonyítását megkísértem, végzek a húsvét ellentétével, a *húshagyó*-val. Ha a magyar *húshagyó* szónak szorosan megfelelő ószlovén kifejezést keresünk, *męsopustъ* (*męso*, hús, *pustiti* hagyni) szóra találunk, mely «böjtöt» jelent. Ugyanez a szó az egyházi irodalommal és nyelvvel együtt eljutott a többi szláv nyelvekbe is, azt lehet mondani, ugyanabban a jelentésben,

csak más viszonyításban. Én t. i. nem értem Miklosich Ferencz csodálkozását azon, hogy ez a szó, az oroszban, csehben, lengyelben (hozzá tehetjük: a horvátban és tótban) és fordítása az oláhban annyit jelent, mint a magyar *húshagyó*, nem pedig ‚bőjtöt'.[1] Annyira nincs okunk ezen csodálkozni, hogy bátran föltehetjük, hogy már az ószlovénben az eredeti jelentésből (húshagyó v. húshagyás = bőjt) az a speciális használat fejlődött, melyet az ószlovén szó örököse, a magyar *húshagyó*, tüntet föl, s hogy puszta véletlenségnek tulajdonítandó, hogy ószlovén forrásainkból hézagos voltuk miatt ez világosan ki nem tetszik. Mert nem szabad magát a dolgot nézni, az éles ellentétet, mely bőjt és farsangi vígasság közt van és régebben még inkább megvolt, mint ma, hanem a nyelvi kifejezésből kell kiindúlni. Már pedig, hogy húshagyás, mint baráthagyás, ha még oly szomorú is, esetleg nagyon víg is lehet, azt tudja mindegyikünk, a ki valaha életében legkedvesebb embereitől, legkedvesebb emlékeitől zajos mulatság közt búcsúzott el. Hiszen a merre tekintünk, mindenfelé hasonló módon nevezik a húshagyót: a német *Fastnacht*, a melyből a *Fasching* (farsang) szó is lett,[2] a középlatin *carnisprivium* meg a *carnis levamen*, melyből a román nyelvekben használt és az egész művelt világban ismert *karnevál* keletkezett,[3] mind a bőjtöléssel, húshagyással hasonló viszonyban tüntetik föl ezt a napot. E fölfogás tehát nem is eredeti szláv; a szláv is csak más nyelv nyomán járt. De mindamellett világosan meglátszik a magyar szón a szláv hatás, a mire Szarvas Gábor már régen rámutatott (Nyelvőr II, 25), mert más nyelvben nem találunk a *húshagyó*-nak szóról szóra megfelelő kifejezést, mint a szláv nyelvekben (és a szláv hatás következtében az oláhban). Hozzá jön még, hogy ki is mutatható, hogy honnét került az a *pustъ*-hagyó az összetétel végére. Az ószlovén az ófelnémet *fasta* (ma *fasten*) szót *postъ*-vá változtatta (*f* t. i. *p*-vé lett, a mélyen éjtett német *a*-t pedig rendesen

---

[1]) Die christl. Term. 47. l. «Dagegen russ. *mjasopustъ*, *mjasopustie*, *mjasopušči*, čech. *masopust*, pol. *mięsopust*, *mięsopusty*, so wie im magy. *húshagyó* und rumun. *lъsare de karne* Fastnacht, was als mit der Sache im Widerspruche stehend befremdet.»

[2]) L. a Grimm-féle német szótár *Fastnacht* szó alatt.

[3]) L. Littré franczia szótárát.

o-val cserélte föl a szláv, a mint pl. az *oltarъ* Altar szónál láttuk).[1] Ez a *postъ* szó az egész szlávságban elterjedt, az oláhba is átment. Ha most már a *postъ* böjt szó mellé a már föntemlített ószlovén *męsopustъ* böjt szót állítjuk és hozzávesszük, hogy *męsopustъ* helyett, mely a magyar nyelvből és az élő szláv nyelvekből folyó tanúság szerint húshagyót is jelentett, az újszlovénben *pust* alakot találunk ‚húshagyó' jelentéssel, jogunk van föltenni, hogy az ószlovénben a népetymologia az idegen *postъ* böjt szót *pustъ* «hagyás»-nak, magyarázta és az idegen *postъ* mellé egy szláv *męsopustъ* húshagyó szót állított. Tehát a szláv *męsopustъ*, ha mindjárt a latin carnisprivium vagy carnis levamen mintájára készült is, sajátságos szláv népetymologián alapuló kifejezés és a magyar *húshagyó*, oláh *lăsare de carne* e szláv kifejezés fordítása, csakúgy mint az észt *lihaheite*.[2]) Az oláhban más kifejezések is fejlődtek, melyek mindegyikében megmaradt a szláv hatás emléke a *lăsare* hagyni szóban. Érdekes a *lăsare dulcelui* az édesnek elhagyása (édeshagyó).[3])

A húshagyásnak — *húshagyó*-nak — ellentéte a **húsvét**, mikor megint fölveszik a húsevést. Hunfalvy Pál a *húshagyót* és *húsvétet* egyaránt régi kifejezésnek tartja, mert az észtben a teljesen megfelelő *lihaheite* és *lihavöte* szók találhatók.[4]) Minthogy az észtben külömben is nyomát látjuk az orosz befolyásnak, egyszerűbb föltennünk, hogy a *lihaheite* az orosz *mjasopustъ* szakasztott mása, *lihavöte* pedig szintén orosz mintára készült szó, mintsem föltenni, hogy valamennyi ugor nyelvben eredetileg megvoltak a *húshagyó* és *húsvét*-féle kifejezések és hogy két ilyen nyelvben, mely nem is áll szorosabb rokonságban egymáshoz, ezek a szók két keresztény fogalom kifejezésére ajánlkoztak bámulatos egyet-

---

[1]) V. ö. F. Miklosich Vergleichende Gram. der slav. Sprachen, I, 71. és k. l.

[2]) A. Ahlqvist die Kulturwörter 261. l. «Fastnacht-Dienstag hat im Estnischen den Namen *vastlapaëv* von dem d. Fastelabend, jedoch auch den Namen *lihaheite* die Weglassung des Fleisches, d. h. das Aufhören des Fleischessens».

[3]) V. ö. a *je cu dulce*-féle kifejezést, mely szóról szóra annyit jelent «édessel van» és a «*je cu post* («böjttel van») szólással szemben azt jelenti, hogy nincs böjt, szabad húst enni.

[4]) Die Ungern oder Magyaren. Wien und Teschen 1881 51. l.

értéssel. Mert a valószínűség ugyan tág fogalom, de végre van a valószínűségnek is határa. Érteném, hogy az egyik nyelvben, megmaradt a *húshagyó*-féle kifejezés, a másikban a *húsvét*, hogy egyben talán mind a kettő, de hogy az észtben és csak is az észtben maradt meg valami, hogy mind a két kifejezés szakasztott ugyanazt jelenti, mint a magyarban, hogy a *lihaheite* (húshagyás) ott is a húshagyó keddet jelenti, nem bőjtöt általában, hogy ott is alkalmasnak találták a *lihavöte* (húsvétel) kifejezést az előkelő keresztény ünnep jelölésére, az oly annyira bámulatos véletlenség volna, hogy nagyon is gyanús előttem. Említettem már, hogy a *húshagyó*-féle kifejezés nem csak hogy megvan a szláv nyelvekben, de hogy a szláv nyelvekben és csak is ott egyenesen be lehet bizonyítani, hogy e *hagyás* kifejezés félreértés, népetymologia műve, hogy tehát nem csak megvan ez a kifejezés a szláv nyelvekben, de értjük is, miért van meg. Én tehát ellenkezőleg az észt *lihavöte* húsvét szóban bizonyítékot látok arra nézve, hogy az oroszok is régebben használtak egy szót, mely a húsvétot a húshagyóval szembe állította. Ma tudtommal ilyen szót már nem használnak, föltámadásnak vagy Pászkának híjják. De hiszen az ószlovén iratokban sem találunk olyan kifejezést, mely *húsvét*-unknak megfelelne, és mégis biztos jelek mutatják, hogy volt olyan kifejezés. Mert a horvátszerb *vazam* ‚húsvét' világos nyomát viseli az ószlovén eredetnek, külömben *vaz* igekötőt, mint mindig, *uz* helyettesítené. Igy a húsvét egy másik neve a horvát-szerb nyelvben *uskrs*, mely származása szerint föltámadást jelent, ószlovén **vъskrъsъ*-nak felel meg (v. ö. *vъskrъsьnъ* pascha az 1073-ban írt Svjatoslav-féle Izbornikban), ószlovén *vъzdrъžati* a szerbben *uzdržati*-nak hangzik, ószl. *vъzdati*: sz. *uzdati*, ószl. *vъzrastь*: sz. *uzrast* stb. stb. Ószlovén **vъzьmъ* (így kellett a szónak hangoznia) tehát a szerb nép nyelvén mindig csak **uzam* lehetett volna; *vazam*, a valóban használt szó, mesterséges alakjával fennen hirdeti, hogy az egyházi terminologiával együtt került a horvát-szerb nyelvbe. A mi pedig jelentését illeti, Miklosich is, a ki most más nézeten van, a magyar *húsvét*-hoz állította régebben és «vételnek», «fölvételnek» értette, a mi a szó származását tekintve mindenesetre a legegyszerűbb magyarázat. [1])

---

[1]) Lexicon palaeoslovenicum *vъzęti* tollere, auferre, sumere szó alatt: «ab hoc verbo derivabis nsl. *vuzem* croat. serb. *vazam* pascha, est enim

A mint az újszlovénben a *pust* egymaga húshagyót jelent, úgy a horvát-szerb *vazam* már egymaga jelent húsvétot, mind a két szóban a vonatkozás a húsra, minthogy könnyen hozzágondolható, nincs külön szóval kifejezve. A *pust* mellett ott van a többi nyelvekben a *męsopustъ* s hasonló alakok, volt-e a horvát-szerb *vazam* és a fölteendő ószlovén *vъzьmъ* mellett **mesovazam*, **męsovъzьmъ* alak, azt eldönteni lehetetlen; de ha nem volt is, mégis érthetnők, hogy a magyarban és észtben egyaránt a *húshagyó (lihaheite)* kifejezéssel szemben nem szivesen használtak egy puszta *vét (vöte)* szót, hanem elébe tették a *hús (liha)*-t is.

A sátoros ünnepek után még csak a *vízkeresztet* akarom megemlíteni. Erről már bővebben volt szó a Magyar Nyelvőrben (II, 23). Hárman is feleltek Hunfalvy Pál kérdésére, nem a keleti egyház szokásaiból való-e ez a *vízkereszt*. Kifejtették, hogy a vízszentelés e napon (illetőleg az előtte való nap estéjén) a nyugati egyházban csak úgy szokásban volt, sőt részben még van is, mint a keleti egyházban. Kis népetymologia is vegyült a magyarázatba a két első magyarázónál, a mennyiben a *kereszt* szót crux-nak vették baptisma helyett.[1]) Hunfalvy külömben e teljesen meggyőző felelettel be nem érte és legújabban megint csak a keleti egyház szertartásának nevezi ezt a szokást.[2]) Hozzáteszem még csak azt, hogy különösen Csehországban (és Morvaországban) szokás vízkereszt előestéjén szentelni a vizet. Harmadiknak a Magyar Nyelvőr említett helyén Szarvas Gábor szólalt föl. Ő egészen más végén

---

vuzem sumtio (carnis) cf. magy. *húsvét*, quod idem significat et slov. *pust* pro *mesopust*.» Más nézetet vall Miklosich Die christl. Term. 24. l. V. ö. még a következő kifejezéseket, melyek *vazam* húsvét-ból származnak: *vazmeni* húsvéti, *vazmena svedba* húsvéti bárány, *vazmeni ponedjeljnik* vagy *vazmenac* húsvéthétfő.

[1]) Azt is fölhozzák t. i. a *vizkereszt* kifejezés magyarázatára, hogy a pap «szentelt vízzel kereszt alakban» locsolja meg a hívő hajlékát.

[2]) Die Ungern oder Magyaren 65. l. «Miklosich führt *vizkereszt* (Wasserweihe) nicht an, eine Ceremonie aus der orientalischen Kirche, womit die Sprache das Fest der «Heiligen drei König» benamset. Das Wort stammt vielleicht aus den Zeiten des Methodius.» Mellékesen megjegyzem, hogy Miklosich Ferencz egyáltalában nem szól a szóban levő értekezésében (Die slav. Elem. im Magy.) az ószlovénből fordított szókról, csakis a belőle átvettekről, említi tehát a *kereszt* szót, de tárgyánál fogva nem említi a *vizkereszt* féle szókat.

fogta a dolgot, kitért az ünnepek magyar neveire általában véve és a *vízkereszt*-et csak úgy mint a *karácson*-t a «déli szláv»-ból származtatja. Szarvas Gábor idézi magukat a szláv szókat is, így tudjuk, hogy a «déli szláv» alatt egyszer bolgárt *(kračun)*, egyszer pedig horvát-szlovént *(vodokérst, vodokerstje)* kell értenünk. Minthogy nincs semmi nyoma annak, hogy a «déli szláv» népek valaha nagyobb hatást gyakoroltak volna a magyarra, sőt többen már kimutatták, hogy a magyar nép hatott amazokra és hogy ennek a hatásnak elég mély nyoma maradt nyelvükben,[1]) már magában véve sem valószínű, hogy a déli szláv nyelvekből került hozzánk a *vízkereszt*. De ha éppenséggel összefüggésében nézzük a dolgot, bizonyításra sem szorúl, hogy olyan előkelő, a kereszténységgel és ennélfogva egészen új kulturfejlődéssel összefüggő kifejezést egyetlen egyet sem vettünk a déli szláv nyelvekből. Semmi kétséget sem szenved, hogy a magyar *vízkereszt* csak is egy ószlovén *vodokrъstъ* szónak a hasonmása lehet, noha ószlovén forrásaink nem ismerik ezt a szót, mert a hivatalos *bogojavljenije (=epiphania* domini) nyilván az ószlovén egyházi iratokban is csakúgy háttérbe szorította a népies *vodokrъstъ* kifejezést, mint az oroszban a *bogojavlenie* a *vodokrešči* szót. Ha véletlenül Dahl nem gyűjti bámulatos szorgalommal évtizedeken át Oroszország külömböző vidékein a nép ajkán élő szókat és szólásokat, bizony kereshetnők a jobb orosz szótárakban is ezt a szót, talán még legelőbb — finn szótárból tudhatnók meg, hogy ilyenféle szó is van az orosz nyelvben, mert a finn *vedenristi* csakugyan **vodokrestъ* alakra mutat,[2]) melynek *vodokrešči*, csak származéka. Hogy *vodokrъstъ* szó az ószlovénben megvolt, annál bizonyosabb, mert több egymástól teljesen független szláv nyelvben találkozunk vele vagy belőle származott kifejezéssel, az újszlovénben, horvát-szerbben, kis- és nagyoroszban.[3])

---

[1]) Miklosich die Fremdwörter in den slav. Sprachen és Matzenauer Cizí slova stb. számos ilyen esetet említenek. Újat is hozzáadva, összeállította e szókat Munkácsi Bernát ügyes kis dolgozatában: Magyar elemek a déli szláv nyelvekben.

[2]) Ahlqvist magyarázata nem eléggé pontos: Die Kulturw. stb. 261. l. «Im russischen Karelen wird das entsprechende *vieristä*, finnisch *vedenristi*, das Kreuzen (?) des Wassers, russisch *kreščenie* (Taufe) genannt.»

[3]) Miklosich die christl. Term. 27. l. «kroat.-slov. *vodokrst*, *vodokrstje*, kroat. *vodokršće kršćenje vode*, serb. *vodokršće* meist bei den Serben der römischen Kirche, klruss. *vodochreščy*, *vodoščy* russ. *vodokrešči*........»

Befejezem az ünnepekről szóló czikkemet. A kisebb jelentőségű ünnepeket nem is méltattam figyelemre, azok közt is lesz szlávból fordított név, mert a mely ünnepet az első térítés idejétől fogva ismer a magyar egyház, az ha látszólag a latin vagy német elnevezés szóról szóra való fordítása is, mégis szlávból való fordítás is lehet, mihelyt a szlávban a latinnal vagy némettel vagy mind a kettővel teljesen egyező nevet találunk. Másrészt ha az ünnep később keletkezett, vagy akár csak később került a magyarokhoz, nem kereshető nevében szláv hatás, még akkor sem, ha szakasztott mása is a szláv szónak, hanem bizonyosan a szlávval együtt közös forrásra megy vissza, a latin elnevezésre. Így, hogy példát mondjak, hiába való fáradság volna a XI. század vége felé föltünő *Boldog asszony fogantatása* nevében, vagy a IV. Orbán pápa 1264-ben elrendelte és még akkor sem mindenüvé elterjedt *Úrnap*-jában szlávból való fordítást keresni.

2. A feszület.

Az ószlovénben a *feszület*et *propęlo, raspęlo* szókkal fejezik ki, melyek (szét)feszítőt jelentenek és *propęti, raspęti* igékből származnak. Ezeknek az igéknek szakasztott mása a magyar *keresztre feszíteni*-féle szólásban használt ige, míg a latin *(crucifixus, crucifigere)* és a német nyelv *(ans Kreuz schlagen — Krucifix* a latinból átvett szó) egészen más fölfogásból indúlnak ki. [1]) Az orosz *raspjatie* keresztre feszítést és feszületet jelent egyaránt, az ószlovénben a megfelelő szót *(raspętije)* csak az első jelentésben találjuk forrásainkban, a mi valószínűleg véletlenség; ennek az o. *raspjatie* ószl. *raspętije* szónak képzésre nézve is teljesen megfelel a magyar *feszület.*

3. Világ.

Budenz József szíves közlése szerint a *világ* fogalomra a rokon népeknek nagyobbára nincs is szavuk, a finn nyelv ezt a

---

[1]) A *pęti* ige eredetére nézve egy a német *spannen* szóval. Már Miklosich Ferencz is észrevette, hogy a *keresztre feszíteni*-féle kifejezés szláv hatás következése (l. Christl. Term. 39. l.); a *feszület* szót nyilván csak azért nem említi, mert nem ismeri.

fogalmat elég primitiv módon «föld-levegő»-vel *(maailma)* fejezi ki. Föltehető tehát, hogy a magyar nép, az a nyers vad lovas nép, mikor hazánkba jött, nem foglalta még az egész mindenséget egy fogalomba, egy szóba össze, hogy a *világ* szó még csak lux (Licht)-et jelentett, nem mundus (Welt)-et is. A keresztény térítőknek pedig igenis kellett a világról, a mindenségről beszélniök; fölruházták tehát a *világ* lux szót a mundus jelentéssel is az ószlovén *svêtъ* ‚lux' és ‚mundus' mintájára, valamint az oláh nyelvben is szláv hatásnak tulajdonítandó, hogy a *lume* szó (latin *lumen)* mundus jelentést kapott, míg eredeti lux jelentése egy differenciált *lumina* alakhoz tapadt. [1]) Érdekes az is, hogy a porosz *switai* és a litván *svëtas* szók hangtanilag nem felelhetnek meg a szláv szóknak máskép, mint úgy, ha átvett szóknak tekintjük. A *svêtъ* szó e két jelentéssel el van terjedve az egész szlávságban. Mindezt röviden elmondta már Miklosich Ferencz. [2])

4. A képmutató.

Az eddig tárgyalt szóktól kissé elütő, látszólag a kereszténységgel semmi összefüggésben nem álló kifejezéshez térek át, a *képmutató*-hoz. Ha nem találkoznék több körülmény, mely arra mutat, hogy e fogalom a keresztény hitszónoklatnál, az evangéliom fordításánál szükséges volt és több nyelvben idegen mintára valló nevet visel; ha nem volna azonfölül annyira valószínű, hogy a szó az ószlovénből fordított szó, nem mertem volna itt fölemlíteni. A megfelelő ószlovén szó *licemêrъ* valamennyi szláv nyelvben talál társra, első részében *lice* arcz, kép szó rejlik, másik részét külömböző módon magyarázzák a tudósok, a szláv népek maguk pedig csakúgy mint a szláv szót fordító idegen népek természetesen nem

---

[1]) Hunfalvy Pál Nyelvtud. Közl. VI. k. 145. l. érinti a szóban levő viszonyt, a nélkül azonban, hogy nyilatkoznék az iránt, mikép magyarázandó a találkozás a magyar nyelv és a szláv nyelvek közt: «*lume* mundus, lat. *lumen*, a szláv által vette föl azt a jelentést, mert abban *svjet* lumen és mundus, mint a magyarban a *világ* szó lumen-t és mundus-t jelent.

[2]) Die christl. Term. 41. l.: «Aus dem sl. entlehnt ist preuss. *switai*, lit. *svëtas, visas svëtas*, dem slavischen nachgebildet sind rumun. *lume* und magy. *világ* Licht, Welt.

tudták jobban a második rész etymológiáját, mint Miklosich, Matzenauer stb. Azért külömböző módon fordították a szlávoktól térített népek a szó második részét; a *lice* ‚arcz, kép' biztosan fölismerhető jelentését az első részben megtartották. Magában az úgynevezett ószlovén forrásokban is találunk változatokat, melyekben mindamellett az első rész változatlanúl ismétlődik: *licedêj*, *licetvorьnъ* szóról szóra annyi, mint «képcsináló», *licetvorije* «képcsinálás» stb. A litván nyelv, mely egyházi terminológiájában világosan szláv térítőkre vall, *weidmainys* «képváltoztató»-nak mondja a képmutatót, az oláh, kinek egyházi nyelve sokáig egészen szláv volt, *fățarnik* mintegy «képelő»-nek híjja. A finn-ugor nyelvekből Budenz József szívességéből hasonló adatokat közölhetek: az osztjákban az orosz *licemêr* az evangéliomban *rōgîp-vešpa χo* «hazugképű ember» szókkal van fordítva, a régibb zürjén evangéliom-fordításban az orosz szó megmaradt, az 1882-ben megjelent fordításban *ïlög-čužöma* «csalfa képű» felel meg neki, a moksa mordvinban *šamasa-vaškafnij* «képpel csaló»-t találunk, míg az erza mordvin *čamań-onkslica* «képmérő» a *licemêr* szolgai utánzása, annak a *licemêr*-nek, mely maga is használatban van a fordított szó mellett.

De magukban a szláv nyelvekben is tapasztaljuk, hogy a határozottan népies *licemêrъ* szón kivűl gyakran idegen átvett vagy más nyelvből fordított szó hallatszott az egyházban a képmutató elnevezésére. Az evangéliomokban, az első sorban Máté evangéliomában gyakrabban találkozunk a képmutatóval. A megfelelő helyeken az Oroszországban 1056 és 1057-iki években írt Osztromirféle evangéliomban csak egyszer találjuk a görög ὑποκριτής-nek megfelelő *ÿpokritъ* szót, különben mindig a népies *licemêrъ* kifejezést olvassuk. Ellenben az eredeti redakciót sokkal hívebben tükröző Zographos- és Assemani-féle evangéliom csak is két helyen tüntetik föl a köznyelv szavát, a *licemêrъ* szót, a többi helyeken mindenütt a görögös *ypokritъ* olvasható. Bizonyosan nem puszta véletlen, hogy a két utóbbi forrás az említett két helyen (Lukács XIII, 15 és Máté VII, 5) az Osztromir-féle evangéliommal együtt a *licemêrъ* szót, a népies kifejezést, nem az idegent használja. Mind a két helyen és csak ezen a két helyen hívó esetben áll a szó, a hívó eset pedig, a közvetlen megszólítás, kivált kemény, feddő kifejezésnél, a milyen a *képmutató* is, legközelebb áll a minden-

napi beszéd eleven, gyakran szenvedélyes használatához, a hívő esetben a nép ajkán forgó «te képmutató, ti képmutatók» sokkal hathatósabbak voltak, mint a rideg *hypokrita* szó.

Hogy mennyire hatott a képmutató fogalom jelölésére használandó szók alkotására az idegen nyelv, a melyből az egyházi iratokat fordították, azt mutatja a sajátságos ószlovén *pritvarjati sę* (orosz *pritvorjatь sja)* «fingere, simulare» és a vele összefüggő szók: ez nem egyéb mint a görög προςποιεῖσθαι szó szolgai fordítása. Ép így az ószl. *pritvorьnikъ* görög szó (προςποιούμενος) utánzása az eredeti *licemêrъ* rovására. Érdekes, hogy a szerb nyelv ezt az ügyetlen fordítást azzal igyekezett helyre ütni, hogy *pri* igekötőből *pre*-t csinált: *pretvoriti se* «simulare» szóról szóra annyi volna, mint ‚átcsinálni magát'. Mind ez összevéve nagyon is valószínűvé teszi, hogy a *képmutató*, mely összetett szó létére puszta véletlenségből csak nem felelhet meg olyan pontosan a csaknem az egész szlávságban ismeretes *licemêrъ* szónak, ugyancsak szláv hatás alatt keletkezett.

5. A hálaadás.

Láttuk már az első fejezetben, hogy a *hála* szó szláv eredetű, tehát a *hálaadás, hálát adni, hálaadó*-féle kifejezések sem lehetnek régiebbek, mint a hála szó átvétele maga. Minthogy pedig *köszönetet* nem *adunk*, *köszönetadás*ról, *köszönetadó* emberekről nem szólunk soha sem, nem valószínű, hogy e szólásokban csak a *hála* szó új, hanem nagyon is valószínű, hogy ezen szólások szláv szólások utánzása, hogy pedig ez az utánzás, minthogy első sorban egyházi kifejezéseket illet, a magyar keresztény terminologia megállapításának korába esik. Eddig nem egyszer tapasztaltuk, hogy a szláv egyházi terminusok a német nyelv hatása alatt alakultak, de azért lépten nyomon meglátszik a görög nyelv hatása is — hiszen Cyrillus és Methodius valószínűleg görögök voltak — és ismeretes tény, hogy a szent iratok szláv fordítása *görög* nyelvből készült. Pedig a görög nyelvben már Homerosnál találjuk a «hálát adni»-féle szólást (δοῦναι χάριν), az attikai íróknál széltiben használják (χάριν ἀποδιδόναι). Igy magyarázandó véleményem szerint, hogy a régi ószlovén evangéliomfordításokban, valamint az apostolok cselekedeteiben mindenütt a szóról

26*

szóra megfelelő *hvalą vъzdati (vъzdajati)* kifejezést találjuk [1]) *(hvala* = hála, *dati* = adni). A magyar *hálát adni* ennek az ószlovén szólásnak szolgai fordítása, csak így érthető az *adni* igének egészen szokatlan használata ebben a szólásban. Hogy mennyire bevette magát ez a *hálát adni* féle szólás nyelvünkbe, kitetszik abból, hogy a mai *hálás* helyett régebben alig találunk mást, mint a *háladatos* és *háládó* szókat, a *hálás* szó a legeslegújabb kor szüleménye. Sokkal korábban fejlődött a *háladatlan*-ból — régebben *hálaadatlan* — a mai *hálátlan*, már codexeink is ismerik ezt a szót. Találunk azonkivűl *hálaadást* és *hálaadóság*-ot a régibb iratokban. Hasonló módon *hálát adott* a magyar ember az istennek régebben csakúgy, mint mai nap, csak olykor-olykor zavarja meg az élettől elzárkozó fordítgató barátot a latin *gratias ago* és azt iratja vele, hogy *hálát tevén* [2]) vagy utánoztatja vele a latin többes számot és *hálákat* adat vele, [3]) a mi világosan kijelöli az utat, a melyen a magyar nyelv járt volna, ha nem az ószlovén *hvalą vъzdati*, hanem a latin *gratias ago* szolgált volna mintáúl.

Más szólásokat nem akarok itt említeni, bár mennyire érdekes volna e téren is kutatni a szláv hatást, megállapitani, vajjon olyan egyházi szólások, mint *térden állva* (v. ö. orosz *stoja na kolênjah*, a mi szóról szóra megfelel, és *statь na kolêni*, a minek a magyarban «térdre állani» felelne meg) és hasonlók a nagy szláv hatás következései-e, vagy hogy megvoltak-e már eredetileg ezek a kifejezések, vagy talán máshonnét kerűltek nyelvünkbe. Az ilyen kutatások nyelvünk történetébe mély pillantást engednének tenni, de nemzeti életünkre is bizonyosan nem egyszer új fényt vetnének.

---

1) Miklosich szótára szerint csak az Osztromir-féle evangéliom használná e fordulatot, de a Zographos- és Assemani-féle evangéliom szakasztott ugyanazt mondják (pl. János VI, 11, Máté XV, 36. stb.), az apostolok cselekedetei régi recensiói ép így beszélnek, l. Voskresenskij Drevnij slavjanskij perevod apostola, Moszkva 1879. 8. l.

2) Döbrentei c. 447. Hasonlítsd össze az ófelnémet Ammoniusban található *thanc teta* (gratias egit)-féle szólást: mintha azt mondaná a német: er *that* Dank, a h. hogy er *sagte* Dank. L. Raumer Die Einwirkung stb. 317. l.

3) Debreczeni c. 81. és más helyeken.

6. Az olvasó. Írás olvasás.

Régebben azt hitték, hogy az *olvasó* a XIII. században élő sz. Domonkostól ered. Ha ez valóban így volna, ha tehát a magyarság keresztyén hitre tértekor nem is ismerték az olvasót, itt semmi helye nem volna, nem is származhatott volna e szó az ószlovénből. De a mint Lonovics egyházi archæologiájában (I, 326 l.) forrásokra hivatkozva mondja, az olvasó sz. Domonkos «korát sokkal megelőzi s sz. Domonkosnak azon értelemben tulajdonítható, hogy mai alakját tőle nyerte s hogy ő s az általa alapított szerzetes rend tagjai a szent olvasó mondásának terjesztésében különösen és sikeresen buzgólkodtak.» A latin *corona rosacea*-val, a német *Rosenkranz*-val nem boldogulunk, ha a magyar *olvasó* kifejezést kell megfejtenünk. Az ószlovén forrásokban tartalmuknál fogva meg sincs említve az olvasó, de az élő szláv nyelvek tanúsága azt engedi következtetni, hogy az ószlovénben a magyar *olvasó*-nak teljesen megfelelő kifejezés volt használatban. A orosz *četki* (olv. *csotki)* szakasztott mása a magyar *olvasó* kifejezésnek, csakhogy többes számban használják; a szerb horvát *brojanica*, bolgár *brojenici* az orosz szónak kommentárja. Mert az orosz kifejezés csak úgy, mint a magyar kétfelé tekint: az ige, melytől származik, *čestь* (præs. ószl. *čьtą)*, egészen úgy mint a magyar *olvasni* ige, jelent ‚numerare és legere‘ (zählen és lesen). Ha a horvát-szerb bolgár «szám»-ot jelentő *broj* szótól származó, tehát «számláló»-t jelentő kifejezések nem adnának határozott irányt, még kételkedni lehetne, vajjon nem kell-e a *čestь* és az *olvasni* szók «legere (lesen)» jelentésére gondolnunk. Mert az oroszban azt mondják: imádságot *olvasni (čitatь molitvu)* = imádságot mondani, a németben szintígy *olvasnak*, nem mondanak misét *(Messe lesen)*; a svédben is *olvasnak (läsa)* imádságot. Magából az oroszból tehát meg nem lehet tudni, imádságszámlálónak vagy imádságmondónak nevezték az olvasót; minthogy pedig a magyar *olvasó* szakasztott mása az orosz és egy hasonló bizton föltehető ószlovén kifejezésnek, őt is érinti e kétszínűség. A déli szláv kifejezés, úgy látszik, eloszlatja kétségünket, noha azt lehetne rá mondani, hogy az végre is csak interpretatio, mely lehet helyes, lehet helytelen; mert abból, hogy a déli szlávok így értették az *olvasó* elnevezését, a mint értették, t. i. számlálónak, még nem következik biztosan, hogy az,

a ki az ószlovén kifejezést teremtette, nem a másik vonatkozásra gondolt.

De azon körülmény, hogy az orosz *četki* szót ép úgy lehetne félreérteni, mint a magyar *olvasó* szót, s az e lehetőséggel szemünkbe ötlő találkozás ószlovén *čisti* (orosz *čestь*) és magyar *olvasni* közt, melyek egyaránt «numerare *és* legere» jelentésben használatosak, méltán gondolkodóba ejthet. Gyakran kifejtett állítás, hogy a modern népeknél az írás és olvasás a keresztény hitre téréssel kezdődik; hogy első irodalmuk keresztény egyházi irodalom, hogy az írástudók mindenütt eleinte papok. Mind az a mit eddig fejtegettem, önként arra a végső következtetésre kényszerít, hogy a cseh térítők terjesztették először a magyarok közt az *írást olvasást*. Valóban csoda, hogy ezt mindeddig nem látták; hiszen a régi magyar helyesírás eddig legnehezebbnek vélt pontja egyszerre a napnál világosabb lesz előttünk, ha a régi cseh helyesíráshoz fogjuk a magyart, míg idáig csak nagy kínlódással, a hangfejlődésen vagy régi emlékeinken ejtett erőszakkal lehetett a magyar *s*-ből azt a vallomást kicsikarni, hogy a latin *s*-nek egyenes utódja. De nem akarom e helyen a tárgyalás fonalát megszakítani, azért a függelékbe szorítom a magyar helyesírás kérdését, és visszatérek az *olvasni* szóhoz.

Az *olvasni* szó, a mint az imént láttuk, könnyen szláv mintára készült szónak volna magyarázható. De ez ellen az a meglepő találkozás látszik szólani, mely valamennyi ugor népnél az olvasást jelentő szókat illetőleg észlelhető. Ezek a szók mind egy eredetüek, s ezen felül bámulatos egyetértéssel egyaránt jelentenek «numerare» és «legere»-t.[1]) Az *olvasni* tehát nem csak eredeti magyar szó, hanem úgy látszik, mind a két jelentését is már az őshazából hozta magával. Tegyük föl, hogy a dolog így van, mi következik belőle? Először is az, hogy az ugor népek, mikor még együtt éltek, tudja a jó isten hol, tudtak már olvasni vagy legalább is ismertek

---

[1]) L. Budenz magyar-ugor szótárában a 839. l. a pontos összeállítást, a melyből csak a szorosan idetartozó adatokat idézem: mordvin *luvi* zählen, lesen; finn *luke-* numerare, legere; észt *luge-* lesen, zählen; lapp *lokke-* numerare, legere; vogul *lovent-*, *lovnt-* zählen, lesen; osztják *luńt-*, *luńit-* lesen, zählen; zürjén *lidji-* lesen, zählen; votják *lidji-*, *lidzi-* és *lid-* = zürj.; cseremisz *lud-* legere, numerare.] A magyar *v*, csak úgy mint a mordvin és vogul *v*, külömben is *g*-ből keletkezett néha.

népet, mely olvasott; másodszor pedig az, hogy valamennyi ugor nép, a legprimitivebb föltételek alatt élő nép is, megőrizte e kifejezést ezer meg ezer évig, mely idő közben talán hírét sem hallotta az olvasásnak, csakhogy az a kellő pillanatban rendelkezésére álljon. Bajosan tarthatja ezt valaki lehetségesnek, hogy ne mondjam, valószínűnek. Igen tanúságos e tekintetben az indogermán nyelvekben észlelhető nagy eltérés. A görög azt mondja ἀναγιγνώσκειν, a latin *legere*, a gót *siggvan*, a német *lesen*, az angol *to read* stb. stb., árnyéka sincs annak a szép összehangzásnak, mely annyira meglep az ugor nyelvekben. Sőt ha kissé figyelmesebben nézzük az egyes indogermán nyelvekben található kifejezéseket, egyik-másik furcsa dolgokat beszél el. A német *lesen* pl. eredetére nézve ugyan más mint a latin *legere*, mégis mind a kettő «gyűjtést és olvasást» jelent. Véletlen találkozás-e ez? Azt hiszem nem. A német *lesen* gyűjteni csak is a latin *legere* gyűjteni-olvasni mintájára vette föl az «olvasni» jelentést. Eredetileg csak is «gyűjteni» jelentése volt, mutatja ezt a latin hatástól ment gót *lisan*, mely soha sem jelent olvasást; nem is juthatott e jelentéshez, mert a görög ἀναγιγνώσκειν legföljebb *anakunnan*-féle kifejezést okozhatott volna, a melyet valóban meg is találunk a *siggvan* mellett (az ἀνάγνωσις olvasás pedig egy helyen *anakunnains*-nak van fordítva). Az angolszászban sem jelent a megfelelő szó olvasást, s innen érthető, hogy az angol nyelvben is más kifejezés járja. Vagy hogy más példát említsek, az oláhok, a kik mégis csak kaptak annyi műveltséget örökbe, mint a legtöbb ugor nép, az «olvasás»-ra nem a latin *legere*-ből vált szóval élnek, hanem szláv nyelvből átvett szóval: *citesc* (olv. *csiteszk)* olvasok.

De tudjuk, hogy valamennyi ugor népre, a magyart kivéve, hatott az orosz, s egyes egyházi kifejezésekből, melyek csak az oroszból magyarázhatók, Ahlqvist már régebben kivette,[1]) hogy még a finnek és észtek közt is orosz térítők jártak előbb, mintsem őket a germán népek meghódították és végkép megtérítették. Könnyen értjük tehát, hogy mind e népeknél az a szó, melynek eredetileg, mint a magyar *olvasni* szónak is, csak «számlálni»

---

[1]) Említettem már a *risti* kereszt, *ristiä* keresztelni szókat; ide tartozik a *pappi* pap szó is, mely más mint a svéd *prest*; de aligha *paasto* bőjt is, melyet Ahlqvist szintén ide állít.

jelentése volt, az orosz *čestь (čitatь)* «számlálni-olvasni» hatása alatt vette föl az «olvasni» jelentést is, csak úgy mint másrészt a magyar az ószlovén *čisti (čitati)* «numerare-legere» mintájára ruházta föl *olvasni* «numerare» igéjét a «legere» jelentéssel. Így érthető talán az is, hogy a finn ember azt a könyvet, a melyből legelőször tanulta az olvasást, a bibliát *(raamattu)* nem a svéd *bibel* nyomán nevezte el, hanem a görög *γράμματα*-ból lett orosz *gramota* («irat, okirat, írástudás») szót vette át; [1]) v. ö. észt. *rāmat* «schriftstück, brief, buch» *(rāmatu-mēs* írástudó ember: oroszúl *gramotnyj čelovêk)*. A lappok egyházi nyelve függ a finntől és orosztól; a többi ugor népeknél pedig amúgy sem vonja senki kétségbe az orosz hatás régi voltát. A kérdés tehát azon fordul meg, hogy kimutatható-e régi orosz hatás a finneknél és északnél? A régi orosz történet erre azt feleli, hogy igenis ki. Ez által, azt hiszem, meg van egyszersmind magyarázva azon külömben megfoghatatlan jelenség, hogy valamennyi ugor nép egyazon tőből való és egyazon alapjelentést mutató igével fejezi ki az olvasást, mintha bizony az írás-olvasás mesterségére már a közös őshazában tettek volna szert.

Most már egészen más világításban tűnik föl előttünk az ószlovén eredetű deák, az *íródeák*. A *diaconus*-ból az ószlovénben *dijakonъ* és *dijakъ* lett, a *dijakъ* pedig, például a régi szerb udvaron körülbelűl ugyanaz, a mi nálunk a notarius regius. Hogy ennek a *dijakъ*-nak mi köze van a *diaconus*-hoz, könnyen érthető; hiszen tudjuk, hogy a fejedelmi titkárok, még a kevésbbé előkelő íródeákok is, mindig papok voltak, kisebb vagy nagyobb rangú papok; [2]) a *dijakъ-deák* eredetileg valóságos ‚diaconus' volt. Az oroszban és lengyelben is ezen a néven ismeretesek a titkárok. [3])

---

[1]) Miklosich Ahlqvist-tal együtt azt véli, hogy lett közvetítés által kapták a finnek ezt az orosz szót. Die christl. Term. 33. l.

[2]) Bojničić Iván: Az oklevélhamisítás a középkorban, Zágráb 1880. 32. l. két *diaconus*-t említ, mint fejedelmi kanczellária tagját (892. év a. Firminus diaconus et capellanus dicti ducis . . . scripsi és 1070. év a. per manum Johannis diaconi et domini regis notarii).

[3]) L. Miklosich Die christl. Term. 15. l. «serb. *dijakъ* Secretär, wie sie an den Höfen aller serbischen Potentaten nachweisbar sind. — russ. *dijakъ* Diakon, Secretär — poln. *diak*, *dziak* Kleriker der griechischen Kirche, Secretär».

A magyar *íródeák* pedig szintén az író papot, a jegyzőt, titkárt jelenti.

A fogalmi összefüggés kedvéért ide iktatom még a *könyv* szót is, mert csak ezen a helyen érthető, hogy a keresztény terminológiával hozom összeköttetésbe; mert immár szemébe nézünk annak az igazságnak, hogy az újabb népeknél a keresztény hit fölvétele egyszersmind annyit jelent, mint az írás olvasás elterjedése. Miklosich Ferencz Budenznek egy régibb összeállításával szemben (*könyv* : mordvin *koňov* «papiros») a *könyv* szót az ószlovénből származtatja, de egy szóval sem magyarázza a magyar *könyv* és az általa említett ószlovén *knjiga* közt fönálló viszonyt, mintha mindenki amúgy is látná, hogy *könyv* és *knjiga* egy szó.[1]) Meg nem is idézi az ószlovén szó legrégibb alakját, a melyben *k* és *n* közt rövid hangzót találunk; azután nem az egyes-szám, hanem csak is a többes-szám jelentett régebben könyvet. De helyrehozza e mulasztást: Die christl. Terminol. 33. l. «asl. *kъnigy* stets im plur., da der sing. *kъniga* littera bedeutet.» E szerint a legrégibb alak, a melyből ki kell indulnunk, *kъnjigy* (mert így kell olvasnunk a *kъnigy*-t is). A magyarban **kunyigü* alakot öltött ez a szó, ha ugyan igazán átvettük; az *u* *ü*-vé változott a magashangú szótagok előtt, ez pedig a többi *ü*-kkel együtt idővel *ö*-be ment át; a végső *ü* pedig, mint számos régi szóvégi *u*-*ü*, elenyészett; lett volna tehát ószlovén *kъnjigy*-ből magyar **könyig*. Idáig minden úgy folyt, mint számtalan más szóban; analogiát akár százat lehet fölhozni az említett változásokra. A bökkenő ott kezdődik, hol *v*-t találunk az ószlovén *g* helyett. Magyar *v*-t találunk ugyan a rokon nyelvekben még mutatkozó eredetibb *g*-vel szemben (példa rá az *olvasni* szó); találjuk ezt a hangfejlődést más ugor nyelvben is, de tudtunkra nem vált magyar *v* szláv *g*-ből, egyáltalában eddig *történeti időből* ilyen módon keletkezett *v* ismeretlen, a mint Simonyi Zsigmond szíves volt velem közölni. Pedig ha ezt a hangváltozást nem tartjuk történeti időben is lehetségesnek, nem képzelhetem, hogy lehetett a magyar szó az ószlovén alakból. Éles határt vonni, meddig lehetett a magyarban *g*-ből *v*, határozottan azt állítani, hogy éppen-

---

[1]) Die slavischen Elemente im Magy. 299. sz. a «*knjiga* asl. — *könyv* s. Buch. Mordw. *kniga*: aus derselben Sprache wird Nyelvtud. Közlem. VI, 390 *koňov* für papiros Papier angeführt».

séggel lehetetlen egy régibb hangfejlődés utolsó kifolyását ilyen aránylag késő időben keresni, nehéz dolog; de hogy ez a változás más átvett szóban nem ismétlődött, hogy *g* külömben megmaradt *g*-nek, az egyelőre arra kényszerít, hogy az érdekes ötletet éppen csak ötletnek tekintsük. Pedig mintha a véletlen tréfát akart volna velünk űzni; az az alak, a meddig könnyen eljutottunk, a *könyig* alak látszólag a XVI. században is élt még, Ozoraynál (Chriztus 432) t. i. ezt olvassuk: «uǵ vaǵon meg iruan ah zoltar *kőnigben.*» De ez annyira ellenkezik összes traditiónkkal és első sorban Ozorayval magával, ki más helyeken ép úgy írja a szót, mint kortársai, hogy ebben az adatban megbíznunk tudományos könnyelműség volna. Igy vélekedik róla Simonyi Zsigmond is, a ki nekem több ízben szívesen szolgált ide vágó adatokkal. Másrészt Budenz József régi összeállítását a magyar-ugor szótárába föl nem vette. Elvégre is csak azt mondhatjuk, hogy a *könyv* szó eredetéről bizonyosat még nem tudunk.

De ha nem jött is a *könyv* szó ezen az úton hozzánk, könyv maga csak jött ez alkalommal az országba: ószlovén könyv, a melyet magyarra fordítottak? Az említett kifejezések talán éppen ilyen fordítás következtében rögzöttek meg nyelvünkben? A *képmutató* szó nem mutat-e arra, hogy ha más evangéliomot nem, hát legalább Máté evangéliomát, a melyben ez a szó 6-szor találkozik, ószlovén nyelvből fordították? De ki merne ilyen kérdésekre határozott választ adni; sokan talán már azt is merészségnek tartják, hogy ilyen kérdéseket csak föl is vetek. De valamikép mégis csak el kell képzelnünk a történteket, és hogy máskép kell képzelnünk, mint eddig rendesen tették, annyi bizonyos. De térjünk vissza a könyvekre! Az első könyvek közül bizonyosan ott volt az evangéliom és a zsoltár. Az *evangéliom*-ot már érintettem az *angyal* szó tárgyalásánál. A *gy,* melyet ebben a szóban már régebben találunk és melyet ma is hallani, nem tekinthető, a mint láttuk, biztos jelnek, hogy a szó szláv közvetítés útján került nyelvünkbe, másrészt az *om* (= régibb *um)* végzet sem mutat okvetetlen latin eredetre; lehet az későbbi ellatinosodás következése (v. ö. a cseh *evangelium evandělium* alakokat). Egészen máskép áll a dolog a *zsoltár* szóval, melyet szintén csak azért nem említettem az első fejezetben, mert itt egy egészen új állításnál, annál t. i., hogy az írást olvasást a csehektől tanultuk, egyetlen egy argumentumot

sem nélkülözhettem, valamennyit egy helyen kellett említenem. Pedig a *zsoltár* nem a leggyengébb argumentum. Mert hogy a latin *psalterium*-ból nem lett volna soha sem *zsoltár*, az magában véve világos; hogy az ófelnémet *psaltari*, illetőleg *saltari* szóból sem lett volna, az is több mint valószínű. Hogy szláv nyelvből került a szó, az már az *o*-ból következik; mert a szláv nyelvek sajátsága, hogy idegen *a*-t *o*-val cserélik föl, a mint már több ízben láttuk (ószl. *oltarъ* n. *altar*, ószl. *postъ* n. fasten (régebben *fasta*), ószl. *popъ* n. *pfaff)*. Az újszlovénben csakugyan *žoltar* alakot találunk, a mi szakasztott mása a magyar szónak, a lengyel *żołtarz* pedig nem csak magában véve ugyan azt bizonyítja, hanem cseh *žaltář* társára is azt vallja, hogy ez csak a hosszú német befolyás következtében lett hűtelen a tisztán szlávos (*o*-val való) hangoztatáshoz. Ahhoz semmi kétség sem férhet, hogy a magyar szó szláv nyelvből került, és hogy éppen az ószlovén nyelvből, nem a csehből, az legalább lehetséges, mindamellett hogy Miklosich szerint a zsoltárt az ószlovénben *psaltyrъ*-nek híjják. Föl kellene csak tennünk, hogy forrásaink nem mutatják az igazi ószlovén alakot, mint számos más esetben, hanem a görög szó (ψαλτήριον) mását, mely pl. az orosz *(psaltyrъ)* és szerb *(psaltir)* nyelvben is használatban van közel fekvő okoknál fogva. Mégis figyelembe veendő, hogy a Glagolita Clozianusban is, mely a tiszta ószlovén nyelv megállapításánál az első rendű források közé tartozik, egy helyen *psaltyrъ* alakot találunk. A *zs* hang is a német *s* hangjával szemben könnyebben magyarázható, ha az újszlovén, cseh, lengyel nyelvek körében maradunk, a hol az *s* jel régebben a *zs* hangot is jelölte. Meglehet tehát, sőt valószínű, hogy a *zsoltár* szó nyelvünkbe nem az ószlovénből, hanem kivételkép egyenesen a cseh nyelvből került.

Csak kérdéskép említem még a *levél* epistola szót. Hogy az új szövetség fordításához szükség volt erre a szóra, azt tudja mindenki; hogy azelőtt a magyarok bajosan váltottak leveleket akár egymás közt, akár más nemzetekkel, azt valószínűnek fogja tartani mindenki, a ki a keresztség fölvétele előtt uralkodó viszonyokat fontolóra veszi. Hogy pedig idegen mintára vette föl a *levél* «folium» az «epistola» jelentését, az még valószínűbbnek fog tetszeni, ha tekintetbe vesszük, hogy a gótba is *(aipistaule — ai = e, au = o)* a németbe is *(Epistel, Brief)* abból a nyelvből kerültek a

megfelelő kifejezések, a melyből a szent iratokat fordították, csakúgy mint a latinba is *(epistola)*. Mind ezek után jogosult az a kérdés, nem ószlovén mintára vette-e föl a magyar *levél* szó az «epistola» jelentést, s vajjon csak véletlen találkozás-e, hogy az ószlovén *listъ*, szerb *list* szókon is mind a két jelentés egyesűl?

Függelék.

A régi magyar helyesírás eredete.

Említettem már, hogy a modern népekhez írás olvasás a kereszténységgel együtt terjedt, hogy tehát már magában véve is nagy a valószínűség, hogy a magyarok először csehektől tanúltak írni olvasni. Mondtam már azt is, hogy csak ebből a föltevésből kiindulva, érthetjük, hogy miért jelöl a magyarban a legrégibb időktől fogva a latin *s* nem *sz*, hanem *s (š)* hangot. De mielőtt ezt bebizonyítom, hadd lássuk, milyen erőszakot kellett másoknak a tényeken elkövetniök, midőn azt akarták kimutatni, hogy a magyar helyesírás miképp fejlődött a latinból — arra nem is gondolván, hogy talán másunnan is eredhetett.

Hunfalvy Pál ‚A székelyek' czímű értekezésében (Budapest, 1880. 31. l.) azt mondja: «A latin *s* az egész középkori Európában *sz*-nek hangzott, mit az új latin nyelvek bizonyítanak. Hogyan történhetett hát az, hogy azon keresztyén papok, a kik a latin betűket a magyar nyelv írására legelőször igyekeznek vala alkalmazni, a latin *s*-szel azt a hangot fejezték ki, a melyet a németek *sch*-val, a francziák *ch*-val jegyeznek? Nemde azt kell-e szükségképen gondolnunk, hogy a magyar irodalom első zsenge korában az *s*-sel írt szók legnagyobb része valóban *sz*-es is vala; s hogy a vékony *sz* azután kezde lassankint *s*-sé válni?» Én e kérdést, a mennyiben az *sz*-ek *s*-ekké való változását érinti, már említettem a *mise* szó alatt; e helyen csak azt tehetem hozzá, hogy ha valóban az *s*-ek nagyobb része a keresztény hít fölvétele után lett *sz*-ekből, ez a hangfejlődés hihetetlen gyorsasággal alig egy pár évtizedben hirtelen megindult, roppant terjedelmet öltött és a mint megindult, hirtelen véget is ért — legalább a magyar köznyelvben, mert

legrégibb okiratainkban annak a legkisebb nyomát sem találjuk, hogy a mai *s* nem volt már akkor is *s*. De nézzük, hogy vagyunk azzal az állítással, hogy «a latin *s* az egész középkori Európában *sz*-nek hangzott» volna? Ha Hunfalvy Pál latin nyelven írt iratokra és a bennök előforduló latin szókra érti ezt, nincs ezúttal semmi észrevételem állítása ellen, noha nagyon sok szó fér ahhoz is. De ha Hunfalvy azt hiszi, hogy a latin *s* mint írásjegy «az egész középkori Európában *sz*-nek hangzott,» nagyon is téved. Mert analogiát az *s*-nek a magyar szokás szerint való hangoztatására, bizony annyit találunk, hogy hirtelenében azt sem tudjuk, merre forduljunk. Ha mellőzzük is azt a vitás kérdést, vajjon a németben a latin *s* mássalhangzók előtt már egészen úgy hangzott-e, mint a magyar *s*, [1]) sehogy sem vitatható el az a tény, hogy a német helyesírásból fejlődött régi cseh helyesírás csak úgy, mint a X-ik században karintiai szlovén nyelven írt úgynevezett Freisingi emlékek jóformán nem is ismernek más jelt a magyar *s* *(š)* hang jelölésére mint a latin *s*-et. A Freisingi emlékekben Braune Vil-

---

[1]) L. Weinhold, Mittelhochdeutsche Grammatik (Paderborn 1877. 167. l.). Az ott mondottakból kivehető, hogy az ilyen kiejtés a IX. századba mutat vissza, noha az írás a megváltozott kiejtést csak később követi, sőt a mint tudjuk, *t* és *p* előtt még ma sem jelöli (a német *st*, *sp*-ben *s* = magyar *s*). A sok érdekes hely közül csak a következőt idézem, a mely szerint valamivel későbbi korban az *s* lehetett hangzók előtt is az *š* hangnak a jegye: «In alem. Hss. des 12—14. Jah. steht zuweilen *s* für *sc (sch)* z. B. *satz sepfen sif sriben versróten* — *harnese chüsir wunses fleislich kúslich menneslích* — *mennis hovis*. — Schwerlich ist hier *s* gesprochen worden; ich glaube vielmehr, dass die alem. Schreiber *s*, dass sie inlautend und auslautend als *sch* sprachen, einfach für *sch* schrieben». V. ö. Kräuter Zur Lautverschiebung Strassburg 1877 33. l. Braune Vilmos ellenben «Die altslovenischen Freisinger Denkmäler in ihrem Verhältnisse zur althochdeutschen Orthographie» czimű értekezésében azt tartja, hogy a szóban levő német *s* csak hasonlított a szláv *š* (magyar *s*)-hez, tehát alkalmas volt annak jelölésére. Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur I. Halle 1874 530. l.: «Dass dagegen das ahd. *s* genau die cacuminale articulation unseres heutigen *sch* gehabt habe, darf man nicht daraus schliessen wollen, sondern nur, dass die articulationsstelle des ahd. *ʒ* mehr nach vorn an den zähnen, die des *s* etwas weiter nach oben und so den slav. cacuminalen lauten verhältnissmässig am nächsten lag, weshalb aus ermangelung eines andern sein zeichen zur bezeichnung dieser laute verwant wurde».

mos számítása szerint az *š* (magyar *s)* hang 38-szor fordúl elő, 31-szer *s*-sel van írva, 6-szor kettős *ss*-sel, csak egyetlen egyszer *z* jellel.[1]) Gebauèr János, a ki a cseh helyesírás történetéről egész könyvet írt és egyike a legjelesebb cseh nyelvészeknek, azt mondja: «Az *š* kutatásunk szerint ebben az időben (a XII. század végeig) *s*-sel van írva.»[2]) Egyetlen egy kivételt sem említ ezen szabály alól és még egyszer összefoglalva a *cs, zs* és *s* hangok leírására ebben a korban használt jegyeket, azt mondja, hogy a *cs*-t «rendesen» *c*-vel, «néha» *ch* jellel, a *zs*-t «rendesen» *s*-sel, «kivételesen» *z* jellel, «az *š* (azaz magyar *s)* hangot rendesen *s* betűvel» írják. A XIII-ik század óta kettős *ss*-t is találunk egyszerű *s* mellett ebben a tisztségben, ez a kettős *ss* még a mi századunkban is használatban volt, míg végre az *š* váltotta föl. Arra példát fölhozni, hogy a legrégibb cseh forrásokban az *š* (magyar *s)* hangot latin *s* jelöli, teljesen fölösleges, minthogy ezen még senki sem kételkedett s a példákat akár százával találhatni azokban a forrásokban, a melyek egyáltalában a régi cseh helyesírásról fölvilágosítást adnak.[3]) A régi lengyel helyesírás, mely a német és cseh helyesírás befolyása alatt fejlődött és a melyre csak később hatott a latin, nagyon is jól ismeri ezt a latin *s*-et a magyar *s (š)* értékével; a ki példákat keres, egész sereget talál Baudouin de Courtenay a régi lengyel nyelvről írt kitűnő művében.[4]) Abban tehát, hogy a latin *s* a magyarban nem *sz* hangot, hanem *s (š)*-et jelöl a legrégibb időktől fogva, immár semmi különöst nem találhatunk, ha csak a magyar helyesírást a latinnal nem hozzuk közvetetlen kapcsolatba.

---

[1]) I. h. Megjegyzendő, hogy az I. és III. töredékben csakis *s* található az š (magyar s) hang jelölésére, egy esetet kivéve, melyben kettős *ss* áll, a hátralevő 5 *ss* és az egy *z* a II. más szerzőtől származó töredékben állanak.

[2]) Příspěvky k historii českého pravopisu a výslovnosti staročeské. (Sborník vědecký IV. köt. Prága 1872. 26. l.

[3]) Gebauer emlitett művén kivűl foglalkozik ezzel a kérdéssel egyebek közt Safarik Pál is «Die ältesten Denkmäler der böhmische Sprache, Prag 1840.» czímű művében. Legtöbb anyagot találni Erben Károly Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae Pars I Pragae 1855 czímű gyűjteményében.

[4]) O drevne-polьskom jazykê Lipcse 1870.

Egészen másképen, mint Hunfalvy Pál, adja elő a dolgot Volf György; de ő is csak azt állítja, hogy a latin *s* eredetileg *sz*-nek hangzott a magyar írásban. Egészen új meglepő állítás azonban az, hogy az *s*-et eleinte *z*-vel írták. Volf ezeket az állításokat az Ehrenfeld codexhez írt bevezetésben fejtette ki. (Nyelvemléktár VII. köt., XXI. skk.) Először is azt állítja, hogy az Ehrenfeld codexben előforduló *sent, scent* és *zent* írások között az utolsó, mely a rendesen használt, újabb keltű, s hogy *sent* és *scent* a régibbb. [1]) Ezután pedig így folytatja: «Még világosabbá teszik a dolgot a következő törlések és igazítások: [*z*] *semyt* (5. l.), [*cu*] *czudalatos* (63. l.), [*se*] *zerelmeert* (65. l.), [*z*] sok (86. l.), *orz*[*s*]*agol* (100. l.), *vo*[*n*]*lna* (109. l.), melyek csak úgy magyarázhatók, hogy a codex írója előtt magyar szöveg volt, melyben az elsorolt szavakat így találta írva: *zemyt, cudalatos, serelmeert, zok, orsagol, vona,* s hogy figyelmetlenségből maga is úgy akarta írni, de azután észrevéve a dolgot, a megkezdettet kitörűlte s a maga orthographiája szerint írta....... Különösen gyakori az az eset, hogy az *s* helyett *z*-vel kezdett szó elé az író utólag kanyarítja az *s*-et. Igy van ez a következőkben. *Szenky* (40. l.), *szokzor* (45. l.), *szebeknek* (49. l.), *szetetsegeknec* (51. l.), *szok* (72. és 116. l.), melyek szintén csak később helyreütött vigyázatlan másolásból eredhetnek.» Volf György ezen okoskodása valóban új, meglepő és olyan merész, hogy ritkítja párját. Mert ugyan melyik korban találunk olyan magyar szöveget, többet mondok, melyik korban találunk latin nyelven írt okiratokat, a melyekben az előforduló magyar szók *s* hangja *z*-vel van írva? Én olyat nem ismerek.

Az *sz* hangot is csak nagy kivételesen jelölték magyar szóban latin *s*-szel, a miről még szó lesz. Volf nem mondja meg pontosan, milyen időben késziilhetett véleménye szerint az eredeti fordítás; de ha jól értettem, hajlandó föltenni, hogy a XIV. század végén fordították az Ehrenfeld codexben található Ferencz legendát magyar nyelvre. De nem bánom, menjünk vissza a XIII. századba,

[1]) Megjegyzem, hogy a középkorban mindenfelé használt hosszú *ſ* helyett, mely értékére nézve semmiben sem külömbözik az *s*-től, minthogy nem paleographiai kérdésről van szó, kivétel nélkül *s*-et használok, akár magyar, akár cseh, lengyel stb. szót kell leírnom. Idézeteim csak ebben a külsőségben térnek el forrásaimtól.

hogy a lehetőségnek még tágabb tért engedjünk — annál tovább már nem mehetünk, mert szent Ferencz csak 1226-ban halt meg; egy terjedelmes legenda írása latin nyelven és annak magyar nyelvre való fordítása szintén időt követel, úgy hogy a XIII. század közepe előtt semmi szín alatt sem készülhetett a fordítás. Kérdem most már, van-e okunk a XIII. vagy XIV. század magyar helyesírását ritkán, el-elvétve találkozó tollhibából megismerni? Olyan siralmas-e a traditiónk, hogy más úton régi helyesírásunkkal meg sem ismerkedhetünk? Egy pár önkényesen magyarázott tollhiba elegendő legyen, hogy a Halotti beszédből, a Königsbergi töredékből merített tanúságot teljesen halomra döntse és a latin okiratokban előforduló magyar nevek írását, mely a latin othographiával meg nem egyeztethető, meghazudtolja? Az okoskodás, következtetés már többet nyom-e mint a napnál világosabb tények?

A Halotti beszédben, mely talán Volf György véleménye szerint is előbb kelt, mintsem az Ehrenfeld codex eredetije, egyetlen egyszer sem találunk más írásjegyet az *s* jelölésére, mint a mai *s*-et, pedig benne az *s* hang 30-szor fordúl elő.

A Königsbergi töredék szintén, valahányszor csak előfordúl az *s* hang (7-szer), mindig *s*-sel írja.

A latin okiratokban a legrégibb időktől fogva mindig csak ezt a jelzést találjuk. Ha csakugyan van kivétel, az vajmi ritka lehet, mert hosszú keresés közben én egyetlen egyre sem akadtam.

Annak a legkisebb nyomát sem tudtam találni, a mit Volf György a XIV. (vagy XIII.?) századra állít, hogy t. i. *z*-vel jelölték az *s* hangot.

De térjünk át az *sz* hangra. Volf a már említett helyen elmondván, hogy az Ehrenfeld codexben a mai *szent* szót «mindvégig közönségesen csak» *zent*-nek írja a másoló, hogy a *sent* és *scent* írás «ritka kivétel s csak észrevetlenűl csúszott be,» emígy folytatja: «Hogy pedig melyik a régibb írásmód, mutatják a Halotti Beszéd és Königsbergi Töredék *milostben, scine, scegin; scolanoc, scuz, sciulhessen, sceplev* szavai.» Minthogy Volf azt akarja kihozni, hogy az *sz* hangot régebben latin *s*-szel jelölték; hiba tőle, hogy a Halotti beszédben előfordúló *milostben* mellől kifelejtette párját a Königsbergi töredékből a *tistan* szót. Volf szerint az Ehrenfeld codex másolója az *sz* hangot *z*-vel jelöli, míg az eredetiben az ő föltevése szerint az *sz* latin *s*-szel volt írva. Tehát

a XIV. század végén, vagy nem bánom akár a XIII. század közepén még latin *s*-szel írták az *sz* hangot, nem *z*-vel. Ezt pedig egy pár tollhibából kell megtudnunk. A Halotti Beszédben, mely, akár hogyan ítélünk koráról, mégis csak régibb korból való, mint az Ehrenfeld codex eredeti szövege, 9-szer találjuk a *z* jelt, ötször az *sz*-t, 4-szer *sc*-t és csak egyetlen egyszer a latin *s*-et az *sz* hang jelölésére. Tehát mégis találunk latin *s*-et is a HB.-ben az *sz* hang jelölésére, ha bár csak egyszer is: sőt a Königsbergi töredékben is találunk egy ilyen esetet. De mit bizonyít a *milostben* és *tistan* szók latin *s*-szel való írása? Éppenséggel semmit! Hiszen tudjuk, hogy a középkorban a hosszú *s (ſ)* és *t* egy betűbe folytak, s hogy akármilyen nyelven írt kéziratokban található ez a ligatura, mely eredetileg *szt* hangot jelölt és ezt tovább jelölte még ott is, hol a magára álló latin *s* a magyar *s (š)* értékét vette föl, úgy hogy pl. a magyarban *st* mint kész egységes betű jelölhetett *szt*-t, de *s* és *t*-ből való keletkezésénél fogva természetesen *st (št)*-t is. Kész analogiát találunk erre a mai német helyesírásban. A német *s* mássalhangzók előtt *sch* (magyar *s*)-sé változott; az írásban ez a változás nem volt mindjárt észrevehető, sok ideig latin *s*-szel írták az ujonnan fejlődött hangot is, *t* és *p* előtt még mai nap is így írják az *s (š)* hangot.[1]) De azért az *st, sp* nem vesztették el eredeti értéküket sem és mai nap is mind az *st, sp* mind az *szt, szp* hangokat jelölik *(stehen, stall,* de *erster, fürst; sprechen, spielen,* de *knospe, wespe)*. De nem szorúlunk idegen analogiákra, a magyar források egészen világosan mutatják, hogy *st* mindig kiváltságos szerepet játszott, hogy nem csak *st*-t, hanem *szt*-t is fejezhetett ki, noha az utóbbi már a legrégibb korban *zt* jelekben is talált kifejezést (v. ö. HB.-ben: *zocoztia)*. A *Krisztus* szót pl. codexeink, ha nem rövidítik a görög kéziratokból a latin forrásokba került módon görög betűkkel, mindig *Cristus*-nak írják, mint a latinban, semmi tekintettel a kiejtésre, tehát az *sz* hangot latin *s*-szel jelölve. Ebben a szóban

---

[1]) Kräuter Zur Lautverschiebung 42. l. ezt így magyarázza: «Wenn nach dem Vorbilde von *schr (= skr)* in der mhd. Orthographie *schw, schl* u. s. w. statt *sw, sl, sm, sn* geschrieben wurde, während die *sp, st* unangetastet geblieben, so gibt es dafür doch kaum eine andere Erklärung, als dass in der lateinischen Orthographie wohl *st, sp,* aber kein *sw, sl, sm, sn* anlautend vorkam».

tehát még nagyon sokáig megmaradt az *st: zt* helyett. Érdekes e tekintetben az Ehrenfeld codex 76. lapja, hol *Krisztus* és a *kereszt* szó gyakran egymás mellett találhatók ilyen módon: *Cristusnak — kerestnek — kerestet — kyreztnek — Cristus — cristusnak — cristusnak — crestennek* (sajtóhiba *Crestenek* [keresztnek] helyett.) — *Cristusnak.* Ugyancsak a HB.-beli *milost* (malaszt) szót is, a melylyel Volf Gy. a magyar *s*-nek régibb *sz* értékét akarja támogatni, még *st*-vel írja az Ehrenfeld cod. is. A 34. l. *malastott*, 48. l. *malastyanak* és *malastnak* stb. Ezen ép oly kevéssé csodálkozhatunk, mint azon, hogy más helyen fölülkerekedik a magyarosabb *zt* írás, és *malast* mellett az Ehrenfeld codexben *malazt* is található (pl. 42. l. *malaztnak)*. A dolog oly igen egyszerű, hogy még csak egy példát hozok föl. Egy 1567-ben kelt latin okiratban, a melyben a magyar nevek *sz* hangja rendesen *z*-vel van írva, a kétszer előfordúló *kerezthes* után valamivel lejebb egyszer *Kerestes* olvasható.[1])

Láttuk, hogy a Halotti beszéd és a Königsbergi töredék a latin *s*-et csak *t* előtt használják az *sz* hang jelölésére. De talán mást vallanak a latin okiratokban előfordúló magyar szók? Azok csak bizonyosan igazat adnak Volfnak, mert ha latin nyelven írt oklevelekben sem találjuk a latin *s*-et, a hol magyar *sz*-et kell leírni, hát ugyan hol találjuk? Mert ha a magyar az *sz*-et nem is írta latin *s*-szel, mégis föltehető, hogy a latin nyelvű szöveg írója hajlandó volt az előfordúló magyar neveket is latinosan írni, s nem kellene csodálkoznunk, ha a latin *s* ezen okiratokban nagyon gyakran találkoznék ilyen tisztségben. Ismétlem még egyszer a *szolozsma* szó alatt idézett alakokat, a melyekben régebben a *Szolgagyőr*-t találjuk: 1217 év alatt *Zulgageur*, 1222 *Zuluga Geurienses, sculgageur*, 1239 *Zulgageur*, 1247 körül *Solgageur* (kétszer), 1252 *Zulugageur, Zulugageuriensis*, 1273 (4 különböző u. a. az évben kelt okiratban, *Zulgageuriensi* (4-szer!), 1273 egy 1328-ból való átiratban *Zolga Geuriensi*, 1274 *Zulgageuriensi* (kétszer), 1275 *Zulgageuriensi*, 1299 *Zulgagewr*. Knauz Monumenta Ecclesiæ Strigoniensis II. kötetéből hozzátehetők még a következő példák: 1275 *Zulgageuriensis*, 1277 *Zolgagyeriensis*, 1292 *Zulgageuriensis*. A XIII. századon innen is követve ezt a szót, a Hazai okmánytár III. kötetében még ezeket találjuk: 1416 *Zolgagewry*, 1429 *Zolgagyor*.

---

[1]) Hazai okmánytár I. köt. 414. l.

Találunk tehát 19-szer *z*, egyszer *sc*, kétszer egy és ugyanabban az okiratban *s* jelt, találunk *z*-t még akkor is, mikor a szó külömben teljesen latinos ruhába öltözködött, azaz a *Szolgagyőriensis*-t is *z*-vel írják, pedig azt már ugyancsak bátran írhatták volna latin *s*-szel és bizonyosan úgy is írták volna, ha külömben is latin *s*-szel írták akkorában a magyar *sz*-et, a mint Volf állítja. — De hát mégis csak találjuk a latin *s*-et is egy okiratban! Ámde ha nem is akadunk azon fön, hogy a *Solgageur* már az *o*-jánál fogva is nagyon föltűnő és ellentétben áll a többi egykorú forrásokkal, ha tehát Véghelyi Dezső hozzávetését alaposnak hisszük is és az okiratot valóban «1247 körül» írottnak tartjuk, ebből az egy okiratból sem következtetheti senki, hogy a magyarok latin *s*-szel írták *sz*-üket, mert mit jelentenek azután a villa *Zakalus*, a *Scereda, Scemera* ugyanabban az okiratban? Igy vagyunk más esetekben is; el-elvétve találunk ugyan latin *s*-et a magyar *sz* jelölésére használva, de nagyon ritkán és minden arra mutat, hogy ez nem egyéb mint könnyen magyarázható botlás: az író, a ki a latin szókban minduntalan latin *s*-szel írta az *sz* hangot, akaratlanúl magyar szókban is *s*-et írt néha, a hol *z* vagy *sc* jelt kellett volna írnia. Ezt szépen mutatják meg azon szók, melyek sok okiratban találhatók, melyek írása tehát nem hagy fön kétséget, még ha ilyen kivételes botlás is belejátszik. Ilyen szó a *Szolgagyőrön* kivűl pl. a *Szőlős* is. Nézzük, milyen alakokat találunk Knauz említett művének I. és II. kötetében, 1075 (1217-ből való átiratban) *sceulleus*, 1156 *Sceleus*, 1209 *ceuleus* (!), 1258 *Sceuleus*, 1264 *Zeulus*, 1266 *Zeuleus, Scleuleus* (!), (1268—1272) *Sewlus, Zeules*, 1280 *Zoleus*, 1283 Zeleus, 1285 *Zeuleus*, 1287 *Zeleus, Sceuleus*, 1292 körűl *Sceuleus*, 1300 *Zewlews*, 1307 *Szőlős*, 1313 *Zeuleus*, 1316 *Zeuleus*, 1320 *Zelews, Zeuleus*. Találunk tehát 12-szer *z*-t, 6-szor *sc*-t, egyszer a mai *sz* írást, egyszer *c*-t, egyszer *s*-t. Az *sz* előfordúl a HB.-ben is, a *c* talán nem egyéb mint *sc*, az okirat, t. i. hellyel közel ki van már marva; így magyarázható talán a *celepsen* (Szelepcsény) írás is. [1]) Az egy eset, melyben *s*-et találunk, 20 ellenkezővel áll szemben; nyilván való tehát, hogy semmi egyéb, mint a latinos írásnak a magyar szókra is kiterjesztett alkalmazása.

---

[1]) Knauz Monum. I, 192. l. «Orig. pulcherrime exaratum, ast hinc inde iam exesum».

Más kérdés, vajjon az *sc* jelzés nem régibb-e, mint a *z*-vel való írás. Volf legalább azt állítja, hogy régibb, de beéri itt is az állítással. Bajos is volna olyan kort találni, melyben forrásaink vallomása szerint a *z* nem, de igenis a *sc* jelölte az *sz* hangot. A Halotti beszédre való hivatkozás, hol több mint kétszer annyi *z* áll a mai *sz* helyén, mintsem *sc*, csak nem nevezhető bizonyításnak. Másrészt az ellenkezőjét sem lehet b i z o n y í t a n i, hogy t. i. eredetileg csak *z*-vel írták az *sz* hangot, csak v a l ó s z í n ű s é g r ő l lehet itt szó, ez pedig határozottan a *z* régibb használata mellett szól. Az *sc* t. i. speciális magyar fejlődésnek látszik, máshol csak nagy elvétve találjuk nyomát; Weinhold Károly csak egy példát idéz a középfölnémet nyelvtanában arra, hogy az *sc* *sz*-et jelent, [1]) rendesen ez a két jel *szk*, illetőleg az idővel belőle lett *s (sch)* hangot jelölte. Gebauer János idézett művében egy szóval sem említi az *sc*-t, az *sz* hang régi jelei közt, de a csehországi latin okiratokban mégis találtam egy ilyen példát [2]) s nem állhatok jót, hogy nincs-e több ilyen eset is, a mely csak kikerülte figyelmemet. Ugyanazt kell mondanom a lengyelországi okiratokról, a melyekben szintén csak egy-két példáját találjuk ezen írásmódnak. [3]) Minden arra mutat, hogy a magyar helyesírás sehol sem talált általánosan használt *sc*-t az *sz* hangra, hanem legföljebb itt-ott egy-egy első kísérletet, melyet azután kifejtett. Hogy a *z* használata régibb, már az is mutatja, hogy annyira el volt terjedve különféle népeknél. Ha a magyar valamely idegen helyesírást teljesen átvett, — pedig valószínű, hogy ezt tette, mert idegenek alkalmazták először az idegen írást a magyar nyelvre — nem igen képzelhető, hogy nem az akkorában annyi felé elterjedt *z* jelt fogadta el az *sz* hang kifejezésére, hanem mindjárt kezdettől fogva olyan jelt használt volna, mely más népeknél csak hébe-hóba tűnik föl. Előfordúl ugyanis a *z* mint az *sz* hang jelelője egy

---

[1]) Mittelhochdeutsche Grammatik Paderborn 1877 166. l. «*sc* (H. U. II. 851)». V. ö. A. Holtzmann, Altdeutsche Grammatik 1870 az V. részben (Althochdeutsche Lautlehre) 295. l. «Nur vereinzelt erscheint *sz* oder auch *sc* für *ʒ*».

[2]) C. Erben Regesta Bohemiae et Moraviae 582. l. — 1250. évből *Scadek* mai írás szerint *Sadek* (olv. Szádek).

[3]) Nehring az Archiv für slav. Philologie II. köt. 414. lapján k é t ilyen esetet közöl: 1222-ből *Zalesce* = Zalesie, 1270-ből *Oscina* = Osina.

időben németeknél, cseheknél, szlovéneknél, lengyeleknél. Hogy a régi *német* helyesírásban az éles *sz*-t *z*-vel írták, annyira ismeretes, hogy idővesztegetés volna azt bebizonyítani; a források, a melyek erről tanúskodnak, könnyen hozzáférhetők; de tudja is mindenki, a ki a szép középkori német irodalomba csak bele is pillantott. A X. századból való szlovén freisingi emlékekben Braune Vilmos számítása szerint az *sz* hang 193-szor van *z*-vel, 32-szer latin *s*-szel írva, 3-szor *zz*, 3-szor *zs*, 2-szer *sz* és 2-szer *zc* jelölik ezt a hangot. Az érdekes apróságokat, melyek e jelek eloszlása körül észlelhetők, a jegyzetbe vetem [1]) és csak azt jegyzem még meg, hogy a 32 *s* 13-ra apad, mihelyt számba vesszük azt a körülményt, hogy 19 *s t* előtt áll, tehát olyan helyen, hol a latin *s* eredeti hangzását mindenütt megtarthatta, a magyarban, németben, csehben, lengyelben, mert *st* egy vonással kanyarított jel volt és mint olyan eredetileg *szt*-t jelentett. A régi lengyel-ben legalkalmasabb példákat a gyakori *slav* (ejtsd szláv)-ra végződő személynevek szolgáltatják; ez a *slav* csaknem kivétel nélkül *zlav*-nak van írva, pl. a Boleslav névben: 1015-ben *Bolizlavus*, 1100 körül *Bolezlav, Bolezliavs*, 1120 körül *Bolezlavus*, 1122 *Bolezlaus*, 1160 körül *Bolezlavs*, *Bolezlav* stb. csak nagy ritkán találunk *Boleslaus* féle írást (pl. 1065-ből), mely annál érthetőbb, mert kivált nem lengyel eredetű barát fejében könnyen eszmetársulás támadhatott a latin *laus* és a vele egy jelentésű *-slav* közt (*slava* ,laus'), mihelyt ehhez a latin *s* rag járult (-slavs); ennélfogva könnyen latin helyesírással írhatta az egész szót. Baudouin de Courtenay már említett művében százával lehet ehhez hasonló példát találni, noha a lengyel helyesírásra a latinnak mindig nagyobb hatása volt, mintsem a magyarra, és latin *s* itt sűrűbben jelentkezik ilyen tisztségben. De itt is kivált *t* előtt találunk latin *s*-et. Jellemző e tekintetben a

---

[1]) Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur I. köt. 529. és k. l. «Slav *s* findet sich in I 72mal und wird 70mal durch *z*, 2mal durch *s* ausgedrückt. In III ist die zahl der *s* 70 (64mal *z*, 6mal *s*). In II dagegen, welches offenbar von einem andern verfasser, als I und III herrührt, sind von den 93 *s* nur 59 durch *z*, 2 durch *sz*, 3 durch *zs*, 2 durch *zc*, 3 durch *zz* bezeichnet; in den übrigen 24 fällen steht *s*, von diesen lassen sich nur 5 den ausnahmsweisen *s* der beiden andern stücke vergleichen, 19 stehen in der verbindung *st*, in welcher dieser schreiber *s* meist durch *s* nicht durch *z* bezeichnet».

Stanislav (olv. Sztániszláv) név irása, a melyben a két *sz* hangot rendesen különböző módon jelölték: egy a XIII. századból való okiratban *Stanizlay*, 1270 é. *Stanizlaus*, 1244 *Stanizlao*, 1255 *Stenizlaus*, 1256 *Stanizlavi*, 1273 *Stanezlaus*, közben egyszer 1207 évben *Stanislav* irást találunk. A *stan* (olv. sztán) leszálló («Herberge») 15-ször latin *s*-szel van írva, csak egyszer *z*-vel, a mely különben az *sz* hang rendes kifejezője.

Térjünk most már át a bennünket első sorban érdeklő nyelvre, a cseh nyelvre, illetőleg annak legrégibb följegyzéseire. Ha igaz, hogy kereszténység és írástudás szoros összefüggésben állanak egymással, ha minden arra mutat, hogy a csehek főszerepet játszottak a magyarok térítésénél, minden más nyelvből vett analogiánál fontosabb és érdekesebb a régi cseh írás-szokás. Ha Gebauer János említett művéhez fordulunk, olyan választ kapunk, mely — úgy látszik — megingatja egész épületünket. Gebauernak t. i. egyenesen úgy tetszik (*«zdáse»*), hogy a régi cseh írásban teljes önkény uralkodott e tekintetben, hogy *s* és *z* egyaránt jelentettek *sz*-et. [1]) Gebauer mindenek előtt egy nagy hibát követett el: az *szt*-re használt egy hajtású (*st*) jelt mindig annak bizonyítékáúl veszi, hogy a latin *s* a régi cseh írásban *sz*-et is jelentett, pedig láttuk már, hogy az *st* megtartotta mindenütt, a hol különben *s*-nek olvasandó a latin *s*, az eredeti értékét is; *st* régebben két szerepet viselt a magyarban, szlovénben, lengyelben, csehben, a németben még mai nap is egyaránt jelent *szt*-et (*Gast*, *Osten*, *Westen*, *reiste*, *der stärkste* stb., *der erste*, *zwanzigste* stb., egyáltalában a szó közepén) és *st*-t (a szó kezdetén: *stehen*, *Stuhl*, *stark* stb., stb.). E szerint minden példa, melyben *st*-n kivűl más latin *s* az *sz* hang kifejezésére elő nem fordúl, magától elesik. De véleményem szerint más hiba is található Gebauer összeállításában. A szabályt, mely a IX. századtól fogva a XII. századig szóljon, úgy szerkesztette, hogy illjék a Grünbergi kéziratra, tekintet nélkül arra, illik-e másra vagy nem. Gebauer a Grünbergi kéziratot a IX. századból valónak hiszi. Erre azt mondhatnám, hogy a IX. század helyesírása talán más volt, mint a X. vagy XI. századé és hivatkoz-

---

[1]) I. h. 30. l. «Souhláska s psáno dílem literou ſ, dílem literou z; zdá se, že v té přičině panovala u pisařů IX—XII. stol. úplná volnost».

hatnám a János evangéliom töredékére. De egyáltalában kényes dolognak tartom a Grünbergi kéziratból bizonyos kor helyesírását meg akarni állapítani. Először azok sem értenek egyet, a kik hitelesnek tartják ezt a kéziratot, a kor tekintetében, Brandl pl. azt bizonyítgatja, hogy a XII. század végén vagy a XIII. század elején írták. [1]) Másodszor pedig már a palæographicus tekintetek is intenek óvatosságra úgy, hogy ez a kézirat éppenséggel nem alkalmas olyan igazságok földerítésére, a melyek nem már amúgy is ismeretesek. Mellőzöm Pertz György és Sickel Tivadar ítéletét és csak Wattenbach Vilmos kemény nyilatkozatára hivatkozom, a ki ügyetlen csalásnak jelentette ki a kéziratot. [2]) Egészen máskép nyilatkozott ugyancsak Wattenbach a János evangéliom töredékéről, melyet Šembera Alajos vakbuzgóságában szintén megtámadott. Wattenbach 1880-ban a kézirat photographiájában nem talált semmi gyanús jelt; elismerte, hogy a nagy sorköz arra mutat, hogy a latin szöveget mindjárt elejétől fogva úgy írták, hogy a cseh fordítását is közbe írhassák; lehetségesnek tartja, hogy a cseh szöveg csakúgy mint a latin a X. századból való, a melybe Gebauer helyezi. [3]) A töredék tartalma természetesen szintén nem adhat okot olyan gyanúra, mint a milyent a Grünbergi kézirat sajátságos tartalma kelt. A mi pedig a többi vitás kérdéseket illeti, éppen Gebauer érdeme, hogy fényesen bebizonyította, hogy a töredéknek hitelesnek kell lennie. [4]) Már pedig a János evangéliomban önkényről szó sem lehet, a vak is láthatja, hogy az író az *sz* hangot *z*-vel akarta jelölni. Az *sz* hang az egész kéziratban 154-szer *z*-vel van

---

[1]) Obrana Libušina Soudu V Brně 1879 18. l.

[1]) Historische Zeitschrift, herausgegeben von Heinrich von Sybel. X. köt. München 1863. 174 l. «Dagegen wird das Gericht der Libuscha, das man neuerdings als Grünberger Handschrift zu bezeichnen liebt, mit aller Macht aufrecht erhalten, ein blinder Eifer, welcher der besser fabricirten Königshofer Handschrift nur schaden kann, *denn jenes Machwerk ist dem Inhalt nach so unmöglich und paläographisch so stümperhaft*, dass nur arge Befangenheit und die leider nun einmal dabei compromittirten bedeutenden Namen es erklären können, dass man diesen verlorenen Posten nicht lieber gleichfalls aufgiebt».

[3]) Novočeská Bibliothéka XXIII. V. Praze 1881. 136 l.

[4]) Az előbbi jegyzetben említett helyen megjelent nagy tanulmányában.

írva, csak háromszor latin *s*-szel. Ez a három eset nyomban tollhibának mutatkozik, mihelyt közelebbről szemügyre vesszük. A latin szöveg az egyik esetben Ján. XII. 25 így szól: Qui amat animam suam perdet eam; et qui odit animam suam stb. Az első *suam* fölött áll a cseh *suoiu* (olv. svoju). Ha tudjuk, hogy az író külömben mindig kivétel nélkül *z*-vel írja az *sz*-et, ha tudjuk, hogy a cseh *svoj* «suus» alakjai is 5-ször *z*-vel és csak kétszer latin *s*-szel vannak írva, ha mindjárt a rákövetkező sorban a latin *suam* fölött cseh *zuoie* alakot találunk *z*-vel, egy perczig sem kételkedhetünk, hogy csak a latin és cseh szó egyenlő kezdete tévesztette meg az író tollát. A második helyen (XIII, 4) a latin *sua* fölött *suoia* áll. Még könnyebb ugyanezt a harmadik esetben (XII, 36) bebizonyítani, a hol a latin *se* fölött az egy hangzású cseh *sę* áll, mely külömben 14-szer, még pedig mindig *zę* alakban mutatkozik a kéziratban. Azt mondtam, hogy az *sz* hang, 3 esetet nem számítva, mindig *z*-vel van írva. Ezt az állításomat úgy kell érteni, hogy a bizonyító esetekben ez így van. Mert hogy az *szt*-t a János evangéliom *st*-vel írja, az semmit sem bizonyít. Azt láthatta volna Gebauer is, a ki jobban ismeri a János evangéliom töredékét, mint bárki is. Mert nincs az egész kéziratban egyetlen egy szó sem, melyben az író az *szt*-t *zt*-vel írta volna, pedig 35-ször találjuk e két hang combinatióját. Fényesebb bizonyság arra nézve, hogy az *szt* jelölése egyáltalában egészen külön tárgyalandó, nem is képzelhető. De igenis van más latin *s* is olyan helyen, hol kisebb-nagyobb valószínűség szerint *sz*-et ejtettek, értem az idegen szókban írt *s*-eket. Egészben véve csekély számmal találunk ilyen szókat. Nincs mit csodálnunk, hogy latin írásukat megtartották a csehben, nem külömben mint pl. a magyar nyelvemlékekben is. A *synagoga*, *Esaias*, *Bethsaida* stb. csak úgy olvashatók a cseh fordításban, mint az alattuk álló latin eredetiben. De ha az idegen szók valamit bizonyítanak, csak is azt bizonyítják, hogy a latin *s* sem a csehben sem a magyarban eredetileg *sz*-et nem jelentett. Csak így értjük, hogy a cseh nyelvben az ilyen szókban annyi *š* (=magyar *s*) keletkezett határozott ellentétben a többi szláv nyelveknek, sőt magának a cseh nyelvnek hangtani sajátságaival. Ezek az *s*-ek a csehben csak úgy mint a magyarban, a pergamenen, a papiroson keletkeztek. Átvették t. i. az idegen szót idegen írással, de ez az írás annyira ellenkezett a nemzeti írással, hogy ezer meg ezer

botlásnak tág kapút nyítottak az olvasásnál. Igy lett latinosan írt *Judas* (olv. Judász)-ból cseh *Jidáš* magyar *Judás*, így latinosan írt *Simon*-ból cseh *Símon* m. Simon, így lettek a cseh nyelvben: *Aleš* Alajos (*Alois*-ból), *Alžbeta* Erzsébet (Elisabeta), *Ambrož* Ambrus (Ambrosius), *Arnošt* Ernő, *Barnabaš* Barnabás, *Blažej* Balázs, *Diviš* Dénes (Dionys), *Eliaš* Ilyés, *Isaiáš*, *Kleofáš*, *Lukáš*, *Mikuláš*, *Mojžíš*, *Priška* Piroska (lat. Prisca), *Šalamoun*, *Šebestián*, *Tadyáš*, *Tobiáš*, *Tomáš*, *Vitališ*, *Voršula*, *Zachariáš*, *Žofie*. Bizonyosan mindenkinek nyomban föltűnik a nagy hasonlatosság a magyar hangoztatással, de hiszen ez a hasonlatosság természetes, egy ok hatását látjuk mind a két nyelvben. Hogy az *š* (magyar *s*)-sel fölváltva *ž* (magyar *zs*)-t találunk a csehében úgy mint a magyarban, az onnét van, hogy régebben mind a két nyelvben az *s* jel nem csak *s*-et, hanem *zs*-t is jelentett. Csak mellesleg említem, hogy ez a tünemény nem csak keresztnevekben, hanem más esetekben is nyilatkozik. Csak így érthető pl., hogy *satan* (olv. *sz*-szel) mellett a csehben *šatan* alak is hallható, mely megfelel a lengyel *szatan* (lengyel *sz* = magyar *s*) és a magyar *sátán* alaknak. Igy érthető az is, hogy valamennyi szláv nyelv közűl csak a cseh — és egyes vidéken a horvát — mondja az *apostol*-t *s*-sel, mint a magyar (cseh *apoštol*).

Át kellene most térnem Gebauer többi forrásaira, az okiratokra. Gebauer vajmi kevés példát idéz okiratokból, azokból, ha jobban is volnának megválasztva, nem lehetne, már csekély számuknál fogva sem, határozott szabályt levonni. De én sem akarok ebbe a darázsfészekbe nyúlni, a hol hamisított, gyanús, rosszúl keltezett, sokkal későbbi másolatban ránk maradt oklevelek közűl ki kellene keresni azokat, melyekre bizton lehet építeni. Utalok tehát Erben Károly Regestáira, melynek csaknem minden lapjáról az a tanúság szól, hogy az *sz* kifejezésére rendesen használt jel a *z* volt a régi időben, noha latin szövegben, talán nem cseh ajkú írónál, bizton várhatunk föl-fölváltva latin *s*-et a *z* helyébe.

Minthogy a helyesírásról csak mellesleg szóltam, nem fogom az egész régi magyar helyesírást apróra magyarázgatni; elég, ha utalok Gebauer említett művére és egyszerűen konstatálom, hogy valamint a főkórdésben, az *s* és *sz* hangok jelölésében, úgy a többi pontokban is teljes összehangzást találunk a régi cseh és magyar

helyesírás közt. Mind a kettő nem külömböztette meg egymástól az *n* és *ny*, *l* és *ly*, *c (k)* és *cs*, *sz* és *z*, *s* és *zs* hangokat, noha már nagyon korán találunk egyes pontosabb jelölésre irányzott kísérleteket. A főkérdés mindamellett mindig az *s* és *z* írásjegyek körül forog. Helyesen látták Hunfalvy Pál és Volf György, hogy ha a latin után indúlt a magyar helyesírás, a latin *s* csak *sz* hangot jelenthetett eredetileg. Láttuk, hogy nem jelentette soha, — a gyér kivételek könnyen magyarázhatók. Volf György azt hiszi, hogy az Ehrenfeld codexben előforduló tollhibák [*z*]*semyt*, [*se*]*zerelmeert*, [*z*]*sok*, *orz* [*s*]*agol* stb. csak úgy magyarázhatók, hogy az eredetiben: *zemyt*, *serelmeert*, *zok*, *orsagol* állottak. Láttuk, hogy ilyen helyesírás egy egész kéziraton át nem csak a XIV. (XIII?) század végén, hanem akár milyen korban valóságos álomlátás; láttuk, hogy a tollhibák éppen úgy nem magyarázhatók. Hogy hogyan, az voltakép mellékes kérdés, de ha már felelni kell, nem egy feleletet lehet rá találni. Szabad legyen még egyszer a már idézett alakokat fölsorolnom, melyekben az Ehrenfeld codex 76. lapján a *kereszt* szó található. Egy kis lapocskán, mely nem több egy fél nyomtatott lapnál, következő írásban találjuk ezt a szót: *kerestnek*, *kerestet*, *kyreztnek*, *crestenek*. Hogy ha az a másoló, a ki egy apró lapocskán a kereszt szót *kereszt*, *kireszt*, *kreszt* alakban *k*-val és *c*-vel, *s*-sel és *z*-vel le tudta írni, egy hosszú 162 lapra terjedő művet másolt, bizonyosan nem dolgozott mindig öntudatosan és a kellő figyelemmel. Ezen a másolón ugyancsak megeshetett, hogy vagy eltévedt a szeme, vagy a *sok* és *semyt* szók *s*-ét egy vigyázatlan perczében latinosan *sz*-nek olvasta és azután magyarosan *z*-vel írta le, és megfordítva, hogy a *zerelmeert* szónak az *sz*-et latin módra latin *s*-szel kezdte írni, mikor azután észreveszi botlását, ki is javítja. Az ilyen hozzávetéseket könnyű volna tovább fűzni, de soha sem szabad belőlük a világos tényekkel ellenkező állításokat levonni. Az *s* nem jelent *sz*-et, hanem *s (š)*-et és azzal vége a latin theoriának. Hát ha még más jelek is arra mutatnak, hogy máshonnét kaptuk az írástudást, ha ott megtaláljuk minden nehézség egyszerű megoldását? Ha azt látjuk, hogy a csehek voltak térítőink, ha a csehek közvetítése által kaptuk a *zsoltár* kifejezést, általuk az *olvasni* «legere»-féle szóhasználatot; ha náluk is *s (š)* az *s* és *sz* a *z*, mint minálunk, ha egytől egyig megtaláljuk régi

helyesírásunk valamennyi sajátságát a régi cseh forrásokban, bizony készakarva kellene vakoknak lennünk, ha még ezentúl is ragaszkodnánk az erőszakos föltevésekhez, melyek nélkül a latin orthographiából való kiindulás megfoghatatlan. Az argumentumok egész sora cseh mintára vall.

ÁSBÓTH OSZKÁR.

TARTALOM.

VOTJÁK NYELVTANULMÁNYOK, I.

(Befejezés.)

Orosz elemek a votják szókincsben.

a) Igék.

α) Orosz-votják igék, melyekben az orosz infinitivus alak votj. *kar-* ,machen, tun' igével van összetéve:

1. *blagoslaviť kar-* danken: благословить. — mordE. *baslava-* megáldani; v. ö. cser. *blagoslovlaj-* id.

2. *dokazať kar-* beweisen, zeigen, nachweisen: доказать. — mordE. *dokaza-* bizonyítani, cser. *dokaz-* id.

3. *ispolniť kar-* erfüllen: исполнить.

4. *javiť kar-* és *javi-* zeigen, anzeigen, kund tun, bekannt machen, veröffentlichen; *javišk-* erscheinen, sich zeigen: явить. — zürj. *javit-*, *javitči-* id.; v. ö. mordE. *javla-*: *javlavto-* jelenteni (явля-); cser. *javľaj-* nyilvánítani.

5. *krestiť kar-* taufen: крестить. — cser. *kresť-* id.

6. *otvečať kar-* antworten: отвѣчать. — mord. *otveča-*, *otveča-* id.

7. *prinimať kar-* annehmen: принимать. — zürj. *primit-*; mordE. *prima-* elfogadni, mordM. *pirnādinda-* fogadni (vendéget); cser. *primaj-* id.

8. *slaviť kar-* preisen, verherrlichen: славить. — zürj. *slavit-*; mordE. *slava-* dicsőíteni; cser. *slav-*.

9. *služiť kar-* dienen: служить. — zürj. *služit-*; mord. *služa-*; cser. *služ-* szolgálni; vogK. *služitl-*; osztj. *lužit-* szolgálni (*lužitipsa* szolgálat).

10. *sudiť kar-* richten: судить. — zürj. *sudit-*; mordE. *suďa-* itélni, mordM. *sūdinda-*; cser *suj-* (e h. *suď-*).

11. *zasluživ kar-* verdienen: заслужить.

β) Orosz-votják igék, melyeknek töve az orosz igetővel egyező vagy még *-l* képzőt vett föl:

12. *ćerpal-* : *ćerpan* schöpfkelle (nom. verb. képzés): черпать schöpfen.

13. *ǯudi-* sich wundern: чудиться. — cser. *čüdej-* id.

14. *kopal-* graben: копать. — mordM. *kapādinda-* kotorni, túrni; cser. *kapaj-*.

15. *javi-, javiśk-* (l. 4. sz.).

16. *obedal-* zu mittag essen: обѣдать. — zürj. *öbedajt-*; mord. *obeda-*.

17. *pari-* baden (in der badstube), bähen, brühen: парить. — mordE. *pańa-* párolni.

18. *venćal-* krönen, verloben, trauen: вѣнчать. — mordE. *venča-* koszorúzni, esketni, mordM. *vencādinda-*; cser. *venčaj-*; zürj. *venčal-*.

19. *zastani-* antreffen, vorfinden: застать.

20. *žaľal-* bedauern, bemitleiden, sich erbarmen, verschonen, *žaľaśkon* mitleid, erbarmen: жалѣть. — zürj. *žalit-*; cser. *žalaj-*.

γ) Orosz-votják igék, melyekben az orosz tő véghangzója lekopott:

21. *bedmi-* elend werden, in not geraten: бѣднѣть verarmen; mivel egyébként a votják nem szokott *-mi* képzővel orosz igét honosítani, úgy látszik, hogy ez esetben a népetymologia alakította az eredetibb *bedni-* től *bedmi*-vé.

22. *obid-* beleidigen, kränken: обидѣть. — mordE. *obiďa-* sérteni; v. ö. cser. *obižaj-* (обижать) id.; vogK. *obiditl-* sért, háborgat.

23. *odol-* besiegen, bewältigen: одолѣть.

b) Névszók.

24. *altar* altar: алтарь. — zürj. *öltar, övtar*; cser. *oltar* (олтарь).

25. *anis* anis: анисъ. — cser. *anis*; vogK. *anis*.

26. *arkirej* oberpriester: архiерей. — zürj. *arkirej, arkiröj*.

27. *bagranica* purpur: баграница in purpur gefärbte leinwand, purpurmantel.

28. *balzam* balsam : бaлзамъ.

29. *bašńa* turm: башня. — zürj. *bašńa;* cser. *bašńa* torony, síremlék.

30. *beda* not: бѣда. — zürj. *beda;* mordM. *bedā* kár.

31. *bereg* ufer : берегъ. — zürj. *bereg, berög;* mordM. *beräk, beŕak, bereg.*

32. *berkut* adler: беркутъ königsadler; egyenesen a törökségből való *birkit* (l. fent 318. sz.).

33. *bes* teufel: бѣсъ. — zürj. *bes.*

34. *bezmen* schnellwage: безменъ. — zürj. *bezmön;* cser. *pezmen* pondus.

35. *blażon* (Wied.? -vel) besessen; v. ö. блазенъ dummer mensch, spassmacher.

36. *bojar* herr: бояре (pluralisa a бояринъ herr szónak). — mord. *bajar* úr; vogK. *pojer, pojreχš* úr; osztj. *pojar* úr, tisztviselő; v. ö. cser. *bajarin, pajarin* úr.

37. *borozda* furche: борозда. — permi *borozda.*

38. *bukva* buchstabe: буква.

39. *bumaga* papier: бумага. — zürj. *gumaga* papier, schrift; cser. *pumaga;* mord. *bumaga* gyapot, iromány.

40. *bumažnik* pénztárcza (Gavr.): бумажнинкъ.

41. *ćagir* himmelblau; v. ö. чагравый aschgrau, dunkelaschgrau.

42. *ćalep* scherbe; v. ö. черепь schale, muschel, hirnschale; черепокъ scherbe, черепье scherben.

43. *carstvo* reich, herrschaft: царство. — zürj. *sarstvo;* cser. *carstvo.*

44. *ćas* stunde: часъ. — zürj. *čas;* cser. *ćaš* óra, mindjárt (a votjákban is *so ćasinik* sogleich); mord. *ćas;* osztj. *śos, šož* óra (*tam ś.* mindjárt, most).

45. *ćelovaĺnik* ältester, aufseher, steuereinnehmer: цѣловальникъ schenkwirt. — permi *čelövaĺnik* schenkwirt.

46. *ćerk, ćerkov, ćerkou, ćerkol* kirche, tempel: церковь. — mord. *cerkav, cerkau;* cser. *čerke, cerke, cerka.*

47. *ćeŕod* reihe, reihenfolge: череда, черёдъ. — zürj. *čeröd,* permi *čeröda, ćereda* id.; v. ö. tatár *ćirat* sor, rend.

48. *černilo* tinte: чернило. — zürj. *černilö.*

49. *čečeg* meise (parus): чижик zeisig. — permi *čižik* zeisig.

50. *čurka* klotz: чурка. — zürj. *čurka* klotz, waldbienenstock.

51. *čača* dichter wald: чаща. — permi *čašša, čašša* dickicht.

52. *čajnik* teekanne (Gavr. 121. dal): чайникъ.

53. *čarka* pohár, ivóedény (Gavr.): чарка. — zürj. *čarka* kleines getränkemaass, becher; cser. *čarka* pohár, *carka* kupa, kehely.

54. *čaša* schale, schüssel: чаша. — permi *čaša* schale, napf.

55. *čaška* tasse: чашка. — zürj. *čaška* tasse; cser. *čaška* tál.

56. *četverť* (ein hohlmass): четверть viertel (getreidemass). — osztj. *šurt* csetvert; zürj. *četvert.*

57. *četvertok-nunal* donnerstag: четвертокъ, четвергъ. — zürj. *četverg, četverk,* permi *četvertok.*

58. *čistij* rein, wirklich; *čistoj: č. pudozä* összes barmát (Gavr.): чистый. — mord. *čistaj* tiszta.

59. *čot bašt-, č. kar-, čotal-, čotašk-* rechnung halten: счётъ. — cser. *čot* szám, számítás; osztj. *šot* számolás, *š. verta* számolni.

60. *čubor* bunt: чубарый getiegert (von pferden und hunden).

61. *čudo* wunder: чудо. — zürj. *čudö;* cser. *čüda.*

62. *čulok* strumpf: чулокъ. — zürj. *čulki* (plur. чулки); a votj. *čulka,* mord. *čulka*-ról (l. fent 345. sz.).

63. *ďar* gyöp, száraz fű (Gavr.): дёрнъ rasen.

64. *dari* sacrament des abendmals: дары (святые) die heiligen sacramente. — zürj. *dari,* permi *dari-dar.*

65. *dijak* schreiber: дьякъ. — cser. *djak* iródeák, *tujak* olvasó (lector) NyK. VI, 201.

66. *dolig* schuld: долгъ. — cser. *tolga, dolga* tartozás.

67. *dom* haus: домъ. — cser. *toma, doma, dom.*

68. *donošenja* bericht, unterlegung: доношенie berichterstattung.

69. *drob* schrot: дробь. — cser. *trop;* mordM. *drob;* zürj. *drob, dröb.*

70. *dubeč* knüttel, *kutes-d.* klöppel am dreschflegel: дубецъ rute, stock; dreschflegel. — zürj. *dubeč* stock, *vartan-d.* stiel d. dreschflegels.

71. *dvojnik* zwilling: двойникъ. — zürj. *dvöjnik.*

72. *ʒeg, ʒek, cizek* roggen; v. ö. рожь roggen. — zürj. *ruʒek,*

permi *rîčeg* id.; vog. *rüseχ* (Ahlqvist, Kulturwörter der westf. sprachen 37. l.); mord. *rož, roz;* cser. *orža, ruža, rža* (plur. ржи).

73. *ǯužo, ǯužu : vož-ǯ.* zeisig (acanthis spinus): чижъ zeisig.

74. *ǯuć* russisch, *ǯ. vordos* stieglitz (acanthis carduelis): россъ, русскій orosz, Русь Oroszország. — zürj. *roć, roč, roč̌č̌;* mord. *ruz;* cser. *ruš;* osztj. *ruś,* plur. *ruset* (paraszt); vog. *rus.*

75. *gajtan* zsinór, madzag (Gavr.): гайтанъ.

76. *geršok* fazék (Gavr.), *goršok* id.: горшёкъ, горшокъ topf. — cser. *köršek* korsó.

77. *gira* gewicht: гиря gewicht (an uhren, zum wägen). — zürj. *gira* id.; cser. *kir* mérősúly.

78. *goľ, golik, goľiš* nackt, nacktheit: голь blösse, nacktheit, голый nackt, kahl. — permi *gol, gov* nackt, arm; nacktheit, armut.

79. *goneć* postknecht: гонецъ courier.

80. *gorbun* buckelig: горбунъ buckeliger mensch. — mord. *korbin* púpos.

81. *gorib* púpos, görbehátú, *g. peres* горбатая старуха: горбъ púp. — zürj. *gorb* höcker, *gorba* höckerig, buckelig; *görb, görba* id.

82. *gorčica* senf: горчица. — zürj. *gorčiča.*

83. *gorčicnoj* senf-: горчичный zum senfe gehörig, senf-.

84. *gorlo* gurgel: горло gurgel, kehle; hals; — más szó: v. *guľo,* zürj. *goľa* id.

85. *gornica* zimmer: горница. — zürj. *gorniča.*

86. *grama* schrift: грамота (= gör. γράμματα) lesen und schreiben; schrift. — zürj. *gramöta.*

87. *grań* gränze: грань gränze, gränzstein. — zürj. *grań.*

88. *grivonka* pfund: гривенка ehemaliges gewicht, welches einem jetzigen pfunde gleich kam. — cser. *kermenga, kervenga* font

89. *grob* sarg, grab: гробъ. — cser. *korop* sír.

90. *gubi* schwamm, pilz: губа (plur. губы) baumschwamm. — v. ö. zürj. *gubka, grečköj g.* badeschwamm.

91. *gulbeč* kuczkó a kemencze mögött (запечекъ) Gavr.: голбецъ eingang hinter dem ofen zu der unter dem boden befindlichen vorratskammer. — zürj. *gölbeč, gövbeč, göbeč, göböǯ, göböč* raum unter dem fussboden, keller; verschlag neben dem ofen.

92. *gulkoj* süket (Gavr.): глухой. — mord. *kilfoj, gluhoj.*

93. *igumen* abt, prior: игуменъ. — zürj. *igumön.*

94. *ipostaś* isteni személy *(küń ipostaśo odik ińmarez todite*

három substantiáju egy istent ismerjetek Nacs. 54): görög-orosz Vпостасъ die göttliche person, das göttliche wesen.

95. *irčag* emelőrúd (Gavr.): рычагъ hebebaum.

96. *jablok* apfel, kartoffel: яблоко. — zürj. *jablök*. A végvocalis elvetését az or. *jábloko* hangsúlya magyarázza meg.

97. *jadra* kugel: ядро. — zürj. *jadrö*.

98. *jakor* anker: якорь. — zürj. *jakör*; cser. *jakor*; osztj. *jakar* vasmacska.

99. *jarća* sommerroggen: ярица. — v. ö. mord. *jär, är* tavaszi vetés (ярь).

100. *jašik* kasten: ящикъ. — zürj. *jassık, jasčik, jaščik*.

101. *kamanda* schaar, abteilung (soldaten): команда *(kamánda)* commando.

102. *kamzol* lajbli (Gavr.): камзолъ. — zürj. *kanzol, kanzov* kamisol.

103. *kandejka* tasse: кандейка gefäss mit einer schneppe, kleine kanne.

104. *kazak* diener, arbeiter; kosak: казакъ. — zürj. *kazak* id., *kazak* verschnittener eber; Gavrilovnál a v. *kazak* jelentése ‚vőlegényvezető'.

105. *kazamat* gefängniss: казематъ (kasematte; gefängniss). — cser. *kazamata*.

106. *każdoj, kažnoj* jeder: каждый, кажный. — cser. *każdoj, kažnaj*.

107. *kedr* ceder: кедръ.

108. *kińga, kińaga, kniga, kńaga* buch, *kńagatek* auswendig, aus dem gedächtniss: книга. — zürj. *kniga*; cser. *kniga, kinaga, kenaga*; mord. *kniga, knigā*; v. ö. mord. *końov* papiros.

109. *kirpić* backstein, ziegel: кирпичъ. — zürj. *kirpič*; mord. *kirpic* tégla. A tatárban is megvan *kirpič, kirbeč*.

110. *klima* stempel: клейма.

111. *kńaź* fürst: князь. — zürj. *kńaź*; cser. *knäz* herczeg.

112. *kolodec, kolodca* brunnen: колодецъ. — permi *kolodeč*.

114. *kolodnik* gefangener: колодникъ. — permi *kolodnik*.

115. *kol'osa* kerék: колесо (plur. колеса). — zürj. *kölesa*; permi *koleso*.

116. *koper* fenchel: копръ. — cser. *koper*.

117. *kopita* huf: копыто.

118. *kopja, kopjo* spiess, lanze: копьё. — permi *kopje;* mord. *kopja.*

119. *korab* schiff: корабль. — vog. *karabli* kis hajó, *karap, kerep* hajó.

120. *kośak* ablak (Gavr.): косякъ türstock, fensterstock (дверный, оконный к.) — mord. *kaśäk, kaśak* ajtófélfa; zürj. *kośak* türpfosten, oberschwelle der tür.

121. *kosoj* schief, schräg: косый. — zürj. *kösöj;* mord. *kosoj* kancsal.

122. *kovir* teppich: ковёръ. — zürj. *köver;* mord. *kaver, kavor.*

123. *krašin* taufe: v. ö. крещеніе; e mellett *kreščon* ‚taufe' votj. *-on*-féle nom. actionisnak látszik, **krešč-* (= or. крести-ть) igétől. — cser. *kreščenja.*

124. *kres, kŕos, kiros* kreuz: крестъ *(kŕost).* — zürj. *krest;* cser. *krest;* mord. *kros, kŕos.*

125. *krilošan* kirchendiener: крылошанинъ (e h. клирошанинъ) kirchensänger.

126. *kub* becher; zürj. *kub;* v. ö. кубокъ becher, halbstof.

127. *kudŕa* locke: кудря (plur. кудри). — zürj. *kudri;* mord. *kudŕä, kudrā* hajfürt.

128. *kudravoj* fürtös, göndör (Gavr.): кудрявый. — V. ö. zürj. *kudria* lockig.

129. *kum* gevatter: кумъ.

130. *kupec, kupes* kaufmann, krämer: купецъ. — zürj. *kupeč;* cser. *kupec, kupeč;* mord. *kupec.*

131. *kuso* sense: коса. — zürj. *kosa.*

132. *kuvšin, kušin* krug, gefäss: кувшинъ. — permi *kuvšin;* v. ö. mord. *kukšin* korsó; cser. *kukšin;* tatár *kuvšin* és *kükšin;* csuv. *kukšum.*

133. *kvasti* alaun: квасцы.

134. *kvorij* krank: хворый. — cser. *χvoraj.*

135. *lad* ordnung, gehörigkeit, ebenmaass: ладъ harmonie, eintracht. — zürj. *lad* symmetrie, ordnung; eintracht, harmonie; mord. *lad* mód, alkalmasság, *latso* módon.

136. *ladan* weihrauch: ладанъ. — zürj. *ladan.*

137. *ľamka* zugseil, zugriemen: лямка gurt zum schiffziehen, zugriemen, tragband.

138. *lapa* pfote, *ki-l.* handfläche: лапа. — zürj. *lapa* pfote, tatze.

139. *lapća* bank: лавица dickes brett; v. ö. лава, лавка bank, bude, kaufladen. — cser. *lapka* bolt, bódé; mord. *lavka;* zürj. *labič̆.*

140. *lekař, lekiř* arzt: лѣкарь. — cser. *lekar;* vogK. *lekar;* osztj. *lekkar.*

141. *lodka, lotka* boot: лодка. — mord. *lotka* csónak; v. ö. zürj. *lodja* id. (лодья).

142. *lodiga* knöchel: лодыга knöchel (am fusse).

143. *loza* rute, ranke, zweig: лоза.

144. *lug* wiese: лугъ. — zürj. *lug;* mord. *lugā, luga.*

145. *makńa* spelzen: мякина spreu.

146. *manet, manit* münze, silberrubel: монета. — vogK. *manet* pénz.

147. *maner* alak (Gavr.): манеръ manier, art, form.

148. *mastar* handwerker: мастеръ. — zürj. *master;* cser. *mastar* mester; vogK. *mašter;* osztj. *master.*

149. *maš* mast (árbócz), v. ö. zürj. *mašta:* мачта id.

150. *meć* ball: мячъ. — zürj. *mač.*

151. *meĺos* barmherzigkeit: милость. — zürj. *milöś, milöst* güte, gnade; cser. *milost;* vogK. *milośt.*

152. *mesta* ort: мѣсто. — zürj. *mesta;* osztj. *mesta.*

153. *mešok* sack: мѣшокъ. — zürj. *mešök;* cseř. *mešak.*

154. *meža* gränze: межа. — zürj. *meža;* cser. *miža* mesgye; mord. *mežä* határ, mesgye; osztj. *meža* id.

155. *minut* minute: минута. — zürj. *minut, mińut, minuta.*

156. *miro* salböl: мvро. — zürj. *mirö;* vogK. *miro* kenet.

157. *mitropolit* metropolit, *mitropolitlik* amt eines metropoliten: митрополитъ. — zürj. *mitröpölit.*

158. *mjata* minze (mentha): мята. — zürj. *mata;* cser. *mätva* (мятва); vogK. *mate.*

159. *molitva* gebet: молитва. — zürj. *mölitva.*

160. *molot* hammer: молотъ. — zürj. *mölöt,* v. ö. mord. *molotka* id. (молотокъ).

161. *monak* mönch: монахъ. — zürj. *manak.*

162. *monastir* kloster: монастырь. — zürj. *manastir;* cser. *monaser;* osztj. *manastir.*

163. *mor* pest, seuche: моръ. — cser. *mor* döghalál; v. ö. zürj. *mor* böser geist.

164. *moŕa* tenger: море. — zürj. *morö;* mord. *moŕa.*

165. *mudran* klug: мудреный (prædicativ alak, masc., sing. мудренъ) künstlich, geschickt; schwierig, wunderlich. — v. ö. zürj. *muder* klug, weise, listig (мудрый: мудеръ klug); osztj. *mudra* okos, derék, bölcs; *mudŕanä* különös (wunderlich).

166. *mitar* zöllner: мытарь. — zürj. *mitar;* cser. *mitar.*

167. *nemoj* stumm: нѣмой. — zürj. *nemöj;* mord. *nämoj, ńemoj.*

168. *nemić* deutsch, ausländisch; truthenne: нѣмецъ. — zürj. *nemči;* cser. *ńemeč.*

169. *nerad: n. lüi-* bosszankodni (Gavr.): не радъ nicht froh.

170. *nevod* netz: неводъ. — permi *nevod;* mord. *nevod, ńevat;* v. ö. cser. *nedodka* (? *nevodka)* ritka vászon, háló (неводокъ).

171. *nužna* szükség (Gavr.): нужда (v. ö. нужный, neutr. нужно szükséges). — zürj. *nuža* bedürfniss, not, mangel (нужа); mord. *nuža* id.; cser. *nužda* erőszak.

172. *obed: o.-dir* mittag (tkp. ebéd-idő): обѣдъ. — zürj. *öbed* frühstück, mittagessen; cser. *ovada* ebéd; mord. *abed, obed.*

173. *obid* beleidigung, kränkung; Gavrilovnál *obida* egy boszorkány neve: обида. — zürj. *öbida.*

174. *obros* heiligenbild: образъ. — zürj. *obraz, öbraz;* osztj. *obraz.*

175. *običaj, obića* sitte, gewohnheit: обычай. — permi *običa, običej;* cser. *obica.*

176. *obiń* riege, getreide-darre (Gavr. találós mese 163. sz.): овинъ.

177. *ogreć, ogreč* gurke: огурецъ. — permi *ogureč.*

178. *okolća* fensterrahmen: оконница (s így is: окольница) id. — zürj. *ökönča.*

179. *olip* farbe, farbstoff: олифа malerstoff, firniss. — zürj. *alipa* firniss.

180. *osla* schleifstein, wetzstein; v. ö. оселокъ. — zürj. *öselka.*

181. *ośotr* stör (accipenser): осетръ. — zürj. *ösetr.*

182. *otkaz: o. kar-* entsagen, sich lossagen: отказъ verweigerung, abschlägige antwort. — zürj. *ötkaz.*

183. *otčot* rechnung, rechenschaft: отчётъ. — zürj. *ötčöd.*

184. *otvet* rechenschaft, antwort: отвѣтъ. — zürj. *ötvet;* cser. *otvet* felelet, számadás.

185. *palaš* degen, schwert: палашъ.

186. *palatka* zelt: палатка. — zürj. *pölatka;* v. ö. cser. *polata* templom (палата).

187. *panar, ponar* laterne, lampe: фонарь. — zürj. *pönar, pönaŕ;* cser. *fonar;* mord. *fonaŕ.*

188. *par* dampf: паръ.

189. *paŕś, pariś* schwein: порося ferkel. — zürj. *poriś, porś* schwein; vogK. *pures;* osztj. *puris* id.; finn *porsas* ferkel (v. ö. Ahlqvist, Kulturw. 19.).

190. *parus* segel: парусъ. — zürj. *parus;* cser. *parus;* osztj. *paris, pariš.*

191. *pastuk* hirt: пастухъ. — zürj. *pastuk;* mord. *postuf.*

192. *pater* szállás, kvártély (Gavr.): квартира és фатера. — zürj. *patera.*

193. *pavin* pfau: павлинъ.

194. *pečať* siegel, petschaft: печать. — zürj. *pečat, pečať;* cser. *pecat;* vog. *pečet;* osztj. *peśat.*

195. *pečera* höhlenkloster: пещера höhle, gruft. — permi *peščera* höhle.

196. *pečurka* blende, nische in der ofenwand (Gavr. találós mese 122. sz.): печурка. — zürj. *pečurka.*

197. *perčatka* handschuh: перчатка. — mord. *präšatka.*

198. *pervoj* erste: первый. — cser. *pervej, pervi, perve, pervoj* első, előbb; mord. *pervoj, pervaj* első, legelső, elsőben.

199. *pestro* bunt: пестрый, пестро.

200. *peśter* nagy kosár fahéjból (Gavr.): пестеръ korb aus bast. — zürj. *peśter.*

201. *pičal* flinte: пищаль. — zürj. *piščal;* cser. *pöčal;* vog. *pisäľ.*

202. *pila* säge: пила. — zürj. *pila* säge, feile; cser. *piľa;* mord. *pilā, pila* reszelő.

203. *pirog* pastete: пирогъ. — zürj. *pirag, pirög;* mord. *päŕaka.*

204. *pjatnica* freitag: пятница. — zürj. *pjatniča, petniča;* cser. *päťnica;* vog. *pätnice* nagypéntek.

205. *pleś* glatze, *pľaś* (Gavr.): плѣшь. — zürj. *pleś*.

206. *plotnik* zimmermann: плотникъ. — zürj. *plötnik;* cser. *plotnik;* mord. *plotnik*.

207. *pod* ein maass (?pud): пудъ. — zürj. *pud* pud (=40 font); cser. *pot, pud* pondus; mord. *pud;* osztj. *pod, pud* pud, súly.

208. *podrad: p. kar-* nachahmen: *подрадъ, v. ö. подражать nachahmen.

209. *podŕad: p. kar-* dingen, mieten: подрядъ lieferungs-contract, lieferung. — zürj. *pödrad* accord, arbeits- oder lieferungs-contract.

210. *podruga-kišet* kopfbinde; v. ö. подруга gespielin *(kišet* tuch). — zürj. *pödruga* liebchen.

211. *pogrid* keller: погребъ. — zürj. *pögreb;* mord. *pohaŕam, bohaŕam*.

212. *pol* diele, fussboden, hölzerne tafel, brett: полъ. — zürj. *pöl, pöv*.

213. *poluška* poluschke (1/4 kopejka): полушка. — zürj. *pöluška*.

214. *poliḱ* regiment, schaar: полкъ. — zürj. *pölk, pövk;* cser. *polka;* mord. *polk*.

215. *pop* priester: попъ. — zürj. *pop;* cser., mord. *pop;* osztj. *pup*.

216. *poperok* hinderniss: поперёкъ.

217. *porma* form: форма.

218. *poslednej* letzte: послѣдній.

219. *posno* fasten: постъ (adj. постный böjti: постное кушание fastenspeise); v. ö. mord. *posnādinda-* böjtölni (поститься).

220. *posuda* gefäss: посуда. — mord. *pasudā* edény.

221. *povosta* flecken, kirchdorf: погостъ. — zürj. *pogost*.

222. *prazdnik, praznik* fest, feiertag: праздникъ. — zürj *praznik;* cser., mord. *prazdnik, praznik*.

223. *pŕažka* schnalle: пряжка. — zürj. *χraža, pražka;* mord. *pŕaška;* cser. *praža*.

224. *pŕenik* pfefferkuchen: пряникь. — zürj. *pŕanik, pŕenik*.

225. *pridanka* aussteuer, mitgift: приданка (mit der aussteuer gegebenes schaf), приданое mitgift. — v. ö. zürj. *pridanöj* id.

226. *prigovor* urteilsspruch: приговоръ.

227. *priśag* eid: присяга. — zürj. *priśaga*.

228. *prista* aufsehcr, gerichtsbote: приставъ.

229. *pritća, pritča* ursache, veranlassung; gleichniss, parabel: притча unerwarteter fall, gleichniss, sprichwort. — zürj. *pritča* gleichniss, unvorhergesehener fall, not.

230. *prolok* gasse: v. ö. переулокъ quergasse.

231. *prorok* prophet: пророкъ. — zürj. *prorok;* cser. *prorok.*

232. *proroćica* prophetin: пророчица. — cser. *proroćica.*

233. *prostoj* einfach, gemein: простой. — zürj. *prostoj, pröstöj* einfach, privat; cser. *prosta* egyszerű, őszinte.

234. *proti* gegenüber, in vergleich mit etw.: противъ.

235. *punt* pfund: фунтъ. — zürj. *punt.*

236. *pusta* wüst, öde, leer: пустой, пусто. — zürj. *pusta, pustoj.*

237. *pustol* tuch (сукно) (Gavr. 114. dal): поставъ gewebe (auf dem webstuhl), stück zeug; v. ö. kaz.-tat. *postau, pustau* finom posztó.

238. *rad, ŕad* reihe, *og r.* einmal, *radjal-* der reihe nach durchgehen: рядъ. — zürj. *rad, ŕad;* cser. *räda* -szer.

239. *rodńa* geschlecht, verwandschaft: родня verwandter. — zürj. *rödńa.*

240. *rozga* rute: розга. — zürj. *rozga.*

241. *rožtovu* weihnacht: рождество geburt (g. Christi, p. Христово weihnachten). — zürj. *röžtvo.*

242. *ruda* erz: руда. — zürj. *ruda.*

243. *sabľa* säbel, degen: сабля. — zürj. *sabľa;* cser. *sabľa.*

244. *sad* garten: садъ. — zürj. *sad;* cser. *sat, sad;* mord. *sad.*

245. *śalaš* zelt, hütte: шалашъ.

246. *saldat* soldat: солдатъ. — zürj. *saldat, savdat;* cser. *saldak, saltak;* mord. *saldat.*

247. *sanat* beamter, vornehmer: v. ö. санъ hoher rang, würde (*санатый ?).

248. *sapeg* stiefel: сапогъ. — zürj. *sapög;* osztj. *sopek, sobek, śapok.*

249. *semja, semńa, simńa* familie, familienglied, hausgenosse: семья. — zürj. *semja;* cser., mord. *semja* család.

250. *śet* netz: сѣть.

251. *śera* schwefel: сѣра. — cser. *sirä* szurok.

252. *skamja, skamńa* bank: скамья. — zürj. *skamja;* mord. *skomnä* kis pad.

253. *slava* ruhm: слава. — zürj. *slava;* cser. *slava;* vogK. *slave* dicsőség.

254. *smirna* myrrhe: смирна.

255. *smola* harz, pech, teer, *ismolojal-* pichen: смола. — permi *smola*, mordM. *smalā* kátrány.

256. *sotnik* hauptmann über hundert: сотникъ.

257. *soglaś* friede, eintracht, *s. kar-* sich versöhnen: согласіе. — zürj. *soglaś, söglas;* cser. *soglaśja* egyezkedés.

258. *spička* splitter, *til-potton-s.* zündhölzchen: спичка kleine spitze; zündhölzchen, schwefelhölzchen (сѣранная сп.).

259. *spor* streit: споръ. — v. ö. zürj. *sporit-* streiten (спорить), mord. *spora-* wetten.

260. *sreda* mittwoch: среда. — zürj. *sereda,* permi *sreda.*

261. *ssilka, silka* verbannung, exil: ссылка.

262. *stabeś* kis csésze (Gavr. 11. mese): ставецъ hölzerne schale, schüssel.

263. *stado* herde: стадо. — permi *stado;* mord. *stadā, stada.*

264. *stan, štan, ištan* hose: штанъ beinkleid (plur. штаны) — mord. *štanat* (plur.) nadrág.

265. *starejšina, staršina* ältester, oberhaupt: старѣйшина, старишна.

266. *step* wüste: степь. — zürj. *step* steppe.

267. *stopka* trinkglas: стопка kleiner humpen, becher. — permi *stopka.*

268. *strok-dir* termin (votj. *dir* = zeit), *srok* id.: срокъ termin. — zürj. *strok, strök.*

269. *struna* saite: струна. — zürj. *struna.*

270. *subbota* sonnabend: суббота. — zürj. *suböta;* vogK. *subote.*

271. *sud* gericht, *s. kar* gericht halten, richten: судъ. — zürj. *sud;* cser. *sud* judicium; mord. *sud* törvényszék; vog. *sut* ítélet; osztj. *sud* id.

272. *suda* gefäss: суда, судъ = посуда; v. ö. *posuda.*

273. *sudja, sud'ja* richter: судья. — zürj. *sudja*, mord. *sud'a.*

274. *svidetel'* zeuge: свидѣтель. — zürj. *svidetel'.*

275. *svjaščenik* priester: священникъ.

276. *svjatoj* heilig: святой. — zürj. *svjatöj, svjat;* cser. *svätoj.*

277. *šadra* blatternarbig: шадра blattern, pocken. — perm *šadra*.

278. *šakmato* gewürfelt (zeug): шахматъ schachfeld, -brett (шахматный gewürfelt).

279. *šapka* mütze: шапка. — zürj. *šapka*.

280. *šar* kugel: шаръ. — permi *šar*.

281. *šert* eid, *šertjal-* eid leisten, schwören: шерть.

282. *šineľ* mantel: шинель. — zürj. *šineľ*.

283. *šľapa* hut: шляпа. — zürj. *šľapa*; mord. *šľäpa*, *šľapa*.

284. *šogol* nyalka (Gavr.): щёголь *(ščogoľ)*. — permi *ščegoľ* stutzer.

285. *špaga* degen: шпага. — zürj. *špaga*.

286. *šuba* pelz: шуба.

287. *tekit*, *tikit* birkenteer: дёготь. — zürj. *ďögöť*, *ďököť* birkenteer; cser. *teget* kulimaz.

288. *tiska*: *t.-zolton* presse, kelter: тиски presse, schraubstock. — zürj. *tiska*, *tiski* presse.

289. *tolmać*, *tulmić* dolmetscher: толмачъ. — cser. *tilmač*; mord. *tolmač*. Török eredetű orosz szó.

290. *tmin* kümmel: тминъ. — zürj. *tmin*. Török-arab eredetű szó.

291. *ťurma*, *tiŕmi* gefängniss: тюрьма. — zürj. *ťuŕma*; cser. *türma*; osztj. *ťurma*.

292. *uʒim* téli gabona, t. vetés: озимь. — mord. *ozem* őszi vetés; cser. *ozüm* vetés, gabona.

293. *ukaz* befehl: указъ. — zürj. *ukaz*.

294. *ukno* fenster: окно. — cser. *okńa*.

295. *uksus* essig; уксусъ. — zürj. *uksus*; cser. *uksuc*; vogK. *uksus*.

296. *ulća* strasse: улица. — zürj. *ulič*, *ulića*; cser., mord. *ulica*.

297. *urod* missgeburt, ungeheuer: уродъ. — zürj. *uröd* missgeburt, ungeheuer, abscheulicher mensch.

298. *urok* aufgegebene arbeit, lection (Bukvar 3. l.): урокъ. — zürj. *urok*, *urök*.

299. *uťešiťel* tröster: утѣшитель.

300. *vataga* genossenschaft, familie, gesindel: ватага. — zürj. *vataga* menge, haufe.

301. *vedin* zauberer: вѣдунъ wahrsager, hexenmeister; *vednal-* hexen, zaubern, verletzen, beschädigen, vergiften.

302. *vedomoś-goźtet* zeitung: вѣдомость. — zürj. *vedömöst* zeitung.

303. *vedra* eimer: ведро. — zürj. *vedra;* cser. *vedrä;* mord. *vedro, vedarka* (ведерко); osztj. *vedra.*

304. *velbud* kameel: велблюдъ, верблюдъ. — cser. *velblud, verblud;* vogK. *verblud.*

305. *veneć, venća* kranz, krone: вѣнецъ. — zürj. *veneč;* cser. *veńec.*

306. *vilka* gabel: вилка. — zürj. *vilka, vivka, vilki, vivki.*

307. *vina* wein, branntwein: вино. — zürj. *vina;* mord. *vinā, vina;* osztj. *vina.*

308. *vinovat* schuldig, schuld: виноватый. — vogK., osztj. *vinovat* bűn, vétek; cser. *vujnomat.*

309. *vint, vińt* schraube: винтъ. — zürj. *vińt.*

310. *viski* schläfe: високъ (plur. виски). — zürj. *viski.*

311. *voć, vić, voćak, vićak* alle, jeder, ganz: весь (вся, всо) ganz, all, всякій (всякъ) jeder; — mord. *vese, veś* minden, egész, *vśak (er-vśak)* mindenik.

312. *vor* dieb: воръ. — mord. *vor.*

313. *voronka* tölcsér (Gavr.): воронка. — zürj. *voronka, vörönka.*

314. *vospica* blatter, pocke: воспица (оспица, оспа).

315. *voz* last: возъ fuder, fuhre.

316. *vremja* zeit: время. — cser. *veremja, vremja;* mord. *vremā.*

317. *vśakoj* jeder: всякій; v. ö. *voć.* — cser. *vsjakaj, sjakoj, sakaj* minden.

318. *zabor* zaun, mauer: заборъ.

319. *začot: z.-kar-* ersezten: зачетъ abrechnung.

320. *zador (ńiliz no čeber, ačim zador:* и дѣвушка красива, и я самолюбивъ Gavr. 113. dal): задоръ ereiferung. — v. ö. permi *zadorit-* aufreizen (задорить).

321. *zagar* brand: загаръ das entbrennen; bräunung (durch sonne).

322. *zaklad* pfand: закладъ. — zürj. *zaklad;* osztj. *saklat.*

323. *zakon* gesetz: законъ. — zürj. *zakon, zakön;* cser. *zakon.*

324. *zamok* schloss (an der flinte): замокъ. — permi *zamök.*

325. *zapoved* gebot: заповѣдь. — cser. *zapoved.*

326. *zavet* testament: завѣтъ. — zürj. *zavet;* cser. *zavet* szövetség (új-, ó-sz.).

327. *zavod* fabrik, industrieanstalt: заводъ. — zürj. *zavod* gerät, werkzeug, fabrik.

328. *znamenie* zeichen: знаменіе.

329. *žal'* mitleid, erbarmen: жаль. — zürj. *žal';* osztj. *šal'.*

330. *žalovańja* gehalt: жалованье. — zürj. *žalövańje;* cser. *žalovanja* zsold.

331. *žarkoj* braten: жаркое gebratenes, braten (жаркій heiss).

332. *žereb, žereba* loos: жеребей. — permi *žerebej.*

333. *život* marha, lábas jószág (Gavr.): животъ, plur. животы hab und gut, haustiere, vieh. — zürj. *život, živöt* vermögen.

334. *žolob* rinne: жёлобъ. — zürj. *žölöb.*

c) Viszonyszók.

335. *butto, bit'to* so wie, gleichsam, wie wenn: будто. — zürj. *bid'tö, bittö;* cser. *butta* mintha; mord. *pita, buttabi* (будто-бы).

336. *čisto* ganz, durchaus, all: чисто.

337. *čto* dass: что. — mord. *što;* cser. *što, šta* hogy (dass).

338. *kot'* obgleich, wenn auch, wennauch nur; *k.-keče* welcher nur immer, all; *k.-ma* allerlei, all: хоть, хотя obgleich, obschon, zwar. — zürj. *köt', köt'a* obgleich, freilich, wenn auch; etwa, ungefähr; cser. *keč, ket'* akárcsak, legalább; mord. *kat': k.-kiä* valaki, *k.-mez* valami, *kot', koš* akár, bár, noha; vog. *koš,* vogK. *χoče* bár; osztj. *kuš, kuč* akár: *k.-χoj* akárki, *k.-χun* akármikor.

339. *-li* kérdő szócska *(uśtiśkä medam tol evol-li?* kinyílik-e talán ha szél nincs Gavr. NyK. XVII, 277): ли, ль (kérdőszócska). — mord. *-li;* cser. *-li* (kérdőszócska).

340. *libo* oder: либо. — zürj. *l'ibö;* cser. *liba.*

341. *neželi* als (vergleichend): нежели als (nach comparativen). — zürj. *neželi, nežöli, nežö.*

342. *no* aber, sondern: но. — zürj. *no* aber, jedoch; osztj. *no* de.

343. *samaj, samoj* (a superlativus körülirására): самый selbst,

selbig (pl. самый тонкій der allerfeinste). — zürj. *samöj;* cser. *samoj, samaj* (superlativum indicans).

344. *veď, veť* doch, jedoch, nämlich: вѣдь ja doch. — zürj. *ved, vet, vöd* ja, jadoch, denn, nämlich; cser. *vet* hiszen, mert; mord. *vid* hiszen, ugyanis.

345. *zdruk* plötzlich: v. ö. вдругъ mit einem male, plötzlich. — zürj. *drug* id.; cser. *truk;* mordE. *vdruk.*

Ezek nagyjában a votják nyelv orosz elemei. Látni való, hogy az oroszság hatása a votjákra úgy terjedelemben, mint intensivitás dolgában sokkal hátrább áll a török nyelvekénél. Az átjött orosz igék száma a török igékének csak ötödrészét teszi ki (számszerint e helyütt 23 igét, 11 viszonyszót és 310 névszót mutattunk ki) s még ennek is tetemes része csak infinitivusi, tehát névszói alakjában került át, mi azt bizonyítja, hogy az orosz igék irányában a votják nyelv mégsem olyan símulékony mint a török igék iránt, melyeket kivétel nélkül mint igetőket alkalmaz. Már sokkal erősebben mutatkozik az oroszság hatása a votják társnyelvében, a zürjénben, mely szókincsének aránytalan nagy részét s benne igen sok igét is köszönhet ezen befolyásnak. A mordvinnak moksa dialektusából Budenz (NyK. XVII, 397) mintegy 385 orosz kölcsönszót mutatott ki, köztük 60 igeszót; míg Wiedemann szótárában az erza dialektusnak csak orosz igéi is 157-re rúgnak. A cseremisznek orosz elemeit illetőleg, a mint Budenz összeállításából kitűnik (NyK. IV, 429.), szintolyan arányt tapasztalunk, mint a moksa mordvinban, a mennyiben mintegy 372 orosz eredetű szava közt 58 ige található. A votják-orosz kölcsönszókat még az is jellemzi a török eredetüek ellenében, hogy újabb koruak; mert hangzásuk egy-két példa kivételével, csak alig tér el a megfelelő orosz szavak mai hangzásától. Egy másik szintén jellemző sajátságuk, hogy terjedésük nem történik oly nagy mértékben az eredeti szavak rovására, mint a török eredetű elemeké, azaz, hogy az orosz eredetű szavak nagyobbára újabb — vallási, műveltségi, államéleti stb. — fogalmak kifejezésére szolgálnak, melyekre szabatosan megfelelő szó a votjákban nem létezett azelőtt.

A votják nyelvnek más nyelvkörökkel való történeti érintkezései az eddig tárgyaltakkal még nincsenek kimerítve; hátra van még nevezetesen egy, mely a szomszéd ugor (vogul, osztják és

cseremisz) nyelvekkel történt, s mely az eddigiektől abban külömbözik, hogy benne a votják, vagy mivel ez érintkezés a zürjénnel együtt ment végbe — helyesebben mondva a zürjén-votják nyelvnek nem receptiv, hanem kiható szerepe van. A teljesség kedvéért meg kell még erről is röviden emlékeznünk. Azt hisszük nem szorul tüzetesebb bizonyításra, hogy a fentebbiekhez hasonló külső nyelvi érintkezés rokon-nyelvek között is lehetséges. Maga az ugor összehasonlító nyelvészet is mutat erre világos példát azon hatásban, melyet a finn nyelv a lappra gyakorolt; de meg ezen kivűl érthető volna ilyen viszony amúgy is, hiszen a fejlődés későbbi stádiumaiban az eredeti egységből szakadt rokon nyelvek egymás irányában többé-kevésbbé idegenekké is válnak. Természetes, hogy a rokon nyelvek között való kölcsönzési viszony sokkal nehezebben ismerhető fel, mint az, mely merőben külömböző nyelvanyagok közt mutatkozik; mert míg itt elégséges a puszta egyezés kimutatása, amott még az egyezés nem bizonyít semmit az átvételre, mert az egyezés szükségképi következménye a közös eredetnek s csak akkor képezhet külső nyelvi érintkezésre bizonyítékot, ha az egyezésben nem az illető nyelv külön kifejlődött, specialis vonásai, hanem egy másik rokon nyelv vonásai mutatkoznak. Ilyen egyezések tapasztalhatók a zürjén-votják s a fentemlített ugor nyelvek között is, azaz vannak pl. vogul-osztják szavak, a melyeken speciális zürjén-votják hang- és képzéstani sajátságok észlelhetők. Ezen kölcsönzési viszony részletes kimutatása egyike az ugor összehasonlító nyelvészet legérdekesebb feladatainak; de azt hisszük megoldására még nem érkezett az idő, minthogy a vogul-osztják szókincset eddigelé csak hiányosan ismerjük s nincsenek még eléggé tisztázva az egyes ugor nyelveket külön jellemző hang- és alaktani sajátságok, melyekre pedig mint vezető kriteriumokra a nevezett feladat megoldásánál okvetlenűl támaszkodni kell. Egyelőre tehát csak néhány példára fogok szorítkozni annak föltüntetésére, hogy ez említett kölcsönzési viszony csakugyan létezik.

osztB. *jukan* osztályrész, sorsrész, *jukant-* osztályúl nyerni, örökölni (NyK. XI, 66; Ahlqvist, Nordostj. 85): zürj.-votj. *juk-*, *jukal-* teilen, zuteilen; trennen, scheiden, melytől rendes nomen verb. képzés **jukan* teil, anteil. Az <*on, an* nomen verb. specialis zürj.-votj. képző, melynek elemei ugor *-b (v)* nom. verb. + *n*; az

osztjákban ennek szabályos megfelelője *p* + *ñ*, pl. *jimaltipiñ* heilbar: *jimalt-* leiden (l. MUgSz. 164. l.).

osztB. *mojdek* szappan (Ahl. *mojtek)*, osztIrt. *mojteg, majtek;* vog. *mojtek, majtuχ* id.: zürj. *majtög,* v. *majtal* seife, zürj. *majt-, malt-,* v. *majalt-* bestreichen, schmieren, salben. Az <*ög* mint nom verb. az ugor nyelvek közül kizárólag a zürjénben használatos s kevés példán <*eg* alakkal a votjákban. A zürj. *g*-nek a vog.-osztjákban szabályosan *ng, ñ, nk* felel meg s van is a vogulban frequ. -*nk* képző, mely mása a zürj. <*ög* nom. verb. végső elemének. A szóközépi *l-j* változás is e példában csak a zürjén-votj. nyelvterületen ment végbe; v. ö. osztB. *malij-*, vog. *maläj-* befühlen (l. MUgSz. 639. l.).

vog. *sistom,* osztB. *sistam* tiszta: zürj. *söstöm* rein, sauber, *sös* schmutz, unreinigkeit; schmutzig, garstig, votj. *ʒizi* schmutzig. A zürj. -*töm* (votj. -*tem)* fosztó képző (finn -*ttoma)* ellenében a vogul fosztó képző -*tal,* az osztB.-ban meg -*la,* -*li* használatos (l. MUgSz. 331. l., NyK. XV, 168).

osztB. *piʒa* üdvözlégy! osztIrt. *peťa, peďa* (grussformel); vogK. *pače olen* üdvöz légy, *pače* köszöntés, csók, *päš* üdv; osztB. *viźa, vuźa, uźa, viśa, uśa: v. ula!* sei gegrüsst!: zürj. *viʒ: ʒoń-v.* gesundheit, unversehrtheit, *viʒa* gesund, *v. olan* bist du gesund (grussformel), *v. lok-* willkommen sein. A *viʒa*-beli <*a* végelem = ugor *b (v)* nomen possesoris képző, mely a vogul-votjákban *p, b* alakú (l. MUgSz. 808. l.).

osztB. *sermat* kantár, fék, vog. *sermät:* votj. *sermet,* zürj. *sermöd* zaum, halfter; meg van még igei alapszava is a zürj. *sermöd-* zäumen, aufzäumen szóban, mely szerint a v. *sermet* olyan képzésnek mutatkozik, mint *juket* teil (ettől: *juk-* teilen), vagy zürj. *gižöd* schrift (ettől: *giž-* schreiben). Ezen <*et,* <*öd* nom. verb. specialis zürjén-votják képzés.

vogB. *seräk* sarok: votj. *sereg,* zürj. *serög* ecke, winkel. Az <*ög,* <*eg* végzet ebben nom. verb. képzésnek tekinthető (l. MUgSz. 331. l.); v. ö. *mojdek.*

osztB. *jurbitta-, jurbilta-* kérni, parancsolni (Ahl. *jurpetlabeten*); v. ö. zürj. *jurbit-* sich bücken, grüssen, angeben, verklagen, votj. *jubirt-* id. E szó voltaképen török eredetű (l. fent, török elemek: 18. sz.), de az osztj. alak úgy látszik zürjén közvetítéssel került, mire a közösen előforduló szóközépi metathesis utal.

cser. *pöken* szék: v. *pukon* stul, *puk-* sitzen. Az *-en* szóvég, mely itt = votj. *-on*, zürj. *-an* rendes nom. verb. képzés, ez utóbbi nyelvből való átvételre mutat. Átment e szó a csuvasba is: *pogan* ‚szék‘.

cser. *semin, semen* szerint, módjára: v. *śam* weise, sitte, charakter, *ta-śamen* so, auf diese weise, *muzon-śamen* anders; ez a *śamen* pedig, a melylyel a cser. *semen* egyező, votj. instructivus raggal való alak.

A nyelvrokonság azon fokán, melyben az ugorság tagjai vannak, megkivántatik a megfelelő alakokban bizonyos szabályos eltérés; ha ennek ellenében az alakok — különösen műveltségi szókban — szorosan egyeznek, ez csak későbbi nyelvérintkezés alapján érthető. Vannak ilyenek is jó számmal a vogul-osztják, cseremisz és zürjén-votják nyelvek között, melyek e szerint a kölcsönvételnek szintén gyanujában vannak; felsorolok még ezekből is néhány példát: osztB. *kart, kard, kardi* vas ; vogB. *kērt, kēr*: votj. *kort*, zürj. *kört* | osztB. *saras, śaras, śoris* tenger; osztSurg. *sōret*; vog. *saris*: votj. *zariz, zarez, zariʒ* | osztB. *sorni, sarńa, sorńa* arany; vog. *sąrńi*; mord. *sirnä* (magy. *arany*): zürj.-votj. *zarni* | osztB. *šurtni* répa, retek; vog. *šortni*: zürj. *śortni* | osztB. *tuš* szakál: v. *tuš*, zürj. *toš* | osztB. *śoš* kacsaféle: v. *čöž, ćöž*, zürj. *čöž* ente | osztB. *nip* teher, vihető batyu, tarisznya: zürj. *nop* (v. *nupiet)* last, tracht; quersack, bastkörbchen | osztB. *kor* kemencze: zürj. *gor*, v. *gur* | osztB. *końar, keńar*, vogB. *kuńer* szegény, nyomorult: zürj. *końör, koner*, v. *kvaner, kuaner* arm, waise ‖ cser. *poš, puš* csónak, hajó: zürj.-votj. *piž* | cser. *vož* gyökér: zürj.-votj. *vuž, viži* | cser. *nurgul'o* fecske: *d'orgili, ʒorgili, źorgili* sperling. Feltűnő a mord. *skal* üsző, tehén szónak is szoros egyezése a votj. *skal, iskal, sikal* ‚kuh‘ szóval.

MUNKÁCSI BERNÁT.

KISEBB KÖZLÉSEK.

Magyar elemek a déli szláv nyelvekben.

Munkácsi Bernát a Nyelvt. Közlemények XVII. kötetének első füzetében (66—126. l.) «Magyar elemek a déli szláv nyelvekben» czímű értekezésében mintegy 270 olyan szót mutat ki, melyek a mi nyelvünkből kerültek kölcsönvételképpen a déli szlávságba. A nagy gonddal és utánjárással irt értekezés helyes fölosztás szerint tárgyalja eredetük szerint a kölcsönszókat. Bármily sok forrást használt is azomban és bármily gondosan igyekezett is ezekből a dolgozata számára való anyagot összeböngészni, mégis sok olyan szó kerülte ki figyelmét, melyről szintén határozottan bebizonyítható, hogy a magyarból került a déli szláv nyelvekbe. Magam épen hasonló tétel kidolgozásával, az éjszaki szlávságba átment magyar szók kimutatásával foglalkozva, ez alkalommal, különösen Matzenauer Antalnak «Cizí slova ve slovanských řečech» (idegen szók a szláv nyelvekben) czímű munkájában meglehetős számú olyan szót találtam, melyekről kétségtelenül kimutatható, hogy a déli szlávok tőlünk vették kölcsön. Filipović Iván horvát és Stefanović Farkas (Vuk) szerb szótárában szintén nem egy oly szót találtam még, a mivel a Munkácsi adatait kiegészíthetem, pótolhatom. A következőkben alfabetikus rendben sorolom föl a déli szlávságban szintén magyar kölcsönvételeknek bizonyítható szókat.

1. *berek* — szerb *berak* (genit. *berka*) nemus. Csak a Szerémségben használatos. A közönséges szó a «berek, liget» jelölésére *lug*. Matz. — Nyelvünkben ismeretlen eredetű.

2. *billikom*. — horv. *bilikom, bilikum* poculum majus, Matz., *bilikum* willkommbecher, Fil.—Német eredetű szó. A *willkomm*-beli

w-nek *b*-re fölcserélése és a magánhangzó közbeszúrása magyar közvetítésre vallanak.

3. *bókony* hajóborda. — szerb *bokoń* costa navis, Matz. Csak Baranyában használják; horv. *bokonj* seitenwand, schiffsbauch, Fil. — A *bókony* német eredetű, a *balken*-nak átvétele, melyet a Tájszótárban még *balkon* alakban és «görbe fa a hidasban, a ladikokban és talyigán, melyen a gerendely fekszik» jelentéssel találunk. A *bókony*-nak semmi köze sincs a szláv *bok* «oldal»-hoz.

5. *bot* — horv. *bota* stab, prügel, Fil. — A horvátban elszigetelten él e szó; a magyarban is, ha az vette volna kölcsön, *bota* alakban volna meg.

6. *buta* — szlov. *butast* stolidus, *butej*, *butež* tölpel, Matz. — A magyar *buta* lehet bár a törökből való, a hol neki az oszm. *budala* felel meg. De valószínűbb, hogy az eredeti magyar szókincsnkhöz tartozik s mint ilyen összefügg a *botor* szóval. — A szlov. *butast*, *butej*, *butež* továbbképzett alakok nem bizonyítanak a magyarból való kölcsönzés ellen, mert az ilyen továbbképzés nagyon gyakori az átvett szókban (v. ö. Munkácsinál: apród, bátor, csalárd, gyenge, szürke stb. mellékneveket).

7. *czifra* — horv. *cifra* ornatus Matz., gesims Fil. — Hozzánk a *czifra* az olaszból került, a hol *cifera*, *cifra* és *ziffra* alakban találjuk = ném. *ziffer* Mind a németben, mind az olaszban «numeri nota, számjegy», az utóbbiban azonkivűl «geheimschrift, ziffernschrift» értelemben is találjuk. Csak a magyarban fejlődött ki «ornatus, ornamentum» jelentése, még pedig valószinűleg az óra *cifrájá*-ból kiindulva, a mely gyakran díszesen ki szokott festve lenni. A horvát szónak csupán «ornatus és gesims» vagyis «a ház czifrája» jelentése mutatja, hogy csakis a magyarból való kölcsönvétel lehet.

8. *czondra* — szlov. *candra* lacinia Matz. — A *czondra*-nak Dunántul *czandra* alakja is van, mely a szlovén *candra*-nak teljes megfelelője. Mellette *czondor* lacer, pannosus, *czondorodik*, *czondorlik* «rongyollik» is él. Összefügg vele a *czudar* is, mellyel Szabó Dávid a *czondor*-t magyarázza.

9. *csibe* — szlov. *čiba*, *čibika* gallina; *čibica* pullus. Matzenauer megjegyzi, hogy e szók csak «pomistné = helyenkint» használatosak. Pullusra a szlovénban közönséges szó *kura*, *kure*, a gallina fogalomra pedig a *kokoš*-t használják.

10. *csiga* trochus — szerb *čigra* trochus, kreisel., Matz., eine art kinderspiel, Stef. Mind a kettő megjegyzi, hogy csak a magyarországi szerbeknél, Stef. pedig még különösebben, hogy csak a Szerémségben és a Bácskában használják; horv. *čiga* krahn, emelő csiga, *čigrast* kreiselförmig, Fil. Az *r* a *čigra, čigrast*-ban anorganikus járulék. — A *csiga* szót csupán «kreisel, trochus» jelentéssel majdnem valamennyi velünk érintkező szláv nyelv vette át, «cochlea, schnecke» értelemben azonban egyik sem ismeri. Pedig ez utóbbi a főjelentés, ettől származott az eszköz neve (v. ö. [vas] macska, [kút]gém stb.) Kétségtelen tehát, hogy a magyar volt a kölcsönadó fél.

11. *csipke* — fimbria claviculata, denticulata, limbus denticulatus PP. — szerb-horv.-szlov. *čipka* reticulum, Matz. — A fölsorolt déli szláv nyelveken kivűl előfordúl még a tótban is, ugyancsak *čipka* alakban. A *csipke* szó a magyarban a *csíp* igéhez csatlakozik, a melytől úgy alakúlt mint *csúsz*-tól *csuszka*. PP. tanusága szerint is eredetileg azt a ruhaszegélyzetet jelentette, mely becsipkedések, denticulatiók által volt díszítve. A *csipké*-nek ezen «bevágás, bemetszés, becsipés» jelentése legjobban fönmaradt ezen kifejezésben: megcsipkézi a fát = crenis incidit PP. (szintígy Mol-A.-nél *csipkézet* «crena»).

12. *csobány, csobán* lagena, urceus — szerb *čobanja* vasculum aquaticum, Matz., Stef. — A magy. *csobány* a szlávságból került, az ószlovénben *čbanъ, čvanъ*, a cseh-tótban *cbán*, a szlovénban *čbán, žbán* alakban fordul elő, sőt megvan magában a szerbben is az eredeti alak: *džbàn*, de «wanne, kufe» jelentéssel. A szerb *čobanja*-ra nézve a magyarból való kölcsönvételt mutatja a végső *a*, a jésült *nj* és a *č* és *b* közé szúrt magánhangzó.

13. *farag* — szerb *varagovati* scabere pellem, abfleischen Matz.; horv. *varagovati* id., Fil.

15. *fark* — szerb *varka* cauda piscis, és tréfásan podex is, Matz., Stef.

16. *fáklya* — horv. *baklja* fackel, Fil. — Az *f* rendesen *v*-re szokott a szláv nyelvekben változni, de *b*-re változása sem ritka.

17. *fáklyás*, fáklyavivő — horv. *bakljaš* fackelträger, Fil.

18. *fenyő* — szerb *venja* juniperus, Matz., beeren vom wachholder zum räuchern, Stef. Mind a kettő megjegyzése szerint

csak a magyarországi szerbek ismerik a *venja* szót. A magyar *ő* a déli szlávságban többféle átváltozáson megy keresztűl. A *venja*-hoz hasonlóan *a*-ra változott még a *kenjača* = kenőcs szóban is.

19. *garaboncziás* — szerb *grabancijâš* Stef., *grabanciaš-djak* magus, incantator, veneficus Matz.; horv. *grabanciaš-djak* id., Matz. Szarvas egy czikkében kifejti a *garaboncza, garaboncziás* eredetét és az olasz *gramanzia* elváltozott alakjának tartja (Ny. VI, 97.). Ugyanott a magyar szónak még jobban megfelelő *garaboncijaš* alakot is említ a szerb-horvátból. A kezemben levő szótárakban azomban csak a kettős mássalhangzón kezdődő szó van meg.

20. *gulya*. PP. csak ezen jelentését ismeri: ceva, vacca. Kresznerics Bél után közli «grex vaccarum, armentum campestre» jelentését; de még Szabó D. is így magyarázza a *gulyát* «tehén, v. teháncsorda» — horv. *gulja* viehheerde, Fil. — A magyar *gulya* eredete ismeretlen, a horv. szó azomban a mi nyelvünkből van kölcsönözve. Erre vall, hogy az összes déli szláv nyelvek közűl csupán a horvátban találjuk és hogy a csakis később kifejlődött «viehherde» jelentésben fordúl elő.

21. *iccze* — szerb *ica* dimidium mensuræ liquidorum, Matz. Csak a magyarországi szerbeknél van használatban; horv. *ica* eine halbe, Fil. — Az *iccze* a magyarban idegen, még pedig német eredetű szó. Teljesebb alakja *icczel* (iccélés üveg), melyet, de csak mint *s* képzős melléknevet, Dunán túl, különösen Veszprém megyében általánosan használnak.

22. *keszeg* — szerb *kesega*, dimin. *kesežica* cyprinus alburnus, Matz., eine art fisch, Stef. — A *keszeg* szó származása ismeretlen; egyelőre azomban nincs okunk föltenni, hogy nem tartozik eredeti szókincsünkhöz. A szerbben minden esetre idegen. Erre vall a *ke* szókezdet, a mire Matz. megjegyzi, hogy «vůbec dlužno všecka srb. slova, počínající s *ke*, považovati za cizí = általában minden *ke*-vel kezdődő szerb szót idegennek kell tartani» (201. l.)

23. *koczka* — szlov. *kocka* würfel, tessera, talus; szerb *kocka* id.; horv. *kocka* id. — A m. *koczka* a szláv *kostka*-nak mása, mely csontocskát és würfel-t is jelent. A horvátban a magyarból kölcsönvett csakis würfel jelentésű *kocka* mellett megvan még a *kostka* is, melyen mind a két jelentés fönmaradt. Matz., a ki szintén magyarból való kölcsönzésnek tartja, megjegyzi: «úgy látszik,

hogy a szláv *kostka* a magyarban változott *koczká*-vá és ezen romlott alak ment át a déli szláv nyelvbe is.» (207. l.)

24. *lármás* — horv. *larmaš* lärmmacher, schreier, Fil.

25. *lotyó* scortum, meretrix — szerb *lota* mulier immunda et dissoluta, meretrix Matz. (megjegyzi, hogy csak a magyarországi szerbek használják); *lota, lotka* eine liederliche weibsperson Stef. — *lotyó*-nak valószinűleg egy *lotya* alakja is él (v. ö. szülő, szüle stb.) és ez utóbbit vehették kölcsön a szerbek, a hol Matz. állítása szerint is mindenesetre idegen.

26. *marokvas* canthus — szerb *morokvaša* munimentum axis, Matz.

27. *mázsa* — szerb *maža* pondus centenarium Matz., Stef. — Matz. megjegyzi, hogy csak a magyarországi szerbeknél fordúl elő és a magyar *mázsa* kölcsönvételének tartja. Miklosich se vette föl «Die slavischen elemente im magyarischen» művébe, ámbár a horvátban is előfordúl ugyancsak *maža* alakban (Fil.).

28. *pisztráng* — horv. *pištranga* forelle, Fil. — A magy. *pisztráng* a szláv nyelvekből került hozzánk és egy feltehető ó-szlov. pьstrągъ alaknak mása, mely a lengyelben meg is van még *pstrąg* alakban. A déli szláv nyelvekben az ószláv szónak megfelelője szintén megvan, t. i. a *pastruga*, mely a horvátban «hauchforelle»-t, a szerbben «ein donaufisch»-et jelent. Mellékalakjai azonkivűl e szónak a horvátban: *pastrina* salmforelle, *pastva* forelle, salmforelle, a szerbben *pastrma* forelle (Stef.), *pastrva* id. (Mikl.).

30. *puszta* — horv. *pusta* die puszta, wüste, Fil. — A magyar *puszta* szót eredetileg csak mint melléknevet vette át a szlávságtól; a horv. *pusta* tehát visszakölcsönözés.

31. *regula* — szerb *regula* regel, Stef. — Csak Magyarországban (a Szerémségben, Bácskában és Bánátban) használják és ez bizonyítja leginkább, hogy a latin *regula* magyar réven került a szerbekhez. Bizonyítja ezt még a következő szó is:

32. *regulás* (katona) — szerb *regulâš* liniensoldat, Stef.; horv. *regulaš*, id.

33. *saraglya, saroglya* schragen — szerb *šaraglje* (többes alak) clathri, Matz. Csak a Szerémségben használatos. — A magyarban is idegen eredetű, a német dialecticus *schragel*-nak változata.

34. *sulyok* schlägel, klopfholz, waschbläuel — szerb *sul'ak* segmentum caudicis, block Stef.; horv. *šuljak* block, klotz. — A *sulyok* ugor eredetű, Budenz: MUgSz. 356. l.

35. *szerszám* (ló-sz.) — szerb *sersân* pferdegeschirr, Stef. — A nyilván összetett magy. *szer-szám* szót a szerb csak korlátozott jelentéssel használja.

36. *véka* — szerb *vika* ein getreidemass in der Bácska, Stef., Matz.; horv. *vika* id., Matz. — Az *é*-nek *i*-re változása, valamint a korlátozott jelentés, a csak egyes, a magyarokkal sűrűbben érintkező vidékeken való előfordulását nem is tekintve, mind a magyarból való kölcsönzésre vallanak.

Van azon kivűl több szó, mely teljesen egyezik a magyarral, de minthogy sem a szlávságban, sem a magyarban etymonjuk nincs, nem igen lehet, egyéb okok hiányában, eldönteni, melyik fél kölcsönözte a másiktól. Matzenauer idézett munkájában több szláv szót mond magyar eredetűnek, mint a mennyit egy kis kritikával annak el lehet fogadni. A következőkben Matz. összeállításai közűl csak azokat sorolom majd föl, melyekről némi valószinűséggel föltehető, hogy a magyarból való kölcsönvételek. Ilyenek:

37. *csigér, csiger,* melynek valahol *csingér, csinger* változatát, illetőleg eredetibb alakját is találtam, de most nem emlékszem, hol. — szerb *činger* lora. Matz. megjegyzése szerint csak a magyarországi szerbek használják; horv. *činger* trästerwein Fil., *čigir* treberaufguss Fil.

38. *galiba* perversus, ganeo, M. A., PP. Csak később lép föl molestia, afflictio, tædium, importunitas jelentése Sz. D.-nál. — A szláv nyelvekben csak ez utóbbi jelentésben fordul elő, a mi a kölcsönvételt nagyon valószínűvé teszi: szerb *galiba, galidba* molestia, Matz., Stef. Mind a kettő megjegyzi, hogy csak Magyarországban használatos; horv. *galiba, galidba* ungelegenheit, Fil. — A magyarban nem elemezhető szó.

39. *guga* «döghalál esetén támadó kelevény» Sz. D. — szerb *guka* auswuchs am leibe, gibbus Matz., Stef.; horv. *gûka* beule, *gùkav* skrophulös, Fil. — Az összeállítás ellen leginkább a *g : k* változás szól, bár ez a szláv nyelvekben, igaz hogy inkább az éjszakiakban, éppen nem ritka.

40. *kila* mensura frumenti — bolg. *kilo* mensura quædam

frumenti Matz., szerb *kila* ein getreidemass, Stef. — Matz. az újgörög κιλὲς sextarius és a magy. *kila* szóval veti egybe, de hangtani szempontból csak ez utóbbi jöhet tekintetbe.

41. *lepény* laganum, artolaganus, tracta panis, M. A. — szlov. *lepeń* kuchen, Mikl.; szerb *lepina, lepinja* eine art brod, Mikl., Matz. — Ha meg is engedjük, hogy a szlovén *lepeń*-t mi vettük kölcsön, viszont a szerb *lepinja, lepina* hangalaki változásai, a vég *a* és az *é*-nek megfelelő *i*, olyanok, hogy e szónak magyarból való kölcsönzését nagyon valószinűnek tüntetik föl.

42. *paducz* (hal) nasenfisch, S. I. — szerb *patuca* cyprinus nasus, Matz. — A m. szó a szlávságból került hozzánk, még pedig alkalmasint a tótból, a hol *podustva, podusta* az alakja. Megvan e szó a csehben és oroszban is. A szerbben visszakölcsönzés.

43. *piacz* — szerb *pijaca* marktplatz; csak a magyarországi szerbek ismerik, Stef., Matz.; horv. *piac* platz, marktplatz, Fil. — A magyarba az olaszból került.

44 *szem* — szlov. *osemci* (többes alak) cilia, szempilla, szemöldök, Matz. — A szlovén szó lehet az *o* præfixumnak a m. *szem* szlávos diminutiv *(ec)* képzős alakjával való összetétel és tulajdonképen azt jelenti: «a szem fölötti».

A következőkben egy pár olyan kétesnek tartható kölcsönvételt sorolok föl, melyek Matzenauernál nem fordulnak elő. Ilyenek:

46. *hunczut* — szerb *vuncut* hundsfott. — A szerb szónak *v* nélküli alakja oda mutat, hogy nem közvetetlenűl a németből, hanem magy. közvetítéssel jutott a szerbbe.

47. *kalpag* — szerb *kalpak* mütze (wie die pelzmütze der Ungarn) Stef.; horv. *kalpak* pelzmütze. Fil. — A magyarba a törökből került. A szerb-horvátba is valószínűleg onnan jutott, Stef. magyarázata azomban azt a föltevést is megengedi, hogy a magyarból való kölcsönvétel.

48. *regement* regiment — szerb *regemênta* id. — A magyarból való kölcsönzés mellett első sorban az szól, hogy a legtöbb katonai műkifejezés innét került a déli szláv nyelvekbe, azután pedig a szerb szónak *a* szóvégzője. Csak másodrendű bizonyíték a *regiment*-nek magy. *regement* alakja, mert ezt a ném. köznéptől is hallani így ejteni.

50. *sőt* — szerb *šát* ja, wenn, Stef. — Csak a magyarországi

szerbek ismerik. Rendesen *da ako*-t használják helyette. A m. *ő*-nek a szerbben megfelelhet *a* (v. ö. kenőcs : sz. keňača; fenyő: sz. veňa) és ha a két kötőszó jelentése is összevágna, éppen nem haboznánk magyar kölcsönvételnek tartani. A két kötőszó jelentése azonban eltérő, mert a szerb *šât* föltétes mondatokban használatos.

Munkácsi egyes összeállításainak teljesebbé tételére szolgáljanak még a következők: Stef. szótára a magy. *áldomás*-nak csak *àldumâšče*, a *forint*-nak csak *vorinta*, a *kettős*-nek csak *keteuš* megfelelőjét ismeri. A m. *marha* szóra M. nem idéz a szerbből megfelelőt, pedig van. Stef.-nál *mârva*-t találunk pecudes, pecus jelentéssel. Matz. a magy. *lugas* másáúl a szerbben a *lugoška* mellett *logoška* alakot is említ és megjegyzi, hogy mind a kettő csak a Bácskában és Baranyában használatos. A m. *koldus* Matz. szerint a szlovénban is megvan és *kodež* az alakja, mely bizonyosan a Dunántúli *kódis*-nak az átvétele.

A rövidítések magyarázata: *Matz.* = Matzenauer, Ant.: Cizí slova ve slovanských řečech. v Brňe, 1870. — *Fil.* = Ivan Filipović: Schul- und Reise-taschenwörterbuch der kroatischen und deutschen Sprache, Agram, 1878. — *Stef.* = Lupi Stephani F. Lexicon serbico-germanico-latinum (Српски рјечник, истолкован њемачким и латинским ријечма) Viennæ, 1818. — *PP.* = Franciscus Páriz Pápai: Dictionarium latino-hungaricum, Tyrnaviæ, 1762. — *MA.* = Albertus Molnár: Dictionarium hungarico-latinum (PPápai kiadása), Leutschoviæ, 1708. — *Sz. D.* = B. Szabó Dávid: Kisded szótár (2. kiad.) Kassán, 1792. — *Mikl.* = Franz Miklosich: Die slavischen elemente im Magyarischen, Wien, 1871. — *S. I.* = Sándor István: Toldalék a magyar-deák szókönyvhez, Bécs 1808, — *Ny.* = Magyar Nyelvőr. — horv. = horvát, szlov. = szlovén.

HALÁSZ IGNÁCZ.

AZ UGOR NYELVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ALAKTANA.

25. §. Denominalis igeképzés:

az «azzá-válás» és «azzá-tevés» különféle kifejezése.

II. «Azzá-tevés».

Az «azzá-tevést» jelentő denominalis igeképzésben általában a causativ-képző a tűzetes exponens, a mely vagy közvetlenűl az igeszerű alapnévszóhoz járúl (24. §.) vagy előző «azzá-válás»-féle képzéshez csatlakozik. Néha azomban egyes «azt- v. azzal-tevés»-féle képzésen is merűl föl az «azzá-tevés» jelentése, a melyre az «azzal-valóvá-tevés»-féle értelem könnyen átvihet (pl. a magyarban *tarka* «bunt» mellett *tarkít-* «bunt machen»; de *tarkáz-* is «bunt machen», tkp. «mit bunt[werk] ausstatten», úgy mint *színez-* färben, *aranyoz-* vergolden, stb.).

A) «Azt- v. azzal-tevés»-féle denom. képzés használata:

Finn: *-da* (21. §.), pl. finnS. *kuivaa-* e h. *kuivada-* siccare, *tasaa-* planare *(tasa)* | *-i, -ita, -ista* (22. §.), pl. *suori-* és *suoritta-* rectum reddere, corrigere *(suora), tasoitta-* aequare, complanare *(tasa); vahvista-* firmare *(vahva), vääristä-* incurvare *(väärä).*

Lapp: *<i, <ate, ete, ote, <aste, este, -oste* (22. §), pl. lpF. *čilggi-* aufklären, ins reine bringen *(čielgga, čielgas* klar, hell), lpS. *čälge-, čälgeste-* id. (v. ö. finn *selittä-* e h. *selgittä- : selkeä* e h. *selgedä)* | *gallete- kallete- ; basote-, passote- ; oddoste-, oddeste, oððaste-* (fent 134. l.).

Vogul-osztják: *<it, ĭt, at* (22. §.): vog. *muńmit-* [heiss machen], refl. *muńmitau-* schwitzen: *nāmprit-* klein machen; oszt. *jilbĭt-, jilbat-* erneuern || oszt. *<ĭlt, alt : jimalt-* gut machen, heilen; *ńulmĭlt-* verwunden.

Zürjén-votják: zürj. *<öd, ed* (illetőleg P. *<öt, et),* votj. *<at (<ĭt)*; l. 22. §.; rendes használatú képző, az intransitiv («azzá-válást» jelentő) *<al* ellenében: pl. zürj. *śödöd-, śödöt-* schwarz machen *(śöd), gördöd-* rot machen, röten *(görd : gördal-*

rot werden); *buröd-* versöhnen (gut machen: *bur; bural-* gut, freundlich sein); *kuźed-* lang machen, verlängern *(kuź); paśköd-* breiter machen, ausbreiten *(paśkid* breit, weit: *paśkal-* breit werden, sich ausbreiten); *pöśed-* erhitzen *(pöś* heiss: *pöśal-* heiss w.); *löśed-* anpassen, zurecht machen *(löśid* passend, tauglich: *löśal-* passen, sich schicken); stb. — votj. *kuźat-* verlängern (zürj. *kuźed-); pöśat-* erhitzen *(pöś: pöśal-* heiss werden); *paśkit-, paśkat-* verbreiten *(paśkit); tupat-* zurecht machen, anpassen *(tupit* passend, angemessen: *tupal-* passen, sich schicken); *lapkat-* niedrig machen *(lapek: lapkal-* niedrig sein; zürj. *ľapköd-: ľapkid, ľapkal-); uromit-* befreunden *(urom* freund). — Nagy ritkán találkozik *<al, -jal-* képzős ige, azzá-tevés-féle jelentéssel: zürj. *ľokal-* bös machen, ärgern *(ľok* bös; zorn); *römal-* bunt machen, färben *(röm* schöne farbe) | votj. *vozitjal-* beschämen *(vozit* schimpflich; scham, schande); *śökitjal-* beschweren *(śökit* schwer; last).

B) Causativ képzés használata.

a) Közvetetlenűl az igeszerű alapnévszóhoz járuló, eredetileg causativ értékű *-t* képzővel való «azzá-tevés»-féle igéket találunk (l. 23. §.) a következő ugor nyelvekben: **zürjén-votják** (pl. *kizer-t-* flüssig machen, *viröś-t-* blutig machen); **finn** (pl. *muutta-* [*mūta-*] verändern, *kirkas-ta-* klar machen, verklären); **lapp** (pl. *almos-te-* offenbaren); **vogul-osztják** (pl. vog. *ukšem-t-* verunreinigen, oszt. *sistamt-* reinigen); **cseremisz** (pl. *jokšar-t-* rot machen).

b) Causativ értékű képzőbokorral alakúlt «azzá-tevés»-igék: **Magyar** *<ít (<ét,* illetőleg *<ojt, ejt),* fent 16. §.; előrésze a frequ. *-j* (fent 199. l.) levén, az egész *<ít-*vel való denominalis képzés eredete úgy is érthető, hogy az inchoativ értékkel vett alapképzővel *-j* «azzá-válás» ige keletkezett volt (fent I, B.), s ehhez a caus. *-t* járúlt; — az *<ít* rendes használatú képző, «azzá-válást» jelentő *<úl* és *<od-*val szemben; példák: *gazdagít-* (Rég. **gazdagét, gazdagojt-)* reich machen, bereichern *(gazdag* reich: *gazdagod-, gazdagúl-* reich werden) | *igazít-* rectificare, justificare, dirigere *(igaz: igazúl-, igazod-)* | *üdvözít-, üdvözejt-* salvare, salvum facere *(üdvöz: üdvözűl-)* | *fehérít-* weiss machen *(fehér), nagyobbít-* vergrössern *(nagyobb), tisztít-* reinigen *(tiszta), gyengít-* schwächen *(gyenge)* | stb. — Megjegyzendő: *sántít-* «claudum facere» és «claudicare» *(= sántál-; sánta: sántúl-* lahm werden); továbbá: *közelít* «nähern» és «nahe kommen (ernahen)»; *hasonlít-* «verglei-

chen» és «gleichen (ähnlich sein)»; *tágít-* «weiter machen, lockern» és «nachgeben». — A **mordvinban** is találunk egykét ilyen igét a megfelelő *-ft, -vt* képzővel: mordM. *läpfte-* weich machen, erweichen *(läpä* weich) | E. *valdovto-* erleuchten, erhellen *(valdo* hell) | M. *noškafti-* stumpf machen *(noška)* | M. *šumbraft-* grüssen *(šumbra* gesund) | E. *tustovto-* verdicken *(tusto* dick, geronnen); — a **cseremiszben** *-kt*-vel: cserS. *erikt-*, M. *irekt-, irikt-* reinigen *(ere, ire* rein).

c) Az «azzá-válás» képzéséhez csatlakozó causativ-képzéssel:

Mordvin: *-m-d* (e h. *-m-t)* és *-pt* (e h. *-m-t,* 16. §., fent 241. l.), az *-m* képzős (23. §.) «azzá-válás» ige mellett; pl. mordM. *šamdi-*, E. *čamdo-* leer machen *(šami-, čavmo-* leer werden: *šava, čavo* leer) || M. *akšipt-* weiss machen *(akšimi- : akša)* | *vidept-, vidipt-* grade machen *(videme- : vidä)* | *valdipt-* hell machen, erhellen *(valdim- : valda)* stb.

-lgaft, -gaft, -kaft (E. *-lgavt, -gavt, -kavt)* az *-lgad, -gad, -kad*-féle «azzá-válás»-képzés (fent I, B.) mellett causativ alak (v. ö. fent 241. *tonad- :* caus. *tonaft-, tonavt-),* pl. mordM. *tustilgaft-* (Reg. *tustilgift-),* E. *tustolgavt-* dick machen, verdicken *(tustilgad-, tustolgad- : tusta, tusto)* | *pižilgaft-*, E. *piželgavt-* grün machen, grün färben || *sokirgaft-*, E. *sokorgavt-* blind machen, blenden *(sokirgad- : sokir, sokor)* | E. *peľaskavt-* toll machen *(peľaskad- : peľas)* | stb.

Cseremisz: *-md* (<*emd)* és *-ngd* (<*angd)* az *-m* (23. §.) és *-ng* (<*ang* fent I, B) «azzá-válás»-képzés mellett: pl. cserS. M. *ošemd-* weiss machen *(ošem-* w. werden: *ošo, oša)* | *pengedemd-*, M. *pingedemd-* fest machen *(pengedem- : pengede)* | *puremd-* besser machen, *paremd-* sanare *(puro)* | *kužemd-* verlängern *(kužem- : kužo* lang) | stb. || cserS. *olangd-* bunt machen *(olang- :* bunt werden: *ola)* | *kumdangd-* breit machen *(kumdang- : kumda)* | *vürangd-* blutig machen, cruentare *(vürang- : vür)* | stb.

Zürjén-votják: zürj. *-möd* (P. *-möt),* votj. *-mit* az *-m* «azzá-válás»-képzés mellett; de sok *-m*-es ige mellett csak egyszerű *-t*-vel alakúl az «azzá-tevés»-ige (24. §.); s a votjákban a *-mit* alak általában kevésbé használatos mintsem a zürj. *-möd;* példák: zürj. *kośmöd-, kośmöt-* trocken machen, szárítani (és *kośt-* = votj. *kuaśt- ; kośmi-* trocken werden: *kość)* | *nižmöd-* stumpf machen *(nižmi- : niž)* | *burmöd-* gut m. *(burmi- : bur)* | *ʒońmöd-* heil m., heilen *(ʒońmi- : ʒoń)* | *göľmöd-* arm m. *(göľ)* | *izmöd-* versteī-

nern *(izmi-: iz* stein) | *kuśmöd-* nackt m. *(kuśmi-: kuś)* | *ročmöd-* russisch m., russificiren *(ročmi-: roč)* | *śödmöd-* schwärzen, trüben *(śödmi-: śöd)* | stb. — votj. *uzirmit-* reich machen, bereichern (= z. *ozirmöd-; uzirmi-: uzir)* | *tirmit-* voll machen, füllen (z. *tirmöd-; tirmi-: tir)* | *śökitomit-* beschweren *(śokitomi-: śökit)* | *burmit-* heilen, sanare *(burmi-* genesen: *bur* gut).

Vogul-osztják: az *-m*-féle «azzá-válás»-képzés mellett *-mt* (illetőleg oszt. *<amt)*, meg az *-lt* causativ képzőbokorral (fent 80. l.) *-melt, -milt*. Példák: a) vogB. *vāťimt-* erreichen (ernahen, etwas nahe bringen, v. ö. magy. *közelít-* «nähern» és «nahe kommen»; *vāťim-* sich nähern: *vāťi* kurz, nahe) | *loślimt-* weiter machen *(lożit* weit, geräumig) | vogK. *ľuľemt-* besudeln, beschimpfen (schlecht, garstig machen: *ľuľ)* (Ahl. *lülimt-: lül)* | K. *jänemt-* (Ahl. *jänimt-)* wachsen-machen, aufziehen *(jänim-: jäni* gross); — osztB. *vanamt-* nähern (meg: nahe kommen; *vanam-: van* kurz, nahe) | *tuńimt-* grade machen, g. richten, спрямить *(tuń* grade) | *tākamt-* fest machen, *(takama-: tāk)* | *kēnamt-* erleichtern *(kēn, kēna* leicht) | *leptamt-* weich machen, erweichen *(lēpit, lēbit* weich) | *śimlamt-* vermindern *(śimlamma-: śimil* wenig) | *liramt-* kund tun, offenbaren *(liram-: lir* bekannt) | *ajamt-* verkleinern *(aj* klein).

b) vogB. *ńarmelt-* kahl machen *(ńarm-: ńar)* | *pusmelt-* gesund m. *(pusm-: pus)* | *tākmelt-* fest, stark machen *(tākm-: tāk)* | *mosmelt-* krank machen *(mos* krankheit) | *jänmelt-* wachsen-lassen, auferziehen *(jänim-: jäni* gross) | *ńäsmelt-* stumpf machen *(ńäsm-: ńäs)*; — osztB. *enmilt-* (Irt. *enmett-)* wachsen lassen, erziehen *(ēnim-, ēnmi-;* v. ö. Irt. *āna* dick, vog. *jäni: jänmelt-)* | *ńeśmilt-* stumpf machen (és *ńeśmat-: ńeś)* | *mośmilt-* (Ahl. *mośmalt-)* beschädigen, verstümmeln *(mośim-: mos* gebrechen, krankheit). — Jegyzet. Eléfordúl a közbeeső *-mel, -mil* képzés is (az *-lt*-nek előrészével): vogB. *lożitiml-* weiter werden *(lożit)* | vogK. *puśmel-*: refl. *puśmelaχt-* salvari, heil erhalten bleiben: caus. *puśmelapt-* heilen, sanare (Máté 8, 7. *puśmel-* «sanare» jelentéssel, hibának látszik e h. *puśmelt-)* | *śavmel-*: Máté 12, 13. *śavmelaχt-* (Ahl. *śaumelaχt-)* adaugeri *(śavm-, śaum-: śav* viel) | osztB. *enim-* és *enmili-* «gross werden, wachsen».

Finn: *-nt* (illetőleg *-nd*, fent 243. l.) az *-n (-ne)* «azzá-válás»-képzés mellett *(<enta, enda: <ene)*; pl. finnS. *suurenta-*, E. *sūrenda-* vergrössern *(suurene-* grösser werden: *suure* gross) | *vä-*

hentä- vermindern *(vähene- : vähä* klein, wenig) | *paranta-,* E. *paranda-,* K. *parenda-* besser machen, heilen *(parane- : para,* comp. *parempa* melior) | *pimentä-,* Vp. *pimenda-* verfinstern *(pimene- : pimeä, pimed-a* finster) | *alenta-,* K. *alenda-* niedriger machen, herabsetzen *(alene- : ala)* | *ylentä-,* K. *ülendä-* erhöhen, erheben *(ylene- : yle)* | *oijenta-,* K. *ojenda-,* E. *oienda-* grade machen, ausstrecken *(oikene-, oigene : oikea, oige)* | stb. — Jegyzet. Némely esetben a finnS. *-tta* is látszik *-nta* helyett valónak: *kuivetta-* és *kuiventa-,* E. *kuiveta-* arefacere *(kuiva)* | *kylmettä-* és *kylmentä-* kalt machen *(kylmä).*

<*uta,* meg *-tuta, -duta* az <*u* meg *-tu, -du* «azzá-válás»-képzés mellett (fent I, C); pl. finnS. *hukutta-* perdere, interficere *(hukku- : hukka)* | *tylsyttä-* stumpf machen *(tylsy- : tylsä)* | *lepyttä-* (E. *lepita-)* besänftigen *(leppy-: leppeä)* || *laihdutta-laihutta-* mager machen, entkräften *(laihtu- : laiha)* | *köyhdyttä-* arm machen *(köyhty- : köyhä)* | *miellyttä-* wohlgeneigt machen *(mielty-: miele)* | *rikastutta-* reich machen, bereichern *(rikastu- : rikas ; rikasta-* «reich machen» jelentéssel Lönnröt szerint nem használatos).

A finnVp.-ben az *-n-su*-féle «azzá-válás»-féle igék (fent 96. l.) causativuma *-n-soita,* pl. *sogensu-* blind werden (S. *sokene-)* : *sogensoita-* blind machen | *kuivensoita-* dörren *(kuivensu-,* S. *kuivene-)* stb. (V. ö. hasonló caus. alakokat a finnVp.-ben: *nälgištoita-* aushungern: *nälgištu-* hungrig werden | *vilustoita-* abkühlen: *vilustu-* kühl werden, sich verkühlen).

Lapp: a) az *-m*-féle «azzá-válás»-képzés causativuma *-matte;* pl. *basstalmatte-* scharf machen *(basstalme-,* meg: *basstelmuvva-* sch. werden: *basstel)* | *garasmatte-* hart machen *(garasme- : garas)* | *nanosmatte-* stark machen, verstärken *(nanosme-: nanos)* — b) az *-n*-féle képzés causativuma, a finn *-nt (-nd)*-nek megfelelőleg: lpF. *-d,* lpS. *-t,* lásd fent 295. l.; pl. lpF. *buörede-* verbessern *(buorrane-* besser werden: *buörre ;* v. ö. finn *paranda- : parane-: para)* = lpS. *puorete- (puorane- : puore)* | S. *paijete-,* F. *bajede-* extollere *(paijane-, bagjane-* surgere, ascendere: *paije, bagja* supernus).

Az <*ote, ude*-végű igékhez (316. l.) tartozó causativum <*otatte (odatte), udatte* : pl. lappS. *velkotatte- (velkodatte-),* F. *vilgudatte-* album reddere, dealbare *(velkote-, vilgude-)* | *čappo-*

tatte-, F. *čappodatte-* schwarz machen, schwärzen; — az <*o*-félék mellett van <*ode, ote,* pl. *lossode-*, S. *lossote-* schwerer machen, beschweren *(losso-)*.

A reflexiv végképzővel való *-duvva* és *-tuvva* denom. képzés (159. l.) mellett az «azzá-tevés»-képzés *-dutte, -tutte;* pl. lpF. *buoγodutte-* schwärig machen, geschwüre verursachen *(buoγoduvva-: buoγo)* | *gievatutte-* russig machen, mit russ beschmutzen *(gievatuvva-)* | *ječatutte-*, S. *äčatutte-* verändern *(jačatuvva-: äčatove-)*.

26. §. Denominalis igeképzés: lappangó igésítés.

A fentebbiekben már többször találkoztunk azzal a jelenséggel, hogy a valódi közvetetlen denominalis igeképzés az illető nyelv hangalaki fejlődése közben változván és hangálladékában gyengülvén, végre el is enyészett (lappangásba jutott) s hogy e miatt egyrészt a névszó mellett ennek tőjével lényegesen azonegynek (vagyis képzőtelennek) mutatkozó, noha értelmére nézve származéknak (denominalisnak) beváló ige merült föl; — másrészt meg történetesen hozzájárúlt deverbalis végképzők, többnyire saját eredeti értékükből is vesztve, egyszersmind az igésítés functióját is vállalták el, vagyis eredeti értékükhez képest modosúlt egyenes denominalis képzőknek mutatkoznak. E jelenséggel azomban külsőleg egybevág, sőt sok esetben tőle biztosan meg sem külömböztethető az a másik jelenség, hogy a névszó, értelme szerint «igeszerű» levén, ugyancsak egyenesen igéül is szerepelhet vagy, a mi még gyakrabban tapasztalható, alkalmas deverbalis képzőket fogad el (lásd az «azzá-válás és -tevés» kifejezését a 25. §.-ban I, A. B. C, b.; II, B.).

a) Névszóval egyező denom. igét találtunk, a *-d* vagy *-j* képző teljes lappangásával ezen ugor nyelvekben: **lapp**, pl. lpF. *čorbma-*, *giella-*, S. *kiäle-*, *särva-*, S. *sebre-* | lpS. *monne-*, *naule-*, *čole-* (fent 282. 293. l.) || **cseremisz**, pl. *kuž-*, *mur-*, *lum-*, *peč-*, *šor-* (fent 297. l.); ilyen még: cserS. *šüdür-*, M. *šidir-* spinnen *(šüdür* spindel; v. ö. mord. *kštirde-* és *kištir)* || **vog.-oszt.**, pl. vog. *ēri-*, *lili-*, *jorr-*, *mąjt-*, oszt. *mońś-* (fent 298. l.) || **zürj.-votj.**, pl. *töl-*, *čot-* (votj. *ćut-)*, *śim-*, *ćin-*, *mojd-* (votj. *mad'-)* fent 300. l. || **magy.** *húgy-*, *szar-*, *fos-*, *ágy-* (fent 304. l.). — Sok példa van erre még a **finn** nyelv **E.** dialectusában, a mely ugyanis az <*ada, oda* stb. végű *-d* képzésből a finnS.-ben keletkező <*aa, oo* stb. szóközépi hosszú vocalist már

elrövidítette s így az eredetileg *-d* képzős denom. igét az *a, o (u)* végű névszótővel egyenlővé tette, pl. finnE. *luba-* versprechen, erlauben *(luba* erlaubniss; S. *lupaa-* e h. *lubada-: lupa)* | *tazaebnen* *(taza;* S. *tasaa-)* | *rasva-* befetten *(rasv,* tő *rasva;* S. *rasvaa-)* | *himu-* begehren *(himu* begierde; S. *himoa-, himoo-: himo)* | *janu-* dursten *(janu* durst; S. *janoo-)* | *nalja-, nali-* scherzen *(nali,* tő *nalja* scherz; S. *naljaa-: nalja)* | *halba-* gering schätzen *(halb,* tő *halba* gering) | *kedra-* spinnen *(kedr,* tő *kedra* spindel; S. *kehrää-)* | stb. — Az <*i* denom. igetővég meg néha a finnE.-ben <*e*-re változott (fent 290. l. *poege-, mune-, suge-)*: E. *une-* träumen *(uni,* tő *une* schlaf, traum; v. ö. *unista-* träumen; S. *uni-)* *kuze-* és *kuzi-* harnen *(kuzi,* tő *kuze* harn; S.-ben is *kuse-: kuse).* — Végre amúgyis egybeesik <*i*-féle denom. ige az esetleg szintén *-i*-végű névszótővel: finnS. *leikki-* (és *leikitse-)* spielen *(leikki* spiel) | *sääli-* bedauern *(sääli* mitleid) | *risti-* (és *ristitse-)* taufen *(risti* taufe, kreuz) | *aisti-* wahrnehmen, begreifen *(aisti* sinn, intellectus).

b) A közvetetlen igésítő képzőnek teljes lappangásával denominalis functióval szereplő deverbalis igeképzők: **zürj.-votj.** <*al,* fent 285. l. (frequ. értékű: 201. l.) || **lapp** *-še, -he* (<*aše, ahe* = finn *itse)* fent 294. l. (frequ. értékű: 191. l.) | *-te, -ste* (<*ate, ete,* <*aste, este)* ib. (mom. értékű: 11. 14. §§.) | *-de, -te* (e h. *-nde;* pl. *buörede-)* 295. (caus. ért.) || **magy.** *-z* (<*oz, éz),* fent 302. l. (frequ. értékű: 6. §.). — Ugyanily fölfogás alá esnek még a következők:

-st, mom. (intensiv) értékű 14. §.; a **finnben** *-sta,* mely amúgy is az <*ista* denom. igeképzés utórésze, előfordúl *a*-végű névszótők mellett úgy is, hogy e tővocalis nem változik *o*-vá vagy *i*-vé, még pedig «azt v. azzal-tevés»-féle igékben, a melyeknek nem igeszerű az alapszavuk: pl. *kala* «piscis» mellett: finnS. *kalasta-* «piscari» (nem *kalosta-* v. *kalusta-* e h. *kaloista-).* Tekintve hogy némely ilyen ige mellett még a *-d*-vel való képzés vagyis <*ada* helyett való <*aa*-féle ige is fordúl elé, látni való hogy csak ezen alapképzéshez járult a mom. (intensiv) *-sta,* s ezzel <*asta* e h. <*ad-sta-* épen úgy alakúlt mint *pelkää-* e h. *pelgädä-* «timere»-től *-stu*-val: *peljästy-* (vagyis hogy <*aa* [*ada*] mellett az <*asta* ugyanaz a mi <*i* mellett <*ista).* Egyéb példák: *metsästä-* jagen, auf die jagd gehen *(metsää-* id.; *metsä* wald) | *linnusta-* aucupari, madarászni *(lintu* avis) | *pohjasta-* és *pohjaa-* fundum attingere

(pohja fundus) | *nenästä-* és *nenää-* an der nase ziehen *(n. venettä* naviculæ proram littori attrahere) | *rahasta-* geld machen (g. erwerben: *raha)* | *somasta-* és *somaa-* aptare *(soma* aptus) | *ehdasta-* interlunium pati *(kuu ehdastaa* interlunium est: *ehta)* | *kummasta-* (fr. *kummastele-)* és *kummaa-* mirari *(kumma* res mira).

-l, frequentativ értékű, 4. §.; a finn-ben (finnS. E.) az *<aa* és *<i, o*-féle denom. igének *-l (<ele)* képzős, *<aele* [*aile*], *<iele, oile* végű frequentativuma néha ugyancsak csupa *<ele*-vé rövidűl, úgy hogy az alapnévszó mellett *-le* látszik igésítőnek, noha az igejelentésben a frequ. érték is érezhető: pl. *harjaele-, harjaile-* és *harjele-* bürsten *(harjaa-* id.: *harja* bürste) | *kuokkele-,* fr. *kuokki-* mit der hacke arbeiten, kapálni *(kuokka* hacke, kapa) | *sanele-* és *sanoile-,* fr. *sano-* sagen *(sana* wort); E. *sonele-* worte wechseln, zanken *(sona)* | *riitele-,* E. *rīdle-,* K. *rīdele-* streiten *(riita, rīda* streit) | E. *kauple-* handeln, handel treiben, unterhandeln *(kaup,* tő *kaupa* handel, kauf; v. ö. S. *kauppaile-,* fr. *kauppaa-: kauppa)* | E. *laiskle-* faul sein, faulenzen (fr. *laiska-: laisk,* tő *laiska* faul). — Szintilyennek látszik a cserS. *jükštül-* «sich baden» [sich abkühlen] *jükštö* «kalt» mellett (v. ö. mordM. *äšele-, jäšele-,* E. *ekšele-* «sich baden»: *äšä, ekše* kühl). — V. ö. még a mordvin denom. *-l-gad* képzőbokorbeli *-l*-t, meg ugyanezt magára használva a *sta-l-ma*-félékben (fent 314. l.).

-kod, -köd **magyar** képző, mely egészben frequentativ értékű, 13. §.; részint reflexiv jellemmel (fent 263. l.); — **a)** igeszerű névszó mellett (mely jobbadán személynek tisztére, foglalkozására vagy pedig testi s erkölcsi tulajdonságaira vonatkozik) jelent a *-kod*-val képzett denom. ige «azúl-levést», azaz «annak tisztében működést, az-képen eljárást», igen ritkán «azzá-válást» is; pl. *királykod-* könig sein, als könig herrschen, regnare *(király)* | *emberkėd-* als mann handeln, sich tapfer halten *(ember)* | *szakácskod-* koch sein, coqui munere fungi, coquinare *(szakács)* | *nyájaskod-* sich freundlich zeigen, freundlich tun *(nyájas)* | *fösvénykėd-* geizen *(fösvény* geizig) | *torkoskod-* gefrässig sein, schwelgen *(torkos)* | *bátorkod-* mutig sein; mut fassen, sich unterfangen, sich die freiheit nehmen zu ... *(bátor)* | *hirtelenkėd-* voreilig handeln, sich übereilen *(hirtelen* rasch, schleunig) | *okoskod-* klügeln, klug reden, ratiocinari *(okos* verständig, klug) | *szegénykėd-: el-sz.* verarmen *(szegény* arm), stb. stb. ‖ *-kod* helyett *-koz* képzővel: *barátkoz-* sich

befreunden *(barát-)*; — b) ritkábban fordúl elé *-kod* (vagy *-koz)*-féle denom. ige «azt- v. azzal-tevés» jelentéssel; pl. *törvénykéd-, törvénykéz-* litigare, processiren *(törvény* gesetz, gericht) | *tanácskod-, tanácskoz-* sich beraten, beratschlagen *(tanács* rat) | *fegyverkéz-* sich bewaffnen, rüsten *(fegyver* waffe). — Mindezen igék jelentésében azomban a deverbalis *-kod (-koz)*-val járó frequentativ (illetőleg reflexiv) érték is még érezhető s már az is arra utal, hogy a tulajdonképi igésítés valamely lappangó képzőben rejlik. Igaz hogy az *a)*-csoportbelieket igeszerű alapszavuknál fogva úgy is lehetne magyarázni mint a csupán deverbalis képzővel alakuló «azzá-válás»-igéket (25. §. I, B.). Ámde föltűnő, hogy ugyanilyenek, melyek *-a, e (-á, é)*-végű névszókhoz tartoznak, rendesen a *-kod* előtt még *-l* képzőt mutatnak föl, pl. *pápálkod-* papst sein *(pápa), henyélkéd-* faulenzen (és *henyél-* : *henye* faul, träge), *büszkélkéd-* superbire *(büszke* superbus), *gazdálkod-* wirt sein, wirtschaften *(gazda), lustálkod-* träge sein *(lusta)*; sőt más végű névszótők mellett is csak a teljesebb *-lkod* alak használatos: pl. *társalkod-* genosse sein, umgang haben *(társ, társa-t), gyorsalkod-* festinare *(gyors), restelkéd-* faul sein zu etwas, *bővölköd-* abundare *(bő, bőv* copiosus), *uralkod-* dominari *(úr, ura-t* dominus). Ezekben pedig az *-l* nyilván ugyanazon igésítő képző, a mellyel pl. *orvos, szolga*-tól származott *orvosol-, szolgál-* e jelentéssel «medicari» és «servire» (azaz: «arzt, diener sein» vagy «medicum, servum agere»), fent 288. l. E szerint azt kell hinnünk, hogy a csupa *-kod*-féle denominalis képzés eredetibb *-l-kod* helyett való, a melyből a voltaképi igésítő *-l* képző (288. l.) az egész igének összevontabb alakjában keletkező consonans-torlódás miatt kiszorúlt (pl. *ember-kéd-* e h. *emberé-l-ked-, emberlked-)*; v. ö. *panaszkod-* és *panaszolkod-* sich beklagen *(panasz* klage).[1] — Jegyzet. Az ... *s-kod* végű igék (pl. *torkos-kod-, nyájas-kod-, heves-kéd-)* analogiájára keletkezett

[1]) Kevésbé közönséges a denom. képző kiszorulása a frequ. *-gat* előtt, pl. *igazgat-* dirigere, gubernare (e h. *igazítgat-, igazojt-gat)*; *ékesget-* ornare *(ékesít-get)*; *szépeget- (szépitget-)* zieren, putzen; megjegyzendő pl *tisztogat-* reinigen *(tiszta* rein), melyben az *o* a megvolt <*ojt*-ra utal. — Még ritkábban, csak egy-egy elvétett példában mutatkozik e jelenleg más frequ. képzőkkel (l. Simonyi: Nyelvőr VI, 194. l.): pl. *mesterkél-* künsteln *(*mester-l-kél-* ; v. ö. *mesterkéd- : mester)*; *mázgál-* anstreichen, beschmieren *(*mázol-gál)*; *csókdos-* küssen *(*csókol-dos-)*.

még egy újabb *-s-kod* képzésmód, pl. ilyenekben: *raboskod-* sclave sein, gefangener sein *(rab)*, *tanítóskod-* als lehrer wirken *(tanító)*, *katonáskod-* soldat sein *(katona)*.

C)

27. §. Nem világos értékű igeképzés.

Nem tekintve némely csak egyes ugor nyelvben fölmerülő igeképzést, mely mint az egyes nyelv külön fejlesztménye úgyis e munkálatnak tűzetes tárgykörén kivűl esik,[1]) — találunk még bíztosan kimutatkozó némely igeképzést legalább alaki egyezéssel több ugor nyelvben is, a nélkül hogy értékét kellően megállapíthatnók. Egyelőre csak annyit mondhatunk, hogy ezen képzések, a mennyiben deverbalisoknak látszanak, az igecselekvés módját határozókhoz tartoznak (eredetileg frequentativ- vagy momentán-féle értékkel).

1. *-r*-vel való igeképzés.

a) Deverbalis *-r* képzés, magára való vagy járulékképzővel:

magy. *facsar-* obtorquere, comprimere, exprimere | cser. *pizir-* (és *pizirt-*) | zürj. *pizir-* (ezekben: *pizirt-* ausdrücken; *pizral-* id. frequ.) | osztB. *pazir-*, Ahl. *pašer-* (ezekben: *pazirt-*, *pašert-* ausdrücken; v. ö. osztIrt. *petr-* auswinden, *pusr-* kneifen) | vogB. *päžär-* (*päžärt-* és *päžärmät-* ausdrücken), vogL. *piškär-*, *pišer-* (*piškärmät-* zwicken, *pišermät-*: *äkvän p.* zusammendrücken) | finnS. *puserta-*, E. *puzerda-*, *puzarda-* mit der hand drücken, ringen || ugor alak: p_osk_or-, p_isk_ir- MUgSz. 482. l.; alapige p_osk-: osztB. *pus-*, vog. *pąs-* melken, lpS. *počče-* id. (meg *počeste-* comprimere, exprimere).

mordM. *kiskeŕa-* zwicken, *kiskerde-* id. mom. (mordE. *skiŕa-*, *skirde-*) | v. ö. magy. *kísért-* tentare MUgSz. 30. l. || finn *kitke-* carpere, avellere.

mordE. *kockeŕe-* kratzen, schaben | v. ö. magy. *köször-* ebben:

[1]) Ilyen pl. a nem nagyon régi *-hat*, *-het-* «potentialis» igeképzés a m a g y a rban (pl. *ad-hat* geben können, *tėhet-* e h. *tėv-het-* machen können, *lėhet-* e h. *lėv-het-* sein können, möglich sein; Münch. cod.-ben még így: *nem hatsz .. tenned* = nem *tehetsz)*; — az *-lksil*-féle «desiderativ» ige a mordvinban: NyK. XIII, 82.; — a cserM. *-del*, *-tel*-féle negativ praeteritumtő: NyK. IV, 98.

köszörű-kő schleifstein || finn *koske-* (schärfen: *kosken kirven* aciem securis reficio) | v. ö. zürj. *kesli-* schleifen, wetzen.

finnS. *himarta-* (és *himaroitse-)* stimulari, delectari || *himebben*: *himo* begierde | v. ö. votj. *śumal-* hungern, dursten, zürj. *śumal-*, *simal-* | mord. *sime-*: M. *simma*, E. *simeme* durst.

finnS. *nykertä-* minutatim carpere, vellicare || *nykki-* digitis arripere, vellicare.

finnS. *kaiverta-* scharren, stochern, wühlen, graviren (=fodicare) || *kaiva-* fodere; — v. ö. magy. *kapar-*, *kopor-* scharren kratzen.

finnS. *takerta-* és *takelta-* ankleben machen, einwickeln, kneten *(takeltu-* stecken bleiben, hängen bleiben: K. *takeldu-)* || *takistu-* haften, stecken bleiben, E. *takista-* id., *takitse-* kleben bleiben, anstossen, stolpern; — v. ö. osztB. *tagarla-*, *tagirli-* hängen bleiben, anstossen an etwas, stottern; *tagirt-* aufhängen, anhaken || vog. *tägep-* hängen bleiben, *täu-mät-* stecken bleiben *(täil-* stottern) | zürj. *takal-* einsinken, stecken bleiben | v. ö. magy. *akad-* MUgSz. 726. lap.

lappS. *sakkarte-*, *sikkarde-* abstergere || *sikke-*, *sikko-* id.

lappS. *maddarte-* implorare, supplicare || *madde-* rogare, petere.

vog. *amert-* schöpfen, osztB. *amirtij-* id., *amir-ma-* id. mom. || osztB. *um-* schöpfen; — v. ö. mord. *ameĺa-*, *amelde-*, finn *ammelta-*, *ammenta-* schöpfen; magy. *mer-* e h. **emer-* id. MUgSz. 615. l.

vog. *sēmpr-*, *semperl-* rollen, kugeln, sich drehen || *semp-* id.

magy. *tipor-*, *tipra-* calcare, conculcare || *tipod-*, *tapod-*, *tapos-* treten, calcare.

magy. *hunyor-*: *hunyorít-* blinzeln [einmal], *hunyorog-* blinzeln [in einem fort], *hunyori* blinzler || *húny-* schliessen, zumachen [die augen], oszt. *χań-*, vog. *koń-* id.; — megjegyzendő: vog. *końpärt-* mit den augen winken *(säm końpärti-* das auge blinzelt), *końpermät-* id. mom.; az *r*-es alaknak közvetetlen alapja mom. *-p*-vel való: **końep-*, *końp-* (fent 12. §.); — v. ö. votj *kunertiśk-* scheel sehen (zürj. *kuń-*, votj. *kiń-* húnyni).

magy. *zár-* claudere, occludere | osztB. *tugor-*, *tugr-*, vog. *tq̈r-t-*, *tqort-*, *tovrt-* id. || Simonyi (NyK. XVI, 266) mint lehető alapszóra az ug. t_ag- igére utal, mely a vog. *tuj-t-* e h. t_ag*-t* «celare, abscondere»-ből fejthető ki (MUgSz. 220).

magy. *fér-* platz haben, hineingehen, hinzukommen können ‖ ug. *p_ig-* «ire» MUgSz. 516. 519.

m. *tár-* weit öffnen, patefacere ‖ *tát-* id.; ug. *t_og-*, MUgSz. 186.

Jegyzet. Egyéb, több ugor nyelvekben egyezőleg megmaradt ilyen *r*-végű igető, a melynek bár képzett voltát sejthetjük, de alapigéjét még ki nem fejthetjük: oszt. *ńogor-* hobeln, schnitzen = m. *nyír* [*nyíro-*] tondere MUgSz. 418. | magy. *akar-* wollen = vog. *ągur-* : *ągurmät-*, osztB. *ankirma-*, *aññarma-* hinblicken ib. 727. l. | magy. *vakar-* kratzen: mord. *angiŕa-* id., *angirda-* id. mom., ib. 884. 728. ll. | vog. *šagr*, *sajr-*, oszt. *sagr-*, *seur-*, *sevir-* hauen, hacken, schneiden: finn *särge-* e h. *sägre-*, magy. *sér-*, *sért-* lædere ib. 235. l. | vog. *pour-*, *pūr-* : *pūrmät-* umfallen; votj. *pogral-* fallen, *pogir-t-* umwerfen; v. ö. lapp *moggore-* prolabi, magy. *borúl-* procidere, *borít-* umstürzen; ib. 465 | ug. *p_og_or-*, *p_ig_ir-* drehen, sich drehen: mord. *puvuŕa-* sich drehen, vog. *pēr-* drehen; *poar-*, *pouar-*, *pōr-* rollen, finn *püöri-* volvi, m. *forog-*, *fordúl-* stb. ib. 533. | ug. *v_og_or-*, *v_ig_ir-* volvi, circumagi: finn *vüörü-*, *vieri-*, *vuoro*, magy. *örvény* vortex, stb. ib. 854. | ug. *s_ig_ir-* : finn *hüöri-*, m. *sürög-* cursitare, operosum esse | ug. *j_og_or-* : oszt. *jour-*, *jourt-* drehen, winden; lapp *jorre-* circumire; m. *jár-* ambulare ib. 141. (alapszava sejthető a vog. *j_ong-* «sich drehen» igében; v. ö. mord. *jaka-* e h. **janga-* «járni») | ug. *k_og_or-*, *k_ig_ir-* : mord. *keveŕe-*, finn *kieri-*, m. *kereg-*, *kering-* volvi, rotari; *karing-* id., *kórász-* vagari, stb. ib. 19. 6. ll. | ug. *t_og_or-* sustinere, valere: finn *targe-ne* e h. *tagre-ne-*, magy. *tar-t-*, *tűr-* ib. 185. (v. ö. *t_og-* : finn *tugeva* firmus, robustus ib. 253).

b) Denominalisnak mutatkozó *r*-es igeképzés: **finnS.** *punerta-* rot sein, rot scheinen (*puna* rot, röte) | *sinertä-* blau erscheinen, blauen (*sini* blau); *siner-*: *sinervä* bläulich | *vihertä-* grünen, grün erscheinen (v. ö. *viho* viror, *vihanta* viridis, virens; zürj. *vež* grün); *vihere-* : *viheriä* viridis | E. *nokerda-* (és *nokelda-*) mit dem schnabel hacken (*nokk-a*) | *piññerda-* dünn werden (*ping-u* dünnere stelle); — **lappS.** *roggare-* excavatum fieri (pl. *aren roggari* fovea in foco facta est: *rogge* fovea).

c) Hangutánzó-féle igékben, melyeknek az alapszavuk (az illető hang szava) lehet akár ige akár névszó jellemű: [1]) **finnS.**

[1]) A magyar nyelv pl. igének veszi a hang-szót a *-g*, *'an* képzős hangutánzó igékben (*durog-*, *durran-*).

visertä- garrire, cantillare; *kukerta-* garrire (ut tetrao); *loperta-* blaterare; *hykertä-* sonum murmurantem ciere; *kuikerta-* girren, pipen, klagen *(kuikki-, kuikutta-* id.) | E. *puperda-* és *pupre-* patschen; — **lappS.** *mulderte-* murmurare; *ikerte-* ululare; *šanderte-* vana loqui, nugari; *tipperte-* garrire, nugari; lpF. *mullarde-* murmeln, brummen; *šoabarde-* unverständlich reden; *višarde-* zwitschern; *hoaigerde-* heulen; — **mord.** M. *aksirda-* sich räuspern, aushusten (E. *aksor-gad-)*; *avarde-* weinen (E. *avar-gad-* inch.); *kaštirdi-* rauschen; *kopirda-* einen schluck machen, kortyantani; *čatirdi-* krachen; *čikirdi-* knarren, csikorogni; *čingerde-* klingen, csengeni; *pikštirdi-*, E. *pukšturdo-* prasseln; — **cser.** *küdürt-*, M. *kidärt-* donnern; — **votj.** *dišbirt-* klopfen, poltern; *gildir-* : *gildirjal-* wiehern; *tacirt-* klappern, schnarren; *tecirt-* klappern; *gudur-*: *guduri-* donner, *gudurjal-* lärmen, poltern; — **vog.** *pątert-* lärmen, brausen; *visert-* (frequ. *visertänt-)* zanken; *ląmpert-* murmeln; — **osztB.** *šaχre-ma-* anfangen zu knarren, csikordúlni; *ńekerś-* (és *ńakaš-)* schluchzen Ahl.; *enkir-*, *enkriś-* (Ahl. *enkris-)* murren; — a **magyarban** frequ. *-g*-vel: *-rog, -rög (-rgo, -rge)*, többnyire a csak *-g*-vel való rövidebb igető mellett (fent 203. l.): *nyikorog-* és *nyikog-* knarren; *csikorog-* knarren; *nyöszörög-* és *nyöszög-* winseln; *csicsérég-* és *csicség-* zwitschern; *doborog-* és *dobog-* pochen, dröhnen | stb.; meg a szorosan hangutánzókon kivül egyéb descriptiv igék: *kuczorog-* és *kuczog-* hocken, kauern; *biczéreg-* és *biczég-* wackeln, humpeln; *henteróg-* sich wälzen (l. Simonyi: NyK. XVI, 267).

d) De lehet az *-r*-es igeképzés csak látszatra i g e képzés, a mennyiben voltaképen közbeeső *r*-es névszón alapszik: pl. a finnben *muserta-* «in frustula frangere, contundere» szakasztott olyan ugyan mint *puserta-* (lásd m. *facsar-)* s lehetne így bár *mus-*, *musk-* igétől való (v. ö. magy. *muszol-*, *muszkol-* MUgSz. 637.), de van *musera* névszó is («kies, schutt») | vog. *ląmmerl-* sich zusammenziehen, *ląmmert-* zusammenziehen (osztB. *lomirt-* runzeln) mellett *r*-es névszóra utal a vog. *ląmmeriñ* «zusammengezogen» | zürj. *čabral-*, *čabirt-* drücken, zusammen rücken, fest halten: *čabir* faust (v. ö. magy. *marok: markolni)*. Így pl. *r*-es névszóval látjuk magyarázandónak: finn *ymmärtä-* [*ümmärdä-*] «intelligere, mente capere», m. *ismer-*, *ismér-* «kennen, erkennen» (MUgSz. 822.); a lappS. *kolkerde-* «circumvagari» igét sem kell épen egyenesen a

kolke- «fluere; oberrare»-tól származtatni, hanem inkább *kolker* (= f. *kulkuri*) profugus (vagabundus)-tól.

J e g y z e t. A mi az *r*-nek képzőértékét illeti, természetes, hogy annak nem kell valamennyi igére nézve egy s ugyanannak lenni; sőt maga az *r*-es hangalak sem látszik mindenütt eredetinek. Így nagyon hihető, hogy a magy. *rog*-beli *-r*, tekintve az illető igék határozott frequentativ jellemét, meg hogy a *-rog* mellett néha még *-log* mutatkozik (*fanyarog-*, *fanyalog*; *kótorog-*, *kótolog-*), csak frequ. *-l* képzőnek elváltozása. — A többi nyelvekbeli *-rt* (*-rd*)-féle hangutánzókra is ráillik jobbadán a frequ. érték s ezeknél is találkozik *-lt* (*-ld*)-féle mellékalak (pl. finnS. *viheltä-* pfeifen; *ujelta-* ululare); szintígy egyéb *-rt* (*-rd*) igék egy részére: pl. finn *nykertä-*, *kuiverta-*; s e mellett némi diminutiv-féle momentum is érezhető. — A mennyiben egyik-másik *r*-es igének jelentése valamennyire momentán (illetőleg intensiv)-félének látszik, utalhatnánk bár a momentán *-l*-re (15. §.), mint a melyből az ilyen *-r* elváltozhatott; erre nézve számba jöhet pl. hogy a vog.-oszt. *ami̊rt-* «haurire» ellenében a finnben *ammenta-* és *ammelta-* van, s a mordvinban csakis *-l*-vel: *ameľa-*, *amelde-*.

J e g y z e t. A magyarban több *-rog* (<*orog*)-féle ige mellett eléforduló *-ró* (*-rú*: *-rő*, *-rű*) végű névszó, alakja és jelentése szerint, *-r* végű igéhez való nomen verbale-nak mutatkozik: pl. *háborog-* (tumultari) és *háború* turba, tumultus; *keserég-* (moerere, lugere MA.) és *keserű* amarus; *szomorog-* (tristari, moerere) és *szomorú* tristis; *sanyarog-* (affligi, angi) és *sanyarú* moestus, afflictus; *nyomorog-* (affligi, opprimi) és *nyomorú* miser, calamitosus; *fanyarog-* és *fanyarú* austerus, acerbus. Noha ezekben az *r*-es alap nyilván igéül szerepel, lehet az mégis eredetére nézve esetleg névszói is, csakhogy ez a névszó «igeszerű» levén deverbalis képzőket is elfogadhatott. Eredetileg névszóinak mutatja pl. a *hábor-* (*hábor*$_s$*-*) tőt a mord. *sumbra*, *si̊mbi̊ra* «turbidus» MUgSz. 127. l.; a *keser-* tőt: finn *katkera* ib. 23. l.

---

2. Homályos értékű *-d* képző.

a) Kifejthető rövid alapige mellett: finnE. *jouda-* «eilen, hingelangen»; refl. *u*-val: *joudu-* vorwärts kommen, gefördert werden (= finnS. *jou-ta-*, K. *jou-da-* «ráérkezni, dazu kommen, zeit haben

zu . .», *joutu-* «festinare; tempestive pervenire; casu pervenire, incidere»» : *jou* = ug. $j_o g_o$- «fluere, currere», megvan a finnben még mint *juo-*, *jō-* : E. *jōma* strömung, S. *juo-kse-*, E. *jō-kse-* currere. — V. ö. MUgSz. 158. l.

finnK. *löüdä-*, E. *leida-*, S. *löytä-* invenire = magy. *lēl-*, *löl-* invenire; afficere, offendere; finn *löü-dä* ebből: *lög-dä-;* alapige $l_i g$- = finn *lē-*, *lie*, m. *lev-* «fieri»; MUgSz. 692. 698.

finnS. *huuta-*, E. *hūda-* clamare, vocare = mord. *śudi-*, *śudo-* fluchen; cser. *šud-*, *šüd-* jubere (v. ö. *šüdal-* exsecrari, maledicere); — alapige $s_o g$- «sonare» = f. *soi-* sonare, zürj. *šu-*, votj. *šu-* sagen, reden (v. ö. magy. *szó*, vog. *suj* sonus, vox). MUgSz. 295. 303. ll.

finnS. *raata-* labore colere, vi lacerare, discerpere; K. *roada-* laborare; — alapige: f. *raa-* (*raa-sta-* lacerare, unguibus terere), cser. *ru-*, *ro-* hauen, m. *ró-*, *rov-* incidere, kerben MUgSz. 664.

finnS. *taita-* posse, scire, E. *taida-* (n. act. *taido* = S. *taito*) ; — alapige: f. *tai-:* refl. *taipu-* sich vermögen lassen MUgSz. 252.

finnK. *ťiedä-*, E. *tēda-*, S. *tietä-* scire; ug. $t_i g$- = magy. *sej-* (*sej-t-*, *sej-dít-* wittern, merken, gewahren), cser. *ši-* (*šinž-* scire) MUgSz. 337.

Szintilyenek meg MUgSz. fejtegetése szerint a finnben: S. *itä-* germinare, germen agere, E. *ida-* (*idane-* keimen, *idu* keim = S. *itu*) 153. l. | S. *pitä-*, K. *pidä-*, E. *pida-* tenere: 547. l. | S. *vuota-*, E. *vōda-* fluere, effluere 559. 841. | S. *hiertä-*, K. *hierdä-* fricare, terere: 236. l. | S. *murta-*, E. K. *murda-* frangere, rumpere: 601. l. | S. *sorta-*, K. *šorda-* deprimere: 309. l. | S. *siirtä-*, K. *šiirdä-* transponere, migrare: 209. l. | S. *heity-* (refl. *u*-val) schwindeln, vertigine corripi: 282. l. — Félre hagyjuk még a finn . . *h-t* végű igéket, melyek jóformán mom. *-t*-vel alakultak (v. ö. hogy ug. $j_o g$-tól caus. *-t*-vel van a finnben *johta-* ducere), pl. *lähte-* abire 699. l., *hihtä-* festinanter procedere 341., *ehtä-* properare, pervenire 154., *hohta-* splendere 190., *lauhtu-* remitti, leniri 705.

A magyarból, hol e képzőnek az alakja *-l* (v. ö. *lēle-* = finn *löüdä-*, e h. *lögdä-)*, a miért is már kevésbé bíztosan ismerhető föl, minthogy a frequ. és mom. értékű *-l*-vel egybeesik (l. fent 179. l. Jegyzet), — jóformán ide vonhatók: *ill-* (*illa*-ni currere: *illó*, *illan-*, *illog-)* MUgSz. 159. l.; *ill-* (*ille-* decere, convenire) ib. 155.; — s általában azon *-l*-es intransitiv igék, a melyek mellett ugyanazon

alapigétől való causativ alakú (*-t, -jt*-vel: fent 245. 246. ll.) transitiv igék vannak: *sül-* assari (*süt-* assare); *fűl-* calefieri (*fűt-, füjt-*); *fúl-* suffocari (*fojt-*); *nyíl-* sich öffnen, aufgehen (*nyít-*); *nyúl-* sich dehnen (*nyújt-*); *gyúl-* accendi (*gyull-*: *gyullad-* v. *gyúlad-*; *gyújt-*); *gyűl-* sich sammeln, sich anhäufen (*gyüjt-*); *dűl-*, *dől-* ruere, labi (v. *düll-*: *dülled*; *dőjt-*); *fesl-* solvi (*fejt-*); *foszl-* sich schleissen (*foszt-*); *hajl-* sich biegen, sich beugen (*hajt-*).[1])

b) Mint járulékképző ezen képzőbokrokban: finnS. <*ut-* e h <*ud* reflexiv képző az egyszerű <*u* mellett, és ismételt *u*-val <*utu* e h. *udu-* (= finnK.), fent 253. l.; — ennek megfelelhet a magy. <*úl* (*ól*) reflexiv képző: fent 263. l., meg a zürj.-votj. reflexiv <*al*: fent 269. 317. l.; meg a szintezen értékű osztják <*āj, ōj*: fent 250. l.

mordvin <*ad*, mely mellett a causativum (<*aft, avt*) csak <*a*-végű tőtől való; az <*ad*-os igék, intransitiv jellemüket tekintve, lehetnek bár eredetileg reflexiv képzéssel valók, úgy hogy e képző = finn <*ud*, m. <*úl* (pl. *tonad-* teljesen = m. *tanúl-*). Ilyen <*ad*-os igék pl. *ozad-* sitzen (*oza-* sich setzen; *ozaft-*, *ozavt-* niedersetzen); *sirad-* sich zerstreuen (caus. *siraft-*); *naksad-* (M. *naksadi-*, E. *naksado-*) faulen (caus. *naksaft-*; M. *naksada*, *naksado* verfault); *tonad-* sich gewöhnen, lernen (caus. *tonaft-*, *tonavt-*).

finnS. <*aj-a* = finnVp. <*aj-da*, pl. *karkaja-*, *kargajda-* currere: fent 38. l.

MUgSzótár 158. l. a finn *jouda*-t magyarázván úgy vélekedtem, hogy ezen *-d* képző lehet eredetileg azonegy a denominalis *-d* képzővel, a mennyiben az alapige egyszersmind névszóúl is szolgált (pl. a *jou-da*-beli *jou-* = ug. *j₈g-* a finnben *joge* alakban «fluvius»). Ez a fölfogás természetesen csak az *a)* pontbeli *-d*-képzésre illik, mely mellett itt-ott elé is fordúl még az alapigével egyező névszó, pl. *vuoda-*: *vuo* fluxus; *huuda-*: vog. *suj*, m. *szó* (v. ö. *szól-*).

---

[1]) Fent 178. 179. ll. még a frequ. *-l* alá van fogva: *hajl-*, *ill-* (*illa-*), *ill-* (*ille-*). Meglehet hogy az ugyanott a frequ. *-l* képzéshez fogott tőkhöz még más is inkább ide a *-d* = m. *-l*-hez tartozik (pl. akár *áll-*, *ül-* is: MUgSz. 731. 873); de bajos ezt végképen eldönteni.

ISMERTETÉSEK ÉS BIRÁLATOK.

Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft, herausgegeben von F. *Techner*. I. Band, 1. Heft. Leipzig 1884. — Ez új folyóiratnak eddig megjelent legelső füzetében igen érdekes *Brugmann K.* czikke: *Zur frage nach den verwandschaftsverhältnissen der indogermanischen sprachen* (226—256. lap). E dolgozat nem annyira az indogermán nyelvek rokonsági viszonyát tárgyalja, mint inkább azt a kérdést, hogy mennyiben és mikor szabad az egyes nyelvcsoportok számára származási táblákat felállítani. S ez ránk nézve is nagyon érdekes kérdés. A nyelvek rokonsági viszonyára nézve két fő elmélet van: az elágazás és az átmenet elmélete (stammbaum- u. übergangs-hypothese). Az előbbi az elterjedtebb, s nálunk csakis ez jutott érvényre (Budenz, Verzweigung der ugrischen sprachen). Itt nem vitatkozunk arról, hogy melyik vélemény a helyesebb, ránk nézve elég az, hogy majdnem az egész tudományos világ az elágazás mellett szól, s nálunk a másik nézetnek még csak képviselője sincs. Hagyjuk tehát ezt, s feleljünk meg mindjárt Brugmannal arra a kérdésre, hogy mi lehet kriteriuma két vagy több nyelv oly szoros összetartozásának, hogy őket egy közös ősnyelvből eredetteknek kelljen tartanunk.

Ő így felel rá: csakis olyan egyezések, melyek nincsenek meg ugyanazon csoport többi nyelveiben, s a közös ősnyelvben sem voltak meg, vagyis közösen véghezvitt újítások.

Ezután Br. egyenkint tárgyalja a kriteriumokat, melyek alapján az indogermán nyelvek származási fáját felállították.

A szorosabb egybetartozás mellett bizonyít az egyforma hangfejlődés; ámde kimutatható sok oly hangtani jelenség, melyeket kétségtelenűl egybe nem tartozó nyelvek is egyformán felmutatnak. Br. számos példát hoz fel erre az egyes indogermán nyelvek köréből; de hát ily példákat találhatunk egymástól még távolabb

álló nyelvekben is. Pl. a kelta nyelvben két hangzó közötti *m*-ből *v* lesz, épúgy mint a magyarban; szókezdő *s*-ből *h* lesz a görögben és irániban (óbakt. *hana* ősz, gör. *ἕνος*, lat. senex), épúgy a magyarban és finnben (magy. *hét*, vog. *sāt*; magy. *hüvely*, vog. *sipel*; finn *happame*, mord. *šapama)*. Csakhogy ebből még senki sem merné következtetni, hogy ezek a nyelvek (óbaktriai és görög, magyar és finn) szorosabb rokonok.

Az egybetartozás második kritériumát az alaktani egyezések képezik; csakhogy itt is nagyon sok egyezés mutatható ki nemcsak az egymástól távol eső indogermán nyelvek közt, hanem egész külön nyelvcsoportok egyes ágai között is. Épígy vagyunk a mondattani egyezésekkel is; melyek szintén előfordulnak egymástól igen távol eső nyelvekben. A szókincsbeli egyezés már magában is keveset bizonyít; mert ha két nyelv ugyanazon szavakat mutatja fel, melyek a többi rokon nyelvben nincsenek meg, ezt vagy úgy kell magyaráznunk, hogy egyik a másikától kölcsön vette (v. ö. a finn és lapp nyelvbeli számos szóegyezést), vagy közösen egy harmadiktól vették; vagy pedig az ősnyelvben meg volt szavat csak ők ketten őrizték meg, a többi rokon nyelv pedig elveszítette. De hogy a közös ősnyelvből való kiválás után fejlesztették volna, az a legkevésbbé valószínű eset.

E tanulmány eredménye tehát: Hogy két vagy több nyelvet szorosan egybetartozónak fogjunk fel, arra nézve csakis olyan egyezéseket lehet tekintetbe vennünk, melyek közösen véghez vitt újítások. Csakhogy itt nagyon könnyen tévedhetünk, mert külömböző nyelvek gyakran egymástól függetlenűl ugyanazon újítást vitték véghez. Most már elénk támad az a kérdés, a melyet azután Br. is felvet: milyen alapon tarthatunk tehát mégis egyes nyelveket a többiekkel szemben szorosan egybetartozóknak? Brugmann erre így felel: A szoros egybetartozás bebizonyítására nem elég egy vagy egynehány egyezés, hanem szükséges számos hang-, alak- és mondattani és szókincsbeli egyezés, melyek a véletlen találkozás gondolatát teljesen kizárják.

Én e feleletet nem tartom kielégítőnek, mert nem igen lehetséges külön nyelvcsaládok között számos közös sajátságot találni, s ezekről még be is bizonyítani, hogy újabb fejlődések, s hogy nem véletlen találkozások. Sőt én azt hiszem, hogy egyes nyelvek szoros egybetartozásának bebizonyítására elég egy egyezés

is, csakhogy ez egyezésnek olyannak kell lennie, a melyről kétségtelen, hogy újabb fejlődés, s kétségtelen az is, hogy e találkozás a véletlenen nem alapulhat. Hisz ilyen kritériumon nyugszik az ugor nyelvcsoport körében a déli és északi ág nyelveinek külön-külön egybetartozása, csakhogy ez az egy kritérium olyan, hogy annak alapján a nyelvek szoros egybetartozását kétségtelenűl elfogadhatjuk.

Brugmann e tanulmányából egy másik következtetést is vonhatunk. Azt, hogy nagyon óvatosaknak kell lennünk származási fák felállításában, s ha nincs ily kétségtelenűl biztos kritériumunk, inkább ne is bántsuk a származási fát, semhogy próbakép hamis theoriát állítsunk fel, mely többet árt, mint használ. Az ugor nyelvek további elágazására nincsenek biztos adataink, s ezért a déli és északi ág nyelveit csak mint külön nyelveket vehetjük tekintetbe. Ugyanezt kell mondanunk az altáji nyelvek elágazásáról, bár ezekre nézve állított fel Munkácsi egy származási fát (Budenz-Album 313. l.). De állított-e fel kétségtelen kritériumot is a déli és északi ág nyelveinek szoros egybetartozására? Az, hogy egyes többes képzők közösen vannak meg egy-két nyelvben, bizonyíthat-e eléggé e nyelvek szoros egybetartozása mellett? Az alaktani sajátságok ép azok, melyek legkevesebbet bizonyítanak, mert éppen szóképzőket fejthetnek ki legkönnyebben egyes nyelvek egymástól függetlenűl, vagy a mi sokkal valószinűbb, őriznek meg egymástól függetlenűl. Az, hogy az ugor és szamojéd nyelvekben közösen megvan a *-j* pluralis és *-g* dualisképző, míg a többi altáji nyelvekben nincs meg, épúgy nem bizonyítja e két nyelv szorosabb egybetartozását, amint nem bizonyít a szamojéd nyelv külön állása mellett az összes többi nyelvekkel szemben az, hogy egyedűl e nyelvben nincs meg a *-g* collectiv számnév-képző, addig, a míg ez egyezésekről nincs bebizonyítva, hogy közösen véghez vitt újítások, s hogy semmi esetre sem lehetnek véletlen találkozások. De nem akarom itt e származási-fa helyességét, vagy nem helyességét vitatni, csak azt állítom, hogy az egyes nyelvek egybetartozása nincs ott úgy bebizonyítva, hogy annak alapján származási-fát állíthatunk fel. S csak ismételhetem, a mit föntebb mondottam, hogy ezt csak akkor szabad tennünk, ha az egyes nyelvek szorosabb rokonságára egész kétségtelen kritériumaink vannak.

Balassa József.

Ad «Turcologiam». — Vámbéry Ármin úr a Nyelv- és Széptud. Értekezések XI, 12. számában («A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet») némely egészen új török adattal mozgatja elé a magyar-török nyelvhasonlítást — örvendetes bizonyságáúl, hogy ő még folyvást tanulja «második anyanyelvét», a törököt, még pedig könyvből, csak úgy mint azok a pedans szobatudósok, a kik íróasztaluk mellett soha nem hallott nyelvek fölött elmélkednek. Vámbéry úr sem hallotta, tudtunkra, az altaji török dialectusokat, pl. nem a «szojon» nyelvet, s mégis tud belőle érdekes adatot fölhozni Radloff közlése után, a melyet természetesen egy szobatudóshoz méltó gondossággal jól meg- és átnézett. Avagy ezeket a török nyelveket is, meg a jakutot, a csuvast, a kazáni-tatárt stb. csak amolyan «anyanyelvszerű» könnyüséggel tudja ő bele keblezni az ő többi nagy tudásába?

Ad vocem: *fej*. Eddig ennek török másáúl V. úr csak a bizonyos «fő embert (herczeget, fejedelmet)» jelentő *bej (beg)* szót meg egy szerinte létező és «fej-társ»-nak magyarázandó *bej-taś*-ból kifejtett *bej* szót mutatta be (v. ö. NyK. XVII, 443). Most ennél jobbat talált: ugyancsak a «caput, kopf» jelentéssel még magára is használt *paȷ* szót a szojon nyelvben (l. értekezése 38. 44. lapjain). Erre aztán victoriát lövethet a turkologia! Mert a szó csakugyan megvan, — nem tekintve a dolognak egy kis bibéjét, melyre V. úr nem ügyelt. Első az, hogy a szó Radloff közlése szerint voltaképen nem *paj*-nak, hanem *paď*-nak (magyar írásmód szerint *pagy)* olvasandó; V. úr ignorálja, hogy Radloff háromféle *j*- jeggyel él: *j* = *j*, pont nélkül való *ȷ* = *ď*, s pont helyett komma-félével = *ť* (l. Radloff, Proben der Volkslitteratur stb. I, Vorwort XXIII.); a kérdéses szó pedig pontatlan *ȷ*-vel van. Fontosabb ennél még az, hogy a *paj*, helyesen *paď (pagy)*, nem is így fordúl elé mint tő vagy nominativusalak, hanem csak olyan ragos alakban, hol a *ȷ* hangnak vocalisközi helyzete van: *paȷi̊nγa* 3. szem. ragos dativusalak (Radl. I, 404. l. *kiȷiniñ paȷi̊nγa* embernek fejére). Ha V. úr a szojon textusokban még egy kicsit körülnéz, bizonyosan észreveszi azt is, hogy ez a vocalisközi *ȷ* hang csak a lágy *ź* és *ʒ́*-nek elváltozása, mint pl. a *kiȷi* «ember» szóban, mely még így is van *kiźi* Radl. 409. 410. (megjegyezvén, hogy a szojon nyelv a vocalis-közi egyszerű consonans lágyulását kedveli) = *kiši, kisi* más tör. dialectusokban. Észreveszi, hogy más helyzetben nincs meg a *ź*-nek ilyen

elváltozása, hanem megmarad a sziszegő hang: *ž*, illetőleg kemény *š*: pl. *kümüš* ezüst, *üš* három (= *üč*, kirg. *üš), jakši* jó, *paška* más = *baška*. Ha ezek után kérdezi, mi lehet a *pajïnγa*-nak ragtalan tő- v. nominativus alakja, mely a csekély terjedelmű textusokban történetesen elé nem fordúl, okvetlenűl azt kell neki találnia, hogy: *paš*, a mint a szó a többi altaji dialectusokban is hangzik. Ez pedig nem más, mint a közönséges tör. *baš* «caput» szó, s a turkologia, ha csak esetleges látszattal nem akarja beérni, nem hozhat föl a tör. *baš* mellett és ellenében még egy külön *paj* szót a szojon nyelvből.

Ad vocem: *út*. Vámbéry úr fölhozza (44 l.) «szagaj» szó gyanánt ezt: *üt* «Weg». «Magyarok eredetében» 638. V. úr ezt írta: altaji *üt* «torkolat, hasadék», mellőzvén saját csagataj szótárát: *öt* «weg, übergang». Szeretném tehát tudni, csakugyan ‚weg(via)-t' jelent-e az *üt* a szagaj nyelvben? A V. úrtól nyert epitheton ornansom (41. l.) értelmében tehát vagyok olyan «vakmerő» s azt kérdezem: a Radloff közölte szagaj textusoknak mely helyén fordúl elé *üt* egyenesen «weg (via)» jelentéssel vagyis a közönséges tör. *jol* helyett?

Ad vocem: *bűn, bín*. Nem tudjuk mit teszen voltaképen a melléje vetett kirgiz *min*: «peccatum, delictum»? vagy «poena» (v. ö. *bűnhöd*ni)? Úgy látszik, csak ezen kirgiz textushelyben fordúl elő: *erligiñnän miniñ žok*, melynek nyilván nem szószerinti német fordítása (Radl.) «dein mannesmut ist ohne tadel»; Budagov ugyancsak e helyre utalván a *min* szót «недостатокъ, mangel (hiány)»-nak fordítja.

Ad vocem: *átok*. Hol lelte V. úr ezt az altaji szót: *atïk* (44. l.), mely csak pusztán oda vetve, nyilván szintén «fluch»-ot jelentene? Vagy ez csak sajtóhiba volna *ajtïk* helyett = török (így) *ajtuk* 40 l., mely szerinte = «rossz beszéd, rágalom, átok» és hol lelte ez utóbbit is ezen jelentéssel tényleg használva? Mert az altaji *ajtkïla*- «злословить (verläumden, lästern)» igéből még korántsem következik *ajtku* vagy bár *ajtuk*-nak «rágalom, átok» jelentése, oly kevéssé mint a magy. *szó*-nak ilyen jelentése vehető föl, noha *megszólni* = «verläumden».

Egy kis szavam van még az ifjabb magyar «turkologus»-hoz, Túry József úrhoz, ki kegyes volt az idei «Philologiai Közlöny»-ben az én tudományos erkölcsömet illetőleg egy pár jóakaratú (?)

megjegyzést tenni. — A 424. lapon ezt írja: «Hunfalvy szerint a magy. *varjú, varnyú* szó analogonja oszt. *voringa*; Budenz azonban jónak látta még rokonabbnak föltüntetni és így keletkezett az oszt. *varñaj* (556 l.)». A Magyar-ugor Szótár idézett helyén (helyesen 566. l.) ez van: «osztIrt. *varñaj*, S. *urñi* krähe». Túry úr, a ki csak ismeri az általa derekasan czáfolgatott MUgSzótáram berendezését és kifejezéseit, jól tudja, hogy ez azt teszi hogy «krähe» az Irtis-melléki dialectusban *varñaj*, a szurgutiban pedig *urñi*; tudhatja azt is (mert az Előszó XIII. lapján olvasható), hogy az Irtis-melléki és szurguti osztják szókat Castrén grammatikájához csatolt szójegyzékéből vettem föl, — abban pedig úgy van a *varñaj* és *urñi*, a mint a MUgSz.-ban fölhoztam. Ámde T. úr kényelmesebbnek találta a rögtön itéletet, sem hogy egy kis vizsgálatot is intézett volna. Az eljárás méltánylását a t. olvasóra bízom. — Ugyanott még ezt írja T. úr: «Az *úr* szó osztj. testvére H. szerint *jor* és *uort*; Budenz azonban úgy találta (867. l.), hogy közelebb áll az *úr*-hoz, ha az osztjákok is *úr*-nak v. *úrt*-nak ejtik». Ezt is hát én «közelítettem meg». A MUgSz. idézett helyén így van: osztB. «*ūrt, ūr* herr, edelmann; könig (der spielkarten); freiwerber» s utána vetve: Ahlqv., azaz a specialis forrásra is utaltam, Ahlqvist ezen könyvére «Über die sprache der Nordostjaken», a hol (151. l.) az *ūrt, ūr* szót így találjuk és az adott értelmezéssel (igaz azon külömbséggel, hogy Ahlqvist nagy kezdő betűvel írja a német főneveket). Minek nevezzem T. úrnak ez eljárását? — Hogy a vog. *angu* (anya) szót sem én idomítottam, hanem így találtam az én forrásomban, tálán már elhiszi nekem a t. olvasó. — Itt aztán egyet fordúl T. úr bizalma, s hogy Hunfalvynak is jusson a szándékos idomítás vádjából, rászánja magát, hogy higyen egy kicsit Budenznek. Szántszándékkal rövidítette H. a vog. *uńe*-t *uń*-vá, változtatta a vog. *sir*-t *ser*-vé, a *näll*-t *ńäl*-vé s toldotta meg az *uit́*-ot *üt́*-vel. Ezek csakugyan eltérések Budenz közlésétől, a melyre azonban H. rá nem szorult, s a melyeknek az akkor még meg nem jelent részét úgy sem követhette. Egyébiránt nem jól tette Hunfalvy, ha (mert a vogullal sokat foglalkozott) az emlékezetében bízván, forrásait újra meg nem nézte s így bármily csekélységben nem pontos adatot vett föl egy bár nem tüzetesen nyelvészeti munkába, a milyen az ő Ethnographiája. Lám az osztjákkal kevesebb dolga volt, s az ebből fölhozott adataiban nem is

esett hiba, mert nyilván újra megnézte volt. De ha szándékosan idomít, mért nem változtatja (232. l.) a vog *ńäl* mellett az oszt. *nal*-ot is *ńal*-vá, mért hagyja meg *ser* mellett az oszt. *sir*-t? s miért nem bántott sok egyebet, a mi jóval inkább rászorúlt az idomításra, hogy a magyarhoz igazán hasonló legyen? — Túry úr befejezi vádolását egy sokatmondó nagy betűs «**Stb.**»-vel. Ez neki még kevesebb bajába került. De ne így, uram! Csak álljon elé a «Stb.» tartalmával, s hadd süljön ki, milyen nagy ferdítő az a gonosz Budenz, ki egyet-mást e nemből a legújabb magyar turkologiára vakmerősködött ráfogni!

De Túry uram mégis jó ember: tud ám ő még sajnálkozni is! Szívből sajnálja őseinket, a kiknek Budenznek megmosolyogni való nézete szerint ilyen nyelvszegő szörnyeteg-szavakat kellett ejteniök, mint: *jogondnggl* = iddogál, *jomlndngl* = álldogál. (Phil. Közl. 308. l.) «Képzelem, azt mondja egész elérzékenyüléssel, hogy mennyire izzadt szegényeknek az arcza, s a verejték csurgott homlokukról a kínos nyögéstől, a mit ilyen physiologice veszedelmes gyakorító igék kimondása okozott». «Beh nagy áldása is az Úristennek, hogy újabb időben vocalisokat is találtak ki!» No csak tessék nevetni! S mily elmésen folytatja Túry úr a sajnálkozást és hálaadást a HBeszéd nyelvén! Pedig, pedig hamis a lelke. Tudja ő, hogy Budenz a képzőket csak consonansukkal írja ki, de hozzá ért egy-egy rövid vocalist is; ezt elhagyja rövidség okáért, minthogy az amúgy is az egyes rokon nyelvekben külömböző s eredeti ejtése biztosan meg sem határozható. Hogy ezt így érti B., tudhatja Túry úr, a kit B. szerencsés volt egy ideig egyetemi hallgatói között látni. De ha Túry úr oly igen akar egyet nevetni, hát nevessen inkább a törökökön, a kik sok szavukat minden vocalis nélkül írják ki, pl. *blmk* = *bilmek, jldrm* = *jïldïrïm, bjnmmš* = *bejenmemiš* stb.

Budenz József.

